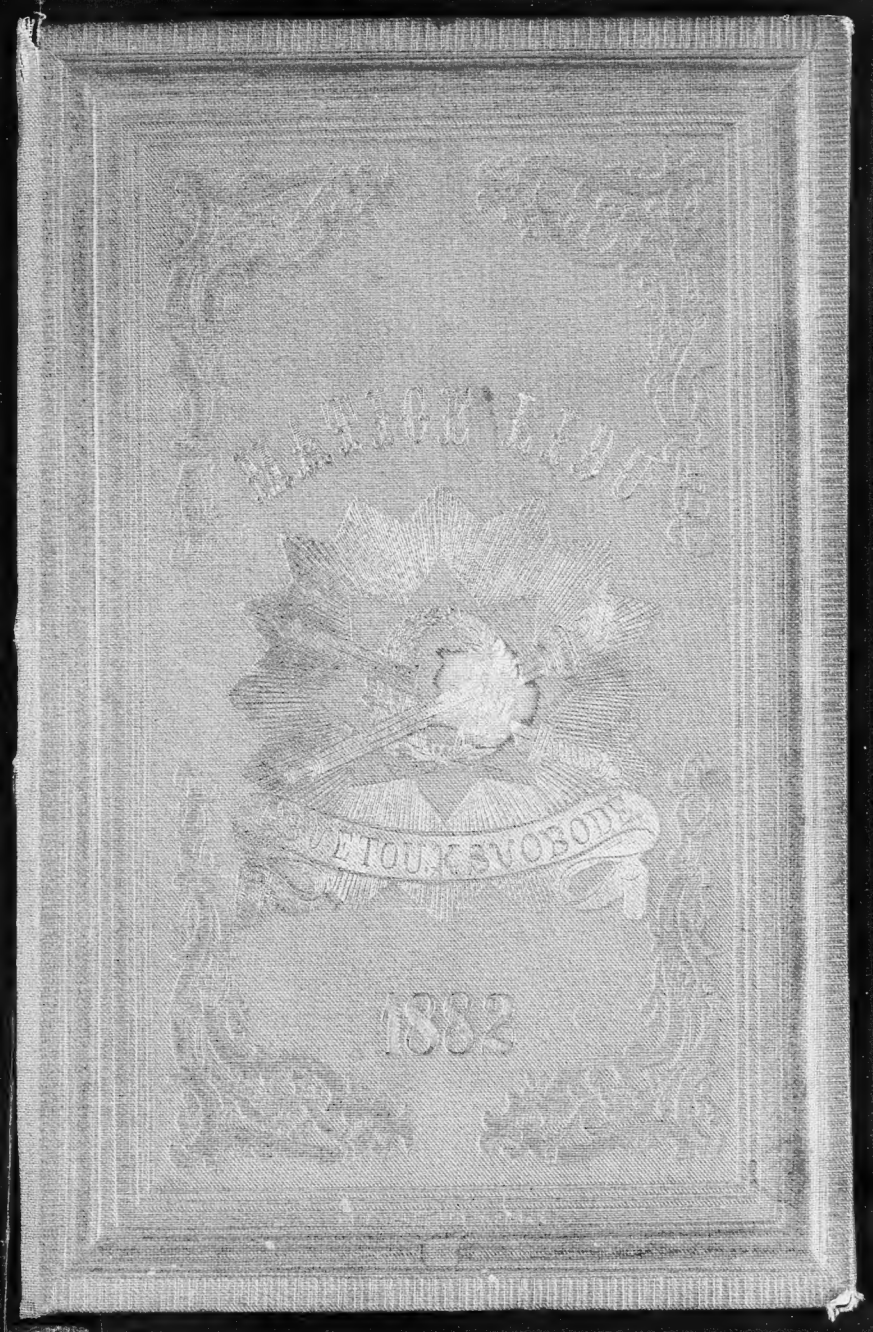
1882

A182.

L679/1651

Columbia University
in the City of New York

THE LIBRARIES

Levo-hradecká povídka

od

Václava Beneše Třebízského.

Matice lidu ročníku XVI. číslo 1.

(Běžné číslo 91.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání latinských knih českých.
1882.

S 91.86
M427
1882

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1882.

I.

Když za středověku dávali našim dědinkám jména, zdá se mi, jakoby tušili, co které v létech příštích souzeno. Již tím názvem upozorněn člověk na krajinu, v níž vesnička, jako když si lašťovičky hnízdo vystaví, tu rozlehlá podkovou, jinde vinoucí se přítulně ke stráni, tu po obou stranách potoku, ještě jinde na rovinaté výšině, někde přilehlá k vrchům jako staruška a někde také v hluboké oudolině, aby ti lidé, když na ně přijdou časy zlé, neviděli nikam jinam než do nebe....

Tato slova přicházela od několika let přečasto na jazyk žalovskému zemanu Větrovci, a potom leckdy ještě přidal:

„Ani jsem neslýchal, že by v našem dvoře a [illegible] vesničce kdy tak bývalo, aby si hospodář [illegible] duše mohl říci: „Zaplať panbůh.“ Jedině [illegible]me si toho tak nevšímali. Člověk na světě přivykne všemu. I těm hlavám na staroměstské věži mostecké jsme přivykli. Tak jako by Vás na něco upomínali, každého, kdo Karlovým mostem šel. Že prý naše úpisy — ty staré, pravé — roztrhány, do větru rozházeny, abychom je šli hledat, sesbírat... I šli je hledat, sbírat do všech

končin světa, na sever, západ i východ, a sbírají je do dneška ... A mají to všecko dosud tak blízounko, jen oči bystré! Ach bože můj milý, kde že u nás očí bystrých? ... Arciť že jsme si toho tak příliš nevšímali, až když to začalo jíti do živého, tak do tuha, až do kostí, až do útrob srdce, až do ledvin ... Ach ty milý bože!"

Tomuto muži tu lidé věřili jako někdy v starohebrejských časech babylonští zajatci svým prorokům.

Někdy se odtud ztratil, jakoby ho Vltava byla odnesla; ale vrátil se vždycky pokaždé. Jedině že pramalounko potom mluvíval a nade stolem dlouho zamyšlen sedával. Před nějakým časem přivedl si odkudsi as desítiletou dívenku, — jako andělíčka.

Žalovští se tomu divili, jeho krev to býti nemohla, hádali, komu že as podobna, nedalo jim to pokoje, ale marně si hlavy lámali. Až dívence v zemanově dvorci uvykli, že by se jim tu bez ní bylo stýskalo, a nikomu ani nenapadlo, aby se snad pozeptal, odkud že zemanova Jiřička.

Zemanův „grunt" byl tak zpola dvorec a zpola statek. Bývalo někdy takových po Čechách jakoby nasel. A bylo pod jejich střechami zámožnosti, božího požehnání až přebytek, ale i ryzího, křišťálového mravu. Zemanův tatík však té zámožnosti znal jen, jak se říká, z doslechu a toho požehnání božího jen z knih.

Božím požehnáním rozuměli tenkrát a rozumějí namnoze do dneška hojnosť všeho, nač si člověk pomyslí. Ale jestliže kde byly povahy, v nichž každičká vlastnosť pravý, český drahokam: pod šindelovou střechou zdejšího dvorce nalezali takových současníci pravidlem. Už od nepamětných časů, když prý tu ještě na levohradeckém

oltáři zlatá kvočna kokrhala, a přišel do těchhle končin Metoděj.

Za mladých let byl zeman s jedním českým pánem daleko ve světě. Kolik let neviděl domova a už ho tu měli za ztraceného. Prochodil a projezdil všecky ty země, o nichž v Milantryšce řeč, viděl Nil, koupal se v Jordanu, i mrtvé moře shlédl, šel krok za krokem zrovna tou cestou, kudy vedli Krista Pána na Golgotu, i k zemi se shýbal a svatá místa líbával, oči mu při tom slzely, nohy se pod ním chvěly a vzal si do milé vlasti na památku hrstku hlíny z Kalvarie, hrstku ze zahrady getsemanské a hrstku z Betléma . . . .

Ještě jiné věci spatřil; ale o těch nemluvíval, protože mezi křesťany nesluší se o tom mluviti.

A když jednou k večeru uviděl od Roztok Levohradecký kostelík, koník se vzepjal, zařehotal a potom se pustil s listopadovým větrem o závod.

Pod rodnou střechou však ticho, smutno; jen Skok ho přivítal táhlým záštěkem a pořád před ním vyskakoval pobíhaje dál a dále ode dvorce až k ohradě kolem Levohradeckého hřbitova. Potom přeskočiv polosbořenou zeď usedl na dvou hrobech a zavyl, jako by chtěl nebožtíky živou mocí probuditi. A když jen tráva svadlá zašelestila, pustil se do hrabání, věje neustále žalostivěji a žalostivěji. A při tom se pořáde ohlížel za příchozím, jenž s koně seskočiv dal se cestou, již mu k milým rodičům věrné zvíře ukázalo. Byla sychravá, listopadová noc; ale mladý zeman pod střechu se nevrátil.

Na jeden z těch hrobů usedl do hlav, čelo si zapřel o ruce, a Skok, vida že marnou práce jeho, ulehl mu k nohám. A když kdesi v Husinci z rána kohout zakokrhal, vzchopil se a zavyl poznovu, jakoby pána svého z dřímot probouzel. A probudil ho z těžkého, hlubokého zadumání

opravdu. Už i kůň na dvoře v rodném statku zaržál podruhé a mladý muž zaměřil nazpět do Žalova. Skok za ním krok za krokem.

V sousedním statečku teprv vstávali. K čemu také dříve; do masopustu s troškem toho obilí, jež sklidili, budou dobře hotovi. Ani prý zrnko vrabci nezbude.

Když vešel do světnice, nemohli ho ani poznati. Kde pak by se byli také nadáli! Ale potom mu chtěli kolem krku skorem všichni padnouti.

Jedině dcerka se ostýchala a pouze mu ruku podávala. A zdálo se, jakoby jim jazyky byly zmrtvěly. Kdo pak také rád zvěstuje synovi novinu, že tatíček s matičkou už odpočívají, že se na jejich hrobech tráva už tři leta zelená a jak že na něho ještě umírajíce vzpomínali, jak ho po paměti volali, jak po něm rukama sáhali, jakoby mu chtěli dáti požehnání . . .

Musel se zeptati po rodičích sám.

„Matka otce dlouho nepřečkala. Tuším že tři měsíce.“

„Ta se navzpomínala! — Což jsi neškytal? — Pořád tě měla na mysli a každou chvilku na jazyku!“

„Ani že prý jim oči nebudeš moci zatlačiti!“

„Udělali jste tak za mne vy lidé dobří. Pánbůh vám to zaplatí!“

„A kde jsi všude byl, že nikde ani slechu o tobě?“

„Kde jsem, lidé dobří, byl, musel bych vám vyprávěti kolik dní. Kdybych vám byl mohl dáti o sobě zprávu, musel bych byl psaníčko na křidélka vlašťovice, jež sem přes kolikeré moře letí, přivázati.“

„Je zima na prahu a zimní večery tak dlouhé;

aspoň nám ujdou, když budeš vyprávěti, co jsi všecko viděl, o čem jsi slyšel a co všecko zakusil!“

„Půjdu, lidé dobří, zase, odkud jsem přišel; neměl bych tu stání, ani chvíle pokojné . . . Staral jsi se o mé hospodářství, když mne tu nebylo; starej se o ně, když mne tu opět nebude. Prosím tě za to.“

„Což tak příliš pospícháš?“

„Slyšíte? — I tomu koni mému teskno!“

„Chci ti počet klásti ze svého vladaření ve tvém dvorci.“

„Věřím ti na slovo. — Až se vrátím podruhé.“

„Bude potom příliš dlouhý!“

„Budu k tomu míti více času!“

Potom se rozžehnal se selkou, s hospodářem i dcerou, vyšvihl se na koně a než se v Žalově lidé dověděli, že se vrátil zemanovům syn, už byl před Prahou.

Nejsmutněji bylo však ten den sedlákově dceři, protože se jí pod mladou hruď v měkké dívčí srdce cos usadilo, tak jakoby na vraném koníku všecka radost byla pro ni do světa odjela. Ona jediná se blahou těšila nadějí, že zemanův syn živ a zdráv, že se vrátí, kdy se toho nadějou nejméně . . .

A potom? — Čím pak se mladé hlavy těšívají, čím pak se ukolébávají navzájem než nejšťastnějšími sny, jež však nezřídka prapodivně se uskutečňují? — Hospodářově dceři jakoby dnes na prsa ztemnělý Řivnáč se byl uvalil; jedva že mohla tak dýchati.

V Žalově říkali jedni: „Co by tu měl? — Trochu starosti a soužení. — Ve světě pak je volný jako pták!“ — Jiní zase prohodili: „Není přec jen nikde lépe než ve vlastním hnízdě! — A dědictví otcovské statek nejpožehnanější.“ —

A ještě jinde propověděli: „Nejlépe z toho má Leština. — Přišel ke dvorci za pět prstů!“ —

Jak vidno, bývali nepříznivci a duše závistivé na světě už dávno, podle písem svatých zákona starého hned Kajnem začínaje.

I Levohradecký hrobník uslyšev, že Větrovec se vrátil, přišel si do Žalova pro nějaký groš. Ošetřuje prý zemanovic hroby, jakoby v nich vlastní jeho rodiče odpočívali. Ale opravdu si jich rok od roku ani nevšíml; jen když tráva na nich přebujně vyrůstala, vzal srp, požal ji a odnesl kozičce do žlabu. Ani kvítečku do hrobů nezasadil a nebýt to teprv tři leta, co je zahrabal, snad už by v nich byl jinému poslední lůžko uchystal. Kopalo se mu to v těchhle místech nejsnadněji, protože tu byla půda samý a samý popel. — Opět jako za našich časů na vesnických hřbitovech!

II.

Toto všecko přihodilo se několik let před Bělohorskou bitvou.

Leština, pokud byl živ, říkával: tenkrát že měli v náruč ryzku a ve chlívě osm kraviček. Potom počítal vždycky na prsty a uhodl rok na vlas. Nezmýlil se ani o měsíc.

A neměla-li zdejší dědina za těch osm set či více let, co ji předkové vystavěli, příčiny, proč se jmenuje Žalov, přišly brzy časy, kteréž ospravedlnily její název až příšerně.

Bývalo tu arciť za starých dob také zle. Nejdřív se utkali na druhém břehu v nedaleké Řeži křesťané s pohany, a vesnička, jež na bojišti vznikla — ovšem že po letech po řeži také pojmenována. Potom sem přitrhli Němci a starý

Hradec Levý obořili do základů, ale jen že se tu tak zakmitli. Přivalili se jako smršť a odletěli opět jako smršť.

Doby však, o nichž vypravuji, horší den co den. Začaly osmým listopadem a kdy jich bude konce? — Leština odešel si již dřímnout do hrobu a povědět ženě, že dcera provdána. Ale sotva že se tak prospal, jal se ho hrobař budíti kopaje novou postýlku, do níž druhý den přinesli s nemluvňátkem i matku — dceru jeho.

Za nějaký čas přijel do Žalova zase jezdec a zaměřil opět do zemanova dvorce. Tentokráte však seskočiv s koně zavedl jej do stáje a sám rozhlédnuv se nádvořím, jež zarůstalo i na zápraží bujným, zeleným trávníkem, vešel do síně, a v síni sáhl na kliku, ve dveřích na pravo, chtěje otevříti. Ale musel ji hezky silně stisknouti, než povolila, a ještě dvéře zaskřípaly, až projel člověkem mráz.

V prostorné světnici se stmívalo. Slunce zašlo před několika okamžiky za Tuchoměřický háj.

Příchozímu jakoby se od prahu nechtělo, či jakoby nevěděl, má-li do vnitra neb obrátiti se zpět. Pod zčernalými trámy ve stropě táhly se příč na příč skorem neprohledné pavučiny, stěny také kolkolem zakryty tímhle tkanivem, a i do oken pavouci zavěsili své záclony. Nad postelí proráželi pavučinami dva obrazy, v průčelí mezi okny na náves kříž se Spasitelem zvýší člověka, trnová koruna na jeho hlavě také obtočena a na těle prachu celé vrstvy.

Muž na prahu jakoby tohle ticho ve zdejší světnici nechtěl ani vyrušiti. Tak se mu zdálo, kdyby po dubové podlaze kráčel, že by dvě milé duše z těžkého spánku probudil. A kdo prý ne-

božtíky, ať už bezděky či schválně, ať už z lásky či ze zlosti, hnidivá, nikdy mu k dobru nebývá.

Konečně se přec odvážil do jizbice; pod těžkými kroky jeho silná prkna skřípala, pavoučí tkanivo se trhalo, na hlavu se mu věsilo a když se octl u kříže, sklonil skráně až k nohám Vykupitelovým, políbil je, z prsou jeho vydral se hluboký vzdech a potom šel i usedl za důkladný dubový stůl, za nímž už drahně časů nikdo asi neseděl, protože bylo na něm také prachu, že se v něm prsty ponořily.

Na polici všecko také tak po staru, i těch několik knížek netknutých. Co je naposled nebožtík otec odložil, dozajista neměla jich v ruce živá duše.

Muž nepromluvil ani jediného slova. Jen když s sebou občas pohnul, zaskřípla pod ním židlice v lenochu s prořízntutým srdíčkem; někdy také ostruha o spodní část kordu zazvonila.

V Žalově zase lidé vycházeli, šeptali si cos a ukazovali ke dvorci, nad nímž nad jediným jakoby se s nedalekého Řivnáče šero snášelo.

„Není ho ani viděti! — A už tomu přec hezká chvíle, co kolem našich oken jel!“

„Kozel ví, co jste viděli! — Jednou vidí nad Klecanským zámkem ohnivé koule, podruhé u háje bezhlavého koně, potřetí ve skalách samá světélka a po čtvrté mladého, sice již dosti starého Větrovce. Už ho as dávno hlava nebolí. Kdo ví, kde své kosti složil!“

„Však mám díky bohu ještě dobrý zrak!“

„Buď jen rád, že máš dobrý zrak, a chraň tě pánbůh slepoty!“

„A tebe vlčí mlhy!“

Z Větrovcovic dvorce rozlehlo se náhle táhlé zaržání koně a všecky oči utkvěly na nedalekém,

kvapem pustnoucím stavení. I z venčí bylo dobře znáti, že pod touhle střechou nikdo nebydlí. Šindele na ní řídly den ode dne zřejměji a když tudy letěly ku Praze větry, bylo jí nejhůře.

„Slyšeli jste? — A potom že nevidím! — Přál bych do smrti nejdelší každému takový zrak, jaký mám já!“

„A že se ani neukáže?“

„Říkávají, přijde-li člověk po dlouhých letech do svého domova, že nejednou sklesl samou radostí a ducha vypustil.“

„Nevím, z čeho by tu mohl míti radosť? — Z čeho pak ty máš radosť? — Z čeho pak my všichni máme radosť? — Máš ji ze svých dětí?“

„Měl bych, ale pomyslím-li si, pro koho vyrůstají?“

„Hleď, že nemáš. — Máš ji snad ze svého štěstí?“

Tři muži k této otázce svého soudruha hlavy rázem svěsili.

„K smíchu, braši! — Radosť v Čechách — štěstí v Čechách! — Radosť všecka jak otava pokosena, štěstí všecko do hlubin bezedných zaházeno! — A chcete-liž lásku v Čechách? — K pláči, braši! — Ta se v milé zemi naší prodává a kupuje! Prodávačů dost a kupců ještě více. — Upřímnosť v Čechách? — Píchá hůř než bodláčí! — Poctivosť v Čechách? — Ach milí braši, ta pod trdlicemi!“

Žalovským sedlákům jakoby tato slova na hrudi kovářským perlíkem dopadala; i dýchati na okamžik přestali a hlavu pozdvihnouti ani jediný se neodvážil. Tolik tedy že toho z Čech pryč? — A pak se ztrácel jeden za druhým jako stínové do svých chalup a chat, protože prý když člověk takovouhle řeč poslouchá, neméně trestu hoden, jako kdo ji promlouvá.

Na návsi zůstal Větrovec sám. — Žalovský Hrdina jej poznal přec.

Zaslechlť rozepře sousedů, z níž jsme i my několik vět byli zachytili, vzchopil se prudce, v očích se mu zablesklo a několika kroky octl se mezi nimi. Nenadál se arciť, že příchod jeho bude as tak účinkovati, jako když luňák zakrouží nad dědinkou, kde na kalencích doškových střech plno holubů.

„Proč že tedy do Čech a zrovna sem jde, když tu nikde není lásky, nikde upřímnosti a když poctivosť jedině pod trdlicí?“

Soused Hrdina si při tom rukou rozkládal.

„Měls se ho zeptati a ne nyní nás!“

„Však si k němu zajdu, jen co se na to vyspím!“

„Kdo ví kde ho bude zítra konce! — Přijde se jen tak do Žalova na svůj dvorec podívat a zase větrem odletí.“

Z návsi zašel si Větrovec ku hřbitovu; ale Žalovští sousedé sedíce na zápražích měli jej dosud na jazyku a ve hlavách. A sedlák Hrdina rukou dáním se zaručil, že si k němu zítra dojde a že se ho zeptá, zdali tak myslil do opravdy, že v Čechách nikde lásky, nikde upřímnosti a poctivosť prý pod pranýřem.

III.

A stál k slovu.

Druhého dne za rána vyšel si před vrata, rozhledl se po vsi, ruce si přeložil křížem v zad, hlavu naklonil poněkud v před a dal se cestičkou k Větrovcovu dvorci. Už byla travou zarostlá. Před rozevřenými vratmi poopravil si ještě na

hlavě pangrotku, odkašlal si, přejel si pravicí obličej a vešel do statku. Ale hned na zápraží zarazil jej podivný vzduch, jakoby tu všecko bylo setlelé a se všech stran čišela na něho umrlčina. Už měl sto chutí obrátit se a nechat Větrovce Větrovcem. Mladý zeman jej však předešel.

„Tedy se mne tu přec bojíte? — Vítám tě, vítám; nemýlím-li se, jde ke mně na návštěvu strýc Hrdina! — Jen dál — dále! — Jak jsem tomu povděčen!“

„Abych nezapomněl, pane . . . .“

Soused Hrdina si opět přejel pravicí rty a přešlapoval s jedné nohy na druhou.

„Pane sem, pane tam — — Říkej mi pouze Větrovec!“

„Inu, když někdo ve světě, na cestách . . .“

„Vždycky zůstává na vlas tím, čím byl!“

„Není možná. Více viděl, více slyšel . . .“

„Zkušenější arcit; ale proto nikoliv pyšnější, zvlášť oproti těm, uprostřed nichž vyrůstal.“

Sedlák Hrdina kroutil dosud nedůvěřivě hlavou.

„Včera jsi, pane, prořekl slova, jež mi nejdou nijakž a nijakž na rozum.“

„Pozoroval jsem; ale nejen tobě, nýbrž všem ostatním. Rozprchli jste se, jako když mezi ovce vedere se vlk.“

„Nesmíš se, pane, diviti.“

„Už jsem ti řekl, Hrdino: pane sem, pane tam!“

„Řekls, že není mezi námi lásky! — A onehdy v Praze kázali ve třech kostelích najednou o tom, jak po Čechách i v nejodlehlejších vesnicích slaví pravá láska veliké vítězství. — Řekls, že není mezi námi upřímnosti, a já slyšel alespoň stokrát, že upřímnost skutečná teprve v takové zemi, kteráž podobna ovčinci s jedním pastýřem. — Řekls,

že není v Čechách poctivosti, a já ondyno četl patent, v němž dědičná vrchnost svým poddaným prohlašuje, že přijdou časy, jaké v této zemi nikdy před tím nebývaly, až prý jen všecky mandáty proniknou všemu lidu i do krve.“

Soused Hrdina se na tuto svou řeč zrovna připravil, nic jinak než jakoby z knihy rozevřené četl. Ani se nezajikl a každou větu propověděl skorem v stejně odměřených přestávkách.

Větrovec se několikrát zlehounka pousmál.

„Tak mne nyní poslechni! — Je též mezi obyvateli tohoto království láska? Jedni mají, co hrdlo ráčí, nač si jen vzpomenou, v hedbáví vstávají, v atlas se oblékají, zlatem a stříbrem se vyzdobují, drahá vína pijí, vzácných jídel požívají, kynou jim rozkoše, o nichž ty nemáš ani tušení, v hedbáví ulehají; a jedni jdou zas dál a dál k hranicím, šat na nich jen visí, kolem boků mají provazy či z hruba vydělané řemeny, z nohou se jim prýští krev, se slzami v očích vstávají, se slzami v očích lehají, často nemají k snědku jiného než kus okoralého chleba a dlaní si naberou trochu pramenité vody, za nimi jdou pochopové, a běda, kdoby se o den nebo dva cestou opozdil. Staří svírají pěsti, zatínají zuby, matky lomí rukama, děti si naříkají ... Poslouchášmne dobře? Tak ta láska vypadá! A kde jinak se jeví, je za peníze. Prodejných duší vždycky bývalo. Té pravé jen tak mezi vámi, kteříž jste roveň jeden druhému, pod doškovými střechami; a ještě jí tu a tam nedostatek! — Ukazují vám peklo a sami se ho nebojí, hrozí vám tresty, kterýchž není konce, a sami ze všeho se vyjímají, svolávají na vaše hlavy metly boží a pro ně jakoby jich nebylo! Zdaliž to upřímnost? — Tuční z cizího tuku, ohřívají se na výsluní štěstí, jež jiné mělo oblažiti, na rukou jim lpí krev, na svě-

domí hříchy hrozné; ale mají erby a ve stínech erbovních ztrácí se zrakům vašim i nejčernější čin. A vstaň, vzmuž se a jdi, abys jim to pověděl! — Přijdeš, brachu milý, nejdřív pod pranýř a potom na čekan! Dráčské služby zlatem jsou odměněny a poctivé šlehány bičíky, na jichž koncích olověné kuličky, aby hezky do krve se zarývaly. Rozuměl jsi mi, sousede Hrdino?“

Větrovec položil sedlákovi ruku na rameno a zadíval se mu ostře v oblíčej. Potom se zakmitl osmáhlými jeho tvářemi úsměv spokojenosti.

Sedlák pouze třikrát hlavou přikývl.

„A uvěřil-lis slovům mým?“

Větrovcova pravice spočívala dosud na rameni Hrdinově.

„Byls, pane, arcit daleko.“

„Zase zapomínáš.“

„Inu, máš na sobě šaty jako páni, kabátec sametový, dobré bordury, kord se zlatým jílcem. — — Jak bych nerozuměl! Ale co platno, uvěřím-li či neuvěřím! Budu muset přec den po dni za pluhem, ani o stéblo si život nezlepším, ještě se na mne prozradí, že jsem zakuklenec a co počnou si potom žena, děti — mám jich, kolik prstů na každé ruce.“

Soused Hrdina povážlivě hlavou zakýval a Větrovec se také zamyslil. Za chvíli se zdvihl, sevřel pravicí sedlákovu ruku a pravil: „Ale utíkati přede mnou přece víckrát nebudete? — Bylo mi skorem až do pláče z takového pozdravení a přivítání! — Zůstaneme sousedy dobrými, jako bývali naši otcové!“

„Jakže? — Ty tu mezi námi zůstaneš?“

„Zůstanu a všecko to zlé s vámi ponesu!“

„Bude nám veseleji —“

„Zapomínáš, že jsi v Žalově,“ přerušil Hrdinu

Větrovec. — „Nejhůř, než se zase vpravím do toho hospodářství.“

„My ti pomůžeme; jen si řekni, kdy a jak! — I ukřidit ti sem pošlu někoho!“

„O to se již, brachu, postarám sám! — Nebudu míti beztoho jiného na práci.“

Za chvíli Hrdina ze dvora Větrovcova vycházel zase tak s hlavou nakloněnou vpřed, ale volnějším krokem, jakoby se chtěl každým okamžikem zastaviti, a přede vraty už na něho skorem všude čekali, aby se zeptali, co a jak.

„Budeme míti o jednoho souseda více!“

„Byl-liž to tedy on?“

„Kdož jiný! — A jak s tou láskou, upřímností a poctivostí?“

„Kdybyste ho slyšeli, museli byste mu hnedle ve všem dáti za pravdu. Inu — nebyl nadarmo ve světě. — Však si s ním sami můžete promluviti. Nezhrdl! A to u člověka vždycky dobré znamení. Ani nechtěl, abych mu pane říkal.“

A od tohoto dne mu zde lidé začali přivykati, až konečně přivykli tak, že by ani odvyknouti nemohli. Zastesklo se jim po něm, i když odešel na několik dní. A když se někdy po týdnu či dvou nevracel, ani dočkati se ho už nemohli.

IV.

V Čechách se všecko kvapem měnilo, zvlášť kolem Prahy. V rytířských tvrzích všude ponejvíce jen správcové, protože celé tucty dvorců rozdávány za věrné služby či prodávány za grešli a nový „gruntovní“ pán seděním na pěti, šesti, někdy také dvacíti takových statcích trávil kratochvilný život svůj hlavně v Praze, už také proto, že mohl do kostela, kam a kdy se mu zlíbilo . . .

Již tenkrát bývala panstvu bohoslužba kratochvílí.

I Větrovcův dvůr — hlavně uvnitř — nebyl skorem ani k poznání. Bylo tu všecko úhlednější, jakoby v hospodářství nebyla se stala pražádná změna a přítrž.

Muž nebožky Leštinovy dcery za občasné nepřítomnosti vlastníkovy dohlížíval ku všemu dosud sám, jakoby měl statek v nájmu do dneška. A sousedé, jak mohli a kdy mohli, Větrovci pomáhali s největší ochotou.

I zdálo se, jakoby si na Žalov opravdu byli v nebi vzpomněli. Ouroda nebývala sice nejhojnější, ale tak ucházela, že mohli býti od čeho živi. Žel, že se tak jen zdálo. Po několika obstojných létech stihala ouhona ouhonu. S krupobitím střídala se veliká vlhka, s vlhkem opět nepamětná sucha a tak od roka do roka. Odtud také slova, jež jsme byli hned z počátku z Větrovcových úst slyšeli.

Ku všemu přišli potom ještě jako kobylky Sasíci a po těchto Švédové. A tihle poslední, jakoby se byli proti zuboženému království českému zapřísáhli, že v něm kámen na kameni nenechají a že jen zarostlé rozvaliny budou poutníku věštiti o bohatství a někdejší slávě svatovácslavského dědictví. —

Větrovec si vyhlédl, jakmile se zde usadil, zvláštní zábavu. A první léta to bylo skorem jeho nejmilejším zaměstnáním. Tenkrát prý bývalo kolem Levého Hradce popelnic, kde kdo jen motykou zakopl či půdu rýčem rozryl na několik palců hluboko. A Větrovec popelnice sbíral, kde o jaké se dověděl a jak úzkostlivě je opatroval, aby se nerozpadly na kusy, než je donese do svého dvorce! Ještě opatrněji si však počínal, aby z nich

neutrousil ani špetku popele. Potom hlíněné nádobky očistil a rovnal jednu k druhé na polici. A když nestačila už police, novou přihrádku urobil a opět kladl popelnice jednu ke druhé, až téměř celá stěna jimi byla zastavena.

Lidé se nad touto jeho prací zastavovali, zase po svém zvyku hlavami povážlivě kývali, Hrdina si opět došel do dvorce a zase odcházel upokojen s hlavou poněkud nakloněnou v před a rukama na zad křížem složenýma.

„Víteliž, sousedé, kdo že v těch podivných džbánech? — Skorem tomu těžko uvěřiti. — Ale Větrovec člověku neselže!“

„Kdo že by v takových střepích mohl býti?“

„Někdy tu hrnce dělali a všecko se jim potom zasypalo!“

Sedlák Hrdina se na posměváka podíval přísným pohledem.

„Těm podivným džbánům říkají popelnice. — A víte, čí popel v nich? — Našich předků, vašich dávných pradědů, snad každého z nás. Tenkrát lidé mrtvá těla pálili, popel sbírali a v popelnicích na věčnou památku uschovávali. — Již prý tomu dobrých šest set let! A vy jste to rozkopávali, schvalně rozbíjeli, z polí do cest zahazovali. — Popel předků, pozůstatek dávných pradědů!“

Lidé nad touto zprávou trnuli. Co všecko ten Větrovec ví! Opravdu ony hlíněné, džbánům podobné nádobky rozbíjeli, rozkopovali a do cest zahazovali. A popel z nich naval jim leckdys vítr do očí, jež se všem náhle kalily, jakoby ztrácely jasnosti a bystrosti. Mohli by opravdu z trestu za takovou pohanu oslepnouti. Kdož však to mohl věděti, ze všech jediný Větrovec, a ten ještě jen proto, že byl ve světě a že za mladých let chodil do Pražských škol.

„Co si nyní počneme? — Aby nás za to pánbůh netrestal!“

„Tuhle radu vám, braši, dám. — Já taky nejednu rozkopl a se stráně dolů k řece zahodil. — Půjdeme k Větrovcovi, on nás pustí do světnice, tam hlavy obnažíme a já za vás všecky je odprosím. — Ale musíme jíti všickni, i naše ženy, i naše děti!“

Za několik okamžiků octl se ve Větrovcově dvorci celý Žalov. Nescházeli ani starci, kteříž mimo zápraží dobrý rok nikde jinde nebyli, nescházely ani starušky, jimž se už nejraději klonily hlavy k dřímotám, a matky přinesly i nemluvňátka u prsou.

„Jdeme, Větrovče, svůj hřích odčinit! — Dovolíš-li, abychom vešli do světnice a popeli předků svých se poklonili?“

„Jen pojďte dál!“

A Větrovec rozevřel dvéře vedoucí do veliké jizbice dokořán. Žalovští ani skorem nedýchali, veškeré zraky tkvěly na řadách šedavých nádob hlíněných, podobných „bandaskám“, z nichž některé byly beze všech okras a jiné zase s dosti umělým vroubením. Uprostřed příhrad byly umístěny vždy největší a ku krajům se řada nížila až k nejmenším.

Všickni měli hlavy obnažené, ruce sepjaté a sedlák Hrdina stál v popředí. Zdálo se, že ještě přemýšlí, jak by měl dávné praděd y osloviti nejvhodněji.

„Přicházíme, milí praotcové, jestliže jsme vám ublížili, abyste nám odpustili. Za to den co den za pokoj duší vašich budeme se modliti.“

A nyní začal Hrdina hlasem poněkud se chvějícím: „Odpočívejte v pokoji, věrné dušičky, králov-

ství nebeského dědičky . . .“ A za sedlákem spustila jakoby jedním hrdlem celá ves, i ty starušky, jejichž hlasy už jen šeptaly . . .

„A až se vám bude, milí lidé, stýskati, až vám bude nejhůře, jen přijďte sem, dvéře mé jsou vám otevřeny každou chvílí, kdy chcete, a potěšíte se tu nejlépe. Když sirotkům slzami oči ani nevysýchají a jsou červené, že ani dobře prohlédati nemohou, když lidé tvrdí sužují je a otčimové týrají, že chuďasům až hlava se točí, kam jdou jinam, než na hroby svých rodičů a kde jinde se tak z duše vypláčou a tak opravdu potěší, než na hrobech rodičů! — Slyšíte mne dobře, Žalovští sousedé? — A slyšíte-liž, pak si také pamatujte, co jsem vám nyní pověděl! My v Čechách všickni sirotci, protože otčimů nad námi všude plno, kam se jen podíváme, a i ta země — i ta jakoby nám chěla býti macechou!“

A ten den bylo v Žalově ticho, smutno. Tak že jsou v Čechách všickni sirotci, nad nimiž všude plno otčimů a že i ta půda rodná, jakoby jim chtěla býti macechou!

Co se jí jen naorají, co nazdělávají, co napřekopávají, nasejou semene, jaké mají nejlepší, a přec sotva že vzejde, už žloutne, a sotva že vzroste ve klas, už pouchne a zrnéčka bývají chudinky samá sněť. Několikrát i zkusili, že vzali semeno odjinud; ale ourodu měli z dvou třetin zase samou spouchlinu. Opravdu! — I ta rodná půda nějak po macešsku!

Ale byli by na tuto myšlénku nepřišli, kdyby jim ji byl pod lebkami neprobudil Větrovec. Mát on nápady! — A to všecko snad z toho, že popeli svých předků pokoje nedali.

A od nynějška vždycky, kdykoliv kolem Vě-

trovcova dvora šli, hlavy obnažili a památce pradědů, byť i jen myšlenkou, věnovali vzpomínku.

Popelnic ve světnici zemanově však přibývalo každým týdnem. Větrovec sesbíral pečlivě i to, co při nich nalezl a zas podél protější strany v jizbici do upravených příhrádek urovnával.

A tato zemanova záliba roznesla se i po okolí. Nejdříve tomu, jak tomu bývá, nikdo nechtěl věřiti, a nejeden rozumec prohodil, že prý Větrovec nemá hlavu v pořádku. Později chodili se dívat do Žalova z Roztok, Ounětic; i z druhého Vltavského břehu přicházeli.

Pošly z toho i přepodivné řeči. Že prý v Žalově začínají novou víru, že prý smekají před starými střepy, že když kolem Větrovcova dvora jdou, říkají: odpočívejte v pokoji... Že prý ji Větrovec přinesl odněkud z tureckých zemí. Když se zeman ráno modlívá, že se dívá k východu slunce; a když u večer, zase k západu že oblíčejem jest obrácen. Zavádí prý tam pohanství; už na Žalovských i cos podobného viděti.

Ale tentokráte zůstalo na štěstí jen při lidských řečech. Úřady duchovní i světské jakoby obě oči byly přimhouřily. Nebylo ani možno, aby se o tom nebyly dověděly. Třeba také vyčkávaly, co ze všeho se vyklube.

Větrovcova světnice znenáhla se naplnila starožitnostmi. Přicházeli leckdy i návštěvníci z Prahy; zacházeli si do Žalova i tací, jichž rod jim každý vyčetl z daleka z nakřivených nosů a dlouhých tmavých kaftanů. Podávali za nejeden předmět Větrovci značný peníz, ba mu jej téměř vnucovali; ale potázali se s nedobrou. Pokaždé mnohem rychleji se ztratili, než byli přišli.

Kdysi sem zavítal také muž v černém, až na paty splývajícím rouše s objemným širákem na

hlavě. Byl nad míru přísné tváře a zraků pronikajících až do duše. Všude si všecko důkladně prohlížel a skorem do každé popelnice nahlédl, při tom při všem neméně bedlivě pozoruje i Větrovce.

„Tato tvá dcera?“

Muž odvrátiv se náhle od přihrádek utkvěl očima na děvušce, jež se před ním choulila bázlivě do koutečka.

„Takť jest, pane magistře!“

Větrovec odpověděl zdálo se že ledovým zvukem.

„Neprovázels ty někdy po cestách Haranta Polžického nedobré paměti?“

„Takť jest, pane magistře!“

Větrovec odpověděl nyní jako opravdu když vítr zafičí.

„Jak tomu dlouho, co jsi se zde usadil?“

„Chceš býti, pane magistře, inkvisitorem?“

Větrovec si podepřel ruku v bok.

„Přivedl mne k tobě účel pouze vědecký. Kdož však za to může, setká-li se s někým, jejž by měl znáti! — Ostatně by mohlo dalšími otázkami se strany mé vzniknouti v tobě podezření, že jsem si zašel do tvého dvorce za jiným záměrem. Mysle tak mýlil bys se však velmi. Ve svých přednáškách o české historii zmínil jsem se dosti obšírně i o Levém Hradci. A uslyšev, že chováš pod svou střechou nejednu vzácnost starožitnickou, nemeškal jsem a vydal jsem se na cestu. Buď jen bez starosti, nehodlám tě znepokojovati. — K mým studiím nepostačuje však pouze jedna návštěva. Dovolíš, abych směl přijíti podruhé?“

Větrovec byl o odpověď na rozpacích. Kterak možno také tak zdvořilé a zároveň určitě pronešené prosby odepříti? A přec by byl viděl nejra-

ději, aby tento muž octl se už co nejdříve od Žalova na kolik mil a více nepřišel! Neviděl ho, pokud se pamatoval, jaktěživ, alespoň se nijakž nemohl rozpomenouti. Ale často se stává, že lidé vidouce se v životě poprvé, jsou tomu navzájem velice povděčni, vidí-li se také naposled. Již i pro tohle roucho, kteréž se stalo tenkrát po českých vlastech pověstným, nemohla v duši zemanově k hostu vzniknouti důvěra.

„Jářku, příteli, jedna návštěva nijakž mi nepostačí; tvá sbírka příliš znamenita, celý věk vidím před sebou v těchto popelnicích, tane mi na mysli století sedmé, osmé ... Smím přijíti podruhé?“

Muž, zdálo se, jedním okem pozoruje dívenku, pořád bázlivěji a úzkostlivěji se choulící k dubovému stolu, a druhou že upírá ostřeji a ostřeji na Větrovce. Přetěžko věru tomuto výrazu obličeje návštěvníkova rozuměti, ještě však tíže slovům jeho, jež proudila se vybledlými rty opravdu medem, důvěřovati. Někdy arcit bývá že odpuzuje tvář, za níž čistá, bezelstná duše. Jen ten tmavý, až na paty splývající šat kolem boků sepjatý lesknavým řemenem a ten objemný širák, pod jehož střechou prý by husa mohla seděti! (Kdes se o této části oděvu podobným způsobem vyjádřili.)

„Chceš-li, buďsi. Ale nevím a nepochopuji, že by tě tyto předměty takou měrou mohly zajímati. Tolik set let tu ležely nepovšímnuty a ze všech těch učených hlav, co jich kdy v Čechách bylo, ani jednomu nepřišlo na mysl, aby si zašel na Levý Hradec a na pravěkém pohřebišti učil se starodávné české historii.“

„Pravdu díš. — Ze všech předků tvých a po celém okolí za všecka ta století také si nikdo nevšiml, co v půdě, již zorávají, zasévají a občas

nechávají ouhořiti, až ty jediný, ze všech nejprvnější. — Než, tys dovolil a já tvého dovolení použiju co nejdříve. Zatím s pánembohem!“

Magistr z Pražského učení či lépe z Pražské koleje ještě jednou utkvěl očima na dívčince, potom podal Větrovci ruku a za několik okamžiků byl již za Žalovem.

Lidé se za magistrem dívali pouze skulinami ve dvířkách a štěrbinami ve vratech. Na náves neodvážil se nikdo.

V.

„Co to za divného člověka, strýčku? — Tolik jsem se ho bála!“

Dívenka ještě kolem se rozhlédala úzkostlivě, zdali tu nikde ten černý šat a ta prožloutlá tvář s očima jako jehly bodavýma.

„A přijde, strýčku, zase! — Uschováš mne před ním?“

Děvuška vzala Větrovce, jenž se nějak hluboce zamyslil, za obě ruce.

„Uschovám, Jiřičko! — Neboj se, miláčku!“

„Ptal se také, zda-li jsem tvá? — Čí bych byla jiného, když nemám už ani tatíčka, ani matičky! — Čí jiného, strýčku, než tvá?“

A dívenka svěží rtíky ku vyschlým rukám Větrovcovým přitiskla, celujíc obě s nejsrdečnější přítulností dětinskou.

„A budu, strýčku, tvou, dokud mne neuloží k tatíčkovi a matičce.“

Větrovcovi se oči mlhami skalily, položil Jiřičce na hlavinku pravici a řekl tlumeným hlasem: „Budu tě střežiti jako poklad, kterémuž není roveň ani na zemi, ani pod zemí . . .“

Zeman nemohl dále ani slova propověděti;

i ta pravice jeho, kteráž jedním tnutím druhdy jezdce na koni rozpůlila, chvěla se na této sirotčí hlavince, jež se opravdu podobala ptáčeti, kterémuž živitelé jednou z rána odletěvše, aby mláďátku přinesli lahůdku, víckrát se nevrátili.

Měla po Čechách Jiřička pokrevných strýčků i tetek více než prstů na obou útlounkých ručkách; ale kdyby snad byla od jednoho zámku ke druhému šla, ty pyšné strýčky a zapomněnlivé tetky prosila, aby se jí ujali, nevím — nevím, zdali by se jen jedna duše nad ní byla smilovala.

Otec s matkou odpočívali na tichém hřbitově, uprostřed něhož kostelík se štíhlou střechou, nedaleko Králova Kamene v saském kurfiřství.

Když byli na živu, nosíval jim Větrovec noviny z Čech. Dceruška se zemana nikdy nemohla dočkati, zrovna tak jako Žalovští, když zdejší dědinu opustil, byť i jen na kratinký čas. Často vycházeli na skálu nad řekou všickni tři a upřeným okem zírávali do dálky, zdali nepřichází. A sotva že jej uviděli z pozdálí, Jiřička jakoby na perutích letěla mu vstříc. A staří taktéž se tázali, dřív než mohli jeho ruku stisknouti a než jej přivítali: „Jak příteli, jak?“

A Větrovec skorem pokaždé odpověděl: „Hůř a hůře.“

„Jak ona?“

„Lépe a lépe!“

Při této zemanově odpovědi až kosti mrazily a potom rozpředli hovor vždy až za chvíli.

Letoškem se vydal zeman opět ke hranicím. Nesl dozajista noviny důležité; protože se vydal na cestu za nepohody, jakéž nebylo pamětníků. Císařská silnice byla úplně zaváta a nebýt stromů, jejichž kostrbaté hlavy z daleka se nad bělinou

sněhovou černaly, ani by nikdo nebyl řekl, že tudy se vine nejpěknější silnice v celých Čechách.

Větrovec brodil se sněhem a zapadal do závěj za každým druhým třetím krokem. Tentokráte mu pout do Saska trvala o tři dny déle. A div že duši cestou nevypustil.

Přišed do vesničky, až se tu toho ticha zarazil.

Naproti mu nevyšel nikdo; ani na prahu do dvorečka jej žádné vlídné slovo nepřivítalo. Jiřička jakoby zrovna minulým podzimkem s tažným ptactvem do šťastnějších krajin byla odletěla.

Větrovci se až dech pod hrudí zatajil.

Ve světnici byly dvě postele, každá po jedné straně. V pravo ležel na jedné muž s očima zavřenýma, s rukama přeloženýma křížem přes prsa, s těsně, skorem až křečovitě sevřenými rty a s rysy v oblíčeji jakoby zmramorovatělými. Naproti opírala se zpola o stěnu ženština, tak v nejlepších letech, ale ve tvářích, kteréž asi nedávno ještě prordívaly se milounkou červení, s výrazem nevypsatelným. Levá ruka její ovíjela se kolem šije mladinké dívčinky — Jiřičky.

Větrovec vešed do vnitra ani svým očím nechtěl věřiti, ačkoliv ho přec ještě nikdy neoklamaly. Třikrát si je musel protříti a potom teprv pozdraviv pokročil ode dveří dále.

Z lůžka zaletělo mu k uším slabounké, jedva slyšitelné přivítání!

Děvuška také pozdvihla hlavinku.

„Však jsem se už vzdala veškeré naděje! — Bohu díky, že aspoň nyní přicházíš!“

Ženština na lůžku chtěla se poněkud více vzpřímiti; ale nemohla živou mocí.

„Těžké, hrozné navštívení, Větrovče!“

„Těžké, hrozné, milá paní!“

Větrovec se po každém slově zajikl, sáhaje

pod svrchní kabátec a hlavu skláněje, protože mu s očí slza za slzou kapaly.

Vždycky přinesl této dívčince z milého domova nějakého dárečku. Dnes vyňal z kapes několik míšenských jablek, kteréž ve svém dvorci opatroval jako kvočna svá kuřátka. Každým dnem se na ně díval, zdali se nekazí, a pečlivě i prach s nich setíral.

„Tu máš, Jiřičko! — Jsou ještě, jakby je včera utrhl.“

Větrovec, zdálo se, že nemůže ani více promluviti. Bývať velice dojemným zjevem, když takové hlavy ve světě zkušené, školou života protříbené octnou se v rozpacích, protože oči plny slz a jazyk za každým druhým slovem služby upírá.

„Zaplať ti pánbůh, dobrý strýčku náš!“ zašveholila dívčinka, berouc jedno to jablíčko z Větrovcových rukou po druhém.

„Jak si, matičko, pochutnáš! — Hleď! — Tak se pročervenávají!“

A dceruška je kladla na klín do smrti nemocné matce jedno k druhému. Nenechala pro sebe ani jediného. Ach bože milý, co by všecko byla udělala tato dceruška, aby matičce pomohla; čeho všeho by se toto dítě bylo odvážilo, aby onoho muže na druhém lůžku z hlubokých, věčných dřímot probudilo! Říkávají, že nebývá nad lásku mateřskou a nad péči otcovskou! Ale také nebývá nad lásku dceřinu či synovu, jen když se dítě vydaří!

„Sedí, milý dobrý muži, nad naší střechou smrť! — Kdyby nás byla zachvátila aspoň všecky najednou!“

„A což tu není človíčka, kdož by vám, drazí páni, pomohl?“

„Ani človíčka!“ odtušila děvuška.

„Přede dvěma týdny odtud všichni uprchli, protože touhle cestou měla zaměřeno císařská vojska, prý Španělé s Nizozemčany. Jen my tu museli zůstati samojediní. Já churavěla a manžel můj zrovna ten den ulehl horečkou. Táhla tudy ta vojska opravdu, ale nesmírně rychlým pochodem. Bubnovali a troubili jako ku soudnímu dni. Do našich okének se ani nepodívali; viděli smrť už dozajista na střeše seděti. Manžel umřel o dva dny později a když jsem mu oči zatlačila, ulehla jsem i já. — Nebylo duše živé, jež by jej byla pochovala a není do dneška. Ani si v Čechách pomysliti nemůžete, co tu zakoušíme a co jsme tu zkusili. Nikomu to ani vypověděti nedovedu . . . A ona?“

„Na pravdě boží!“

Větrovec promluvil tato tři slova hlubokým hlasem.

„S touto novinou přicházím!“

„K nejhoršímu!“

Nemocná žena na lůžku oběma rukama zalomila nad hlavou.

Venku na návsi rozlehl se opět hlahol trub a ržání koňstva.

Větrovec nahlédl oknem do sněhu. Vezli tudy děla a dvě kornety jezdecké je provázely.

„K dobrému jsem přišel, paní milá!“ zvolal náhle zeman Žalovský a jak mu jen nohy stačily, vyběhl na náves.

„Posečkejte, stůjte, krajané drazí!“

Větrovec se jezdcům postavil přímo do cesty zpola sněhem zapadlé a jen málo ještě projeté.

„Pro bůh mne poslechněte!“

Větrovec obě ruce rozepjal, jakoby je chtěl přinutiti násilím, aby se zastavili.

„Leží tu mrtev dobrý váš druh, paní jeho

také „těžká“. — — Pomozte, krajané drazí. Smilujte se!“

Větrovec prvního koně už za uzdu uchopil.

Návsí poletěl táhlý povel, jezdci na konci dědiny stanuli, děla taktéž se zastavila a k Větrovci dojel obstárlý muž, tak mezi padesátkou a šedesátkou, ale s vlasy na hlavě jako v tomhle sněhu zbělenými.

„Kdo jsi?“

„Člověk z duše dobrý, pane! — Chceš-li, buď milosrdným samaritánem.“

„Jak mne znáš? — Odkud sem přicházíš?“

„V neštěstí se lidé poznávají nejlépe: přicházím z Čech! A vám všem vidím český původ zarytý ve tvářích k nevyhlazení!“

„A kdo že by tu mohl býti dobrým naším druhem?“

„Pan Jan Jiří Harant z Polžic a Bezdružic!“

„Jan Jiří — Harant — z Polžic a Bezdružic!“

„Mrtev! — Pánbůh dobrotivý dej mu věčnou radost.“

Tři jezdci byli okamžitě s koní a spěchali ku stavení, k němuž jim Větrovec ukázal.

„Potěš tě bůh, paní ctná!“ zahovořil nejstarší jezdec vešed do světnice.

„A vám odplať jednou každý krok, jejž dnes činíte!“ zašeptala nemocná na lůžku a dívčinka se opět k ní tak tulila, jakoby se bála, aby tito lidé matičce neublížili.

„A tobě, příteli dobrý, dej lehké odpočinutí!“

Starý vojín přikročil k nebožtíkovi a vzal jej za ruku.

V jizbici zavládlo úplné ticho. Jen chropotné výdechy nemocné paní je rušily.

Starý vojín, dle všeho obou kornet velitel, vyšel ven a za několik okamžiků se vrátil se

čtyřmi muži, kteříž zahalivše nebožtíka do vybledlého pokrývadla vynesli jej ven...

Nemocná paní na lůžku opět tak žalostivě zalomila rukama a Jiřička zabědovala, že úpění její proniklo těmto vojákům až do ledví. Vždyť jí odnášeli *tatíčka*. A kdo ví, jak brzy odnesou matičku!

Šedivý důstojník usedl si potom k lůžku nemocné. A co spolu hovořili? Co pak spolu hovoří-vají lidé, kteříž se byli viděli za šťastných dnů a potom po letech se scházívají, když srdce jejich rozbodána meči sedmerými?

Těžko takový hovor pozorně sledovati, tíže však aspoň poněkud věrně jej opakovati. Scházejí k tomu oči, na jichž hlubinách všecko to neštěstí zříti jako na dně křišťálových vod, scházejí k tomu ve tvářích rýhy, z nichž každá nejzřejmějším písmem o přestálém utrpení, scházejí k tomu pohyby rukou a potom ten divný, nevypověditelný hlas, jakýmž si navzájem svou bídu a své protivenství sdělují!

„Ona že už tedy na pravdě boží?“

„Už ode dvou měsíců.“

„Hrozím se, jak se bude moci zodpovídati!“

„Dej jí pánbůh okusiti svého milosrdenství!“

Nemocná paní na lůžku sepjala vyschlé ruce, na nichž každičká žilka se promodrávala, a svěsila hlavu, na níž hnědé vlasy také zpola probělávaly.

Mluvili o manželce pana Krištofa Haranta, bratra nebožtíka muže jejího, jež slib svůj choti daný nemnoho okamžiků přede smrtí zrušila, s celým rodem svazky pokrevenské přetrhla, své i jeho dítky na vychování svěřila těm, kterýmž by on lžíce vody nepodal a památku svého manžela zneuctila, vdovský závoj odhodivši pro radosti pomíjející..... Ale na dlouho se jimi netěšila. Černínský erb jí nešel nijakž k duhu.

Z návsi vnikl do jizby smutný klinkot zvonečku zavěšeného nad střechou, pod níž byla umístěna postnice.

Starý důstojník vstal, vzal děvušku za ruku a odešel na náves. Větrovec za ním bez jediného slova. Vrátili se teprv asi za půl hodiny. Zvoneček hlaholil pořád tesklivěji a tesklivěji. Do světnice zarážel temný zpěv padesátého žalmu a zcela zřetelně bylo slyšeti verš 9. a 10., jenž zní: „Pokropíš mne yzopem a očistěn budu; obmyješ mne a nad sníh zbělen budu. Sluchu mému dáš radosť a veselí: a splesají kosti ponížené.“ — Lícemi nebohé vdovy rozestřel se podivný klid a zraky, zpola už jakoby vyhaslé, vzplanuly nezvyklým jasem. A téměř bezděky otevřely se jí promodralé rty ku dalším slovům téhož žalmu: „Navrať mi radosť spasení svého: a duchem statečným utvrď mne!“

— — „Musíme nyní dáti koňům svým křídla, abychom byli u hlavního voje v čas.“

„A kam že táhnete?“

„Do Čech, paní ctná?“

„Do Čech? — A nesete tam zhoubu, neštěstí, smrť?“

„Neseme, paní ctná!“

„Pak lépe, žes, dobrý můj muži, odešel! — Pak lépe, že odejdu k tobě i já! — Jen to mé dítě, mé drahé, mé jediné dítě! Kdo se tě ujme! Kdo pak ti matku a otce nahradí!“

Důstojníci stáli již u těžce nemocné, ale s hlavami svěšenými a levicemi svírajíce jílce těžkých kordů. Bylo jim nejinak, než jako bývá vojínům na útěku po bitvě nešťastné.

„Ujmu se jí, paní milá, já! — Vezmu ji s sebou do vlasti, tam ji vychovám a budu si jí hleděti, jakoby byla vlastní krví mou.“

„Ty, dobrý muži? — Vždyť nemáš sám — —“

„Mám vlastní střechu a více nepotřebuji!“

„A půjdeš, matičko, se strýčkem?“

„Půjdu, Jiřičko! — Jen až sněhy roztají!“

„Já do těch časů u vás zůstanu. — Ničeho doma neztratím, ani nezískám. — Dovolíš, dobrá paní?“

„Aspoň . . .“

Nemocná žena náhle rty prudce sevřela; utkvělť její zrak na oblíčeji Jiřiččině. Chtělať říci: „Aspoň mne bude moci někdo pochovati.“

„Do těch dob se také vrátí tatíček. — Půjdem všickni najednou!“

Děvuška vzala matku kolem krku oběma ručkama.

Pak se důstojníci exulanti se vdovou, Jiřičkou i Větrovcem rozloučili, ale nemluvivše ani jediného slova. Nemohli věru; ani ten šedivý, ten nejstarší. Za chvilku už skřípaly zase těžké vozy sněhem, chřestila ocel a občas ozvalo se táhlé troubení.

Větrovec s matkou i dceruškou zůstal tu samoten. A opravdu se zdálo, že zde chce čekati, až se rozepějou skřivánci, až se břehy Labské svěží zelení rozzelenají, až tu ve křoví slavíčkové zaštěbotají . . . Ale když sněhy začaly táti a od českých hor vanuly teplejší větry, ryl na hřbitově vedle dvířek nový hrob; a když první skřivánek přiletěl od milých vrchů, klečel s Jiřičkou na čerstvě naházené prsti s rukama sepjatýma a očima skorem až červenýma. Nemohl pro hoře hlasitě říci: „Tak tu, duše drahé, odpočívejte v pokoji!“

A ještě téhož dne s dívčinkou sirotou ze spuštěné vesnice odešel.

V Žalově už myslili, že nepřijde, že někde cestou vzal za své. Ale když se k němu se všech

stran shrnuli, na to či ono se ho dotazujíce, jakoby neslyšel a jakoby řeč byl nechal v daleké cizině. A než ho ke slovu přivedli, trvalo ne jeden den. Pouze s tou děvuškou, již za ručku přivedl, hovořil vycházeje s ní tu k Ounětickým, tu na Řivnáč, tu nad Roztoky. Pod střechou neměl ani stání, ve světnici bylo mu dusno k zalknutí.

„Kdy že do té Prahy, strýčku, přece půjdeme?“ přes den se Jiřička Větrovce tázávala.

„Nechtějž tam, miláčku!“

„A přec říkáte a tatíček také říkával, že mezi městy po celém světě není nad Prahu. A ještě než zavřel oči k tomu dlouhému spánku, pravil: jen kdyby ještě jednou Prahu mohl viděti!“

„Už tam všecko jiné, Jiřičko!“

„I lidé, strýčku?“

„Lidé nejdříve!“

„Tak aspoň ty kostely, ty nádherné domy, královský hrad?“

„Jde-li člověk, Jiřičko, ulicemi pražskými, jakoby na hlavu jeho všecky ty stavby s umělými klenbami, všecky ty kostely s umělými věžemi padaly. A zde aspoň můžeš si oddechnouti z hluboka. Ještě by tě tam, milé dítě, obhlédli, protože za každým státi zůstanou a mají oči ostré jako nože.“

A když tak na stráních sedávali, zvlášť za milounkých dnů jarních, o každém kameni, o každém starém stromě, o každé skále, o každé vesničce věděl Větrovec pohádku, o Klecanech nejméně tolik, kolik v roce měsíců, o Přemyšlení, o Podhořském mlýně, o vlčí díře ve vratech mezi Řeží a Husincem, o kazatelně pod Větrušicemi, o zkamenělém rytíři v plné zbroji na koni na protějším břehu, o Levém Hradci, o Podmorani, jak

se ve zdejší rokli někdy scházívali a z těchto krajů zažehnávali Moranu.

Jiřička znenáhla zdejšímu kraji přivykala a Větrovcův dvorec se jí stal novým domovem. Tatíčka s matičkou v něm arcit nebylo; toho dřívějšího v celém světě už nikdy nenalezne. Ale když někdo se ujme siroty, přilne tato k svému dobroditeli s nemenší důvěrou než k rodičům. Sirotek málo kdy se zvrhává; málokdy zapomínává, čí že ruka mu poprvé slzy v očích usušila, čí že ruka mu s líček uplakaných setřela trud a čí že rty pronesly k němu prvních slov blaživé útěchy. A tato opuštěnka na Větrovci lpěla s celou dětinnou duší svou.

A na vycházkách okolím, kamkoliv šla s ním, všude se jí mezi květinami líbily nejlépe kvítky, jež rostou v ouvozech, po mezích, kde nejsušeji a mlhovitou barvou ve vadnoucí trávě oko chodcovo vábívají, aby se nahnul a utrhl je, dříve než nevšímavec nohou je k zemi přidupne. Říkají jim čekanky. Jiřička z nich celé věnce uvíjela a kdykoliv si toho všiml Větrovec, vždycky si pomyslil: „Jsi, milé dítě, také čekankou.“ Touto myšlenkou stárnoucímu muži také se oči mlhami pokaždé zatahovaly, jako světlemodré lupénky na korunkách květinek.

VI.

Od první návštěvy magistra Moreta z Pražské koleje uplynuly už dobré dva měsíce.

Větrovec se těšil, že učený muž na Žalov zapomněl. Bezpochyby že ho poslali někam do ciziny, či že si zajel do světa. Učení lidé mívají zcela jiné nápady než obyčejní smrtelníci, buď že

jsou málomluvni, či roztržiti a zapomněnlivi. Dnes už neví, kde včera byli a co jim ve hlavách vzklíčilo. Není také divu, když má člověk pod lebkou tolik knih, že by jich s dvojspřeží neuvezli.

Ale páter Theodor Moret k těmto nepatřil. A Větrovec, kdyby se byl nikdy nebyl zmýlil v životě, tenkráte se sklamal.

Učený magistr přišel z nenadání a s ním ještě mladinký jakýs muž, tak skorem zpola hoch. Jen to černé roucho, jež mu rovněž splývalo až na paty, obestíralo jej vážnějším rázem.

Lidé, uviděvše oba příchozí, na polích se skrývali a dvéře ve vsi uzavírali. Skulinami však zase tak se za nimi dívali, kam že as zaměří a na která vrata zatlukou.

A zaměřili opět ku Větrovcovu dvorci.

Byl smutný den listopadový; ale jinak sucho a cesty ujety jakoby ve skály utvrdlé.

Větrovec poznav hosti oknem zarazil se a poněkud i zbledl.

Za tehdejších časů nebyly takovéto návštěvy vítány, v odlehlejších dědinách zvlášť. Výjimku činily pouze nádherné zámky a rozlehlé tvrze. Zde bývali podobní návštěvníci vítáni nejdvornějším způsobem. Šustilo jim vstříc těžké hedbáví a zvonily na přivítanou kordíky se zlatými jilci o ostruhy z tohotéž kovu. Pod doškovými střechami bývalo od jakživa jinak než v budovách, s nichž věže dívaly se na míle daleko a široko v poddaný kraj.

Zeman chtěl již Jiřičku ukrýti; ale nezbylo mu času. Lehké kroky ozývaly se již na zápraží a za několik okamžiků otevřely se dvéře do světnice a na prahu ozvalo se obvyklé pozdravení: „Laudetur.“

Větrovec sotva že odpověděl a hosti jedva že přivítal.

Právě čtyři nové popelnice rovnal k druhým a div že mu poslední z ruky nevypadla.

„Opozdil jsem se, příteli! — Nepředvídané práce mne zdržely. — Však bych byl jinak přišel hned po žních. — Odpusť, že dovolení tvého použil jsem i pro svého soudruha.“

Zemanovo oko utkvělo na mladistvém průvodčím učeného magistra jen tak letmo.

„Už jsem opravdu myslil, pane magistře, že jsi zapomněl!“

„A byls tomu povděčen! — Čtu ti tak v oblíčeji! — Ubezpečuji tě poznovu, že tvé dobroty nezneužiju. — Buď bez starosti! — Ostatně bys v jiném vzbudil podezření mimoděk sám!“

Magistr se zlehounka pousmál; ale bylo znáti, že tyto tváře k úsměvu stahují se málokdy. Potom se obrátil k soudruhu osloviv jej latině.

Mladý muž vyňal papír a péro s inkoustem otázav se Větrovce přívětivým hlasem: „Dovolíš?“

Zeman pokynul rukou a hlavou přikývl.

Tomuto by byl všecko dovolil. Zevnějšek jeho učinil na něho dojem velice příznivý. Už i ta řeč, ačkoliv jen jediné slovo promluvil, jinak zněla než z úst staršího.

Oba potom mluvili pouze jazykem latinským.

Magistr chodil světnicí a diktoval chvílemi, když se byl zastavil před popelnicemi, odmlčev se.

Bylo to as velice učené pojednání, protože si nejednou položil ruku na čelo a přemýšlel o nejvhodnějším výrazu, kterýmž by myšlénku, jež mu přišla na mysl, nejpřiměřeněji vyjádřil.

Mladistvý soudruh jeho zatím se rozhlížel podivnou světnicí s popelnicemi v příhrádkách a

celou řadou nejrůznějších starožitností dosti vkusně rozestavených. Oko jeho spočinulo už po třetí na oblíčeji děvinky, jež se opět tak choulila do koutečka ani téměř nedýchajíc.

A potom se zdálo, jakoby všecky tyto předměty, jež učenému magistru hlavu lámaly, jejichž každičká okrasa, i nejnepatrnější, byla pro něho podnětem nejmožnějších kombinací, ztrácely pro něho své zajímavosti úplně. Opřel si čelo o bílou, skorem prosvitnou ruku a starší host musel jej pokaždé důraznějším pronešením jednotlivých vět upomenouti, aby pokračoval. Ale nevykládal mu toho ve zlé. Muselť sám sebrati všechen svůj um, aby důvtipně mohl rozeznávati, s kterým kusem ve kterou část kterého století. Vždyť se tu člověku mimoděk zdálo, že žije před tisícem let a že se octl náhle v bydlišti jakéhos žrece. A tu se snadno zapomene a ještě snadněji do šedé dávnověkosti zamyslí.

Učené pojednání obsahovalo veliký arch těsného písma a když mladý muž péro odložil, bylo už sotva viděti.

„Měli jsme se vydati na cestu hned jitrem. — Budeme tě, příteli, obtěžovati ještě jednou! — A jak tobě říkají, panenko?“

Magistr přistoupil k děvušce a položil jí pravici na skráně.

„Je tak bázliva, jakoby ani mezi lidi nepřišla!“

Magistr se obrátil těmito slovy k Větrovci.

„Přijde mezi ně málokdy!“

„Nebývá dobře, když dítě takto vyrůstá! Bojíš-li se o ni?“

Magistr, zdálo se, že chce vniknouti ostrýma očima Větrovci do duše podruhé.

„Už tak tomu zvyklá od malička!“

„Jářku: jak že ti, panenko, říkají?“

„Jiřička, pane!“ odpověděla dívčinka ostychavě.

Učený muž zakýval několikrát hlavou, právě tak, jako když mu smělé kombinace, jimiž chtěl vědu obohatiti a jméno své překvapujícími výsledky učiniti proslulým, náhle selhaly.

Takovéhoto jména křestního neslyšel jaktěživ. Takového jména vůbec v kalendářích, jichž přece znal a pročetl hezký počet, ani nebylo. Takového jména nemůže ani býti v římském martyrologiu.

„Poslechni, příteli! — Přece jsi křesťan!“

„Domnívám se, magistře, že dobrý křesťan!“

„A jak toto jméno ti mohlo přijíti do hlavy?“

„Věru sám nevím.“

Větrovec octl se proti všemu zvyku svému v rozpacích.

„Dej pozor, aby tě tato tvá záliba nepřivedla na scestí.“

Magistr ukázal při tom k řadám popelnic.

„Už tomu tisíc let, co tato těla v popel obrácena. Ale pohanství čiší z nich do dneška. Běsové nepouštějí svých obětí ani po tisíci letech. Ukryjou se i v hrstce popele, vezmou na se podobu i mosazné jehlice či zlaté sponky, aby ulovili kořisti. — Dej pozor, příteli; pravím ti ještě jednou: tato záliba by tě mohla přivésti na scestí. Ostatně si spolu můžeme jednou pohovořiti i o věcech náboženských. Na škodu ti to býti nemůže.“

Oba muži, starší i mladší, odešli ze zdejší dědiny už soumrakem.

Mladší by si byl tak rád promluvil se zemanem beze svědků; ale nijakž nemohl. Chtěl jej snad varovati, vystříci; ale před starším soudruhem nesměl.

„Zdá se mi to býti podezřelé. — Slyšel jsem již ledacos. — Není to ostatně ani k dobrému příkladu. — My učení tak můžeme činiti. — Mezi lidem však tím vzchází pohoršení. — Ještě že jsem si toho všiml v čas. — A tento člověk, pamatuji-li se dobře, byl s tím rebellantem Polžickým na cestách!“

Mistr Theodor Moret měl opravdu paměť výtečnou. V matematice pamatoval si celé řady číslic, jak by je četl z papíru; v dějepisu věděl o každém roku, o každém důležitějším dni, a hlava jeho byla učiněným kalendářem historickým. A potom si neměl pamatovati, že Větrovec byl mezi průvodčími pana Krištofa Haranta z Polžic a Bezdružic.

Mladému soudruhovi bylo při tomto výkladu mistrově až úzko.

Větrovce neviděl jaktěživ a v Žalově byl dnes poprvé; ale tak náhle se mu zdejší dvorec zalíbil. Zdali pro ty řady popelnic a pro vzácné památky starožitnické pod jeho střechou? — Tak se mu zdálo, jakoby bylo hříchem smrtelným, rušiti život tohoto starého muže s dceruškou v útulném zátiší.

„A potom jsou ty věci vydány všemu nebezpečí. Každou chvíli mohou vesnici zapáliti cizí, nepřátelská vojska. — Nabídneme mu za sbírku jeho peníz, s kterým může býti spokojen. — V koleji prázdných síní plno. Starožitnosti budou školám našim k nemalé okrase. — I studovati budeme moci pohodlněji. — Kde pak zde, a potom ty cesty!“

A větry zrovna jakoby každé toto slovo byly zavály k Větrovcovu dvorci a zrovna k zemanově hlavě.

VII.

„Už tu tma, strýčku, že tě ani nevidím! — Což nerozsvítíš?“

Jiřička se tulila ještě tak úzkostlivě ku svému živiteli.

„Aspoň na nás, milé dítě, lidé nedobří nevidí!“

„Vždyť nikomu ani stéblo, jak sám říkáváš, na příč pod nohy nepoložíš.“

„A přece, Jiřičko, překážím!“

Větrovec si oddechl příliš z hluboka, tak jakoby se mu kolem srdce všecko trhalo.

„I to tvé jméno k úrazu! — Už i ty, drahé dítě!“

„Ten mladší byl přece k tobě tak přívětiv!“

„Jsou všickni stejní! — Čím přívětivější, tím horší a nebezpečnější!“

Větrovec seděl za stolem jakoby přimrazen. Pod lebkou vězela mu poslední slova magistrova: „ostatně si spolu o věcech náboženských můžeme pohovořiti; na škodu ti to nebude,“ jako netopýr, když se zaplete do hustých, dlouhých vlasů a nemůže a nemůže se vyprostiti.

Jak snadno by se mohlo státi, že by jej odtud vypudili a o všecku jeho radosť připravili!

Tato myšlénka zachvěla zemanem, jako když smršť letí rovinou, opře se o staleté stromy a rozlamuje je vejpůlky.

Potom prudce vstal a znepokojen měrou nejvyšší přecházel světnicí.

Venku ozval se náhle koňský dupot a zvonění ocele.

Větrovec přiskočil rychle k oknu, ale než mohl dobře prohlédnouti, už zabuchaly rány na vrata, jež sama se rozevřela. Zeman dnes úplně zapomněl přiraziti závory.

Na dvoře seskočili dva jezdci s koní, jeden vešel kvapným krokem do světnice a druhý, zdálo se, že se rozhlíží šerem po místnosti, v níž by koně na nějakou chvíli nalezli přístřeší.

Příchozí zůstal na prahu, nevěda, má-li dále pokročiti.

V jizbici byla čirá tma. Větrovce nebylo u okna skorem ani viděti.

„Co mi neseš dobrého?“ otázal se zeman temným hlasem jezdce, jenž dosud byl na rozpacích, má-li vejíti.

„Dobrého, příteli, nic!“

„Se zlým tedy přicházíš?“

Větrovcův hlas zněl ještě temněji.

„S prosbou!“

„Ke mně — s prosbou?“

Toto udivení propověděl Větrovec nějak posměšným zvukem.

„Pořád ke mně s prosbou přicházíte! — Nejdřív úlisně jako kočky, potom začínají vrčeti a konečně zaseknou se drápy hluboko do tváří!“

„Bydlí-liž pod tímto krovem zeman Větrovec?“

„Tak jest!“

Hlas zemanův zněl pořád ostřeji a ostřeji.

„Tedy jsem nezabloudil. — A mohu se od tebe nadíti, že mi poskytneš noclehu?“

„A kdo jsi ty?“

„Jen rozsvěť a poznáš mne okamžitě!“

Větrovec se tázal dnes poprvé člověka, jenž od něho něco chtěl, kdo jest. Jindy požádal-li ho někdo zač, ať byl kdo chtěl, mohl-li, prosbu jeho vyplnil tu chvíli; a nemohl-li, aspoň dobře poradil. Ale za časů, kteréž čím dále, tím děsněji rozestíraly své pekelské peruti, mohlo se státi, tou chvílí, kdy ruka vztahovala se, aby učinila cos

dobrého, jiná se proti srdci dobroditelovu napřáhla s dýkou se tří stran ostře broušenou.

Větrovec rozkřísl troud, podpálil v krbu louč a teprv nyní se podíval na příchozího do opravdy. Zdálo se, že si prohlíží na jeho tváři každý rys, na jeho hlavě každý vlas a na jeho šatu každý šev.

„Znáš-li mne pak?“

„Tak mi připadá, jakobych tě, pane, znáti měl!“

„Vždyt jsi mne často chovával, učíval střílet a mečem zápoliti!“

„Usedni, pane, líbo-li ti!“

Větrovec pravicí ukázal k židlici, jakoby připamatování příchozího úplně byl přeslechl.

„Ještě tak cizím hlasem, jakobychom se jaktěživi nebyli viděli?“

„Abys šla, Jiřičko, spát? — Už čas! — Ty, pane, dovolíš?“

Zeman vzal děvušku za ruku a odvedl ji do výstupku, kde ještě dnes také byla okenice nezavřena.

Jezdec, podle zevnějšku císařský důstojník, všiml si děvčátka teprv nyní a ruka jeho se prudce pohnula, jakoby chtěl dívenku zadržeti; ale bodavé oko Větrovcovo utkvělo na něm pohledem, v němž mohl zřejmě čísti zákaz zároveň s výčitkou.

„Čí to dceruška? — Či snad tvá?“

Tato otázka zazněla nějak nedočkavě a císařský důstojník ji skorem ze sebe vyrazil.

„Ještě jsme se, pane, vespolek nedorozuměli!“ odvětil Větrovec vrátiv se do světnice a postavil se přímo před hosta.

„Ani nevím dosud, co u mne, pane, chceš?“

„Věru, brachu starý; kdybys byl neřekl, že tvé jméno Větrovec, ani bych tě nepoznal. Tak jsi se přeměnil. Jindy bývals vtělená přívětivost,

učiněna dobrota, mohli jsme si tě kolem prstů obtočiti, dělals nám pomyšlení . . .“

Zemanovi se kmital ve tvářích nezvyklý úsměv.

„A já ti, pane, také něco povím. — Ty jsi se změnil ještě více a já tě poznávám přec, já tě poznal po hlase, dříve než jsem tě viděl tváří ve tvář, ano, já tě poznal po kroku.“

„Divný člověče!“

Císařský důstojník se rozhlížel rozpačitě prostornou světnicí a tato slova vyklouzla mu rty, když byl spatřil několikery řady starodávných jakýchsi nádob souměrně rozestavených od nejmenších ku největším.

„A ještě divnější synu!“

„I — ty — Větrovče?“

„I já, synu někdy pána mého!“

„Do tebe bych se toho byl nikdy nenadál. — Tys přece býval od jakživa katolík! Jsi bezpochyby katolíkem do dneška; jinak bys pod touto střechou nebydlil a já bych tě byl za nocleh neprosil.“

„Dobře pravíš: býval jsem katolíkem od jakživa a jsem jím do dneška.“

„A přec se ke mně takto máš? — Dřívějších let mi už dávno nikdo nepřipomněl, až ty dnes poprvé. Minulé časy zapomenuty . . .“

„Ale jen ve vašich hlavách a ve vašich zámcích! Tam zapomínají na všecko; žel, že i na svou čest!“

Zeman Větrovec se před císařským důstojníkem ani nehýbal. Stál jako kamenná socha, kteréž náhle jazyk oživl a ostřím svým nikoho nešetří.

„Arciť že; i na svou čest! — Nejpozději zapomínáme my po zuboženém venkově, je-li vůbec mezi námi možné zapomenutí. — A nejdříve vy —

vy, synové utracenců! — Nejdříve vy, synové rebellantův . . .“

Větrovec toto slovo pronesl s nevypsatelným přízvukem.

„Otcové vaši ve hrobech ještě se neprospali, jsou tak v prvních dřímotách. Žel, že první spánek bývá nejtvrdší. — Až se jednou sejdete, co jim vy, synové, řeknete? — A vy se sejdete, musíte se sejíti! — Slyšíš ty, Hanuši? — Tebe měl nebožtík otec nejradši, já to vím, já to pamatuji, já důkazy toho viděl nesčíslněkrát, jak tě líbával, jak tě na kolenou houpával, co ti všecko sliboval . . . A tys se mu — odměnil!“

Větrovec dosud jako socha kamenná; jen ty oči jeho leskly a svítily se každým okamžikem sžíravěji.

„Ty tu ruku, kteráž tvému otci hlavu sfala, líbáš, ty ke kynutí té ruky pomyšlení činíš, ty — ty synu, kteréhož měl otec ze všech dětí nejradši! — Ty bys toho starého tatíka sám snad nyní vlékl na špalek . . .“

„Pro Bůh, Větrovče, ustaň . . .“

„Jen mne nech; ať dopovím!“

Větrovec hnul teprv nyní pravicí odmítavě.

„Ty bys snad i hlavu jeho, — tu dobrou, starostlivou hlavu — podržel, aby tnutí bylo jistější!“

„Kam jsem to zabloudil, že takovéto žaloby musím slyšeti? — Pro bůh, Větrovče, ustaň v řeči své. Jde mi každé slovo až do mozku!“

„Jde, — jde? — Tomu jsem, Hanuši, rád, jen aby ti vniklo také až do dna srdce! — Nejsme však ještě u konce! — Ó já tušil, že se s některým z jeho synů přece sejdu, než si k odpočinutí věčnému ulehnu!“

Mladý muž, zdálo se, že by byl odtud nej-

raději uprchl; ale nemohl se hnouti, jakoby k této podlaze byl přikován. Byl bledý jako smrť, rty se mu chvěly, po celém těle jej mrazilo a o hlavu jeho pokoušela se závrať.

Větrovec otevřel tajná jakás dvířka ve přístěnku a nahnuv se do vnitra vyňal dva pečlivě zaobalené předměty. Dříve než s nimi přistoupil ke světlu, třikrát je políbil.

„Dej pozor nyní ty, synu někdy pána mého!“

Větrovci se hlas třásl a pravice také nějak nejistě rozvíjela černou hedbávnou tkanici, kterouž obé bylo as na desatero zavinuto. U vnitř byla tři ještě pečlivěji zavinutá klubíčka z bílého, zeleného a červeného hedbáví. Větrovec každé vzal do ruky a zase ke rtům přitiskl. Potom upřel oči na císařského důstojníka, jemuž z toho všeho až hlava kolem šla.

„V tomto bílém hedbáví hlína z betlemského chléva! — Podívej se!“

„V tomto zeleném hedbáví hlína ze zahrady getsemanské! — Podívej se!“

„V tomto červeném hedbáví hlína z Kalvarie! — Podívej se!“

Za každou větou utkvěl Větrovec na svém noclehníku s ostrým pohledem.

„Jsem-liž dobrý křesťan?“

Mladý muž jakoby byl oněměl. Rty měl nyní těsně sevřeny, zraky jakoby se mlhami zatahovaly, a levice opírala se nějak vší silou o jílec kordu, že se ocel skorem prohýbala.

„Jářku, Hanuši, já se ptám, jsem-li dobrý křesťan? — Jsem-liž upřímný křesťan?“

Větrovec položil nyní svému noclehníku pravici na rameno a pohnul jím.

„Kdož by o tom mohl, Větrovče, pochybovati?“

„A přece už pochybovati začínají. — Arcif

patentů na to své křesťanství jsem si nevzal! Svou starou víru také jsem si nedal potvrdit podpisem a pečetí císařských komisarů! — Podívej se však dále!“

Nyní rozvinoval Větrovec závitek černého hedbáví; ale teprv nějak nemohl. Stužka mu pokaždé mezi prsty uklouzla a uzlík zatáhl se pevněji. A když se mu to konečně podařilo, bylo viděti několik prohnědlých vlasů na několika místech jako slitých a jeden od druhého nerozdělitelných.

„To jsou vlasy z hlavy tvého otce!“

Větrovec mluvil, zdálo se, že hlasem hrobovým.

„Prohlédni si je bystřeji! — Přistup blíže a neboj se! — Tyto vlasy někdy jsi hladíval, někdy jsi je líbával, na čele rovnával! — A protři si oči, abys viděl, jak se patří!“

Větrovec držel nyní mladého muže za ruku.

„Pozoruješ, jak tuto jsou temnější, bez lesku, jakoby na nich bylo něco usazeno? — Je to krev, arciť už zčernalá. Je to krev, synu někdy pána mého, jež proudí také v žilách tvých!“

Mladý muž chtěl po drahé památce ruku vztáhnouti.

„Nedotýkej se jí! — Nejsi hoden!“

Větrovcův hlas přímo zahřměl a císařský důstojník ruku odtrhl.

„Když tuto hlavu, kteráž se o tebe tolik starávala, kteráž tě tak ráda mívávala, — když ji nesli k staroměstské věži mostecké, já se za nimi plížil, nevšíml si mne nikdo, já se za nimi vkradl i do věže a tyto vlasy čerstvou krví zbrocené jsem odstřihl, abych někdy — —“

Větrovec si musel nyní odpočinouti; zdálo se, že je unaven, jakoby kráčel prudce do nevím

jak srázného vrchu. Na čele mu vyvstávaly i krůpěje potu.

„Abych někdy, až synové zapomenou na svého otce, až zapomenou na svůj rod, na svou čest, na svou povinnost, — jestli se totiž s nimi sejdu a shledám, mohl je upamatovati sám . . . Dnes jsem se s tvým synem, drahý pane můj, setkal poprvé. Bude-li co platna má řeč? — Bude-li, pak mu odpusť, pane můj, pak mu požehnej. A nebude-li? — Pak —“

„Strýčku můj, prosím tě, drahý strýčku! — Nehněvej se na tohoto člověka! Jen se naň dobře podívej! — Je nemocný, třese se po celém těle, a k tobě přec všickni chodívají, schází-li jim co. Ty jim, strýčku, tak rád a okamžitě pomáháš. A tomuto že bys pomoci nechtěl?“

A než se mohl Větrovec vzpamatovati, už ho držela Jiřička za obě ruce, upírajíc na něho čistounká očka svá s nevýslovně prosebným pohledem. Poslední věty, jež zeman pronášel hlasem, jako když v kostele kážou, naplnily ji o Větrovce úzkostí, i vzchopila se, otevřela dvéře vedoucí z výklenku do světnice a zaslechši slova, jež prorazila strýcovými rty příšernou výhrůžkou a věštbou zároveň, octla se u Větrovce opravdu, jako když jiřička přiletí a na okénko zaťuká.

Na zemanově čele usadil se na okamžik hrozný mrak; ale tímto dívčiným pohledem rozplynul se zase tu chvíli.

„Štěstí pro tebe, že jsem nedopověděl; přičítej to tomuto dítěti!“

Větrovec zlehka Jiřičku od sebe odstrčil — poprvé. Přišlo mu na jazyk i káravé slovo — také poprvé; ale přece se přemohl.

Císařský důstojník nemohl pro okamžik jediného slova vypověděti. Pouze zraky jeho tkvěly

s nevypsatelným úžasem na děvušce, jejíž oblíčej louč na krbu ozařovala plným jasem.

„Pro Bůh, Větrovče! — Toť naše krev!“ zavolal císařský důstojník, když se byl poněkud probral z úžasu.

„Arcit že vaše krev! — Tatáž, kterouž já viděl před několika okamžiky zčernalou, usedlou!“

„Snad strýce mého?“

„Tvého strýce!“

„A jak se tu vzala pod tímto tvým krovem?“

„Tatíčka s matičkou pochoval a mne vzal s sebou do vlasti!“ místo Větrovce odvětila Jiřička.

„Můj strýc — má tetka — mrtvi?“

„Den co den mne těšívá, že vstanou, že se na Jiřičku přijdou podívat a potom že u nás zůstanou . . .“

„Jářku, ty synu někdy pána mého! My dosud nejsme hotovi . . . Co mi prvé přišlo na jazyk, nedopovím; můžeš si vše domysliti sám! Ale poslouchej dále. Jak si můžeš jen pokojně ulehnouti ku spánku, jak s myslí bezstarostnou vstávati, jak po kratochvílích ještě choditi, když předvídáš, jak trpí nevypověditelně tvoji nejbližší příbuzní, když můžeš tušiti, jak není ruky, kteráž by jim aspoň tolik dobrodiní poskytla, jakého poskytuje hospodář za tuhé zimy ptactvu obletujícímu jeho stodolu, když mnohdy není ruky, kteráž by jim oči ve sloup obrácené zatlačila, která by jim k poslední hodince umíráčkem zazvonila, která by jim prokázala službu, jíž ani pohan nikomu neupře . . . Vy čeští pánové, máte vy svědomí! Jak jste na obrátku, jako třtiny, a při tom se ani nezardíte! Tak otupěl váš cit! — Vy čeští pánové, svědomí vám spí, příliš tvrdě spí; ale probudí se, že se ani nenadějete. A až se probudí?“

Větrovec tuto otázku pronesl opět tak strašlivým zvukem a zase se mu svaly ve vráskovitém oblíčeji zaškubly jako k úsměvu, po němž zalomcuje pokaždé člověkem mráz.

„Nehněvej se, strýčku milý . . . Smiluj se nad ním! — Jen se na něho přec podívej! — Je nemocen! — Třese se po celém těle!“

Císařský důstojník se opravdu chvěl, že i lem na sněhobílém ohrdlí se chvilkami pohnul, a tváře jeho zatáhly se výrazem, jakéhož zříme v oblíčeji churavce, jemuž často nebývá pomoci.

Jiřička opět uchytila Větrovce za obě ruce a ještě prosebněji upřela k němu zarosená očka svá.

Císařský důstojník nějak nápadně se opíral o židlici.

„Až se probudí, vy čeští pánové! — Potom nebudete míti pokoje ve dne v noci. Budou vás strašiti vlastní vaše stíny! — A tu bývá člověku nejhůře!“

Jindy by byl Větrovec vůli Jiřiččinu vyplnil, kdyby nevím co byla chtěla od něho. Ale dnes jakoby ji neslyšel a jakoby těch prosebných zraků ani neviděl.

„A co mám, ty člověče divný, činiti?“

Hlas císařského důstojníka podobal se stenání.

„Pro bůh, strýčku milý, pověz mu, co má činiti. — Vždyť by nám tu skonal. A toho ty přece nechceš. — Pověz mu to!“

Oči Větrovcova noclehníka upíraly se na věneček hnědých vlasů, na nichž tmavé skvrny, zdálo se, že se rozplývají, že se z nich prýští čerstvá, lidská krev . . .

„Co mne chceš opravdu usoužiti? — Což nemáš opravdu ani špetky citu lidského? — Už pro toto dítě, kterémuž stal jsi se druhým otcem . . .“

„Má rada kratička! — Nejdřív shoď se sebe tento kabátec!“

Větrovec mluvil hlasem, z něhož čišel přímo led.

Hlava císařského důstojníka klesla mimoděk níže ke hrudi.

„A potom?“

Mladý muž, zdálo se, jakoby mluvil zpola v dřímotách.

„Dřív toto učiň a pak ti teprv povím, co potom?“

Nyní zněl Větrovcův hlas jakoby z nejhlubšího Levohradeckého hrobu vycházel.

Císařský důstojník neodpovídal a zeman zvolna drahé relikvie ještě opatrněji zavíjel, než když je byl rozvinoval.

Císařský důstojník dosud ani slova.

„Noclehu ti, pane, poskytnu! — Otázku však, jak jsi se dostal až sem, ti odpustím. — Hleď, Jiřičko, tento pán tvůj bratranec, pamatuj si dobře, jak vyhlíží. Takto děti své rodiče zapírají; nebuď, milé dítě, nikdy takovou! Nezapomeň co živa budeš, jak v cizí zemi pod cizím krovem na jedné postýlce tatíček, na druhé matička. — Pojď, miláčku! — Tento pán unaven, jde na něho spaní. Ať se ti tu dobře u nás spí!“

Jiřička se ještě na prahu ve výstupku za tímto synem zatvrzelým ohledla, potom se za ní dvéře zavřely, Větrovec uzamkl a sám vešed nazpět do světnice usadil se za stůl o císařského důstojníka se dále nestaraje.

Syn pana Krištofa Haranta z Polžic dostal se do zdejší dědinky ujížděje před švédskými jezdci, kteříž ho pronásledovali říšskou silnicí dobré dvě hodiny za Slané. Od Stelčovsi pustil se v pravo, rejthaři však za ním jako ostříži a obrátili se zpět

teprve, když jim zmizel v nedalekých zdejších porostlinách.

Sluha oba koně odvedl do stáje a ulehl si k nim. A sotva že ulehl, už o sobě nevěděl a nebyl by se probudil, kdyby mu byly do uší švédské „kusy“ zahoukaly.

A když slunce do zdejšího dvora Klecanskými výšinami zasvitlo prvním paprskem, už seděl páně Harantův syn na koni.

„Vrátím se; uvidíš, že se vrátím!“

„Jak, pane, chceš!“

„Přetěžko roztrhnouti pouta, která člověka tíží dvacet skorem let! — Přetěžko, příteli!“

Větrovec neřekl jediného slova; pouze ramenama pokrčil a ani „s pánembohem“ svému noclehníku nedal.

Ten den zeman skorem ani nepromluvil, chodil s hlavou svěšenou, jakoby pořád cosi hledal bedlivěji a vytrvaleji. A kdyby se ho byl tak kdos otázal, co že tak chce nalézti, dozajista by byl odpověděl: „Hledám synovskou lásku, hledám synovskou vděčnost a hledám synovskou čest!“ — Jak na mnohých místech by tyto tři drahokamy v povaze synovské byl musel tenkrát v Čechách hledati! Tak pod mnohým tím kabátcem, na němž se všecko zlatem a stříbrem jen svítilo, scházely; bylyť vylámány, zaprodány za cenu mrzkou, řekl bych, že za peníz horší, než bylo těch třicet jidášských stříbrných.

A také ani sousta do úst nevzal.

Jiřičky jakoby tu pro něho nebyle. Jedva že jí odpověděl a byl přec tak hezounký listopadový den. Takových v tomto měsíci bývá pramalounko.

Nebožky vdovy po svém pánu nikdy nevyhledával; viděl ji sice několikrát; ale jen z pozdálí. A pokaždé se usmívala, jakoby všecko minulé do

bezedných hlubin byla odhodila. Měla se dle všeho asi dobře. A jsou na světě lidé, kteříž, jen když se mají dobře, všecko za oběť dobrému bydlu dávají, i poctivé jméno ... Syny také viděl nejednou; ale nikdy se k nim nevtíral, aniž se prohlásil. Mohli by si snadno pomysliti, proč že přichází, snad pro almužnu ... Tenkrát byli v Čechách přeštědří velmožové. Snad nikdy se nezaložilo tolik bohatých fundací jako ve druhé čtvrti století sedmnáctého, částečně také ve třetí.

Ale že sejdou se s miláčkem nebožtíka pána pod střechou Větrovcova dvorce, a že se rozejdou jako cizí s cizím, kteříž se byli poprvé viděli, že Hanušem ani ta drahá památka po otci nepohne, zemanovi z hlavy nechtělo, a byly chvíle, kdy výjevu za minulé noci ve své světnici ani nevěřil.

„Výborné mistry, výtečné učitele máte! — Všecko se nechá u člověka předělat, srdce z rubu na líc převrátit, jen paměť zůstává ... A kdo toho dovede? — Inu, jste výborní mistři!“

Tato slova byla dnes první, jež přešla zemanovými rty.

„Proto tě musím, Jiřičko milá, bedlivěji střežiti, jako květinku, které ani oko každé nesvědčí!“

VIII.

Do Slavatovského domu v Menším městě Pražském přijížděl kočár za kočárem, jeden nádhernější a skvostnější druhého. Všecko se na povozích třpytilo jako když se šlechta sjíždívala ke korunovacím na hradčanských nádvořích. I srst na koních leskla se zrcadlem. A což toho stříbra i zlata na řemení!

Z povozů vystupovalo ve průjezdu panstvo až

báječně vyšňořené. Oko divákovo nevědělo, zdali má spočinouti dříve na tvářích či drahocenném šatě. Na štěstí, že tu diváků příliš nebylo. V Praze tenkrát podobným výjevům už zvykli; někdo by snad také řekl, že se jich nabažili, přesytili. Za Rudolfa vídávali ulicemi ještě větší přepych a nádheru a k tomu nepoměrně volněji dýchali. Nikomu ani ve snách nepřišla pod lebku myšlénka, že by se mohli hnouti od severu národové, jako ledovce přivaliti se na země dědičné a že by mohla před nimi jíti hrůza jako před anděly, troubícími do všech úhlů světa, že přichází poslední den. Nikdo by byl tehdáž v možnost věcí nynějších ani nevěřil. —

Blížil se znenáhla advent, jemuž tenkrát říkali i nelatináři „tempus clausum“, t. j. čas uzavřený pro všecky radovánky světské a svatební veselí. Šlechta chtěla zbývajících dnů tedy ještě užiti. — Přijelť do Prahy pan Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, jenž čím dále, tím řídčeji hlavní město českého království navštěvoval. Nemíval sice ve zvyku, plýtvati penězi, ale po pansku vedl si vždycky. A proto učinil také na dnešek pozvání ku veškeré šlechtě v Praze přítomné, aby u večer poctili jej všickni vzácnou návštěvou. Přízeň zvláštní, kterouž ku svému kancléři choval císař Ferdinand III., byla každému povědoma s dostatek, a nebylo také nikoho, jenž, mohl-li jen poněkud, pozvání Slavatova by byl nepřijal.

Pan Slavata se stával ostatně den ode dne podivnějším; trápívalať ho přečasto myšlénka, že milá jeho manželka v očistci, až se toho po několika letech dočkal, že duše její po třetí mši sv. „bílým ptáčkem z oltáře vyletěla.“

Také chtěl oslaviti okázalým způsobem svůj smír i narovnání upřímné mezi panem Adamem

Jiřím z Martinic a sebou v ten způsob, že Slavata zůstal kancléřem nejvyšším, Martinic aby se s ním pak dělil o práci v české kanceláři.

Mezi hostmi byli Španělé, Vlaši, Skotové, Irčané, Němci, Nizozemci, a konečně také Češi. Ale těchto posledních jen nepatrný počet. Nescházely tu ani postavy v černých, damaškových talarech s uměle upraveným knírem na hořením rtu i bradou po španělsku přistříženou. Mezi těmito pohyboval se pan kancléř nejraději a každý měl pro mocného pána, jemuž v pozdějších létech sám císař psal v listě vlastnoručním: „Můj Slavato, dokud jsme já a vy živi, nemá nás než toliko smrt rozloučiti," na znepokojovanou duši lék účinkující mile chladivým balzámem.

Scházela však rodina hraběte Millesimo. A nepřišel dosud nikdo ani s omluvením.

Starý hrabě byl mrzut nejvyšší měrou, o hraběnku pokoušela se jakási nemoc a dcera se rozložených šatů, na nichž se lesklo perel a třpytilo drahokamů celé řady, ani nedotkla. Takměř se na ně ani nepodívala a byly přec z brusu nové. Starý hrabě prý je pořídil za celou letošní ourodu z velikého jednoho dvora. Očekávala ženicha a ženich nepřicházel, ačkoliv starému pánu rukou stisknutím připověděl, že bude dnes u nich hostem.

Na nedaleké kostelní věži hučely hodiny temným zvukem už osmou večerní a ve průjezdě dosud jen klíčník nepokojně přecházel z místa na místo. A byl také nějak zamyšlen, protože si ani nevšíml, jak mu přímo před očima proklouzla štíhlá postava ženská úplně zahalena ve tmavý šat. A kdyby si byl i všíml, už by ji byl nemohl zadržeti, protože ulicí zakmitl se pouze její stín.

Zastavila se teprv před velikým domem, v němž ani jediné okno nebylo osvětleno. Vrata byla však

otevřena do kořán, jakoby právě před okamžikem byl kdosi přijel či odejel. Štíhlá postava ženská octla se ještě rychleji ve průjezdě, než prve byla z něho vyklouzla.

„Což není doma tvůj pán?“ otázala se kvapně vysokého muže, jenž se jí byl v cestu postavil, a poznav ji hluboce se uklonil.

„Ve svém pokoji uzavřen od božího poledne!“ odtušil poníženě služebník a ještě poníženěji se uklonil.

„Ve svém pokoji — uzavřen, pravíš?“

„Přijel odkudsi z rána, po dvě noci nebyl doma. — Vyjel předevčírem —“

„Vím — — A že se vrátil teprv dnes?“

„A jak, milostivá slečno! — Rejthar, jenž ho provázel, vypravoval hrozné věci. — Pronásledovali prý je Švédové; potom přenocovali v čarodějném dvorci. — Jak pravím, o jeho hlavu se bojím! — Jak přijel, tak si usedl a sedí do této chvíle!“

Štíhlá postava ženská vtiskla věrnému služebníku lesklý peníz a několika kvapnými kroky octla se před vysokými dveřmi, jež byly však uzamčeny.

„Hanuši! — Matko boží!“

Ženština pronesla tato slova italštinou, jak uměla nejprosebněji.

„Otevři, Hanuši! — Vždyť jsem to já!“

Ženština nyní na dveře prudce zabušila.

Ve vnitru ozvaly se kroky, v zámku zaskřípal klíč a dvéře se otevřely; ale v komnatě byla čirá tma. — Teprv za několik okamžiků vzplanula ve stříbrném svícnu voskovice.

„Ty uzamčen a my tě čekáme od poledne! — Co jest ti, miláčku můj?“

Mladý muž jakoby byl oněměl; a nebyl také k sobě ani podoben.

„A sotva tě poznávám!“

„Já, slečno — — zapomněl! — Bylo by mi však lépe, kdybych mohl celý život zapomenouti.“

Tvář Hanuše Haranta, důstojníka ve slavném kyrysnickém regimentě císařském, podobala se oblíčeji nebožtíkově; rty vybledlé, oči jako vyhaslé a na čele hluboká vráska.

Dcera hraběte Millesimo zrovna se svého ženicha zhrozila.

„Jakoby se k tobě nemoc zlá plížila. — Matko boží!“

Slečna mluvila pořád nyní zpola česky a zpola italštinou.

A před očima Hanušovýma zakmitla se děvuška, jak drží podivného muže za obě ruce, prosíc tak úpěnlivě, aby mu pomohl, že prý nemocen.

„A že jste se odvážila tak samotna?“

„Starostí o tebe! — Vždyť víš!“

„Je už chladná noc a vy oblečena jen zlehka!“

„Proč náhle tak cize, Hanuši, jako bychom se viděli dnes poprvé!“

„Pořád, slečno, zapomínám — —“

„Uchystej se; ještě čas! — Otci na dnešku velmi záleží! — Kancléř prý v Praze jako bílá vrána! — Beze mne nechce a já opět bez tebe! — Rychle, Hanuši!“

„Jen dnes mi přejte, slečno, pokoje! — Jen dnes! — Jsem tak utýrán!“

„Nezdržíme se dlouho; jen že se tak ukážeme! — Pohněváme si otce; naše nepřítomnost vzbudí pozornost přílišnou!“

„Nemohu. — Domů vás doprovodím, nesmím vás pustiti samotnu. — Ale jinak nemohu!“

Hanuš sáhal při těchto slovech po klobouku.

Zenština shodila však se sebe svrchní šat a proudy černých lesknavých vlasů rozvlnily se jí po šíji a ramenech. Přibledlou, slíčnou tváří její rozestřela se nezvyklá červeň.

„Že mne takto odbýváš ty — ty, kterýž jsi chtěl býti nesčíslněkráte mým otrokem?“

Dcera hraběte Millesimo mluvila nyní pouze italsky.

„Že jsi mi tedy lhal všecku tu lásku svou? — Hanuši, ty že bys mne byl měl pouze k žertu? — Pak nevíš, s kým jsi započal hrát! — Ty se mnou jíti musíš, kdybys měl jíti třeba v těchto šatech! — Ty jim řekneš, že tě nepřítel stíhal až po Pražské hradby, že jsi se opozdil. — Rozumíš mi? — Čas kvapí; přes devátou se opozditi nesmíme!“

Tato ženština byla as na vlas podobna starozákonní Dalile, když krok za krokem Samsona sledovala, nedadouc mu času odpočinutí, že zemdlela duše jeho a až k smrti ustala, zvlášť když se k němu kdys jako hadice úlisně připlížila řkouc: „Kterak pravíš, že miluješ mne, ještoto srdce tvé není se mnou?“ — Samson podlehl pověděv, kdy zemdlí a bude jako jiní lidé, a Jan Harant z Polžic také skorem potácel se ulicí po boku hraběnky Millesimo k paláci jejich, jakoby byl beze síly i bez ducha.

A neuplynulo ani půl hodiny, když před Slavatovským domem zastavil se neméně skvostný povoz, z něhož vyhoupl se nejdříve pan Jan Harant a dvorně pomáhal dolů nejprvé staré hraběnce.

Cizincům tenkrát velice na tom záleželo, aby vešli ve svazky pokrevenské se starými rody, jež v zemi zůstaly. Vědělit, tak že v českém království zdomácní nejdříve. Starodávná jména byla jim velevítanou zástěrou a nejedni i o to se ucházeli,

aby ke svým erbům směli přidati ještě znaky svých nových příbuzných.

Líčiti skvělou společnost, kterouž sice poněkud znepokojila zpráva císařského důstojníka o vyskytnuvších se švédských rejtharech v samém Pražském okruží, bylo by marné slovy plýtvání. Nelišilat se takměř ani o vlas od nesčetného počtu jiných, jež za tehdejších dob v palácích Pražských přečasto se scházívaly. Tytéž po většině cizí tváře, tatáž cizí řeč, tentýž vkus . . . Člověka dosud ovane pokaždé studený dech, vzpomene-li si těch dob, a mimoděk se zdvihá pravice k čelu, aby tuto vzpomínku zapudila. — Pouze že dnes bylo tu všecko mírnější, tlumenější, i ta hudba, kteráž přece jindy vířivými zvuky dovedla rozprouditi i starou, stydnoucí krev. Řeč byla také vážnější, lehké vtipy poletovaly se rtů na rty jen pološeptem a vždy ještě v přiměřené dálce od přísného, asketického kancléře, jenž byl obklopen předními kavalíry a právě naslouchal výkladu jakéhos učence, kterýž znal se ve všech říších nadzemských i podzemských tak zevrubně, jakoby byl přímo býval společníkem v Čechách zdomácnělého Jiříkova vidění.

Čelo páně kancléřovo chvílemi se rozjasnilo a kolem rtů zakmitl se mu i lehounký úsměv spokojenosti.

Učenec potom vždycky spustil ještě ohniveji, ano tvrdil, že dovede vypočítati prostoru pekla, očistce i říše nebeské. A zval panstvo, který den a kde jej mají navštíviti. — „Do jediného sáhu, do posledního palce!“

Pan kancléř vrtěl povážlivě hlavou. Nyní se sice neusmíval; ale tato učenosť se mu přec jen zdála býti podezřelou, nepoměrně podezřelejší, než že se země točí i se měsícem kolem slunce.

Kavalíři nad vědou, kteráž toto všecko dokáže, kteráž vniká i do nejskrytějších končin, žasli, a nejeden neměl potom více chuti, aby se pustil v zábavný rej. „Dnes k takovýmto výkladům ostatně nejnevhodnější čas! — Obraťme proud hovoru jiným směrem!“ prohodil náhle Slavata.

Potom mluvili po přání pana kancléře „de politicis“. Ale bylo dle všeho znáti, že císařův miláček zběhlejší „in theologia et metafysica“ než v kolotoči veřejných událostí.

Náhodou utkvělo oko jeho poněkud déle na mladém Harantovi a vráskovité čelo se mu rozjasnilo. A odvrátiv se ode kruhu, jenž jej neustále obklopoval, prohodil více pro sebe: „Musela téci jejich krev! — Co také jest několik životů lidských proti smrti duší tisícerých? — Salvasti animam tuam!“

„Etiam aliorum animas salvare voluimus; sed non potuimus, quia noluerunt, domine illustrissime!“ [1]) prohodil muž v černém rouše, zaslechnuv slov kancléřových a hnul pravicí, aby si pohladil tmavou bradu španělskou, jež se leskla, jakoby byla natřena nejjemnějším černidlem.

„Eheu! — Eheu! — Domine reverendissime!“

Kancléř Slavata sepjal své ruce mimoděk.

„Adhuc tamen circumdant retes suas, ut capiant, qui insidiis diabolicis erupti sunt. — Adhuc et viribus infernalibus, domine illustrissime!“ [2])

„Non nobis, — non nobis, Domine, sed nomini tuo da gloriam!“ [3])

---

[1]) I jiných duše chtěli jsme zachovati; ale nemohli jsme, poněvadž oni nechtěli, pane nejjasnější! — [2]) Dosud však rozestírají tenata svá, aby polapili, kteříž úkladům ďábelským vyrváni jsou: — Dosud a sice pekelnými silami, pane nejjasnější. — [3]) Ne nám, ne nám Hospodine, ale jméni svému slávu dej!

Tento muž v černém rouše byl až ze Španěl, česky se sice naučil; ale proto přec jinak s panem kancléřem nehovořil než po latinsku.

Tenkrát i v kostelích kázávali po Čechách latinsky a posluchači z posuňků a výrazu tváře kazatelovy mohli snadnince uhodnouti obsah ohnivých řečí, byť jedinému slovu byli nerozuměli.

Mladý Harant ani v této vysoké společnosti k sobě přijíti nemohl a nemohl. I krok jeho byl nějak příliš kolísavý, jakoby kráčel polem rozoraným za největšího sucha. A odpovědi úsečné, mnohdy pouze jednoslabičné svědčily, že opravdu unaven a že by potřeboval odpočinutí.

Hrabě Millesimo byl také nějak nevrlý, rozmrzen a jeho choť sledovala bystrým zrakem každinké hnutí ve tváři Harantově. Připadalť jí, jakoby se mu rozum ve mlhy rozplýval.

„Buďte, paní hraběnko, bez starosti; dvě naše návštěvy postačí úplně. Naše léky nejspolehlivější! — Duše lidské příliš vysokou cenou, než abychom o ni péči neměli!“

Hraběnka Millesimo k této nabídce vděčně se uklonila. Učinilť ji tentýž, jejž jsme před okamžikem byli viděli zabraného v hovor s kancléřem Slavatou. —

Hosté rozjížděli se hezky pozdě s půlnoci; hrabě Millesimo mrzutější a nevrlejší než byl přijel, s panem kancléřem mohl promluviti jen několik obyčejných zdvořilůstek, cos důvěrnějšího nebylo nijakž možno, protože byl obletován celým rojem pochlebníků, než mouchy za parného dne dotíravějších. Chtělť mu totiž sděliti, že zamýšlí svou dceru provdati za mladého Haranta a zároveň otázati se ho, jak by as při dvoře na sňatek zamýšlený pohlíželi. Pan kancléř už zítřkem od-

jede a do Prahy zavítá, sám bůh ví kdy. Bude tak sice moci učiniti i písemně; ale jinak se hovoří a jinak píše.

Vyhlédnutý ženich také cestou zpáteční téměř ani nepromluvil, tak jakoby opravdu byl nechal hlavu pod střechou čarodějného dvorce, o němž mladé hraběnce zmínil se jeho služebník. A slovům, jimiž se na rozchodné pro dnešek omlouval, téměř ani nerozuměli. Byl všecek vyměněn. Nejvřelejší slova mladé šlechtičny nedovedla jej rozehřáti. Zdálo se, že ani neposlouchá, protože k otázkám jejím odpověděl vždy ku třetí či ku čtvrté. Pozvání však, aby vzal zatím zavděk odpočinkem, v hraběcím paláci, odmítl rozhodně, až starého pána urazil.

„Probouzí se v něm stará krev! — Přec ji tedy ještě nepředělali!“ podotkl hrabě vystupuje po schodech, potažených těžkými koberci, ke svým komnatám.

„Však mu, otče, tu krev dovedu předělati já! — Kolem prstů si jej dovedu obtočiti! — Už se mi to nejednou podařilo!“

„Vím, žes čarodějka! — Ale nebylo-li by lépe, Teresitto, abys přetrhla s ním už k vůli dnešku všecken dosavádní poměr svůj? — Aby přece jen konec ke konci čest a dobré jméno rodu našeho škody nevzaly!“

„Zapoměls, otče můj, že jméno rodu našeho musí se zalesknouti svitem slunečním? Zapomněls, otče, jak erb náš bude vyvýšen k nejpřednějším v celé říši?“

Dcera nečekajíc již odpovědi políbila otce na čelo a odkvapila, jakoby se vznášela na perutích, ku své ložnici.

IX.

„Skoro bych byl zapomněl; má pravdu! — Popravencova krev!“

Hrabě si potom zapřel prošedivělou hlavu o ruce a zamyslil se. Na paměť mu přišel opět tak živě jako by to dnes či včera bylo, následující výjev.

Stěhovali se z jihu do Čech. Přidružili se k císařskému vojsku, jež sebrali verbíři po vlašských vévodstvích i republikách proti Švédům a jich spojencům. — Všeho všudy měli s sebou tři vozy a hraběcí erb. Kdo se kdy do Čech přistěhoval, skorem vždycky býval učiněné holátko a nikdy se mu už odtud nechtělo. S pýchou přišel sice každý, potom zbohatl a vyšinuv se nad domorodce stal se jedním z řemínků, z nichž upleten bič, aby tuto zemi šlehal až do kostí. — As uprostřed cesty octli se v údolině, kolem níž vrchy, zdálo se, vyrostly svými temeny až do nebe, a museli vzíti za vděk noclehem v bídné chatěl, pod jejíž temně zelenou, mechovou střechou nebylo živé duše, leč starý jakýs muž v rouše poloklášterském. Přebíral se v kořínkách i bylinách, jichž po vrších natrhal, kladl je podle druhů na hromádky, některé také převařoval a odvar naléval do hlíněných hrnečků, jež potom opatrně kousky plátna obvazoval.

„Stěhujete se, stěhujete?“ zahovořil stařec dosti přívětivě lámanou vlaštinou, když byl starý hrabě vešel do chaty, aby se přesvědčil, zdali tu budou moci zůstati, ale ani se téměř na příchozí nepodíval. Ještě bedlivěji kořínek od kořínku rozlišoval a ještě opatrněji kladl bylinku k bylince, aby ani lístečku neodlomil.

„Rád bych, abys nám pro dnešek poskytl přístřeší. — Za darmo tě žádati nebudeme.“

„S pánembohem si tu zůstaňte! — Jen bude-li vám tato jizbička vhod!“

Stařec dosud ani hlavy od kořínků a bylinek nepozdvihl; ba zdálo se, že se v nich přebírá pořád pilněji a opatrněji.

„Ani ne tak pro sebe, jako k vůli své dceři a paní!“

„Jak ti, pane, libo! — Místa tu dost!“

Za několik okamžiků vešla do jizbice, v níž nebylo ničeho leda krb, dřevěný, zpola prohnilý stůl, dvě lavice a mechové lůžko podél stěny, sbité z obrovských klád, — paní as třicetiletá, vedouc za ruku dcerušku čítající nemnoho přes deset, ale poměrně již dosti vyvinutou.

„Táhlo jich už tudy, co já jen vím, přes kopu. Byli všickni hrabata a šlechtici. — Všickni rodem z Italie. — Jářku, toť tam někde nahoře země, v níž rudy zlaté jako u nás křemene. A oni na to: že prý se ta země jmenuje Čechy, do nedávna prý byla peklem a lidé domorodní z části polo a z části celí ďáblové; co prý to stálo práce, než je zařízkali, než se jich sprostili . . .“

Stařec prohlížel květinky s kořínky bedlivěji a bedlivěji.

„Co vy tam tedy budete dělati?“ otázal jsem se jich. „Jdeme z té země učinit ráj!“

Stařec vyhrkl náhle v hrozný smích.

„A vy z té země také jdete dělat ráj?“

Nyní teprv upřel zraky své na vzácné noclehníky.

„Také!“ odvětil temným hlasem hrabě.

Stařeček zavrtěl několikráte hlavou a utkvěl očima na štíhlé mladistvé Vlašce.

„Tato mladičká si tam jde také pro štěstí?“

Hrabě tentokráte neodpověděl; řeč starcova zdála se mu býti drzejší a drzejší.

„Smutné časy, když rodiče s dětmi chodí si pro štěstí do ciziny! — V té zemi však na vás čeká štěstí s otevřenou náručí. Ale nesmíte se štítiti ani krve popravenců — — Má moc čarodějnou, jako provaz oběšence! — Pamatujte si: Ani krve popravenců se štítiti nesmíte, a štěstí, jež vám souzeno, vám neujde. — Váš erb je chudý erb; mohu si tak mysliti, ačkoliv jsem ho neviděl. Sic byste se nestěhovali. Ale bude se skvíti, že nebude možno ani se k němu podívati. — Jen dejte pozor, abyste tím svitem jeho neoslepli sami. — Tak! — A já mohu jíti! — Každému kdo se tu kdy zastavil, ať schválně či náhodou, jsem něco pověděl, jednomu proroctví smutné, druhému veselé, tak jak komu hvězdy svítí. — Pamatujte si: krev popravencova!“

Starý muž zatím balíček k balíčku skládal, hrneček k hrnečku rovnal a potom všecko svazoval do vaku.

„Zatím tu za mne hlídejte!“ pravil odcházeje a zlehka se pousmál.

Hraběcí rodině z něho až zuby nezvyklým pocitem jektaly. Zdál se jim býti náhle tak tajemný, jakoby nebyl ani z kostí a masa lidského. Takovéto řeči by byl hrabě nestrpěl od nikoho, musel by mu každý státi tváří v tvář v ruce s ocelí tasenou; ale tomuto kmetu nebyl s to, aby jediného slova odvětil. Jakoby mu jazyk ochrnul; hraběnka chvěla se nevysvětlitelnou bázní a dceruška choulila se za sukně matčiny jen očkem po starci šlehajíc.

„Co by vám tam také mohlo přinésti štěstí než krev! — A jaká krev by to mohla býti než popravencova!“

Tato slova zaletěla k uším hraběte už z venčí. Šlechtic vzpamatovav se vyběhl před chatu, ptal se vojáků, čeledi, zdali tu starého muže jakéhos neviděli. Ale všickni o nikom ani věděti nechtěli.

„Raději zůstaneme pod širým nebem! — Mohlo by nás tu cos zlého potkati!“ pravil hrabě vrátiv se, a čeledínové s několika vojáky chystali pro hraběcí rodinu stan na patě nebetyčné hory.

Tato příhoda starému hraběti nezatanula už dávno tak živě na mysli jako dnes, a také mu už dávno tak dlouho pod lebkou nevězela jako dnes.

Jan Harant — krev popravencova — tou dobou bloudil ulicemi pražskými, jakoby neměl místa, kde by umdlenou hlavu položil k odpočinutí. A ani nevěděl, že se octl už po třetí na kamenném mostě Karlově, až mu toho ostřejší vítr, dotknuvší se planoucích tváří jeho jako jehly, připomněl. Císařský důstojník bezděky upřel zrak ke zvětralému cimbuří, jímž svrchní část věže staroměstské kolem do kola vroubena, a těsně sevřenými rty vydral se mu úpěnlivý zvuk, že strážníci ve věži se probudili a oči si protírali, co že to za znamení. Ale uslyševše nyní jen skučení listopadových větrů natáhli ještě pohodlněji na dřevěných lavicích líná těla svá.

Jan Harant však dosud ještě na mostě, pořád tak neodvratně upíraje oči k jednomu z otvorů v cimbuří, jakoby nevím co viděl v něm.

„Poznáváš mne, ty hlavo milá, ty hlavo drahá? — Poznáváš syna svého? — Ten divný člověk mi musel připamatovati, jak jsem tě míval rád, jak jsem tě hladíval, jak jsem ti na čele vlasy rovnával, jak jsem tě líbával. — Cizí člověk musel syna tvého upomenouti na jeho povinnosť! — A tvůj syn? — Odpusť mi, ty hlavo milá, ty hlavo drahá!“

Mladý muž na kamenném mostě Karlově klečí, oči má dosud tak na cimbuří upřené, ruce dosud sepjaté, třese se po celém těle a rty jeho jakoby prorážela nyní slova: odpusť nám naše viny, jakož i my odpouštíme svým vinníkům . .

Vlny Vltaviny hučí pod oblouky mosteckými temněji a temněji, větry s Petřína vanou ostřeji a ostřeji, nade věží kmitá se protrhanými oblaky třpytná hvězdice, v salvatorském kostele ozařují se okna a patres societatis zpívají matutinum.

Císařský důstojník náhle vstává, ještě jeden pohled k osudnému cimbuří, kde hlavu otce jeho oplachoval déšť po celých deset let, a potom krokem volným, jakoby se byla bouře v duši jeho utišila naprosto, béře se ku svému obydlí.

X.

Starý fortník v Pražské koleji se nemohl na dnešek ani rána dočkati. A sotva že se rektor vrátil po jitřní z kostela, hnedle by jej byl zastavil ještě přede schody. Pan rektor byl však také nějak nedobré mysli; ani si sešedivělého fratera nevšiml, tím méně, aby byl k pozdravení jeho poděkoval. Fortník zabouchl nevrle skleněnými dveřmi a usadil se do staré, pelíchající kožešinou potažené pohovky.

Příčinou zvláštní nálady duševní u obou byly řeči, jež od nějakého času houževnatěji a houževnatěji se vyskytovaly v okolí klementinském. V kostele sv. Salvatora bývaly totiž nejednou odbývány nejbohatší a nejslavnější pohřby, už také proto, že tu měli proslulých řečníků vždycky na vybranou a ne-li pohřby, tedy alespoň okázalé exekvie. Páni, za něž tyto modlitby se konaly, měli

obyčejně za živa nejčernější svědomí; a což divu, že lidská obrazotvornosť přibájila jim po smrti přepodivné podoby a osudy. Někdy prý sedávala nade hrobovým kamenem sůva s očima ohnivýma, jindy ozývalo se jako z hrobu hluboké vzdychání a ještě jindy z ničehož nic objevil se u náhrobku obrovský černý pes se zuby vyceněnými, očima svíticíma jako ohnivé koule, a jazykem plamenným... A všecka řeč, lidu toto vymluviti, od jakživa marnou bývala a na mnoze nejvýmluvnější poučení do dneška mine se s výsledkem. „Co platno, když jsem to viděl na tyto oči své! — Nejsem snad žádný blázen!“ říkali a říkají dosud a začne-li kdo s pádnějšími vývody, k smrti se pohněvají. —

Před několika týdny pochovali u sv. Salvatora setníka Deveroux, kterýž prý od noci ze 24. na 25. únor 1634 měřil peníze na věrtele. Odbyli nad ním pohřební obřady se všemožnou okázalostí, za duši jeho bylo založeno fundací skorem prý na každý den v roce a nezapomenuto v testamentu ani na chudé; ale lid prý chtěl, aby po smrti strašil, a Deveroux chtěj nechtěj musel. Podivné soudy! Tací muži strašili za živa, strašili po smrti a straší do dneška — v dějinách. Už i toto trestem! —

Fortník dnes od půl noci ani oka nezamhouřil, okna Salvatorského kostela byla ozářena až oslňujícím světlem, zrovna prý hořela, a tak se mu zdálo, jakoby odtamtud proráželo divné skuhrání s mrazivým vytím a opět jako když si někdo z hlubin duše naříká. Udeřením jedné hodiny světla rázem zhasla a všecko utichlo. — A rektora čekali v sakristii zase tři vážení měšťané, co že prý se tu děje, aby učinil nějakých opatření... Žel, že na zvrácené mozky lidské není exorcismu žádného!

„To zrovna tak jako s tím Žalovským podivínem! Nejdřív se mlčky díváme a potom nám přerostou přes hlavy.“

„Jak jsi, pane bratře, včerejškem pořídil?“

„Bylo lze předvídati, reverendissime, jak pořídím!“

„Vždy lépe dříve po dobrém! — Ku zlému vždycky zbývá času dost!“

„O prodeji nechce ani slyšeti. — Podával jsem mu sumu dosti značnou!“

„Sáhneme tedy ku prostředku jinému!“

„Beztoho z každého slova, jež propoví, čouhá pokrytec. — Jaký pán, takový služebník!“

„Je mi jen divno, že na místech příslušných není známo nic!“

„Nepřikládají tomu as pražádné důležitosti. — A neruší-liž se tak nejpovážlivěji víra do srdcí lidu jedva vštípená? — Caveant consules, reverendissime!“

„Ovšem! — Ovšem!“

„Popeli pohanskému prokazuje úctu jako vzácným relikviím! — Ještě aby jim přišlo do hlavy dát se po smrti spalovati!“

„Páter Moret odvolává se k vědě!“

„Ať sám si dá pozor! — K vědě!“

„Píše o tom celý učený spis a bratr Ludvík jest mu nápomocen!“

„A ty toho, reverendissime, dovoluješ?“

„Těžko se opírati; požívá přízně při samém dvoře!“

„Tobě však co rektoru collegii přece podroben nejprvněji!“

„Pravil, že práce jeho bude ke cti a slávě totius societatis“ (celé společnosti).

„Ad scandalum! — Taková věda nechť si úhoří třeba na věky. Ku spasení duší neslouží,

spíše zavádí a na scestí přivádí. Co nám do toho, jak tehdáž bývalo! Starejmež se vždycky, aby bylo lépe než jest. Věky minulé nechmež dříměti a dny pohanství nechtějmež ozdobovati floskulemi planými . . . V tomto případě ruka světská musí se nám propůjčiti ke službám. — Páter Moret ať raději od archaeologie sáhne k žalmům kajícím a bratr Ludvík ať obrátí všecku píli svou ad filologiam. Budeť co nevidět potřeba učitele in grammaticis na školách Jindřicho-hradeckých. Zatím si však zajdu k oběma sám, abych se instruoval o všem zevrubněji.“

„A co říkáš, pane bratře, jak že umlčíme prostořeká ústa, jež přeplněna jsou báchorkami o nepokoji v naší koleji a ve chrámě? — Byli bychom na to hnedle zapomněli.“

„Jakobychom jich neslyšeli; jak vznikly, tak pominou. — A konečně neškodí, podrchají-li si tím trochu rozumy Vždy prospěšněji, obráceny-li jsou oči jejich k našim residencím s ostýchavostí, než s ledabylou úctou!“

Vysoký, as padesátiletý muž s nesmírně přísným vzezřením ukloniv se panu rektorovi z komnaty jeho odešel.

Byl to admonitor zdejší koleje a zároveň komissarius víry v některých hejtmanstvích — tentýž, jejž pozorovali jsme u pana Slavaty. Vrátiv se před několika dny z cest a zvěděv o prazvláštní zálibě Žalovského zemana nemeškal a vydal se hned druhý den na cestu. S jakým výsledkem se potkala, slyšeli jsme z jeho rozhovoru s panem rektorem.

Na dvéře magistra Theodora Moreta musel pan admonitor zaťukati dvakráte, než se mu uvnitř ozvalo poněkud mrzuté: „*ave*“.*)

*) Místo obvyklého: „dále“ či „vejděte“.

Učený mistr seděl nad počárovaným archem papíru snaže se rozřešiti, jakým as písmenám byly by nejpodobnější ozdoby na jedné z popelnic, jež byl mladistvý soudruh jeho dovednou rukou obkreslil.

Už si myslil, žeť skorem u cíle, když jej nemile vyrušil páter admonitor.

„I mravenčí píle, pane magistře, v čas odpočívá! — Zdraví si podkopáváš a znáš-li svou povinnosť k řádu? — Slyšíš, pane magistře? — V historicis i antiquitatibus tvůj důvtip přímo neocenitelný. — Šetřiti se musíš, abysi se nám na dlouhá ještě léta zachoval!“

Páter admonitor zlehounka poklepal pilnému magistru na rameno, bystře při tom v rozložený papír nahlédaje.

„Nad čímže tak zahloubán? — Již tě za chvilinku trpělivosti se mnou musím prositi!“

„Vzácnému nálezu jsem na stopě!“

„Tolikrát jsi nás již překvapil; však jsem prvé slovy pochvalnými neplýtval. — Směl bych prositi, abys ukojil zvědavost mou?“

„Tuším, že nalezl jsem popel Neklanův!“

„Popel Neklanův, pravíš?“

„Nejen Neklanův, ale celé řady prvních vojvodů z rodu Přemyslova.“

„Toť opravdu in historicis událost, kterouž jméno tvé stane se proslulým!“

Páter admonitor již seděl proti učenému magistru na židlici.

„Zde tyto črty pozorněji zkoumány a ostrovtipně sestaveny na zlatou stezku mne přivedly.“

„A kdes jich včelí vytrvalostí objevil?“

„Na Levém Hradci!“

„Ve stínech prvního svatostánku křesťanského?“

„Ve dvoře schudlého zemana v Žalově, jenž ode mnoha let se zvláštní šetrností shledává zbytky šerého dávnověku a o němž onehdy jsem zmínku učinil. — O Neklanu píšou kronikáři, že Levý Hradec býval nejmilejším jeho sídlem. A tudíž zcela přesný soud, že tu i popel jeho. — Tyto črty mi budou nejspolehlivějším klíčem. Pak rázem dávnou minulost království tohoto odhalím.“

Bledá, vyschlá tvář magistra Moreta nadšením zčervenala.

Páter admonitor vzal jej nyní za ruku.

„Hlavy tvé ars historica bude pro nějakou chvíli jinde potřebovati.“

„Jinde? — Nemožno, admonitore!“

„Jde tu o mnohem důležitější předmět.“

„Aspoň dvě neděle času mi dejte! — Můj výzkum stane se historikům českého království pro všecky příští věky voditkem a nejspolehlivějším základem, na němž budou moci stavěti bezpečně celou budovu skvělých dějin svatováclavského dědictví.“

Čelo pátera admonitora pro okamžik se zachmuřilo, ale jen pro okamžik.

„V římských katakombách čeká tě neméně důstojná práce. — Než co dím: neméně. — V římských katakombách čeká tě práce nepoměrně vznešenější. — Generál důvtipnější a důmyslnější hlavy nezná. Odporučil tě již Jeho Svatosti!“

V očích magistra Moreta zakmitla se pojednou slza.

Odporu dalšího tu již nebylo; na výmluvu ani pomyšlení. Zbývala učenému magistru pouze poslušnost.

„A pak to člověk vysoce podezřelý! — Tobě se nedivím, žes jej neprohlédl. — V každém uvykls hledati spíše dobrou duši.“

„Ty jej, pane admonitore, znáš?“

„Ode včíra!“

„Tys u něho byl?“

„A nepořídil jsem ničeho. — Nejdřív jsem mu za sbírku jeho slušný peníz podával.“

„A on?“

„Odbyl mne pánovitě! — Popel nebožtíků že se neprodává a nekupuje!“

„Tvrdohlavost jsem ostatně na něm pozoroval i já. — Mám-li dobrou paměť . . .“

„Havraní, výtečnou, pane magistře! — Paměti ve hlavě tvé není roveň!“

„Mám-li dobrou paměť, za mladých let jsem ho vídával.“

„A kde?“

„S Krištofem Harantem z Polžic.“

„Hle! — Hle!“

„A má u sebe dítě, kteréž je do jejich rodu, hezkou dcerušku!“

„Pak musíme proti němu zostra a co nejdříve!“

„Jen sbírku, pane admonitore, chraň!“

„Buď ubezpečen . . . Až se vrátíš ze svých cest, nalezneš ji neporušenou.“

„Ostatně bych mohl s tebou!“

„Nemožno! — Již zítra musíš do Vídně. Tamnější rektor ti dá do Říma tajné jakés vzkázání! — Večer o cestě římské se určitěji domluvíme. Mám ještě nějaké instrukce, potom nějaké osobní záležitosti. — Hleď se zatím připraviti!“

Za několik okamžiků byl již páter admonitor u pana rektora, jak prý pralehounce starého podivína přemluvil.

„Kdyby šel s námi, všecko pokazí. — My se střepy kratince naložíme!“

Pátera admonitora očekával již před fortnou skvostný povoz hraběte Millesimo.

Magistr Theodor Moret chystal se zatím, jak mohl nejdůkladněji, na cestu do Říma. Ctižádosti jeho nemálo zalichotilo, že odporučen Jeho Svatosti samým generalem řádovým a že dostalo se mu v celém učeném světě tehdejším jedinému tak vznešeného pozvání. Jen chvilkami utkvělo oko jeho na rozloženém, počárovaném papíru; ale potom i tuto pomůcku pečlivě zaobalil do vaku. Několik prázdných chvílí zbude mu přec, aby se pustil do započatých studií o dobách předkřesťanských v Čechách.

A ukládaje opatrně sešitek ku sešitku ani neodpověděl k pozdravení mladistvého učně svého Ludvíka, jenž právě byl vešel do světničky s několika archy ozdobným písmem popsanými.

„Co, pane magistře, počínáš?“ otázal se udiven mladý muž.

„Budu se, brachu, stěhovati,“ odvětil suše magistr, sešity šedivou tkanicí pevněji k sobě přitahuje.

„Ty — stěhovati?“

„Jsem z vůle generálovy povolán do Říma a odporučen jeho Svatosti. — Ale hledám klíček k starolatinským i řeckým nápisům a nemohu a nemohu jej nalézti. A míti to musím. Bez něho přec na cestu nemohu. — Hledal jsem už celou hodinu, všude všecky přihrádky propátral a nikde ani stopy po něm!“

„Přináším jej čistě opsaný, pane magistře! — Přede dvěma týdny dal jsi mi klíč k přepisu!“

„Opravdu! — Inu kde pak! — Když toho tolik ve hlavě!“

„Do Žalova že tedy už nepůjdeme? — Že archaeologii ladem necháš ležeti?“

Mladistvý bratr tyto otázky pronesl takřka jedním dechem.

„Mohl bych snad sám — — Je k tomu jen třeba rektorova svolení. K tvé radě, pane magistře, tak učiní.“

Magistr Theodor Moret prohlížeje „klíč k starožitnostem Římanův a Řekův“ zaslechl pouze poslední slova.

„Výborně psáno! — Bez jediné chyby! — Bylo by ti věru prospěšno, kdybysi mohl se mnou. — Dotvrdil bys se a mohl bys býti jednou na stolici učitelské mým hodným nástupcem.“

„Že už tedy do Žalova nemíníš se podívati?“

„Ani kdyby této mé cesty nebylo, váhal bych, mám-li tam ještě zajíti. — Zeman v knížce pátera admonitora zaznamenán černě a jmeno jeho dvakrát podtrženo!“

„Vždyť snad ani myšlénkou nikomu neublížil?“

„Pater admonitor komisar víry! — V duchovních věcech má bystřejší zrak; každý ve svém oboru. Jinak ani býti nemůže!“

„A co s jeho sbírkou?“

„Převezou ji k nám, — do koleje!“

„A nevydá-li ji?“

„Nevíš, že komisara víry provází vždycky také světské rameno?“

„Jak se jen o něm dověděl?“

„Zdá se mi, že přede třemi dny vykládal jsem při večeři vysokou vzácnosť i řídkosť neobyčejnou starověkých památek v tomto českém království, jakéž jsem objevil ve dvorci Žalovském. Ostatně na škodu nijakž nebude, převezou-li sbírku k nám. — Jednou už jsem byl pověděl: K dobrému příkladu to nijakž není. My učení tak můžeme činiti; mezi lidem však vzchází pohoršení. — Kdybych byl komisarem víry já, byl

bych tomu přítrž musel učiniti hned poprvé! — Schází mi tu „rozprava o písmu národův západních, jemuž hieroglify říkají“. Poohlédni se po ní. Bude v bibliotéce ve třetí řadě na pravo ode dveří, tak uprostřed!“

Mladý bratr se vzdálil.

Už po třetí za několik těch okamžiků mu připadlo na mysl: „*Ty toho zemana musíš uvarovati.*“ — Až se sám této myšlénky zalekl. Chtít někoho uvarovati před páterem admonitorem a k tomu ještě komisarem víry! — Toť nejméně tolik, jako vydati se svévolně do řeky, kde nejprudší vír. — „Proč rušiti pokoj života, snad dosti obtížně vydobytý? — Proč kaliti rukou všetečnou štěstí života, je-li jaké pod onou střechou? — Proč nepřáti tomu muži aspoň této záliby? — Bude-li jednou ten bůh spravedlivý, jehož soudu se bál i Pavel apoštol, vaše skutky vážiti, a bude-li tak na duši vaší po skvrně pátrati, kdož vás, vy páni bratři, obhájí? — Nevím, zdali by až k zemi vaše váhy nedopadly?“

Mladý muž se náhle odmlčel; oko jeho si všímlo přísné tváře, vyhlížející z obrazu na stěně, jakoby jej chtěl tento stařec za slova, jež vyšla jeho rty, už pohledem zdrtiti. Potom se dal do hledání; ale kdo ví, kterou bibliotéku měl magistr Theodor na mysli, když mu určoval třetí řadu na pravo ode dveří uprostřed. Po knize „rozprava o písmu národův západních, jemuž hieroglify říkají“ ani pohádky nikde, ač celá sta svazků zběhlým zrakem přeletěl . . .

„Viděl jsem toho muže poprvé; neuvidím ho snad už nikdy; ale ránu proti němu namířenou, budu-li moci, odvrátím. — Kdo takou úctu i vážnost prokazuje popeli předků svých, nemůže býti člověk *zlý* . . .“

Dlouhou chodbou ozvaly se nyní kroky směřující přímo ke knihovně.

Mladistvý bratr pustil se na oko tím bedlivěji do hledání prožluklé knížky, v níž ostatně moudrosti as příliš nebylo, leda jalové jakés domysly.

Magistr Moret si přicházel pro „rozpravu“ sám; nemohl se posla svého už dočkati.

„Ještě jsi jí nenalezl? — Pravím: třetí řada na pravo ode dveří, uprostřed! — A ty v levo řadu čtvrtou prohlížíš. — Knihy zapovězené!“

Magistr mluvil nějak zhurta.

Mladý muž jakoby jedovatého hada se byl dotkl a ruku prudce odtrhl.

„Knihy takové, pane magistře, není v celé bibliotéce. — Tuť seznam!“

„Podivno! — Bez ní na cestu do Říma se pustit nemohu. — Musíme hledati ještě jednou, já z levé a ty z pravé začni strany!“

A hledali oba, až zvonek zovoucí k nešporám je upozornil, žeť čas k modlení.

Páter admonitor zasedl do lavice, když už odezpívali první žalm. Prvním pohledem na něho bylo znáti, že nedobré mysli. Od hraběte Millesima zajel k obydlí pana Jana Haranta; ale doma ho nezastihl. Kam se poděl, nevěděl nikdo. Jedině hovorný sluha se zmínil, že se pán vrátil k ránu, pobyl as dvě hodiny ve svém pokojíku, potom že dal koně osedlati a odejel, nikomu se nesvěřiv.

Pan rektor byl také nějak roztržit. Rada pátera admonitora sa mu příliš nelíbila. Takové řeči samy sebou nepřestávají. Už mu učinil návštěvu z této příčiny i bohatý kupec Lorenzo Spadoni. Budou muset proti tomu ozvati se s kazatelny. O řečníky nouze není. Třeba všecko jen roztroušeno mezi lidem zlými jazyky; pokrytců

v Praze bylo i za tehdejších dob dost a dost, byť se tvářili nejpokorněji.

Fortník by zase byl podle své hlavy všecko třikrát pokropil, řádně obkouřil a nejvýznačnějšími výrazy na věčné časy zaříkal.

Na noc se zahalil do teplého pláště a usedl k okénku, jímž viděti ku salvatorskému kostelu, co nejpevněji si umíniv, že ani nedřímne, aby se ještě jednou sám o všem přesvědčil. Dříve však si čelo celé smáčel vodou, na sv. Hátu svěcenou, a křídou třikrálovou kolem sebe kruh učinil, aby nic zlého nemělo k němu přístupu. Ale k desáté hodině se mu už oči svíraly a o jedenácté jen chropot rušil hluboké ticho ve výklenku, kdež z rána museli jej budíti.

XI.

Za dlouhých večerů, počínajících začátkem listopadu a končících polovicí března, kdy už skřivánci veselými popěvky zvou do polí staré i mladé ku práci, bývalo v Žalovském dvoře nejživěji.

Vždycky se zdálo, když tak louč na krbu vesele popraskovala a Žalovským oblíčeje, v nichž zračila se pozornosť napjatá měrou nejvyšší, ozařovala, že tito lidé z čista jasna vynořili se z popelnic rozestavených po stranách obou stěn.

U krbu seděl Větrovec, k němuž se tulila hezounká dívčinka také téměř ani nedýchajíc, a vypravoval, jakoby list za listem obracel a četl. Ani chvilenku nikdy nepřemýšlel, ani jednou se nezajikl a všickni lpěli na něm, jakoby mu slova se rtů chytali. Hodina míjela za hodinou a všem se zdálo, že teprve před okamžikem přišli a na lavicích, kam kde kdo mohl, se rozsadili.

Když tak někdy doma péří draly, za každým třetím škubnutím „klimbaly“, a musely jedna druhou pošťuchovati. Když předly len, každou chvilkou jim tkanivo z rukou padalo, a nezahnal dřímotinku ani jarý popěvek. Oči se jim klížily, hlavy ku předu či nazpět, jak kdo seděl, klesaly, a ruce za hlučného smíchu těch, kteříž se aspoň trochu uměli přemoci, draly či předly dál. Rozpovídala se dračka a náhle uprostřed slova uvázla, pírko natrhla a nedotrhla, do hromádky sáhla a ruka jí tam zůstala a když ji probudili, prořekla, že prý to jde na člověka jako smrt, a v tom zase čelo její až dubového stolu se dotklo.

Ale u Větrovce do rána by byli vydrželi, muži, ženy, chasa, jak kdo přišel.

O čem zdejší zeman vyprávěl? — Můj bože! Kdo prožil tenkrát hnedle půl svého života v cizině, o kom mysleli všude, kde na něho vzpomněli, že už ho hlava nebolí, na koho ostatně už jen málokdy pamatovali, — člověk takový byl učiněnou knihou živou, kde každý v roce den listem hustě popsaným. — Kdo tenkrát procestoval skorem půl světa, už něco věděl a mohl ledacos vypravovati. Větrovec byl čtyři léta v Turcích s panem Harantem na vojně, hnedle půl léta strávil na samých vodách, v sedle na koni projel zemí na sta mil; kde jen všude jezdil od svého pána s poselstvím a co všecko zkusil na těch cestách! Kam nemohl pán, poslal Větrovce; kam on nechtěl, musel Větrovec; byl s ním i na té nešťastné výpravě k Vídni. Ale že by byl on kusy poručil postaviti tak, aby koule letěly zrovna do oken císařského hradu, byla lež, ďábelsky vymyšlená lež. Větrovec chtěl svědčiti, chtěl přísahati, u čeho si páni přáti budou, buď u nebe či u pekla, že pan Krištof Harant, drahý jeho pán, nevinen; ale

přede dveřmi ho všude odbývali soudní sluhové. Jeho svědectví že nemá prý nejmenší platnosti; málem by ho byli uvěznili. — Na ty chvíle si nesměl zdejší zeman vzpomenouti do dneška, sice se mu ruce hněvem třásly a oči až přímo pálily. — A kde potom ještě všude byl! Jak jsem pravil: Větrovec podobal se knize, kterouž čtenář převrací list za listem s upjatější a upjatější pozorností; a když ji přečetl až do poslední stránky, vrací se opět k listu prvnímu.

Cestu do zemí, nad nimiž slunce vychází, vypověděl nejednou do nejmenších podrobností, že by se za toto vypravování mnohý nynější cestovatel styděti nemusil. Žalovským se zdálo i ve snách, jak Větrovec vypravuje o městě, v němž místo ulic saminká voda, místo povozů nádherné lodice aksamitem vykládané, v němž veselky, pohřby i procesí se odbývají po vodě, kde prý o masopustě bývá na vodě nejpestřejší rej, kde za teplých, letních večerů rozléhá se zpěv provázený nenápodobitelnými zvuky, jak jim líčí zemi, kde lidé černí jako uhlí, kde v jednoho pánaboha nevěří, kde za nocí slyšeti na míle cesty táhlý, temný řev krále pouště lva. — Žalovským i za dřímot nejednou vystupovaly na čelích studené krůpěje potu a leckdy ozvalo se za čiré tmy ve světnici i náhle vzkřiknutí, jako když se člověku úzkostí hrdlo svírá.

Dnes Větrovec přemýšlel o předmětu svého vypravování snad poprvé. Několikrát si položil pravici na čelo; několikrát si je rychle přejel, jakoby paměť jeho byla devaterým zámkem uzavřena.

„Eh což bych dnes o cizině mluvil, jak a kde co? — Povím vám něco z domova. Na toto jsem měl už několikráte zaměřeno.“

Větrovec rozhlídl se po sousedech poh ledem, jakémuž u něho nebyli navyklí. Jakmile jej dnes spatřili, nějak se jim nelíbil; snad proto také, že tu byl zase ten páter, ale jiný, než byli oba poslednější. Všeho si všude všiml; lidem, jenž za ním skulinami pokukovali, jakoby každému se do očí podíval, tak že okamžitě ode vrat odskočili.

Jiřička se také o „strýčka“ nějak dnes bála. Tak ostře, jak mluvil s tím divným mužem oblečeným v černý, v bocích těsně upjatý a až na paty splývající šat, nikdy jej ještě mluviti neslyšela. — Odtrhoval se, řeč jeho byla drsnější a drsnější, hlas prudší a prudší . . . Jiřička ve výstupku se třásla po celém těle, a což teprv, když potom dveře prudce zabouchly a cos na zemi spadlo a roztříštilo se. Nemohla toho už snésti; vrazila do jizby a jakoby letem octla se zemanovi, jenž tu byl již sám a střepy sbíral, u hlavy. Jedna z nejkrásnějších popelnic byla rozbita na nesčetné kusy. Větrovec o ní říkával, v této že musí býti popel některého vojvody či některé kněhyně.

„Co se ti stalo, strýčku milý?“

Jiřička přitiskla svou hlavinku na čelo zemanovo.

„Co ti, strýčku milý, učinil ten muž?“

Větrovec sebrav částečky všecky, — i tu nejmenší, — zase je uložil na dřívější místo. Jen popel sebrati nemohl; ale smetl jej jak mohl nejpečlivěji, a nasypal opět do popelnice vedlejší.

„O štěstí v životě, Jiřičko, český lid připravili a nyní ho připravují i o ten pokoj, kterýž mu ještě vydrati nemohli! — I o ten pokoj, milé dítě! — Já bych se byl hnedle tou myšlénkou ukolébal, že jej mám! — Pokoj — a — v Čechách! U nás bude pokoj jen tehdáž, až z této milé země se

stane hřbitov širošírý. — Ale ať i vzduchem se už zadáví, jimž by přišlo do hlavy, stavěti na hřbitově tom nová obydlí! — Dosavadní život náš spočítán už na minuty. — Což já! — Se mnou lehká práce! — Ale ty — ty sirotečku drahý, kdo se tě ujme, kdo se nad tebou smiluje, kdo na tebe slovo upřímné promluví!“

Větrovec se dal potom do pláče. Nebývá častým zjevem muž plačící. Člověk svírá těsně rty, oči přimhuřuje a obličej stranou obrací, kdyby snad přece slza proklouzla, aby jí nikdo neviděl. Ale bývají to těžké chvíle přenesmírně, když se nemůže slz sdržeti muž, jehož léta chýlí se k poslednímu podzimku, u kteréhož jsme slz na osmáhlých tvářích neviděli, ani když přišel do dvorce svého a živé duše tu nenalezl.

Proto také dnes večer, když se Žalovští sešli, přemýšlel, co by jim pověděl a proto začal o tom, o čemž dosud nikdy ani se nezmínil. — Nuže, poslyšmež i my!

XII.

„Byly první březnové dni a svatý Řehoř do Čech už na cestě. Pole však dosud zasněžena, vrchy bílé a co den táhly z Němec k nám ostřejší větrové. My seděli za jednoho takového večera březnového kolem krbu a také jsme si krátili dlouhou chvíli, jak mohli. Já tehdáž ještě mohl skály lámati, podkovu těmato rukama lehounce rozlomiti, starým mečem, jichž ve zbrojírně chovali několik pro památku, jak někdy lidé silni bývali, jednou rukou nad hlavou máchati. — Ještě dnes bych si troufal Turčína i s koněm rozpoltiti ranou jedinou. — Ale každou chvilku jsme umlkali a

poslouchali. Vítr se dral do vnitra nejnepatrnějšími skulinami. Jedva že jsme tak oheň na krbu mohli udržeti. Starý panoš vypravoval o Meluzíně. — I pan Harant s dětmi sešel dolů. Bylo mu nahoře as také úzko a smutno. — Náhle zařvali nádvořím strašlivě psi a na věži ozvala se hlásná trouba. — Náš pán vstal a rozhlédl se po nás, jakoby chtěl naše hlavy počítati, či se nás otázati, zdali na nás může spolehati. Nějak příliš zbledl, oko jeho utkvělo pro několik okamžiků na obou hošících, zdálo se, že se jasněji zalesklo, tak jako když na perlu jiskra zaletí, potom oba políbil, starému panoši pokynul, aby je odvedl, a nám řekl: „Už pro mne jdou! — Uvidíte, že jsou to komisaři císařští!“ — Nad námi jakoby se byl těmito slovy klenutý strop začal bořiti. Nikomu ani na mysl nepřišlo, že by mohli takovýmto způsobem našeho pána k soudu potahovati. Už i rozvážnější hlavy mysleli, že ve Vídni uzavřeli soudní akta týkající se rebellie, že dají průchodu odpuštění a milosti; jen několik málo že jich bude trestáno přísněji zabráním statků a dva či tři i na hrdle . . . A tito poslední byli v cizozemsku dobře ukryti. — Hlásný všecek udychán veběhl do jizby čelední, pána hledaje. — „Mám-liž otevříti? — Chtějí do zámku ve jménu císaře!“ — „Otevři!“ — Pán pronesl toto slovo pevným hlasem a potom opřev se o dubový stolec upřel oči ku dveřím. Psi nádvořím vyli hrozněji a hrozněji; ale byli již na řetězích. Venku zaduněly koňské podkovy a zaskřípala kola u povozu. — „Prchni jim, pane! — Můžeš ještě! — Těmito dveřmi! — Já je do tvých komnat zavedu!“ — Ale sotva že hlásný domluvil, zazvonily v síni kordy, zacvrnkaly ostruhy a ve dveřích do čeledníku objevila se hlava císařského komisara, hned pak za úředníkem zablyštila

se helmice dragónského důstojníka. — „Pan Kristof Harant z Polžic a Bezdružic! — Jsi jím ty?“ — „Ty pravíš!“ odvětil pán. — „Ve jménu jeho milosti císaře! — Jsi vězněm mým! — Zde zatykač!“ — „Tvá povinnosť, pane?“ — „Abych tě doprovodil do žaláře!“ — My se ohlíželi po zbraních rozvěšených po stěnách. — „Nechtež toho a zatím dobře zámek opatrujte!“ — V tom paní seběhla, byvši vzrušena nezvyklým vytím psů a hovorem na nádvoří. Od několika dní churavěla a dnešek celý ztrávila na lůžku.“

Větrovec náhle utichl.

Na dvoře se také ozval pes; ale umlkl okamžitě. Zápražím rozlehly se kroky a než došel zeman ku dveřím, už stál na prahu — pan Hanuš, miláček nebožtíka pána. Mladý muž uviděv tu tolik lidu za hlubokého ticha poněkud se zarazil.

„Zrovna, pane, o tvém otci povídám! — Toť boží prst! — Kde se tu béřeš?“

„Zapomněls, že jsem ti ondyno řekl na rozchodné: uvidíš, že se vrátím?“

„Nezapomněl! — Ale nevěřil jsem ti! — A jak že takto přicházíš?“

„Pravil jsi mi: shoď tento kabátec a pak ti povím, co učiniti máš!“

Žalovští dívali se udiveni nejdřív na sebe, potom na Větrovce a z Větrovce na neznámého pána, jenž byl oděn od hlavy do paty v tmavý, aksamitový šat. I péro za kloboukem se černalo jako havraní.

„Dnes, milí sousedé, prozatím dost! — Dá-li pánbůh, zítra si to nahradíme!“ propověděl Větrovec obrátiv se k svým posluchačům, kteří za přání dobré noci a se strany aspoň příchozího si

prohlížejíce, rozcházeli se ke svým domovům. A nejednomu i nejedné přišla na mysl otázka, jakoby z mlh zavěšených nizounko nad Žalovem na čele jim byla zaťukala: bůh ví, co a jak bude zítra! — Jdete z Větrovcova dvorce dnes naposled!“ A někde za řekou sýček třikrát táhle zakulichal. Ve Klecanských skalách bývala od jakživa doupata nejpodivnější havěti. Na kostelní věži rod kuliší přežil zdejší všecky rody, přečkal i městská privilegia, všecky zámecké pány od Bohuslavů, Hromadů, Fürstenberků, Trautmannsdorfů, Šternberků, Harrachů i „Galašů“ až po Vobořily; rod kuliší na kostelní věži přečká ještě *více — mnohem více*. Tak už bývá: někde sejček, jinde havran. — Žalovští urychlili ke svým chaloupkám krok, protože sejčí skřek věštitelem smrti a někdy také rušitelem zlého svědomí, ačkoliv tohoto posledního u zdejších usedlíků nebylo.

„Nuže, co mi, Větrovče, činiti?“

Pan Jan Harant tázal se starého muže už podruhé.

Zeman zavíral okenice a pevně závorami zastrkoval. Když byl hotov, šel opět ku přístěnku, otevřel jej a zase jako ondyno vyňal drahocenné relikvie. Tentokráte obrátil se však i ku děvušce řka: „Dnes tu, Jiřičko, zůstaneš! — Poslouchej a dívej se pozorně!“ Větrovec obrátil se nyní k Harantovu synu. — „Za starokřesťanských dob matky vodívaly osiřelé dítky ke hrobům jich otců mučeníků, aby v příštích létech se jim nezkazily. — Tvá matka tě k takovým hrobům vésti nemůže, odpočívá. — — Dej jí pánbůh pokoje věčného!“

Zeman Větrovec na chvíli se odmlčel. Chtěl ještě říci: „A kdyby živa byla, ke hrobu otce tvého by tě nikdy nevedla.“ Zraky jeho tkvěly opět tak ostře a pronikavě na oblíčeji hostově.

„Ty dítětem již nejsi, tys dospělý! — Dospělé syny vodívali, ne již matky, ale své víry neohrožení zastánci také k těm hrobům, aby u prachu či kostí otců přísahali přísahou věčnou, že památce jejich zůstanou věrni do nejposlednějšího výdechu. — Ku hrobu otce tvého tě vésti nemohu; odpočívají kosti jeho a očekávají slavného vzkříšení o dni posledním ve chrámě matky boží před Týnem! — Kde? — Nikdo neví!“

Větrovec nyní relikvie rozvinul, na jednu stranu položil prst ze tří svatých míst v Palestýně a na druhou závitek vlasů Krištofa Haranta.

„Ty mi budeš přísahati u ssedlé krve svého otce! — Svědkem toto dítě! — Chceš, pane Jene Harante?“

„Chci!“

Mladý muž mluvil hlasem jevícím odhodlanost až k smrti.

„Dej bedlivý pozor, Jiřičko, abys věděla, nač tvůj bratranec přísahá! — Až mne nebude na živu, sama jej jednou na to připomeň! — Polož, pane Jene, prsty na tyto vlasy!“

Venku ozval se poznovu štěkot psů; však ne pouze na dvoře, ale zdálo se, že z celé vsi.

Větrovec jakoby neslyšel.

„Budeš mi přísahati, že pokud stačí síly tvé, otcovu krev krví vrahů jeho usmíříš? — Slovo za slovem, hezky hlasitě! — Já — Jan — Harant — — z Polžic a — —“

„Však jsem věděl, že tu peleš lotrovská! — Tušil jsem, že za škraboškou podivína svodič duší nejnebezpečnější! — He! — Vojáci sem!“

Větrovec i mladý muž se zachvěli, Jiřička uchytila se křečovitě zemanovy ruky a do světnice vstoupil — *pater admonitor*.

Pan Hanuš tasil ocel. Větrovec dívenku k sobě přivinul jak jen mohl nejtěsněji.

Pater admonitor se jizlivě usmíval.

„Tebeť, pane, dnes právě hledal jsem, a kdož by se byl nadál, kde se setkáme?“

Mladý Harantovec pokročil s taseným kordem v popředí.

„Schovej meč svůj do pochvy! — Nevíš-li, s mečem kdo zachází, s mečem že zahyne?“

„Pane admonitore — já císařský důstojník —“

„Pro dnešek můj svěřenec! — Jen dále, vojáci! — Dále!“

Prostorná jizba okamžikem byla z polovice naplněna pověstnými dragóny.

Pater admonitor pokynul rukou a světnicí zavládlo ticho, jakoby se tu jen ty popelnice v příhradách šedaly a černaly.

Potom začal výslech, jehož líčení mi laskavý čtenář zajisté odpustí. Takových výslechů bylo odbýváno za tehdejších i nejbližších příštích dnů beze počtu. Komisaři víry měli již dotyčné formuláře v pamětech zakořeněné k nezapomenutí. Jedině to musím podotknouti, že pan admonitor nemohl na Větrovci nalézti viny a že čelo jeho přece každým okamžikem svrašťovalo se těsněji a těsněji.

„Nejsi-li svodič zlý, proč rozestíráš tenata svá, abys v ně mohl lapiti nezkušence a duše nevinné?“

Tuto otázku pronesl admonitor hřímavým hlasem a ukázal na Harantovce i dívenku.

„Nikdy jsem nikoho k sobě nelákal!“

„A což tuto pan Jan?“

„Přišel sám!“

Pater admonitor upřel zraky na Harantovce.

„Je-liž pravda, jak vypovídá?“

„Do slova!“

Jan Harant se nyní opíral o jílec kordu zabodeného do podlahy.

„*Recidivus!* — Člověk, jenž očistiv se a z bahna vyváznuv přece zase svévolně v kalužleze — —“

„Pane admonitore, zapomínáš, že někdy ani talár nechrání!“

„Pane rytmistře, ať ti odevzdá kord!“

Muž v černém, až na paty splývajícím rouše, obrátil se k důstojníku, jenž dosud stál po jeho pravici mlčky.

„Prosím, pane Harante! — Odpor tu marný! — Pan admonitor vypraven s plnou mocí!“

„Tedy si pro ten můj kord pojďte, komu se ho chce!“

Syn páně Krištofův potom ustoupil až ku samé stěně, hotově se k obraně.

Dragóni tasili taktéž meče.

„Ještě jednou! — Pane Jene Harante, nechtěj odbojnictvím dohnati mne k nejhoršímu! — Poslušnosť vyžaduji neobmezenou!“

„Podej se, pane, dobrovolně!“

Ale v odpověď rytmistrovi se již ocele skřížily.

„Výborně, pane! — Krev otce tvého jest ožívena! — Nyní bude už vaše práce všecka marna.“

„Zavřetež ústa tomuto pekel horoucích zplozenci!“

Páter admonitor ukázal pravicí na Větrovce, na něhož s tasenými kordy vrhli se tři dragóni.

Touže chvílí rozlehl se světnicí výkřik, jehož nelze popsati.

Potom rázem třeskot ocele utichl a dragóni zůstali jako zkamenělci.

U nohou Větrovce ležela — Jiřička s hrudí probodenou naskrz.

Chtěla chudinka svého živitele proti násilníkům obrániti a dvé ostří jezdeckých mečů ji zasáhlo ranou smrtelnou.

Ručky děvuščiny svíraly pevně nohy Větrovcovy a ústa byla ještě polo otevřena, jako k novému, úpěnlivějšímu výkřiku.

Ve světnici dosud ticho, jakoby se ve všech přítomných krev byla srazila.

I ten páter admonitor ztratil, zdálo se, pro několik okamžiků řeč.

„Tato krev se bude strašně mstíti nad vámi! — Jestliže jste dříve utráceli životy, snad bylo na nich viny tu a tam! — Ale tato krev nevinná, tento život andělský. — Za toto dítě musíte býti trestáni!“

Zeman Větrovec mluvil hlasem, jako když bije hrom do Vltavských skal rána za ranou.

„Nevíš-li a nekážeš-li ty, nevinná krev že volá do oblak o pomstu nejpronikavěji a že volání její před spravedlivého soudce proráží nejjistěji?“

Zeman Větrovec se nyní sehnul k děvušce a vzal ji do náručí.

Už nebohá nedýchala.

„Jiřičko milá! — Dítě drahé! — S tebou pro mne po všem štěstí, po všem životě pokojném!“

Starý muž přitiskl své rty ke stydnoucím tvářím nebožčiným, na nichž růžinky jakoby milejším i vábnějším květem teprve nyní se rozvíjely. A potom drže neustále dívenku v náruči posadil se na lavici, jakoby tu kolem vůkol nebyl nikdo.

Ale ticho, jež světnicí zavládlo, dlouho netrvalo.

Páter admonitor se vzpamatoval nejdříve, a ze všech také nejprvnější přerušil ticho.

„Pane, činím k tobě vyzvání naposled! — Nebýti nešťastného tohoto případu . . .“

Muž v černém šatě se odmlčev poukázal k děvušce na klíně Větrovcově s nesmírně lhostejným pokynem.

„Už bys byl přemožen! — Vzpírati se, nic platno není!“

„Vzdej se jim, pane Jene, opravdu není nic platno se vzpírati. — Ve jménu otce tvého ti tak poroučím! — Naše cesty se ještě setkají, musejí se sejíti. — Rozumíš! — Pro tuto krev, kteráž jest stejná s tou, jež ve tvých žilách, jim se vzdej a jen mi rozuměj! — A starý kabát znovu oblekni!“

Větrovec mluvě tato slova seděl na lavici s Jiřičkou na hrudi a ani sebou nepohnul. Jen v oblíčeji jevil se mu hrozný výraz, kteréhož by nejdovednější malíř štětcem na plátno nebyl zachytil. Každým tahem ve svráskovatělých tvářích jakoby chtěl mladému Harantovi pověděti: „Vezmi, synu, na sebe hadí kůži, abys je mohl klamati, ale jed si zároveň uchystej nejprudší, abys je mohl uštknouti, až tě budou ohřívati na prsou!“

„Půjdu s tebou, otče!“ řekl za chvilku pan Hanuš Harant. — Rozuměl-liž pohledu Větrovcovu?

„Zachránil jsi duši svou! Veleben budiž pán na věky!“

Páter admonitor sepjal ruce k díkůčinění.

„Toto doupě zapalte, ať po něm kámen na kameni nezůstane!“

„Půjdu s tebou, pane admonitore, jen za výminky . . .“

Muž v černém šatě upřel na císařského důstojníka zrak káravý.

„Nech je, nech jen, ať své dílo dokončí!“

Nyní promluvil Větrovec hlasem, jako když vítr hvízdotem každou skulinu za černých nocí prolétá.

„Dovol mi aspoň, abych směl tedy se sestruší svou se rozloučiti.“

„Tvá sestřenice?“

„Dcera po strýci zemřelém ve vyhnanství,“ odpověděl Harantovec páteru admonitoru.

„Pak věčná škoda ne těla, ale duše její!“

Páter admonitor opět sepjal ruce.

„Mohla býti zachována!“

Zatím pan Hanuš se nahnul k děvušce, vtiskuje jí na čílko čistounké dlouhý, poslední polibek. A nikdo si ani nevšíml, že mu Větrovec rychle cosi podstrčil do ruky a ještě rychleji něco našeptal.

Muži v černém šatě ve hlavě náhle rozbřesklo a projel mu pod lebkou rychlostí blesku divný plán. Co všecko by byl učinil, kdyby toto dítě bylo zůstalo na živu! Nešťastná náhoda!

Páter admonitor propověděl hlasitě: „Pánbůh dal, pánbůh vzal; budiž jméno páně pochváleno! — Čas nestojí! — Na cestu vydáme se okamžitě. Vyplatila se nám. — Aspoň jedna duše zachována! — Tohoto zkažence vyprovodíte čtyři až ke hranicím! — Okamžitě! — Jako po málomocných musili všecko zničiti, tak i vy učiníte. Jeť málomocenství duše stokrát horší nad málomocenství tělesné!“

„Jen své dílo dokonejte, vy Annášové a Kaifášové! — Jen čiňte si, vy zákoníci a farizeové, co chcete! — Tento popel přece neshoří a jednou vzejdou z něho hrozní mstitelé!“

„Ústa rouhavá mu uzavřetež!“

A již několik rukou dopadlo na Větrovcovu

tvář; ale biřiči potřísnivše se krví děvuščinou jako hadem uštknuti odskočili.

„Jak chcete, můžete mne týrati! — Já to předržím! — Já předržel turecké zajetí! — Vy duše saducejské!“

Za chvilenku již šlehaly ze střechy Větrovcova dvorce plápoly.

Ku Praze ubíral se volným klusem páter admonitor, sedě ve voze zakrytém, po boku s mladým Harantovcem, obklopeném několika jezdci, a směrem k Ouholičkám také se bral průvod, ale sestávající pouze ze čtyř dragónů a u prostřed vojáků ze zemana Větrovce s nebožkou Jiřičkou v náručí.

„Jen víc, vy duše jidášské! — Až do kostí! — Vy stvůry horší Herodesů, vy tyrani horší Neronů, vy padouši horší katanů, kteříž Krista Pána na kříž přibíjeli!“ Zeman Větrovec se vždycky po několika krocích zastavil a ohlédl zpět.

Celá krajina byla osvětlena jako v učiněné poledne.

Dvůr hořel již plným plamenem.

Někde zvonili i na poplach.

„Tak vás budou jednou páliti plameny, ale ne pekelné, nýbrž už na zemi! — Pro vás by nové peklo teprve museli stvořiti! — A je-li peklo jaké, musí býti vašimi lebkami vydlážděno! — Už pro toto nevinné dítě, jedině za tuto dnešní noc!“

A zeman Větrovec vždycky vyzdvihl Jiřičku na obou rukou k zarudlému nebi, aby ho tam spíše uslyšeli.

Dragóni se divného muže zděsili. Také se nikdo neodvážil, aby ho plochým kordem umlčel či k rychlejší chůzi pobídl.

A kudy za dne jeli, všude lidé za nimi vybí-

hali a Větrovec měl neustále tatáž slova na jazyku.

„Vy Annášové a Kaifášové! — Vy farizeové a saduceové! — Vy stvůry horší Herodesův . . .“

A kde Žalovského zemana viděli a slyšeli, po celý život na to nezapomněli, jak oběma rukama mrtvou dívenku k nebi zdvihal a jak strašná slova k uším jejich z jeho rtů zalétala.

V Žalově pak strachem trnuli, nevědouce, co toto všecko znamená.

I sedlák Hrdina ztratil hlavu nadobro.

A ti, co byli obmezených rozumů, na přepodivné věci přicházeli, jakoby běsové byli snad Větrovce odvedli za to, že popele nebožtíků nenechal v zemi stlíti s pokojem. Aby se hnula ruka jedna a snad ulévala, nikomu ani na mysl nepřipadlo. Báliť se všickni jen blíže přistoupiti k dohořívající zřícenině.

XIII.

Kolem desáté hodiny přišel sem bratr Ludvík, jenž onehdy provázel učeného magistra chtěje, věren svému úmyslu, starého Větrovce varovati před možnými úklady. Žalovští jej poznali okamžitě. Ale uzřevše jej rozprchli se do jednoho, protože od těch dob, co poprvé byl ve zdejším dvoře magistr Moret Theodor, Větrovec měnil se den ode dne, až se tu dnešní nocí všecinko změnilo.

A nikde tu nebylo živé duše, od kteréž by se mohl čehos dověděti.

Na nejedna dvířka zaklepal; ale odevšad jen pes mu odpověděl záštěkem. Lidé ukryli se i ze

zápraží a na náves dívali se z prostředka světnic dobrých pět kroků od oken stojíce.

Mladistvý muž došel až k samému žarovišti. Ani zde nikde nikoho. Dvorec, zdálo se, že vyhoří do základů. Na Klecanských skalách dlely zástupy dívajíce se k dohořívajícímu stavení.

Postáv tu nějakou chvíli příchozí zaměřil zpáteční cestou ku Praze rozmrzen.

„Tak daleko že sáhá lidské záští a tak hluboko že zapouští své kořeny nenávisť? — Smutný život v zemi, kde křesťanskou lásku předcházejí požárové sloupy jako druhdy Israelské, když z Egypta prchali do země zaslíbené!“

Mladistvý muž, zdálo se, že výjev, jejž byl spatřil, dovedl si vysvětliti sám s dostatek.

Hodiny, jež na svatovítské věži odbíjely jedenáctou, pobídly jej k rychlejšímu kroku. Do koleje odtud dobré půl hodiny a o dvanácté společný oběd, při němž nesmí scházeti, když se byl dostatečně neomluvil.

Přikvapil také do prostranného refektáře celý uřícen.

Páter admonitor však šel mu již vstříc, na tvářích, jichž nezvyklá rozechvělost bystřejšímu pozorovateli přece neušla, s nejlaskavějším úsměvem.

„Byls, mladý příteli, zajisté překvapen, uviděv na místě starožitnické sbírky kouřící se rumy.“

Mladinký bratr se zapálil, že i bělmo čistě modrých očí mu zčervenalo.

„Prováděl prý tam dnešní noci své rejdy zlý duch! — Čiší nějak i z tebe!“

Páter admonitor se pořád laskavěji a laskavěji usmíval.

„Bude dobře, když tě na nějaký čas ovane jiný vzduch. — Magistru Moretovi cesta do Říma

na škodu nebude. — A tobě po mém zdání prospěje nejlépe horské povětří!“

Páter admonitor vzal mladistvého bratra za pravici a tento ani téměř nevěděl, že se octli již na chodbě a říkajíc ani necítil, jak ostře šlehá listopadový vítr do rozpáleného jeho oblíčeje.

A již druhý den časně z rána opouštěl bratr Ludvík, čili svým jménem rodovým: *Bohuslav Škornic* neb *Balbin z Vorličné*, Pražskou kolej, ubíraje se ještě se třemi staršími soudruhy do Kladské residence.

Touže chvílí přicházel k panu rektorovi opět bohatý kupčík a měštěnín Pražský, Lorenzo Spadoni, že prý na staroměstské věži mostecké mezi jednotlivými otvory v cimbuří lze od jedenácté ke dvanácté hrozné věci viděti: ohnivé jazyky, jak brzy v levo, brzy na pravo šlehají, a hned zase svíjejí se v příšerné skupeniny, a jaký skřek tam odtud zaráží, i v salvatorském kostele že nepokoj, jakoby trámy na střeše praskaly či náhrobní kameny se lámaly ....

„Aspoň v kostele musíme použíti exorcismu!“ řekl pan rektor k pateru admonitoru, jenž právě byl zaměstnán obšírnou zprávou o podivném duchu, jakýž se jeví ve Pražské koleji, k panu generalovi, že prý tu neschází v samém lůně řádovém takových, již neostýchají se podtají obcovati s lidmi jména velice podezřelého pod rouškou vědeckého zkoumání, že udržují i spojení s těmi, kterýchž podílem jest peklo, aby zřetele zvláštního obrátili k Theodoru Moretovi, nově přibylému do věčného města ...“

Pan admonitor byl nemile vyrušen.

„Zaklínání lze upotřebiti teprv, když nic jiného už nezbývá!“

„Nevěřím sice, že by tu co mohlo býti; ale aby se mysli v našem okolí upokojily!“

„Učiň tedy po svém rozumu, pane rektore!“

Za několik okamžiků už zase péro jen papírem skřípalo. Admonitor psal charakteristiku páně rektorovu, kdežto se tento chystal, aby provedl zaklínání.

Kde tenkrát by všude byli v Čechách měli užiti zaklínání!

Za posledních dvaceti let jakoby všickni zloduši z temností byli puštěni z řetězů a jakoby všickni do jednoho do svatováclavského dědictví byli zaměřili.

Byli by museli začíti od nádherných paláců, v nichž bylo třeba vykouřiti každou skulinu a zažehnati obyvatele říkáním nejpřísnějším i nejdůraznějším; potom by se museli obrátiti do rozličných tvrzí, odtud do královských, věnných i poddaných měst; z těchto rozejíti se po dědinách od Vltavinych zřídel až po Děčín, nejdůkladněji na českém severu a severozápadu, protože se sem hrnulo a usazovalo cizoty, jako kdyby ve svaté římské říši byli vytáhli stavidla, aby sousední země byla naprosto zaplavena přívalem německých osadníků . .

Páter admonitor měl dnes plné ruce práce.

Tak ke druhé hodině odpolední přijel ke koleji opět povoz s několika jezdci. Ale tentokráte museli na komisaře víry čekati poněkud déle, poněvadž zpráva k panu generalovi byla mimo obyčej příliš obšírná.

Za Bruskou branou zaměřil povoz do Sukdolu a odtud k Žalovu.

Páter admonitor chtěl se přesvědčit, nespůsobil-li Větrovec ve zdejší dědince nákazy.

Nejdřív se ptali po rychtáři, kam by mohli obec svolati.

V Žalově neměli však rychtáře žádného, ani konšelů. Nikdo si toho ani nevšíml a pokud tu byl zeman, také rychtáře s konšely nebylo potřeba.

A zase těmto hostům nechtěli nikde otevříti.

Dragóni museli se opříti o vrata zadky svých koní.

Potom sháněli dohromady lid k Hrdinovům. V nejedné chalupě i násilí užili a jilce u kordů mnohou hlavu oklepaly.

Ale již po prvních několika otázkách přesvědčil se pan admonitor o pravověrnosti všech, jež sem byli rejthaři přihnali či přivlekli. Pan komisař uznal však přece za nutné upozorniti zdejší usedlíky, aby žárovišti na dvacet kroků se vyhýbali, protože i čoud z takového stavení člověka omamuje a duch zlý okamžiku příhodného neopomenul ještě nikdy použíti.

A výkladu páně admonitorovu přisvědčil i Hrdina hlavou potřikráte přikývnuv.

„Či jste neviděli, kterak duši zemanovu čtyři ptáci černí odnášeli na dnešek na obrovských křídlech svých? — Tělo jeho uhořelo za živa a duše věčně bude hořeti!“

„A my tam byli přece do nějakých devíti hodin! — Můj božínku!“

Stařenka jakás vyschlé ruce sepjala uleknutím.

„Vy že jste na dnešek byli u něho?“

„Dobrá polovice celé vsi!“

„Hleďte, hleďte, jak jste mohli přijíti k ourazu nejen na tělích, ale což horšího jest, i na duších!“

„Inu, kdož může všecko věděti!“ podotkl hlavou kývaje Hrdina.

„Dosud vane odtamtud ďábelský zápach. — Ústa i chřípě si musíte bedlivě zacpati!“

A nebylo ani třeba tohoto upozornění, aby o žarovišti ze dvorce Větrovcova byly daleko široko větrem roznešeny nejnemožnější řeči. Na Klecanech na př. se kolik lidí i zapřisáhalo a spasením své duše zaklínalo, jak prý za noci tehdejší čtyři černí ptáci s Větrovcem živoucím nad jejich střechami letěli, ano jak prý si na jedné té střeše odpočinuli, bylo slyšeti i těžké jich oddychování a bědování Větrovcovo . . . Zase prý se tu osvědčila starodávná pravda: čím kdo zachází, tím také schází. — Když za starých dob těla spalovali, ani zdání neměli, že duše potom do soudného dne pokoje nemají, že omámeny kouřem a dýmem ztratí pravou cestu do věčnosti. A žijou prý zaklety do ptáků, i do zvířat nejodpornějších. — A protože Větrovec popeli jejich těl nedal pokoje, přišly si pro něho . . .

Tehdáž stál ještě na Klecanech zámek s příkopy, baštami, věžmi i mostem zdvihacím. Městská privilegia se vším všudy chovali v pouzdře telecím mezi nejdůležitějšími listinami v archivu zámeckém, i trhy pravidelně se tu odbývaly a pouti dvě: O nanebevzetí P. Marie a na sv. Mikuláše . . . Ale zlé časy už se blížily kvapem, ještě rychleji než oni čtyři černí ptáci s Větrovcem živoucím; bylyť, abych tak řekl, již za řekou a na skalách po levém břehu Vltavině se černajících si odpočinuly, aby potom i křídloma svýma všecko všudy zničily, i ta privilegia městská s trhy a zeleným voskem pečetním . . . .

XIV.

Mladý Harantovec nevyšel ze své komnaty v Praze už třetí den ani krok. A skorem celý ten čas proseděl za stolem, pokrytým skvostným kobercem, jehož středem vinuly se báječné květiny, tkané rukou mistrovskou.

Před ním ležela rozevřena kniha s titulem: Krištofa Haranta etc. Cesta z království Českého do Benátek, odtud do země svaté, země Judské a dále do Egypta, a potom na horu Oreb, Sinai a sv. Kateřiny v Pusté Arabii. Oko jeho spočívalo již hezkou chvíli na obraze, jenž představoval slavného toho cestovatele, jakoby pozorovalo, zdali se těsně sevřené rty neotevrou a zdali tato tvář neožívne . . . Chvílemi zakmitl se jím prudký záblesk, jenž, zasvitne-li v tmavošedých oblacích, ženoucích se děsným hukotem nizounko nad střechami lidských obydlí, ničí všecko, k čemu jen se přiblíží.

Na protějším listě skvostně vázané knihy ležel závitek vlasů, na nichž slunečními paprsky podzimního slunce vším úsilím deroucími se do jizbice usedlá krev, zdálo se, že se červená, jakoby před několika okamžiky je byla skropila.

Náhle zaskříply dvéře v předpokoji, mladý muž rychle sáhl po drahé památce a ukryl ji pod kmentovou košili na *samých* ňadrech. Do komnaty vstoupil sluha.

„Páter admonitor! — Už tu podruhé!“

„Nechť jen vstoupí!“

Harantovec pronesl tato slova pevným, rozhodným hlasem, vstal ze židlice a přešel komnatou.

Ve dveřích stanula však již vysoká postava páně admonitorova s přísným, bezohledným vý-

razem ve tvářích a zrakem snažícím se vniknouti až do ledví.

„Přicházím-li, pane, snad brzy?“

Pan admonitor zůstal na prahu.

„Jen dále, prosím! — Přicházíš, reverendissime, v čas!“

Harantovec pokynul levicí k židlici.

„Ještě než ti učiním další otázky, toto chci podotknouti!“

Páter admonitor zlehka se opřel o židlici, hořenní část těla nachýliv poněkud v před, aby viděl císařskému důstojníku do oblíčeje bystřeji.

„Své štěstí máš ve svých rukou. Hrabě Millesimo jest u dvora vysoce oblíben; příznivců všude, kam se jen podívá. Pan kancléř mezi nejpřednějšími. Dcera jeho k vůli tobě pohrdla rukou knížat i vojvodů. — Jen pošetilec by takového nabídnutí mohl odmítnouti. — A zdráhal-li bys se? — Jest mou povinností, i na to urozenosť tvou upozorniti.“

Páter admonitor se na okamžik odmlčel, ale potom začal zase s plným důrazem a hlasem temným, jako když pějou: „de profundis“.

„Potom bys byl postaven na soud a zakládám se spasením své duše, že bys neobstál. — Na soudě tom musel bych proti tobě svědčiti hlavně já! Nejdřív by ti zlomili tvůj kord, potom by tě prohlásili za ztracena cti i statku a uvrhli do bílé věže! — Toť ještě nejmírnější trest!“

Komnatou zavládlo opět ticho.

Tvář mladého muže se zardívala nějak příliš tmavou červení; i oči, zdálo se, že mu krví podbíhají a ruce jeho se chvěly, jako když přichází na člověka třídenní zimnice.

„Jsi ochoten sáhnouti po štěstí svém?“

Páter admonitor položil na rámě mladého muže svou pravici.

„Budu zetěm hraběte Millesimo! — Tak můj nezvratný úmysl!“

Harantovec hovořil zvukem, jak mohl nejpevnějším.

„Bůh tě posilniž, můj synu, a přispějž tobě vždycky na pomoc!“

Páter admonitor pojal nyní Harantovce v náruč, jak by toho ani rodný otec nedovedl a pověděv ještě několik nejpřátelštějších slov chvatným krokem opustil komnatu.

Pan Jan si zase usedl za stůl, sáhl na prsa a zase vyňal onen závitek, jejž ozářila nyní čarovným svitem duhová barva lámajících se paprsků.

„Dali jste mi do ruky dýku, kteráž jest ostřena na tři strany a napuštěna jedem, po němž okamžitě sleduje smrť. — Tvůj syn, otče drahý, byl ztracen a jest nalezen; byl mrtev a oživl.. Jestliže se kdy s tebou sejdu, ty věrný sluho mého rodu, zdivíš se, jaké účty ti klásti budu z té své přísahy, kterouž jsem učinil u prsti ze svaté země a u této nejdražší památky!“

Císařský důstojník relikvii políbil a zase tak pečlivě ukryl na těle na stužce hedbávné... Potom se chystal učinit Millesimům svou návštěvu.

Svatbu odbývali za několik dní a pozvali všecku šlechtu z celého království. — Přijeli i z Vídně ode dvora. A bylo veselí, že ze všeho až hlava kolem šla. Radovánky trvaly celý týden a Pražanům z nádhery a okázalosti téměř nevídané oči přecházely. Jen málo komu přišla do hlavy myšlenka: za cizí peníz pralehounko se veseliti a v otepleném hnízdě snadnince se roztahovati. — Za pokojných časů by si o této svatbě byli mnohá léta povídali; ale bouřemi válečnými

brzy k jiným novinám obracely se uši jejich a mysli jejich, tím spíše, když hnedlínko po svatbě pan ženich odejel na vojnu a se nevracel.

XV.

Byl den dušiček, tichý a smutný, jakž z pravidla jinak ani býti nemůže. Když svítí slunce na hroby, z nichž téměř na každém roztruchlenec s očima zarosenýma a pod lebkou, af stará, af mladá, s milou vzpomínkou, nemůže se člověk mnohdy v tu vlastní dušičkovou náladu ani vpraviti; ale kdy nad hlavou tak šedo, vůkol na stromech zpola uvadlých ani listeček se nepohne a tichem od kraje ke kraji letí vysoce dojemným souladem: *odpočívejte v pokoji*, kdy i zvony družíse temným hlaholem svým se zvonic začernalých k tomu „*requiescant*“, ký potom div, že nejedna dobrá, věrná hlava ohlíží se po vadnoucí trávě, kde by nalezla nejlehčího odpočinutí .....

Na rovinách za Lipskem hřměla ten den léta Páně 1642 nesčíslná děla hrozné „requiescant“ dušičkám. A lidské životy padaly k zemi jako přezralé ovoce, když sebe menší větřík zaduje.

Měřila se tu císařská síla se švédskou, až oběma v zádech všecky obratle praskaly.

Zrovna před desíti lety, jen o několik dní později, také se na týchž místech oba sokové měřili.

Bitva rozzuřila se na všech stranách měrou nejděsnější.

Generalissimus švédského vojska stál na nepatrné vyvýšenině, kde omšelý již kámen označoval místo, na němž nalezli krále koňskými podkovami zohaveného, krví zbroceného k nepoznání,

šatstva zbaveného jako nejposlednějšího lancocha v jeho armádě. — Již hezkou chvíli ani slova nepromluvil. Jen oko lesklo se mu pořáde prudčeji a prudčeji. Ani k otázkám samého falckraběte Karla Gustava neodpovídá.

Dělová koule utrhla právě s kusem jeho kabátce i hlavu oře falckraběte, Martina Kvasta těžce zranivši a plukovníka jednoho a radu královského vejpůlky rozstřelila.

Pan generalissimus se hbitě na jiného koně vyšvihl a jen čelo jeho se příšerněji svraštilo.

Císařská armáda dosud ani o krok neustoupila.

Pěchota, kteréž došel již náboj, bránila se obrácenými muškety a pořád stála jako živá hradba, do níž není možno učiniti mezery nejmenší.

Generalissimus s falckrabětem odcválali k pravému křídlu, kdež udeřilo na švédské šiky veškeré rejtharstvo císařské.

Mezi kyrysníky vynikal zvláštní neohrožeností ještě dosti mladý důstojník císařský.

Falckrabě již dvakráte zaměřil po něm pistolí, ale on pokaždé mu ve vřavě bitevní unikl.

Náhle se srazil se švédským dragónem, jehož černý chochol jakoby kmital se všude, kde byla nejprudší řež. Zdálo se, že se oba hledali, protože nejednou i na koních ve třmenech vystávali a pátravým zrakem kolem sebe se rozhlíželi.

Týmž okamžikem dalo se několik císařských jezdců na útěk a tu chvíli rozlehlo se chumáčem jízdy poděšené volání: „Spaste se, kdo můžete!“

Čelo Torstensonovo se vyjasnilo.

Císařské rejtharstvo opravdu hlavu ztratilo a kyrysnický důstojník prudčeji a prudčeji mával tasenou ocelí k ústupu . . . Mezi jezdeckými regi-

menty povstal zmatek, kterýž se stal osudným veškeré armádě. Prvním na útěku octl se pluk madlonský a za tímto jeden za druhým pouštěli koním uzdu, aby s nimi zajeli, kam je oči ponesou.

Arcivévoda Leopold se staví prchajícím v cestu, Piccolomini proklíná, opat Fuldský nadarmo křížem zlatým hledí utíkající zastaviti a jen onen mladý důstojník z plna hrdla volá, jak může nejsilněji: „*Utíkejte, kdo můžete! — Spaste své životy!*“ — Potom urval jakémus trubači i trubku a pronikavý vřesk její hlaholí k ústupu i samému arcivévodovi do uší. Zdá se, jakoby přehlušoval i praskot ručnic a hřmění děl.

Arcivévoda zapřísahá kornety uvedené ve zmatek, vrhá se nejednou v nebezpečí života, hraběti Piccolominimu bělá se na rtech pěna sběsilosti, opat Fuldský vyhrožuje strašlivými mukami; však nic platno. Příšerný vřeskot jízdecké trubky působí v císařských řadách spoustu, jakéž by nedovedly nejúčinlivější švédské koule.

Torstensonovi lesknou se pronikavé zraky jasněji a bystřeji, i svadlá tvář se zardívá červánkem a kůň jeho jakoby cítil radost pánovu, řehce i půdu hrabe nedočkavostí, kdy jej pan generalissimus pobodne do trysku.

„Kdo že ten dragón s černým chocholem?“ Falckrabě táže se již podruhé.

„Zdá se mi, že on první uvedl císařské šiky ve zmatek!“

„Český exulant, výsosti! — Pamatuji-li se dobře, vstoupil do našich služeb přede dvěma lety! — Je u královských dragónů rytmistrem!“

„Hle! — Již sklání k zemi zbraň i pěchota ve středu!“

„Nový drahokam, královská výsosti, do vaší koruny!“

„Tvou rukou nalezený a tvou rukou zasazený!“

Pan generalissimus se zlehounka pousmál a falckrabě Karel Gustav mu stiskl vřele pravici.

Znenáhla se dýmové oblaky nad bojištěm do nizounkých mlh rozplývaly.

Císařská armáda byla pískem rozprášena.

K Torstensonovi přicválal dragónský plukovník.

„Vítězství, pane generalissime, nade všecko pomyšlení! — Zajatců na půl páta tisíce. — Císařský generalvachtmistr s pěti nejvyššími leží na bojišti. — Nechali nám 46 děl, nalezli jsme 69 jízdných praporců a korouhví pěchoty ke stu dvaceti!“

Falckrabě znovu tiskl vřele ruku panu generalissimovi.

„Všecko stříbro arciknížecí i celá kancelář jest naší kořistí! Nepřítel prchá, kam jej oči nesou!“

„Zničíme jej, generalissime! — Nejvhodnější chvíle!“

Falckrabě položil svou pravici na rámě Torstensonovo.

„Našim regimentům, výsosti, třeba odpočinku měrou nejvyšší! — Co platno, kdybychom nepřítele ještě o dva tisíce paží připravili. — Z jara mu zasadíme několik ran najednou! — Ani my nejsme železní! — Ať všecka jízda odsedlá.“

A za několik okamžiků po tomto rozkazu rozléhalo se lipskými rovinami táhlé a vždy chvílkami třepetavé troubení, k němuž i koně radostně řehotali, protože si odpočinou a trochu se popasou či je pokrmí. Rejthaři zastrkovali kordy do pochví, pistole do sedel, seskakovali s koní a uvazovali

je, kde kdo jen mohl. Jen malé oddíly vyjely po špižování.

Pěchota zatím částečně prokazovala padlým poslední službu. Dalo jim to také práce. Bylo pobitých s obou stran dobrých osm tisíc.

Asi v těch místech, kde srazilo se císařské levé křídlo s pravým švédským, opíral se polo jsa vzpřímen o zabitého koně zraněnec, podle zevnějšku kyrysnický důstojník císařský. Těsně u něho seděl švédský dragon na helmici s černým chocholem.

Možno-li již předkem souditi, znali se asi velmi dobře. Měli oba hlavy k sobě nakloněny, že se téměř tváře jejich dotýkaly, a hovořili, jak jenom dobrý druh s věrným přítelem mluvívá.

Kyrysník byl zraněn přetěžce, protože se musel časem ještě i o svého soudruha opříti.

„Jiřička odpočívá na hřbitově, kdež její rodiče! — Až tam jsem ji na těchto rukou zanesl!“

„Nevím — nevím! — Tak ještě asi hodinu!“

„A svého otce, toho pána dobrého uvidíš, za vše jej odprosíš, ode mne pozdravíš!“

Dragón s černým chocholem na přilbě se zajikl.

„Je mi lehčeji! — Nevýslovně lehčeji, Větrovče! — Však jsem se vymstil za 21. červen!“

„Za onen večer v mém dvorci, pane Jene!“

„Za dětskou, andělskou její krev! — Ani na okamžik, ani ve snách jsem těch hrozných chvílí nezapomněl!“

„Ani tehdáž, když jsi vedl tu pyšnou hraběnku k oltáři?“

„Ani tenkrát! — Spíše jsem viděl všecko jasněji a živěji.“

„Když jsem uslyšel, že si pan Hanuš, syn mého pána, který nosí vlasy svého otce, krví

mučenickou seschlé a zčernalé, na holém těle, kterýž byl svědkem, když neviňoučká sestruše jeho duši vypouštěla, aby míra hříchů jejich byla dovršena, — že si pan Hanuš béře dceru nejzarputilejšího cizáka, už jsem chtěl švédské služby opustiti a připlížiti se k tobě, věř mi v této hodině, abych tvé domnělé štěstí rozdrtil . . .“

„Chtěl-li jsem zůstati ve vojště, musel jsem tak učiniti! — Byli by mne pro onen večer vyvrhli a sám bůh ví, co by se mnou byli všecko učinili.“

„Pro okamžik jsem v tobě ani takového úmyslu nehledal!“

„Poslechni mne, Větrovče! — Mám již duši na jazyku! — Ku dlouhým řečem času nezbývá! — Od těch dob jsem byl v pěti bitvách. — Dnes po šesté. A prohráli každou, tu dnešní nejhroznější. — Rozumíš mi, Větrovče, a myslíš-li, že se ke mně otec nebude tam nahoře znáti? — Ó, nadarmo mne nehladíval, nadarmo mne svým miláčkem nenazýval. — *Já učíval císařské rejthary utíkati, já jim cestu ukazoval.*“

Kyrysník se pokoušel, zdali by přece vstáti nemohl; ale marné namahání. V levici dosud svíral trubku křečovitě a znovu ji ku modrajícím rtům přitiskl a bojištěm rozlehl se příšernou ozvěnou táhlý, chvilkami třepetavý signál: „*k ústupu!*“

Švédský dragón se zachvěl nezvyklým mrazením.

Skorem by se byl ulekl tohoto mladého důstojníka, kdyby jej byl uzřel nyní poprvé.

„Tomuto troubení jsem se schválně učíval. — Dnes jsem toho upotřebil poprvé a naposled! — Dnešní porážka je výsledkem!“

„A žena tvá?“

„Už jsem ji dávno, — dávno neviděl!“

„A děti tvé?“

„Žádných nezůstavím! — Mohl-liž bys se, Větrovče, domnívati, že já kdy stál o štěstí manželské? — Co by mi také bylo platno bývalo? — Slyšíš, Větrovče, a rozumíš mi dobře, ty člověče? — Štěstí manželské! — Pryč ode mne, dál a dále, ať tě nevidím! Oh, má hlava! — Už si odpočine za chvilinku! — Vykonáno! — Dokonáno!“

Mladý muž položil potom svou hlavu Větrovci do klínu, trubku v levici sevřel ještě těsněji a pravou rukou si sáhal pod kabátec, krví v předu cele zčervenalý, kde mu srdce znenáhla dobušívalo a kde nahmatal závitek, v němž byly svinuty u věnec vlasy ze hlavy otcovy . . .

Už se setmělo a bojištěm vzplanuly steré ohně.

Oddíl pěchoty, jež prokazovala přátelům i nepřátelům sedmý skutek tělesného milosrdenství, blížil se již pořadem k místu, kde za koněm prostřeleným seděli těsně vedle sebe, jakoby zrovna k sobě byli přirostli, dva mužové, z nichž jeden před několika okamžiky duši vypustil.

„Jiřičko, — duše drahá, — ty někdy pane můj, — jste pomstěni! — Ale ti druzí? — Ti druzí, Větrovče? — Mstitelé řídnou, umírají a hynou dnem, v řady prázdné nikdo po nich nevstupuje, — nikdo! — Paměť zarůstá travou, jména naše blednou, synové vaši ve smrti mrákotách . . . A nám starým srdce krvácí do dneška a nechce i nechce dokrváceti!“

Několik mužů dalo se do kopání široké a dlouhé jámy na deset kroků od Větrovce . . Nikdo ani slova nepromluvil; za chvíli byli hotovi a druhové jejich kladli nebožtíka k nebožtíku.

Větrovec vstal a zahovořil cos pološvédsky a zpola němčinou.

Mužové ustali v práci a vzdali vojenskou poctu, protože plapolem ohně nedaleko rozdělaného začernal se na helmici Větrovcově chochol, jehož si za vražedné vřavy po polednách všímlo nejedno oko. — Potom si přišli pro kyrysnického důstojníka z císařské armády; ale tohoto do společného hrobu neuložili.

Důstojníkům přátelským i nepřátelským uchystá zítřkem slavný pohřeb veškerá armáda Jejího Veličenstva královny Kristiny za vrchního veleni samého falckraběte Karla Gustava.

XVI.

Nebylo ve svaté římské říši jediného kraje, kamž by lítice třicetileté války nebyly zanesly zhoubnou svou pochodeň. Tenkrát se lidé rodili, v muže a ženy dorůstali a konce těch vojen se přece nedočkali. Lidé pole orali, zasévali a kdo žíti bude, nikdo nevěděl. A proto přestali i orati, a na polích rostlo jen co pánbůh dal.

V království českém nebylo snad ani jediného městečka, kteréž by ve válečných běžích těch bylo zůstalo neporušeno. A probírajíce se v letopisech i kronikách skorem všude čteme: „největší pohromu pak zastihla obec zdejší, když vtrhl do české země generál Panýr. — Tolikrát a tolikrát bylo toto město vypáleno, tolik a tolik muselo zaplatiti, během dvou, tří let prošlo tudy i leželo zde vojska císařského či nepřátelského tolik a tolik regimentů . . .“

Vždyť sám jediný hejtman Pful častěji „povídával, že on sám přes osm set vesnic v Čechách

spálil a tak zkazil, že ani znamení na mnoho mil nezanechal, kde by vesnice před svou zkázou stály.“

Čeští exulanti leželi po všech bojištích, kde se císařští orlové srazili s ptactvem severským! — Už tak bývalo od jakživa; hned když čeští vojvodové pomáhali německým císařům krotiti bujnou vlašskou krev či spupná říšská knížata! — Čech propůjčoval nejednou cizině svého ramene a co obětováno za cizí prospěch drahých, nenahraditelných životů! Pro cizí věc nejednou bývala vzhůru celá země a když toho vyžadoval nezbytně prospěch nejvlastnější? — Namnoze cizí regimenty hájily prospěch ten a jak ho uhájily? — Do dneška se v člověku sráží krev, do dneška se oko mlhou kalí, do dneška se ruka chvěje a hlava klesá níže ke hrudi přetěžkou myšlénkou . . .

Však jsem vám, čtenářové drazí, nejednou již jinde pověděl, jak za druhé čtvrti a počátkem třetí ve století sedmnáctém toto slavné druhdy království bylo zuboženo . . . Kdo by o něm byl četl zprávy v první čtvrti téhož století a o deset let později zavítal na Vltavské břehy či k Labským prahům, aby se tu obdivoval umění stavitelskému a malířskému, jen dech smrti by jej byl ovanul. Těžko poznati královnu, když jí s hlavy strhnou korunu, když s ní strhají všecken nádherný šat, když i zlatem vlnící se vlasy jí ustříhají a pak ji vyženou, aby šla zakryjíc hanbu svou ode prahu ke prahu žebrotou . . .

Už podepsali i mír a přivěsili k listinám své pečeti.

Ve městech rozléhalo se od kostela ke kostelu za víření kotlů a vřeskotu trub i pronikavého prozpěvování „Te Deum.“ U oltářů se kněží jen

hemžilo a lidé nevěděli, kde dříve očima spočinouti, zdali na skvostných rouchách bohoslužebných, z předrahého atlasu urobených a ryzím zlatem krumplovaných, či na těch pánech, kteříž seděli po obou stranách oltářových majíce kmentové ohrdlí, tmavé, drahocenné kabátce, na krku i prsou těžké řetězy, na rukou skvostné prsteny, kolem boků a přes ramena stuhy poseté perlami a na jílcích kordů každý nejméně jeden diamant. Ne nadarmo seděli tito páni v lavicích kolem oltáře, červeným suknem cele zastřených; chtěliť i takto ukázati, že oni vrchnosť po pánubohu jediná a o díky toho lidu, jehož nakupeného ve chrámových lodích hlava vedle hlavy, že v nebi ani nestojí . . .

Však také po vesnicích chvalozpěvy lidem v hrdlech umíraly a kde přece prorazily k oblakům, spíše byly podobny hlaholům, kterýmiž se vyprovází pohřeb . . .

Jinde zase ani na Te Deum nemohli, protože kostely byly beze kněží a vypáleny, a choditi na míle cesty, ani jim za to nestálo. Po Čechách bylo k radosti i veselí příčin zajisté nejméně.

Žalovští ani nevěděli, že v kostelích zpívají Te Deum, protože když sem slavné vyzvánění doletělo, o čelo Řivnáčovo se odrazilo, a všem, kdo tuto ozvěnu uslyšel, zdálo se, jakoby větry hučely: „*do hrobu — do hrobu!*“ Ubožáci až uši si oběma rukama zakrývali a sedlák Hrdina, jemuž hlava od těch dob, co jsme jej viděli naposled, zpopelovatěla a značně nachýlila se ke hrudi, ani nevím pokolikáté s celou dědinkou do vůle boží se poroučel.

V Čechách už tenkrát nic jiného nemohli očekávati, než poslední soud, protože všecky psoty,

jež podle evangelií jej budou předcházeti, vyplnily se měrou nejděsnější. A v ten den se budou míti nejhůře všickni ti katané, jichž bylo v nešťastné zemi na každém zámku, na každé tvrzi, při každém úřadě, protože, je-li pánbůh spravedlivý, postaví je na levici nejposledněji, aby byli v pekle nejdříve . . .

Darmo bych vyprávěl, co zkusili všecko ve zdejší dědině, za posledních deset a několik let. Je sice v oužlabině ukryta a od Klecan jí není ani viděti; ale lidé zlí sem našli cestu přece.

Když drancovali Švédové Klecany, klečeli v Žalově na holých kolenou majíce ruce sepjaty a zraky upřeny k nočnímu nebi, kteréž se červenalo, jakoby purpurem bylo zataženo. Až sem bylo slyšeti, jak za břehem bědují, jak si naříkají a jak úpěním lidským proráží do daleka řev němé tváře.

Když Panýr hnal na Prahu nejzuřivějším útokem, okna i dvéře samy se rozevíraly a Žalovští prchali do podmoraňských roklí a slují ve Vltavských skalách. A když se vrátili, svou dědinku ani nemohli poznati, protože z ní zbyla hromada rumů, z nichž se kouřilo ještě po týdnech.

Když táhl od Mělníka pravým Vltavským břehem Torstenson, znovu do skal utíkali a co jich v těch doupatech zimou, hladem i strachy pomřelo! Hrdina ve skalách ženu i děti až na jedno pochoval.

Do dneška uchovaly se pověsti, kde se lidé z pobřežních Vltavských vesnic před přítelem i nepřítelem od celých týdnů do měsíců skrývali. Jsou to sluje, z nichž čiší vlhký vzduch, a odváží-li se člověk dále, jakoby Morana sama v nich bydlela.

A když se tu poněkud sebrali a tak aspoň

částečně okřáli, opět se, sotva ulehli, nebe temněji a temněji zardívalo a noční tišinou na míle cesty zvěstovaly táhlé hlaholy zvonů, že už zase lidu českému k samému srdci studenou ocelí sáhají... Poznovu opouštěli sotva vystavené chaty, kvapem co mohli do rukou sebrati, sbírali a co mohli na zádech odnésti, odnášeli, protože nepřítel na tomto břehu a může tu býti každičkým okamžikem . . .

Každé druhé, třetí stavení bylo po vesnicích opuštěno a někde mohl poutník od prahu ke prahu, aniž by živé duše uviděl. Tak ani černé mření nemohlo působiti. Přišel z daleké ciziny syn, hledal rodnou dědinku a nemohl ji nalézti, natož pak tatíčka s matičkou, bratříčka se sestřičkou! — Těžko pak nevzíti do rukou kapitoly starozákonní a nečísti stránku za stránkou i místo země zaslíbené neklásti slavné druhdy české království.

Od jara skorem každého téhodne přicházíval do Žalova opět muž v černém, až na paty splývajícím rouše, v Žalově zaměřil vždy k hromadě rumů, kde někdy stával Větrovcův dvůr. Zřícenina byla již úplně travou, bodláčím, kopřivami, svlačcem i hořkým lupenem zarostlá. Jen tu a tam vyhlédal nečistou zelení ohořelý kus trámce, ale už téměř skrz na skrz prohnilý. Návštěvník se sehnul a holí, o niž se opíral, tu dloubl, tam dloubl a potom se zdálo, jako by něco bral do rukou a důkladně se všech stran prohlížel.

Již tak ze zvyku se mu lidé vyhýbali a před ním utíkali.

Ale tentokráte plachost i ostýchavost jejich dlouho netrvaly.

Neznámý muž uměl tak vlídně a přátelsky hovořiti, a několika starším usedlíkům zdejším,

kteříž všecky zlé časy přežili, zdálo se, že to ten mladík, jenž tu před lety již jednou byl s tím obstárlým, zasmušilým nemluvou, a po druhé ten den po ohni ve dvoře.

I děti z nenáhla mu navykaly a nejedno mu běželo pokaždé vstříc.

Již tenkrát uměli pod tímto rouchem čistou, upřímnou duši rozeznati.

Návštěvník si zacházel i na hřbitov Levohradecký a leckdy nesl si odtud cos v šátku pečlivě zabaleného.

A jak dovedl tyto chudáky potěšiti!

Říkali si na vzájem, kdyby neměl takového roucha a kdyby tak byl starší o čtyřicítku, že by v něm nikoho jiného nehledali leč zemana Větrovce . . . Nemělo býti jen té noci tenkráte; mohl žíti do dneška . . Už se chtěli kolikrát toho muže zeptati, zdali to přece může býti, aby byl člověk odnešen do pekel za živa. Hrdina měl tuto otázku nejednou na jazyku; ale přece se jen neosmělil. Až návštěvník kdysi začal sám.

„O zemanovi jste nikdy neslyšeli?“

Hrdina ani svým uším nevěřil, že by se mohl tento řeholník právě jeho po takových věcech ptáti. Z těch hroznych krajin, kam tenkrát čtyři zloduši zemana odnesli, nikdo se nevrací a vrátil-li by se, nejlépe učiniti křídou kolem sebe tři kruhy a postaviti se do prostředka a za nevím co k žádné otázce neodpovídati.

„Zdali jste nikdy ničeho neslyšeli o tom muži, kterýž byl starých památek tak nadšeným milovníkem?“

„Kde bychom o něm mohli slyšeti! — Pánbůh buď duši jeho milostiv!“

„Tedy mrtev?“

„Hned tu noc, když hořelo!“
„Což uhořel?“
„Snad se trápí do dneška!“

Sedlák Hrdina potom vypravoval všecko do nejmenších podrobností, při tom však neustále pohlížeje do oblíčeje řeholníkova, jenž zatahoval se každičkou větou sedlákovou nezvykleji a nezvykleji.

„Jen těžké hříchy, lidé dobří, jen takové, jakýchž se dopouštějí vaši domnělí dobrodinci, podobným trestem *měly by* býti pokutovány! — Zeman pak ani kuřeti neublížil svou zálibou. A nevíte-liž, že pánbůh spravedliv měrou nejvyšší? — Žel jen, že příliš, příliš po našem soudě lidském shovívavý!“

Sedlák Hrdina přišel opravdu k sobě teprv potom, když už tu nebylo nikoho, a návštěvník v černém šatě zabočil cestou k Sukdolu.

Slova však, jež byl od něho uslyšel, zaryl si do paměti, jakoby v mramor a nechtěla mu z hlavy ani, když si podříml. A kolikrát za noc ze spaní volal: „Jen těžké hříchy, lidé dobří, jen takové, jakýchž se na vás dopouštějí vaši domnělí dobrodinci, *měly by* trestem podobným býti pokutovány. — Do pekel s vámi, tam kde hoří ve dne v noci, kde muky nejhorší!“ — Až se o jeho rozum báli a museli jej pamatovati.

A jindy zase řekl tento návštěvník: „Bude, lépe, musí, dobří lidé, býti lépe! — Věčně tak býti nemůže! — Jen pod svým krovem u večer s čeládkou i celou rodinou zpívejte: „Svatý Václave, vojvodo české země, pomoci my tvé žádáme, utěš smutné, zažeň vše zlé! . . . Zpíváteliž a umíte-liž tuto píseň?“

„Jak bychom neuměli! — Těžko však, pře-

těžko za takovýchto časů zpívati! Člověku se ouží dech, na prsou jakoby kameny ležely a hlas za každým druhým slovem selhává.“

„Jen to, lidé dobří, zkuste! — Této písni učte své děti, jakmile se jim jazyk rozváže, jakmile se naučí říkati „otče — matko!“ — A kdybyste mohli po letech vstáti ze svých hrobů, uslyšeli byste, jak tato píseň svatováclavská poletí vítězoslavným zpěvem všude, kde český kraj. — Jen mi vy, lidé dobří, uvěřte a po mé radě učiňte!“

A od toho dne v Žalově ani jednou neulehli k odpočinku, aniž by všickni na holé zemi klečíce si nezazpívali: „Ty jsi dědic české země, rozpomeň se na své plémě, nedej zahynouti nám i budoucím . . .“ — A byla jim tato píseň opravdu zdrojem nevyčerpatelné útěchy!

Muž v černém šatě chodíval na Levý Hradec skorem ob den, byla-li jen poněkud příznivá pohoda. Někdy mu pomáhali dva tři ve valech, jež byly tenkrát mnohem vyvýšenější, kopati a hledati. Nalezali tu předměty podobné jehlicím dosti uměle zhotovené, ozdůbky jakoby náramky ze zlata ryzého, i dlouhé meče s překrásnými jilci, opodál celé řady džbánkovitých nádob, jež tak pečlivě shledával druhdy Větrovec . . .

Návštěvník se nad nejedním nálezem mnohou chvíli zamyslil, zvláště nad několika soškami, jež byly zakopány v zemi přehluboko. Byly to pohanští prý bůžkové . . . A když tak jednou seděl na vadnoucím trávníku zamyšlen, ozvaly se za ním kroky a několik kamenů střítilo se stezičkou do rokliny; a než vstal a se ohlédl, dlel již před ním stařeček zrovna jako z pohádky. Hlavu měl sehnutou, vousy bílé jako sníh a oblek zpola vojenský a zpola obyčejný.

„Hledáš? — Hledáš? — Hm, hm!“

Stařeček bělounkou hlavou zakýval.

„Tedy se k mému majetku dědic přihlásil! — Toto všude vůkol můj majetek! — Ale prapodivný dědic, tak na vlas jako ti, kteříž mne před lety z toho dědictví mého vypudili. — Neboj se mne; k svému dědictví se hlásiti nechci a nebudu. — Mých dnů již počet hnedlínko dokončený.“

Stařeček se třásl jako list a oběma rukama o hůl se opíral.

„Odkud jsi, dědoušku?“

„Což mne neznáš? — Jen si mne dobře prohlédni! — Jsem zeman Větrovec! — Já tě dobře znám! — Tys ten mladý soudruh onoho starého, kterýž všech mých příštích dnů zlých byl příčinou. — Tenkrát jste se na mne po čertech smluvili.“

„Že prýs uhořel!“

„Mýlíš se! — Mne čtyři zloduši odnesli do pekel!“

Staroušek se dal do podivného smíchu.

„Já se ale vrátil; a řekni mi, co pak může člověk dělati jiného, když se z pekla vrátí, než zlé?“

Stařeček se smál pořád podivněji a podivněji.

„Ty ani nejsi schopen zlého!“ podotkl muž v černém rouše.

„Tvoji bratři a soudruzi byli a jsou jiného mínění! — Ve mně hledali člověka horšího než pohana! — Pro jednoho z nich nevinný život utracen, — život andělský! — Ale ta noc se vám nevyplatila! — Po všech časech se vám nevyplatila!“

Dědoušek se neustále usmíval.

„Já bych v tobě zlého nehledal!“

„Jen se nepřenáhli! — Nechval, dokud jsi nepoznal. — Jak pak se přece jmenuješ? — Já se ti prozradil! — A rád bych věru i tvé jméno znal, když jsi, jak pravíš, jiného mínění a úsudku o mne rozdílného než tvoji bratři a soudruzi!“

„Mé jméno jest Ludvík Bohuslav Balbin — —“

„Škornic z Vorličné! — Pak arciť — arciť!“

Kmet si usedl vedle do trávy.

„Tvé jméno známo mezi věrnými Čechy i za hranicemi. — Jen toto roucho tvé mne mýlí!“

„Nemohu-liž i přes to roucho krajanům svým aspoň slzu v očích setříti, aspoň slovo útěchy promluviti k nim . . .?“

„Nemají tě rádi. Vím — vím. Postrkují tebou. Znám — znám!“

„Sbírám, dědoušku, staré památky české, kde jaké jsou, shýbám se ke kameni omšelému a hledím starý nápis rozřešiti, zacházím si pod doškové střechy a co slyším, zapisuji, aby nezaniklo nepamětí . . . Čeho se mohu kde dopíditi, jako včelka sbírám, snáším a píšu, abych věkům příštím to zachoval . . . A víš ty, staroušku, komu z toho všeho děkovati mám nejprve? — Té první své návštěvě ve tvém dvorci, těm řadám popelnic, jež jsi sesbíral ty a jichž zbytky abych našel, kdy mohu, sem si zajdu a vždy tu protrávím chvíle nejspokojenější. — Já tě chtěl tenkrát varovati, já tě chtěl ustřežiti, ale přišed v tato místa druhý den, jen doutnající sbořeninu jsem uviděl a o tobě ani slova dověděti jsem se nemohl, ani o té dívence, kam jste se poděli . . .“

„Což jsem ti neřekl, že do pekla? — Jen já, — já pouze! — Ta děvuška s tělíčkem do hrobu a s dušičkou do nebe! — A potom jsem našel společníka v nejrozhodnější chvíli! — Slyšel jsi o bitvě na lipských rovinách, — o té druhé?“

Stařeček vzal Balbína za ruku a stiskl ji; měl v kostnaté pravici ještě sílu.

„Císařští prohráli!“

„A víš-li, kdo jejich porážky příčinou? Pan Jan Harant, syn někdy páně Krištofův. — Za 21. červen — za tu noc, před kterou jsi mne chtěl varovati — celé křídlo jedno přivedl do zmatku a k útěku. — Madlonští rejthaři byli decimováni, Desfours popraven a Harant na bojišti pochován. — Mohl učiniti zlého více; škoda bylo jeho života. — Zkazil jim v šesti bitvách všecko štěstí. — A kde jeho žena? — Zdaž o svém muži ví?“

„Zšílela a se starým hrabětem tamhle na tom zámku!“

Muž v černém šatě ukázal levicí na pravo přes řeku, kde naproti Roztokům červenala se střecha brněckého zámku.

„Zšílela a se starým hrabětem na Brňkách! — Spravedlivý jenom trest! — Dostali statky i panství, na nichž lpí vdoví nářek a slzy sirotčí, za své cizáctví a nyní začíná se to na nich mstíti a bude teprv! — Poslechni, ty milovníče staré české slávy: všecky takové rody zalknou se jednou vzduchem této země a výparem, jenž pronikne jejich hrdé hrady a pyšná sídla až do nejtajnějších zákrytů!“

Zraky se Větrovcovi zaleskly, jako když slunce oslní kraj plnou svou září, než zapadne.

„Za krev Harantovu zaplaceno šesterým neštěstím. — Ale kdo zaplatí za tuto celou zemi, kde i kamení volá o pomstu do nebe? — Kdo — kdo, ty černý muži? — Mé dny u konce, nepřátelé se smířili, na obě tváře líbali, své přátelství si upisovali, červenými, visutými pečeťmi potvrzovali a

nás — nás odkopli! — My věrní Čechové po všem světě ležíme roztroušeni; já ještě v tom nejlépe, protože si ulehnu k smrti zde — — Takto, podívej se, ty milovníče staré české slávy!"

Větrovec si opravdu do trávy ulehal, jak mohl nejpohodlněji.

„Tuto ze svaté země ty památky, — prst z betlemského chléva, — z getsemanské zahrady a z Kalvarie, — pod hlavu mi dejte! — Jen abych měl pokoje! — Chceš-li, můžeš se za mne pomodliti; ale nenutím tě!"

Stařeček si přeložil ruce křížem přes prsa.

„*Vás všecky pomstí nejlépe láska potomků vašich vzájemná a z té lásky vzešlý květ!*"

Černý muž se nad dědouškem až ku hlavě jeho nachýlil.

„Všecky pravíš?"

„Všecky do jednoho!"

„Celou tuto zemi?"

„Ode hranic ke hranicím!"

„Tys staré, české slávy milovník, mezi nimi jediný, ty bys lháti nemohl; ale střež se jich, nevěř jim ... pamatuj na mne ... Co já zkusil, ty jaktěživ se nedovíš, jaktěživ nezkusíš a proto mi věř. — Když se na tebe budou usmívati nejlaskavěji, *buď sebe* bedliv nejúzkostlivěji! — Tak! — Jsem doma! — Zde Řivnáč, tu Stražiště, tamto popel Neklanův, zde Vojenův, tuto Křesomyslův ... Pojď blíže, ty stará česká slávo ... Už jde; jen se podívej ... Tamto daleko svítá, červánky se rdí, z bujné zeleni proráží květ běločervený ... Vítám tě, pane můj!"

Stařeček umlkl, rty jeho zůstaly polootevřeny, potom se jimi prodral poněkud hlubší výdech, tak jako když si po těžké i namahavé práci dělník pilný oddechne, zasednuv si za stůl, kde ho čeká

posilnění, . . . a Větrovcova duše letěla ku starým známým.

Muž v černém šatě mu oči rukou laskavou zatlačil a šel mu zazvonit hodinku sám.

Za chvilinku již tu byla ze Žalova všecka živá duše.

Rázem poznali Větrovce a všichni mu na rozloučenou stydnoucí ruku líbali, jakoby byl jejich největší dobroditel a sedlák Hrdina za všecky ho odprosil, že o něm tak divným věcem věřili a snad tu i tam povídali.

Bohuslav Balbin z Vorličné pak dopověděl: „Kdykoliv sepnete ruce, abyste se modlili, přidejte pokaždé ke konci: *„A ty, pane bože, méně rač shovívati a více buď spravedliv!“*

A Větrovec jakoby tato slova byl slyšel i po smrti, protože se zdálo, že obličejem rozestírá se úsměv blahé spokojenosti, jakéhož za živa Žalovští na něm nikdy nebyli viděli.

Hrdina si toho také dobře povšíml.

„Hleďtež, jak mu dobře, milí braši.“

„Vítají ho věrní přátelé, tisknou si ruce a líbají se!“

„Zdali nás tam také tak uvítají?“

„Přičiňte se, lidé dobří, budete požehnáni i v soužení a slzy vaše změní se, byť i vašim pravnukům, v perly drahocenné!“

„A jednu jen prosbu k tobě máme, drahý pane! — Až nebožtíkovi hrob vykopáme, vykrop jej a požehnej, ať jest mu země lehkou a u prostřed nás sladké odpočívání!“

„Hned z rána přijdu! — Zatím vás tu pánbůh utěšiž!“

Potom muž v dlouhém, až na paty splývajícím černém rouše odešel; ale slyšel za sebou zcela určitě, co si Žalovští povídali.

„Škoda, že mezi všemi snad takto s námi smýšlí jen on sám — jen jediný. Škoda, přeškoda!“

Bohuslav Balbin potom urychlil krok a usednuv ve své jizbici, vzal papír i péro a psal, dlouho psal . . . .

Škoda, přeškoda, že asi mnoho listů z jeho pozůstalosti přišlo na zmar a že v jeho pamětech schází tak mnohá, vzácná stránka, jež v jeho srdci byla psána písmenami zlatými.

Vídávám Levý Hradec den co den, i ten Řivnáč, jak se za ním mračí a čelo sterými rýhami rozryté kaboní, i když slunce svítí nejjasněji a nad Vltavou klene se modro, jímž vábívají oko naše podle cest rozkvetlé čekanky.

Na starodávném hradišti bělá se kostelík už dobrých tisíc let a za kostelíkem Řivnáč černá se sám pánbůh ví jak dlouho! — Čeho všeho jsou oba svědkové! Těžko si to jen pomysliti, což potom perem zachytiti a napsati! — Když se tak pod večer vracívám ku svému obydlí a čely okolních skal šero se rozestírá, či mlhy šedé zvolna nad vlny Vltaviny se spouštějí, tuť se mi pokaždé zdá, jakobych zřel do pravěké minulosti nejjasněji, i do těch dob, kdy tu poslední žrec poslední žertvu pálil bohům spásám, a jakoby pověsti v hlubiny Vltavské zapadlé náhle nořily se výš a výše a s pověstmi těmi postavy staré, milé, s nimiž se oko nerado loučívá a na něž hlava nikdy nezapomíná.

A jednu z těch postav, s kterýmiž stará, věrná, česká čeť, když ji všude štvali a kdekoliv práhy chtěla překročiti a na dvéře zaklepati, všude od-

háněli, šla si dřímnout na mnoho let do skalních slují, — vykreslil jsem v této své Levo-hradecké povídce, dokud mi ještě zbývá chvíle a jiná z těch postav tajuplných, kteréž podle skázek dávných v podmoráňských skalách hluboko ve slujích jsou ode tisíců let domovem, ve smrtonosném letu svém míjí okno mé světničky.

Pánům sběratelům Matice lidu!

Ukončivše opět ročník Mat. lidu konáme příjemnou povinnost, vyslovujíce tuto veřejně jmenem M. L. všem přátelům jejím nejvřelejší díky za laskavou podporu, kterou jí byli poskytli.

Především však cítíme se k díkům zavázáni pánům sběratelům, kteří s nevšední obětavostí a pravou horlivostí vlasteneckou se ujímali podniku, jehož blahodárné působení na vzdělanost našeho lidu všestranného došlo uznání.

V novější době ozývají se četné nářky na to, že čtenářstvo české zaplavováno bývá spisy špatnými, žádné literarní ceny nemajícími, ducha i srdce čtenářovo otravujícími a národní cit našeho lidu spíše utlumujícími. Zejmena jest to spousta nechutných, často oplzlých aneb nesmyslných románů, které pod jmenem „krvavá literatura“ jako jedovaté bejlí na ušlechtilé roli literatury české vyrůstají, a za nestoudně drahou cenu nezkušenému obecenstvu se vnucují. Proti těmto škodlivým škvárům lze vydatně působiti jedině dobrými

a lacinými knihami, a takové podává v první řadě Matice lidu.

Jest to tedy úkolem v pravdě vlasteneckým a záslužným starati se o hojné rozšiřování knih Mat. lidu, a v ohledu tomto získali si pp. sběratelé největších zásluh.

Z připojeného seznamu sběratelů poznáváme však, že je v Čechách ještě mnoho okresů, kde žádného sběratele M. l. posud není, a protož žádáme co nejsnažněji vlastence okresů takových, aby si neobtěžovali vyhledati v okolí svém některého horlivého a spolehlivého vlastence, jenž by úkol sběratele Mat. lidu na se vzíti chtěl. Jen spojeným úsilím takovým může konečně dosáhnouti se cíl, jenž si M. l. byla vytknula: rozšířiti dobré čtení po veškerém národě a vnášeti pochodeň osvěty do všech dědin naší milé vlasti.

V Praze, v prosinci 1881.

Vydavatelstvo Matice lidu.

Seznam

p. t. sběratelů Matice lidu za rok 1881.

	Počet členů
Blažíček Fr., Ostrovačice, Mor.	4
Barták Josef, Klatovy	14
Bartaušic Leopold, Podivín, Mor.	11
Baštecký J., Praha	4
Bayer Ant., Jihlava	50
Běle Frant., Rožmitál	22
Benninger R., Budějovice	24
Bensinger S., Praha	5
Beránek F., Libšice	11
Bohdanecký Karel, Nechánice	15
Bradáč V., Travčice	6
Brodský H., Roudnice n. L.	140
Brtva Frt., Kladno	19
Břenek J., Jimramov	18
Bukovský F., Nový Bydžov	10
Cink, Praha	25
Čančík F., Pardubice	40
Čáslav, kancelář okresního výboru	25
Černochová J., Olomúc	11
Čihák Leop., Jilové	5
Čoček Ferd., Příkazy Mor.	11
Dienstbier Jan, Liblín	11
Doležal Eduard, Chlumec n. C.	25
Dousek Frt., Č. Brod	8
Dvořáček Em., Bystřice, Mor.	22
Eger F., Nové Benátky	14
Foit Josef, Smíchov	5
Francán M., Počátky	20
Gärtner M. Milevsko	6
Grafek Josef, Jičín	71
Dr. Grégr a Ferd. Dattel, Praha	440
Grohman Aug., Oustí n. L.	6
Haba Petr, Sobotka	24
Haertel Ottokar, Vilemín důl u Žďárek	11
Hájek Josef, Písty	16
Hallama Em., Prostějov	73
Havlová Josefa, Turnov	8
Herrmann Jos., Velvary	22
Hertl B., Kroměříž	8
Heyne H. A., Hořovice	14
Hobl J., Kouřím	15
Hoblík Frt., Kolín	217
Hoch Jos., Hrubčice	17
Hoelzel Ed., Olomúc	97
Holakovský M. Fr., Chrudím	73
Holtsche Jos., Jindř. Hrad.	43
Horaždovice, okr. výbor	22
Houba Čeněk, Chotěboř	23
Hradil Frt., Černovíra	11

	Počet členů
Hruška K., Votice	19
Hubáček Alois, Skalice	12
Hübsch A., Kostelec n. L.	11
Hynek Al., Praha	79
Jakoubek H. V., Kr. Městec	11
Janda Ant., Budyň n. O.	18
Janský Karel, Tábor	27
Jarolímek Peregrin, Malenovice	11
Jelínek Kar., Borohrádek	13
Jelínek Jan, Třebíč Mor.	25
Jezdinský Arn., Praha	5
Jičín, okresní výbor	13
Jurenka Hanuš dr., Březnice	50
Kabeš Št., Skalsko	15
Kalina Ant., Něm. Brod	24
Kalita Josef Šeb., Mšeno	44
Kamarytová Alžb., Habry	9
Karafiát Fr., Brno	12
Karas Lad., Zbiroh	11
Karník Josef, Kolín	63
Kaska J., Lomnice u Jičína	11
Knížek Jan B., Libáň	22
Knüpfer Alfred, Broumov	11
Kober J. L., Praha	100
Kopal Ondřej, Lnáře	12
Kopřiva Jos. Ferd., Pelhřímov	6
Kormout Lud., Ústí n. O.	20
Kotouček K., Brandýs n. L.	7
Kotzura K., Klatovy	60
Krause F., Jílemnice	46
Krejčí Fr., Heřman-Městec	6
Kriegler F., Jaroměř	10
Krušina J., Červ. Kostelec	5
Langner Jan, Dvůr Král.	55
Leicht B., Staré Ouholice	11
Lodr Jan, Choceň	11
Louda V., Hor. Bučice	44
Maasch C., Plzeň	8
Maixner Jan, Hořice	40
Malina Jan, Jaroměř	36
Malý J., Žižkov	10
Máša Martin, Tišnov Mor.	22
Mašek A. Vys. Mýto	28
Matěna J., Dvůr Král.	10
Maxa Jan, Manětín	4
Mayer D., Libochovice	22
Mečíř Bohdan, Bělohrad v Čechách	22
Menšík F. J., Žirovnice, Mor.	13
Michal Václav, Protivín	17
Mikuláš Josef, Karlín	24
Moc Frt., Náchod	11
Mrva Jachym, Zlatá Olešnice	12
Myslík Jan, Sušice	11
Nešněra V. P., Ml. Boleslav	176
Neubert J., Louny	20
Neubert Frt., Slané	12
Nigrin F. A., Vysoké	14
Novák Václav, Humpolec	9
Novák V., Třeboň	22
Novák Frt., Ústí n. Orl.	11
Novotný J., Kunštát	11
Nový Jos., Kadlín	7
Ondrášek, L., Příbor, Mor.	16
Otto J., Praha	130
Pacholík Ant., Ústí n. Orlicí	7
Palice Ant., Lužec	22
Pašek Jan, Jičín	73
Pažout, Kladno	22
Petřík E., Praha	31
Petřík Karel, Počepice	6
Pittner V., Hora Kutná	13
Plhal Edeš, Opatovice, Mor.	12

	Počet členů
Plzeň, výbor spolku přátel vědy a literatury české	33
Podzimek Frt., Železnice u Jičína	10
Pokorný Jos., Stelčoves	21
Pokorný Josef, Vsetín, Mor.	13
Porázek Klaudius, Kroměříž	4
Pospíšil J., Praha	14
Pospíšil J., Hradec Kr.	204
Praha, spolek „Stálců“	65
Preclík Frt., Plaňany	71
Procházka Jan, Česká Skalice	11
Procházka Jan, Holubice	11
Prunar J., Domažlice	12
Pruša Jos., Radonice	8
Pulpitel Josef, Kamenice n. Lipou	22
Radimský J., Nová Paka	24
Rambousek Jos., Bechyň	13
Rathouský Kar., Rychnov	40
Rayman L. J., Josefov	5
Reinitzer a spol., Praha	5
Renner Al., Vodňany	5
Rippl J. J., Polička	4
Rychtařík J., Praha	4
Rýdlo Ferd., Strakonice	6
Řivnáč Fr., Praha	111
Sakař Frt., Hora Kutná	24
Schiebl J., Plzeň	24
Schmidt G. H., St. Tura	13
Schmied Fr., Rokycany	16
Schwarz Jind., Přestice	22
Schworha Jan, Peruc	13
Sekera Frt., Hlínsko	17
Semily, okresní výbor	26
Skopalík Ant., Záhlinice, Mor.	11
Skořepa Petr P., Smiřice	16
Sládek Ant., Přibyslava	11
Soběslav, okresní výbor	18
Sojka Filip, Charvatce	16
Sollný K., Mor. Ostrava	5
Sompek Karel, Nový Etting	11
Sperl Jakub, Nová Kdýň	4
Spěvák Ant., Hora Kutná	11
Steinhauser Vend., Plzeň	35
Sterzer Fr., Mělník	36
Stöhr Jan, Vamberk	11
Strobach Josef, Mnich. Hradiště	18
Stýblo Josef, Klobuky u Slaného	16
Stýblo B., Praha	8
Svoboda Č., Zvoleňoves	24
Sýkora Ferd., Mirovice	11
Šah Jan, Záhřeb	21
Šašek J. F., Velká Mezeříčí	39
Šíma Josef, Vys. Mýto	26
Šimáček Frt., Praha	4
Šimek V., Písek	18
Šolc K., Hora Kutná	23
Špoutil Ant., Nymburk	101
Šťastný Josef, Byšice	16
Tichý Jan, Horní Jelení	7
Tocháček Jos. Mir., Krucemburk	8
Tolmann B. E., Hradec Králové	180
Tomášek Mat., Jezbořice	5
Trnka Karel, Zlín, Mor.	13
Tůma A., Vys. Mýto	11
Urbánek F. A., Praha	45
Válek H., Týn n. V.	6
Váša V., Čáslav	32
Vávrů Iv., Lubláň	7
Veselík J. G., Litomyšl	68
Dr. Věšín, Vranné	14
Vičar Josef, Humpolec	52

	Počet členů
Slovanská beseda, Vídeň	18
Vlach Jan, Praha	9
Vojtíšek F., Rožďalovice	12
Vokoun Rudolf, Slané	65
Vondra Jiří, Litomyšl	22
Wallenfelsová, Příbram	82
Wesnitzký, Výškov Mor.	12
Winiker C., Brno	13
Winkler C., Brno	75
Zahrádka Adolf J., Teplice	17
Záruba Martin, Praha	11
Zátka Alois, Lomnice nad Labem	11
Žákovský Vlad., Olomúc	23

PETR CHELČICKÝ.

Sepsal

Ferdinand Schulz.

Matice lidu ročníku XVI. číslo 2.

(Běžné číslo 92.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1882.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1882.

Předmluva.

At v oboru síly hmotné nebo duchovní, jen když se projevovala při tom nezkalená a vlastní bytost *česká*, jen když snaha a skutek plynuly z ryzí podstaty *české*, minulost našeho národa v obojím jest bohata postavami, jež uchvacují nás svou vznešeností, proslavily české jmeno a vtiskly svou památku, nezrušitelně v dějiny světové. Ani není možno pomysliti sobě větší rozdíl v životních směrech, než jaký nalezáme mezi rekem z Trocnova a mezi poustevníkem z Chelčic. Tam nepřekonatelný důraz moci hmotné, zde vznět myšlénky odloučené ode vší hmotné příměsi. Tam *praktikus* zde *idealista* každý ve své nejvyšší a nejdokonalejší podobě, každý jako přímá a nesmířitelná protiva druhého. A přece jak blízko k sobě stojí nepřemožený válečník a smělý myslitel český! Vítězný mstitel Husova umučení a neuprosný pokračovatel v Husově duchovní dráze, oba doplňují

se navzájem, aby jako velikolepé dvousoší českého života zaskvěli se před námi i ostatním lidstvem. Žižka i Chelčický vyznačují nám oba konce tétéž osy, kolem které bytost česká se pohybuje ve svých světodějných projevech.

Přirozený postup v obnově našeho národního života spůsobil, že památka Petra Chelčického se vybavuje a povznáší ze zapomenutí teprv po památce Husově i Žižkově.

Však na půdě dobře připravené jest nyní sláva Petrova v mysli naší dokonale utvrzena. Z obruby dějin politických, z rámce povšechných příběhův husitských osobnost Petra Chelčického teprvé vystupuje v pravé své velikosti a důležitosti kulturní.

Vidíme před sebou zdroj, z něhož pak vzešel a rozproudil se majestátní veletok *Jednoty Bratrské;* stojíme u samého vřídla, v němž vznešená nauka lásky a bratrství hledala svou očistu od kalu a rmutu, vneseného do ní prodlením čtrnácti set let. Chelčický se železnou důsledností kreslil obraz, dle něhož by život lidský upraviti se měl, aby se přiblížil k onomu ideálu, jenž byl vztýčen nad světem na Golgathě. Cokoliv v řádech společnosti lidské se příčilo tomu vznešenému vzoru míru a dobroty, to dle výkladu Petrova mělo se vytrhnouti i s nejhlubším kořenem a zničiti. V tomto obnovovacím a osvobozovacím díle křesťanském

Chelčický ovšem neznal šetrnosti ani k těm zřízením, před jichžto mocí a leskem svět se kořil. Ano český myslitel právě tato zřízení pokládal a prohlašoval za nejpřednější závady všeho dobra a blaha, k nim také namířil hlavní ostří svého ducha. Od nejnižších základův svých, od života jednotlivce i rodiny měla vystavěti se dle jeho přesvědčení nová budova společnosti lidské, v níž by nebylo místa pro žádné panství, pro žádný útisk, klam, podvod, pro žádné sobectví a otroctví. Rovnost, vzájemné sebe podporování, nezištná ochota ke společnému sebe zdokonalování a zušlechťování: tať měla býti hesla v pravém životě lidském. Spanilá Jednota Bratrská dala pak na sobě živý příklad, že není nemožno, upraviti pozemské naše trvání dle těch velebných pravidel.

Petr Chelčický zanikl ve hluku běhův válečných v době Poděbradské; něžné kvítko jeho velikého ducha, Jednota Bratrská, bylo rozškubáno na smutném bojišti Bělohorském; ale neminula ani dvě století od vítězství jesuitův a dragonův, a nová doba počala hlásiti se k jeho zásadám. Novověká hesla: rovnost občanská, svoboda ducha, volnost svědomí, všeobecná vzdělanost, jsou tatáž, jež vyslovil šlechetný myslitel na samotě Chelčické.

Národ náš dostal skvělé dostiučinění, že veškeré novověké vzdělanstvo vstoupilo pod prapor,

jejž on už před čtyrmi sty lety vztýčil i až do zemdlení a poklesnutí svého hrdinsky bránil.

Petr Chelčický skvěje se v řadě oněch velikánův našich, kteří k tomuto praporu stáli nejblíže. Jmeno jeho budiž nám povždy svato; památka jeho budiž požehnána v národě našem na věky. Veliký idealista z malé vesnice české zůstaniž světlem a vzorem nám i našim potomkům!

I.

Na klášteře Vilémovském vydána byla r. 1521 skrze snažnou péči Chvala Dubanka kniha, jmenem „*Síť víry pravé*“, s předmluvou následující: „Kniha tato v tyto velmi zavedené časy potřebna jest a obdržela jest jmeno aneb titul „Síť víry,“ kterážto složena a sepsána jest od muže ctného a šlechetného a v naději i svatého, k tomu dary páně osvíceného a moudrostí ducha svatého bohatě naplněného, jmenem jeho *Petra z Chelčic*, kterýžto muž skvěl se vnitř dary božími za časův mistra Jana Rokycany. Jemu totiž, mistru Rokycanovi dobře známý, v časté přítomnosti jej mívaje. Kterýžto Petr mnoho rozličných knih z zákona božího a velmi potřebných a církvi páně užitečných jest sepsal, jakožto i postillu krásnou na evangelium svaté vydal a složil. A protož kdožkoli z věrných pánu bohu v těchto anebo jakýchkoli knihách od něho vydaných čísti bude anebo čtoucího poslouchati bude, tenť každý vyjde z temností antikristových k světlu slunci, panu Ježíši Kristu, a nesnadno se dá od pravdy a krve Ježíše Krista odstrčiti. A kdožkoli se v ně nahlédati budeš, poznáš, žeť pán bůh nad našimi milými předky neráčil se jest zapomenouti, ale že jest ráčil v ně ducha svého svatého složiti a jím

je naplniti. Ač ty knihy téhož Petra z Chelčič tak zhusta na světle jsou nebyly, což nescházelo ničím jiným než kněžstvem od papeže antikrista svedeným, že oni je kde mohli dávili; neb to kněžstvo velmi zle a nepříkladně živi až podnes jsou a nešlechetně nepřestávají muže tohoto knih tlačiti a páliti a lidu obecnému je hyzditi a haněti, a bludnými a kacířskými je nazývajíce ... A jakož z daru pana boha v těchto časích posledních tyto knihy Petra Chelčického mnozí lidé všech stavův duchovních i pánův světských v rukou mají a všickni je oblibují a rádi v nich čtou, stav panský, rytířský a lid městský i obecný i z mnohých učených, jenž boha znají, je velmi milují, aniž sobě Petra oškliví, že jest byl ne velmi v latině učený, nebo *ač nebyl mistr sedmera umění, ale byl plnitel osmera blahoslavenství. Byl jest také pravý doktor český cele.*"

Za třicet let po tomto prvním vydání tiskem Petra z Chelčic Síti víry král Ferdinand I. poslal do Říma dvanáct jinochův českých, aby tam vzděláni byli na kněze a vrátíce se do vlasti pracovali proti nekatolíkům. Mezi těmito mladíky byl také *Václav Šturm* z Týna Horšova. Byl odevzdán do kolleje Římské a zde vychováván samým zakladatelem řádu jesuitského, Ignácem z Loyoly, pod jehožto dozorem odbyl i léta zkušebná v tomto řádu. Vrátiv se do Čech, jesuita Václav Šturm z rozkazu arcibiskupa Pražského podnikl boj slovem i pérem proti *Bratřím českým.*

Hlavní jeho literní dílo, vydané r. 1582 v Litomyšli, nazývá se „Srovnání víry a učení bratří starších." V předmluvě své praví Šturm: „Potřebí jest, aby se na jistší a bezpečnější cestu pomyslilo, kterak by všecky sekty vyhlazeny a jednota církve svaté uvedena býti mohla." Na to obra-

ceje se přímo proti Bratřím českým, mezi jiným dotýká: „Také i to bratři vaši píší, že jest jim mistr Rokycan dal tu radu, aby čtli knihy *Petra Chelčického*, kteréhož jest těch časův pán bůh *z obecného neučeného lidu* vzbudil. O tom Petru Chelčickém já jsem nemnoho slýchal a skoro nikda, a protož jsem toho velmi žádostiv byl věděti, jaký by to člověk byl a co jest dobrého učil, že ho tak velmi bratři vaši chválí. I staral jsem se o to, abych nějaké jeho knihy míti mohl a je přečísti, a v tom přišla mi do rukou jedna kniha od téhož Petra Chelčického sepsána, jejížto titul jest tento: Síť víry. Dosti veliká a obšírná.“ Na to opakuje Šturm z předmluvy k tištěnému vydání Síti, co jsme svrchu položili, a pokračuje: „Nemohlť jsou mu jistě větší chvály vydati, ani ho výšeji vyzdvihnouti. Protož i já s chtivostí jsem tu knihu čísti počal, naděje se, že v ní něco dobrého najdu, ale když jsem ji přečetl, velmi jsem se tomu podivil, že bratři vaši smějí se takovým člověkem chlubiti a k jeho se spisům hlásiti anebo praviti, že by z bedlivého čítání knih jeho měli osvíceni býti. Nebo ta kniha tak velkým rouháním proti bohu a svatým jeho naplněna jest, takovými haněními vrchnosti světské a duchovní, tak hroznými i velikými bludy, že jsem se toho i sám leknouti musil, obzvláště pak ta knížka proti vrchnosti světské i duchovní a proti právu městskému, císařskému též i duchovnímu sepsána jest. Kteréžto knihy a učení, kdy by lidé následovati měli, tehdy žádné město, žádná obec, žádné království, žádné císařství, žádné panstvo, žádní stavové, žádné právo a sřízení zemské by státi nemohlo, ale všecky ty věci musily by zhynouti a vykořeněny býti. Což všecko netoliko jest proti písmu svatému, ale i také rozumu a zákonu při-

rozenému. Avšak toho tak bludného jako duchem ďábelským člověka naplněného bratři vaši chváliti smějí a tím se chlubiti, že jsou od něho z bludův vyvedeni a osvíceni.“ Nato Šturm velmi obšírně polemisuje proti hlavním myšlenkám a výpovědem Chelčického, v Síti víry položeným, hledě při tom uvesti Bratři české s ním do neshody, aby porazil mínění obou; zvláště pak vytýká sedm hlavních bludův Chelčického. První blud, že církev svatá za časův Konstantina zahynula. Druhý, že křesťané nemají žádných úřadův míti. Třetí, že zamítá všecka práva městská i císařská. Čtvrtý, že křesťané nemají se k vrchnosti o ochranu utíkati. Pátý, že zloději a lotři nemají se mečem trestati. Šestý, že křesťané nemají pánům svým platův dávati ani robotováti. Sedmý, že zamítá všecky stavy panské a rytířské a erbům se posmívá. A „z toho každý poznati může, jakým duchem *ten jistý Petr Chelčický* byl naplněn a jakého jsou bratři vaši vůdce a preceptora měli. A protož nedivím se tomu, že jsou někdy bratři vaši v těch artikulích pochybovali a veliká mezi nimi nesnáze a rozepře nastala o moc světa, o přísahu, má-li či nemá od bratří vašich požívána býti a můželi kdo z povýšenějších spasen býti či nemůželi.“

Z toho patrno, že Václav Šturm polemisoval proti Petru Chelčickému hlavně proto, aby od Jednoty bratrské odvrátil šlechtu v Čechách. Když pak Jednota roku 1583 k tomu útoku Šturmovu odpověděla, vyučenec Ignáce z Loyoly vydal r. 1584 proti ní opět „Krátké ozvání,“ v němž nanovo prudce vystoupil proti Petru Chelčickému, nazývaje ho „rouhačem velikým, potupitelem vrchností, vlkem v rouše ovčím,“ a opět vytýká Bratřím, že jej za člověka svatého a duchem svatým naplně-

ného vyhlásili a tak vysoko chválili, kdežto prý není leda člověk tak bludný, že jest se čemu podiviti.

II.

Plné století přešlo přes neznámý hrob muže, jenž nepřestával býti předmětem nejživějších pamětí dvou v nejprudším nepřátelství proti sobě postavených stran v národě českém, a příčinou úsudkův, sebe na vzájem co nejpříkřeji porážejících. Těm „nádoba vyvolená páně," „plnitel osmera blahoslavenství", „pravý doktor český" — oněm „rouhač veliký," „vlk v rouše ovčím," „člověk duchem ďábelským naplněný": tak Petr Chelčický déle než sám mučedník Kostnický poskytoval látku k sporům domácím. Však stihl ho týž osud společný nemalému počtu duchův, kteří hluboko zasáhli do života velikých kruhův lidstva.

Přes mocný interes k jejich činnosti a dějepisnému významu zapomněno zachovati potomstvu zprávy o jejich poměrech osobních, nedbáno vyzkoumati a vyznačiti aspoň hlavní body jejich pozemské pouti. Tím pak se stalo, že my, majíce v rukou duchovní díla Petra Chelčického téměř všechna a vidouce rozhodnou účinnost jeho v určení myšlenkového rozvoje při veliké části našeho národa bez mála po dvě století, nemůžeme postihnouti osoby jeho v pevném a jasném obraze. Patříme na duchovní ruch, jenž při něm má své prameny a k němuž rovného neznají dějiny světa; ale jeho samého zastírají nám stíny minulosti neproniknutelné. Praskrovné, velice přetrhané a kusé jsou vědomosti, kterých až potud nabyli jsme o hmotné a soukromé stránce životní Petra z Chelčic. Není nám známo ani původní jeho jmeno, ani

stav a povolání, ani kterého roku a kde se narodil a umřel.

Mimo křestní jmeno „Petr“ vše jest při něm v nejistotě, podrobeno domyslům a tudíž i námitkám a pochybnostem. Název „Chelčický“ nezvěstuje nám, původní-li jest dle rodiště aneb teprv později přijatý dle zvoleného bydliště. Jen to možno považovati za pravdu, že pojmenování dle tiché vesničky, půl hodiny od Vodňan a čtvrt od Libějic, nebylo Petrovi žádným predikátem šlechtickým. Že se narodil okolo let devadesátých století čtrnáctého a nikoliv později, lze jest souditi z toho, že v jednom ze svých spisův sám připomíná sporův, kteréž měl už r. 1419 s předními bohoslovci oné doby, s mistrem Jakoubkem ze Stříbra a s Táborským knězem Martinem. Velmi zajímavá a zajisté i důležitá jest otázka, byli Petr laikem či knězem?

Nejnovější dobou vyskytlo se v našem písemnictví sporné mínění o té věci. Fr. Palacký dokazuje hlavně na základě svědectví bratra Lukáše z Prahy (1460—1528), že Chelčický byl laikem. Ale P. J. Šafařík ve své nejnověji vydané studii*) o Petru Chelčickém tvrdí, že byl knězem a klade o tom patero důkazův. Vydavatel této Šafaříkovy studie Jos. Jireček, patrně kloní se k mínění velikého slavisty, a pronáší nepřímou pochybnost o pravosti důkazu Palackého pro laický stav Petrův.

Tato otázka jest hodna bedlivé a soudné úvahy. Šafařík a po něm s tichým přisvědčením i Jos. Jireček dokazují kněžství Chelčického paterem důvodův, z nichž však pouze jediný může k rozhodování ve sporné příčině býti připuštěn,

*) Časopis musejní 1874 sv. 1.

že kněz Rokycana ve svých listech jmenuje Petra „bratrem svým v pánu Kristu milým“, pochází zajisté toliko z upřímné duchovní náklonnosti zvoleného arcibiskupa kališnického k samotářskému mysliteli, a nikoliv z kolegiálnosti kněžské. Rokycana byl sám nejhorlivějším čtenářem Petrových spisův, jedním z nejprvnějších Čechův, kterým Petr vůbec byl se svěřoval se svými myšlenkami a snahami; mezi oběma těmito muži pěstováno bylo velmi záhy srdečné bratrství, tak že jeden druhého, jsouce mezi sebou v důvěrném dopisování, nazýval „bratrem“, kteryžto název mezi lidmi stejného smýšlení byl tenkráte vůbec v užívání významnějším a mnohem hojnějším než na příklad v době nynější. Když „bratrstva“ už kvetla po celé zemi, ve všech krajinách, mezi lidmi nejrozmanitějších stavův a povolání, když slovo „bratr“ ve správném srozumění po veškerém národě už dávno bylo přeneseno s poměru pokrevenského na poměr duší a srdcí: není lze viděti v něm jedině mezi Rokycanou a Chelčickým význam pouze kastovní, nýbrž všelidský. A jakož slovo „bratr“, jehož užívá Rokycana ve svých dopisech k Petrovi, nemůže býti vykládáno vzhledem k společenskému zaměstnání a stavu Chelčického snad dle novověkého smyslu, jenž zvláště mezi kněžími obvyklým jest: podobně nemůže býti obmezeno na takový význam v oněch listech, které se nám zachovaly z péra Petrova k některým kněžím Táborským. Ani zde není v tom krásném slově skryta podobnost stavu, nýbrž jeví se z něho toliko poměr důvěrného *přátelství*, znak zvláštního srdečenství.

Ačkoliv nedošly nás žádné jiné listy Petrovy leda vesměs ke kněžím, což nalézá své dostatečné vysvětlení ve zvláštní činnosti jeho, která hlavně

zabývala se věcmi, hledícími k povolání kněžskému: přece víme, že užíval slova „bratr“ a „bratří“ i k nekněžím. Vždyt nejblíže kolem jeho osoby, v samé osadě Chelčicích a v okolí jejím bylo za jeho života a působení zřízeno „bratrstvo“ lidí většinou světských. Nepochybíme, považujíce vznik malé jednoty místní, která sobě dala jméno „*bratří Chelčičtí*“, za dílo Petrovo. Oprávňujeť nás k tomu hlavně ten zřetel, že členové tohoto bratrstvi vyznačovali se vzděláváním a praktickým prováděním právě té myšlenky, kterou musíme považovati za vlastní Petrovu, za nejpřednější znak celé jeho duchovní a životní činnosti. Zamítání práva k válčení, život trpělivý v pobožnosti a mravnosti, byl ten základ, na němž sestoupili se *bratří* Chelčičtí. Tento spolek zajisté nezáležel toliko ze samých kněží, rovněž jako jedině z nich nebyla sestavena hojná a nejrozmanitější ostatní bratrstva po Čechách za doby Petra Chelčického. Tedy oba články důkazu Šafaříkova o kněžství Petrovu, čerpané ze slova „bratr“ v dopisech k Chelčickému od kněze Rokycany a ke kněžím zvláště Táborským od Chelčického, nemají v sobě žádné průkazné moci.

Podobně mizí síla třetího článku v tomto obmýšleném důkazu. Šafařík praví, že Chelčický „byl vzdělaný a uměl latině, cituje zajisté svaté otce a mistry, což nelze vysvětliti jinak, nežli že čítal spisy jich latinské.“ Sama *vzdělanost* nebyla v oněch časích, když jinoch Petr se snažil o nabytí jí, už ani v tom poměru výhradním majetkem kněží, v jakém ji při tomto stavu spatřujeme v Čechách o šedesát let dříve, když také i mnoho nekněží, na příklad Tóma ze Štítného, převzácnou vzdělanost v nejvyšších oborech tehdejšího vědění lidského duchem svým objevovali. Vysoké učení

Pražské, ač pěstování náuky bohoslovecké mu dodávalo hlavní ráz, jsouc postaveno tak do popředí, že mělo rozhodný vliv i na všecky ostatní vědecké výklady, zvláště na filosofické, přece nečinilo ze všech svých navštěvovatelův naskrze jen kněze, třeba jim všem bez rozdílu bylo vštěpovalo jisté vzdělání theologické. Že Chelčický na universitě Pražské studoval, o tom není možno pochybovati. Za hranicemi své vlasti nikdy nebyl, a byl by tenkráte musil zajeti velmi daleko mimo Čechy, kdy by byl chtěl nabyti takového vzdělání, jehožto pramen se prýštil v Praze. A pouze soukromou pilností tehdáž, když ještě nebylo lze, pouhým opisováním opatřiti sobě všech vědeckých pomůcek, jichžto plodný účinek ve všech jeho spisech zajisté vidíme, ani tak brzy ani v té míře nemohl vyniknouti mezi vzdělanci.

Však pobyt Petrův na koleji Karlově netrval tak dlouho, jak Šafaříkův důkaz by vyžadoval. Vzdělanost Petrova nevztahovala se také k dokonalé známosti latiny. Ačkoliv právo jazyka českého na vysokých školách domácích v oné době, když Chelčický na nich svého vzdělání hledati a nabývati mohl, po vydání dekretu Kutnohorského valně bylo pokročilo; přece nebylo ještě tak mocné, aby bylo bývalo možno, dojíti v Praze způsobilosti kněžské bez známosti jazyka latinského aspoň tou měrou, že dotýčný učenec by byl dovedl sám bez cizí pomoci rozuměti latině, jak věda středověká po celé Evropě jí užívala. Toho pak při Chelčickém nebylo. Studie jeho na universitě Pražské netrvaly tak dlouho, až by byl mohl dosíci nějakého akademického stupně v učenosti, což tenkráte šlo jedině prostředkem latiny. Však praví o sobě sám výslovně, ve své replice proti Mikuláši

Biskupci Táborskému, kapitola 28.*), že jeho známost jazyka latinského byla nedostatečna. Táhna se totiž k některým výpověděm Viklefovým o svátosti oltářní, aby jimi polemisoval proti dotýčnému mínění, jež vládlo oné doby na Táboře, Chelčický praví: „*Ač já malé neb lehké svědectvie mohu o latině vydati*, ale však některé mám vykládanie mistrovo Husovo i jiných, zvláště to, jakož vy latině řiekáte *sacramentaliter* a česky svátostně“ atd.

Tu Petr vyznává, že nebyl v jazyku latinském ani tak zběhlý, aby byl mohl sám rozuměti vědeckým knihám, tím jazykem sepsaným, a že musil spoléhati na výklady takových knih domácími učenci jinými. V těchto vědeckých potřebách jeho propůjčovali se mu se zvláštní úslužnou ochotou zejmena mistři Betlemští, Jakoubek ze Stříbra a Martin příjmím Volyně, jakož takového jejich přátelství sám s vděčností vzpomíná ve spisech svých. Šafařík ještě neznal všechen obsah spisův Chelčického, jak se nám zachovaly v rukopise Olomúckém, a nepřikládaje ani zvláštní váhy poznámce o jazykové vzdělanosti Petrově v předmluvě k tištěnému vydání Síti víry z r. 1521, kde o jeho skrovné učenosti v latině také výslovně podotknuto, považoval Chelčického za dokonalého latináře a tudíž i za kněze, poněvadž v jeho spisech nalézají se hojné doklady a vzpomínky ze všelikých bohosloveckých skladeb latinských. Byl-li Petr Chelčický myslitel a spisovatel velmi vysoko a důkladně vzdělaný, ale latina byla v té jeho vzdělanosti stránkou slabou, a pokud by kdo chtěl užívati jí co důkazu o jeho kněžství, byl by jím samým ve svém domnění neb tvrzení vyvrácen.

P. J. Šafařík za čtvrté dokládá se pro kněž-

*) Opis z rukopisu Olomúckého, v knihovně musejní.

ství Petra Chelčického výpovědí Matouše Collina. Tento učenec český, jenž z vděčnosti k svému štědrému příznivci, Janu z Hodějova, při svém povýšení do stavu šlechtického Ferdinandem I. dal sobě predikat „z Chotěřiny“, jest velmi slabým svědkem v záhadách života Petra Chelčického. Ve svém spise „Antiqua & constans confessio“, vydaném roku 1574, ovšem dotýká také vzniku Jednoty Bratří českých a věděl, že Petr Chelčický k ní jest v blízkém duchovním poměru; však patrně neměl ani nejmenší známosti, k jakému životu duch Petrův se nesl, k jakému zřízení křesťanské společnosti směřoval. Kdy by byl vedle svých latinských a řeckých studií jen jediný spis Chelčického sebe zběžněji přečetl, „otec a učitel všech básníkův“ doby Hodějovské nikdy nebyl by mohl z vlastní obraznosti o něm poznamenati, že byl „*beneficiarius*“ strany Rokycanovy a kališníkův. Takového postavení v společenstvu Chelčický ovšem byl vzdálen nezměrně.

A tím spůsobem mizí průvodná cena i čtvrtého Šafaříkova důkazu o kněžství Petra Chelčického. Zbývá toliko pátý, o kterém už svrchu praveno, že jediný může býti připuštěn k rozhodování v sporné otázce. Jest to výpověď bratra *Jana Blahoslava* (1513—1571) vztahující se ke stavu neb povolání Petrovu.

Ve svých dějinách Jednoty bratrské*) Jan Blahoslav totiž k roku 1459 vypravuje, že „bratří“ marně naléhali v Praze na mistra Jana z Rokycan, aby společně s nimi od všeho spojení s církví Římskou odstoupil a novou duchovní jednotu založil na základě poznané pravdy. „A když u něho nemohli dojíti, čehož hledali, z náramné po-

*) Rukopis v knihovně university Pražské, XVII. F. 51.

třeby svého spasení přinuceni byli jinde hledati toho, jako u Řekův. A toho času po dobytí Konstantinopole od Turkův přišli do Čech kněží řečtí dva na žebrotu, až se dostali k Rokycanovi a tu potom v kostele přisluhovali podle svých řádův, a bratří byvše u jejich služebnosti a s nimi rozmluvivše poznali, že není co pro hledání pravdy a původu (čistého, nezkaleného křesťanství dle původního vzoru Ježíšova i apoštolův) do Řekův se obrátiti. Protož ještě vždy s dovolením a s dotazem Rokycanovým *přidrželi se jiných kněží některých a mezi těmi schválil jim Rokycana Petra Chelčického*, jehož psaní čtouce, zvláště o obrazu šelmy, tu teprv hojněji zavedení poznali tak, že i o mistru (Rokycanovi) pochybili.“ Tato slova jednoho z nejučenějších a nejdůmyslnějších mužův z Jednoty bratrské samy ovšem jsou pronešena velmi určitě a nepřipouštějí výkladu, jako by Jan Blahoslav nebyl chtěl vřaditi také Petra Chelčického mezi ty „jiné kněží některé.“

Toto svědectví Blahoslavovo jediné opírá důkaz Šafaříkův. Však není s to, aby jej provedlo bez závady velmi důležité. Jos. Jireček ve své poznámce k Šafaříkovým důkazům o kněžství Petrovu namítá proti opáčnému tvrzení Palackého, že tento nejmenuje spis bratra Lukáše Pražského, kde by byl nalezl doklad, že Chelčický byl laikem. Tento velmi malý nedostatek v důkazu Palackého může býti velmi snadno naplněn.

Bratr Lukáš Pražský ve svém spise „*O obnovení církve*“, psaném roku 1510, (rukopis v universitní knihovně zdejší, XVII. E. 31.) vypravuje nejdříve na listě 54, jak sám hledal pravou cestu k pokoji a k spasení své duše. „Neb mohu to říci, dřív než jsem bratří poznal, slyše i čta písma o pravdě, pravil jsem, že konečně bůh své má

vždy někde, a by jich nebylo, musili bychom zahynouti. A potom z příčiny kázaní jednoho kněze v Praze o zavedení i o pravdě, dodány mi byly knihy Petra Chelčického, v nichž jsem s pilností velikou známosti její hledal. A když jsem poznal o ní drahně, tak mi se tehdy vidělo, což potom dosti málo a nedostatečně bylo. A potom ptaje se na tom, kterýž mi knih Petrových dodal, kterýž potom i se mnou vyšel k bratřím, věděli by on jaké lidi blízké pravdy té pravé, že bych rád jich dojíti chtěl, byť pak i za mořem byli, šel bych, a on boje se mne a pokrýval toho přede mnou, až po třetí upřímně prošen jsa velmi, aby se mne nic nebál, že v žádné lsti ani chytrosti k němu nejdu, počal mi o tomto lidu potupeném (o Bratřích) mluviti.“ A pak vrací se už sám *bratr* Lukáš k vypravování počátkův Jednoty, vykládaje také, jak nejprvnější bratří marně usilovali získati Rokycany pro svůj nový duchovní spolek, a na listě 83 píše: „I šli hledat u jiných kněží nábožných, jako v Divišově a ve Vilémově, až se k *Petru Chelčickému* tomu kohoutovi*) dostali, kterýž *jsa laik* samým psaním a málo leč doma kokrháním oznamoval, a což nakokrhal na papíru a zvláště o obrazu šelmy, to jsou s ukázáním mistru (Rokycanovi) a s povolením jeho čtli a tu teprv mnohem víc poznali, tak že nelze bylo než o mistru Rokycanovi i o jeho kněžích i o služebnostech pochybiti“ atd.

Tu objevuje se zjevná neshoda ve svědectví dvou opravdových a nejpřednějších autorit o po-

*) Bratr Lukáš v delším rozboru nazývá zde *kohouty* všechny muže, kteří svým učením čelícím na opravu života křesťanského, oznamovali svítání a den v životě lidském.

vaze společenského postavení Petrova. Jan Blahoslav počítá Chelčického výslovně mezi kněží, a Lukáš přímo proti kněžství jiných praví, že byl laik. Čí svědectví jest tu pravdivé? Možno-li, otázku o povolání neb stavu Petrovu i z těchto sebe na vzájem zamítajících zpráv přece platně rozřešiti? Či nutno čekati, až se podaří najíti ve starých věrohodných pamětech ještě některé určité doklady pro jednu z obou sporných výpovědí? — Dle našeho rozumu jest záhada vyřízena slovy bratra Lukáše Pražského, který životu a působení Petra Chelčického byl více než o padesát let bližší, a sepsal své paměti o Jednotě takřka v kolébce její samé, maje ještě k pomoci zprávy a svědectví i současníkův Petrových, poněvadž asi v dvacátém roce po smrti jeho mezi bratřími už žil. Opáčné tvrzení bratra Jana Blahoslava zdá se ovšem nemalou překážkou v uznání pravdivosti slov Lukášových, ale závažnost jeho se umenší, přihlednemeli k tomu, že nevystupuje jakožto nějaké přímé popírání a vyvracování dle času starší zprávy Lukášovy, která velikému rodáku Přerovskému zajisté mohla býti známa. — Připojímeli ke svědectví Lukášovu ještě zjevné vyznání Petrovo, že v latině nemohl se spolehnouti bezpečně na své vzdělání, kteroužto okolností zajisté liší se ode všech současných kněží spisovatelův, můžeme původce Síti víry pokládati za laika.

Kdy by byl býval knězem, věru že by to byli při něm vytkli i bližší k němu dle času nejrozhodnější odpůrci ve věcech náboženských; však tito nepronášejí o laickém jeho stavu ani nejmenší pochybnosti; naopak vědouce dobře, že Petr byl laikem, snaží se, aby, bláhoví! nejspíše na nějaké zlehčení jeho duchovních snah, připsali mu ze společnosti laické stav dle jejich domnění nejnižší,

neřkuli potupný. Papež Alexandr VI. učinil první pokus o vyvrácení a zničení Jednoty bratrské. Dle zpráv, které ho došly, bylo rozšíření „Pikartův a Valdenských“ v národě českém už velmi pohrůžčivé pro církev Římskou, a jakož se pravilo, ještě mnohem více na Moravě než v Čechách. Počet těch kacířův vážili dopisovatelé papežovi až na sto tisíc lidí. Na Moravě hlásili se k nim už nejpřednější šlechtici a sami účastníci ve správě zemské. Papež tedy se ustanovil na tom, že vypraví do vlastí českých dva misionáře s neobyčejným plnomocenstvím. Vybral si k tomu účelu jednoho probošta z Dolních Rakous a dominikána, doktora Henrika, té doby už inkvisitora v Němcích. S odeslání probošta pak sešlo, ale doktor Henrik jal se roku 1500 prováděti své dílo misionářské a sice na Moravě. Měl si sjednati srozumění s biskupem a s katolickými úřady, vyhledávati a páliti knihy kacířské a proti zatvrzelcům užiti také moci světské.

Na svých cestách po Moravě nalezl nyní inkvisitor papežský v přečetných opisech a v rozšíření velmi obecném Petra Chelčického dílo „Obraz šelmy“. Na jednotlivých kapitolách byly nápisy „*kopyta*“.*) Tohoto slova, kteréž od Chelčického nepochází, s obsahem žádného jeho četných spisův nikterak nesouvisí, nýbrž nevědomo, kým a z jaké příčiny při opisování nad jednotlivé odstavce položeno bylo, inkvisitor doktor Henrik domníval se šťastně užiti co zbraně proti nenáviděnému původci tak hrozného kacířství a zvláště na odtržení šlechty od přívržencův jeho v lidu obecném. Ihned sestavil sobě životopis Petra Chelčického a učinil

*) Jeden exemplář toho druhu zachoval se posud v knihovně Olomúcké.

z něho *ševce*, který prý ani psáti neuměl a na památku svého řemesla jednotlivým oddílům svých kacířských skladeb opisovaných jeho synem, dal jmeno „kopyta“. Ve zprávě o své misionářské činnosti, zaslané pak roku 1501 a 1502 k papeži,*) doktor Henrik nazval spis Chelčického: *liber copitorum* (kniha kopýt). Misionářská práce Henrikova byla ovšem úplně marna, poněvadž horlivý inkvisitor sám nejvíce jí byl škodil rozšiřováním všech starých bájek o jakémsi okřídleném bohu Českých bratří, o jejich mrzké prostopášnosti, o jejich spolku s ďáblem atd. Odešel z Moravy s nepořízenou, ale jeho kombinace o *ševcovství Petra Chelčického* přijata za pravdu a opakována netoliko nejbližšími následovníky jeho v boji proti nekatolíkům českým, zvláště Bratřím, ale i novověkými už nikterak na vášnivém a nepřátelském stanovisku náboženském nestojícími badateli a spisovateli českými.

R. 1510 vydán v Plzni traktát „proti artikulům pikhartským, čerpaný ze spisu inkvisitorova. Zde už dle pravidla při vzrostu laviny zcela rozhodně a určitě mluví se o „*Petru Kelčanském, ševci z Prahy*“. Jak patrno, nedostávalo se spisovateli ani známosti příjmí Petrova, ale že byl „švec“ a sice zároveň „z Prahy“, to už bylo mu povědomo zcela jasně! Ještě více jest diviti se podobným nesprávnostem při spisovateli, který i rodištěm svým byl někdejšímu bydlišti Petra Chelčického mnohem blíže, a mohl se dopátrati pravdy o věci, proti které vyšel do boje.

Jan z Vodňan, také Vodňanský, Jan Bosák i *Joannes Aquensis* zvaný, řeholník dle pravidla

*) Henricus Institoris Defensionis clypeus adversus Waldensium seu Picardorum haeresim.

bosých augustinův, jenž pak i delší čas (1495 až 1525) žil v klášteře Horažďovickém a zde první latinskočeský slovník (1503) složil, vydal proti kališníkům a Bratřím českým spis,*) v němž i dvě zcela rozličné osoby, Jana a Petra Chelčického, v jedno popletl. Vodňanský o příbězích, které se staly půl hodiny od jeho rodiště jen padesát let dříve, než on vstoupil do kláštera Horažďovického, píše už takto: „Třetí místo v Čechách zaujímají Valdenští. Tito počali vznikat za panování Jiřího z Poděbrad v okolí Vodňan. Byl tam totiž *člověk řemesla ševcovského, Jan Chelčický*, který maje při sobě jakéhosi stařičkého kněze Michala, před Rokycanou a mistry se honosil, že tu sektu obnovil.“ Jaký zmatek v mysli Vodňanského o těchto věcech vládl, vidíme také z toho, že na jiném místě téhož spisu mluví též o listu Petra Chelčického k Rokycanovi. — Když později také za hranicemi země české všímali sobě někteří učenci mocného náboženského a kulturního ruchu v Čechách a vykládali o něm ve zvláštních spisech, Joachim Liebhard Camerarius, rodem z Bamberka (1500), slavný znatel a horlivý velebitel jazyků a literatur klasických, roku 1605 vydal v Heidelberku „dějepisné vypravování o církvích Bratří v Čechách.“ V tom díle praví o Petru Chelčickém: „Sepsal mnoho jazykem českým, z čehož některé věci přeložené na jazyk latinský vyšly v minulých letech zároveň se spisy Husovými. Byl prý to člověk řádný, pobožný a velmi důmyslný, ačkoliv prostý umění literního a vychovaný v dílně řemeslnické. Byl švec, a proto nazývali jej protivníci jeho *doktorem kopyt.*“ Camerarius

*) Joannes Aquensis: Locustarium de sectis et diversitate atque multiplicatione Begardorum in terra Boemiae.

dále dokazuje, že tuto nejapnou bájku o ševcovství Petra Chelčického vzal z doktora Henrika.

Však i naši přední novověcí zpytatelé v duchovní a jazykové minulosti české nedovedli se zbaviti tohoto klamu o společenském postavení Petrovu. Dobrovský ve svých dějinách řeči a literatury české, vydaných r. 1818, dotýkaje Chelčického, ještě s úžasně malou známostí veškeré spisovatelské činnosti jeho praví: „Nejpověstnější kniha jeho byla rozdělena na čtyřicet kapitol, které, jsa mistrem ševcovským, nazval kopyta, proto říkají mu protivníci jeho doktor kopyt.“ Také v Jungmannově historii literatury české v obou vydáních, (druhé V. V. Tomkovo z roku 1849) udržela se pohádka o *ševci* Petru Chelčickém. Nyní už je jí konec. Palacký zajisté uhodil na pravdu, když o tomto znamenitém muži píše, že byl bez pochyby *svobodným hospodářem* čili zemanem ve vsi Chelčicích.

Však mimo důkaz čerpaný o laickém a samostatném rolnickém stavu Petrovu z jádra spisův jeho, máme i výslovné, dosti přímé přiznávání se Chelčického k témuž společenskému členství a zaměstnání. V replice proti mistru Janovi z Rokycan*), omlouvaje nelíčený spůsob svého psaní a žádaje mistra Pražského, aby se tím nehoršil, praví Petr: „Mysl má něco má sama u sebe, to bůh zná; — *protož uderiliť* **sedlák** *z hlucha jako palicí, nepohybuj se umění tvé“ atd.*

III.

O jednotlivých dobách života Petrova nabýváme velmi chudých zpráv buď ze spisův jeho neb

*) Rukopis Pařížský.

z některých cizích zaznamenání současných a pozdějších. Pro celý duchovní směr jeho objevuje se věc velikého významu, že zpráva, která o něm zasáhá dle času nejdále, už jej vyznačuje co horlivého obrance oné myšlenky, na jejímžto základě pak ustálila se celá jeho životní snaha a pro kterou právě zaujímá zvláštní místo v celém duchovním hnutí a rozvoji století patnáctého. Mylné totiž jest domnění některých novějších spisovatelův o dějinách českých z oné doby a zvláště o počátcích Jednoty bratrské, jakoby Chelčický teprv po třicítiletém zuření meče po vlasti naší byl jal se zavrhovati užívání světské moci ve věcech víry a svědomí.

Nikoliv teprv pohled na žalostné spuštění rodné země mnohaletým válčením, nikoliv teprv zkušenost, že moc branná vůbec není spůsobila, aby rozřešila největší záhady lidského citu a rozumu, přivedly Chelčického k poznání, že prolévání krve a nátisk hmotné síly nemají býti připuštěny v životě křesťanův. Už na samém počátku bouří a válek, když ještě obecný lid v Čechách stál bezbranný proti vojsku vládnímu a šlechtickému, a když zajisté nikdo v národě českém neměl ani nejmenšího tušení, jakých rozměrův někdy válka v Čechách nabude a jak dlouho potrvá, už po prvním šlehnutí blesku válečného nad krajinami českými v měsíci srpnu 1419 Chelčický vystoupil proti potahování moci světské do otázek svědomí.

Ještě za krále Václava IV. počaly spory mezi vládou a hromadami lidu, kterým dáno jméno „tábory“. Po smrti králově (16. srpna 1419) vyšlo pak (17. září) psané provolání od „obce“ sebrané na Bzí hoře ke všem věrným Čechům, aby ke dni 30. září valně sešli se na výšině za

Jesenicí řečené „u Křížkův“; shromáždění mělo se konati „k jednotě božské o svobodu zákona božího a prospěch spasitelný a počestné dobré všeho království, aby úrazové a pohoršení zjevná a rozdílové byli staveni a kaženi“ atd. Úřadové království a někteří šlechtici husitští nepřáli takovému směru dějin domácích, a krvavé sražení obou stran nastoupilo za nedlouho. Vůdcové lidu, Mikuláš z Husi a Jan Žižka z Trocnova byli přesvědčeni, že prudký boj brzy vzplane, a počali přemýšleti, jak by spousty obecného lidu co nejkvapněji vyučili umění válečnému. Ale znajíce biblickou horlivost svých stoupenců, vznesli nejdříve k samé universitě Pražské otázku: Slušíli mocí brannou válčiti pro svobodu slova božího? Nezapověděli toho Kristus, přikázav svatému Petrovi, aby schoval meč do pochvy?

Mistři a bohoslovci v Praze přítomní zavedli o té otázce velmi dlouhé a učené úvahy a rokování, až mistr Jakoubek ze Stříbra, kazatel v kapli Betlémské, sepsal odpověď, svědčící netoliko Mikuláši z Husi a Janu Žižkovi, ale všemu občanstvu, na kteréž tito mužové při podání své otázky jedině byli myslili. Mistři a bohoslovci prohlašovali dovolení k boji, kdy by nadešla nejvyšší potřeba k zachování života, kdy by nepřítel ukrutný vyhladiti chtěl věrné křesťany hrubým násilím a nebylo by způsobu jiného, jímž by tito zachováni býti mohli; v této nejvyšší potřebě že bojovati mečem pro obranu vyznavačův pravdy netoliko se dovoluje, ale i nařizuje. Mikuláš z Husi a Jan Žižka ovšem byli velmi spokojeni s touto odpovědí soudcův, uznávaných ve výkladu písma po valné většině národa, ale vedle nich objevil se muž, který ten nález university Pražské úplně zavrhoval.

A ten muž byl Petr Chelčický. Činíť v jednom svém spise, jehožto rukopis se chová v Paříži, velmi vzácné připomenutí o sobě samém z této doby a praví, že „*Jakoubek jej kaceřoval pro moc, v svém pokoji v Betlémě.*“ Z toho dovídáme se, že Chelčický v druhé polovici roku 1419 byl v Praze, že už velmi horlivě účastnil se v nejpřednějších otázkách národního života a že se postavil na odpor celé ostatní společnosti české laické i kněžské, učené i neučené. Zároveň vidíme Chelčického v blízkém důvěrném obcování s nejpřednějšími učenci a kněžími té doby, v kterém setrval přes všechen veliký rozdíl smýšlení svého od smýšlení jejich ve věcech velmi důležitých, nikoliv toliko v theorii ale ještě více v praxi. A neshoda jeho s mistrem Jakoubkem o právu meče byla zajisté nemalé váhy, když sám vypravuje, kterak jej mistr proto „kaceřoval“. Svému přesvědčení o nepříslušnosti a záhubnosti světské moci v otázkách víry a svědomí, vysloveném už r. 1419, Chelčický zůstal věren i dále, a po celý svůj život. Snadno srozumíme, s jakým zármutkem pohlížel na všechny další krvavé příběhy ve vlasti a na divoký hukot války, který po roce 1419 nad Čechami se zdvihl. Ještě k r. 1420 připomíná svého pobytu v Praze (v témž rukopise Pařížském) a sice za příčinou opětného sporu svého s mistrem Jakoubkem o užívání meče mezi křesťany. Po bitvě u Vyšehradu (31. října 1420) „když mnoho lidu zbito s obú stranou,“ nejspíše sám zase navštívil Jakoubka, snaže se, aby na mistru dosáhl odvolání odpovědi z roku minulého o dovoleném prolévání krve. Tomu nasvědčuje vlastní jeho zpráva, že mistr proti němu „*vymlíval ty zabíječe.*“

Tento nezdar ve snahách humanitních, v nichž viděl se mezi všemi duchovními i světskými vůdci

tehdejších dějin českých opuštěna, nejspíše jej přiměl, že koncem r. 1420 opustil Prahu a uchýlil se do vsi Chelčic. Co jej uvedlo právě do této osady, není nám posud vědomo. Vrátilli se jen do své rodné obce, v které měl svou zemanskou usedlost, od které dříve se vzdálil do Prahy na studie a kterou v letech 1419 a 1420 také jen na čas byl opustil, aby v Praze přihlížel k samému pramenu osudův národních? Či počal psáti se „Chelčický“ a býti znám tímto jmenem i po vlasti teprv, když tu tichou osadu byl zvolil za své další a stálé bydliště, zařídiv si v ní živobytí samostatné a neodvislé?

Blízké královské město Vodňany stalo se r. 1420 z přičinění Žižkova městem Táborským. Petr tedy octl se nyní v nejbližším sousedství horlivých spojencův druhého hlavního středu v tehdejším životě českého národa. Nepřestávaje ovšem udržovati své staré přátelské známosti Pražské, zvláště s mistry a kazateli Betlémskými, s mistrem Jakoubkem a s druhem jeho Martinem z Volyně, Chelčický, ač neznalli kněží Táborských osobně také už dříve z hádání jejich náboženského s mistry Pražskými v prosinci r. 1420 v domě Zmrzlíkově (u Štupartův) v Praze, nyní ovšem jsa k nim blíže, brzy poznal i osoby i učení jejich. Však spíše by se zdálo, že přišel nyní v sousedství už dávných známých, kterým též hlavní směr jeho ducha už povědom byl. Zejmena s Mikulášem z Pelhřimova snad už měl spojení hned za svého pobytu v Praze.

Odešelli Petr z Prahy proto, že s tamějšími duchovními a světskými vůdci lidu neshodoval se v otázce, kterou v životě pravých křesťanův považoval za jednu z nejdůležitějších: byl by octl se u velikém zklamání, doufaje nalezti mezi

mistry, kteří už té doby vládli myslemi občanstva v okolí Tábora, nějaký souhlas se svým přesvědčením o právu meče ve věcech náboženských. Byltť právě té doby český jih dějištěm krvavých bouří, majících svůj podnět ze samého Tábora. Z důvodu svrchu položeného máme ovšem za to, že Petr „sedlák“ ubíral se z Prahy do Chelčic jakožto do svého už dřívějšího bydliště, k svému pozemkovému majetku. Však musíme zároveň připojiti, že politický a společenský vzduch, který zavíval z Tábora do okolní krajiny, více vyhovoval směru jeho ducha, nežli atmosféra Pražská. Republikánské smýšlení státní a zamítání všeho rozdílu stavův ve společnosti lidské bylo také mezi jeho životními snahami. Ke shodě s těmito články programu Táborského přistupovala i náklonnost Petrova k některým význačnějším článkům věrouky Táborské, kterouž disputace v domě Zmrzlíkově byla už uvedla v obecnou vědomost národa jakožto soustavu mnohem lépe organisovanou, než jakou netoliko za oněch časův ale i později byla kališnická náuka Pražská.

Ve spise,*) kterýž musíme pokládati za *první* plod péra Petrova ze všech, jichžto známost nás došla, Chelčický sám obrací se ke kněžím Táborským s touto vzpomínkou: „Z dávna dobrou přízeň i svolení o mnohé věci víry naší měl jsem s vámi“ ... a na jiném místě téhož spisu: „Ját jsem vás vždy více miloval než jiné kněží.“ Tyto Petrovy vzpomínky z dob důvěrného přátelství s kněžími Táborskými sáhají zajisté až do roku 1421. Chelčický scházel se osobně s Mikulášem z Pelhřimova, biskupem Táborským, ještě když tento

*) Replika proti Mikuláši Biskupcovi, rukopis Olomúcký, opis v knihovně musea českého.

měl s ním neli totéž aspoň velmi příbuzné a blízké mínění o přítomnosti těla Kristova v svátosti oltářní, a to trvalo jen do února 1422. Chelčický mluvil i s knězem Martinem Houskou, příjmím Loquis, jenž zajisté byl upálen už dne 21. srpna 1421. Vůbec objevuje se nám Chelčický jakožto svědek neli zároveň co účastník oné veliké proměny, která v duchovním ústrojí strany táborské se dála v létech 1421 a 1422.

V měsíci únoru roku 1421 mladý kněz Martin Houska počal na Táboře šířiti učení, kteréž dle posavadních vědomostí historických v Čechách poprvé r. 1420 hlásal v Žatecku vládyka Sigmund z Řepan, že totiž v svátosti oltářní chléb a víno jsou pouhá znamení těla i krve Kristovy, kteréž tu skutečně přítomny nejsou. Toto učení, nazvané pikartství, bylo sice mistry Pražskými už v prosinci 1420 v domě Zmrzlíkově vytýkáno kněžím Táborským jako jeden ze 76 jejich prý bludných a celému národu škodných článkův, a kněz Martin Houska nabízel se už tenkráte, že chce odpověděti k žalobám proti straně Táborské vznešeným. Poněvadž pak k podrobným řečem o jednotlivých článcích tehdy nedošlo, není nám možno na jisto postaviti, mělo-li zapírání transsubstantiace ve smyslu pikartském už prodlením roku 1420 na Táboře veřejné a četné přívržence. Ale koncem ledna 1421 vidíme kněze Martinka už co vězně v rukou pána Oldřicha Vaváka ze Hradce, poněvadž při večeři páně kázal laikům, aby chléb posvátný sami brali do rukou a dělili mezi sebou, poněvadž jest pouhým znamením nepřítomného těla Kristova, které prý jsouc na nebesích nemůže býti zároveň skutečně na zemi. Když pak někteří přátelé byli se přimluvili za něho u pana Oldřicha Vaváka, vyšel na svobodu, ale vrátiv se

do Tábora, jal se tu vykládati své mínění „pikartské“ veřejně a s velikým důrazem.

Tím ovšem ostatním kněžím Táborským, zvláště Mikuláši z Pelhřimova, jenž od září roku minulého co zvolený biskup byl nejvyšší duchovní hlavou celé společnosti Táborské, způsobil nemalé rozpaky a starosti. Biskup Mikuláš (Biskupec) sám věřil v transsubstantiaci a chtěl tu víru i v celé Táborské společnosti zachovat. Nevěda sobě proti smělému novotáři knězi Martinkovi žádné pomoci, obrátil se v žalostivých psaních o radu k mistrům Pražským, Jakoubkovi a Příbramovi. Z toho lze souditi, že výčitka pikartství, učiněná celé straně Táborské u přítomnosti téhož Mikuláše Biskupce před dvěma měsíci v Praze, skutečně byla neoprávněna, ale vzhledem k Martinkovi aspoň předčasná. V Praze učinila tato úřadní zvěst z Tábora veliké pobouření myslí. Proti novým sektářům, o kterých zároveň doslýcháno, že velmi malou úctu prokazují tělu a krvi páně, monstrancím a kalichům, vzplanulo všeobecné rozhorlení. Se všech kazatelen oznámeno, že konšelé všem pikartům zapovídají vkročiti do Prahy, a obyvatelům domácím vyhroženo trestem vyhnanství z města i pokutou na hrdle za všeliké spojení s takovými kacíři. Tím časem na Táboře už propukl rozbroj. Martinek nalezl mezi kněžími přívržence, Petra Kaniše, Bydlinského, Bartoše, Prokopa a jiné, spory mezi vůdci duchovními staly se veřejné a bouřily obec, tak že Biskupec pro sjednání pokoje a zachování autority vlastní neviděl už jiného léku, leda stranu Martinkovu, asi tři sta lidí, vypuditi z města.

Vyhoštěný Martinek se svou družinou uchýlil se do nedalekých Přibenic, ale za nedlouho i od-

tud vytištěn zvolil sobě a svým útočiště v lese u Dražic nad Lužnicí.

Biskupec tím během ovšem byl na Táboře opět hlavním a rozhodujícím vůdcem duchovním, ale ducha jeho už stíhala nehoda mnohem nebezpečnější, než odpor cizí. Nosil v sobě už pochybnost, sámli smýšlí dobře o věci, pro kterou Martinka i s přívrženci jeho z Tábora odstranil. Nemohl s tím vnitřním neduhem dlouho choditi, ale už neobrátil se v té příčině opět k mistrům Pražským, nýbrž jal se hledati léku u Petra Chelčického! Na důkaz, že k tomuto muži choval zvláštní důvěru i co k učenci, k rozřešení otázky v něm sporné způsobilému, i co k příteli, před nímž své nejtajnější záhady rozložiti může, i co k laiku, jenž v této po celém národě onoho času nejdůležitější otázce může býti a bude prost všech konkurrenčních zřetelův kněžských, Biskupec vážil cestu k Chelčickému, ale nechtěje před světem pravý cíl své pouti odkrýti, zašel jen do Vodňan, města Táborského, a odtud požádal Petra, aby k němu přišel. Však neočekával příchodu jeho ani v městě Vodňanech, nýbrž na hrázi blízkého rybníka. Tu, když byli se sešli, biskup Táborský, maje při sobě jediného průvodce, kněze Lukáše, žádal na Chelčickém zvěděti, jaká řeč o nich, Táborských jde stran jejich víry o svátosti oltářní. Chelčický na to, že se mluví o nich rozličně. Tu Biskupec už seznal vhodnou chvíli, aby Petrovi vyložil, jak sám o té svátosti smýšlí, a přiznal se, že věří podlé čtení. Zároveň neopomenul Chelčickému oznámiti, co a proč byl učinil s Martinkem a se stoupenci jeho. Petr schválil mnění Biskupcovo. Nejvyšší duchovní správce obce Táborské upokojen rozloučil se s Petrem, však po některém čase, ještě téhož roku pozval jej opět

k poradné schůzi o témž předmětě na místo, jež Chelčický ve své zprávě zúmysla zatajil, a i tenkráte po druhé vykládal Mikuláš svou víru o tělu Kristovu jako po prvé, tak že Petr úplně shodoval se s ním, žádaje, aby mu to vše, co ústně takto vyložil, podal také na písmě.

Tyto schůze Mikuláše Biskupce se zemanem Chelčickým nemohly býti jiné doby, než roku 1421 po sporech Mikulášových s Martinkem. Neboť v únoru 1422 týž Mikuláš byl předsedou sjezdu celé strany Táborské v Písku, a tu hlavně působením kněze Korandy schválen a přijat do vyznání Táborského věroučný článek, jenž *úplně zapíral transsubstantiaci;* a mimo to stalo se zde ještě mnohé jiné odchýlení od učení, obyčejův a ustanovení církve Římské tou měrou, že sám Žižka, jenž v transsubstantiaci vždy pevně věřil, tím velice pohoršen byl, a s bližšími přáteli svými, pozdějšími Sirotky, zvláštní stranu pěstoval. Když pak už některý čas po sjezdu Píseckém Mikuláš Biskupec své mnění o tělu Kristovu písemně byl podal Petru Chelčickému, shledal tento ovšem veliký rozdíl mezi věrou jeho nynější a onou, kterou byl při něm poznal u rybníka Vodňanského. Proto neměškal vytknouti mu tuto jeho změnu a zároveň jej prositi, aby se vrátil k své víře původní. Však Mikuláš odpověděl velice nevlídně a urážlivě, vytýkaje Chelčickému, že toliko ze lsti na něm žádal písemnou zprávu, jak o svátosti oltářní smýšlí.

Na to Petr sepsal „repliku proti Mikulášovi Biskupcovi Táborskému o večeři páně“, spis, jejž vzhledem k vlastnímu obsahu musíme pokládati za první dílo Petrovo mezi všemi na nás dochovanými, a v němž právě Petr sám podává nám vědomost o návštěvách Mikulášových, svrchu do-

tčených. Zdání Palackého, že spisové Petrovi, kteréž známe, jsou psáni teprv mezi léty 1433 a 1443, výslovnou poznámkou Chelčického, položenou v replice proti Biskupcovi, objevuje se opraveno. Vlastní zásadná proměna o svátosti oltářní v mysli Mikulášově vykonaná r. 1422, nedovoluje klásti schůze u rybníka Vodňanského do času novějšího nad 1421, a Petr ve své replice vypravuje o tom, co se bylo stalo „před třemi lety“. Sepsání repliky padá tedy zcela určitě do r. 1424. Stůjtež zde vlastní její důležitá slova: „Ješto dieš, že by se prvé smrti nadál, než bych já i s jinými z nás tak lstivě na tobě dobýval těch všech písem k tomu konci, který již jest zjeven: toho nebylo jest v mém srdci, bych proto lstivě s tebú u přiezeň všel, abych tě projda, i písem na tobě dobuda, potom povstal jako nepřítel proti tobě. Protož pomni se dobře na tom, žeť sem ani počátku já v té přiezni s tebú neučinil, ale ty, a já jako i dnes neviem, proč si ty to učinil. *Nynie mním tři léta tomu jsú, jak sta byla s kněžem Lukášem u Vodňanech, a tu sta po mě poslala, a tu sta mne tázala sediece na hrázi rybničné:* co já slyším o vás, kterak vy držiete o tělu Kristovu? A ját sem řekl, že slyším, ano pravie jedni, že dobře držiete, a druzí, že zle držíte. A tys řekl, žes proti tomu nikdy nebyl a *že to držíš právě podlé čtenie*, a žes měl tu žádosť i práci o to, aby odlúčil od té svátosti rozomy křivé a od lidí zamýšlené. A mnoho o to řeči bylo tu. A když si tak mluvil, *mně se jesti to dobře líbilo.* Potom po dlúhém čase *opět si po mě poslal, abych přišel k vám.* Tu si opět v týž rozum mnohé řeči mluvil o též věci: *ty vieš u koho a s kým.* A ty řeči, tak jakož ste je mluvili ke mně, líbily sú se mně; a těch sem

požádal, aby mi je napsal: ne toho mysle, abych tě zradil jimi, anebo se proti tobě vzdvihl, dobuda toho na tobě, ale chtě sobě k užitku přivesti jako věrné naučenie; neboť sem o ničemž nic nevěděl sprostně, dokavadž sem jiných tvých písem neměl. Kterýchžto ne všech sem já na tobě dobýval, ale když si k nám přišel, dal si nám jedno od sebe; a jiná sú mi dána od těch, ješto sú s tebú jako čeleď v tovařišství byli, tvú rukú psaná. Protož nižádnú lstí bohdá já ani kto z našich písem nižádných nedobývali sme na tobě: *ale když sem v tvých písmiech jinak nalezl, než si ty mně nejprvé vyznal*, toť mi se jest zdálo promluviti o to prostě" atd.

Však netoliko vítěz Mikuláš Biskupec, i vypuzený od něho Martinek Houska uchýlil se, jak se zdá, teprv z lesní své skrýše u Dražic, k Chelčickému na důvěrnou rozmluvu o věci, v kteréž oba Táborští sokové r. 1421 ještě byli mnění rozdílného a k sobě navzájem nepřátelského.

Rok později, po sjezdu Píseckém Biskupec ovšem už byl Martinkovi v zásadě sporné záležitosti roven, zapíraliť transsubstantiaci oba. Ale Martinek tím časem byl už upálen v Roudnici a Mikuláš vládl dále na Táboře, kde zapírání transsubstantiace bylo se stalo panujícím článkem víry.

Že Martinek právě za příčinou svých sporův s Biskupcem zabral se k Petrovi do Chelčic, aby u něho také nějaké duševní posily nalezl, a že tedy osobní těchto dvou mužův setkání se, o němž Petr vypravuje, padá do roku 1421, a sice v onen čas, když Martinek už byl musil opustiti Tábor, zjevno jest z následujících výpovědí Chelčického v též replice proti Biskupcovi. „Martinek nebyl jest sprostný, a trpěti pro Krista dobrú volí ovšem jest nemienil. *Nebo sme s ním mnoho mluvili*

o tom i o jiném, a vyznalť jest před námi, žeť již království svatých na zemi bude nové, a že již trpěti nebudú dobří, a že když by vždy měli tak křesťané trpěti, já bych nechtěl slúha boží býti; toť jest mluvil.“

Z toho patrno, že Martinek přišel sobě k Chelčickému stěžovat na násilí, kteréhož zakoušel od Biskupce, a že svízele svého úkrytu v lese Dražickém, kamž se uchýlil, byv z Přibenic sehnán, velmi nemile nesl, necítě v sobě žádného povolání k mučednictví. Vida před sebou ač velmi bezděčnou oběť mnění náboženského, s kterým zajisté sám nesouhlasil, Chelčický osvědčil k Martinkovi veliké strpení a mluvil s ním vlídně o všem, čímž mysl jeho přetékala. A v mysli Martinkově přes všechnu zjevnou nechuť k mučednictví přece už vládla značná míra náboženského blouznění, když dle svědectví Chelčického viděla už nadcházeti nové království boží, nový ráj, nové zlaté časy na zemi. Takové vzrušení zachvátilo mnohé z jeho stoupenců, kteří postivše se příliš mnoho doufali, že jim bůh svou vůli přímo zjeví, tak dlouho, až i smyslem úplně se pominuli.

Replika proti Biskupcovi mimo svůj věcný obsah vzhledem k spornému mínění o přítomnosti Kristově v svátosti oltářní, a mimo zprávy o účastenství Petrovu ve vnitřních příbězích v straně Táborské, chová v sobě hlavně ještě dva články důležité k poznání vzdělanosti Chelčického. Petr vykládá v ní velmi obšírně, důkladně a se zvláštní zálibou *náuku Viklefovu* o tělu Kristovu a vytýká Táborským, že nešetří pravého smyslu v dotýčném učení mistra anglického. „Diem, že ste křivdu velikú učinili Viklefovi a jeho knihám, vzievše ten (svůj) rozum z jeho mluvenie *figurnieho*.“ A při této obraně Viklefově (v kapitole

28.) proti kněžím Táborským přiznává se Chelčický k své nedostatečné známosti latiny, pravě, že užívá onoho výkladu českého, jejž slovům Viklefovým dali Hus a jiní.

IV.

Až do velikého dne u Domažlic (14. srpna 1431) stoupala účinnost národa českého na směr dějin západní Evropy. Zvláště toho slavného dne nikdo zejména v Čechách nepochyboval, že reformační úmysly české aspoň v této vlasti přivedeny budou k žádoucím koncům. Důraz a štěstí hmotné zbraně proti obrancům starých řádův v životě křesťanství římského slibovaly opravním snahám českým vítězství aspoň pro domácí potřebu a byly půdou, v kteréž vznikati a prospívati mohlo všeliké učení, jediné to ne, že v otázkách víry a svědomí nemá býti užíváno moci světské. V těch letech byla by skvělost celé praxi české bývala proti theorii Petra Chelčického. Vždyť sama národnost naše toliko vzdvižením meče ušla strojené jí zkáze; pouze rozumové výklady o přirozeném právu našeho národa k samostatnému životu nebyly by tenkráte postačily. Jakým spůsobem konečně vyřízena bude otázka církevní a křesťanská ve vlastech českých, toho neměl oné doby ještě nikdo na světě ani tušení. To počalo se objevovati duchům bystřejším teprv roku 1433 a ještě jasněji léta příštího.

Úmluvy důvěrníkův českých s církevním sborem Basilejským a porážka demokracie české u Lipan domácí stranou aristokratickou už příliš zřejmě nasvědčovaly tomu, že Čechové co národ byli o čekané ovoce svého nepřemožitelného hrdin-

ství oblouzeni. Až do prvních námluv kompaktát Basilejských Petr Chelčický nemohl nadíti se, že by jeho přesvědčení o prolévání krve v otázkách víry a svědomí potkalo se v národě s ohlasem mocnějším, než před čtrnácti lety. Tím časem měl hojnou příležitost, sbírati důkazy pro hlavní zásadu své soustavy života křesťanského. Bitva u Lipan byla závěrkem žalostných zkušeností, na jichžto základě mohl počíti s podrobným pronášením svých názorů a pravidel o dokonalejší úpravě života lidského. R. 1434 už snáze doufal nalezti krajany, kteří by shodovali se s ním v přesvědčení, že posavadní cestou není lze způsobiti žádoucí proměnu církevního a společenského zřízení ani v Čechách, tím méně v ostatním křesťanstvu.

Aby Chelčickému vůbec správně rozuměno bylo, musíme už z předu povědĕti, že nebyl *žádným politikem*, že ani v průběhu ani ve výsledcích husitství nehledal žádnou formuli pro upravení českého *státu*, tolikéž že nebyl přívržencem žádné hierarchie církevní, ani pod jednou ani pod obojí, kterou by byl chtěl viděti ve státě povýšenu k moci vládní. Měl zajisté mocné národní vědomí české, ale byl prost oněch i politických i církevních zřetelův a péčí, které řídily činnost tehdejších vůdcův národních a kteréž také byly pramenem vnitřních bojův českých. Shodoval se s Tábory v programu demokratické republiky, neuznával žádných tehdy běžných a provozovaných práv královských a panských, však z příčin nikoliv politických nýbrž křesťanských. Nad všechny otázky zřízení státního šlo mu evangelium; nad všelikou církev život dle slov a vzoru Kristova. Odsuzoval války husitské nikoliv se stanoviska římského, kteréž samo jimi bylo vinno, nýbrž křesťansky humanitního, jež káralo strany obě. Jeho

program proti Římu šel už r. 1419 dále než až kam později sáhaly čtyři články Pražské, a v tom ohledu blížil se k Táborům. Proto nebyla by mu vyhovovala kompaktáta, ani kdy by v nich byla bývala naznačena úplná míra českého vítězství a kdy by byla bývala uváděna ve skutek s dokonalou upřímností.

Po bitvě u Lipan viděl Chelčický nadcházeti v Čechách velikou reakci římskofeudální, a nejsa vázán členstvím k žádné z domácích stran, ani k Pražské, ani Táborské, ani katolické, ani aristokratické, ani demokratické, ani královské, ani republikánské, jal se na samotě své spisovati ostrou kritiku všech neřestí a vad v křesťanstvu římském i českém. Zvolil k tomu spůsob v tehdejší době nejoblíbenější a nejvhodnější: výklad evangelií, jak pro potřeby věřících ku čtení v církvi římské už upravena byla.

Dlužno zde vyknouti, že Chelčickému nedostávala se ještě jiná vlastnost, na níž úspěch jednotlivcův za oněch časův závisel. *Nebylť agitátorem* ani nyní ani později, a nechtěl jím býti. K rozšíření svých myšlenek mezi krajany byl tedy prost právě oněch prostředkův, které tenkráte jediné vykazovaly se účinností a jichž všichni ostatní známí podněcovatelé duševních směrův v národě našem užívali. Chelčický nebyl ani knězem ani učitelem na vysokém učení Pražském; nemohl ani z kazatelny ani z kathedry působiti na mysli obecné. Známo, jakou moc zvláště kazatelna na ducha a dějiny českého národa v stoletích čtrnáctém a patnáctém provozovala. Petr rovnal se v tom nedostatku Štítnému, ale měl při sobě jeho účinky měrou ještě větší, poněvadž ani kruh vlastní rodiny neposkytoval jemu žádné náhrady. Aby pak se byl pokoušel, cestováním po

národě sjednati svým názorům známost a rozšíření, toho při něm po celý život není ani nejmenší stopy. Mimo to, že ku zvláštnímu pozvání Mikuláše Biskupce poněkud vzdálil se z příbytku svého, není ani jediného známého případu, že by byl už kdy opustil svou tichou samotu v Chelčicích. Tato významná okolnost došla zvláštního povšimnutí hned prvního dějepisce v Jednotě bratrské, Lukáše Pražského. Tento důmyslný organisátor Jednoty s patrným důrazem poznamenal, že Petr toliko „samým *psaním* a málo leč *doma* kokrháním oznamoval“ příchod světla božího.

Chelčický byl tedy *jediné spisovatelem*; v první polovici století patnáctého zajisté jediný toho druhu pracovník český. Co sobě v prvním svém větším díle od kněží a mistrův vypůjčil, byla toliko vnější spůsoba myšlenkové a spisovatelské činnosti: výklad evangelií; a ta ležela v tehdejším českém vzduchu, Petrovi pak viděla se tím vhodnější, poněvadž mu nejlépe sloužila k naznačení stanoviska, s kterého na všechny zjevy porušenosti v životě jednotlivcův i celé tehdejší společnosti pohlížel. Příklad daný Štítným, Miličem a Husem také nasvědčoval, že *Postilla* jest nejobjemnější slohová forma, v které všechny reformační myšlenky nacházejí volné a prostranné místo, a že podklad evangelií zároveň ručí, aby nepominulo se ničeho, cokoliv do soustavy života křesťanského dle tehdejšího mínění náleželo. V účinnosti na mysli čtenářstva a na duševní proud celé společnosti rovnala se Postilla v oněch časích novověkému románu.

Postillu Chelčického sluší považovati za nový veliký čin v dějinách českého lidu. Kdy by umění knihtlačitelské bylo ji ihned učinilo majetkem celého národa, není pochybnosti, že by byla dala

duševnímu i politickému životu českému nový směr. Právě ta doba, v které vznikla, byla tak velice osudna pro další průběh duševních snah a pro povahu dalších dějin českých. Bylo to skutečné rozcestí, kde opět náleželo voliti mezi směry života od sebe velice rozdílnými. Netajíme toho, že všeobecná známost Postilly Petrovy po národě našem v tehdejší době byla by vzbudila veliké duševní kvašení; však takového prudkého vzrušení bylo tehdáž myslem českým svrchovaně potřebí, aby se rozpamatovaly v sobě samých a nad tou cestou, na které křesťanská reformace česká byla se octla. Další jednání s Basilejí a Římem bylo by bývalo té chvíle nemožné, a přežalostné následky bitvy u Lipan mohly ještě býti zastaveny novou součinností všech živlův národních, které v ní doznaly porážky. Nedohledny jsou zároveň ovšem následky, jež by z přijetí zásad Chelčického, vyložených v Postille, aspoň většinou českého národa, byly nadešly pro další upravování českého státu. V tom spůsobu, jak ten stát byl opatřen i dále, zajisté nebyl by mohl zůstati. Však náuka Chelčického nebrala na zachování státních útvarův, jak v tehdejším lidstvu zdělávány, podnikány a chráněny byly, vůbec žádného zřetele, a nečinila v tom článku žádné výminky ani se státem českým. Petr považoval právě to posavadní všeobecné hledění k otázkám světské moci při otázkách čistě duševních a lidských, jež nemohl sobě mysliti v jiném rouše leda křesťansko-evangelickém, za hlavní pramen všeho zla a nerozpakoval se k vůli provedení svého programu domněle jedině křesťanského dostoupiti až i k určitému tvrzení, že všechna moc světská, všechna právomocnost panovnická, všechna různosť a vý-

sadnost stavovská musí naprosto zmizeti ze života lidského.

Ani Milič ani Hus nedovedli odpoutati své reformační snahy od šetrných ohledův k panujícím řádům světským, proto Chelčický také je oba činil odpovědny za prolévání krve lidské v otázkách čistě duševních a rozumových. Kdy by husitství bylo svůj úkol dokonale provedlo, výčitka hříšného mařeni životů lidských byla by proti němu bývala mnohem tišší a slabší; ale že patnáctileté válčení a i vítězení jeho na pohled bylo marno, v tom shledával Chelčický hlavní potvrzení své zásady o nepříslušnosti moci světské ve věcech duševních.

Že války husitské přes všechnu žalostnou a bolestnou zkušenost, kterou v nich učinil sám národ český, měly velmi blahý účinek v rozvoji duševního i politického života evropského lidstva, že se staly rozhraním dvou velikých dob v křesťanstvu západním, že mocné a šťastné působení jejich na mysl člověčenstva, ač za doby jejich násilně zastřené a zdržené, rozproudilo se přece světem, podemklo nejhlubší základy lidské společnosti a má svou jasnou i neshladitelnou stezku v dějinstvu: toho všeho Chelčický nedbal, to všechno, ani kdy by byl býval si toho vědom a kdy by o tom byl přemýšlel, nebylo by mu postačovalo. On toužil po radikální a neodkladné proměně, totiž opravě života mezi křesťany ve smyslu evangelia Kristova, on neznal žádného jiného cíle opravních snah mimo *dokonalý a všeobecný návrat k původní životní praxi Kristově a apoštolské.* A tento návrat k životu skutečně a ve všem evangelickému mohl státi se dle jeho mnění úplně bez válek, bez účastenství, ovšem pak tím více bez hrubého nátlaku moci světské.

Když taktika všech ostatních reformatorův a s nimi i celého národa českého osvědčila se vzhledem k tužbám i potřebám doby samé neplodnou, Chelčický jal se budovati soustavu života křesťanského pod tím heslem, kteréž vyslovil už před patnácti lety, ale s nímž tenkráte zůstal samoten. Smlouvání Čechův s panující a naprosto neopravenou hierarchií římskou o mír objevuje se mu co hříšné odstoupení od uznané pravdy. Byla-li uznána nutnost veliké opravy v církvi křesťanské mysliteli a kazateli českými před šedesáti a třicíti lety, trvala pro něho stále bez nejmenšího umírnění. Dle jeho přesvědčení neopraveno v té církvi válkami husitskými zhola nic; všechna její porušenost z počátku toho století vládla i nyní, ano k starým neřestem přidružily se nové, neboť ani ve společnosti kališnické nezřízen život podlé evangelia, ale propůjčena volnost klamům a hříchům jiného druhu.

Jakožto neuprosný soudce počal Chelčický rozbírati život křesťanský, římský i český a dospěl k nálezu, že musí býti pracováno úplně znova. Kompaktáta jakožto podklad nové jednoty národa českého s ostatním křesťanstvem římským neměla pro něj ani nejmenší ceny, jemu nezáleželo na takové jednotě vůbec, ale toliko na vítězství evangelia tu i tam. Nejsa politikem, nedbal ani toho, že na základě týchž kompaktát může opět sjednána býti dávno zmizelá jednota samého národa českého a obnoveno velmi porouchané státní ústrojí české. Znamenáme z dějin, že přední vlastenečtí politikové čeští v čtvrtém a pátém desítiletí věku patnáctého hlavně z tohoto politickonárodního ohledu usilovali o uznání kompaktát v celém národě jakož také o slíbené a potřebné dokonání jich se strany římské. Chelčický takovými starostmi se neza-

nášel. Jednota národní neměla pro něho žádné ceny, nebyla-li to jednota v opravdovém životě evangelickém; jednota bludařův a oblouzených, hříšníkův vědomých a svedených byla jemu zjevem ještě nenáviděnějším než jejich různost a roztýlenost.

Postilla sepsána jest mezi lety 1434—1436 neboť na samém počátku ve výkladě evangelia na druhou neděli v adventě, vypisuje všeliké zádavy a hubení lidstva, praví Petr: „A zdali davu (zádavy) velikého není od králův a knížat, od pánův, od rytířův, od panoší, od jich úředníkův při lidu poddaném? A též i od duchovních, papežův, kardinálův, biskupův, opatův, farářův i jiných, jichž jmena nejsou napsána v knihách života, ježto veliký soud ponesou, nehodně stojíce na místech posvátných, pravdě se protiviče a lid poddaný násilím utiskujíce a jej svodíce od pravdy. A což by zlého mohlo povědíno býti, toť jest na nich, ježto skrze to musí veliké dávení a nátisk všecka země trpěti . . . A trvala válka ukrutná na patnáct let se záhubami přílišnými, s velikými strachy a davy. Mnozí ze sedlákův a lidí robotných pro chudobu a pro hlad nemohli na dědinách ostati. Nebo někteří troje nebo čtvery platy na hrady a na města musili platiti oběma stranám a vojska polní ostatek jim vydrali.“

A že *Postilla* dokonána byla ještě před ohlášením prvních kompaktát v Jihlavě, totiž *před dopuštěním kalicha* Čechům a Moravanům, vysvítá ze slov, položených na závěrku jejím. „Ale nyní, když řeč ohlášena jest proti prelátům mocným a bohatým tohoto světa, proti mistrům pyšným i proti zákonníkům pokrytým i proti všem hříšníkům tohoto světa a proti zákonům jedovatým antikristovým, odporným zákonu božímu, co kardinálův,

co biskupův, co opatův, farářův, mnichův rozličných, co mistrův a doktorův v úřadech dávno leží v Konstanci, v *Basileji*, u far i jinde v Čechách, v Rakousích, v Polště, všude se radíce o to, aby Ježíše s jeho apoštoly v řeči popadli, aby on chudý, pracovitý, bolestný s svými apoštoly a s svými řečmi blázen ostal, ale ani otcové poctiví, moudří a duchovní ve všem svém panování, v rozkoších a v zvelebení tohoto světa aby ve všem praví ostali. Na to se radí mnoho let, všeliké smysly, zákony, dekretály, práva, doktory písma i všeliké vtipy snášejí, aby bláznivou řeč jeho i apoštolův učinili, a netoliko bláznivou ale i kacířskou, nebo poněvadž v těch sebráních měli jsou kazatele čtení Kristova, ty jsou spálili a odsoudili za nejhlavnější arcikacíře. A při jich odsouzení vydali jsou týž soud na všecky, kdož se učení jich přidrží . . . . A co jsou v těch radách *lstivých vtipův shromáždili proti kalichu božímu, odsuzujíce jej* právy, sněmy, doktory slavnými a dávným obyčejem vší církve římské.“

Čeho v reformaci české až do těch časů dosaženo, nezdálo se Chelčickému valné ceny. V hlavním článku, ve zkaženosti života křesťanského zůstalo dle jeho soudu vše při starém. K tomu dávnému zlu přistoupilo prý ještě zlo nové: pochybnosti, nejistota a různá mínění u víře, z čehož Petr zřejmě viní rozličné kazatele a mistry české. Vypsav totiž na samém počátku Postilly (druhá neděle v adventě) hmotnou bídu a tělesné utrpení, do něhož lid český vržen byl posavadním válčením, pokračuje takto: „Však o tom schnutí lidském a největším zamucení můžeme rozuměti podle duchovních nouzí, kteréž jsou měli a ještě mají mnozí v svědomích svých podle škody víry, ježto pro ty i schnouti i blázniti mohli jsou. Nebo

ten zámutek nejvíce jest na některou stranu upadl a přišel skrze *falešné proroky.* O nichž jest pán Kristus pověděl, že přijdou ve jméno jeho a svedou mnohé. Ti nejprvé vidouce, že král a páni protiví se kázání pravému a kalichu božímu, vzdvihli jsou boj proti nim. A potom ti jistí kněží změnichu kázání pravá a zatočichu lidem na jiné cesty, popuzujíce jich k bojům proti straně odporné, *roztrhali jsou ten lid rozličnými naučeními v roty,* a lid postaven jeden proti druhému, a tím jest nejvíce láska umrtvena, a zlost veliká povstala mezi lidem. A z toho veliké zatočení u víře i v svědomí jest ostalo mnohým a tak pochybování i lekání a skrze to veliké zamucení, ježto jsou *pro nižádné škody tělesné a trápení nebyli tak obtíženi zámutky jako pro ta zapletení u víře, nevědouce co držeti za pravé, ano onen kněz jinak a onen jinak učí.*"

O těchto kazatelích a mistřích praví Chelčický, že „není naděje, by nynější zapletení a pochybení u víře napravili," dále, že „v těchto zlých, nebezpečných a sodomských časích jest opět potřebí, by pravé svědectví vydáno bylo o Kristu. Nebo známo jest, kterak Kristus umřel jest již v lidu, i jeho víra i všecky jeho milé věci zahynuly jsou proto, že jest již dávno přestalo pravé svědectví o Kristovi a umlkli jsou o něm psi němí, ježto štěkati neumějí: kněží velicí a bohatí, stojíce na místech apoštolských, přebývajíce v domích královských a rozkoších světských, muži rumní, roztylí s velkými břichy, o stolu tučném vždy péči a starost mající větší než o duše lidské. Nemohúť ti býti praví svědkové Krista Ježíše chudého, bolestného a od světa pohrdaného, aniž takoví na věky budou svědkové jeho, jsouce nepřátelé kříže jeho a vždy jej mrtvíce

v lidu a život svůj vzdělávajíce skrze něj. Mohúť oni toliko svědčiti o svých panstvích, kterak jsou veliká, i o zisku, kterýž mají, peněžíce svátosti, o dědinách a hospodářství, o vínech, koliko drajlinkův jeho mají, a o hustých pivích starých, a o traveninách, kterak by je v chrámích vylili v lid bcha neznající, aby ovšem těmi traveninami Kristus byl umrtven a zapomenut v lidu."

Jakkoliv posud velice zkažený a spustlý objevoval se Chelčickému veškeren život a řád ve společnosti křesťanské, přece doufal, že stane se v ní brzo žádoucí náprava. Vyslovuje se také na počátku Postilly, že „ramene (těch posavadních svůdcův lidu) pán bůh ze své milosti ukrátí a silu jich zetře a paměť jich rozvěje jako pyřeně vichrem, aby byli u věčné proklínání všemu světu proto, že Krista obživitele duší mořili jsou v lidu pro své břicho. Jakož to se již rozmáhá nyní tento čas skrze posly boží, že lidé poznávají v německých krajinách i všudy téměř veliké lotrovství kněžské a své skrze ně zavedení. *Čas již ten jde, žeť dá pán bůh a pošle dělníky na žeň svou..*"

Takové myšlenky, vržené tenkráte v spousty lidu obecného slovem živým, velice byly by znesnadnily neli na dobro zmařily dílo vyrovnání s ostatní církví římskou, k němuž mimo Tábory, nechtějící vrátiti se k poslušenství římskému už nikdy a pod žádnou výminkou, nakloněna byla téměř veškera tehdejší intelligence česká hlavně za propůjčení kalicha. Chelčický vypravuje nám, že pro nejistotu, neustálenost a stálé drobení víry mnozí Čechové oné doby (v letech čtyřicátých) v svědomí svém se cítili velmi nešťastnými, tak že až rozumem svým se míjeli; však tyto duševní a mravní rozpaky zachvacovaly nejspíše jen sprostný lid obecný, k jehožto bedlivému pozorování Petr

od drahně let obracel mnoho pilnosti. Osobnosti, které tehdy stály v popředí proudu politického a náboženského, jakož i celé k nim nejbližší vrstvy národa, ač vesměs bez jasného vědomí, co konečně zůstane v Čechách věrou, a kdy a jak opět obnoveno bude nějaké církevní ústrojí ve vlasti, přece nesly situaci mnohem klidněji. Kdož z nich s Římem už nikdy smířiti se nechtěli (Táboři), měli pro příští samostatné zřízení své společnosti ve věcech náboženských program dosti určitě a podrobně vypracovaný a chovali mezi sebou živly vůbec odhodlané, zkusiti život bez všech starých autorit ve světě, které právě na počátku století patnáctého shledány byly v úplném bankrotu. Těm tedy nepůsobil žádných zvláštních tesknot pohled na posavadní nevyhraněnost celé věroučné soustavy, která by platna byla pro všechno jejich členstvo. Ostatní pak tehdejší kališníci čeští vesměs neodpírali opětnému a brzkému obnovení své jednoty s Římem a čekali jen na znění úmluv s církevním sborem Basilejským, o nichž právě v tom čase pracováno bylo. Ale vědomosti všeho, co a jak v tom směru se děje, byly toliko při obyvatelstvu Pražském a při šlechtě, kteráž sjížděla se na sněmích.

Lid obecný po vesnicích, zvláště v krajinách od Prahy vzdálených, byl té chvíle ještě v plném kvašení reformačním, když v Praze už zase spouštěla se stavidla svobodného zkoumání; ten lid ve své sprostné mysli vlastně teprv nyní, když hlomoz války se ztišil, počal přemítati hlavní otázky dlouhé bouře, teprv nyní nabyl času, aby přemýšlel o té veliké proměně, která s někdejším jeho duševním životem se stala, teprv nyní mohl znenáhla vzpamatovati se v sobě samém a uvažovati, co posud v nitru jeho zůstalo pevné, co z něho

zmizelo, co nového do něho přibylo a jak by to vše opět v sobě uvedl v nějaký poklidný celek, který by mu opět dovoloval, jako kdysi před lety, oddati se s chutí a se soustředěnou pozorností všedním starostem v živnostech.

V tom už právě záleželo to veliké zamucení mnohých, o němž Chelčický vypravuje. Kazatelé a mistři v letech minulých „roztrhali ten lid rozličnými naučeními v roty“ bojovné; však když bylo po boji, ostal tu na mnoze lid samoten s pomysly, za něž sice s nasazením života vládnul mečem, ale dle nichž ještě neuměl zaříditi sobě život pokojný a spokojený. V té opuštěnosti od svých někdejších podněcovatelův a vůdcův, z nichž většina v boji samém byli zhynuli, kdežto ostatní opět do Prahy se vrátili, kališnický lid vesnický, zvláště blíže hranic českých, nevěděl sobě žádné rady a upadal dle Chelčického v „duchovní nouzi, nevěda co držeti za pravé.“ O čem v Praze, na sněmích českých a v Basileji té doby jednáno, zůstávalo nyní venkovského obyvatelstva v Čechách téměř na skrze tajno. Dříve, pokud se válčilo, dovídal se kališník všeho v svém táboře; nyní vrátiv se k domácímu krbu, do osamělých osad, do tichot lesních, do skrytých údolí, náhle odtat byl od všeho spojení s ústředním sídlem národního ducha, a jako slepý a hluchý byl zůstaven za kořist vlastního boje vnitřního.

Pohled na toto duševní trápení sprostného lidu venkovského zajisté velice roztrpčoval ducha samotářského myslitele v Chelčicích.

Kdy by Petr byl v sobě měl jen kapku agitační krve, v prvním čase po bitvě u Lipan, dříve než opětná poroba obecného lidu ještě mohla po celé zemi zapustiti kořeny, a před ohlášením kompaktát Basilejských v Jihlavě, tedy v době (1434

až 1436), byl by v čele nové revoluce způsobil osudnou diversi úkladům nastrojeným na národ český od církevních otcův shromážděných na Rýně i od aristokratův domácích. Jan ze Želiva na jeho místě nebyl by se rozpakoval ani minutu na roztrhání té dvojí sítě, která nad hlavou českého národa už opět se stahovala.

Chelčický přestal na pouhém sepsání soudu a nepřistoupil k jeho vykonání. Snad se obával, aby ty duševní zámutky ubohého lidu nebyly ještě větší, když by mu zjeviti musil, že všechno jeho posavadní tělesné utrpení jest úplně bez účinku, že pravý život křesťanský a pravá víra Kristova nemají z jeho patnáctileté bídy ani nejmenšího užitku! . . .

Nezachovala se nám paměť, že by mimo Chelčického ještě některý jiný Čech už v první chvíli po odložení české zbraně byl tak bystře a jasně postihl povahu tehdejších českých dějin, že by s takovým důmyslem byl pronikl k samému jádru situace české uvnitř i na venek. Tehdejší vítězové Lipanští, celé panstvo katolické i kališnické, byli s rozvojem věcí velmi dobře spokojeni; jen když řízení vnitřních záležitostí českých už nebylo v rukou strany demokratické, v rukou českého lidu, ostatní otázky, dle jejich přesvědčení, bylo nyní snáze urovnati. A pod vlivem těchto vítězův politických stála církevní otázka českořímská. Po bitvě u Lipan měli otcové Basilejští a jejich vždy věrní spojenci v Čechách pevnou naději, že jejich úmysly s husitstvím se podaří. Malá povolnost v otázce kalicha zabezpečovala jejich chytrosti a trpělivosti opět úplné panství rozkazův jejich v národě českém. S tou nadějí byla vydána kompaktáta r. 1436, v nichž skutečně nebylo nic jiného leda dovolení Čechům a Mora-

vanům k užívání kalicha. S jakou chytrostí i tento článek byl sestaven, vyšlo brzy na jevo, když se strany Římské tvrzeno, že dopuštění kalicha vztahovalo se jedině k těm Čechům a Moravanům, kteří tenkráte žili a už ho užívali.

Tenť byl, z blízka hleděno, jediný účinek patnáctiletého válčení českého za opravu západní církve křesťanské. A i za tu cenu byli mimo Tábory všichni Husité ochotni vstoupiti opět ve všem jiném do bývalé jednoty s církví Římskou. Jedni na tom jediném ústupku vůbec přestávali, nežádajíce ničeho více, druzí věřili slibu koncilu Basilejského, že všechny ostatní ještě sporné otázky mezi Čechy a církví Římskou urovnány budou později. Zatím i dovolený kalich stal se brzy předmětem opětných bouří a válek mezi Čechy a Římem, rovněž tak velikých a dlouhých, jako byly právě ukončené. Že v poměrech českořímských trvalo všechno ještě při starém, tomu r. 1436 nebyl by chtěl v Čechách nikdo věřiti; Chelčický byl o tom dokonale přesvědčen. Jeho Postilla musí býti čtena a uvažována se stálým zřetelem k politicko-církevnímu vzduchu, jenž jí dal vznik, pak objeví se její význam v duševním životě českém v pravém světle a ve skutečné důležitosti.

Chelčický nebyl žádný politik, ale ve svém kritickém patření na průběh politickosociálních záležitostí českých pranic se neklamal. Neměl s Římem osobně nikdy nic co dělat, ale znal jej lépe, než tehdejší přední duchovní správcové kališníkův. Jeho hluboký, zásadný, nesmiřitelný odpor proti Římu, ve své vnější podobě opět naprosto rozdílný od rovněž nesmířitelného odporu Táborův, tak rozhodně vyslovený v Postille, musí býti zkoumán hlavně vzhledem k té době, v které

z jeho nitra se prolomil. Z repliky proti Mikuláši Biskupci o svátosti oltářní ještě nebylo lze souditi, že v duchu Petrovu skryta jest celá zvláštní soustava odporu proti všemu tehdáž obecnému zřízení života v západním křesťanstvu.

Deset let prošlo nad národem českým a v mysli samotáře Chelčického, deset let naplněných skutky, o jichž povaze a rozměru, pokud skutečností nebyly, ani nejohnivější obraznost chiliastická neměla tušení; v tom čase světodějinných bouří dozrál duch Chelčického k oné v Čechách nové a samostatné moci, která v Postille složena jest. Co proti řádům Římským a proti celé vnitřní a vnější úpravě či zkaženosti života křesťanského vůbec bylo lze pronésti, to zdálo se býti už všechno ve spisech i na kázáních pověděno od předchůdcův Husových, od Husa a následovatelův jeho, kteří duševní směr a skutky národa českého řídili až do r. 1431. Vždyť byla vzrostla z těch úvah už tak bohatá literatura reformační, jaké před tím v křesťanstvu nebylo.

Což tu mohl kdo počít vypravovati nového? Bylo lze vylíčiti porušenost vší společnosti křesťanské a potřebu nápravy ještě pravdivěji a jasněji? Že to všechno v Čechách ještě *bylo* možno, a že se to skutečně stalo právě v *té době, kdy aspoň theoreticky zdál se spor křesťansko-český býti už dokonale vyřízen*, v tom leží veliký význam Chelčického. Nikdo v Čechách mimo něho nebyl by r. 1435 řekl: „posud nedosáhli jsme ničeho, počněme znova!“ Ani Táboři nebyli by se tak vyslovili o své posavadní činnosti.

V Postille Petrově dlužno tedy viděti jeden a sice nejprvnější pramének onoho nového proudu, který z domácí půdy se vynořiv v dějiny české za nedlouho vplynul a do nového mocného pohnutí je

uvedl. Ani Lipany ani kompaktáta neměly býti posledním slovem veliké křesťanské reformace české.

Chelčický psal jazykem českým a sice pro povzbuzení, poučení, útěchu a nápravu *lidu obecného.* V tom článku zračí se též neméně významně zvláštní ráz jeho ducha. Ale jeho slova měla k své zamýšlené účinnosti na lid potřebí teprv nějakého prostředníka. Spisy jeho za jeho života byly dříve známy Pražským a Táborským mistrům a kazatelům než domácímu obyvatelstvu kolem Chelčic. Toliko osobní jeho vliv, nevystupující z mezí sousedského spolužití a záležející hlavně v moci tichého příkladu sdružoval k němu některé pozornější obyvatele z Chelčic a okolí. Kdy by Petr ve vystupování společenském, ve svém přímém působení veřejném byl užil toliko desáté části toho důrazu a ohně, jímž plno bylo jeho péro, kdy by se byl sebe méně přičinil, aby kolem sebe shromáždil přívržence, kteří by jeho náuku do sebe s nadšením pojali a dále po vlasti šířili, kdo by tu chtěl pochybovati, zda by se mu bylo podařilo, zříditi kolem sebe v brzku velmi četnou společnost stejně smýšlejících? Všechny podobné úmysly nalézaly v Čechách úrodnou půdu před ním a za jeho doby; mužové ducha úplně nepatrného a prosti všeho vyššího vzdělání, jakmile toliko vydali se na založení nějaké nové buď sociální neb církevní jednoty kolem sebe, všichni provedli v některé krajině české svou vůli.

Však Chelčický netoužil po slávě vůdcovské ani po dalším rozmnožení „rot“ v tehdejším smyslu, od něho tak velice nenáviděných. Paměti dějepisné z polovice století patnáctého vypravují nám také o zvláštních *bratřích Chelčických* a není lze leda odvoditi zřízení tohoto bratrstva z působení

Petrova, poněvadž dotčené družstvo sestoupilo se na základě právě onoho článku životní praxe křesťanské, v jehožto hlásání záleží původnost a samostatnost reformační snahy Petrovy. Však toto bratrstvo Chelčické vzniklo asi spíše téměř z dvacítiletého pozorování Petrova života než ze čtení jeho spisův. Jinak zajisté bylo by širším kruhem zasáhlo do obyvatelstva jižních Čech, mimo Budějovice a Plzeň vesměs tak velice nakloněného i ke krajnějšímu programu kališnickému. Spisy Petrovy byly by vzbudily v čtenářích mocnou bouři, pohled na jeho život vedl pozorovatele bezděky k témuž směru. O zařízení nějaké nové církve s nějakým novým ústrojím kněžským ve společnosti bratří Chelčických ovšem nikdy nešlo. Petr proti církvářství místnímu už dosti rozbujnělému vyslovil zásadu, že jest „nejlépe tak věřiti v sprostnosti, jakož pán Ježíš pověděl.“ Těch jeho slov drželi se i bratří Chelčičtí.

Někteří novější badatelé čeští v dějinách století patnáctého a zejmena v životě Petrově kladou do Chelčic a jaksi nepřímo odvozují také z působení Petrova vznik kněží nazvaných „šeří“, o kterých nás došla paměť z polovice století patnáctého, že v kališnické společnosti české se objevili. V té věci stala se mýlka. Pokud by o těchto „šerých kněžích“ mělo míti platnost vypsání zvláštního kroje, totiž šeré sukně, kápě s dlouhými cípy a vrhlíky na hlavě, třeba podotknouti, že nesprávně vztahuje se tu k Chelčickému a k Chelčickým výslovná poznámka z oněch dob, týkající se *Rokycany*.

Téměř nad teplou ještě mrtvolou krále Ladislava (1457) složil totiž nějaký horlivý přívrženec strany Římské v Čechách báseň smutečnou, v níž obrací pozornost všech myslí křesťanských

k trudnému běhu věcí světských a věstí po biblicku „brzkou žeň“. Víra katolická, orthodoxní církev, papež, kardinálové a všechno duchovenstvo jsou prý v opovržení a v porobě meče světského působením kacířství od Aria až po Viklefa. Podvratná náuka mistra anglického přenešená také do Čech dala prý podnět k rozkolu v kněžstvu Pražském. Nyní latinské verše vypisují všechny přední starší kazatele a mistry husitství Pražské i Táborské: Husa, Jana z Pelhřimova, Korandu, Křišťana, Jakoubka, Lupáče, Payne (Engliše), oba Prokopy, a dotýkaje své doby, končí: „Tito svou zběsilostí po Čechách známí naplnili všechnu zemi svým neřestným bludem. Nejposlednější v jich řadě *Rokycana*, nejhorší a nejzatvrzelejší hříšník, hájí nyní kacířství. *Po něm jde ohon odpadlíkův: Matěj, Prokop, Václav ze Žderazu; ti chodí v šerých sukních, v kápích s dlouhými cípy a vrhlíky na hlavě.*“ *)

Šeří kněží byli tedy v *Praze* a následovali tehdejších kázání Rokycanových, do jichž obsahu veršovec také sobě stěžuje. Chelčický ani té doby ještě nebyl osobou, o kteréž by veřejně bylo se mluvilo, o jichžto snahách i působení skladatel Římského nářku, patrně kněz, by byl věděl. Jmeno jeho pronášelo se v samé Praze, ohnisku a středu všeho duševního ruchu po národě, ještě tenkráte (1457) toliko v soukromých rozmluvách mezi předními duchovními vůdci kališnickými.

Šeří kněží, co nejbližší přívrženci Rokycanovi v Praze v letech šedesátých, mohli ovšem velmi dobře míti původ svůj přímo v náuce Petrově, ale též teprv osobním prostřednictvím Pražského mi-

*) Cancio de autoribus bohemici scismatis. Rukopis v knih. univ. Pražské XI. C. 8.

stra i kazatele, Jana z Rokycan, který té doby netoliko už v opise u sebe choval spisy Chelčického, ale také jeho sama už osobně znal a v písemném spojení s ním byl. Rokycana té doby pomáhal klestiti křesťanským a humanitním názorům Petrovým cestu ve veřejném životě českém v Praze ještě jiným směrem, a když katolický skladatel písně o původcích rozkolu českého připisuje vznik *šerých kněží* jemu dle okolností vnějších, poněvadž je vídal v jeho nejbližší společnosti, poukazuje k též pravdě také současný svědek kališnický důvody vnitřními. V *Rozmluvě starého Čecha s mladým rytířem* zajisté praví se: „*Šeří kněží*, praví husité, praví křesťané, praví následovníci církve svaté prvotní apoštolské, k válkám a bouřkám nesvolovali, pro horlivou pobožnost a mravnost všecko trpěli, jako prvotní křesťané . . . Žižku a Sirotky poloubratřími nazývali, protože krev vylévali.“ Tyto zásady měly v Chelčicích svého původce, ale v Praze té doby už svého rozšiřovatele, ač jen v kruzích soukromých a mezi nejspolehlivějšími důvěrníky.

O dvacet let dříve nebyla známost o Chelčickém po vlasti a zvláště v Praze ani veřejnější ani hlučnější.

Tiché a utajené živobytí jeho právě té doby poskytlo bezpečného útulku jednomu z předních účastníkův reformace české, kteří snahám duševním nadáli se sjednati vítězství důrazem moci hmotné. Chelčický mohl považovati za nemalé dostiučinění mravní svému přesvědčení o nepříslušnosti moci světské v zápase duševním, když r. 1437 mistr Petr Payne, už od r. 1417 v Čechách zdomácnělý krajan a horlivý přívrženec Jana Viklefa, králem Sigmundem nejprvé z Prahy a pak i z Čech prohlášen byl za vyobcována a

u něho netoliko hostinného přijetí, ale i věrného úkrytu hledal. Ve všeobecné tehdáž reakci, která „nejúhlavnějšího škůdce a nepřítele království i národa českého“ uvedla na trůn Pražský, nebylo proti vůli a násilí králově bohužel už po celých Čechách mnoho ani jistoty ani věrnosti. I Táboři byli se dali oblouditi k míru s novým náčelníkem feudálův a papežencův českých; udatný vlastenec, Jan Roháč, jenž z nich setrval v odporu proti němu, na svém Sioně za Malešovem u Chlistovic už měl jen čtyři měsíce, aby oběšen uprostřed své věrné družiny o řetěz zlatý, v panské úpravě se zlatým pasem, na šibenici Pražské první podal národu českému hlavní důkaz, jaké to ovoce dozrálo pro něho v Basileji a u Lipan.

V.

Časy horšily se v Čechách velmi kvapně. Netoliko ve věcech politických ale i náboženských a mravních. Mistr Jan z Rokycan, duchovní hlava kališníkův, který zajisté dne 23. srpna 1436 krále Sigmunda, ve slavném průvodu, se zpíváním a zvoněním do Týnského chrámu uvedeného, vítal řečí nadšenou, už v měsíci září téhož roku v témž chrámu Týnském na kázaních svých jal se bolestně a s hořekováním toužiti, že Praha po vjezdu králově stala se jako Sodomou, že karban a krčmování, obecné nevěstky a mrzkosti všeho druhu už zavládly životem veřejným. Sigmund čekal jen, až svou moc v zemi české upevní, aby zde opět zřídil a utvrdil všechny ony řády a zákony, kteréž husitství bylo vyvrátilo. V té snaze objevoval se mu Rokycana největší překážkou, poněvadž vládl myslemi lidu Pražského a reakci proti programu

českému už proudem valiti se viděl. Neprošel ani rok od slavného vítání Sigmundova v kostele Matky boží před Týnem, a Rokycana uznal svrchovaně potřebí, zachrániti svůj život před politikou královou tajným útěkem z Prahy na Horu Kunětickou, hrad pana Diviše Bořka z Miletínka (17. června 1437). Od tohoto dne zvolený arcibiskup kališnický žil mimo Prahu déle než deset let; až když Jiří z Poděbrad dne 2. září 1448 hlavní město království českého vysvobodil z rukou nevlasteneckých, vrátil se tam.

V této dlouhé době Rokycana měl hojnou příležitosť a volnou chvíli, aby přemýšlel o průběhu věcí českých. Do tohoto času padá také jeho pěstování duševních stykův s Chelčickým. Znal-li se s Petrem snad ještě z let dávnějších, není možno ani tvrdit ani popírat pro nedostatečnost dotyčných zpráv. Ale že o životní snaze, o myšlenkovém směru jeho nabyl vědomosti, než opět do Prahy se vrátil, lze tvrditi na určito, poněvadž na samém počátku svého nového v Praze působení už měl vlastní opisy Petrových spisův, a tož i oněch, kteréž Chelčický složil na krátce před r. 1448. Mimo to někteří badatelé dějin a literních památek českých kladou už také do této doby jeden Petrův spis, jenž přímo proti Rokycanovi svědčí.

Pouhým domyslem není lze nahraditi úplnou chudobu dějinných zpráv, kteréž by nám osvětlovaly samé počátky tohoto pro další rozvoj reformačních snah českých veledůležitého poměru Rokycanova k Chelčickému. Jisto jest, že teprvé prostřednictví samého voleného arcibiskupa kališnického přeneslo myšlenky Petrovy na tu půdu, na které nabyly většího významu v národě. Teprv kazatelna kostela Týnského v Praze po roce 1448

sjednala mocnější účinnost spisům, skládaným v Chelčicích už od čtrnácti let.

Možno znamenati, že právě dlouhá doba bezděčné vzdálenosti z Prahy vzbudila v duchu Rokycanově netoliko pravé srozumění, ale i náklonnost a oblibu k spisům Petrovým, a co pak zvláště po roce 1454 se ozývalo s kazatelny Týnské, že z velké části bylo ozvěnou hlasu, jenž v mysl kazatelovu s neodolatelnou silou svou zapadl z tichého příbytku spisovatelova v Chelčicích. Když Rokycana do Prahy se vrátil už i s opisy spisův Petrových, patrno, že důležitost jejich v duševních zápasech tehdejších uznával. Za krátko dosvědčil skutky, že se s nimi shodoval a že mu lahodily, že si jich neopatřil, aby měl úplné znění úvah, proti nimž by vystupoval, jichžto platnost by porážel a vyvracel, ale z nichž by vážil posilu svým vlastním myšlenkám.

Pravdivé-li domnění, že spis Chelčického čelící přímo k Rokycanovi náleží už v léta před opanováním Prahy skrze Jiřího z Poděbrad, bylo by zřejmo, že Petr nikdy neobmeškával hájiti své hlavní zásady životní. Zároveň by z toho vysvítala velmi zajímavá a vzácná stránka v duševní povaze Rokycanově. Když Chelčický zvolenému arcibiskupu husitskému vyložil, proč od jeho strany se oddělil, když mu jasně vyznal, že s ním nesouhlasí ani v nejpřednějším tehdy článku víry o proměně těla a krve Kristovy v svátosti oltářní, ani v mnohých jiných dogmatech, jakož na př. o vzývání svatých, o očistci, o moci klíčův hierarchických, atd., měla hluboká mravnost praktického křesťanství Petrova při něm moc vždy nade vše rozhodující, že svým nejbližším důvěrníkům podával čísti jeho spisy jakožto nejvyšší, co ona doba měla v kritickém rozboru správy životní.

Věroučná různost právě v těch otázkách, které byly hlavním předmětem sporův a bojův českých proti cizincům i v domácnosti, jevila se mezi Chelčickým a Rokycanou ne méně ostře než mezi všemi kompaktatisty a Tábory: a přece nezavdala příčinu, aby Rokycana pro ni své přátelské spojení s Petrem kdy přerušil.

A Petr zajisté neoslazoval svých slov ani k němu. Naopak, zvláštní důvěrnost, do kteréž s ním vešel, přiměla jeho k tomu, aby před ním rozložil svou mysl v celé pravdě. Zúmysla psal k Rokycanovi velmi důtklivě, oznamuje mu už zpředu, „chci Tobě protivné věci černidlem mazati na papír jako nedětinskému člověku, ale muži silnému ve velikých věcech; věda, že mnoho máš, mnoho neseš, a mnohé věci sebou zapečetíš konečně.“ Z těchto slov viděti jest velikou mravní opravdovost, která byla základem všeho duševního spojení mezi oběma těmito znamenitými muži. Vyloživ, v čem od věrouky Rokycanovy se odchyluje, Chelčický přešel k obraně svého přesvědčení, které popíralo oprávněnost moci světské mezi křesťany, zvláště pokud vystupovala v podobě válčení a vzájemného sebe usmrcování.

„Odvolalli jest bůh přikázání svá: nezabiješ, nepokradeš, nepožádáš, neučiníš násilí bližnímu? A když jich neodvolal, neklamouli mistři a kněží lidu, omlouvajíce hříchy takové? ... Ovšem já to vím, že mistr Hus sám od sebe, připravuje se k mučedlnictví, nevyvodil by běhův bojovných, kdy by neměl širokého učení o tom v doktořích ... Mistr Jakoubek, když mě jest kaceřoval pro moc ve svém pokoji v Betlémě, řekl jsem jemu: když ta moc právě u víře stojí podle té tvé řeči, máliž správu evangelium ke svým skutkům, k bojům a k jiným ukrutnostem? Řekl jest: nic, ale staří

svatí tak praví. A po odjetí královu od Prahy, když mnoho lidu zbito z obou stran, vymlouval ty zabiječe, řka: ját jim nemohu svědomí činiti z těch zabití, nebo stav rytířský byl by potupen! Odkud to pije ten muž veliké tichosti, postavy posvátné? ... Byl by se osupil na každého, kdož by v pátek snědl jelito sviní: a teď nemůže z vylití krve člověčí svědomí činiti! Kdo jest jemu svědomí odjal? ... Táži se Tebe, které to rytíře míníte, jimžto běh bojovný přísluší? Tyli kasalické, ježto na hradích a na tvrzích vlasy ramena odívají a suknice krátké mají, jimiž podobně nemohou zadku přikryti? Jestliže jedině ti mají bojovati, což pak činí v bojích měšťané a sedláci? Pohleďte na své řeči, žeť pravé nejsou; že vy v čas boje naděláte rytířův z koželuhův, a z ševcův, ze špuléřův i z těch, kdož může palici nésti, a na kázáních mluvíte o knížatech a rytířích, i naděláte jich ze všech lidí! Neb ani král, ani knížata ani páni, ani hubení panošce nebojují sami, ale každý mocí vypudí své sedláky, zšibalíce tak a k mordu připravujíce lid veškeren.“ *)

Takováto velmi důrazná řeč nepohoršila Rokycanu ani sebe méně; hlavní duchovní správce kališníkův i potom nazýval Petra jako dříve „bratře můj v Kristu Pánu milý!“ a shledával se s ním osobně, jakož toho sám v pozdějším přípise z Prahy k němu připomíná. Nejspíše že v Chelčicích jeho navštěvoval, pokud Prahy ještě prázden býti musil.

V těch letech sepsal Chelčický dílo, kteréž ostrostí myšlének a nelíčenou důrazností jazykové skladby nad Postillu vyniká, a jehožto známost Rokycana po svém návratu do Prahy mezi svými nejdůvěrnějšími přívrženci zvláště horlivě šířil.

*) Replika proti Rokycanovi v rukopisu pařížském.

Tento spis, složený jaksi se zvláštním úmyslem k úchvatnému působení na mysli obecného lidu, a od pozdějších převáděčův národa českého na víru Římskou ze všech duševních plodův Chelčického nejkrutěji stíhaný, zakazovaný a ničený, nazývá se „*O šelmě a obrazu jejím.*“ *) Psán jest asi roku 1446, poněvadž děje se v něm připamatování oněch poutí, kteréž „po Čechách i po Moravě vznikly před čtyřiceti léty“ za příčinou jakýchsi zázrakův, strojených r. 1405 na Blaníku a jinde, a obrav sobě za podklad sedmnáctou kapitolu zjevení sv. Jana, jal se co nejpříkřeji tepati všeliké pokrytství v církvi Římské.

Pozdější písemné památky dotýkají se života Petrova z těchto let v jedné stránce, která by ovšem nemálo byla na újmu jeho zásadám a křesťanské praxi, kdy by pravdivost zprávy o ní byla dokázána. Bratr Lukáš Pražský vydal totiž r. 1524 polemický spis proti oné menšině bratrské, která z Jednoty vystoupila, když ve zřízení jejím původním podnikány a prováděny byly velmi podstatné změny hlavně z návodu Lukášova a působením jeho. Tato menšina trvala na úpravě Jednoty bratrské dle onoho přísného řádu, jejž zakladatelé její, zvláště bratr Řehoř jí byli dali v úplném souhlase se zásadami Chelčického. Když pak bráníce toho původního rázu Jednoty, členové rigorosné menšiny utíkali se proti Lukáši hlavně k autoritě Petrově, šlo důmyslnému organisátoru společnosti bratrské o to, aby tu autoritu co nejvíce seslabil. Za tou příčinou užil proti nepodajné menšině, jejížto členy nazývá „odtržence“, některých pověstí, kteréž, jak praví, od nejstarších

*) Zachován v rukopise Olomúckém, v opise v Českém museum.

Bratří v Jednotě šířeny byly a skutečnému životu Petrovu nemalé zlehčení činily. Mezi takovými pověstmi byla i ta, že „když byl sněm u Hory (1443), a on (Petr) jsa obžalován měl státi, tak se bál kříže Kristova, že by byl rád všechny své spisy pro strach spálil.“

Bratr Lukáš Pražský byl příliš opatrný muž, aby tuto pověst byl považoval a dále přenášel jakožto pravdu. S jemným kritickým spůsobem praví, „že slyšenú řeč přivedl, nejistě ji“, ale „ani zase ovšem zamietaje“, poněvadž účelu jeho, totiž otřesení autority Petrovy v mysli Bratří, pouhé opakování těch slov postačovalo; odpovědnost z nich zůstavoval zcela jich původcům. Věrohodnost Lukášových svědkův proti velmi důležité stránce v životě Petra Chelčického jest nyní velmi nesnadno vyšetřiti; ale ponechávajíce všechny ostatní jejich o něm nepříznivé vzpomínky, na příklad, že byl hněvivý a mstivý, na váhách, to tušíme jest prázdno vší pravdy, co na nechvalitebnou památku jeho roznášeli o něm stran sněmu u Hory.

Tento sněm svolal (ke dni 14. května 1443) tehdejší hlavní ředitel politiky české, vlastenecký státník pan Hynce Ptaček z Pirkštejna, k vůli narovnání různic náboženských a pozval k němu duchovní i světské z Táborska, Žatecka, Písecka a Klatovska. Hlavní účel sjezdu byl obrácen proti Táborům, o jichžto úplné potlačení tehdejší politikové čeští po bitvě Lipanské neustále zasazovali se. Byl-li mezi těmi k sněmu pozvanými osobami z Písecka také Petr, není ovšem vědomo, ale právem lze o tom pochybovati, poněvadž všeho veřejného života v Čechách povždy byl vzdálen, už od r. 1420 žádných veřejných rozprav neb sporův náboženských se neúčastnil, žádnou novou náboženskou společnost nezakládal a tedy jednotě

národní v ničemž na překážku nebyl. Na nejméně pak mohl býti snad volán na sněm do Hory jakožto člen strany Táborské, o jižto buď „napravení“ neb vyvrácení a rozmetání panu Ptáčkovi šlo. Vždyť tutouž bohaprázdnost, kterou strana Ptáčkova na tom sněmě vytýkala Táborům vzhledem k jejich učení o svátosti oltářní, Chelčický pokládal jim za zlé už před dvacíti lety. Ve spisech, kteréž byl složil až do r. 1443, rovněž jako ve všech pozdějších, pronášel se o božím těle ve svátosti oltářní s největší uctivostí. Spisy Petrovy, kdy by skutečně byly bývaly tenkráte už obecně známy, byly by spíše posloužily i politice kompaktatistův v Hoře shromážděných proti nenáviděným Táborům, než aby Chelčický byl musil obávati se, že jeho samého tam pro ně stihne nějaká nehoda.

Aniž pak dle celého rázu všech tehdejších sněmův českých byl by měl Chelčický příčinu, strachovati se na nich nějakého snad tělesného příkoří pro své přesvědčení mravní. Ač na žádném z nich dosud nikdy nebyl, tolik zajisté věděl o nich jako každý tehdejší obyvatel v nejodlehlejší vesnici české, že se na nich nikdy nikomu nic zlého nestalo, že na nich dána úplná volnost slova míněním nejrůznějším a proti sobě na vzájem co nejpříkřeji postaveným. Dostaviliť se k sněmu Horskému i důvěrníci strany Táborské beze všeho strachu o své životy, vědouce velmi dobře, že sjezd hlavně proti nim svolán jest. Chelčický, ač po celý život nevyhledával veřejnosti k projevení svých zásad, mohl s klidnou myslí zabrati se k němu také, kdy by pan Ptaček přítomnosti jeho pro odklizení různic náboženských už byl uznával za potřebí. Nám pak zdá se, že pořadatel sněmu Kutnohorského o Chelčickém vů-

bec ničeho nevěděl, tím méně, že by také jeho byl pokládal za nějakou překážku svého programu.

Prodleli jsme při této zprávě o Petrovi poněkud déle, poněvadž jest jediná, která po r. 1420 nám jej uvádí ve styky s veřejným tehdy životem českým, a poněvadž zúmyslna zatemňuje obraz jeho mravní síly, jenž v nás vzniká čtením jeho spisův. Že by Chelčický mezi sněmovníky na Hoře skutečně byl býval, ve zprávách o tom sněmu zajisté dosti zevrubných poznamenáno není. My pak i pochybujeme, že tam byl volán. Proto nemůžeme souhlasiti s oněmi učenci, kteří památný přípis mistra Jana z Rokycan k Chelčickému „o těch lidech, kteříž slovou kněží, proč nic neprospívají," kladou do r. 1443. V tomto listu Rokycana dokazuje na konci „kdož se více bojí stvoření než stvořitele, ten smrtelně hřeší" a zavírá takto: „A protož, bratře milý, bojž ty se více pána boha, nežli lidí. Neb kdož se bojí pána boha, ten se nebude žádného báti, jakož písma oznamují; ale kdož se boha nebojí, ten se musí báti lidí". Tato slova pokládají někteří naši badatelé za jakési napomenutí, povzbuzení neb i posilu, kterouž Rokycana prý přislal Chelčickému před sněmem Kutnohorským, aby jej tam přiměl. Výklad takový jest zcela pochybený. Vždyť sám Rokycana „milý bratr" Chelčického byl hlavním soudcem v těch věcech, o které pan Ptaček sněm do Hory položil. Z *Rokycany* Chelčický zajisté nemusil miti strach, „že by rád všecky své spisy byl spálil." A tak i celá starší zpráva o Petrovi vzhledem k sněmu Kutnohorskému z r. 1443, jakož i odůvodnění její novější objevují se co nesprávné, a bratr Lukáš šetřil pravdy „nejistě slyšené řeči."

VI.

Od roku 1436 až do polovice r. 1448 politická a církevní reakce provedla v národě českém a zvláště v Praze značnou část svého programu. Vždyť odvážila se už i mrzkého pokusu, aby originál velice krotkých ale přece nesmířitelně nenáviděných kompaktát odstranila z Prahy a z Čech. Dobytí Prahy Jiřím z Poděbrad učinilo tomu zpátečnickému a cizáckému proudu dějin v Čechách mocnou přítrž; ale dědictví dvanáctiletého panování Oldřicha z Rosenberka a Menharta z Hradce bylo velmi smutné. V ohledu politickém stala se ovšem rychle změna; ve věcech náboženských a mravních sahaly záhubné účinky reakce do života veřejného i soukromého při kněžích i laicích už příliš hluboko, aby potřebná náprava byla mohla nadejíti přes noc.

Brzy po svém návratu do Prahy Rokycana počal v kostele Týnském kázati o papeži, že jest antikristem, a rozhořekoval se tak bolestně nad obecnou zkázou mravův v občanstvu českém, že lidé domnívali se slyšeti druhého Husa. Vedle horlivé snahy o napravení života křesťanského při kališnících i papežencích Rokycana až do r. 1450 usiloval o opětné vtělení podobojích do církve Římské. Té doby ovšem seznal, že dobromyslné jeho úsilí zmařili hlavní řiditelé politiky papežské proti Čechům: Kapistran a Eneáš Sylvius; neboť r. 1450 Čechové podobojí slouli v názvosloví Římském opět jen „kacíři“ jako před sjednáním kompaktát, což způsobilo i marný pokus o spojení církve české s církví řeckou v Cařihradě.

Do těchto let sahají také kořeny později mocně rozklenutého, velebného stromu ušlechtilé Jednoty

Bratrské. Vyklíčilť ze všeobecné hniloby náboženských poměrův v Čechách.

Počátek Jednoty Bratrské byl v Praze. Sem totiž navrátiv se Rokycana už r. 1450 seznal při vykonávání duchovního úřadu svého, že k němu se zvláštní důvěrností přidružuje se několik podobojích, toužících jako on na hlubokou pokleslost života křesťanského. Kazatelské působení jeho při chrámu Týnském netoliko upevňovalo tento přátelský svazek, ale i rozmnožovalo jeho účastníky, vynikající vesměs opravdovostí v náboženství a čistotou mravův. Nebyli to ani boháči ani učenci; ale lid obecný, ideálních názorův života, jehož mravním potřebám tehdejší povaha křesťanstva ani kališnického ani římského nepostačovala. Zajisté že už před návratem Rokycanovým do Prahy veliké rozpaky a útrapy svíraly mysli těchto prostičkých horlitelův za opravdovou lidskost, nevědoucích snad dlouho jeden o druhém. *Chrám Týnský za duchovní správy Rokycanovy* uvedl je v spolek a stal se jejich středištěm. Vynikal mezi nimi chudý řemeslník krejčovský, člověk věku dospělého, už padesátník, poněvadž býval členem kláštera bosáckého, než husitství změnilo a opanovalo ducha celého národa. Nazýval se *Řehoř*. Více vědomostí o jeho původu a jméně nezachovalo se. „Byl to muž povahy skutečně neobyčejné, pobožný a rozumný, pokorný a přísný pospolu, činný a odvážný a nebažící přece ani po cti ani po jmění, ani po přednosti a panování; nejsa učeným, byl přece nad jiné mnohé mocen i slova i péra.“ Takový obraz podává nám o něm historická kritika.

Řehoř a Petr! Jaký znamenitý zjev duševní síly každého o sobě v oněch dobách. A jaký účinek, když duchové obou setkali se! Tolik let každý z nich pracoval sám v sobě, v nejhlubší

skrytosti života, za týmž vznešeným cílem: ušlechtění lidskosti. Oba už dávno byli přestoupili polovici své pozemské dráhy, když i poznali se duševně i setkali se osobně. Byloť té doby po Čechách už drahně rozličných „bratrství“, jimžto zřízení společnosti kališnické nevyhovovalo; ale toliko „bratrstvo Pražské“ ve spojení s bratrstvem Chelčickým, toliko Řehoř a Petr byli původci duševního směru, jímž dala se velmi značná část národa, a jenž přetrvav jejich životy jevil po století svou moc v dějinách vlasti.

Prostředníkem těch věcí stal se Rokycana. Bratří v pamětech svých vypravují o tom takto: „Přidrželi jsme se mistra Rokycany, jeho poslouchajíce mimo jiné všecky za několik let, i kázaní jeho píšíce; a zvláště toho roku, když mladý král *) kraloval, mnoho oznamoval zavedení lidu křesťanského a kterak přezle stojí u vieře i v skutcích, a kterak svátostí zle požívají a neřádně i služebností kostelních k mylné naději svého spasení, a že kněží zle vcházejí v kněžství a řídko se nahodí kněz bez hříchu smrtelného. A tak v svém kázaní mluvil, že jsou oni ta nevěstka, o níž psáno v zjevení, že sedí na šelmě.“

Rokycana té doby, když po uvedení Ladislava Pohrobka katolíka ze školy Eneáše Sylviovy na trůn český viděl vraceti se do Čech někdejší panství církve Římské, s kterou působením Kapistranovým a Eneášovým kališníci jakožto člen ve své zvláštnosti stejně oprávněný spojiti se už nemohli, a když od nového krále sám hned v prvních dnech byl zakusil veřejných důkazův osobní nechuti a nevážnosti: octl se v zřejmé oposici proti politice pana Jiřího z Poděbrad a zabral se opět do snah

*) Ladislav, r. 1453—1457.

reformačních. Otázka o zkaženosti kněžstva velmi zabývala jeho mysl, a do této doby (1453—1457) zajisté náleží také jeho svrchu vzpomenutý, od některých badatelův k roku 1443 neprávě kladený list k Chelčickému o témž předmětě. Závěrečné napomenutí, v tom listě obsažené, aby Chelčický bál se více boha než lidí, *bylo jen obrazem cesty, kterouž Rokycana toho času už sám byl nastoupil.*

Jan Blahoslav ve svých dějinách Jednoty píše o těch věcech takto: „Když dosednouti měl na stolici království českého Ladislav mladý, strach náramný připadl na Rokycanu i na všecku stranu podobojí, z čehož se velebili Římané. Rokycana proti zavedení křesťanskému kázal ... a když taková kázaní činil, pán bůh mnohými srdci posluchačův pohnul k bedlivému a horlivému poslouchání. Jako bratra Řehoře s jinými, že jsou takové zavedení hrozné od pravdy, víry, lásky a od spůsobu první církve seznavše za pravé to přijali. A na druhou stranu, když (Rokycana) mluvil o obnovení církve i o řídkosti strany následování pravdy, a že svět ji nepřijme, a kdožkoli budou chtíti toho dokázati, že na veliká a hrozná nebezpečenství přijdou: i dávaje příklad na městu vypáleném a rozbořeném a právě spustlém, na jehož gruntech a ssutinách porostliny a rozličné chamradí vzrostly, a v těch porostlinách rozličná a ukrutná zvěř lítá se zplodila, nedopouštějící nižádnému na těch místech ničímž hýbati, ovšem gruntův hledati; a vykládaje to pravil: tak my ještě po svrchu chodíme; nežli se lid zase gruntův dobéře aneb doberou a na těch gruntech dílo dobré a stálé vzdělávati budou, proti nim zvěř lítá povstane a jim překážeti bude.“

Takovéto úvahy hlavního duchovního vůdce kališníkův měly dojem velmi mocný na mysli všech

posluchačův jeho, tím úchvatněji pak působily na *Řehoře* a kdož ve smýšlení s ním se shodovali.

Blahoslav v dalším vypravování dotýká nemalých duševních rozpakův a útrap při nejprvnějších Bratřích: „Těmi a podobnými řečmi (Rokycana) posloužil jim k bázni a strachu stran zavedení, že by nemohli dobře státi při svém spasení, zůstávajíce v tom hrozném církve křesťanské sobě oznámeném zavedení a bez následování pravdy poznané.“

Zvláště Řehoř už plál nejprudší touhou po obnovení prvotních řádův církve Kristovy a nemaje dosti na rozborech života křesťanského, jež ozývaly se s kazatelny Týnské, pilně docházel k Rokycanovi také soukromí, aby s ním ještě do zevrubnějších rozmluv se zabíral a možno-li, pokoj své duše nalezl. V pozdějších písemných zprávách svých Řehoř sám určuje počátek své osobní známosti s kazatelem Týnským k roku 1452. Tyto soukromé schůze a nábožné rozhovory Řehořovy s Rokycanou dostaly ještě významnější směr, když Rokycana, aby šlechetného horlivce poučil, že už také jiní Čechové probrali se k podobným výsledkům přemýšlení, na jakýchž oni spolu stanuli, dal mu do ruky spisy — Petra Chelčického! Účinek čtení byl v mysli Řehořově ohromný. Tak jasně ještě ani sám nebyl posud o nynější zkáze společnosti křesťanské uvažoval, ani Rokycana k němu nemluvil. Zcela nový svět vzešel v jeho duši. Od té chvíle byl sobě určitě vědom, co dále činiti chce a bude. Nemohl zastaviti se na polovici cesty k úplnému pokoji svého svědomí. Pouhé psané slovo Petra Chelčického nepostačovalo mu. Věda, že tento muž ve společné vlasti žije, musil jej viděti, s ním mluviti, od něho samého snad ještě více slyšeti, čímž by se v dalším jednání svém

spraviti měl. I odebral se k Petrovi (nejspíše roku 1454), poznal i spisovatele a nejbližší společnost jeho a opětoval své návštěvy v Chelčicích.

Petr novým reakčním proudem církevním v Čechách také byl povzbuzen k sepsání díla, které považujeme za vrchol veškeré jeho činnosti spisovatelské. Jest to „*Síť víry*," složená r. 1455, poněvadž Petr v ní vzpomíná oněch dob, „před patnácti lety, když země byla bez vlády, obrácena v poustku, když soudy stály, když zemané dychtíce po loupeži a statcích, chtěli krále Němce." Ty známky táhnou se k r. 1440.

Bratr Řehoř poznal netoliko starší spisy Chelčického, *Postillu* a *Obraz šelmy*, ale také *Síť víry*. Docházení jeho do Chelčic způsobilo i mezi přívrženci Petrovými v jižních Čechách a mezi celým bratrstvem Pražským brzy těsné spojení duševní, kteréž jevilo se zvláště tím, že Bratří Chelčičtí dodávali Bratřím Pražským písma Petrova. K nejhorlivějším zasílatelům spisův Petrových do Prahy náležel *Jan Kolář z Vitanovic* (u Ml. Vožice), o němž později Bratří ve svém přípise k Rokycanovi z dne 29. července 1468 výslovně vzpomínají, že jim propůjčil ke čtení Chelčického nejprvé *Obraz šelmy* a potom knížky *O moci světské*. Ale všechno toto spojení Řehořovo i ostatních Bratří Pražských s Chelčickým a s nejbližším kruhem jeho dálo se netoliko s vědomím nýbrž i se schválením Rokycanovým. Řehoř a druhové jeho nepřestávali hleděti ke kazateli Týnskému jakožto k učiteli a důvěrníkovi svému, bez jehož vědomí a vůle vůbec ničeho nepodnikali, a k němuž snášeli i všechny dodané sobě spisy Petrovy, neodvažujíce se čísti je dříve, pokud by neměli k tomu svolení od něho. Uvádějíce Rokycanovi po desíti letech (1468) na paměť tuto svou bezvýminečnou k němu posluš-

nost Bratří vyznali: „A by ty byl nám to (písma Chelčického) hyzdil, nevíme, bychom byli přijali . . .“ A Bratr Lukáš podobně vypravuje, co Petr Chelčický „doma kokrháním oznamoval a což nakokrhal na papíru, a zvláště o Obrazu šelmy, *to jsou* (Bratří) *s ukázaním mistru* (Rokycanovi) *a s povolením jeho čtli* a tu teprv mnohem víc poznali . . . .“

Z toho zřejmo, že důvěra jejich k Rokycanovi až do r. 1457 byla velice povýšena nad jejich oddanost k Chelčickému. Dozrálo v nich ovšem teprv čtením spisův Petrových konečné rozhodnuti, že úplně se oddělí netoliko od církve Římské, poněvadž byla naskrze zkažena, ale i od posavadní společnosti kališnické, poněvadž potřebné opravy ani hlavních článkův neprovedla, ba, jak už patrně se objevovalo, v prvotních zámyslech svých reformačních byla zaražena a k návratu do náručí Římského nakloňována. Však měli pevně za to, že kazatel Týnský půjde po nové dráze s nimi a že bude jejich vůdcem. Jeho posavadní řeči veřejné a ještě více jeho úvahy soukromé utvrzovaly je v naději, že bude hlavou nové jejich společnosti náboženské. Petra by ani nebyli mohli k tomu účelu potřebovati, poněvadž nebyl *knězem*; jim pak šlo o zřízení *nové církve s ústrojím kněžským*, nikoliv jen o pouhé rozmnožení členův bratrstva Pražského neb Chelčického.

Pokud panoval král Ladislav, Rokycana sám dosti hověl té jejich naději; ale když smrtí Ladislavovou náhle změnila se veškera církevní a národní situace v Čechách a ještě více když Jiří z Poděbrad z vůle národa dosedl na český trůn: také v Rokycanovi oživla naděje, že kompaktáta budou přivedena k potřebnému uznání v Římě, k dokonání a k platnému provedení v národě

českém, tím pak že život křesťanský v Čechách dojde konečné nápravy. V tom domnění lišil se Rokycana ovšem velice od Řehoře i od Chelčického, kteří ani z nejupřímnějšího kompromisu církve Římské se společností podobojí neočekávali nic dobrého pro křesťanskou praxi, ano kteří právě všeliké smlouvání se mezi těmi stranami pokládali za hlavní pramen všech neřestí v křesťanstvu českém.

Po sedm let (1450—1457) vzrůstalo bratrstvo Pražské pod ochranou a péčí mistra Jana z Rokycan; po sedm let usilovali Bratří zvábiti Rokycanu za svého vůdce; po *sedm let Rokycana odkládal*, až konečně přímo se osvědčil, že s nimi nepůjde. V pamětech Bratrských se zvláštní pilností snešeno a zachováno, co k této důležité kapitole dějin českých náleží.

Bratr Lukáš ve svém spise *Obnovení církve* poznamenal: „Toto pak skutečně se stalo (po smrti krále Ladislava), když Bratří s mistrem Rokycanou mluvili mnoho a mezi jiným mu pravili, mohlli by opustě zhaněnou křivdu Antikrista k schválení pravdy první přistoupiti podle svědectví, kteréž vydával za krále mladého, a *on pravil, že mu věc nemožná, neb by vše musil na ruby obrátiti a na tvrdo skočiti.* A dvěma v kaple mluvil: Vím, že praví jste, než já bych měl tak býti, musil bych potupen s vámi býti.“

Obšírněji vypisuje Bratr Jan Blahoslav k roku 1458, za krále Jiřího: „A tak, když se povětří proměnilo, proměnil se také i Rokycan jako v jiného člověka. Kteréžto věci když jsou poznali ti dobří muži (Bratr Řehoř a jeho druhové), mluvili s ním o to dostatečně a k tomu jej snažně napomínali, aby což jest kázal a mluvil o zavedení církve, skutečně od toho odstoupil, a cožkoliv

kázal a mluvil o obnovení církve a vzdělání jejím, aby toho skutečně následoval a v tom sám stoje jiné všecky přidržel, slibujíce jemu, že jeho chtějí věrně a právě následovati, poslouchati a přidržovati se až do ztracení všech věcí i hrdla. On pak Rokycan za některý čas vždy jich tak odbýval pěkně, aby posečkali a nebyli tak příliš kvapni, z čehož oni čím dál tím více porozumívali tomu, že on k tomu nemá chuti, aby zavedení oznámené opustiti a pravdy sebou kázané následovati měl. Když nejednou s ním o to opravdově mluvili a nebezpečenství svých duší, v nichž postaveni byli, jemu předkládali a že sám tomu dobře rozumí, jak je velmi nebezpečná věc, takovými zlými služebníky se srovnávati, a summou že oni nijakž nemohou při něm a při jiných kněžích tak zůstávajíce dobrého svědomí požívati. Až jim mezi jinými řečmi odpověděl s hněvem, přísně jim mluvil, že jsou velmi nezbední a příliš kvapni, a ty věci že jsou veliké a velmi nesnadné, což by všecko musilo z gruntu měněno a předěláno býti. Lid pak tento nynější že toho nijakž nesnese, nestrpí a nepřijme, a summou pověděl, *že by mu bylo na tvrdo skočiti.* A poznali (Bratří) z toho, že se světu nechce oškliviti ani pravdy v trpělivosti následovati. Neb jednu chvíli dvěma z nich v kapli řekl: „Vím, že praví jste, než já bych měl s vámi toho následovati, musil bych s vámi potupen býti.“ —

Takové jednání Rokycanovo velice zarazilo a zarmoutilo Řehoře a družinu jeho. Připomínali mu všechny jeho někdejší veřejné i soukromé řeči proti všemu zavedení života křesťanského a co nejvyššího důvodu užívali nyní proti němu, že jim dříve po tolik let chválil *Petra Chelčického*, spisy jeho nejdříve sám ke čtení jim podav, a jsa takto

sám hlavní příčinou té cesty, na kterou oni už nastoupili. Rokycana v odpovědech svých ke zklamaným Bratřím všelijak vysvětloval, proč s nimi dále jíti nemůže, ale nikde nenalézáme, že by byl zapíral, co jim v minulých časích o Chelčickém pravil, aneb že by své mínění o Petrovi byl změnil. Jakkoliv důtklivě zejména Řehoř sám na něho doléhal někdejším jeho svědectvím o Chelčickém, *Rokycana k té výčitce vůbec neodpovídal.*

VII.

Důležitost spisův Chelčického pro vystoupení Jednoty Bratrské na veřejnost už vyžaduje, abychom seznali hlavní jejich obsah a jádro. Pokusíme se, čelnější myšlenky Petrovy seřaditi dle předmětův jeho vlastními slovy.

Kristus a víra v něho.

Že ten syn boží jsa bohem věčným ráčil jest býti člověkem tělesným a trpělivým, takové věření v něho potřebno jest, a takové věření aby nebylo jalové a mrtvé, aby se jím člověk neoklamal. Nebo množství věří, v slepotě stoje, nižádného užitku spravedlivosti z té víry nerodí, ústy vyznává narození jeho a skutky zapírá a všelikou nevěru přestoupeními ukazuje, jediné z příhody někdy na paměť jim přijde jmeno Jesu Kristovo a na jazyku se zatočí jako pověst někdy se smíchem lehkým. By pak všichni preláti se vší církví Římskou ten soud vydali i čertům jeho duši poručili, neuškodí jemu; neboť bůh nepotvrzuje soudu toho proti tomu, kohož jest spravedliva učinil z víry syna božího.

Panu Kristu, synu božímu, dána jest všeliká

moc v nebi a v zemi, aby byl pán andělův i lidí, aby měl moc soud učiniti o všech lidech i všech jich hříších. Aby ani císař mocný ani papež pyšný ani kdo na světě hlavatý neodhrozil se a nevyšel svou moudrostí z jeho rukou, ale musil k jeho slovu lézti do pekla s ďábly v oheň věčný, ant s něho již seberou koruny slavné, postavce skvělé, rozkoše jeho i množství sluh. Všecky věci dány jsou od otce Kristovi, to jest všeliká moc k učinění *spasení plného všem v něho věřícím, tak aby neměli potřebí hledati jeho jinde v které věci nebo v kterém člověku kromě něho.* Nebo kdož jeho jinde hledá, ten jeho nenalezne, protož ani v papeži, ani v moci jeho, ani v jeho ustaveních, ani v biskupích, ani v jich koních spasení jest, nebo falešná jich moc, falešná jich ustavení, falešné jich množství koní k spasení, falešné zdi vysoké kostelův a klášterův k spasení. Jediný Kristus jest pravda k spasení všem věřícím v něho . . .

Neroď (nechtěj) se báti, dcero Sionská, aj král tvůj jede k tobě tichý sedě na oslici. Pokojně jede, nehrozí jí panováním a porobením ukrutným ani robotami ani platy velikými. Ale přišed k ní, všecky svazky, břemena i obtížení robotná, pod nimiž jest ležela, povržena jsou na zemi. Aniž jest ji obtížil, pokrmův nákladných a desátkův obilných na ni nepoloživ, aby sluhy své sytil těmi pokrmy. Aniž jest ji také kterými služebnostmi robotnými obtížil, nic na ní nežádá, jediné, aby jemu dala srdce své.

Půjdemeli k lidu učenému, tu ovšem uhlídáme velikou víru o pánu Ježíšovi a chválu povýšenou jmena jeho, a kterak jeho brání před kacíři pilně skrze moudrost písma mnohého. By pak kdo chtěl zle držeti o Kristovi, oni se postaví proti němu, nebo mají knihy hlubokých

smyslův moudré a dekrety veliké, logiku, grammatiku, biblí a doktorův mnoho. Byť někdo od kraj světa přišel, chtě se pohoršiti nad pánem Kristem anebo jej lehce vážiti, obrání jemu a dovedou jemu všeho, oč se jest nad ním horšil. Protož nepodobné jest domnívati se, aby oni v církvi Kristově byli první pohoršitelé nad Kristem k uvedení všech pohoršení v křesťanstvo, jimiž jest umrtven Kristus v nich. Však postavíce pravdu Kristovu proti mistrům a duchovním domněným pastýřům, jenž jsou pohrzeli Kristem a jeho chudým a pracovitým životem, jeho pokorou a sprostností, a uvalili jsou se v svět a v lakomství, v lakotu a v rozkoš tělesnou, v panování pohanské a v pýchu: z těch věcí poznáme, kterak ti učení a duchovní daleko jsou od Krista a kterak jest on jim mrzel v své pravdě. A nejvíce když se ohlašuje pravda chudoby jeho a cesty úzké proti lakomství a rozkošem jejich. Tuť se zjevně ukáže, kterak pravda Kristova jim bude položena v nenávisť, v hněvy veliké až do vylévání krve.

Užívání rozumu ve věcech víry.

Bude-li kdo chtít pravdu držeti v duchovních věcech a božských, musí ji s prací zvěděti, ji hledati, učiti se, ptáti se, aby pravý rozum v slovích božích mohl míti. Také ku poznání pravdy boží našemu rozumu malému a zatmělému překáží veliká mylnost a pokrytství v duchovenství. Nebo všechno to duchovenství obráceno jest v lež od lidí duchovních pokrytých, kteřížto odstupivše od boha a zákon jeho opustivše uvedli jsou své zákony rozmnožené a ozdobené zevnitř k oku lidem, služby a řády kostelní mnohé a nazvali jsou ty věci chvalou boží, řádem božím a poklonou boží,

a pozdvihli jsou jich s velikou slávou až do nebe na odivu *lidu slepému*, kterýž jistě mní, že není jiné cesty k sloužení bohu, jedno ti zákonové vymyšlení od prelátův pokrytých.

Nyní (lid) netoliko má víru malou, ale také slepou, bludnou a mrtvou, ježto ani o bohu, ani o jeho pravdě a cestě co *rozumného* drží. Což jako za víru drží, to jest pouhý a zjevný blud, v němž se ďáblům klaní. *Jiní jsou pak rozumnější*, jako kněži a mistři, ježto mnohou rozumnost o bohu mají v sobě. Ale ti také nemají živé víry, neb jsou naduti pýchou velikou, svody těžkými oklamávajíce lid o jeho spasení.

Jinak nemohou lidé ke Kristu přijíti než skrze *víru rozumnou*, aby jej poznali a s ním se spojili.

K našemu naučení važme, když Kr. dí: Makejte a vizte. Že tím dovodí člověku, aby viděl, to jest rozuměl, aby vše což sluší k spasení viděl a rozsoudil podlé pravdy písma. Ani odpustkové, ani prodávání mší, ani tržení za svátost nic neprospějí k spasení, nemajíce v sobě živosti ducha svatého.

Která ovce Kristova poznala by pastýře svého a potáhla by se na jeho pastvu, tu oni (kněží) za bludnou mají. Ale lid opilý a svého spasení nedbalý, ježto jich lžem a bludům věří, ty oni za ovce své mají a znají je po tom, která co desátku má dávati a co s které kdy mohou sedříti k hodům nebo ku posvícení uhoniti . . . Takové musí býti ovce Kristovy, aby *víru přežívali, rozumně ji v sobě držíce* podle zkušení a pravého uptání na to, co jest víra a kterak o ní má rozumíno býti, aby při tom nebyl člověk jako svině nebo vlk, ježto pokrm hltají nepřežívajíce!

Bohoslužba vnější.

Nynější kněží napsali jsou sobě veliké knihy k dlouhému bublání, ale ne k modlení v duchu a v pravdě.

Člověk nemůže se přiblížiti ničímž k bohu, ani se s ním spojiti v jeden duch, než toliko samou milostí pravou jeho miluje. A ta milování boha rozličně v lidech jsou. Někteří milují boha, že jsou se zavázali k zvláštním zákonům, aby podle uložení jich pro boha oděv potupný nosili a v těch zděch bydlili, tam jemu zpívali a jiné obyčeje ke cti činili. Ale proto lakomství, smilství, zvláštností nemilostivých plno jest v nich, svatokupectví, rouhání pravdě a zrazování nenávistné pravdy . . . Jiní jsou, ješto milují boha z ustavení papežského a z přikázání prelátského, ježto jsou jim uložili dni a časy posvátné k zdržení od pokrmův mastných, a jalových aby ke cti bohu požívali a od děl tělesných aby přestali a tu se posvěcovali jakouž svatostí, jak kněží jim ukazují . . . A že ta milování boha jsou veliké břímě, že v nich život může brzy zhynouti, jako řvaní dlouhá a mnohá rozličných písní mnichových, bublání v hodinách, šeptání v páteřích, nespaní, trpění postův, v žíních chození, lehání: tím více utvrzuje se to milování pocházející ze zámyslu lidského na oklamání světa . . .

Nám již neostává po nich (kněžích) jediné svátek ducha svatého, abychom jemu světili zpívajíce a u veliké zvony zvoníce, *aby jeho milost ráčil vesel pobyti při našich zvonech a písních.* Již nehledáme jeho přijítí k svému utěšení, ale svatokupci žádají tobolku peněz vylhati na lidu skrze ducha svatého, aby se utěšili a veseli pobyli, vína a jiných rozkoší še naplníce. Takéž

jiný lid v roucha pyšná, drahá a okrášlená se připraviv, jedni k druhým k libosti, aby se ukázali na chloubu, hody v domích aby nastrojili skvostné a nákladné, aby břicha naplnili, pití vonných aby se nalili a potom k zvuku píšťal a houslí aby se radovali, skáčíce v tancích a jiných plzkostech rozpuštěni jsouce jako před modlami, *a to jest svátek ducha svatého.* A to by mohlo podobné býti, kdy by se měl ženiti duch svatý a tanec voditi se svou ženou . . .

V čem nezáleží spasení?

Člověk domnívá se spasení, čině ty řády kostelní lidmi vymyšlené, v nichž se všem spasení slibuje zjevně a slavně. Nebo ne hloupě jsou ujištěni spasením pod těmi zákony prelátskými, neb jsou je písmem svatým zodívali a starými svatými i doktory plnými ducha svatého, řádem božím a chválou jeho. A ten lid domnívá se spasení pod těmi zákony všem v tovaryšství položenými, aby všecko množství přestupníkův ze spolka posloužíce bohu v chrámích podle ustanovení starších, také ze spolka sjednali v pýše, v lakomství, v rozkošech tělesných, v obžerství, v opilství, v rozpuštění, ve hrách, v veselích, v tancích i v jiných všech poběhlostech pohanských, a s tím se vším aby odpočinuli na pánu bohu a na jeho věčném spasení. A což pak služba svatokupecká mší a jiných věcí duchovních za peníze a za jiné užitky tělesné zceněná, koliké se tu spasení duší slibuje!? A tak ďábel kde chce může cestu spasení uvesti tomu lidu: *pouti mnohé* oslaviti, aby v tovaryšství radostně jdouce, hojně jedíce a pijíce spasení tak u *svatých* na poklonách hledali a věřili, že kněží bohatí mají velikou moc, odpuštění hříchův tu dávati a lidi rozličně posvěcovati. Také

se někteří domnívají o některých kněžích, že mají tovarýšství s bohem i vkupují se v jich zasloužení, a domnívají se, že jim tu spasení na hotově stojí. A nad to pak chtějí ještě spolehati na svátost svatých v nebi a potom až i do *pekla* sestoupí se svou nadějí, když by jim již všecka posvěcování domněná nemohla plné naděje v bohu samém ustanoviti. *Peklu* sebe svěří a sestoupí do něho, aby je úplně *vyčistilo* a do nebe vzhůru poslalo. *A na tom domnění téměř všecko množství hříšníkův stojí, pokání nečiníce a v očistci své dokonalé spasení věříce.* A to všecko cožkoli může bludného a lehkého domnívání o spasení býti, učinila jest neznámost boha a blud antikristův.

Můžeť se i dnes množství velikému přihoditi, že *Ježíše mezi známými nenajdou.* A toť jsou obyčejové mrtví dávno od kněží lstivých k hledání boha uvedení pro zvláštní zisk jejich, ježto jsou již nyní k hloupým oráčům dobře známi po jich ustavičném rozkazování: jako jsou *zpověď třikrát do roka s pokáním peněžitým*, aby hned potom přijímati tělo boží mohli, oféry, desátky, kropení i mnozí jiní řádové a práva, v *nichžto vždy lid slepý boha hledá a nalézti jeho nemůže.*

Žena mající skryté modlení a skrytou víru k pánu Ježíši, více jest ujištěna *užitkem modlitby*, než nynější kněžstvo a žákovstvo s mnohým vytím v chrámích a mnoho hodin s velikým bubláním repčíce.

My již v těchto časích zlých a nebezpečných nic utěšeného nemůžeme o té *vinici* (páně) mluviti. Nebo vepř divoký z lesa z kořen vykopal ji, a zvláštní zvěř s desíti rohy a se sedmi hlavami spásla ji, a zkazila ohradu její, a v planost obrácena jest a cizího štěpení nese překyselý hrozen, z vinice Sodomských a z předměstí Gomor-

ských, a hrozen převelmi hořký, žluč drakův víno jich. Nebo vinaři té vinice opustili jsou pána boha a opili jsou se krví svatých, kteréž bůh posílá k tomu, aby opravili zkažení té vinice ... Aniž takoví vinaři uvodí koho do vinice Sodomských a smlouvy s ním činí jinak, jediné aby sobě jeho v užitek smluvili a hrozny se jim činili, aby z nich ssáli sladkost užitkův zemských k utěšení těla. Nebo všecka jich posvěcení, všecky jich slavnosti hodův a náboženství jsou v *zisku zceněny.*

V čem jest spasení?

Spasí-li nás bůh, ne pro naše skutky a spravedlnosti to učiní, ale podle svého milosrdenství nesmírného.

Ani dlouhou prací ani krátkou nemohl by nižádný zasloužiti království nebeského, když by jeho bůh z milosti každému nedal. Ale něco stránkou můžeme zasluhovati tak, když my víru živou majíce k němu a milost, i z té víry a milosti usilujeme, boj vedouce proti tělu, světu a ďáblu a vůli boží plníme ... *Úplně zasloužiti nemůž nikdo*, protož musí vždy z milosti a ne ze zasloužení přijíti království boží.

Kněží praví se býti pramen spasení.

Málomocnému již očištěnému dí pán Ježíš: *Jdi, ukaž se knězi a obětuj dar*, jakož jest přikázal Mojžíš. A to jest bylo líbo kněžím oněm i nynějším, aby se jim málomocní ukazovali a dary jim obětovali. Protož to kněží s chválou ohlašují a mnoho se chlubí, *že spasení lidské na nich záleží a že nemohou lidé bez nich spaseni býti.* Ale ját dím, že bez kněze Krista nejvyššího nikdo nemůže spasen býti. Ale kdož se přidrží kněze lotra a zloděje, nelze jemu zatracení ujíti. Protož

se bláznové chlubí takoví, více se tomu radujíce, že tu od nich dary berou, nežli zdraví málomocných. A pilně *lakomí popkové* napomínají, aby se jim ti malomocní ukazovali, nebo zisku tělesného od nich dosahují, ale o jejich čištění nevelmi stojí, *nebo se jich tobolce lépe hodí málomocní* než čistí. Ale zle sobě tuto kněží čtením dovodí, že se jim mají malomocní s dary ukazovati. Nebo tam kněží podle zákona mnoho jsou musili málomocné ohledávati a práci s nimi míti. Ale nižádných darův od nich nemohli jsou ani bohu obětovati ani sobě vzíti prvé, než až málomocný očištěn byl. Protož by aspoň nynější kněží židovským se rovnali, aby se na nižádné dary málomocných netáhli, leč by prvé svou prací, modlitbou a naučením svatým skrze víru málomocného k čistotě svědomí přivedli!

Kněží opustivše pravdu zákona božího provolávají *jedny časy k hřešení a druhé ku pokání.* Masopust, aby s nimi v obžerství a v jiných ohavnostech trávili bez studu: a půst ku pokání, aby je v pokrytství do času zavřeli a chovali pod falešnými zpověďmi a pod mylnými pokáními bez opravení života, majíce nepřestávající vůli k budoucímu hřešení. A v tom převýšeném bludu zpokojili jsou ten lid a ubezpečili v mylné naději spasení . . .

Boháč kněží na penězích najal, aby pravili o něm světu, že jest v třetím pekle, v očistci, a že oni za něho věčně chtějí boha prositi, aby jemu z pekla pomáhali, nenadějíce se, že by v roce nebo ve dvou letech mohli tomu co učiniti, aby jich modlitba té moci byla. A protož pochybujíce nad tím, *musí v knihy vepsati duši toho boháče!* . . . *A již mistři a kněží velice vládnou Ježíšem: v jich rukou spasení všech záleží.* Oni vládnou věrou a

panují nad ní, *a což oni chtějí, to víra jest.* A Ježíš dav jim v moc klíče království nebeského, aby jimi odmykali, jakož se jim zdá a komu, *a on již na jich milosti jest.* Co oni jemu dobrého učiní, na tom dosti měj. Ale oni vládnouce Ježíšem a jeho spasením, a jedno jsouce se světem, podadí jeho světu vhod, aby jemu Ježíš nebyl těžek ani k hanbě. Připraví oni Ježíše světu v sladké jíšce, změkčivše jeho nad olej, aby lehce na každou ránu padl, aby spasení jeho mohlo se dostati katu, biřici, násilníku, zloději, mordéři, rufianu, cizoložníku, smilníku, bohatci v tuku skvostném prorostlému, lichevníku, lakomci, žráči, opilci, a kdož na světě nalezen jest, každý má spasení skrze mistry a bohaté kněží připravené. Nebo oni vládnouce, spasí všecky na světě, aniž může kdož nyní zlý býti, ani do pekla jíti .. Mistři a kněží již jsou sobě uprázdnili širokou cestu skrze Ježíše, a cti a chvály, zboží a rozkoší těla došli jsou skrze jeho bolesti, všechen svět se jim klaní, maje spasení Ježíšovo z moci jich. To vše ten svět dělá v slepotě, a věří spasení svému, v ledačíms jmeně po zemích, po krajích toulaje se, věří na místech, ježto jsou svatokupci oslavili, že milosti a spasení naleznou, a u kněze nejbohatšího v Římě odpuštění hříchův všech a zbavení muk a jinak rozlité svátosti mají mnohé. A naposledy, scházejíce s tohoto světa *kněžím statky dávají,* duše své jim poroučejí, aby za ně boha věčně prosili, mše sloužili, žaltáře, vigilie zpívali. *nebo prvním milostem, kterých jsou za živa hledali, ani velikým odpustkům papežovým ani sedmeré svátosti církve svaté nemohli jsou doufati, by ihned zemrúce šli do nebe.* A protož zemrouce myslí vstoupiti do třetího pekla v očistec a kněží

za ně pějíce a mše sloužíce *mají z pekla dobývati jich . . .*

Nynější kněží nejsou jako jiní lidé, nebo svých modliteb všem dosti dají: pánům, měšťanům i sedlákům. A jich modlitby do pekla sahají svou mocí, z ruky ďáblovy duší dobývajíce. *A všickni lidé za nic by nestáli bez jich půlnočních modliteb!*

Papež hlavní pramen spasení.

Židé křtu nezapírají, ale chtějí, aby k němu byl nějaký veliký Eliáš, malý Jan že by neměl té moci. A v té šlepěji stojí také *Antikrist, kterýž se jest nad bůh povýšil* a moc boží sobě osobil a to jediné spasení půjčuje, co z jeho moci vychází. Protož jest sobě osobil všecky skutky, v nichž by měli lidé spasení hledati a všecky řády a služebnosti v duchovenství. A ustavil jest úřadníky zvláštní z moci své s velikými jmeny, aby oni měli ty služebnosti v svých rukou a těžili jimi. A bez jich povolení a moci aby nižádný nemohl skutkův spasitelných činiti nižádných, ač by i svatý a bohu milý byl. *Protož pošleli koho bůh se svým duchem, ti kněží velicí odsoudí jeho na oheň.*

Antikrist v své slávě ukazuje se, jako by on bohem byl, čině plné spasení lidem kromě Krista, moc všecku duchovní, *klíče apoštolské* k rozvázání a k svázání maje, povýšen jsa ve cti, v bohatství a maje na pomoc všecky klášterské roty, všecky koleje mistrské s jich vtipy mnohými, a ti jedním duchem společně proti pravdě Kristově stojí . . . Ale bojte se nynější *hlavatí papeži*, biskupi, arcibiskupi, ježto proti Kristu pod pokrytstvím stojíte, chtíce jeho pravdu potlačiti, sami panovati v pokoji a v rozkošech. Bojte se všichni hlavatí nepřátelé kříže jeho, ježto se posmíváte jeho chu-

dému a potupnému životu a nevěříte jeho pravdě. Bojte se všichni, ježto boha hledáte lstivě, spolehajíce na jeho milosrdenství a na svá lživá posvěcování, a protivenství kříže trpěti nechcete.

Dále a u větší odpornost sáhají ti, kteříž stojí na místech apoštolských, nežli by prostně všickni takoví nájemníci (ovčince Kristova) byli: jakož jest papež, kardinálové, biskupové, opatové i jiní preláti velicí, ježto mají panství veliká tohoto světa, panoší a jiných čeledí rozličných zástupy nemalé, jako jest obyčej u dvorův královských a knížecích chovajíce, panství světská spravujíce, v rozkošech a pýchách života přebývajíce. Tiť kázati neumějí ani služebností pastýřských činí, ale toliko nad věrou panují, což by se jim zdálo, to aby víra byla. Pokud chtí, potud jí moci půjčí, a jakýž chtí, taký rozum jí naleznou. Nebo na nich jest, zákony lidem ostavovati, aby podlé nich bohu sloužili, a oni jim z moci své odpustky za peníze rozdávali. Takovým se vlk nenahodí, aby se jeho leknouce utekli od ovec, nebo císaři, králi sami před nimi padají jako před bohem, tiť jim vlkem nebudou. Nahodí-li se který dobrý a chudý kněz, čtení káže a bude jim vlkem, toho oni kacířem nazvouce řknou, že církev svatou zamúcuje a ruší ji, upálíť ho anebo v žaláři uhnojí. Ti opět, o nichž pán dí: kteříž nevcházejí dveřmi v ovčinec ovcí, ale jinudy vstupují, že jsou zloději a lotři, ti nejsou nájemníci utíkajíce od ovec před vlkem, poněvadž sami jsou prostě mordéři ovec, a ti jsou zřízeni od oněch prvních na místa pastýřská. A ti také lid sobě podrobivše skrze moc panují nad ním s ukrutností podle vůle svého panství: mléko dojí, vlnu stříhají, osahše lid a zcenivše jim všecko: co, kdy a začdáti mají, a sami se pasou v rozkošech a stádo

jsou dali v roztrhání všeliké zvěři polní. A toť se nyní nejlépe hodí kněžím, aby osednouce faru bohatou a dům, měli pokoj tělesný a stůl sytý. A trvajíce mnohé časy s přestupníky rozličnými, vždy jim káží, křtí, oddávají, svátostmi posluhují a vždy se hanějí s tím lidem, že jest pekla hoden; *však se tu chce knězem býti pro břicho.* A kdo by se uchýlil od jich nepravé služebnosti, ten od nich nazván bude *poběhlý kacíř od víry a sektář.* Z neřádu té nevěry nemůž nižádný rozumný jinak jich souditi, než za zlé a nepravé nájemníky, kteří *sebou pomykají často sem i tam, vybírajíce kde by méně práce bylo a užitkův více.* Kdež se jim lepší pastvy nahodí, utekou od prvních preč a potom nepodbají na ten lid. Ze všech dělníkův, což jest jich pod nebem, není nižádných nedbalejších, aby od svého díla tak hanebně utíkali, jako tato činí.

Panství, kteréž měl císař (Konstantin), to kněz *papež* nejvyšší má a má sobě na pomoc císaře, krále, knížata, pány zemské i v městech konšely. A netoliko má tohoto světa moc, ale osobil jest sobě i moc boží, aby mohl *všechny hříchy lidem za peníze odpustiti i do pekla poslati kohož chce a do nebe též.*

Málo jest v světě hříchův: obráceni jsou v ctnosti. Jsouli hříchové kteří, lezou s nimi k papeži do Říma, věříce, že má moc odpustit všecky hříchy. Nejdeli tam kdo, však nalezne kněze opilého, svatokupeckého, který *uloží pokání jeho tobolce.*

Počnouce od papeže až do mnicha všichni budou těžce reptati, když sláva pánu Kristu navrácena bude, aby lidé hříšní toliko od něho odpuštění hledali. *Ubude sádla kněžím,* i budou rep-

tat i rouhati se, že se řád boží ruší, *když jich telmy ubývá!* —

Papež antikrist.

Pan Ježíš pokorně na oslíku jel, ale papež na velikém bílém hynštu, v uzdě zlatem okované. Třapce u klobouku barevné s perlovými knoflíky. Dek zlatých až se koni do země vleče, a s velikým zástupem rytířstva a panoší, ani nad ním nebesa nesou. A tak jede s velikou slávou tohoto světa. Aj toť pravý antikrist, jenžto se protiví Kristu pýchou. Bůh věčný ponížil se, ale papež člověk hříšný čině se náměstkem Kristovým nepodobně se sjednává s ním, aby poznán byl od věrných, že jest náměstek ďáblův. Jen slepota lidská jej jako boha ctí.

Ďábel lhář chtěl jest dáti království všeho světa, nemaje jich. Náměstek ďáblův, antikrist také rozdává obroky, úřady, důstojenství, sám nic nemaje, aniž věda, kde jest co dává. A ještě v zlosti převyšuje ďábla v tom; neboť ďábel, ač jest lživě chtěl dáti což nemá, nežádal peněz za svou lež; ale antikrist, také nic nemaje, samé lži té ještě darmo nedává, ale zlato za to vezme, čehož jest ani nekoupil ani nevzdělal, ani neví, v kterou jest stranu ten kostel, za nějž peníze béře. Protož ďábel nepřestává skrze náměstka svého říkati: „Až padna budeš se mi modliti a podáš mi zlatých, neboť darmo nic neudělám, budeš větší tohoto světa, dobré bydlo maje, a zbohatneš tudíž, když také od tebe jiní menší budou kupovati spasení své a žáci pleše . . . Až padna dáš mně opasek zlatých, budeš biskupem, opatem, kanovníkem, farářem, a třebas lotrem i čím chceš!“

Všecky milé věci Kristovy, v nichž se jest nejvíce skvěl, ve tmu jsou se proměnily. Jako

by se to již nepodobné zdálo, co jest on s apoštoly svými vedl. Nebo ti, ježto jsou vešli na místa apoštolská, chudobu Kristovu změnili jsou u veliké panství, že jsou jako knížata světská. Jeho skromnost v obžerství, v lakotu a v sytost knížecí uvedli. Místo práce Kristovy a běhání o spasení lidské mají pokoje čisté, země, hrady, domy krásné, život prázdný a lení, rozkoši mnohé, platy, dědiny, dvory. A na smrti Kristově hořké a úzké udělali jsou cestu širokou a svobodnou do nebes všem hříšníkům nespravedlivým. Na klíče svatého Petra svatokupectví rozšířili, odpustkův hojné dávání, ode všech hříchův i muk zbavení, rozhřešování velikých hříchův z peněz. Ty a jiné mnohé věci zle založeny jsou na Kristovi lestně a na něj uvaleny. Aniž lidé mohou již znáti, *proč Kristus přišel, co nám dobrého učinil, která jest víra jeho.* Neboť jest dávno mlčáno o tom o všem *a na kázáních papež a jeho moc hlásána* a velebena byla vždy a ještě se hlásá.

Děje se zatmění Krista skrze zjevné povstání antikrista. A to s mocí světskou i duchovní. Ohledej to, kdo chce, že antikrist zjevně proti čtení povstal jest: kalich boží obci křesťanské odnímá, a kdož jej pijí bez jeho vůle, za kacířství jim to počítá a všecka pravda čtení potud jest u něho vážná, pokud on ji povolí a pokudž on jí duch svůj dá. Ale podle ducha Kristova všecko čtení i jeho písma jsou u něho kacířství. Neb ty kazatele, kteří čtení zvěstují podle ducha Kristova, pálí, v žalářích je hnojí, klne, kaceřuje, i těm, kteří čtení následují, posmívá i rouhá se, hrozí, tepe, stíná, pálí, žalařuje, a o to pilně usiluje, aby ústa zavřel všem zvěstujícím čtení a vykořenil ty ze země, kteříž vyznávají jméno Ježíšovo, a na to i rady vzdělává a moci světské hledá; a ač ten

antikrist v kostele čtení žehná, kadí jemu i zvoní a slavně je zpívá i líbá, však všechna ta snaženství proto jediná, aby pravdu čtení umrtvil i s těmi kdož jemu věří a o něm mluví.

Již mnozí národové odpočívají pod požehnáním antikristovým, čekajíce spasení skrze jmeno slávy jeho, jenž tak mocně a moudře posvěcuje všech, pravě, že má plnou moc Kristovu i svatého Petra. A což on učiní o spasení duší, že bůh se všemi svatými toho potvrzuje. Kdy by kdo pochyboval a tomu odpíral, má moc světskou i nebeskou, aby mohl připuditi každého k tomu. A toho, kdož by tak tvrdé šije byl, a nechtěl věřiti, má moc zmuče jej stíti a spáliti dáti.

Papežství skleslo hlavně za císaře Konstantina.

Ďábel uvedl spaní na lidi. A prvotně na kněží, kteří jsou měli býti náměstkové apoštolští. Ti v rozličná spaní dali jsou se. A nejznamenitěji, když jsou byli puzeni pro víru a soužení mnohá trpěli od pohanův, kryjíce se v jamách, v lesích a i jinde. A zatím císař jeden uvěřiv v Krista podal zboží, cti a chvály tohoto světa těm kněžím z lesa, již bez pochyby ustrašilým a v duchu zemdleným. Nebo by v tom knězi, kterýž jest tak rychle čest světa přijal, horlivost milosti apoštolské a víra živá a nepochybná byla, kterak by panství a slávu císaře pohanského na sebe vzal a v ní vešel? Vida před sebou příklad spasitele svého, život pokorný, pracovitý, bolestný a od světa pohrzený, kterýž jest zjevně cti tohoto světa utíkal a u věci světské se nepletl a své apoštoly od světa odvolal, v chudobě a v práci je ustavil. Musilo býti veliké spaní nevěry, v tak zpětný život Kristu uvaliti se k vůli *pohanu*, *pro-*

tože jest byl nějak uvěřil. A ten kněz přijav jeho u víru, není zjevno, by jej naučil ponížení Kristovu. Ale to jest zjevno, že *císař kněze naučil zvelebení pohanských králův* a odsadil jej daleko od chudoby a pokory Kristovy. V tom takovém spaní hlas slyšán jest: *Dnes jest vlit jed v církev svatou! Z toho počátku jedovatého již nižádný papež nechce chudoby a pokory Kristovy, ale panství a chválu králův pohanských.*

Srdci tělesnému Sylvestrovu a neplnému u víře libo bylo, ano již císař Konstantin koně pod ním vede: již v tu chvíli se ho nebál jako prvé. A tu *jest síť Petrova velmi zedrána, když jsou ti dva velicí velrybové v ni vešli, to jest kněz nejvyšší s panováním královským a se ctí nad císaře, a druhý velryb císař s panováním, s ouřady, s mocí pohanskou pod koží víry uvalil se.* A když jsou se ti dva velrybové hrozní v té síti již obraceli, tehdy jsou ji tak zedrali, že jest jí málo v celosti zůstalo. A od těch dvou velrybův tak odporných síti Petrově narodilo se rot šíbalských, od nichž jest tak velmi ta síť zedrána, že *jí jediné znamení a jména křivá jsou zůstala.*

Moc duchovní a světská.

Apoštolé nebojíce se kázali jsou čtení všemu světu. Ale patříce na škodu, kterou jest bázeň uvedla na ty, kteříž se jich náměstkové chtí přičísti, v těch horší věc naleznem. Nejvyšší kněží a biskupi i všichni duchovní jsou již bezpečni před strachem, neboť jsou jedno s mocí tohoto světa a nad ně mají moc. Císaři, králi, knížata, rytíři i panoše jsou jim poddáni a jsou jednoho ducha spolu. *Kněží světské spasením troštují, hříchy jim odpouštějí a rozličné milosti jim dávají a modlí se za ně ve dne i v noci. A světští jim zase hojně*

zboží nadávají a jich háji a brání. Protož jsou sobě kněží ti v tom opatřili pokoj, aby na ně strach žádný nešel od moci světské. A netoliko sami mají moc velikou, v zástupích jezdí s rytířstvem a sedí na hradech a na městech dobře ohražených, aby na ně strach s žádného neupadl, ale s nich na jiné. Zavřeli jsou se pro bázeň chudoby, hladu, žízni, horka, zimy a hanby, aby se ty věci nemohly jich dotknouti, kteréž jsou protivny jich životu rozkošnému, prázdnému, sytému a nedočtivému. Zavřeli jsou se proti tomu dědinami, platy, desátky i jinými užitky, aby nedostatek nemohl k nim. A ta zboží zatvrdili jsou sobě jako závorami zápisy královskými, knížetskými, panskými, papežskými, aby jim nemohla v ničem zhynouti až do smrti. Protož strach nemá dveří, kterými by na ně vešel nebo z čeho by se narodil: ty dvéře jsou proti němu pevně zavřeli.

Roty šibalské v panování dělí se: jedni jsou páni duchovní a druzí světští. Páni duchovní: Papež pán nad pány, kardinál pán, legát pán, arcibiskup pán, biskup pán, patriarcha pán, farář pán, opat pán, probošt pán, a těch opatův a proboštův tak mnoho jest pánův, jak mnoho jest klášterův a zákonův nadaných panstvím; provinciál pán, převor pán, mistr universitatis pán. Pak světští páni: císař pán, král pán, kníže pán, páni korouhevní, purkrabí pán, rytíř pán, panoše pán, rychtář pán, konšelé páni, purkmistr pán, měšťané páni. A ti všichni páni tak k sobě to panování táhnou, že jsou netoliko zedrali víru mezi sebou, ale i království zemské tak jsou rozsápali mezi sebe, že hlavní pán král nemá nad kým panovati, aniž zboží může dosti míti, aby se živil s čeledí svou. Nebo páni opatové obsáhli jsou zemi široce, a páni korouhevní a panoše na druhou stranu, že

zde v celém kraji v mnoho mílích jediné vsi nemá král k svému panování. A poněvadž panování zemské nemůže státi právě pro množství pánův: tím více víra nemůže státi ani zachována býti pro množství rot šibalských a pro množství pánův zbytečných a víře odporných, pro něž musí býti rozdělení, nesvornost, pohrdání, utiskování, nenávisti, svárové, sahání jedněch na druhé.

Svatokupectví.

O první místa v církvi kněží vadí se, soudí, do Říma běhají a za mnoho zlatých je kupují, a jsouce na těch místech nic spasitelného nedělají, jedno hodují a smilní. Počnouc od papeže až do zvoníka pýcha všechny trávý.

Ale i páni světští i panoše hřeší svatokupectvím mnohým. Nejprv a nejzjevněji, vezmouce peníze mnohé neb dary, neb krmě nebo jiné věci, dávají za to kostely. A někteří páni dávají pro přízeň kostely nehodným. A v tom bludu mnoho jest vladyk, ježto dávají kostely nestatečným přátelům, jenž by nebyli hodni svini pásti, neřku duší lidských. A někteří vetují aneb se zakládají o kostely, takto řkouce: „*Oč pane platí, že nedáš synu mému kostela?*“ A pán dí: „Platí o padesát kop, že dám.“ A on dí: „Platí!“ A pán dí: „*Já dávám synu tvému kostel, dejž mi padesát kop.*“ —

Soud páně zrušili jsou kněží lotři a zloději, všedše v přízeň se světem; všecky věci svaté, jelikož jimi vládnou, učinili jsou obecné psům a sviním pro zisk tělesný. Tělo a krev Ježíše Krista, chléb živý, jenž jest s nebe sstoupil, prodávají peskému lidu, *třiciti mší za patnáct grošův.*

Ježíš přikázal, aby každý nejdříve se smluvil s bratrem svým o křivdu, ale poslové antikristovi lakomí a svatokupečtí navodí lid a dávno jsou jej

navedli, aby jim tělesné oběti na oltář obětovali a čtyřikrát do roka oféry určené, peněžité. A k tomu hledí, aby každým svatým vylhali oféry a svíce, dovodíce čtením, neb mají svobodu lháti co chtí.

Zkaženost kněží.

Všickni lháři, ježto svět oklamávají, jsou *rozsývky ďáblovy*. Naberouce v své hrdlo lživě slov božích, vypravují pod nimi žádosti srdce svého. Úmysl slova božího jest, aby nepravosti hříchův rušeny byly skrze ně a dobrota ctnostná od boha přikázaná, aby vzdělána byla. Však když takoví lháři jmenují a mluví slovo boží ústy a neruší zlosti v lidu světském, ale vzdělávají sami sebe v těle, v sytosti, ve cti, ve zboží, v pokoji světském a tělesném, v přízni s marnými lidmi tohoto světa: tehdy jest jistota, že káží sebe samy pod slovem božím, kterýmž hýbají vhod svému měšci a břichu, aby svými výklady nevzbudili nepřízni na sebe od zlých lidí ani nedostatku tělesného uvedli, ani z obce vyhnání. *Ale čím slavnější kazatel, tím více přibývá mu platův, a sádla v břiše, líce bývají červenější a roucha zbytečného hojnost.* Nebo kázaní jeho dobré a moudré jest a líbí se dobře lidem světským i mužům rathuzním, a chvála po něm zůstává, že krásně čtení vykládá a mnoho písma doktorského umí a mnoho kapitol vyjmenuje ze zákona. A s tím do klády nebude od bohatých veden po kázaní, ale spíše za tučný stůl bude od nich pozván. Takoví pochlebují světu v zlých svobodách, mnohého činí se nevědouce a za nejpilnější věc mají, prositi boha za jich přátely, kteří jsou v třetím pekle.

Lid v slepotu uběhlý, když na kněžích zlost pozná, však dosti na tom má, když jemu kněz boha stvoří a ukáže. Již pak nedbá, by kněz celou

noc s nimi na pivě neb na víně cechoval a čertovy rohy na sebe vstavě v kostky, vrchcáby hrál, tancoval, frejoval, smilnil. Všeho toho ten lid nedbá. Máli co na kněžích za hříchy, to v smích a v lehkost obrátí, nebo jsou jej i v tom falešní proroci svedli řkouce: „Nehleďte na to, co my činíme, ale na to, co my velíme!“ A mistři to za věru tvrdí, aby věřili, že *nejhorší kněz také žehná, světí, svátost činí, jako nejlepší, a tak kněz jako kněz!*

Kněží sádelní s rumnými lícemi hustě hlásají půst měšťanům utylým a břichatým, a pánům rozkošným, ježto vždy v tuku skvostní pokrmové u nich plovají. A vidím, že jest ďábel příliš vděčen toho postu a dobře opatruje, aby ten lid neviděl své nahoty ohavné i přimítá naň starý oděv zedraný, totiž půst čtyřiceti dní. A popuzuje těch kněží a mistrův roztylých, aby vysoko ústa otevřeli v první neděli postní, oslavujíce ji postem pana Ježíše. Však následujíli Krista, uložíce sobě na každý den sytý oběd, ryby ve trojích proměnách, v jiných a jiných kořeních, huspeniny rozkošné, herynky, vyzinu, fíky a mandle, řecké víno i jiné věci rozkošné v nemalém počtu krmí, víno k tomu dobré i pivo husté pijíce až do večera a s tím spat půjdou. Takt se postí nejprvé kněží a mistři, potom knížata, páni, měšťané a sedláci již jich také následují, pokudž nejdéle mohou, ač tak rozkošných krmí míti nemohou, ale nažerou se *smatlok* obecných, že jim ledva břich stačí. —

Když ještě je (kněží) ve škole s mošnou vidí, ďábel pokouší jich, ukazuje jim stůl tučný a lahodný u kněží, kteří dobrá bydla mají, rozkošný a sytý život vedou beze vší práce na úsilí a krev robotného lidu. Jakož na ně to svědčí jich tuční a širocí břichové, sádlem prorostlí zášijkové, a lalokové utylí a líce ducaté a rumné, an je sobě

vychoval antikrist na bohatých farách co pekař vepře na krmníku, ani chodí jako páni v čubách. Protož ďábel s tím jich životem sytým a lahodným přistupuje k těm školním lačným a psoty plným, aby se pilně učili a naučíce se něco, aby na svěcení mohli jíti a nažebříce peněz pleš sobě koupili, aby mohli mši sloužiti a jiné řády a neřády kněžím ustavené vésti a tak k tučným oněm stolům po hladu školním dojíti. A netoliko k mladým žákům tak ďábel přistoupá s lakotou, ale i k jich otcům, aby své děti s tím úmyslem do školy dávali, aby jsouce kněžími dobrá bydla v sytosti života měli a cti na světě dosáhli. A pro tu sytou lakotu mnoho kněží a mnichův neužitečných ďáblovým jednáním v kněžství vchází.

Kněží mučedníky v kostele chválí a bohatce doma následují.

A nyní příliš mnoho jest takových, kteří pro svou neumělost a peský život nejsou hodni, aby jim kdo svině pásti poručil, neřku duše, kterýchž jest pán Kristus dobyl krví svou . . . Ale není co o to mluviti, nižádný toho nestaví, ani opraví, jedině sám milosrdný bůh!

Kněží zisk z lidí.

Kněží kostel sobě zavěsili, jako vemeno u krávy, aby skrze něj a skrze svátosti vždy lid z jich statkův dojili.

Dokudž zdi kostelní stojí, dotud kněz jist jest stolem drahým, nebo to pluh, pivnice, i stůl jeho jest.

Kněží kostel, zvony, svátosti, zemi okolo kostela i všecku svou služebnost na peníze přivedli.

Římská víra smrdí všecka svatokupectvím a rouháním bohu.

Mluvíť kněží k lidem: Vy nemůžete pro svá

díla bohu sloužiti. My za vás ve dne i v noci bohu sloužíme, my vás účastny činíme našich svatých mší, hodin, žaltářův, vigilií, jedno vy naplňte pytle naše!

Kněží leží ďáblovu vylévajíce v lid nemoudrý, pod falešnými pokáními a posvěcováními, pod svým náboženstvím lstivým, lehce jim spasení slibují, pochlebujíce lidu hříšnému pro své užitky, v ledačems slibujíce jim spasení, rozprávějíce jim o pekle, kterak tam duše trpí, i loudí na nich statky, aby jim dávali za ty duše, aby oni za ně prosili, mše sloužili a tak jich přátelům z pekla pomáhali. A takové básně sladké rádi slyší, kteříž temnosti milují, aby život svůj zde v rozkoši strávili a po smrti také do pekla šli a kněží pak je z pekla vysloužení svými mšemi a vyzpívají žaltáři, i budou míti spasení tam a zde život rozkošný.

Očistec a záduší.

Kněží chtějí, aby lidé drželi o jich moci jako o moci boží, o jich zboží a pauství jako o dědictví Kristovu, o očistění duší v pekle pilněji než o očistění duší v krvi Kristově.

Také i to založení na víře ženy Kananejské o těch, kteří po tomto životě v třetím pekle spějí čistíce se, a že by těm měla víra živých prospěti k jich dočistění spěšnému aneb z toho pekla vyproštění, není pravé. Neboť by nejprvé musila býti založena víra křesťanská v písmě svatém o tom čistění v třetím pekle. Ale nikdyž ve všech písmích svatých nemohou mistři a kněží ukázati takového očistce, který oni za víru držíc tvrdí, ani těch obyčejův a příčinkův, kterýmiž ozdobují ten očistec. Více známo jest, že ten očistec zakládají na divích nejistých, na snech a na domněních mnohými vtipy skovaných.

Kněží a preláti nepočítají knížatům, pánům ani tučným měšťanům za hřích života rozkošného, smilného, prázdného, pyšného, lakomého, nemilostivého, ukrutného, násilného, neboť jsou sami v témž odsouzení jako páni. Aniž dějí pánu násilím roztylému: upřímě do pekla půjdeš, neb jsi vyrostl v sádlo skrze násilí chudých, hoduje na každý den skvostně i jinak peský život veda. Ale raději učiní jemu pohřeb příliš slavný, kněží, žáků i jiných lidí veliká procesí bude, mnohé zvonění, mší mnoho, zpívání a oféra, veliká chvála na kázaní, že se z toho zdá, že jest nelze zahynouti té duši. A k tomu ještě více, že budou věčně prositi za tu duši. Nadadí mnichy a jiné kněží, aby mše sloužili za páně Milost, žaltáře, vigilie i jiná náboženství aby konali za něho, nebo jeho Milost mnoho dobrého našemu klášteru učinil. Protož v knihy klášterské i jiných kostelův vpíší tu duši, a věčná prosba za ni bude. Pravdali, což dí Pán ve čtení: Umřel jest bohatec a pohřben jest v pekle, tehdy selhou oni i všecky mše i žaltářové i zapsání v knihy duše bohatcovy.

Obecně i nejhorší chtěli by rádi do radosti nebeské přijíti, při nejmenším na smrtelné posteli všickni by svolili i prosili, aby tam vjíti mohli. A všickni nějaké naděje i nejhorší hledají, aby v ní odpočinouce čekali po smrti radosti nebeské. A mají takoví hříšníci kněží k sobě podobné, ježto je v naději spasení ustavují, řídíce svět k spasení skrze sedmeru svátost. A potom provodí každého do třetího pekla v očistci, aby, což jest nemohla sedmera svátost svato učiniti, a což nestačili odpustkové papežští, pouti, milostivá léta, řádové kostelní, kropáčové, libadla i jiná náboženství kněžská, to třetí peklo dokonalo. Ale selhou jim kněží. A byť kněží světu

tomu nešlechetnému šedesát takových svátostí přidali takovýmž spůsobem, jako tuto sedmeru dávají, vždy v pekle bude.

Pán dí: víra tvá, *ne cizí*, tě uzdravila. Protož o mrtvých není jisté, kteří jsou zde v pravdě víry živi nebyli a v pravém pokání před smrtí nejsou nalezeni, aby církev římská z pekla jich dobyla svou věrou a svými mšemi svatokupeckými. Nebo mají-li tak velikou víru, aby skrze ni mrtvým z pekla pomohli, proč jim ta velká víra neprospěje samým?

Zde na zemi jest místo, hledati odpuštění a smilování a jiné potom nebude dáno.

Kněží s jedné strany vymlouvají na lidech hříchy, že nejsou hříchové, s druhé strany na sebe berou jich hříchy a slouží za ně bohu a z pekla jich dobývají svými modlitbami. A na to jsou nadána všecka *záduši* mnichův i kněží falešných od králův a knížat, od pánův, od lichevníkův, aby věčné prosby byly za jich duše po smrti.

Klamají se bohatí, ježto naderou násilím a loupežením zboží nepravých a jiní lichvami a šantroky, i udávají z toho málo něco chudým, ale na *záduši* mnohem hojněji, oltářův, kostelův a okras v nich rozličných nadělají, mnějíce, by se tím bohu zlíbili. A kněží s mnichy žerou a berou ta zboží, uchvátí bohaté lichevníky, ale toho jim nepovědí, že těžce hřeší, zle zboží dobývajíce.

Vzývání svatých.

Ač jest bůh pán všech mocností, moha všecko což chce učiniti a nad každým bezprávím panovati: však kouzelníci, čarodějníci, věštkáři, hadači druhu ďábelského více jsou nyní mnohým vážni

než bůh ve všelikých pomocech a potřebnostech. A téměř všechno množství hříšníkův pospíchá po nich, toulajíce se z krajův do krajův a pomoci k potřebám svým ptajíce u nich. Též v mocných lidech tohoto světa nejvíce nyní všickni naději kladou, největší zření, poddání, padání, klanění, pochlebování a přichylení vším srdcem k nim mají: kteréž všecky věci na samého boha slušejí: A poněvadž posvátná postava Janova zevnitř k oku lidem dala jest příčinu, aby se domnívali o něm, že by on byl Kristus a za tím pána samého opustili, což tehdy chválení ta převýšena mnohých svatých a jejich mnohá milost, pomoc i přímluva za hříšné lidi! Poněvadž se nad Krista vychvalují ty milosti a pomoci svatých k hříšným: všickni téměř nyní nemeškajíce obracejí se k svatým, hledajíce u nich milosti a pomoci, aby je zastoupili před bohem o jich dobré. Svatá Barbora jest schválena, že může bolest očí uzdraviti, svatá Apolena zuby, svatý Valentin padoucí nemoc. A tak kdožkoli co trpí, vždy ke každé příhodě a nemoci jest zvláštní svatý, jenžto pomahá, uzdravuje a zprošťuje, aby tu již nebyl potřeben Kristus, kdež zastává svatý Jiří s kopím před drakem. A ještě více, když se ohlašuje hříšným naděje, pomoc i přímluva taková, kteráž jim v bohu ani v Kristu synu jeho neostává. V čem sobě boha hrozného činí a naděje k slyšení svých modliteb nesmějí v samém bohu míti pro hřích svého života: s týmž životem obrátí se k svatým, majíce v nich tu naději o své dobré, kteréž nemohou míti v samém bohu. Proč je bůh zamítá, s tím útočiště mají k svatým. Protož o každé prohřešení mohou se smluviti se svatými a s bohem nesmějí, ježto se hněvá, ale svatí se přimlouvají.

V nebi všickni zástupové nebeští přimlouvají

se za hříšné, a peklo má čistiti od hříchův, jichž jsou se zde právě nepokáli.

Při slovích páně, jenž dí: Pánu bohu tvému modliti se budeš a jemu samému sloužiti budeš, mistři a kněží, ocasové antikristovi nechtí tomu, abychom upřímně tak ostali, ale přidávají nám k tomu všecky svaté, abychom se jim modlili, sloužili, postili, světili, obětovali, světla pálili, neřku menší slávu než bohu ale co nejvyšší slávu mohou, převyšujíce i dni páně svatých chválením velikým.

Maria.

Kdyby kteří svatí nebyli dostatečni zastoupiti hříšné od hněvu božího, ale matka Kristova všecko obdrží. A již ta víra dávno jest oznámena skrze kněží, že za kohož se ona přimluví, nižádný nebude zatracen. A podle jejího širokého milosrdenství mohou všickni hříšní spaseni býti, a bude hříšným více platno její milosrdenství než smrt Kristova. A z toho může známo býti, kterak bůh daleko jest na stranu odsazen. A tak nebe, peklo i svět loupí boha ze cti skrze ústa nepravých a lživých kněží.

Měli by naučení vzíti, kteříž podle svodův antikristových větší zření mají ku panně Marii, nežli k samému synu božímu. Ať pohledí, kam jest je (Maria sama) nosy obrátila, v soběli jest jim dobré ukázala, čili v synu božím, řkouci: Co vám koli přikáže, učiňte. Ne přímluvy položeny jsou k získání spasení, ale víra v Ježíše Krista a zachovávání přikázání jeho. A poněvadž tak v tom záleží spasení, tehdy milosti a přímluvy, ježto matce Páně antikrist pro zisk svůj přidává, povyšuje ji nad Krista, nejsou pravé, a čím více jich šíří, tím více lež rozmnožuje skrze ni a okla-

mává sladkou řečí ty, kteříž jsou se vždy přivykli lží pásti.

Obrazy svatých.

Některých modlitby jsou bludné v tom, že je k stvoření obracejí, o těch věcech naději majíce v stvoření, o kterých měli míti v stvořiteli. Protož se obrazům modlí, domnívajíce se, že divy činí a že v nich moc boží jest k uzdravení nebo k jiným pomocem. Jiní se modlí svatým a někteří mnichům utylým, kteříž od svatokupcův nazvanou svatost mají, oslavenou zázraky a divy lživými, kteříž mohou spíše v pekle býti než v nebi, a prosí jich, aby je vyprostili ze zlých věcí, z vězení, z neštěstí, z hanby světské, od bolení zubův i očí, od vlkův, od hadův i od jiných věcí protivných. Ti mají naději nad boha v těch svatých a nevědí, co prosí a koho prosí.

Však by matka boží se všemi apoštoly a se vší říší nebeskou stala modlecí se za ty hříšníky svedené od zákona božího, neuslyšíť všech bůh. Protož mistři s kněžími velebíce přímluvy mnohých svatých zradili jsou lid bláznový a ztratili jsou zatím jistou a dostatečnou přímluvu, kterou jest bůh ustavil v synu svém. Ač ji někdy vmísí mezi jiné, ale neuléčí na ní hříšných, jako na přímluvě svatého Linharta, ježto okovy vládne, a jako sv. Valentina, ježto vládne padoucí nemocí. Těch přímluv jsou pilni, neboť jsou je svatokupci zvelebili hříšníkům pro své lakomství pilněji než přímluvu pána Ježíše.

Pouti a zázraky.

Víra dokonalá o bohu byla by nyní každému potřebna. A byť tu víru měli mnozí, netoulali by se po světě, po zemích a po krajinách, hledajíce

boha dle zámyslů svatokupcův, ježto peníze těží bohem i svatými, ukládajíce milostivá léta u hrobů svatých i v chrámích matky boží. A praví tu lidu o velikých milostech a odpuštění hříchův. A ten lid nevěrný opustě boha z víry doma hledati, i toulají se po světě, bohův jiných hledajíce. Více věří o spasení podle zámyslu lakomcův pokrytých v Římě, v Cáchách i jindc nežli tu, kdež syn boží doma v pokání pravém spasení slíbil.

Antikrist přišel v znameních a zázracích lživých na to, aby skrze ta znamení víru a pravdu v mnohých zkazil. Protož musí býti úzko víře Kristově v tu chvíli, když dosti mají divadel antikristových a falešných prorokův, ježto rozmnožují znamení taková. Těmi znameními tak jest zkažen a roztrhán lid, že neví čemu věřiti.

Kněží tvoří boha.

Vždy se pletlo o Kristovi i nyní se plete, že praví, že kněží stvoří *tělo Kristovo z chleba na novo na každý den.* Blaze nám takových stvořitelův, že nám natvoří těl Kristových z chleba na každý den, aby se nám nestuchla stará těla jeho, ježto jsou nám natvořili loni z chleba. O lháři rouhaví!

Trestání hříchův kněžských.

Co díti o trestání u těch, ježto se domnívají první vůdce spasení lidského býti, a stojí v úřadech apoštolských a obaleni jsou svatostí velikou a slovou otcové svatí a nejsvětější, místo boha na světě nemohouce poblouditi a jsouce v radě ducha svatého posvěcujíce všeho a svato činíce? Kdy pak u těch hřích bude a co jest hřích u nich? Smilství a rufianství přirozená věc. Panování pohanské a pýcha Luciperova, to poctivost

náměstkův apoštolských. Svatokupectví to jim sluší, nebo hoden jest dělník pokrmu svého. Poněvadž duchovní věci rozsévá, proč tělesných nežal? Protož nikdyž u nich hřích není. A kdo by je trestal, ten by proti písmu učinil. Vyššího netrescí, nebo má moc velikou a může ty spáliti, kdož ho trescí a kdož jeho zlosynstva a bludy jiným ohlašují.

Hříšný kněz nic neprospívá v službě boží.

Pod bílením okrášleným jest i nyní lid duchovní pokrytý, plný malomocenství nejhoršího, oděv se v chválu boží a řády mnohými duchovními, svátostmi, úřady, mocí duchovní lživou. Služba duchovní obrácena jest v málomocenství, nebo takoví správce duchovní, odstoupivše od boha a zákon jeho zavrhše, nic právě v službách svých činiti nemohou, kterakž je koliv lidem k oku slavně vedou; jediné svá pokrytství jimi zakrývají a peníze jimi těží a lidi jimi tráví, jako jedem.

Duchovní nyní sami nic nevědí o utěšení duchovním, podle těla se těší; pokud pokoj tělesný a život sytý a prázdný mají, dotud se jim zdá, že dobře stojí a že v kněžství prospívají.

Mnišské roty.

V tom jsou všichni zákonové lidští (řády klášterní) marní, že vždy o svém drží a vyznává, že může život věčný obdržeti pro svatost zákona svého. A protož z plnosti zákonův svých slibují všem život věčný, sedlákům, měšťanům tučným a pánům rozkošným i všem násilníkům a ležíce na svých modlitbách zpívají snažně za ty všecky, kteříž utvrzují jich zákony statky svými, aby nezhynuli. A což jest takových zákonův, od nichž

život věčný plove jak do studně. Protož páni a knížata doufajíce jich svatosti a modlitbám, kladou se u nich po smrti, věříce, že z blízka účastnost jich svatosti ještě i mrtvým se dostane a za tím život věčný přispěje. A což pak otec svatý, ježto jest studnice plna vší dobroty, kterou všecka církev z plnosti jeho béře, neb moc má s bohem zároveň! . . . A co pak mistři učení a kazatelé slavní, ježto jsou všechen svět zavřeli v naději života věčného skrze sedmeru svátost církve svaté. A kdy by v čem nepomáhala, přidávají jí osmý očistec po smrti v pekle.

Jest mnoho zvláštních rot v církvi Kristově, ježto pod řeholami zvláštních zákonů stojí: mnichův, kanovníkův, křížovníkův, kolegiatův, z nichž každí rozličné úřady míst prvních mají a hledí, aby jakžkoli mohou, k nim došli.

Tak mnoho těch mnichův mnohotvarných žebravých v každém klášteře i s čeleďmi, aby všickni stáli na žebrání, založíce na to život sytý, aby jídla a pití hojnost byla, oděvu dosti, stavení mnohá a nákladné domy jako knížecí, náklady na služby chrámové, aby mnoho bylo ornátův, kalichův drahých, ubrusův, obrazův, zvonův, varhanův a jiných pomocí k těm službám, a to všecko aby žebráním dobýváno bylo. Toť musí být žebrání bez míry, ustavičné a nesyté. Oni vždy lačnější, nebo hrachu, nebo semene, nebo máku, nebo sýrův, nebo skopův, nebo ryb, nebo což kde na trhu uzří!

Kdož nedělá, nejez. Protož silní mniši jako koňové někteří neměli by jísti, ježto by mohli snáze dělati než staří sedlácí.

Tak jsou se ty roty přetvářily znameními pokory, trpělivosti a čistoty, i obsáhli jsou panství k těm klášterům bohatým. Někde celou krajinu

mají a sc čber po jednou grošův vezmou úroka a co obilí sutého! Tit moudře bohu slouží, aby mlčíce náboţni byli. Mohou toliko sluch míti, aby mlčíce mohli jísti a píti. A u nich králové, knížata a páni korouhevní pohřeby mají, nebo těm mlčelivým úfají svých duší lépe než žebravým, neb ti jsou blízko boha a za velikými platy ustavičně jsou na modlitbách. Protož jich věčné prosby vždy musí dojíti, aby ty lidi rozkošné z pekla vyzpívali. Neboť ti lidé dlouho jsou za stoly rozkošnými sedali hodujíce a neměli jsou kdy bohu sloužiti. A ty roty bohaté osáhly jsou zemí, že málo králové a knížata k svému panování zboží mají.

Zákonové lidští mají ten nedostatek, že splně všecky řeholy těch zákonův můž býti svatokupec, smilník, žráč, opilec, lakomec, svárlivý, nenávistný, pokrytec i jinak zlý, a ty hříchy maje, bude v pekle, plně všechen zákon mnichový. Také zákon Kristův můž býti plněn ode všech, kdož milují boha, kteréžkoli stavy drží, v kterémžkoli místě bydlí, v kterémkoli rouše potřebném chodí. Ale jich zákonův nemohou všichni držeti. Nebo založeni jsou na žebráni a na platech a všichni žebrati nemohou ani platův míti. Jsouce zákona žebravého, neměli by u koho žebrati, když by nebyl kdo dělaje. Ani by páni všickni býti mohli, by sedlákův nebylo.

Čině zákony mnichovy, člověk přivazuje se k úmyslu i k vůli toho mnicha, který jest ten zákon nejprvé ustavil s bohem v tom nesjednávaje se. Nebo kdy by se úplně s bohem sjednal, nesměl by žádných zákonův lidem stavěti mimo boží zákon, věda, *že takéhož lepšího nemůž ustaviti.*

Moc světská a poslušnost k ní.

Rozumně může vzato býti k užitku, že i svatým lidem sluší poddánu býti mocem vyšším, ale opatrně, totižto v těch věcech, kteréžby nebyly proti pánu bohu. To jest poddánu býti s platy, s díly pracovitými, ježto chtí míti páni od poddaných. Ale vždy se jest nalezalo, že jsou lidé poddáni byli a poslušni pánův světských i v těch věcech, kteréž jsou proti bohu. A též učiní i nyní lid lehký a prázdný bez víry, žeť *přikázání královská neb panská* více vážiti budou nežli božská. Znajíce moc velikou těch lidí v světě, příliš se jich bojí a třesou se před nimi a všecku poctivost božskou na ně vznášejí, klaněním, padáním a klekáním a všelikou službou a poslušenstvím nad bůh. Ale křesťanův věrných i doktorův tento jest rozum: přikáželi pán což jest proti písmu svatému, není v tom i nemá býti sluha poddán pánu. Jestli dobré, co císař přikazuje, plň rád vůli jeho. Pakli zlé jest, odpověz řka: musím více boha poslouchati než lidí.

Moudrost světská.

Moudrost zemská nejvíce chylí lidi ku povýšení na světě, k rozkošem těla a k upokojení zde v časných věcech bez zármutkův a bez překážek. Ze zlého založení hledají jména velikého, po rodech, po úřadech, po umění písem, po služebnostech v knížetství, po náboženství zákonním i po stavích obecných. Moudrost zemská nenávidí věcí sobě odporných; kdy by od koho pohaněn a ponížen byl v které věci, o to ihned v svár a vyvozování a zase hanění a ubití zajde. Také ta moudrost jediné myslí o zbohacení na světě, neboť rozkoš těla, sytost, prázdnost a pokoj nemůže

chudému přijíti. K těm svobodám a rozkošem musí zboží býti, a zboží člověk neopatrný nesnadně dobude. Jestliže co po rodech přijde, to neopatrný brzo rozptýlí a bude lotrem běhati. Ale opatrní, aby prospěch v rozkošech a ve cti měli, musí k němu moudře přistoupiti: loupežemi, násilím, lichvami, kupectvím, trhy, šantroky, rozličnými obchody, šenky, kramářstvím, aby jim vždy zboží rostlo. A ta *získování opatrná* na bližních s oklamáním jsou proti *lásce bratrské*, myslíce kterakoukoli lstí, příčinami, slovy mohli by dobyti statku na nich. A jakož jsou zle opatrní v dobývání zboží, takéž jsou zle opatrní v utrácení jeho, milosrdenství chudým a nuzným nečiníce, aby jim zboží neubylo. A tať se zdá jich opatrnost: hromaždíti, chovati, nedati se oklamat, ale jiné pod jmenem trhu klamati, *a kdož se jinak má, blázen jest a hlupec*, ten neumí svého dobře hleděti ani chovati. A ta opatrnost požívá moci a obrany světské, a z toho bojové, svody, svárové, soudové, přísahy, svědectví křivá a hanění jdou mezi lidmi. Nebo tu již hanba postavena jest, kdo by se soudcem nebo svárem nepostavil o své věci. Ten hubený a bláznivý jest. A kdo s hrdou smělostí a s vymyšlenými křivotami mocí a soudy umí svých věcí brániti, ten moudrý a dobrý jest. A taková opatrnost zemská jest jako máti jiných zlostí a příliš protivna zákonu božímu, porážejíc všecko dobré v lidech: pokoru, trpělivost, upřímnost, milování, slitování a spravedlivost.

Zkažený svět.

Měšťané a jiní lidé obecní hledíce jedni na druhé, nic jiného nemyslejí, jediné lakomství a dobývání zboží, aby z toho mohli vésti rozkoše tělesné v hodování, v pěkných oděvích měkkých,

drahých, potvorných, hetovných, v stavení domův a pokojův krásných a nákladných. A netoliko ten lid, ježto slove světský, v takových hříších leží, ale i ten, ježto slove a měl by býti duchovní. Majíce lid do nebe vésti, i předčí jej v těch věceh, kteréž ku peklu vedou.

Pochlebenství nejvíce panuje a nejškodněji u lidí velikých: u králův, u knížat, u pánův, u vladyk, u měšťan; u papeže, u kardinálův, u biskupův, u farářův. Preláti a kněžstvo téměř všechno došli jsou úřadův a bohatství skrze pochlebenství. A ten vešken lid tím jest poražen: sluhy pánům svým pochlebují a řeči sladké jim mluví k jejich chvále, hledajíce od nich darův a svobody zlostem svým, a oni jim všeho dopustí majíce je za věrné pro jejich pochlebenství. I přátelé tělesní nic pravého neumějí jedni druhým mluviti, jediné chváliti, zlé věci na sobě omlouvati. A tak se spolu kazí a mrtví. Též otcové a matky dětem ihned od mladosti pochlebovati počnou a tím je zkazí, že z nich potom zlí lidé budou, kteří vyrostouce ani vésti ani kárati se nedají.

Odsuzování bližního.

Nechtějte odsuzovati všetečně k zatracení ani živého ani mrtvého, nebo ten soud na samého boha sluší. Neb nevíte, co jest bůh s mrtvými učinil a co ještě se živým hříšníkem učiní. O nižádném není zoufati, dokudž hovění boží ku pokání jej vede. Slyš apoštola, jenž dí: „Nechtějte před časem souditi!“ Zaplať vám bůh, mistři a doktorové, že jste nám hloupým tu pravdu vynesli, abychom poznali, že bůh těch ku pokání čeká, kterých vy strpěti nemohouce, ani jich zároveň s bohem ku pokání počekati chtíce bojův na ně posvěcujete

a *meč světské moci na ně ostříte*, aby živým na zemi trvati nedali. Tato slova Kristova netoliko brání odsuzovati do pekla, ježto toho žádný v moci nemá, ale i toho odsuzování brání, které lidé v moci mají, aby *soud smrti* vydávali na lidi hříšné bez pokání. A doktorové, sloupové církve svaté, praví, že o nižádném nemáme zoufati, dokud hovění boží jej vede ku pokání. Protož máli ta řeč pravá býti, netoliko k smrti neměli by souditi, ale ani ku pomstě ukrutné, to jest k *mučení*, očí vyloupení, ruky utětí, statku pobrání, z města vyhnání. Ale svět není učedlník Kristův, aniž bude! Však svatá matka církev římská, ta všecky, kdož se jí přidrží, církví Kristovou nazývá, a již jest tomu světu sjednala zákony hodné, aby podle správy jich lidí mrtvila, věsila, stínala, pálila, topila i jinak mořila a mučila. Nyní se přihoditi může, že někdo člověka zabije a neuzří toho břevna v oku svém, ale sníli člověk vejce proti obyčeji ustanovení lidského, tuť uzří a otevře oči na tu mrvu, praví, že řádu církve svaté nedrží a že jest kacíř hoden upálení.

Vraždění.

Bůh jest vydal přikázání lidem, aby se spolu milovali. A netoliko přátely ale i nepřátely. A takové milování nemůž nic zlého ani přátelům ani nepřátelům činiti, ani žádati, ani *zabíjeti jich, nebo jest to největší zlé. Zabiti* musí býti nalezeno *kromě zákona božího.* Také proto lidé lidi nemohou zabíjeti, neb jsou sobě rovni v odsouzení viny. Jakož bůh brání koukole trhati, tím *vraždy zapovídá.* Proti tomu činí církev římská, vzavši smělost a svobodu v prolévání krve lidské mnohými obyčeji. A pominuvši již koukol na pšenici hospodářovu se jest zakrvavila, aby ji vytrhala, a

již na to i odpůstky vydává, aby skrze boje mnohá krev vylita byla těch, kterýmž ona nepřeje. A tín uvedením tak smělého vylévání krve lidské učnila jest ránu velikou víře Kristově i všemu lidu, ježto se od ní tráví, že téměř každý žízní krve bližního svého.

Útištění lidu, panství a poroba.

Smluvilo se dříví se dřívím, aby ustavilo nad sebou krále. (Tu vypravuje Chelčický dále, jak dříví požádalo nejdříve olivu, pak fík, pak révu, aby mu panovaly, však nikdo z nich že králem býti nechtěl. Konečně že přijal na sebe tu práci *bodlák*). Bodlák jako hloh ostrý a ukrutný směle dí: Poněvadž jste mě za pána zvolili, zvíte, žeť jsem já pán váš a žeť nad vámi tak panovati budu, žeť na některých kůže celá neostane. Odrut chlapa jako lípu. A druhý dí: Deř sedláky, neboť se otaví brzy jako vrba u vody stojecí. Ale dí k těmto věcem člověk rozkošný, širokého břicha a tukem porostlého: Však jsou naši lidé; otcové naši koupili je k dědictví věčnému nám, máme je v dskách a zápisy pevné na ně; proč bychom nepožívali moci a panování nad nimi? Kdo nám jich brániti může, abychom chlapův svých nekázali, jakž se nám hodí? Ta řeč s některé strany mluvě velmi pravá býti, že praví: dědicky přináleží ta zboží a panství k nim, kterýchž jich první otcové dobyli jsou a zápisy pevné na ně ujistili jsou vám, aby se nazí z nich rodíce, nazí odtud šli! A k tomu smrt a peklo v zápisích ostavili vám, a vždy těch zápisův hubenství, prokletí, bolest, hanbu a zármutky, dokudž smrt nerozdělí vás s těmi bědnostmi. To dědictví přirozené máte od svých otcův: běda a hoře, smrt a po ní peklo! Tuť jsou vám otcové erby zavěsili, a mimo to niti

jedné k dědictví na zemi nemáte! Jestliže otcové vaši koupili vám lidi s dědictvím, s dědinami, to cizí a na cizím koupili jsou vám. Nebo toto jest pravá řeč boží: Páně jest země i plnost její, hory, doly, země, krajiny, neb on jest pán všeho, vládne zemí i nebem nejprávněji, jako stvořitel jich. Co pak otcové vaši dali za jeho zemi, aby vás dědicky nám nepřátely jeho usadili? Však když sám není boží, nic božího nemůž právě požívati ani držeti, než jako násilník cizí bezprávně drží a požívá. Protož zmatečně na cizím koupili jsou vám otcové vaši. A toť vás potká v den smrti vaší. Z toho napomenuti budete, že jste bezprávně boží věci drželi, tupíce pána těch zboží pravého. Pán bůh obleče to všechno stvoření v odění a bude bojovati s nepřátely svými, ježto jsou jeho dobré věci osobivše sobě zle požívali k hříchům na jeho potupu. Nechlubte se tím, že jsou vám to otcové koupili na cizím, neočistivše vám toho nižádnými listy ani svědomím, že vám bůh své dobré (zboží) propouští za svobodné a vašemu rouhavému životu, abyste jej vedli na jeho panství a skrze jeho panství. A že díš člověče tukem prorostlý: „otcové naši koupili jsou ty lidi i s dědinami k dědictví," tu jsou ovšem zlý trh vzděli a těžký okup. Nebo kdo může lidi koupiti k takým bezprávím, aby je *tak robil a trápil, jako dobytek k zabití připravený, a tak se pásl rozkošně na jich bolesti, a tak jimi pyšně hrdal, psy ochotněji maje než ty lidi koupené, chlapaje jim, tepa, sázeje, šacuje? A psu svému díš: Myslivý, pojď sem, lež tuto na polštáři!* Pohleď tučný, kohos koupil a čehos koupil. Však *ti lidé prvé jsou boží*, než jsi ty je koupil. Bůh je sobě k libosti stvořil, a váží sobě více jednoho člověka než zboží, což jeho celá země má. A Kristus koupil jest sobě

lidi ty, ne stříbrem ani zlatem, ale krví svou drahou a bolestmi těžkými. Umřel za ně a tou smrtí ukrutnou koupil je sobě k dědictví. A pán zemský kupuje je k tomu, aby jich bolestmi své rozkoše rozmnožil, aby sobě z nich most udělal, postel měkkou ustlal jimi a stůl skvostný ustavil a všecku libost tělesnou aby v nich složil! Protož pohledíž tučný, v čem jsi založil tak sodomský život? Co díš v ten den, když bůh na soudě sedě proti tobě a všecka bezpráví postaví proti tobě, která jsi činil tomu lidu, který jest on sobě stvořil a koupil krví svou? A dí tobě: co jsi mému nejmenšímu učinil, mněs učinil, jdiž do pekla. Ty všecky věci tak tvrdě souzeny budou, jakož jsou sceněny, tou smrtí a bolestmi Kristovými. Nepomůže tu nic koupení, ani zápisové ve dsky vepsaní, aniž tu spomůže, že jsou se lidé velikými pány sdělali. Všeckoť bude souzeno na těch páních a kupcích lidu božího a změřeno bude každé jich bezpráví, což jsou tu proti lidu božímu učinili; ti hlavatí páni tu budou počtěni v těch ukrutnostech.

To má býti památné, že křesťané víry následujíce nemohou v pravdě panovati jedni nad druhými obyčejem panování pohanského, aby pán křesťan kupoval jiné křesťany a panoval nad nimi jako jiný pohan s ukrutenstvím dera je, a spolu věře s nimi, že jest je všecky spolu koupil Kristus, jenž váží sobě tak mnoho pastýře jako pána nebo jest tolikéž krve vylil za pastýře jako za pána. Protož nijakž z víry toho nemohou dělati, aby jedni druhé sobě kupovali a vozili se na nich tak s potupným pohrdáním, a činili sobě takové rozkoše z jich bolestí.

Svatý Pavel psal k Římanům: „Všeliká duše mocem vyšším buď poddána.“ A to chtějí mi-

strově, aby tak držáno bylo za víru od všech křesťanův. Jakož mně to jest řekl jeden mistr Pražského učení, že tak mám držeti, pakli bych tomu nevěřil, že jsem kacíř. Jiné jest učiti věrné křesťany, aby poddáni byli mocem *cizím* v hodných věcech, a jiné jest panovati a pány ustavovati odporné těm pánům, pod nimiž dávno přebývali jsou.

A ještě by něco bylo, by se s králi pohanskými srovnali v řádu soudním, nebyl by tak křik od vdov, sirotkův a jiné chudiny.

Ani protivenství (opírání se nátiskům a křivdám) nic neprospěje. Chudému pak není zdrávo takové protivenství: Někdy se protiví slovem nemoudrým a sedí pro ně den nebo dva v kládě, nebo *bit bude* a obrácen pro ně.

Tuto jest největší příčina, pro niž se moci protiví mnozí, že jim jest těžká svým ukrutenstvím a že je dáví *platy velikými*, *šacunky*, *robotami těžkými a mnohými*, *bezprávími*, *pro něž netrpěliví stoní*, *repcí*, *hanějí a proklínají a by mohli pomstiti zlé pána svého*, *to by jich radost byla. A v tom hřeší netrpěliví*, *mstíce se nad svými pány a proklínajíce jich*, *a nic sobě nevyklnou.* Páni hřeší nad nimi, bezpráví jim činíce, a oni hřeší, nad pány se mstíce. Ale jest to těžké na váhu převesti a to sobě k vůli pochotně připraviti, když by jednoho člověka kdo měl, *aby jednou rukou jeho krmil a druhou poličkoval.*

Chce-li kdo ujíti ukrutenství svého pána, nemějž nic za ním, a pakliť se líbí dědiny a oprava za pánem, *trpiž roboty a platy a budeš-li pokorně trpěti*, *ta bezprávi přijdou k dobrému.* Nebudeš-li trpělivý a budeš se protivit, reptati, klíti, nic tím neuléčíš toho neduhu; neobrátíť se na to, že ty repceš, *nechceš-li jeti do lesa v čas metelice zpívaje*, *ale musíš pláče jeti*, *ať po hlavě tepe!*

Meč mnohotvárných a pyšných pánův můž pohany v zlosti převýšiti, nebo oni skrovněji tím mečem místo zaměstnávají, nemajíce tolik pánův těch zbytečných, duchovních, křižovníkův, opatův, biskupův, papežův, ježto drží panství veliká a vedou války s mečem jako i jiní páni světští, a všichni chtějí po meči sluhy boží býti, kde kdo kterou jeskyni sběhavou osadí zloději, násilí, loupeže, mordéřství jednajíce, a vždy sluha boží jest a meče darmo nenosí. Ovšem pravé jest, že jeho darmo nenosí, ale ne všelikému bezpráví; k násilí, k loupežem a k *potlačení chudiny robotné.* A s tím ti páni mnozí roztrhali jsou lid a rozlítili jeden proti druhému a každý svůj lid žene stádem v boj proti jinému. *Protož skrze ty mnohé pány již všechen lid sedlský v mordérství uveden jest,* chodě v zástupích s brannou rukou připraví se s střelbami a s jinou zbraní šibalsky, jako k boji připravený, a skrze takové běhy *všecka láska bratrská vražednou krvavostí jest prolita.* Na to jest připraven ten lid, *poněvadž s pány musí hotov býti na vojnu a na to sobě braň kupovati.*

Nikdy nebude odpuštěno pánům a vladařům ukrutným, ježto sedláky své tepouce, hanějí, chlapy, výry, psy je nazývajíce, u vězení sázejí, aby vždy jich bezedná hrdla plnili. Někteří páni mají lidi platné, ježto jim platí *troje úroky*, až někteří musí z dědin uteci, nemohouce tomu dosti učiniti. Též i duchovní pokrytci, prelati, mniši, faráři, když mají platy na lidech, vězením i jiným bezprávím vždy dobudou úroků v desátků od nich.

Kněžím chudí lidé, byť i svatí byli, méně jsou vážni, než psi, aniž na ně vzezří. Pýše a lakotě bezedné nestačí nikdy království veliké králi ani panství pánu, musí násilí činiti chudině

své i ne své. A panoši nestačí sto kop platu, hospodářství všecko i s nábytky, vše to pýcha a lakota sehltí a prokvasí, že jedno slove pánem, ale dlužen jest, že k zaplacení všecken statek nepostačí.

Nynější bohatci sami mnoho sehltají s čeleďmi svými prázdnými, ježto se pickují jako koňové a smilní na jich zboží, rozličné dvornosti v oděvích vymýšlejíce. Na mužích rubáši do země, suknice otáhlá málo zadku kryje, a kukla sedla koní kryje s kuklici mnichovou i s radlicí; nebo kloček krátký a vlasy dlouhé až na ramena odívají a klobouček chlupatý na to jako homoli, i vyhledá z něho jako z krbu; ježto již nevědí, jakých potvor chtí ze sebe nadělati. Taktéž ženy mrzké navěšejí na se toho sukna, že se již ledva vleče v něm, s vymyšlenými kroji a s lepotami ovšem nelepými, a hlavy široké a nahoru vysoké s rohem, i chodí jako k . . . y papežovy na odiv a na úkaz všemu světu. Ale o milosti k chudým nemluv; více ji uzříš k psům než k chudým; těch dosti mívají, vyžlat, chrtův, ohařův, a hojně je chlebem krmí. Psíky také chlupaté mají, ty pak na polštářích podle sebe kladou, do lázně je nosí, myjí, češí, maso kupují a vaří jim. Ale Lazar chudý nemá proč k jich stolu, smrděl by jim. Někdy roznemůže se u nich člověk, ihned s ním ze dvora pospíší, aby na ně z něho smrt nepřišla.

Úzko bylo by nyní v tento čas Sodomský říci někomu: nesluší tobě té zlé věci míti; neb nyní všecko sluší každému. Ale by na to přišel Jan (křtitel) milost boží maje v sobě a vytrhna meč pravdy na to zlé, řekl by jim: Nesluší na vás páni ta lenost, celý den prázniti, seděti, túlati se, v šachy, vrchcáby neb v karty hráti, dlouho spáti, vždy v se cpáti a líti pivo neb víno co do sudu

a nikdy nezlačněti. Také nesluší na vás, lidi chudé se dráti a bezpráví jim činiti robotami, lovy, pomůckami přimyšlenými a jinými břemeny jich tisknouti.

Poctivost panen a vdov.

Dobrá Anna zachovala panenství do manželství. A to by i dnes poctivo bylo mezi křesťany, aby ty panny, které se mají vdávat, zachovaly se v čistotě až do manželství. Chceli se dobře vdáti a dobrou manželkou býti, aby prvé dobrý a poctivý život předšel. Neb když se ihned z mládí poskvrní freji a smilstvím, to bude potom bez studu konati. Jakožto *nynějšího lidu běh ohavný* ukazuje, ježto bez studu a bez poslušenství bydlí, v frejích, v smilství pokoutném, v tancích, touláních po jarmarcích, po posvíceních, po krčmách, v rozpuštěních nestydatých, oplzlých a rufianských slibují sobě děvečky s pacholky bez vůle starost svých, a nebudouli míti svobody a povolení naspěch od starších, tehdy hned samy běží leckams za pacholky. A není div, že jest takový neřád v lidu mladém, nebo od starých není naveden k nižádným cnostem křesťanským a sami staří taktéž jsou vyrostli v slepotě a v nevědomí, a jich děti též po nich. Protož nemůž ten lid slepý a v hříchy zavedený právě v manželství vstupovati ani v něm právě státi. Ale na této Anně netoliko panny a manželky ale i vdovy měly by teď příklad bráti, kterak jest řádně stav vdovský vedla v modlitbách, v postech a v chválení boha ve dne i v noci. Ale nyní přebývajíce pesky v manželství, nehned potom zachce se svatého vdovství. Pohříchu nyní málo v vdovství prospěšných lidí. Spíše najdem život lení, soběvolný, že svobody těla nezbedněji hledají než v manželství. A toť jsou *vdovy mrtvé, které*

nejvíce náboženstvím mnišským a kněžským jsou zkaženy, jimž mniši a jiní kněží lstivě pochlebují pro statek tělesný, kterýž ony jim obyčejně dávají. A ty vdovy všechen čas svůj tráví v utrhání a v klevetách.

Manželství.

Pan Ježíš ani jeho matka nešli by na svatbu, kdy by šla nynějším během rufianským, s rozpuštěním vzteklým a nepoctivým bez studu, počínajíce manželství na základ smilství stavěti, neb o tom jedině řeč chtějí míti již na svatbách. Ale že za nejpilnější chtějí míti ze čtení to, že pan Ježíš a matka jeho byli jsou na svatbě, aby tím potvrdili svátosti manželské, že v sobě není bludem, neb jest ji bůh na počátku ustanovil v ráji: i takť jest, že jest v sobě dobré, ale s příčinami dobrými jest dobré. Nejprvé pro užitek rozmnožení poctivého lidí, neb jest to sřízení boží, aby se dva člověky snímala k manželství hodná a zavázána byla sobě do smrti. Druhý užitek manželství jest u věcech tělesných, že mohou jíti nějakým řádem, nebo lidé mladí a svobodní nižádné pilnosti potřebné o hospodářství nemají, k marnostem poběhlým toliko zří, ale když se pojmou, ihned jinam nemyslejí, péči k hospodářství přiloží, aby se s čeledí a s dětmi živiti mohli.

O tělesných svatbách lidé mají dosti řečí od kněží, ani je příliš slavně tím odívají, že pan Ježíš s matkou svou na svatbě byl a že tím potvrdil jich stavu svatého. A jáť také k tomu to dím: že ona dobrá Sára měla jest sedm svateb a na každé byl ďábel a zdávil jí ty všechny muže, kteří ji pro chlípnost pojímali.

Čistota srdce a dobré svědomí.

Kdo nectí boha čistotou srdce, kamením vysoko zdělaným, zlatem a stříbrem, postavci drahými, pálením vosku mnohého a jinými náklady tělesnými nemůže jeho ctíti, nebo on v takových věcech nekochá se, aniž hříšník můž jeho ctíti tím, co jest prvé bůh sobě ke cti stvořil.

Když duše ztratila a hříchy smrtelnými poskvrnila celost a nevinnost svědomí, kteréhož jest na křtu dobyla, musí skrze pokání pravé a rozumné, a předkem skrze víru hledati znova dobrého svědomí a nevinnosti panenské, navrátíc se celým srdcem k bohu a opravujíc na sobě věci porušené skrze hříchy. Ale já *to* pravím svědomí dobré, které jest před bohem i před lidmi dobré a kteréž jest bez pokrytství, beze lsti, beze lži i bez viny hříchův smrtelných. A to jinak v lidech státi nemůže, leč se srovnají volí, úmyslem i každým skutkem s přikázaním božím.

Odpouštění ze srdce.

Odpuštění lstivých může mnoho býti, jakož na mnohých zjevno jest, že nic méně zle o sobě nemluví po smíření pokoutně než jako prvé, a malá příčina vzejde potom, až o to opět vzhůru budou. Též ta hovada, ježto v rok chodí k tělu božímu, ježto se sekou a ve svádách ukrutných trvají až do velikého pátku: tuž kmotrové za oltář s nimi zajdouce táhnou jim ruce v hromadu, a oni zlostí nemohou na se hleděti, i zamaží v nich čerta tím mírem a oni s tím hned jdou k tělu božímu, jako mrzký dobytek.

Odpočinutí duší a pokoj boží.

Lidé mnozí bloudíce jinak hledají sobě odpočinutí a upokojení duší svých v rozličném stvoření

a v rozličných vymyšleních, však nic nenaleznou. Neb jim nestačí k tomu odpočinutí množství zlata a stříbra, kamení drahého a mnohého, ani krása a libost lidská, ani hlasové sladcí písem a hudeb, ani kochání v rozkošech tělesných a ve vůních chutných jídel a pití rozkošných. Ani ve velikém bohatství, ani ve cti mnohé, ani v důstojenství tohoto světa. Taková nižádná věc světská a tělesná nemůže přivesti odpočinutí duši, ač se to zdá lidem světským podle jich slepoty a bludův, že těmi věcmi upokojí duše své, jako onen boháč, jenž byl mnoho obilí nashromáždil a řekl jest duši své: Máš mnoho zboží složeného za mnohá léta. Protož odpočívej, jez a pij a hoduj duše má!

Pokoj boží jest vnitř v svědomí dobrém a toho musí dobyti člověk s velikou prací a s nepokojem těla. A z toho již rozumíme, že nejde ten pokoj skrze mnoho domův, nebo měst, nebo hradův, nebo peněz, ale *skrze opuštění těch všech věcí.*

Všecka bezpráví, kteráž na nás od světa upadají, musíme pro slovo boží *trpělivě nésti:* jinak nemůž nižádné moci v nás míti slovo boží. Člověk musí sama sebe zapříti, násilím umrtviti žádosti hříchův, kteréž v těle a v srdci jsou a dáti místo slovu božímu.

Málomocnost husitství.

Ta stránka, kteráž by se chtěla lidu přičísti, a jeho královstvím býti (husité), ta jest příliš v sobě rozdělena pro mnohé falešné proroky, ježto s mnohotvarným uměním jsouce uprostřed, roztrhali jsou ten lid v roty a mezi tím mnohotvarní a soběvolní duchové pronikli jsou srdce mnohých, aby se každý na svou cestu naklonil, po svém rozumu jda, od jiného se děle, jinému nejsa poddán, jinému nevěře, jiného neváže, každý sám se sobě

líbě a v svém smyslu hojen jsa. Protož přílišné porážení, zemdlení a zetření toho lidu jest ze vnitř na víře na cnostech i na pomoci bratrské. Neb není bratr bratru pomocen, ale loví jej až k smrti pro svá domnění, kteráž za víru má. A z toho bývají zjevní svárové, hanění, utrhání, bojové a veliká zetření. Proto již *přílišné zpuštění tohoto království* jest a dům na dům padá, lid proti lidu, člověk proti člověku, aby neměl naděje jeden v druhém, ale podvrácení a oklamání. Tak že ledva samou milostí boží můž někdo nalezen býti z toho lidu na cestě spasení, aby utekl těch hříchův, ježto jsou se přimnožily pro zhašení lásky a pro rozmnožení nenávisti a jiné nemilosti až nad míru.

VIII.

Duševní směr a životní potřeby vzdělanstva v století devatenáctém jsou o několik stupňův vyšší, než byly před čtyrmi sty lety; ale ze spisův Petra Chelčického ovanuje nás síla a svěžest myšlenek moderních.

Literarní plody středověké vůbec mají nyní cenu toliko pro učenost odborovou, hlavně jazykozpytnou a dějepisnou, i nebudí k sobě náklonnost čtenářstva, v jehož kruzích novověká osvěta se pěstuje. Obsah neméně než slohová forma jejich liší se tak příliš od písemnictví nynějšího, že čtenář sebe horlivější nemůže se ubrániti při nich dosti brzkému unavení. Má-li pak tento výrok svou platnost o všech plodech literatury středověké, o spisech náboženských má jí měrou dvojnásobnou. Ani Štítného, ani Miličovy, ani Husovy, ani Biskupcovy, ani Korandovy, ani Příbramovy, ani Rokycanovy náboženské spisy nejsou

a nestanou se už nikdy v národě našem čtením populárním; ale Petra Chelčického Postilla a druhý díl Síti víry, dnes nově vydány zajisté by u nás nalezly drahně ještě jiných pilných čtenářův mimo filology a dějepisce. Skorem bychom odvážili se říci, že v těch spisech jest literární středověk český přemožen, že Petr stál netoliko svými duševními snahami ale i spůsobem své spisovatelské činnosti už mimo kruh své doby. Na tuto velice důležitou vlastnost hlavních spisův Chelčického musíme poukázati se zvláštním důrazem. A čím to, že z veškeré rozsáhlé náboženské literatury české ze století čtrnáctého a patnáctého toliko díla Petra z Chelčic chovají v sobě živé kouzlo spisův novověkých? Čím to, že je čteme nyní, ani valně neznamenajíce čtyřsetletou jejich od nás vzdálenost? Příčina toho velmi zajímavého zjevu leží na snadě.

Petr Chelčický mluvil a psal ryze po česku, myšlenky i řeč jeho plynou zcela přirozeně; on jest spisovatelem českým té doby v nejdokonalejším smyslu toho slova. Všichni ostatní spisovatelé čeští ze století čtrnáctého a patnáctého, ani jediného nevyjímaje, nabyli svého vzdělání pomocí latiny, a sice latiny nikoliv klasické, nýbrž středověké; v duchu tohoto cizího jazyka a to ještě nikoliv v nejlepší podobě jeho skládali také své české spisy. Pouta scholastické latiny visela na českém péře i Tómy ze Štítného i Jana Husa, ačkoliv onen právě tehdejším vzdělancům v Čechách dokázati chtěl, že jazyk český jest úplně způsobilý k vyjádření vyšších pomyslův filosofických i náboženských, a tento opět byl seznal, že reformační snahy své musí vštípiti do myslí obecného, naskrze *českého lidu.* V století patnáctém čeština Husova, Korandova, Biskupcova, Příbramova, Ro-

kycanova zní naskrze stejně; čeština Chelčického vyniká mezi nimi všemi nikoliv snad jinými českými slovy, ale jiným, právě *českým* duchem. Proto zdají se nám jeho spisy vedle jejich mnohem bližší, známější, češtější; proto na jejich nynější půvab neměl středověk tolik záhubného vlivu. Petr Chelčický může vším právem býti považován za spisovatele, jenž nám čistou, prostonárodní mluvu českou ze století patnáctého v svých duševních plodech uložil.

Dosti obšírné vyňatky, kteréž jsme v této úvaze ze spisův Chelčického položili, svědčí, že Petr byl *křesťanským moralistou*, mravokárcem. V této své hlavní vlastnosti přidružuje se k reformátorům českým, kteří jej předcházeli, k Štítnému, k Miličovi a k Husovi. Však jest zároveň posledním článkem tohoto řetězu, vrcholem reformační budovy české. Průběh otázky křesťanské v národě českém byl zcela přirozený, zvolný, nenáhlý; trvalť úplné století. Štítný počal velmi mírně, Milič sáhl do věci už ostřeji, Hus musil užíti ještě prudší zbraně a když to všechno nic neprospělo, přišel Chelčický. Byl to nutný postup mravního přesvědčení v národě českém o úplné zkaženosti tehdejší církve římské. Při tom objevuje se druhá, neméně zajímavá stupnice, ale shora dolů. Od polovice století čtrnáctého až do polovice patnáctého ubývalo moci autority církevní na půdě české. Při Štítném ještě byla úplná, při Chelčickém už nadobro zmizela. Jakmile se na autoritě žádá, aby se opravila, přestala být autoritou. Štítný ještě se domníval, že postačí pouhé upozornění, aby církev svůj život opravila. Milič se přesvědčil, že ostýchavé, v rouše nejhlubší poslušnosti bázlivě zakryté upozornění jest na silné nervy církevních vladařův prostředek příliš slabý.

Přidal horlivosti, ale šetřil při tom zřetelův k autoritě ještě velice. Hus octl se už na samém kraji pěstování autority, Chelčický odvrhl od sebe daleko ta duševní pouta, a jakož psal původně a samostatně, rovněž *samostatně* i myslil. Zůstal v kruhu nejvyšších ponětí křesťanských; ale v něm zcela nově učinil sobě *ideál mravní dokonalosti lidské*, a dle něho zřizoval život jednotlivce i celé společnosti, dle něho upravoval víru a skutky každého člověka. Že při této jeho činnosti velmi mnoho z tehdejšího života církevního, politického, společenského a soukromého padlo pod ostrý nůž, kdo by se tomu chtěl diviti?

A Chelčický neušetřil ničeho, o čem byl přesvědčen, že se to příčí mravnosti, od něho jakožto nejvyšší úkol člověčenstva vztýčené. Odpoutav se nejdříve sám od nátlaku všeho autoritního kultu uváděl *zdravý rozum* v právo do všech poměrův životních. Hlavní myšlenkou jemu bylo, že moc světská musí býti úplně odloučena od života duchovního. Kdož mu nyní vytýkají, že tím pracoval na úplné zničení všeho státního a politického zřízení, ať považí, že sama nejtrpčí zkušenost jej přivedla k té zásadě, jejížto životní sílu a mravní důležitost *Jednota bratrská* pak v praxi dokázala. Chelčický nehlásal *revoluci* proti zlořádům od něho co nejostřeji vyznačeným; nepodněcoval k útoku a k záhlednému boji proti tehdejší spůsobě církevněstátního společenstva; jeho úvahy vybíhaly v přímý opak všeho násilnictví, na jedné straně k dobrovolnému opuštění všeho útisku, a na druhé k trpělivému snášení hrubé moci. Chelčický nepovzbuzoval k *pomstě*, nýbrž k *lásce a bratrství*. Neháji vladaření žádné, nýbrž dokazoval *rovnost všech lidí* vespolek. Krve bylo dle jeho přesvědčení prolito až dost, a nedosaženo tím žádoucího upra-

vení života křesťanského. Nezbývalo, než pokusit se o ten vznešený úkol cestou nekrvavou, cestou pravdy a mravnosti, šetřením lidskosti v každém člověku a ve všech poměrech života společného. V tom ohledu skví se Chelčický skutečně co myslitel první třídy. Bystrému oku jeho neušlo nic, co se neshodovalo s jeho ideálem mravného člověka. Proto jsou nám jeho spisy zároveň nejvěrnějším zrcadlem všeho, co ve vlasti naší za jeho doby se dálo.

Někteří novější dějepisci v Čechách vytýkají mu, že zničil *pojem církve*. My bychom mu činili výčitku právě opačnou, totiž že *pojem církve* rozšířil nad všechen život lidský. Jednota bratrská jest toho důkazem. Ovšem, Chelčický neviděl zřízení církve římské v dogmatech, nýbrž v mravní praxi. O články věroučné staral se jen potud, pokud hověly neb odporovaly mravní dokonalosti. Porážel náuku o vzývání svatých, o očistci atd., nikoli proto, že by nebyla pravdivá, nýbrž že se z ní hojně prýštily nemravné skutky kněžstva, lakota peněz. Čistě theoreticky jal se Chelčický za celý život svůj probírati toliko jeden článek víry katolické, totiž o svátosti oltářní; však dle našeho mínění neměl v tom žádného štěstí, za jeden zázrak přijímaje zázrak jiný; jedno tajemství objasňuje tajemstvím druhým. Dogmatika také nikdy nebyla silnou stránkou Jednoty bratrské, ale až kam nejvýše jest možno v oboru ponětí křesťanských dostoupiti v mravnosti života, tam se povznesla ona společnost, která v národě našem má své kořeny v duchu Petra Chelčického, *v samostatném, původním duchu českém!*

Nic neprospívá, chtíti nyní zlehčovati reformační snahy české, jako by nebyly bývaly leda ohlasem Viklefismu. Hus měl své předchůdce v re-

formaci doma, ve vlastním národě, když o Viklefismu ve světě ještě nebylo ani slechu, a měl zde také nástupce, kteří dále vedli věc od něho nedokonanou; *pravým ukončením husitství jest zřízení Jednoty bratrské k nejmocnějšímu podnětu Petra z Chelčic.* Kde která reformace může honositi se takovým slavným dovršením sebe samy? Proč pak Viklefism v Anglii nesplodil podobnou společnost pro pěstování nejvyšších ideálův mravnosti křesťanské, když husitství bylo toliko jeho slepým nápodobením, jeho dalekou ozvěnou, když všechny myšlenky v reformaci české měly původ svůj v hlavě reformátora Oxfordského? . . .

Chelčický dokazuje původnost a samostatnost veškerého svého myšlení také tím, že velmi zřídka užívá citátův ze spisův cizích. Proti takovému spůsobu psaní byl ovšem hlavně ochráněn svou nedostatečností v jazyku latinském, v němž všechna vzdělanost evropská té doby se pohybovala. Kdykoliv chtěl zmíniti se o nějakém mínění cizím, původně latinsky sepsaném, musil k tomu užíti služeb některých svých přátel, v latině vzdělaných. Tou cestou poznal i Viklefa, tvrdě na určito, že ho v původním znění nečetl, nýbrž že sobě vyžádal podání správy zvláště stran jeho mínění o svátosti oltářní od některých dobrých Čechův.

Na skrze známi byli mu mimo bibli spisové svatých otcův Řehoře, Jeronyma, Augustina, s nimiž téměř naskrze se shodoval, uznávaje vedle evangelií také tradici za úplně oprávněnou k spořádání života křesťanského. Z novějších myslitelův křesťanských byli mu dobře povědomi zvláště Duns Scot a Albert Veliký, však proti oběma se postavil zcela rozhodně, odporuje Scotovi zvláště v úvaze o těle božím, a vyvracuje nauku Alberta Velikého o zabíjení těla. Z domácích spisovatelův

českých byl mu ze všech nejmilejší mistr *Protiva z Nové Vsi.*

Od tohoto předchůdce svého v reformačních snahách českých přijal zvláště výklad o původu a povaze světské moci v křesťanství a křesťanstvu, i zachoval nám památku původního spisovatele českého, o němž bychom jinak už ničeho nebyli věděli. Chelčický do své Síti víry položil výslovně velmi obšírné výňatky ze spisův mistra Protivy, nyní úplně ztracených.

V nové době dějepisného badání českého vyskytla se proti Chelčickému výčitka, že byl „blouznivý sektář". Dle našeho přesvědčení není potřebí leda opravdu přečísti jednu neb dvě stránky zvláště z hlavních jeho spisův, Postilly neb Síti víry, aby úplná lichost takového o něm soudu vyšla na jevo. Naopak v celém reformačním ruchu českém neznáme myslitele praktičtějšího, muže více vzdáleného od vší mystiky, od všeho planého horování citův, od svodné hry rozčilené obraznosti, než byl Chelčický. Vždyť on právě nejhorlivěji bojoval proti všemu blouznění, on právě nejstřízlivějším ano *ledovým rozumem* svým všechna ustanovení a všechny spůsoby života duchovního i světského, před nimiž současníci v nejhlubší pokoře se skláněli, rozpitval až na nejdrobnější nitky, aby ukázal mravní nicotu jejich. Jeho až přílišné vyhybání se otázkám dogmatickým a neustálé přihlížení jedině k praktické mravnosti životní nejlépe svědčí, že v něm k nějakému blouznivci nebylo vůbec žádného materialu.

Měl-li také *osobní* účastenství v prvním na veřejnost vystoupení Jednoty bratrské v Kunwaldu r. 1457, není lze vystopovati. *Okolo té doby ztrácí se jeho jméno z řady živých.*

Ze zlatého věku v Čechách.

Historický obraz

od

ALOISA JIRÁSKA.

Matice lidu ročníku XVI. číslo 3.

(Běžné číslo 93.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1882.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1882.

— — my beze vší rozvahy různě
se zmítáme, ani vědomí
což naše spása
ký všeho cíl a konec. —
— — — — — —

Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic.

I.

Dvě košaté, staré lípy stály před lukaveckou krčmou. Pod jednou z nich, která byla domovním dveřím blíže, hosté sedali na hrubých několika lavičkách kolem dokola postavených. V rozoraném kmeni stromu druhého, stojícího na konci stavení, jež bylo na té straně od kamene, bylo několik železných kroužků zaraženo. K těm jízdní pocestní a formani přivazovali koně své a kleprlíky, aby jim dali buď novou podkovu přibiti, neb uvolněnou přiraziti.

Provozovaltě lukavecký krčmář také řemeslo kovářské. Nevelká jeho kovárna, všecka černá zela zrovna za druhou lipou. Ale ani jiskerka tmou začazeného sklepení neproskočila, ani jednou kladívko na kovadlině nezadrnčelo — ohniště černo studeno, měch jindy bručící a píštící, bez dechu, a větru odpočíval.

A takové ticho panovalo také před hospodou. I drůbež někam do stínu zalezla, a pes na řetěze uvázaný ulehl na kamenné záspi a jen chvílemi ze dřímoty prudce se vytrhl a do vzduchu chňapl, když dotěrný komár nebo mouchy, jimiž se horký,

tetelící vzduch hemžil, příliš dorážely. Bylo to odpoledne, v červnu měsíci, l. 1593.

Lukavecká krčma stála o samotě na výšině táhlého kopce, a do lesů nebylo daleko. Že však byla při silnici vedoucí do královského, lidnatého města, zřídka kdy byla bez hostů. I dnes, jak se zdála prázdnou, opuštěnou, měla návštěvu. Hle, tam u cesty stojí vůz plný nákladu: několik beden, dvě malované truhly, dvě prosté skříně tmavě natřené, nějaké náčiní hospodářské, něco uzlů, v nichž zavázány jsou jistě šaty pernaté, jak svědčí čouhající cejcha strakatá, ne zrovna čistá.

Někdo se stěhuje.

A ten, jenž se stěhuje a jenž je majitelem tohoto všeho statečku, jest kněz Jan Mancipalík, jenž tamto na lavičce pod lipou sedí. Na hrubém stolku před ním stojí znamenitý korbel, z něhož všecko bílé pivo pšeničné již zmizelo. Mancipalík je v kněžském rouchu svém, beze svrchního šatu. Klobouk leží vedle na lavičce.

Zpod lípy byla krásná podívaná. Silnice z lesa na pravo vycházejíc, na levo za hospodou mizela opět ve tmavém boru, jenž se po příkrém úbočí rozkládal. I za hospodou nedaleko les širý šuměl a tak jen zpod lip do předu byl volnější rozhled do kraje, jenž pod horou se rozkládal, malebný, utěšený jako krásný obraz.

Mancipalík však nedbal krás a půvabu ladné krajiny, nad níž se klenulo modrojasné, ozářené nebe, on zavřel oči, aby si odpočinul, pohověl, zapomenul na trampotnou cestu a klopoty svého povolání. Venku tak horko, tu tak příjemno, chladno. Nicméně stkvěly se perličky potové na zardělém, nízkém čele, i na masitých rumných tvářích; to bylo zajisté tím, že tělu jeho bylo valně požehnáno.

Spal tvrdě, a zdravý, ne příliš hlučný chrapot dral se mu ze hrdla, až se mu laloch pod oholenou bradou potřásal. Kněz sebou ani nehnul, i když na síni v krčmě strhl se jakýsi pekelný křik; ale pojednou vyrazil odtud klučina, as osmiletý, za ním hned druhý, o něco starší, a dopadnuv mladšího, pokračoval v práci, kterou byl zajisté na síni začal, t. j. chytil ho za pačesy a jal se pěstí ho láskati. Mladší měl hlas výdatnější nežli pěstě, a tak křiče jako by ho na nože bral, sladký spánek z pod lípy zaplašil.

Mancipalík vytrhnuv se mnul si oči. Jakmile rvoucí se chlapce spatřil, rozkřikl se na ně. V tom také ve dveřích na prahu krčmy zjevila se suchá, dosti veliká žena, v černé kordulce, majíc v náručí nemluvně v peřince zabalené; ta s povýšeného místa svého prudce do chlapců se dala, a pak i do Mancipalíka, muže svého, že je nechá a že jich nezkrotí. Ale již malá asi dvouletá holčička, držící se její sukně, polekaná křikem bratříků svých, láním matčiným i otcovým, jenž povstav na zbojníky mladé si zamířil, dala se také do pláče.

Lukavecká krčma tichá, jako by za horkého dne na slunci dřímající, v ráz se probudila. An kněz Mancipalík synky své, kteří nechtěli hned poslechnouti, jal se důtklivěji pořádati, Bachna, manželka jeho, stále ještě broukala, že si těch dětí pranic nevšímá, a všechno jí jenom na starosti ponechává.

Pojednou však umlkli všichni. Spatřili na silnici jezdce, jenž jeda na bílém kulhavém, ne zvláště úhledném koni, nyní ku krčmě zabočil. Pod lipou zarazil a kolem se rozhlížel, jako by čekal, že někdo z hospody přijde jemu posloužit.

Všecka farářova rodina pojednou tak utich-

nuvši, zvědavě hleděla na pocestného, jenž celý jsa zaprášen, nyní s koně slezl. Činil to zvolna, ne bez namahání. Byltě už letitý a vlasy jeho krátce přistřižené valně prokvétaly. Šatem svým barvy tmavé podobal se nejspíše měštěnínu, ale kněz Mancipalík v duchu hned si přiznal, že to něco od péra, nějaký mistr nebo doktor.

Teď konečně zjevila se tlustá krčmářka v zamaštěné zástěře a změřivši pichlavýma očima svýma nově přibylého, uvítala jej. Žádal, aby mu koně jeho opatřili a jemu vína přinesli, sem pod lípu. A tu již obrátiv se ku knězi, požádal, aby mu dovolil do chládku usednouti.

Chlapci vynadívavše se na cizince, ztratili se ze dvorka za koněm, a žena knězova, ano jí nemluvně začalo plakati, do vnitř odešla; a tak farář s cizincem pod lipou osaměli. Usedli za stolkem. Jak hospodská sem přišla, hned se jí cizinec ptal, kde je muž její.

„Kůň můj ztratil podkovu a silně kulhá, rád bych, aby mně ho okoval.“

Ale hospodská nemilou věc cizinci zvěstovala: že muž její do města odešel, a že teprve teď odpoledne přijde.

„Kůň už nemůže,“ pravil cizinec jako pro sebe, „dále to nepůjde, co na plat, musím čekati. Však mně bude veseleji, nebudu bez společnosti,“ dodal usmívaje se, a pohlédl na kněze.

Ten však odvětil:

„Škoda, žes, pane, dříve nepřijel. Za chvilku dám zapřáhnouti, jen co mine největší vedro.“

„Jak že, zapřahati? Tvůj to vůz? Stěhuješ-li se?“

„Ano, s veškerou rodinou, jak jsi ráčil viděti.“

„Teď?! Sv. Jiří už dávno minulo a do sv. Havla daleko.“ *)

„Ale pan Pěčka z Radostic nedbá kalendáře, jakož i smluv a daného slova.“

„Znám ho.“

„Nuž, tedy ráčíš věděti, jaký to utěšený pacholek. Čistý to rytíř. Má mnoho kostelů a far na svém zboží, ale většina jich je bez kněze. Neosazuje jich z lakoty, aby knězi nemusil nic dáti, a kde kněze má, toho brzo vyštípá, jako mne.“

„Tys byl u něho?“

„Že jsem měl před tím zlé místo, šel jsem, an mne pozval; přebudiž bohu žel! Pěkně, hladce mne přijal ten pan Pěčka, a poctivě činil, ale v tom obmyslil svou věc. Napřed mně nějaké rybníčky přiříkal i pole dobré a každého měsíce sud piva; ale pak nedával nic a tak jsem měl škody za mnoho kop. A když tak pán jednal, tu také poddaní šli jeho zlou cestou. Zničili také smlouvu, kterou jsem s nimi měl, nedodali mi čtyři kopy, a za letníky**) zůstali mně dvě kopy dlužni. Desátku, kterýž dávají po sv. Havle, nedali ani do vánoc, a mnozí ani po tom. U farního domu byl pěkný sad, a ten mně v noci všecken otloukali, a ještě mi tam ukradli kaftan, kožich, slonový hřeben a manželce mé dvě sukně. Tak jsem pořád ze svého přidával.“

„Zvedený to lid,“ povzdechl cizinec, jenž vážně naslouchal. „Zajisté dlouho žádného kněze před tebou neměli.“

„Neměli, žádný tam zajisté nevydržel jako já.

*) O těchto terminech dálo se ustanovování kněží, učitelů i čeládky.

**) Letník, o letnicích dělaný sýr; poplatek místo sýra dávaný farářům.

Stěžoval jsem si u pana Pěčky, ale ten se mi dal nejprvé do smíchu; když jsem přišel po druhé, mračil se a kázal, abych víc nechodil. A jak se mnou mluvil! Jako se služebným čeledínem a ne jako se sluhou páně! A když nicméně znovu jsem šel, ani mne osadníci utiskovali a statečku mého vlastního ubývalo, vyhnal mne a zle pohrozil nepůjduli. A tak jsem se stěhoval a nočně ušel, abych neviděl, jak osadníci se mně vysmívají. Přes rok jsem tam vydržel," povzdechl Mancipalík a pak si přihnul z korbele, který mu krčmářka byla zatím naplnila.

„Po kolikáté se již stěhuješ?" ptal se cizinec a přes jeho rty jakoby lehounký úsměv přeletěl.

„Jsem dvacet let knězem a janovická fara byla dvanáctá, na které jsem byl."

„Tos nikde dlouho se neobmeškal."

„A kdož by vydržel? Kdo nezkusil, neuvěří, jak jsou lidé po vsích spustlí. Jen to: dostav se za správce církevního do Krut, nalezl jsem takový lid, že modlitby páně, víry křesťanské, desatera, o křtu a večeři páně a jiných křesťanských kusích nic nevěděli. Nějaký Martin Hurtů přišel ke mně o křest. Když mi měl modlitbu páně říkati, pověděl: „Čert ví, jak bych se jí naučil; já jí sám jak živ neříkal než se ženou a ještě jí neumím." A nějaký Štěpánek z Radlic, když také o křest přišel, modlitbu takto říkal: „Otče náš, přijď království, zbav nás, zdráva Maria, svatých obcování, amen." A jiný, když jsem jemu uložil, aby modlitbě páně se naučil rozkřikl se a rouhavě zvolal: „Ját se tomu hromskému otčenáši nemohu naučiti." Však také pak bídně skonal. Ach pane, a pak horli, a kaž jim, napomínej, aby zanechali obžerství a jiné neřesti."

„A kde pramen všeho toho zla?“ pojednou cizinec se otázal bystře hledě na společníka svého.

„Nejeden, pane, nejeden. Vrchnost sama, špatná správa, zvůle, bujnost a špatná míra náboženství. V každé vsi skoro jiné vyznání, a často v jednom místě třeba několikero. Což tu mistrných sekt: římských, pikartských, novokřtěnských, saducejských, cvildelských, mikulašenských, arianských a kacířstva rozmanitého! Poddaný věří tak, vrchnost jinak, soused tak, druhý jinak a z toho věčná půtka, váda, až i všeho náboženství nevážnost, i neznabožství, nevěra a nás sluhů páně zneuctívání a potupa.“

„Jste-li také bez veškeré viny?“ ozval se cizinec. „Nejsou-li tací kněží (dobrých nedotýkajíc), kteří boha raději rozhněvají, než by lidi hněvati měli a pro požitky své časné zapomínají, jaký jejich úkol, a zlým jsou příkladem těm, které by měli vychovávati a vésti.“

Kněz Mancipalík poněkud jsa zaražen, přejel rozpačitě masitou rukou čelo, a pravil:

„Ovšem, ovšem, ale —“

„Dobrých nedotýkajíc,“ vpadl mu veseleji, „Bůh to naprav. Neujmou-li se toho páni v čas, zajde všecko naše království ve smutné konce. Ale já ti milý kněže trudnou cestu ještě ztrpčuju. Kam, smím-li věděti, míříš.“

„Manželku a děti zavezu ku své matce, sám se podívám do Prahy k administratorovi.“

„A já z Prahy jedu.“

„Ej, nuž a co nového?“ tázal se čile kněz, patrně jsa rád, že dostali se jinam v hovoru.

„Tam je pořád něco, ta chasa talianská a cizácká a s ní její domácí učňové svedou něco každé chvíle.“

„A slyšel-lis o tom, jak mi včera cestou po-

věděli, a což je věru tuze divno, že v kuchyni Jeho Milosti nejvyššího hofmistra onehdy kuchali slepici, a ta že měla v sobě dítě.“

Cizinec pohlédl na kněze, a vida jeho klidnou plnou tvář, a oči jako otázku dychtivě vyzírající, zlehýnka se usmál a pokývl šedivou hlavou:

„Věru tak; ale to již stará novina. Když jsem však z Prahy vyjížděl, bylo toho plno všecko město, že žena jednoho pasíře nějakou věc velmi mrzkou porodila, jako nějakou čepici živou; a hned vypadši z ní běžela pod lavici majíc šest noh.“

Starému šprýmaři kolem rtů zacukalo a nozdry jeho jemného nosu se rozšířily, jak tajil smích, an viděl, že bodrý kněz udiveně vyvalil oči, věří a samým udivem že ani promluviti nemůže.“

„Opravdu? To snad, a to jistě byla veliká hříšnice. To musím své manželce povědět. Ej Babucho, Babuško, Bachno, slyš a pojď!“ volal povstav a ku dveřím krčmy se obrátiv.

Cizinec však také vstal a omluviv se, že mu třeba na koně dohlédnouti, kvapně odešel. Vlastně však utíkal smíchu, jenž silně se o něj pokoušel. Ale když u koně stanul, již se vážně zamyslil.

„Pověrečný jako baba — a dál nevidí než za své desátky, počítá své kopy, ale duší, jež zaniknou, nepočítá. A ještě není z nejhorších,“ pomyslil starý pán a bezděky povzdechl.

Když pak se navrátil před hospodu, viděl, že farářova rodina chystá se na cestu. Bratříčkové prvé konečně usmíření drali se na vůz, jeden přes druhého, vádu na novo začínajíce, a sestřička malá nemohouc za nimi, strojila moldánky. Starému pánu nebylo zbytí: Mancipalík jím se dokládaje, donutil ho, aby přisvědčil, že tomu věru tak s tou živou čepicí.

„Toho lesa tam se lekám," pravila pak žena farářova, ukazujíc pravicí k hustému lesu, jenž se rozkládal na levo od nich při silnici po táhlém svahu na dol se sklánějící. „Zrovna teď mně krčmářka vypravovala, že tu někdy vystupovali a že teď zase vzniklo veliké lotrovství, které brzo tu, brzo tam se pojednou vyskytne, jako by ze země vyrostlo. Tam někde za Prahou vpadlo prý nedávno do tvrze v Roztokách do dvou set zběři lotrovské a dobyvše se, vládyku vzali a svázavše sem i tam po tvrzi vodili z kouta do kouta, bili a tloukli ho, aby jim okázal, kde má šaty a peníze. A jednu truhlu s penězi také prý odnesli; osm osob měly co na ní nésti. A když ten výboj učinili, všichni se ku Praze hnali. A za týden po té vpadli zas do dvora jednoho mana Karlotejnského. Sotva jim do lesa utekl; vytloukli mu všecky komory a truhlice, a pobrali mu za mnoho set; jinde a jinde škodili. Tak aby člověk měl všude strach. Máme jenom ten stateček, za mnoho toho není, ale —"

„Nelekej se, Babuško, jsme od Prahy daleko a tady pán jeda od Prahy projel tím lesem také beze škody a všeho ourazu."

„Ano," doložil cizinec, „nic se nehnulo, nebojte se. Krčmářka měla raději mlčeti. A co se té roty týká, byla u Prahy, ale do dvou set jistě jich není. Řečí snad porostou do tisíce. Však už jim zadali smrtelnou ránu. Minulého týdne rychtář Staroměstský u krčmáře v Nuslích sebral s tím krčmářem do třiceti mladých pacholků a ti byli všichni z té roty, z níž, jak na trápení vyznali, mnoho jich po lesích už se netoulá. A zvláště ne po tomto, jenž by jim nestačil. Protož jeďte s Pánem bohem a beze strachu!"

„Vidíš, Babuško, však jsem povídal. Ale slovutný pane, na koho si mám vzpomenouti, až budu —“

„Jsem mistr Kolešovský.“

„Ah, však jsem hned —. Vidíš, Babuško. A já kněz Jan Mancipalík —“

V tom strhl se na voze strašlivý křik. Starší Mancipalík ohnul mladšího tak, že mu hlava s fasuňku visela, a dával mu pěst svou znáti. Sestřička, majíc strach, že mladší bratr s vozu sletí, pomáhala mu křičeti. Otec i matka musili tu rázně zakročiti, aby mír a poklid zjednali.

„To je z toho cikánského života,“ povzdychl kněz, an ku Kolešovskému přistoupil, aby s ním se rozloučil. „Člověk nemůže ani *svých* dětí pořádně vychovati. Každé chvíle jsou v jiné škole.“

„A málo která je pořádná,“ dodal Kolešovský.

Čeledín zapřáhl koně; Bachna pobádala k rychlému odjezdu, aby ještě za světla dostali se z lesa.

Mancipalík, jemuž se tu patrně více zalíbilo nežli cesta zaprášenou silnicí v úpalu slunečném, musil, jako vždy poslechnouti. Rozžehnav se s novým známým svým, vydal se za vozem, jenž se už zvolna klátil a klapal, a na němž seděla také manželka jeho, nepokojné chlapce neustále okřikujíc.

Kolešovský popošed ven ze stínu lípy, hleděl chvíli za povozem. Mraky šedého prachu zvedaly se kolem a v nich černala se malá, hřmotná postava tělnatého Mancipalíka, z něhož se pot už lil. Stěhující se farář těšil se proto na stín a prochlad hustého lesa, kterého se manželka jeho zase tak tuze děsila.

Zatím Kolešovský vrátiv se pod lípu, vytáhl ze svého tlumoku, který byl prvé se sedla sňal, nevelkou knížku, a jal se v ní horlivě čísti.

Hluboké ticho zavládlo zase pod lipami a kolem osamělé krčmy. Starý pán četl a četl, a nevšíml si ani, že krčmářka několikráte vyšla na zásep přesvědčit se, neporoučí-li něco ten starý, podivný čtenář.

II.

Mancipalíkovi se konečně uvolnilo.

Na zardělou, potem lesklou tvář jeho padl chladivý stín tmavého lesa. A les ten dobrou hodinu podél silnice z obou stran se táhne. Jak příjemno bude putovati! Za to Bachna na hoře na voze úzkostně se kolem rozhlížela, jakoby za každým stromem od kraje až pořád dál číhal bradatý, hrozný loupežník. Jimi také teď krotila synky své, vypravujíc o nich a napomínajíc, aby lupičů křikem svým nevábili.

Mancipalík jda za vozem, také na zlou rotu, o které v lukavecké krčmě slyšel, si vzpomenul; ale kdeže tento les a krajina kolem Karlova Týna a Prahy!

Cesta sklánějící se pozvolna na dol, nebyla příliš znamenitá. Vůz sebou házel, o kamení narážel. Vrzání a klapot kol, někdy nějakého řetěze zařinčení byly jedinými zvuky, jež se tu ozývaly. Kol kolem ve tmavém boru panovalo hluboké ticho, ani ptáček nezazpíval, ani haluz sebou nepohnula. Posupné mlčení to veselosti nedodávalo, i chuť k hovoru zaráželo.

Žena farářova přestala vypravovati, tulíc k sobě nemluvně i malé děvčátko. Hoši až po hrdlo uzly zakryti vyhlíželi teď svorně do lesa, každý na

jinou stranu. Otec jejich drže se těsně na vozem, začal po tichu říkati nějakou modlitbu. Také když při kraji lesa spatřil pod rozložitým bukem nebo pod vysokou, omšenou jedlí pěkné volné místečko hebounkým mechem jako zeleným aksamitem pokryté, připadlo mu, jak by se tu krásně spočinulo, zvláště tak při korbeli, jaký měl tam pod lukaveckou lipou.

On na odpočinutí pomýšlel, žena pak přes tu chvíli čeledína nabádala, aby čerstvěji jel, aby záhy se dostali z tohoto zakletého lesa.

Tak již dobré půl hodiny jeli, až dostali se na místo, přes které ne bez namahání se přepravovali. Vedlať cesta do hlubokého výmolu, plného kamení a klikatých kořenů, které tu z červenavé země vyrážely. Staré stromy jehličnaté husto tu se vypínaly a haluze jejich kosmaté splétajíce se nad ouvozem, přístřeší tvořily. Všecka cesta borem byla sucha, jen tu bořila se kola do bláta; čeledín sám o líšeň se opíraje, požádal kněze, aby také on pomohl. Masité ruce opřely se o zadek vozu, Mancipalík vší silou svou zatlačil, až zrudl jako krev a zafuněl. Koně pracovali, postraňky napjaly se jako struna — ah — už jsou na suchu, už jsou ven na volnější cestě. Čeledín zarazil, aby popřál koňům oddechu; v tom ozvalo se na voze vykřiknutí a hned také děti daly se do křiku, holčička a mladší její bratr.

Mancipalík, jenž na ten hlas do předu kolem vozu se protlačil, aby se podíval, co se stalo, rázem stanul, a zbledl jako stěna.

„Ah, ctihodný kněz!“ uvítal jej hrubý hlas; na ta slova zazvučel tišinou lesní drsný smích pěti mužských hrdel. Mancipalík počal se třásti, a hleděl vyděšeně před se.

Stálo tu šest hrubých mužů, kteří pojednou tu se zjevili, jakoby peklo je vychrlilo. Čtyři z nich otrhaní jako žebraví chodci, škaredí, ale dobře ozbrojeni. Pátý rudobradý měl zelenavý kaftan a vysoké boty. Ti všichni se šklebili, jakoby se pásli na úzkostech ubohého Mancipalíka, jenž nebyl s to, aby ze sebe slovíčka vyrazil. Byl jako zařezán.

„Milost, pro věčný bůh — milosrdenství, nechte nás," jala se Bachna žalostivě křičeti.

„Eh, tak každý mluví. Dolů!" zahřměl rudobradec v zelenavém kaftanu. „Beřte, hoši, na vůz!"

Jako když smečku zdržovaných psů pustí, chlapi na vůz se drali, odkud knězova manželka, strachy nevědouc jak, slézala. Děti plakaly a křičely, čeledín jako ohromený stál u koní, Mancipalík chopiv se holčičky malé pojal ji do náručí, nevěda ani, že oba chlapci chytli se jeho roucha kněžského.

Všech pět lotrů zatím opanovalo vůz a jali se bedny otvírati, k čemuž jim ovšem farář klíč musil zapůjčiti. Šestý stál jako prvé poněkud stranou, zamračený, přísný. Vypadal ze všech nejlépe. Z pod klobouku vyhlížely jiskrné, černé oči. Černé lesklé vousy splývaly mu skoro až na prsa. Byl mlád ještě a vysoká, statná jeho postava vynikala nade všechny. Měl na sobě sukni barvy modré, plundry a vysoké boty. Nehnul ani prstem, a jen jako by dohlížel a pozor dával. Snad to sám vůdce.

Nejprvé Bachna ducha nabyla. Pokročivši k mladému osmahlému loupežníku, padla na kolena a jala se žalostně prositi. On však jako by ji neviděl, obrátil se k Mancipalíkovi.

„Kdo jsi a kam jedeš?" otázal se úsečně.

Kněz pověděl a dodal ještě, že se z Janovic pryč ubírá.

„Z jakých Janovic? Na zboží Pěčky z Radostic?“

„Tak jest. Ten měl podací. Utiskoval mne a soužil po celý rok a více, až jsem to nemohl vydržeti. Dovolání nebylo. Když mne o mnoho kop ošidil, tak mne vyhnal se vší rodinou, v tenhle čas, kdy žádného místa nikde nedostanu. Oh, měj slitování. Podívej se na ty ubohé děti,“ jal se kněz plačtivě prositi.

„Dost,“ zkřikl vůdce. „Dolů, hoši, s vozu dolů, nechte všeho, ani za babku af nebeřete.“

Loupežníci ustanuvše ve své práci, vzhlédli udiveně po vůdci, jakoby svému sluchu nevěřili.

„Dolů, pravím, všecko vám to nahradím.“

„A proč?“ ozval se s vozu rudobradec v zelenavém kaftanu. Patrně na něm jako na všech bylo znáti, že nerad, s odporem poslechne.

„Af se mi ničeho netknete. Tento kněz padl už před tím do rukou většího lotra nežli jsme já a vy! Toho, co mu Pěčka z Radostic nechal, toho já nechci a nepřijmu. Všecko vám nahradím, pojďte dolů.“

Zdálo se, že důvod vůdcův byl dosti vydatný. Spouštěli se s vozu, ač ne s takovou chutí, s jakou na něj lezli. Ubohým přepadeným jako by ve tmavém lese prosvitlo; nechtěli věřiti ani sluchu ani zraku svému.

„Jeli Pěčka doma, a co dělá?“ ptal se vůdce Mancipalíka.

„Byl — tuhle — nevím, často vyjíždí. Snad je u stavby. On totiž vystavěl nový pivovar. A ještě staví a sedláky tuze souží, pořád aby mu sváželi, nádeničili a ve všem pomáhali. Teď mu svážejí obilí, ječmen a pšenici do sýpky u Plan-

ského dvora, tam co je ten nový pivovar a drva pivovárská a hvozdová. Naříkají tuze.“

„Kdo?“

„Všichni, každý, kdo je poddaným Pěčkovým.“

Vůdce se ještě ledacos vyptával, pak pokynul faráři, aby odjeli. Díků jeho nedbal. Za chvilku bylo všechno na voze srovnáno, a již švihl kočí chvatně do koní.

Vůz se hnul a všecka rodina farářova, nezbavivši se ještě zplna smrtelných úzkostí brala se vedle. Žádný se neodvážil zpět se ohlédnouti; kněz, manželka jeho i čeledín lekali se, že to není pravda, že ti lotrové se rozmyslí a že z nenadání ozve se jejich: „Zastavte! Stůjte!“ Ale nikdo se neozval.

Lesem vládlo zase ticho, nebylo ni hlásku slyšeti. Teď když povoz dostal se na rovnější, pohodlnější půdu, všichni vsedli na vůz i čeledín, jenž jal se do koní švihati, aby co nejdříve už minuli ten prokletý les, v němž tu opravdu jako na fidrholci.*)

Loupežníci stáli dosud u výmolu. Mluvili o kořisti jim ušlé, šilhali po zamračeném vůdci, na nějž se mrzeli. Ten však hleděl za vozem farářovým. Když pak zmizel v modravém stínu mezi stromy, obrátil se ku svým a pravil:

„Zítra se s vámi vyrovnám. Ale teď ku Planskému dvoru! Tady na levo tou stezkou. Pojďte!“

Již zmizel v houštině. Ostatní za ním. Chvilku ještě bylo slyšeti praskání větví, pak i to utichlo. Jen vršky houštin ještě se klátily, ale i ty se stišily, a hluboké ticho a klid zavládly tím smutným místem hlubokého lesa.

---

*) Les při cestě z Česk. Brodu do Prahy, zle pověstné útočiště zbojnické.

III.

Mistr svobodných umění Kolešovský zabral se do čtení tak, že sotva krčmářce odpověděl, ana se ho tázala, chce-li ještě píti. Slunečný paprslek, jenž v husté koruně staré lípy těkal a bloudil, pronikl konečně jejím listím a padl na knížku mistrovu. Ten se uhnul, ale za chvilku laškovný paprslek za ním proskočil, oslňuje a silně hřeje, a za ním druhý, třetí, až proud světla slunečného ozářil kmen, lavičku a zaplašil chladivý stín.

Horlivému čtenáři nezbylo, než aby sklapl knížku. Zastrčiv ji do tlumoku, který opět bedlivě řeménkem zatáhl, vyšel zpod lípy, rozhlížel se po silnici, do kraje, až pak po chvíli zamířil do krčmy. Hospodská ho však málo potěšila, nemohouc mu na jeho otázky nijak určitě odpovědéti, v který čas její muž domů přijde.

Tu rozhodnuv se, chtěl to zkusiti bez jeho pomoci. Vyvedl si šemíka ze stáje, aby se přesvědčil, neuvolnilo-li se mu. Ale kůň, již nemladý, silně na nohu napadal, snad ještě více než prve. Nebylo možná na něm seděti aniž namahati ho další cestou do města, kam Kolešovský mířil.

Což jiného tedy, nežli krčmáře dočekati, nebo třeba tu i přenocovati? Toto pomyšlení Kolešovskému zrovna příjemno nebylo. Nicméně ani slovem si neulehčil. Krčmářka se až divila. Každý jiný by tu hromoval, klel a láteřil, však ten starý klidný a pokojný a zdálo se jí, jakoby se ještě byl sám sobě usmál.

Jen si postěžoval, že je zemdlen a že by rád si odpočinul, nemá-li nějakou chladnou komoru s postelí.

Zavedla ho po starých, vrzavých schodech do jakési nebílené dřevěné jizbice, kdež nebylo much

jako dole ve světnici. Na chudé lůžko položil do hlav svůj tlumok, přes něj svinul tmavý plášť. Svléknuv kaftánek takové též barvy uvolnil na krku bílý, ležatý a prostý límec, zul ze tmavých punčoch zaprášené střevíce a když byl dvéře na petlici zavřel, ulehl.

Usnul za krátkou chvíli, a spal dlouho, až jej hluk venku probudil.

Z malého okénka bylo viděti před krčmu, pod lípy. Pod jednou z nich koval kdosi koně, jeho šemíka. Již ho odvádějí. Pode druhou sedí čtyři mužové statně s korbelem se potýkajíce. Šenkýřka právě s ohromným okřínem přichází. To jsou sedláci. Zastavili se. Tamhle u cesty jejich povozy. Ah chlapíci, již mluví hlučně. A ten jeden nejmladší zpívati začíná. Ale jak jsou zedřeni, jak bídně ošaceni. Kolešovský přistrojiv se, vyšel ven a již na schodech potkal krčmáře, jenž šel oznamovat, že kůň je okován.

„Jak je na čase?“ ptal se Kolešovský.

„Slunce už skoro hory se chytá.“

„Ej, to jsem zaspal! A jak kůň?“

„Je ušlý, zle půjde.“

„Jedu do města, dostal bych se ještě za světla z lesa?“

„Ani pomyšlení.“

Zatím byli vyšli před krčmu a viděli dobře na sedláky, kteří, jak zřejmo bylo, notně dušičku si už zalili.

Tři z nich pokřikovali, rukama rozkládali; čtvrtý, sedlák starý, v ošumělé čepici, jakoby pro sebe mluvil, pokyvuje šedivou hlavou nad korbelem.

„Čí jsou to lidé?“ otázal se Kolešovský prohlížeje sobě bědné ty sedláky, kteří se pivem omamovali.

„Páně Pěčkovi.“

Kolešovský jen pokývl hlavou, jakoby říci chtěl:

„Vždyť jsem si myslil.“ A napadlo mu, že pro tyto sněm zemský jistě snešení své nevydal proti přílišné nádheře selské. Pan Pěčka z Radostic sám se o to dobře staral, aby nemohli zlaté šňůry, košile kmentové zlatem vyšívané sobě a ženám svým sukně lindyšové kupovati.

„Jak to dojedou domů?“

„Oh, tuze dobře, budou dříve doma, nežli by jeli střízlivi. Však po celý den se lopotili. Jedou z roboty. Vozili ku Planskému dvoru hvozdová drva do nového pivovaru.“

„Do nového pivovaru? A což ten pan Pěčka dal se tak do stavění? Kdo mu to všechno vypije, kde prodá?“

Krčmář se ušklíbl.

„A proč by nestavěl? Poddaní mu robotou všecko svezou, vystaví. Poddaní ječmen a pšenici jinam nikam vézti nesmějí, než-li k němu, pivo od žádného bráti nesmějí, než-li od něho. A kdo by pšenici nebo ječmen do města vezl a pivo tam bral, hned mu musí jednu kopu grošův pokuty dáti. A za obilí jim dá sám co chce a pivo jim vystavuje po 35 groších.“

„A nezdaří-li se pivo?“

„Ať je smrduté, podpuštěné, zastuzené a zkažené, také škody nemá. „Chlap musí píti všecko na pořád,“ říká pan Pěčka, „zdař se neb nezdař, chlap musí zouplna zaplatit, jako za nejlepší!“ „O, pivovary se pánům všem a zvláště panu Pěčkovi vyplácejí. Ale proč, poněvadž poddané jen k tomu honí, aby což piva navařiti a vystaviti dá, aby odbývati a čistě vypíti pomáhali. Jindy bývala krčma od krčmy někde v míli, v půl druhé

i víc vzdálí; ale teď, kde dva sedláci, hned krčma třetí, a z toho poddaní zepseli.“

Krčmář pokrčil rameny a jen se ušklíbl. V tom tři mladí sedláci vstali, čtvrtý starý rozkládaje rukama a do sebe mluvě se však nehnul. Jeden z mladých, všecken zarudlý od pití, jal se na hlas zpívati, a postrčiv čapku na ucha, zavýskl, nohama zadupal. Začal tančiti, otáčeje se na nohou již nepevných, šoupal zedraným botama, otloukaje chvilkou nohou o nohu a při tom chraplavým hlasem si popěvoval prsty louskaje:

Hrachu, hrachu
krup, krup, krup,
Tany dany
lup, lup, lup —

až se zamotal, a bez dechu a za chechtotu svých druhů sklesl pod lipu na lavičku.

Kolešovský odvrátiv se pohledl na vychrtlé selské koně, již s hlavou svěšenou, poklímujíce, v bídném, na mnoze provazovém řemení u vozu stáli.

Zatím bylo již slunce zapadlo. Ještě před chvilkou rozpakoval se mistr, a dozrával v něm úmysl, že se přece ještě dnes na cestu vydá, ale teď kdy na nebi jala se vystupovti hrozivá černava, upustil. Tmavá ta mračna rostla víc a více, a velmi kvapně, tak že záhy veliká část jasných nebes zahalila se temným jejich rouchem.

Bylo dusno. Vítr, jenž prve ani nezašoumal, začal se buditi, a ve stmělých korunách lip ozvalo se prudké jeho harašení.

Šera valem přibývalo.

Kolešovský chtěl do své komůrky, v tom jej zarazilo pronikavé vykřiknutí krčmářčino, jež postaviv sedlákům korbele čerstvě naplněné na

stolek, na muže zavolala hledíc upřeně v pravo, tam kde les, nyní již pustý a černý se rozkládal.

„Co je, co ječíš?“ ozval se krčmář vyběhnuv ze síně.

„Podívej se, podívejte se, lidičky, tam záplava. Hoří!“

A tlustá její ruka ukazovala k černému lesu, nad nímž vystupovala zlověstná zář.

Všichni hleděli zrakem upřeným v ono místo; i starý sedlák vstal a momtaje něco přiklátil se, aby se také podíval.

Záplava nad černým lesem se šířila, barva její jasněla; bylo patrně znáti, že požár se vzmahá a roste.

„A takový vítr! Bouře tu. Ani třísky, ani klásku neuchrání, není možná.“

„Kde to asi je. V městě?“ ozvala se krčmářka.

Jeden z mladších sedláků tupě se zasmál.

„Město je mnohem více v pravo a ten oheň není tak daleko,“ pravil Kolešovský, hledě upřeně na kmitající se, pořád rostoucí žár. Ba, teď se zdálo, jako by plameny se ukázaly, jako by nad les ohnivou vlající hřivou vyšlehovaly.

„To jinde není, nežli buď v Plané nebo sám Planský dvůr, nebo pivovar.“

„Ano, ano,“ ozval se pojednou pošklebně starý sedlák, mávaje žilovatou pravicí v tu stranu, kde požár zuřil. „Ano, haha, pan Pěčka hoří. Pan Pěčka, a copak to? Až takhle ho budou čerti smažit! Haha! To bych rád viděl!“

Sedláci, kteří tu jako pitomí stáli, dali se tomu nápadu do smíchu. Krčmář se také ušklíbl; ale z opatrnosti ohlédl se po pánovi, o němž jistě nevěděl, je-li snad s jmenovaným šlechticem znám, čili nic.

„Jak asi chytlo?“ zamlouval.

„Jak? Dobře! Podložíš hubku do slámy nebo třískek, a je to. Ale, pane, kdo to zrobil, ten tomu rozuměl. Jaký to vichr!“

„Co říkáš Machane, kdo založil?“ šťouchl jeden ze mladších sedláků starého.

„A, co já vím! Jen když to hoří. A já to nebyl. Já jen hasím —“

Kolešovský postřehl, jak krčmářka se na svého muže významně podívala.

V tom vítr prudčeji zavanul a veliká krůpěj dešťová padla mistru do tváře. Unaven dlouhým díváním a pak chtěje ujíti větru, oznámil krčmářce, že půjde na komůrku, aby mu posvítila. Poslechla tentokráte dosti neráda, nebo na oheň se tuze ráda dívala. Krčmář se sedláky zůstal; patrně je veliký ten požár velmi zajímal.

Sotva že Kolešovský na komoru vylezl a chvilku se tu omeškal, již opět dole strhl se hluk. Myslil, že to ti selští koně netrpěliví dlouhým stáním a hladovi sebou škubají a před bouří se plaší, a že sedláci hrozně klnouce je strhují a krotí. Ale ne, to jsou jiné hlasy! Slyš, jak tam křičí, zrovna řvou a strašlivě klnou. Co to? Přistoupiv k oknu spatřil v šeru zmotanou chumelici mužů, která sem tam před lipami se zmítá. Teď patrně viděl, jak dva mužové se rozhánějí a kolem sebe bijí holemi nebo čím. Toť jsou ti křiklouni. Teď se poprvé zablesklo. Bohpomozi! Bijou sedláky, kteří se uhýbají, krčí a k vozům uniknouti se snaží.

„Tak vy tak? Jen na oheň se dívat a chechtat — vy!“ proniklo ze vřavy k uchu Kolešovského.

Teď viděl, jak jeden se vymknuv pryč peluje, a již vsednuv na vůz uhodil do koní. Blesk se mihl a v záři jeho kmitli se koně, povoz a na

něm stojící rozedraný sedlák, jenž bil do svých tahounů.

„Nech je!“ vzkřikl pojednou hrubý hlas, „sem pojď, tuhle leží ta stará šelma, ten odpovědník.“

Kolešovský spatřil, jak zase dva sedláci utíkají, ale ten čtvrtý, toť ten staroch, ten je v rukou obou těch násilníků. A kde je krčmář? Cože ten nepomůže, nezabrání? Kolešovský kvapně vstal a co nejrychleji mohl, sešel dolů. Na síni zastal hospodského s ženou, ani přivřenými dveřmi ven se dívají, odkud bylo slyšeti klení a křik obou surovců a sténání a skřek bezbranného starce, jenž na zemi leže darmo se jim bránil.

„Co pro boha, lidé, tu stojíte? Což ho necháte, aby ho zamordovali? Jsou to lotři loupežníci nebo co? Pojď, krčmáři!“

„Nemohu; jsem na panské krčmě, a ti tam jsou páně Pěčkovi lidé. Zle bych odskákal.“

Kolešovský zamračiv se, ani neodpověděl a kvapil ven. Na jeho zavolání ustáli oba surovci ve svém nelidském díle, aby si změřili toho, jenž se opovážil je vytrhovati. Strojili se na odpor a potupně ho přivítali. Ale když na takovou též otázku, kdo by byl, jim odpověděl, zarazili se sluhové páně Pěčkovi. Znali ho oba, a připadlo jim, že by to byl nebezpečný svědek.

„No, však už má dost.“

„Trochu pozdě ráčil jste přijíti,“ zasmál se druhý a zamířili do krčmy. Kolešovský však nedbaje jich sklonil se ku sedláku, jenž tu za mrtvého ležel. Dýchal, ale jak na něj sáhl, ucítil mistr vlhko. Jistěť ubožák všecken okrvavělý.

Chvátal pro světlo. V tom již oba sluhové Pěčkovi občerstvivše se notným douškem vycházeli ven, kdež pod lipou stáli jejich koně. A když pak Kolešovský s krčmářem se vracel, oba ná-

silníci ujížděli cestou k lesu, v tu stranu, kde dosud na černém, mraku plném nebi bylo viděti záplavu, ale již blednoucí, klesající.

Teď krčmář už byl ochotnější, a ještě více jeho žena. Starého Machana, když podívali se na něho při světle, až se zděsili, jak byl pln modřin, ran a krve. O sobě nevěděl.

Kolešovský si vedl jako zkušený ranlékař. Na rozkaz jeho položili zraněného na lože, hospodská přinesla vody, kus plátna, a byla ve všem dosti ochotna. Teď teprvé také krčmář rozvázal, a vypravoval, jak se zběhlo. Ti dva jeli z Radostické tvrze, kde pan Pěčka obyčejně přebývá, do Planského dvora. Cestou zahlédnuvše zář, pobídli koně, nebo přihnali se ku krčmě jako diví. Ale jak sedláky spatřili, zarazili a hned se do nich dali, mistrně jim spílajíce, že bez toho nikdo jiný nezapálil, nežli nějaký chlap chám, a že ve své zbujnosti nepřestanou, dokud jak náleží jich nepotýrají. A tak se do nich dali, dobře vědouce, že si pana Pěčku nikterak nerozhněvají.

„A ti zbabělci," ozval se rozhorleně Kolešovský, „utekou jako kluci, a nechají tu toho starého ubožáka! Takoví mladí, silní lidé! Kus srdce zmužilého nemají!"

„A kde by se bralo? Míti ho, jest jenom na zkázu," odtušil krčmář svítě Kolešovskému, jenž rány vymýval a raněného křísil. „Však to má, hle, starý Machan z toho, že odvážil se jednou promluviti."

„Ah, to tedy msta? To se mstili za pana Pěčku!"

„Ó, ten se hrozně mstí. Toto dnes, to je to nejmenší. Machan vytrpěl už jinších věcí. Pane, míval nejhezčí popluží, stavení jako klec a pole čistě zdělaná. Svobodník byl rychtářem,

ale vlastní rychta bývala u Machana, jak byl rozšafný. A to pan Pěčka pořídil, že je z něho otrhanec, že spustl on i jeho pole, a že hledá teď potěšení v korbeli.“

Venku zahučel vichr, až se zatřásly okenice, jež krčmářka právě zadělala. Již také déšť o ně harašil.

„Ah, již otvírá oči!“ zvolal krčmář přerušuje své vypravování a naklonil se k němu kahanec stranou odchyluje. Avšak ihned se vztýčil.

„Slyšels?“ otázala se žena v ten okamžik.

„Někdo zabušil na dvéře. Pes štěká jako divý.“

„Jsou-li to Pěčkovi,“ pravila krčmářka ne beze strachu.

„Nebojte se nic,“ promluvil teď Kolešovský, jenž pilně s raněným se zabýval. Ale ani teď od něho hlavy neodvrátil.

Zatím již krčmář ven odešel a za chvíli vrátil se s nějakým mužem, jemuž s ramenou visel řasnatý plášť, teď notně mokrý. Stanul nedaleko dveří a rozhlédnuv se bystře kolem, teprve sdělal své svrchní roucho. Spatřili teď vysokého statného muže v modré sukni, v plundrách a vysokých botách. Do tváře mu nebylo dobře viděti. Stínil ji široký klobouk. Jen tolik pozorovali, že má černě lesklé, dlouhé vousy.

Teď do předu postoupiv podíval se bedlivěji na Kolešovského. Jak tento se ohlédl, postřehl překvapení cizincovo, jenž přistoupiv k samému loži, díval se za chvilku na zraněného starce, jenž se k životu opět probouzel.

„Co to je? Co se mu stalo?“ ozval se cizinec hledě s Kolešovského na krčmáře; na hlase jeho bylo znáti, že je nějak pobouřen.

„Panská zvůle," odvětil Kolešovský, vida, že krčmář nemá mnoho chuti, a pověděl cizinci, jak se vše zběhlo. Nikdo v krčmě pro stín širokého klobouku neviděl, jak v očích cizincových zlobně zasvitlo. Jen černé vousy se pohnuly, snad jak rty ve hněvu tiskl. Usedl za stůl blíže lože a sice tak, že dobře viděl na raněného, jejž Kolešovský dále ošetřoval. Krčmářka přinesši džbán piva cizincovi, ptala se, zůstane-li tu přes noc.

„Ne, musím ještě dnes dále," a zase, nápoje se ani nedotknuv, hleděl upřeně na raněného a mlčel.

Tak míjela noční chvíle za chvílí. Déšť šlehal do okenic a v korunách starých lip hučel bouřlivý vichr.

Krčmář se svou ženou bystře pozoroval cizince, jenž mu byl podivným, ale nemohl mu ani do tváře viděti. Tu pojednou pozdní chodec jako by se rozhodl, náhle vstal, a přistoupiv k loži, sklonil se k raněnému, jemuž mohutnou svou rukou jemně pohladil vráskovité čelo i vlhké šediny, krve právě zbavené, a stisknuv překvapenému mistru pravici, bral se kvapně ze světnice, žádaje krčmáře, aby mu posvítil.

Když krčmář se pak navrátil, ukazoval všecek udiven dva zlaťáky, které mu cizinec do ruky položil.

„Ptal se mne, kdo ráčíte býti, pane," a vtisknuv tento peníz mi do ruky, řekl: „Že ho prosím, aby jej přijal za léčení, a tento nech si ty, ale nech raněného u sebe, až si pro něj přijedou, a dobře jej ošetřuj!" A již byl ten tam."

Kolešovský peníz nepřijav, dal jej překvapené krčmářce, „své pomocnici," jak s úsměvem pravil.

Všem věru divno bylo, kdo asi ten muž je a proč starého Machana tak vřele se ujímá! Zajisté jej zná. Jak mu čelo, vlasy hladil!

„Kdo jen asi je?“ opakovala krčmářka.

Kdyby tu byl kněz Jan Mancipalík, ten by již něco pověděl, poněvadž obraz onoho muže, na jehož slovo byl tak divně zachráněn i všecka rodina, zajisté dobře sobě do mysli vštípil.

„Hm, mohlo by to být. Ale to bych jej poznal! Ač už tomu dávno a léta mění člověka tuze,“ ozval se krčmář, patrně na hlas mysle.

„A co?“ tázal se Kolešovský. „A ještěs nedopověděl.“

„Ah tak! Však to všechno vyjde na jedno.“

Kolešovský teď vstal a dal se od lože dále. Krčmář pak stlumeným hlasem pokračoval:

„Jak jsem povídal, pan Pěčka se umí hrozně mstít. Machanovi nepřál, snad proto, že se mu dobře vedlo, že nebyl jako ostatní. Sužoval ho všelijak, až starý se zapomněl a také se ozval. Zle bylo. Do klády ho dali a hned musil vzíti syna svého z města, kde byl na školách a dobře se učil. Bylo to hodné pachole, ale že pán nechtěl, musilo nechati knihy a chytnouti se pluhu a rýče. Hoch sedlačil, ale pořád to na něm bylo znáti, že míval knihy v rukou. Také si jinak hlavu nesl nežli ostatní. No, sumou, proto všecko nezalíbil se pánovi a zle bylo. Sužovali je jak mohli, vymýšleli si na starého a zvláště teď na mladého divně a jináč. Jiný byl by dávno sběhl, ale mladý Machan nechtěl opustiti starého otce, a pak měl ve vsi nevěstu. Znal jsem ji a tu moje stará také. Ať řekne sama, je ženská! Ale, pane, byla to krásná holčice. Nu a pan Pěčka rád si přifrejuje. Všem bylo divno, že Kateřinu nechal tak dlouho na pokoji. Až tu mladý Machan se chtěl ženit.

Jde na tvrz se starým k panu Pěčkovi o dovolení. Ten beze všeho svolil a jen se usmíval a kníry hladil, ale aby dříve čechelné*) zaplatili. Ten plat někdy býval, ale obec se z něho vyplatila nebožtíku starému pánu. Mladý však smlouvu zničil. Ale jaké s ním soudy! Dali čechelné, když však odcházeli, připomenul jim, že také nevěsta musí dáti štuk kmentu. Jaká tu porada? Sehnali štuk kmentu a když nevěsta ho přinesla na kancelář, poslal ji písař nahoru k panu Pěčkovi. Byl v komnatě v rožní, kulaté věži."

„Na Radosticích?"

„Ano, na Radosticích. Když tam nevěsta vešla, měla pentlík na hlavě, ale když se vracela, mohla si ho strhnouti a hlavu zavinouti. Pán se květem potěšil, a nebohá nevěsta měla po svatbě. Mladý Machan zprzněné nechtěl, zuřil a číhal na svého škůdce, z kuše po něm střelil, ale chybil, a musil prchnouti. Pak vyhořelo panu Pěčkovi několik stodol To každý dobře hádal, kdo to založil. Od těch dob je starý Machan bez syna. Po té ráně začal nedbati a pustnouti, a pořád ještě trpí za syna, jako dnes. Nu, teď ráčíte rozuměti, že to na jedno vychází. Ten požár na Pěčkově zboží a ten cizí muž."

„Myslíš, že to syn Machanův?"

„A jak jinak? Znal jsem ho, ale to jsou již léta, co jsem ho neviděl; pak měl ten širák, že nebylo možná do očí se mu podívati."

Kolešovský zakroutil hlavou, pak se zamyslil.

„Ale že nezůstal, že zase tak kvapně odešel?" Divila se krčmářka.

Muž její se ušklíbl.

---

*) také „zdavné," poplatek, který poddaní před svatbou svou vrchnostem platívali.

„Hm, bez toho si posvítil na cestu. Jak by vyčkal, až by ho chytili?“

Kolešovský přistoupil a prohlédl sobě raněného. Hleděl teď na něho útrpněji než-li prve. Poručiv krčmářce, co by ještě měla učiniti, odebral se, jsa již velice unaven, nahoru na komoru.

Shasiv svíci, ulehl, ale usnouti nemohl. Nevadil mu ani vítr, jenž venku hučel, ani déšť, jenž šlehal do oken. Byly to myšlénky, jež myslil o tom, co dnes viděl a přeslechl. Byly to vážné, ba trudné úvahy prohlédavého muže, jenž nepozoruje jenom to, co v jeho nejbližším okolí, ale bystře pohlíží do hlubin a nitra jednotlivých vrstev, nezapomínaje při tom na celek, na všecken národ, jehož blaho a budoucnost jest jeho myšlením a starostí.

IV.

Časně ráno, prvé nežli mistr Kolešovský se probudil, přichvátal Machanův pacholek, aby raněného odvezl.

„Byl někdo u vás to oznamovat?“ ptal se krčmář. „Snad ti to Kuba nebo Martin Petrů řekl?“

„Nevím. V noci někdo se u nás zastavil, kdo nevím. Psi hrozně štěkali, ale pak se utišili. Hospodyně někoho pouštěla do stavení. Myslil jsem, že to hospodář. Ale ráno, sotva že se rozbřesklo, budí mne a povídá, ať jdu do lukavecké krčmy, že tu pantáta i s vozem a že ho Pěčkovi potloukli.“

„Byl to on,“ pomyslil krčmář si a šel zbudit Kolešovského. Ten, prohlédnuv si raněného, jemuž se značně ulehčilo, dovolil, aby ho na vůz slamou vystlaný položili, nařídiv pacholkovi, aby co nej-

opatrněji jel. Pak zaplativ, dal si vyvésti svého šemíka, jemuž odpočinek a podkova dobře posloužily. Mistr dal se cestou směrem do města. Po bouři nadešlo svěží, jasné ráno.

Všecka příroda jakoby okřála, omladla. I zasmušilí lesové vyjasnili se, a chladivým šerem jejich zvučelo na sta písní. Kolešovskému se uvolnilo. Svěží jitro působilo blaze i v jeho mysl. Veseleji se rozhlížel kolem. Za nedlouho však unikla širá krajina pod usmívavým, jasným nebem jeho zrakům, a místo luk a polí, stříbrné říčky v dáli mezi stromovím, místo visek, dvorců a tvrzí po návrších, jež s vyšin lukavecké silnice bylo možná přehlédnouti, namitly se zrakům jeho houštiny, prastaré stromy omšené, jehličnaté i buky, vroubící z obou stran silnici, jež v modravém šeru jejich a stínu jakoby zanikala. Byla po nočním dešti ještě vlhká.

Ani človíčka nikde. Ticho, jen zpěv ptactva zvučel a z hlubin šumot lesa zavzníval. Kolešovskému se ani tu nezastesklo. Chutě nastoupil tu lesní pouť, jež mu za dobrou hodinu potrvá.

Tu abych něco položil o mistru sedmera svobodných umění Janu Kolešovském z Kolešova, jenž nyní vracel se z malé cesty do rodného místa svého. Teprve asi rok tomu, co v něm trvale přebýval. Když loni po mnoha letech do domova tak z nenadání zavítal, způsobil nemalé překvapení. Všichni již na něho byli zapomněli, ač tam měl příbuzné a známé. Nebylo však divu, neboť za léta, co od mladosti své bůh ví kde se potloukal, ani jediným vzkazem se nepřihlásil, ani jediným pozdravením nevzpomenul. A tak se také o něho nestarali a vypadl všem z paměti.

Pocházel z rodiny velmi zámožné; Kolešovští

bývali vždy mezi nejpřednějšími. Ale jak o jmění přišli, klesli, jak bývá, ve vážnosti; když pak staří zemřeli a mladý do světa se dal, o Kolešovských ani ptáci nezazpívali.

Až tu loni „mladý“, jak mu říkávali, se z čista jasna navrátil — s hlavou šedivou. Bylo to všem velice divno a nenadálý host stal se jako hádankou.

„Proč přišel, co chce, a jak mu je? Přišel na stará kolena si odpočinout, či teď, kdy těžko mu chleba si vydělati, jde se hlásit ku přátelům a příbuzným?“

Tak a jinak se ptali, každý podle svého smýšlení, a po dlouhém opět čase jali se vzpomínati jeho osudů a jeho rodiny. Každý pak letnější připadl především na jeho otce, jaký to býval zámožný měštěnín, jenž však pro svou marnotratnosť a přílišné pití tuze sešel, až mu bez mála nic nezbylo.

„A zrovna v čas umřel,“ vypravovali. „Pán bůh mu dej — byl to člověk nevypitvaný. Píval až do němoty, až konečně ze sebe i duši jako sysla z díry vytopil. Při poctivém veselí, zrovna o svatbě nebožtíka Runa caltáře to bylo. Pil a pil, až prsty mu zkřehly a zůstal na lavici jako stuhlý. Nebylo to poprvé. Ale když dlouho tak seděl a se nehýbal, postrčili jím, a napomenuli jej, aby se šel prospat, a tu teprvé poznali, že je mrtev. Zrovna po štědrém truňku z toho světa putoval za bohatcem do věčné žízně.“

Ale hůře bylo s rodinou. Co ze jmění někdy znamenitého zbylo, stačilo jen na kratinký čas. Vdova Kolešovská ránu však dlouho nepřečkala, a tak zůstal ubohý siroteček Jan. Teď se ukázala přízeň a láska u příbuzných. Dokud býval synem bohatého Kolešovského, oh, což si hezkého

chlapečka všímali! Teď však, když byl jako žebráček, přehlédali ho, nedbali. A právě nejmožnější byli nejzatvrzelejší. Kdyby nebylo sestřenice nebožtíka otce, která byla provdána na předměstí za souseda, málo zámožného, zle by bývalo s mladým Janem.

Strýc sám neměl mnoho, nad to bylo se mu také o vlastní děti starati, ale Kolešovských Jeníka předce neodbyl. Ano, když viděl a všichni mu to rozumní dotvrzovali, že ušlechtilé to pachole má hlavu jako zvonek, nechal je dále do škol i do latinských choditi. Dost těžko sháněl každé soboty ten jeden bílý peníz na sobotales; poplatky ostatní, jako: jarmarkales, dušičkales, kredales*) a kandelales**) rektor školy Jeníkovi odpouštěl, protože měl čiperného hocha rád a protože ho všelijak jinak potřeboval. Když jmenovitě se sukcentorem a kantorem o ostatcích v podivných mumrejích a maškarách městem obcházeli, aby si vybrali u sousedů svůj „masopustales“, dělal mladý Kolešovský vždy výborně jednou opičku, podruhé medvídě, až se mu všichni divili a do syta nasmáli. A na rekordace***) lepšího zpěváka také nebylo, ani při pohřbech a v kostele, jak si zase kantor chválíval.

Takovými i jinými službami sice dost času zbytečně prochodil a promarnil, ale ve školách to dobře chodilo. Z počátku byla latina tvrdým oříškem, a latinský hovor, jak bylo přísně předepsáno, tak hned neplynul, než Kolešovských Jan

*) Na křídu.
**) Na svíčky.
***) Rekordace, upomínání; za jistých dnů, obyčejně ve čtvrtek a v neděli chodila mládež zpívat dům od domu, aby učitelům mzdy za práci školní dobývala.

znamení osla*) a Turka často nemíval, znamení pak svině nikdy.

Tak pěkně dorůstal a vyspíval v mládence dobrého a zvedeného; nic nedržel s bujnými žáky, kteří se po noci toulávali v pláštích do šenkovních domů, tam všeliké neplechy tropíce. Také, ač cestování za dovršení umělosti tenkráte bylo pokládáno, „netáhl po studiích“, aby se toulal ze škol do škol, ale v rodném městě do konce vydržel, odepjal kalamář od pasu, svlékl studentský pláštík a šel do sousedního městečka za učitele.

Byl by tuze rád do Prahy na universí; z vděčnosti ku svým dobrodincům šel na jistý chléb. Však ach, na jak hořký! O Havle nastoupil a sotva do Jiřího vydržel, a tu již smlouvy na další termin neobnovil. Zle se mu tam vedlo. Farář, ku kterémuž na jídlo chodil, divně ho odbýval, lidé poplatky a koledy neplatili, mládež předešlým učitelem nedbale vedená byla zdivočelá, a tak si mladý Kolešovský div tam neustýskal. Mohl se všeho rázem a pojednou zbaviti, a jiný byl by s radostí bral: obstárlá, zámožná vdova totiž oblíbila sobě sličného mladého učitele a nabídla mu manželství a s tím pohodlný, bezstarostný život.

Mladí učitelé, kteří myslíce více na ženění nežli na učení z místa na místo se stěhovali, dokud nevěsty bohaté, třeba vdovy nedosáhli, byli by se Kolešovskému vysmáli, ano čistými jmény se naň obořili.

Ale on zamítl a vrátil se do rodného města,

*) Znamení (signum) osla dostávali ti žáci, kteří ve škole po česku a ne po latinsku rozmlouvali; znamení Turka, kdo latinsky nesprávně a znamení svině, kdo necudně mluvil.

s pevným úmyslem, že půjde do Prahy nebo někam jinam na universitu. Nedychtiltě po ničem jiném nežli po hojné studnici věd. Nějaký čas ještě doma se zdržoval a byl praeceptorem mladého šlechtice, jenž v městě k vůli školám pobýval, opakuje s ním, co bylo čteno bakalářem ve škole. A to byl základ jeho štěstí. S mladým Rajským z Dubnice dostal se pak do Prahy, odtud do Vitemberka, kdež duše jeho shledávala, po čem práhla. Když pak pan Rajský do Čech se obrátil, přijat byl Kolešovský od starého pana Kryspeka, J. M. C. tajného rady, a s jeho syny Ferdinandem a Vratislavem odcestoval do Paříže. Tak vyplnilo se mu i to, o čem jen sníti sotva si troufal.

Toho všeho také se v rodném městě o něm dozvěděli, a nezůstalo tajno, že i několikráte tetce své za dobré příležitosti peníze poslal. Pak ještě jednou o něm zaslechli, a to bylo před dvacíti lety, onoho strašného roku 1572., kdy v Paříži za noci svatobartolomějské zmordovali všechny evangelíky ať domácí, přespolní nebo hosti i všechny ty, kteří k vůli umění a studiu tam meškali.

A mezi těmi byli zrovna také mladí dva páni Kryspekové se svým preceptorem Janem Kolešovským, kteří však podivným způsobem ušli obecné záhubě.

Písař městský přinesl tenkráte z Prahy tištěné o tom noviny, ve kterých všecko zevrubně bylo vypsáno o krvavé té lázni, zvláště jak ti tři Čechové byli zachráněni. Nebýti mladé králové, manželky francouzského krále,*) jistě by do Čech se nevrátili. Ta vědouc o nich a jejich hospodě,

*) Alžběta, dcera českého krále Maximiliana, manželka Karla IX.

tajně poslala svého jednoho komorníka k preceptorovi Kolešovskému, aby bez prodlévání dal mladým pánům a sobě šaty nové, černé dělati a na těch aby napřed bílý kříž byl. Což on takto sobě maje oznámeno, hned takový oděv spraviti dal a jeho s pány užíval.

Když pak oné noci obecné vraždění nastalo, vzteklí mordéři jako psi po domech běhajíce, vrazili najednou do hospody a pokoje jejich, meče své a šaty na sobě v krvi umáchány majíce.

Mladí Kryspekové při svém učení zůstávali, Kolešovský loutny instrumentu užíval; všichni veselými býti se ukazovali, ale byli při tom na polo mrtvi. Vrahové vidouce je v oděvu znamenaném, hned od nich, nic neublíživše žádnému, pryč odešli. Když pak se to tišiti počalo, hned Kolešovský všecky věci sklidil a poštu až do Štrasburku jako na projížďku zjednal; a tak šťastně vyjeli z Paříže, kamž více se nevrátili.

Tolik bylo v těch novinách. Tou dobou zemřela Kolešovského tetka, a brzo za ní strýc odešel. Od těch časů pak o jejich bývalém svěřenci po všecka léta nebylo ani hlásku. Když minulého léta tak z nenadání v rodném městě svém se zjevil, všichni příbuzní octli se v nemalé nejistotě, jak strýce jako s nebe spadlého přivítati, jak přijati. Nejprvé všimli sobě jeho prostého, jednoduchého šatu, jeho klobouku poněkud obnošeného, beze vší ozdoby šmelcové. Vypadal spíše jako nějaký Bratr, nežli bývalý panský preceptor. Snažili se vyzvěděti, jaký byl běh jeho života, především, jak je s jeho měšcem. Ale nevalně se jim dařilo.

Adam Zych, vlastní bratranec, hubený, samou lakotou zkřivený sobíček, před Kolešovským velice na drahotu, zlý čas a špatné výdělky hlasně tou-

žil, naříkaje, že člověk teď jen tak to živobytíčko zachrání; synovec pak Vodička Melichar, kupec zbohatlý patrně chladně jej přijal, neobmeškávaje bohatstvím svým se pochlubiti; dle něho zachovala se manželka i děti. Kolešovský dovedl málo si je nakloniti.

Steskům Zychovým jen se usmíval, ale při tom vroucně ho litoval, až Zych v duchu sobě přiznal, že ta šelma toulavá ještě šašky z něho sobě tropí. U Vodičků pak jakoby se nemohl dost nadiviti, jaká změna v jejich domě se stala, vzpomínaje sobě časů minulých, zvláště nebožtíka starého Vodičky, jak to u něho po sprostu a staročesku chodívalo, jak sám na pole jezdíval; a to všecko tak s obalem, opentleně, nevinně povídal, jakoby se jen obdivoval, a zatím pyšná kupcová byla jako na trní za řeči té, a Vodička červenal jako krocan.

Nebylo tedy divu, že mu tito raději paty viděli. Několik bratranců, bůh ví z kolikátého kolena, ku Kolešovskému mělo se horlivěji a srdečněji; byli to chudší i nemajetní. Ale když viděli že „pan strýc“ za srdečnosť tu nemá žádného obdarování, a když se rozneslo, že spíše sám se bude u bohatších hlásiti o podporu, schladla záhy jejich srdečnosť, a zase se vzdalovali, na společný původ a příbuzenstvo zapomínajíce.

Kolešovský patrně nebyl takovým přijetím a tak náhlými změnami nijak překvapen. Na nevlídnosť a chladnosť, vypočítavosť a ziskuchtivosť svých příbuzných měl úsměv, žert a peprny vtip, až se tu pomátli, tam rozhněvali nebo v duchu zastyděli. Jen u jedněch jinak sobě vedl: tu byl jaký byl, srdečný, upřímný; zažertoval, zavtipkoval také, ale žert ten jenom rozveselil a žihadlem

nebodal. Bylo to u vnučky nebožky tetky, kterážto vnučka provdána byla za mladého malíře.

Když Kolešovský přijel ze světa, měla několik dnů po svatbách. Mladí manželé srdečně ho přivítavše hned mu dům svůj nabídli. Přiznal se, že nebude mu možná, aby se jim za jejich ochotu a lásku odsloužil, ale mladá žínka ani mu domluviti nedala, vděčně a živě připomínajíc, jak se nebožce babičce dobře odsloužil a veškeré jejich rodině základ k lepšímu zásylkami svými již před lety položil. A tak uhostil se v dřevěném jejich domě ve dvou jizbách prvního patra, odkud měl rozhled na zahrádku za stavením, táhnoucí se až k nedalekým hradbám městským a ke kulaté baště.

Zychovi, Vodičkovi a všichni ostatní příbuzní smáli se mladým manželům Růženým, že pro naději na veliké dědictví hosta drahého přijali a že se s bohatým „panem strýcem“ nepěkně omýlí. Však hle! za čtrnácte dnů jak se všecko změnilo! Přihrčel nákladný vůz plný beden a rozmanitých skříní, a ten zastavil před domem malíře Růženého. A než skládati počali, již po všem městě vnitřním od brány do brány se letem letoucím rozneslo, že to všechno toho starého preceptora, o kterém už obecně věřeno, že živ je na půl z milosti malířovy.

V Zychovi hrklo, Vodičkovi napjatě vše pozorovali, tetky, kmotřičky pilně rokovaly, s dychtivostí velikou očekávajíce, až uslyší, co v těch skříních a bednách. A všeho se dozvěděli. Eva, Vodičkova mladší dcera, jen se ušklíbla, slyšíc, že přivezli Kolešovskému knihy veliké a malé, tlusté a tenké, jakési pušky apatekářské, divné lahvičky, skleničky a jiná instrumenta nevídaná prý hvězdářská, přestala však pohrdlivě se smáti,

když vypravovali, jaké má strýc pěkné šatstvo choděcí, pernaté i vinuté,*) jaký krásný župan fialové barvy vlkem podšitý, kolary z jemného sukna a divné jiné všeliké věci. A což se jí závisť v očích pěkných zamihla, když dodali, že mladé maléřce dal štuk tenkého plátna, konvici stříbrnou a pěkné náčiní cejnové z brusu nové a též okolek mosazný, co se na něj mísy staví. —

Kdož ví, jak se tohoto také ve městě dozvěděli, ale čeho pak lidé sobě nevšímnou! Že prý ze všech těch skříní a beden nejcennější je nevelká bednička z dubového dřeva dobře kovaná, kterou Kolešovský s sebou v tlumoku přivezl, a kterou bedlivě chová, zamýká a jako oko v hlavě hlídá.

Kolešovský zůstával napořád tak jako když přijel, ale lidem, zvláště pak příbuzným počal se měniti, až se změnil. Teď již ho sami pozdravovali, naň se usmívali, pilně zvali. Vodičkových nic už neurážel sprostný jeho šat; počítali jej na vrub jeho lakotě, kterouž mu mezi sebou přisuzovali.

Lakotný Zych pak mu jej chválil, že to jenom šetrnosť. Již počali se také jeho žertům smáti a je snášeti. Eva Vodičkova sice mrzela se, že strýc nějakým darem také na ni nevzpomněl, ale matka ji dovedla skonejšiti nadějí na budoucnosť, nabádajíc ji, aby neodvracela od sebe tak bohatého strýce, třeba jinak podivína.

Co však Kolešovského také velice povzneslo, jmenovitě u Vodičky, jenž maje hojné jmění, teď jen po erbovním listu stonal, bylo, když na jevo vyšlo, že chudé někdy pachole, nepatrný mendík **) vrátil se domů s titulem šlechtickým, že byl ku

*) Prádlo.
**) Chudý, žebravý student.

stavu vládyckému vyzdvižen, že má erbovní list vydaný ještě od J. M. krále Maximiliana.

Vodička Melichar ztrnul, nechtěl uvěřiti, pak zapomenuv na svou objemnou postavu a vážnou, pyšnou chůzi obvyklou, chvátal do prosté jizby domu Růženého. A věru, na žádosť jeho vyňal ten starý preceptor ze skříně list pergamenový s visutou královskou pečetí na šnůře červenobílé, hedvábné. Dychtivou rukou Vodička po něm sáhl, práhna už dávno, aby se dozvěděl, jak taková vzácná, zlatá listina, jeho přání nejvroucnější, vypadá.

O jak zahořklo nitro jeho palčivou závistí, an četl — — „s dobrým rozmyslem naším, jistým vědomím a s raddou našich věrných milých, mocí královskou v Čechách témuž Janu Kolešovskému i dědicům jeho *od něho řádně a manželsky pošlým*, po věčné časy půjčujeme a dáváme *erb neboližto znamení vládyctví*, totiž štít modré neb lazurové barvy, v němž kos pták černé barvy k pravé straně štítu obrácený z hůru stojíc se vidí, nad štítem kolčí helm, na kterémž točenice s rozletitými feflíky a přikrývadla neboližto fafrnochy modré neb lazurové barvy, nad tím nadevším péro pštrosové bílé neb stříbrné barvy stojí. Kteréhožto erbu neb znamení vládyctví jmenovaný Jan Kolešovský nyní i na budoucí časy věčné i s dědici svými užívati a *z Kolešova* se psáti má — —“

Celý ten den na list erbovní myslil, uvažuje, jak divným lidem se ho dostává, kteří si ho neumějí ani jak náleží vážiti. Neboť to Vodičkovi nijak v mysli nesrovnávalo se, že Kolešovský o svém vládyctví sám se ani nezmínil, a jím se nepochlubil!

Když pak příště Kolešovský do domu jeho

zavítal, sladká teď Vodičková zavedla jej do dvou jasných světnic, bohatě zařízených, kontrfektem jejím a jejího muže ozdobených, a nabídla je panu strýcovi, že by se právě jemu dobře hodily. On však se poděkoval, vymlouvaje se hlavně na zahrádku a zalíbené květiny. Když pak o tom doma mladé malířce vypravoval, dodal:

„Zalíbené kvítko mé je upřímnost, kteréž však u Vodičků nechce se dařiti.“

Také Zych teď Kolešovského více sobě všímal, sám ho častěji navštěvuje a návštěvou až do omrzení prodlévaje. Tu skoro pokaždé hovor o časech minulých zaváděl, o zemřelých i živých, hlavně kroniku rodinnou vykládaje. A jako u Vodičků před Kolešovským lakotnému Zychovi se smávali, tak také on před ním na Vodičkových pýchu a marnivost žehral.

Zych i Vodičkovi pak kde se jen událo a hodilo nepřímo, z daleka, s obalem ale srozumitelně mladých manželů Růžených se dotkli, ale tak, že Kolešovský dobře vycítil závisť, kterou teď proti nim pojali.

Příbuzní všichni nápadně se změnili, jen Kolešovský nikoliv. Jednal s nimi rovněž tak jako první čas, kdy byl přijel. Že darů nerozdával, že hojného stolu a pití mnohého si nehleděl, že všecko spočítal, uvážil, mluvili o něm jako o člověku lakomém.

„To nic, ať šetří a shromáždí, tím lépe pro dědice,“ tu tam říkali s úsměškem.

Jen to všem bylo divno, že chudých, pilných žáků se ujímá a je mnohým podporuje, a že na Bratry na předměstí nedopouští, je statečně chrání a výtržnosti proti nim zatracuje. U mnohých upadl v podezření, že je tajným vyznavačem bratrským, a to hlavně proto, že několikráte si zašel

na předměstí do domu, v němž starší obce bratrské přebýval. Ovšem připadlo některým, že to dům, v němž u tetky mládí své ztrávil. Horlivcům však mínění jejich nikdo tím nevyvrátil.

* * *

Však hle! tam již mistr Kolešovský z lesa vyjel, a chutě dále jede cestou vinoucí se lukama i polem. Slunce výš a výše stoupá, den se rozhořívá. Teď jezdec koně zastavil na návrší s něhož nový rozhled širou krajinou. Tam hle v dáli vyniká vysoká věž do jasného vzduchu, tam královské město, cíl pouti Kolešovského.

Však něco jiného upoutalo pozornosť osamělého jezdce. Pod vyšinou, na které stanul, několik břiz zelenalo se při cestě, a vrhalo nyní pochotný stín na chudý trávník a tu tam kvetoucí vřes. Pod břizami seděly tři osoby patrně pestře oděné; bílou a tvrdě červenou barvu bylo nejspíše pozorovati. U jedné ze břiz stál přivázaný bílý kůň, a vedle něho leželo něco divně tvárného, což rozeznati nebylo možná.

Kolešovský pohlédnuv bezděky na svůj tlumok před ním k sedlu přivázaný a ohmatav visák pustil se silnicí dolů. Ti tam pode stromy již ho také spozorovali. Mladice jakási v cizím nevídaném kroji pozvedla hlavu pestrým šátkem na způsob turbanu zavinutou, starší muž v červeném kabátě vedle ní sedící, nachýlil se v před, mladší pak osmáhlý a černých vlasů, hbitě vstal. Byl postavy hubené, ale štíhlé a patrně svěží a svižné. Černé bystré oko jeho prohlíželo si bedlivě Kolešovského, jenž se již blížil. Větřík, jenž přes pole vanul, pochvíval hustými kadeřemi mladíkovými i pérem jeho maděrky barvy třešňové, bělavou kožešinou lemované, i visutými rozstřiženými

rukávy lehounké, zelené turecké kazajky, na níž byly patrné stopy žlutého a červeného vyšívání. Na nohou mladý ten muž měl plundry zarudlé barvy a boty.

Jakmile Kolešovský se přiblížil, mladík obrátil se ku svým společníkům a prohodil několik slov. Pak přistoupiv až k samé cestě, zvučným hlasem promluvil na mistra, usmívaje se a bílé své zuby ukazuje. V ten okamžik kopl před sebe onen starší muž a vzkřikl zároveň. Hned na to vztyčilo se to, co prvé Kolešovskému divně tvárným býti se zdálo. Byl to vysoký velbloud, místem odřený, jako opelichalý, jenž vyrušen byv ze svého odpočinku, mrzutě zafuněl a sebou otřásl, krk svůj do jasného, tetelícího se vzduchu natahuje. Chtěla-li cizí ta společnost Kolešovského polekati, tož valně se zmýlila. Mladík to také patrně uznal, neboť obrátiv se na společníka promluvil po italsku:

„Ta šelma stará se ani dost málo nelekla.“

Ale v tom zmizel mu smích se rtů, a černé oči jeho utkvěly plny údivu na Kolešovském, jenž v ten okamžik usmívaje se, klidně po italsku promluvil:

„Věru že ne, mladý muži. Viděl jsem lepší, onačejší velbloudy nežli je tento váš. Toť ubožák sedřený, kterým tam jen děti překvapíte,“ a ukázal rukou ku městu.

„Aj, pane, za to žasnu já; neboť nenadál jsem se, že by tu kdo vlašsky uměl, a sice tak, že bych jej za svého krajana mohl pokládati.“

Kolešovský se usmál:

„Zdá se, že vás neučila italská matka, jakož ani mne; ale počítáte, že v této zemi každý Vlach dobře pochodí a vůbec ten, kdo mluví jiným jazykem jen ne domácím. Kam cestujete?“

„Tam do města. Vezeme vzácné zboží, přímo z Benátek a vzácné léky divotvorné.“

„Aby oplaskly nabité měšce.“

„Jen poctivou věc máme, pane. Sice jinak bychom se nemohli tak odvážiti. Sama J. M. císařská ráčila od nás koupiti několik znamenitých nádob, a J. M. pan nejvyšší kancléř také, a pan protomedikus Hájek napsal nám list.“

„Ah toť něco jiného,“ vpadl mu Kolešovský do řeči. „Všechna čest, když protomedikus Hájek. Tedy vlastnoruční list jeho máte?“ tázal se vážně, ale v sivých očích jen mu hrálo.

„Ovšem, vzácný pane,“ směle cizinec opakoval.

„Nuž, to se u vás také zastavím, a všude vás odporučím. Na shledanou!“ a mistr kynuv rukou, pobídl koně a jel kvapněji dále. Když zajel, usedl mladík pode břízy. Tu teprve promluvil starší jeho druh, jenž dosud byl mlčky a pozorně naslouchal.

„Ten plesnivka nám uš kodí. Rozuměls mu že nás všude odporučí?“

„Také si myslím, že si ze mne tropil blázna. Neznám ho a nevím, kdo by byl. Šelma šelmovská! Ale kosa na kámen!“ a pohodil pohrdlivě, směle hlavou. Pak obrátiv se ku mladé ženštině, otázal se:

„Je ti již lépe?“

Zakroutila hlavou. — —

V.

Odpolední slunce vnikalo do přízemní velké světnice. Dvě okna na ulici hleděla a mezi nimi tmavá skříň stála. Nad ní visely na zdi křížem přeložené dva kordy a kuše stará s heverem. Na

levo, k těmto oknům hledě, stála při zdi dvě lože barevná pod nebesy a nad každým z nich visel nějaký starý kontrfekt bradatého muže v čubě; mezi obrazy bylo zříti loutnu novou, pěkně vykládanou. Na té straně také v rohu na levo ode dveří byla mohutná kamna barvy tmavé. Prostřed jizby zrovna pod mohutným nebíleným trámem, jenž dřevěného stropu byl přední oporou, stál veliký stůl nebarevné tabule jasanové a brunatně natřených trnožů širokých, jež do kříže stojíce vynikaly divným vyřezáváním. Na pravo pak mezi dvěma okny, jež hleděla do zahrady, černala se druhá almara bitá. V pravo ode dveří lesklo se na barevné polici nádobí hlavně cínové i měděné, třpytíc se jasně čistotou svou v lesku zářících paprsků slunečných.

Po veškeré jizbě panovala čistota a pořádek, jen na velikém stolu, kolem něhož stálo několik židlí ze tvrdého dřeva, leželo různě několik knih, hojně papírů a listů pergamenových, většinou pěkně na noty vyčárkovaných, nebo také již malovanými ornamenty na okraji a zlatolesklými, krásnými inicialkami ozdobených.

Všecko to svědčilo, že to byt nějakého malíře. Však tamhle pracuje u okna otevřeného, do zahrádky hledícího. Sedí u stolu, maje před sebou foliový list pergamenový na prkně napjatý. Vedle na židli leží štětky a štětičky, nádobky s barvami, kružidlo železné, a vše, čeho k malbě potřebí.

Mladý malíř Růžený je do práce své hluboko zabrán. Maluje poprvé samostatně veliký kancional bratrstvu literackému, a rád by ukázal městu a všem, co umí. Však hlavně při tom myslí na svou mladou ženušku, a těší se na to, jak čest a pochvala z dokonaného díla *ji* obraduje; pro

ni jen snažil se, pro ni pracoval. Vždyť jaká to duše milá!

Když ještě byla na svobodě, dost mladíků se o ni ucházelo, a znamenitých. Hladcí, vystrojení synkové hodných rodů, sice větroplachové, ale na oko lahodní a na poslechnutí všem dívkám příjemní. Ale Liduška odbyla je všechny, a vyvolila si Růženého, jenž ani zvláštní nové strůje nedbal, aniž byl tak obratný pohybem i jazykem. I hezčí byli jeho sokové. A přece si Růženého zalíbila! Přece ten mladík v prostém kolárku a tmavých širokých spodkách a harasových modrých punčochách více jí do oka padl, nežli ti synkové v pěkných mantlicích a šatech kožešinkou draze lemovaných; přece mladíka toho, jenž málo mluvil, do srdečka svého zavřela, a šťastna byla, když mu pohlédla do jeho temného oka, jehož pohled tak mluvný byl a jímavý.

Však nebyla to jen výrazná tvář, ale také jasná, upřímná mysl a zlaté srdce plné dobroty a oddanosti, co mladému maléři sličnou dívku naklonily. Mluvil málo, co však promluvil, nebylo prázdno a hlucho. Nikdy nezaváděl hovor o věcech titěrných a planých. Ale když někdy se rozhovořil, zvláště o předmětech vážnějších, zvláště o nejmilejší mu malbě, když krásné obrázky své jí ukazoval a vykládal, tu se Lidmila až divila, v duchu ráda sobě přiznávajíc, že žádný, žádný ze synků se mu nevyrovná.

Teď zabrán jsa do svého díla, ani nepozoroval, že ženuška jeho tiše přistoupivši za ním stojí a na něj usmívajíc se hledí. Byla svěží, hladkého, bělostného čela, zářících očí, postavy štíhlé jako proutek na vysost vyrostlá, mléčné bělosti s libou na tvářích zardělostí. Třeba ne-

měla ve svých hustých vlasech, jež hebkostí i barvou lnu se podobaly, panenský „pentlík“, každý by nehledě na její bělostný čepeček, spíše řekl, že to svobodné, mladičké děvče, a ne ženuška.

Na pokraji pergamenového listu vinul se namalovaný proutek růžový, překrásný ornament živě a věrně malovaný. Jen ještě tu inicialku, a zase bude jeden list velikého díla hotov. Již z polovice je namalována; v umělé bohaté závitiny položil Růžený nevelký obrázek, svatou rodinu, Maria Josef u jeslí, v nichž novorozené děcko. Je noc, ale tu v tom chlévě jasno a milo. Panna ušlechtilé podoby, vážný Josef, a teď právě děťátko rozmilé, s hlavičkou kadeřavou maluje.

Ani netuší, že manželka jeho bedlivě obrázek jeho prohlíží, ruku jeho zrakem stíhá, patrně zapomenuvši, že chtěla manžela svého překvapiti. A jak u pozorování se zabrala, nevědouc naklonila se níže, až ňadry dotkla se jeho ramene. V tom manžel rychle se obrátil a již zapomenuv na obraz políbil kvapně ženušku svou. V očích mu zasvitlo milým překvapením.

„Kdes byla tak dlouho?“

„Pospíchala jsem dost, ale u Dubských mne zavolali.“ (Mladý měštěnín Dubský měl Vodičkovu starší dceru, která mu zrovna včera chlapce povila.)

„A vyptávali se na strýce, neníliž pravda?“ ptal se malíř, maje pravici svou dosud volně kolem pasu manželčina položenu.

„Ano, dočekati se nemohou. Zítra křtiny, a pan kmotr nejde. Byla tam také Eva a ta hned běžela a přinesla peřinku, kabátek, karkulku křestní, chtěla se beztoho pochlubit, sama to sestře vyšívala, ale tuze krásné to je. Ale když jsem prvé na toho Ježíška tu se dívala, myslila jsem si, že

to Dubských novorozeňátko jinak vypadá, není tak bílé. Já jsem myslila — Ale proč se směješ?“

A tu se začervenala.

Růžený se usmál a hleděl na líce manželky své libě planoucí, pravil:

„Ty jsi se šla na děťátko podívat, a nelíbilo se ti? Nechtěla bys takové?“ A bezděky přivinul ji k sobě úžeji. V tom ona sebou prudce hnula a: „Strýc! Strýc!“ radostně zvolavši, manželi svému z náruče se vyvinula a ku dveřím spěchala, v nichž stanul mistr Kolešovský, vesele, spokojeně se usmívající. Teď i malíř hbitě vstal a chvátal ku strýci vztahuje k němu pravici na uvítanou. — — —

* * *

Slunce zapadlo, den však ještě nepohasl.

Ve světnici u Růžených seděli za stolem mladí manželé se strýcem Kolešovským, jenž po prvním uvítání nahoru zašel si odpočinout a nyní, když byl také návštěvu Vodičkovu a Zychovu odbyl, zasedl ke družnému stolu, aby si pohovořil se svými milými, po nichž a po klidném bytě u nich se mu v Praze již bylo zastesklo.

Pověděli mu, co nového, což už také od Vodičky se dozvěděl, že má totiž kmotrovati, pověděl také on o Praze, a právě začal o lukavecké krčmě, an venku v ten okamžik nemalý hluk se ozval, jenž z daleka zvuče víc a více se blížil. Kolešovský umlkl, pak k oknu přistoupil a za ním malíř se svou ženuškou. A již zahlédli zástup lidí, dětí, výrostků, tovaryšů, žáků, i žen a mužů, kteří ulicí se valili.

Prostřed toho zástupu jel na bílém koni onen mladý muž v zelené vyšívané kazajce, s kterým se byl Kolešovský pode břizami u cesty setkal.

Za jezdcem šel muž starší v červeném kabátě veda opelichalého velblouda, jenž na svých bocích nesl dvě značně veliké bedny a na hrbu svém mladou onu ženu v divných šatech, mající hlavu strakatým turbanem zavinutou. Pozornosť všech, zvláště žáků a drobné mládeže týkala se především nevídaného zvířete, o němž tolik slýchali, a mladé jeho jezdkyně.

Pestrý ten průvod mihl se kolem oken malířových, ale hluk bylo ještě chvíli slyšeti. Pak vše umlklo.

„Také vám o nich povím," děl Kolešovský, když opět ke stolu zasedali. Po té vypravoval dále, kde byl přestal. Mladá malířka by ovšem raději hned byla slyšela o těch podivných lidech, kteří to škaredé zvíře přivedli, ale brzo zajalo ji strýcovo vypravování tak, že na ně zapomněla. Trnula, slyšíc o tom, jak starého Machana zmučili, napjatě naslouchala, an strýc vypravoval o tajemném poutníku nočním, domnělám synu nebohého starce.

„O toho pana Pěčky!" zvolal malíř. „A jak si ještě vede, a jak se mu všude sklánějí!"

„Žel, že není sám, že takových nebo podobných je mnoho, mnoho v naší koruně. Každý z pánů myslí jen na sebe, na svou vládu, na svůj měšec, a nevzpomene, co z toho ztýraného lidu bude. Žel, že u nás beze studu, z přesvědčení páni a jich náhončí říkají: „Chlap jako vrba, čím více ho osekáváš, tím více obrůstá." Však se to na nich jednou vymstí, až by se ho v čas potřeby dovolávali. Ale aby nás také z toho zuby nebrněly!" dodal starostně vážný mistr.

„Ale milý strýčku," ozvala se přítulně Liduška, „pořád přemýšlíte a se staráte. Popřejte si oddechu, a také abychom vás užili."

„A ještě jsem nedopověděl, není-liž pravda,“ s úsměvem odvětil strýc a jal se vypravovati, jak na výšinu vyjev dole pode břizami ty divné lidi spatřil.

Zatím světlo denní pohaslo, a příjemně se v jizbě soumračilo. V tom když Kolešovský byl v nejlepším, ozvaly se na síni kroky a hned na to v otevřených dveřích stanul štíhlý cizí muž. Že stanul proti oknům, padal na něj slabý zásvit, tak že jej bylo možná poznati. Lidmila se až lekla. Toť ten, co jel na bílém koni! Co tu chce? Ale již se ozval. Promluvil zvučným hlasem, hbitě a správně česky jako rozený Čech:

„Dej vám pán bůh dobrý večer! Zůstává-li tu malíř Růžený?“

„Tu jsem,“ ozval se malíř a postoupil ku dveřím. „Čeho si přejete?“

„Aj přejete, přejete! Což mne neznáš?“

„Neznám — věru, a nevím —“

„Ah signor taliano!“ promluvil vesele Kolešovský, jenž byl také k mužům přistoupil.

„Par dio!“ Vidíme se opět? Nuže, neměl-li jsem pravdu, že jsme krajané?“ odvětil cizinec, patrně valně se nezaleknuv. V tom zasvitla jizbou žlutavá zář svíčky, kterou byla malířka rozžehla. Teď teprvé se mladí manželé divili, hledíce na mladého muže, jenž ukazuje své bílé zuby, po malíři i žínce jeho i po všem kolem jiskrný zrak svůj hbitě otočil.

„Tys ženat — aj — a totě Lidmilka, nemýlím-li se!“

„Bratr!“ zvolal Růžený velmi jsa překvapen.

„Štěpán!“ v týž okamžik i manželka jeho zvolala.

„Tedy jste mne přece poznali! A také Liduška! totě hezké.“

„Vzácného pána jsem už viděl," dodal, obraceje se s poklonou k mistru. Mluvil velmi hbitě a jistě. Smělost, sebevědomí tlumočil nejen pohled, ale každé slovo a hnutí.

„To je strýc Kolešovský," hlásil malíř.

„Ah, signor Kolešovský. Raduji se velmi, že jsme se opět setkali, a to ve příbuzenstvu."

Bylo po pěkné hodince. Společnost zasedla jako prvé ke stolu a s ní Štěpán, nevlastní Růženého bratr, jako s nebe spadlý. Nejvolněji bylo jemu, a hlavní slovo měl on. Mladého malíře a jeho ženušku příchod jeho valně netěšil. Zvláště mrzelo Růženého, že Štěpán v takovém šatě jako nějaký kejklíř nebo šašek, a v takové společnosti do rodného města se navrátil. Z toho také poznával, že nenechal svých bláznovství a nezvedených kousků. Také napadla Růženému myšlénka vznikající jen při hostu nezvaném, nevítaném: zdrží-li se, nebo půjde-li zase s tou svou podivnou společností?

Ten pak chutě přinesené jídlo pojídaje a statně je zalévaje, vypravoval mnohomluvně o svých cestách v dalekých končinách země. Kolešovský jej několikráte v údajích opravil, ale vida, že by prolhaného dobrodruha opravovati nestačil, nebo že by se smělcem ještě se příti musil, nechal ho volně těkati, kamkoli jej lhavá, bujná mysl zaváděla. Nejvážnější však byl mladý malíř. S patrnou nechutí jednotlivostem naslouchal: ale šetřil pohostinství a nechtěl hned prvního večera bratru svému domlouvati. Kolešovský, ač byl unaven, vydržel do pozdního večera, nechtěje mladých mužů o samotě nechati. Teprvé když Štěpán vstal, měl se také k odchodu. Růžený bratra zdržoval, aby do krčmy již dnes nechodil. Štěpán však odešel přece, slíbiv, že se za chvilku vrátí.

Když odešel a Liduška chtěla mu v komoře lože upraviti, zdržel ji manžel, řka:

„Nechoď, on nepřijde. Jak uvidí společnost a korbel, bude jako očarován.“

A měl pravdu. Byla půlnoc a nikdo nezaklepal, a již dávno minula, a k Růženého dveřím nikdo nepřišel. Druhého dne, patrně noc probděv, přišel Štěpán, rozmarně se vymlouvaje, že nemohl, že bylo takové poctivé veselí, že sešel se s druhy a známými.

„Ale teď prosím svlékni tu machometanskou hazuku, a oblékni poctivé roucho rozumných lidí. Vezmi sobě tam ve skříni, co potřebuješ,“ ozval se přísně mladý malíř.

A jako včera večer všecko město mluvilo jen o velbloudu a nevídané společnosti, tak dnes opět o tom mladíkovi v zelené kazajce, že to Štěpán, nevlastní bratr Růženého malíře. To bylo divení a povídání o nezvedeném synkovi, v němž od malička nebylo kalé žíly, a jenž před lety jsa skoro ještě chlapcem do světa sběhl, nic nedbaje zármutku své matky. Také ho více nespatřila. Štěstí, že druhý, maléř, se jí tak vydařil. O Štěpánovi nějaký čas mluvili, že ho viděli tu i tam, že se dal mezi dráby vojanské, jiní že mezi rybníkáře. Nu, teď to viděli, kam to s ním dospělo! Vrátil se s kejklířem, mastičkářem! Jistě žádné cti v těle nemá, ani lásky ku příbuzným, že takto se do rodného města navrátil. Ba zajisté to jen *na schvál* a na pozlobení učinil.

Když pak bratr malíř, ani osaměli, vážně se vyptával, kde byl a co hodlá, dával samé bláznovské odpovědi a smál se napomínání jeho. Tázán, je-li ta cizinka jeho ženou, zachechtal se, jak prý si to může mysliti, aby on si ženskou věšel na

krk, to že je manželkou patronovou, ale nezapřel, že k vůli ní se k té čisté společnosti přidal, teď že však chce se od nich odloučiti, an by si rád opět na nějaký čas odpočinul od toho potulného života, a proto že se domů navrátil.

Růžený mlčky, zamračen naslouchal vypravování bratrovu, horše se v duchu nad jeho skutky a prostopášnými náhledy, ale když ten pardion pověděl posléze, co hodlá, vzhlédl k němu a vážně, určitě pravil:

„Jsme synové jedné matky: vyháněti tě nebudu a nechci. Ale tolik pravím, abys choval se a jednal tak, jak se sluší a poctivě, jinak —“

Nedomluvil, bylo však dobře rozuměti. Štěpán se zasmál.

„Věru, ty bys mohl řečňovati ve Bratrském sboru. Nejsi-li také z Jednoty Bratrské?“ ptal se posměšně.

VI.

Výstavný, kamenný dům Melichara Vodičky, synovce mistra Kolešovského stál na náměstí, jsa na té straně nejznamenitější. Vůbec nebylo krásnějšího, většího domu v celém městě vyjma dům, který si na protější straně náměstí dal vystavěti pan Pěčka z Radostic. Dům Vodičkův měl obmítku s rozmanitými čtverhrany, a mezi okny ve průčelí bylo viděti divné figury, řemeslně po spůsobu vlašském do obmítky vryté.

Před domem v rynku stála kašna rourní, velká a nákladná z kamene počervenalého, na níž dvanácte planet bylo mistrovsky uděláno. Se stupňů jejích byla na dům páně Vodičkův nejhezčí podívaná; proto tu bývalo, zvláště první dobu po vy-

stavění, hojně takových, kteří nepřišli jen vody nabrat. Ale ještě více než o zevnějšku mluvili lidé o tom, jaká nádhera uvnitř, jaký tam prostranný hořejší mazhauz.*) A věru, hle dvéře u vnitř fasovány jsou prapysky kamennými a nade dveřmi taková lomenička, neboli štít z jednoho velikého kamene a to všecko plno krásných ozdob, listů divně točených, pěkně a jemně tesaných. Dřevěný strop malovaný, a tam v koutě veliká kamna s kachly pozlacenými, se všelijakými figurkami.

Co se starosvětští lidé namluvili o té marnosti, která takového nákladu se neštítí ani na kamna! Ale to, jakož všecku tu nádheru na vrub Vodičkové připisovali. Jakého v tom hořejším mazhauze měli pěkného, drahého nábytku: stoly s řezanými trnoži, židle s takovými lenochy, skříně, almary z dříví ořechového, zdobené divnými sloupky a řezbami.

Tam u okna stojí sám Vodička v nedělním rouchu, hledě oknem ven přes náměstí k Pěčkovu domu a starému farnímu kostelu, jehož vysoký štít a gotická okna se starou věží vysoko činí nade střechy všech domů.

Sem do toho bytu ozdobného věru že se Vodička postavou svou hodí. Muž vysoký, statný, slušné kulatosti, v damaškovém kabátě, v poctivicích z vlašského sukna a ve střevících aksamitových. S levého ramene visí mu lehký pláštík z jemného sukna, tmavé barvy, od níž odráží se bělostí svou veliké okruží kmentové, dvojnásobní,

*) Největší světnice v domě, v níž soustřeďoval se život rodinný; bývaly dvě, přízemní a hořejší. Říkalo se na „mazhauze“ nebo „na paláci.“ Vedle pak bývaly „komory, pokoje a komnaty“ místnosti to většinou malé, málo prostorné.

se špici vytaženými a silně naškrobené, jež jsouc nápodobné k čapímu hnízdu, div že na ramenou neleží. Hrdlo Vodičkovo v něm se ztrácí a hlava nucená ku ztuhlému, pyšnému držení, ztěžka se obrací.

Z toho šatu a že má birýtek aksamitový na hlavě, je patrno, že Vodička k odchodu se chystá a že snad jen na někoho čeká. Teď také obrátiv se, pohledl k jedněm ze dvou menších dveří, vedoucích do pokojíků ženských. Pak ruce na zádech založiv přešel vážným krokem mazhauzem, zpříma, škrobeně, jak měl ve zvyku. Pojednou v prostřed se zastavil. Vběhltě do mazhauzu prudce mládenec tak šestnáctiletý v červených střevících, v tykytovém kaftánku a v aksamitovém pláštíku, šňůrkami zdobeném.

„Už přišli z kostela, máte jít; máti vzkazuje, aby jí Evička vzala ten vyšívaný facalit," a štíhlý, vychrtlý mladík hnal se ku protějším dveřím, volaje totéž na svou sestru Evu. Pak se měl k odchodu. Vodička chtěl syna svého zadržeti.

„Počkej, Slávku!" Ale synek byl již ten tam a přímo k nedalekému, starému domu, jenž patřil svatu jeho Dubskému. Tam bylo neobyčejně živo. Již ve průjezdu bylo cítiti kořennou vůni, z kuchyně silně vanoucí.

Čeládka chvátala z dola nahoru, s hora dolů snášejíc vše jak nahoře poroučela paní Vodičková matka mladé Dubské, jejíž děcko právě přinesli ode křtu.

U Dubských vedli sobě ode dávna dosti vznešeně; ale co mladá se tam vlády a hospodářství ujala, nebožka stará Dubská by se ani ve svém vlastním domě nepoznala. Také tam zavedeny změny, taká tam zavládla nádhera a s ní přepych.

Teď první dny, co mladá ještě polehovala, její máti, Vodičková, tam sama všecko řídila.

Hle tam v hořejším mazhauzu stojí, statná dosud a svěží, kulaté brady s lalouškem, v karkulce aksamítové s perlami, v nabíraném okruží, spod něhož splývá na ňádra blýsknavý řetěz se zlatým grošem, a přehlíží dlouhý stůl zastřený bělostnými ubrusy.

Že kupcová má pod dlouhými šaty svými partikal,*) vypadá značně široká a objemnější, ač jí ani do výše ani šíře není po skrovnu. Věru, může spokojeně se rozhlížeti; každému stojí za podívanou ten stůl a všecko kolem, jak je připraveno a zřízeno.

A to všecko stalo se za jejího řízení a její správy. Však již se v duchu těší, jak po veškerém městě budou vypravovati, že zřídila vňoučeti svému křtiny, že by lepší, bohatší ani v žádné tvrzi, ani na panském zámku snad nevypravili!

Stůl plný talířů a příborů, prostředkem několik obrovských mis: na jedné alapatryta, na druhé obrovský dort, na třetí koláčky z mandlův a cukru, na té cukrpán, na oné bába mandlová, sumou sladkých věcí všelikých, že zajisté mnoho kop stály.

A což tam na vedlejším stole, což tam lahví, sklenic, džbánů, což tu padne piva i vína rozmanitého, ale samého dobrého! Lakotný Zych strne, až to všecko spatří a zajisté v duchu hned si spočítá, co kop tu zbůhdarma jako oknem vyhozeno.

---

*) Partikal, nebo kortukal spodní sukně, přes kolena sahající mající podobu zvonu, s kosticí nebo rákosem španihelským, na níž ležela svrchní sukně nebo šaty, druh krinoliny. Zavedla ji Donna Maria, první manželka Fílippa II.. krále španělského.

Ale jistě se těší, jak se zadarmo nají a jistě doma neobědval a také synu najísti se nedal. Nač by byla tak hojná hostina?

Zatím, co Vodičková poslední zprávy, jak je v kuchyni, přijímala, poslední rozkazy udělujíc a také již hosti vyhlížejíc, bába Doušova Mandelina, jak jí vůbec říkali rejtharka, protože před lety byla s českými rejthary proti Turkům, vešla s děckem právě pokřtěným do komnaty vedle mazhauzu, kde šestinedělka na loži pod nebesy meškala. Vešla tam s kmotrou, bohatou apatekářkou, sestrou Dubského.

U šestinedělky zastaly dvě sousedky, jimž mohla malá, osmáhlá bába rozhorlení své svěřiti. Až dosud mlčela, přemáhala se, ale teď vědouc, že dojde souhlasu, jala se toužiti na pana kmotra, mistra Kolešovského.

„Snad si nemyslí, že již všecko přemudroval? Mám to také od lidí učených. Nynější farář také tak smýšlí a schválil to, a ten snad také nějaké lejstro měl v rukou, ten snad také se u nějakých dobrých mistrů vycvičil, třeba nebyl v Italii a bůh ví kde. Vím, co je svět; však jsem také byla —“

Teď měli přijíti Turci na řadu, země Uherská a ještě jiné světa končiny; ale tu sousedky, vše již znajíce, horlivými otázkami zavedli bábu rejtharku na vlastní příčinu jejího rozhorlení. To bylo, že kmotr M. Kolešovský leccos nedovolil, lecčemu se zasmál, co při každých křtinách i se schválením kněží praktikovala, jako: že dávala děcku, nesouc je ke křtu krajíček chleba; aby se s ním křtilo, a to proto, aby nedostalo psotník.

Když vešli do sínce kostelní, chtěla kmotra na radu bábinu svrhnouti plášť, aby dítě nemělo padoucí nemoc; ale Kolešovský jí zabránil. Také se mu patrně nelíbilo, když kněz nemluvněti po-

sloužil večeří Páně, aby pokojně spalo, aby Šotek, Hospodáříček či duch domovní ho nestrašil. Kabonil se nad tím, ale venku se přece zasmál, když bába pojednou, z nenadání s děckem usedla na kámen, že prý bude míti klouče tvrdé zuby.

Však příčina toho a základ ležel hloub. Jak totiž bába rejtharka přišla Kolešovskému o kmotrovství říkat, ač o tom už měl vědomosť, a žádosť svou, jak obyčejně v pěkných naučených rythmech přednesla, podařil ji mistr malou odměnou, mnohem menší, než-li jaké se u tak vzácného kmotra nadála. Toť tím Kolešovský pověsti své, že je na groš, věru neumálil.

Zatím co bába babící tak mistrně mluvila, vešel mistr Kolešovský do mazhauzu, kdež ho Vodičková velmi okázale vítala. Radovala se velmi, že pan strýc tak zdráv a bez ourazu, buď bohu chvála, z Prahy domů se navrátil.

„Nebylo by tak velké neštěstí," usmál se pan strýc. „Já jsem bez toho na tu velikou cestu stále připraven."

„Ale co my, co my věrní příbuzní a přátelé?"

„Také byste se utěšili," s divným úsměvem mistr odvětil. „Však by žádných svárů a nepořádků k vůli mé smrti nebylo. Mámtě již poslední vůli dobře a jak náleží pořízenu."

„Ale, pane strýčku! Dnes, kdoby dnes o závěti mluvil?"

„Právě dnes, nebo patrně tu máte na zdraví lidské nalíčeno. Bůh pomozi! Tolik jídel a co pití. Nahlédl jsem do kuchyně."

„Jen tak poctivé veselíčko, co člověk může, a pak také k vůli sousedstvu."

„Tak je to, teto, tak, k vůli sousedstvu, k vůli marné pýše a chlubivosti. Kamže to dojde, budeme-li jen *v takovýchto* věcech se předháněti?"

Čelo Vodičkové se zaruměnilo. O těch jeho bezohledných smělých úst. Ale třeba leccos překousnouti. Přemohla se vzpomínajíc na konce; také se jí mihla ta závěť jeho již napsaná.

„Co naplat, člověk jde s časem. Ale Evíčka, ta se něco natěšila," náhle obrátila. „Pořád o strýčkovi mluvila, kdy se asi navrátí."

„To se jistě těší na nějaké rytmy a mravné průpovídky, které jí vždycky tak velice těší. Přivezl jsem si věru z brusu nové a pěkné."

V tom vešel Vodička s tou, o které právě mluveno, s dcerou svou Evou. Byla po matce postavy pěkně urostlé a plné. Pleť neměla nejbělejší, ale barvě její dobře svědčily tmavé, jiskrné oči, a černé vlasy, jež měla po francouzsku zapleteně na strunách s velikým drdolem. Kolem hrdla bělalo se jí uměle skládané okruží z poučníku. Pod krásnými šaty svými drahé látky neměla partikalu, za to však živůtek její byl divně zžáhán; rukávy otevřené volně visely jsouce zdobeny hedbávnými stuhami, na nichž zlatoleskle ženkle se mihotaly a jak panna pokročila, jen zazvonily. Při pásu jejím stříbrném, krásně pracovaném, visel váček karmazínový, jistě za padesát kop a snad dražší, a při něm nožnice stříbrná s ozdobným, pozlaceným nožíkem. A jak teď Eva rychleji pokročila, vyhledla jí z pod šatů nožka ve střevíčku bílém, premovaném zlatou pasomanou.

Živě vítala strýce svého. Vodičková s potěšením, se zalíbením pohlížela na svou dcerku, jíž nádherný šat tak výborně slušel.

„Pan strýc ti přivezl prý zase nějaké pěkné rytmy a průpovídky."

„O děkuju!" zvolala Eva vesele, ač ne bez kyselosti. „Těch má pán strýc vždycky do zásoby. Jistě jsou takové jako tyto:

„Trpká bylina marnivá žena
od mnohých jest věc zkušena atd.“
Není-liž pravda? Ale, strýčku, což mám býti z jiných, což mne bez výtky nepřivítáte a nepopřejete, co každé mladé děvče těší?“ horlivě Eva strýcovi domlouvala. Bylo znáti, kdyby se nepřemáhala, že by ještě ostřeji promluvila.

„Aj, řekl-li jsem co? A mámli se již brániti, povím s Ciceronem: V oděvu a šatech jako v jiných všech věcech nejlépe mírnost zachovati. Však dosti o tom.“

Než domluvil, otevřely se dvéře, a vcházeli noví hosté, většinou příbuzní po Dubského straně. Mezi nimi byl také doktor v lékařství Rubelius muž vysoký, tlustý, malých očí, jež z pod masitých víček bystře sem tam těkaly. Přišel také Adam Zych se svým synem, které když Eva zahlédla, úsměvu se neubránila. Jak se ten starý houžvička v kopuletých starosvětských šatech vyjímal vedle otce a doktora Rubelia, jak ten Zychův Kašpar stál ve svém neforemném šatě, jenž na něm divně visel, vyjeveně, kolem, hlavně však po vypraveném stole se rozhlížeje, na němž bylo tolik nevídaných jídel! Nerad chodil na lidi, poněvadž se jich ostýchal, poněvadž Zych od malička do práce ho honě, od veškeré společnosti jej odvykl.

„Udělal z něho sedláka, a více, tak jako Vodička zase Slávka tak vychoval, jako by byl dědic Rožmberský. A tak to je, že máme měšťany hrubé, nevzdělané, kteří pro nic lepšího a vznešenějšího smyslu nemají a jen lakotí, a měšťany, kteří jako oni dobra obecného nedbajíce, zase jen po rozkoších a požitcích se shánějí a marné cti pro chloubu vyhledávají.“ Tak jednou Kolešovský mluvě o Zychovi se vyslovil.

Mazhauz se plnil hostmi, a pořád ještě ně-

kteří přicházeli. Byli tu měšťanky s dcerami, syny i manžely. Starší paní měly na hlavách zavití po španělsku, vyhlédajíce z něho jako z kukly, mladší ovinuly si vlasy divně na strunách zapletené širokými tkanicemi, plné bleskotavého šmelcu barevného a šteftů zlatých. Dívky pak ozdobily hlavy své panenskými pentlíky, jež z umělého učesání nebo pod poučníkem*) vyhlédaly. Což tu bylo rozmanitého okruží, což blýskalo se pod ním rozmanitých zlatých řetízků s groši i bez nich, což na rukou náramků, korálů a na prstech prstenů!

Všechny dívky však sobě všímly ne bez závisti nového náramku Evy Vodičkovy. Na brunatné stuze aksamitové měla navlečeno prstenů velikých zlatých, na nichž drahé kaménky se jen blýštěly. Ó jak je na něj pyšná! Jak často rukou pohne a rozkládá, jen aby ten náramek ještě patrněji zasvítil a do očí bodal, jen aby prsteny na stuze zachřestily!

Hle, jak panny i paní nabraly na se sukní a mantlíků, že sotva se v tom obracejí. A což ty vážné matrony tam v partikalích, pro něž sotva tu je místa! A všude slyšíš šustot samého hedvábí, všude vidíš živé barvy hebounkého aksamitu. A což těch tenounkých, bohatě vyšívaných facalitů v rukou paní a panen, což těch dívčích fěrtoušků barev nejrozmanitějších, na dvě, na tři dlaně vyšitých! Tu zříš divné mřeže, vytkávané, tu orly, ptáky, různá zvířata a květiny. A mezi ženskými viděti vážnější mužské bradaté i holobrádky vyfintěné. Tu odráží se tmavou barvou svou starosvětštější kabát s dlouhým spodkem, ale těch velmi pořídku, tu vyniká kolár soukenný fialové barvy

*) Poučník = pavučník, hebounká, jemná látka, z níž obyčejně závoje se hotovily.

po vlašsku, premovaný, tam přiléhající kabátek nějakého šviháckého synka v okruží přeumělými krajkami zdobeném. Co tu lesku a třpytu a jak starý mazhauz s tmavým nábytkem zrovna se obveselil a zrovna prohlédl od rozmanitých živých barev! Šum a hovor čím dále tím více živne.

Slávek Vodičkův jako ouhoř skupinami se proplétá a jako strakatý motýl zastavuje se tu a tam, kde stojí panny, s nimiž, ač sám ještě klouče, umí jako nějaký dvořák. Tu pošeptá, prohodí něco, rozesměje a již kvapí zase jinam. Nejednu pannu dnes rozesmál na vrub svého příbuzného, Kašpara Zycha, jenž z místa svého, výklenku okenního ani vystoupiti sobě netroufá, rád jsa, že toho útulku došel. Otec ho sice několikráte vyhledal a pokaždé šťouchl, vybízeje ho, aby se k světu měl a tu jako zmrzlý nestál. Ale měj se k světu!

Sám starý obcházel tu tam se zastavuje, prohlížeje si a počítaje, co ten neb onen oděv asi stál, a co si ten neb onen tatík musil na něj vydlužiti a jak dlouho asi bude vypůjčovat, až ho ta pýcha a marnosť ženských konečně zabije a o všechen statek připraví!

Z počátku dotíral se Zych neustále ku Kolešovskému, louzné na tu nádheru a vzpomínaje starých časů, jak bývalo; a z toho přišel opět na příbuzenstvo, znovu Kolešovskému vykládaje rodokmen, z čehož mělo vysvitnouti, že oni dva jsou nejbližší příbuzní. Ale mistr jsa již netrpěliv, náhle se k němu obrátil:

„A víš-li, Adame, co ještě v Praze nového, a co jsem ti zapomněl říci?“

„A co, milý bratránku?“

„Zrovna těch dnů, co jsem tam meškal, byl stat jakýsi starý člověk, hrozný lakomec a lichevník. Pro nekřesťanskou lichvu hrdlo propadl.“

Novina ta Zycha velice zarazila, a za chvíli všeho ducha a veselosť mysli mu vzala. Nežli se probral, unikl mu bratránek a vyhledal si nového společníka.

Také malíř Růžený se svou manželkou byl mezi pozvanými. Nešel tuze rád. Věděltě dobře, kdyby nebylo strýce Kolešovského, že by bohatý Vodička na nepatrného příbuzného sotva pozváním si vzpomněl. A kdyby i z lásky ho pozvali: jej netěšila ta společnosť, neupřímná, hladké, usmívavé líce ukazující a doma, v postraní pomlouvající, závistivá a chlubná, jež o ničem jiném nemluvila než o šatech a nádheře, o jídle a pití, o slavnostech a veselí, o rytířích a pánech a jejich nezřízené hýřivosti, o životě panském, jenž byl všech tužbou a přáním.

On raději sedal doma pilně maluje, těše se ze své práce, rozmlouvaje s rozmilou žínkou nebo moudrým strýcem, jenž tak v mnohém mu světla podal, jenž tak utěšeně vypravoval o dalekých zemích a lidech, o stavbách a obrazích, jež v Benátkách, v Italii, v Paříži a v jiných městech velikých vídal.

Dnes však musil Růžený opustiti svou dílnu, a zříci se příjemného večera na zahrádce v osamělém koutečku pod starou baštou, kdež s Liduškou a strýcem často i dlouho do noci sedali.

Nebylo tedy divu, že ani jemu, ani manželce tu dosti volno nebylo. Liduška ovšem nevyrovnala se žádné ze přítomných nádhernou strůjí; to snad také, ač nedychtila po marnostech a zbytečnostech, ji poněkud tížilo, ana tolik nádhery a skvostu kolem sebe viděla.

Kdyby věděla, jak právě jednoduchým a vkusným šatem a účesem svým mile se vyjímá, jak přirozenou krásou líce svého a štíhlostí pružné

postavy své nade všechny vyniká! Růžený rozhlížeje se, přece při tom manželku svou pozoroval. Byl by rád věděl, kam hledí, nač zvláště snad upírá své zraky. Dětina!

„Ah, tam je strýc!“ zvolala pojednou Liduška.

Růžený sledoval její zrak. V koutku nedaleko okna stála největší učenosť: doktor Rubelius a s ním Kolešovský. Mluvili o Praze a poslední cestě mistrově.

„Podivil jsem se,“ děl Kolešovský, „jak mnohé knihy dobré nyní se v Praze tlačí a vůbec vydávají.“

„Aj, vy dle všeho držíte na české knihy? Já jen latinské, vlašské a nejvýše německé čítávám,“ odtušil doktor s velikou pochlubou.

„Tak vida! jak má česká kniha přátel dojíti, když lidé učení —“

„Právě pro lidi učené není. Českou knihu přečte si každý laikus. A chtěl-li byste laicis se podobati?“

„V tomto, proč ne? Neboť jsme-li milovníci své vlasti, povinni jsme vedle hřivny od pána boha nám svěřené o to snažně pracovati, abychom matce své, této zemi české se odsluhovali aspoň tím, když bychom poctivosť, obecné dobré *a jazyk její* dle možnosti své zvelebiti hleděli.“

„Vše pěkně řečeno, ctný mistře, ale mámeliž jakých knih, aby našinec, homo literatus, v nich se zalíbením mohl čítati?“ Namítl doktor a vítězně střihl očkem svým po Kolešovském.

„Nepřím toho, že ta věc s velikou škodou národa našeho byla zanedbávána; ale co není, může býti, jen vůli a píli, vynasnažení *a všeobecnou podporu*. Jeť jazyk náš tak ozdobný, hojný, užitečný a libý jako třebas jeden ve světě. Dosti budeme míti spisů vzácných a znamenitých, jak

už za našich časů viděti. Již teď byste pořídil z českých knih hojnou a krásnou librář*) a ještě lépe by bylo, kdyby páni naši a rytířové trochu starali se o naše literní svobodné umění. O to se ovšem pečlivě starají, aby měli lesy k honění zvěře, aby v komoře jich peněz dosti leželo, aby střílnice dostatečně opatřena byla. Byl jste také ve světě a víte, jak tam auktores jsou podporováni.“

„Ano, ale to jest něco jiného.“

„Proč jiného?“ vpadl mu Kolešovský horlivěji do řeči. „Ovšem, ovšem, náš přirozený jazyk, toť něco jiného! Odtud to pak jde, že cizincové jazyk náš tak zlehčili, proto že vidí Čechy, ani ho sami málo sobě váží. Odtud to jde, že mnohý cizozemec sedě mezi námi dvacet, třicet a více let a neuměje česky, nic se za to nestydí. O, u nás to již tak daleko došlo, že pravý Čech, by pak dobrý muž byl, neumí-li cizích jazyků, za nic vážen není. U nás každý,“ dodal Kolešovský peprně, „který něco málo latinou, vlaštinou aneb němčinou ústa sobě proplákl, ihned českého nic čísti ani kněh českých ve svých bibliothekách míti nechce, a to jen —“

Doktor Rubelius za horlivé té řeči po mistru očkama mžhoural, jen se usmívaje. Za posledních slov však sebou trhl, a v očích mu zasvitlo. Cítil, že Kolešovský jej tím bodl. Ale než mu vyplynula z úst ostrá odpověď, Vodička přistoupiv, vážené hosti zval, aby zasedli, že již čas.

Kolešovský jda ke stolu s Růženým a Lidkou, kteří právě k němu mířili, několik vlídných slov promluvil, pak jako by ani chmurka se nebyla přehnala, vybízel Rubelia na čestné místo,

*) knihovnu.

kteréž doktor, ačkoliv přetvědčen byl, že mu bez odporu náleží, přijal teprvé po krátké odmluvě.

Hluk a šum, jenž nastal, nežli si společnost usedla, utichl.

Za to ozvalo se cinkání talířů, nožů a sklenic. Hostina počala.

VII.

Každý z pozvaných byl přesvědčen, že bude kvas u Dubských slavný a hojný. Také se nikdo v počtech svých nezmýlil. Oh, což tu bylo krmí chutných a znamenitých. Mísa za misou vrchovatě plná jen chodila. Pokaždé nejeden sobě pomyslil: „Teď už dost," ale jak jen pomyslil, již opět nové jídlo přinesli, a nová chuť ho napadla. A toho pití! Když hned před hostinou hospodář nalil panu kmotrovi a doktoru Rubeliovi vysokou stříbrnici na „villikhum",*) která pak šla kolem, mužští sobě kníry pohladili a nejeden se oblízl, jak výborná byla chuť toho starého vína. Hleditruňkové, a bylo jich tu dost, se na pití těšili, jakož polivečníci a talířův lízálkové spokojeni byli s misami, jen to litujíce, že kvas nepadl na podzim, kde by Vodičková jistě opatřila paznehty medvědí a bobrový ocas, který umí tak výborně a chutně připravovati s jichou, kořeněnou pepřem, zázvorem, hřebíčky, květem a šafránem, a slazenou trochu medem.

O tom si jmenovitě farář s rektorem školy povídali a primas městský, rumný a břichatý s lysou hlavou jim statečně přizvukoval, utíraje ubrouskem stále mastná svá ústa.

Nuže tlap medvědích nebylo, ani bobrového

*) na přivítanou.

ocasu, však za to jelenina, kury v bílé jiše, kury mladé, křehké v zelené jiše se šalvějí, matou, skořicí a zázvorem, beránek uherským obyčejem, celé koury pečené nadívané zvěřinou, kapoun vlašským obyčejem, štika po polsku a nadívaná, kořeněná pepřem, zázvorem, šafránem, řeckým vínem, skořicí a v medu smažená a ryb jiných jinak strojených.

Na chuť ženských také bylo pamatováno dobrou kaší mandlovou a ve víně vařenou varmuží, v níž byly vlašské ořechy, jalovec, kmín, quinque fratres, med, mouka a jádra břesková.

Již hosté chvíli pojídali, popíjeli, již hovor, jenž z počátku za jídla potuchl, živnul a hlasitěji zavznínal, an tu pojednou venku strhl se nějaký šum, a již mladý Dubský vběhl do mazhauzu a nakloniv se ku tchánu, nedaleko doktora Rubelia sedícímu, polonahlas něco promluvil. Ten div nevyskočil, ostatní, kteří to zaslechli, živě sebou hnuli, jen Kolešovský se ve tváři zachmuřil.

„Milí přátelé," ozval se Vodička povstav, „stala se čest domu tomuto. Vzácný host k nám přichází, pan Pěčka z Radostic," a nedomluviv kvapně odcházel, aby ho přivítal.

Nemalé hnutí nastalo v celém mazhauzu. Vodičková nechavši všeho, nedokončivši ani slovo, jež se sousedkou mluvila, brala se chvatně za svým manželem a zetěm ku dveřím. Nikdo si nevšiml, jak Eva se do temna zaruměnila, jak Růžený po své manželce se bystře ohlédl. Všickni obrátili zraky své po dveřích, i Adam Zych, jenž byl dosud přepilně a skoro mlčky pojídal a zapíjel mrkaje ob čas na syna Kašpara, aby se nic neohlížel a bral.

Manželé Vodičkovi nedošli až ke schodům, jak zamýšleli, neboť ve dveřích potkali hosta,

který způsobil takové pohnutí. Již z chodby bylo slyšeti jeho jasný, mužně zvučný hlas i drnkot mohutných ostruh. Hle již vstoupil! Vodička hluboko se uklání i zeť jeho, Vodičková v partikalu v před se pochýlila.

„Vítám Vaši Milosti a ve všem službu svou vždycky povolně hotovou připovídám. Ráčil jste —“ řečnil Vodička. Pěčka však nedada mu dokončiti promluvil vesele:

„Dej vám všem pán bůh zdraví i novorozeňátku a štěstí jemu i vám, mladý tatíku,“ a potřás Dubskému ruku i Vodičkovým, rozhlédl se po veškeré společnosti, a dobrý den přeje, bral se k nejbližším a nejznámějším, ruku jim podávaje. Zraky všech tkvěly dosud na šlechtici známém i pověstném.

V ten okamžik asi všechny ženské, zvláště pak Eva Vodičkova, v duchu sobě přiznaly, že to statečný, sličný muž. Postavou vysokou a souměrně statnou nade všechny vynikal. Vlasy plavé volně se mu kadeřily, bradu měl krátce přistřiženu, za to plavé, krásné kníry vynikaly značnou délkou na koncích se pěkně kadeříce. Zvláště pak vábny byly jeho jasné, modré oči, zářící zvláštním ohněm u modrého oka ne častým, ale tím právě působivějším.

Bělostné, uměle skládané okruží objímalo Pěčkovo hrdlo. Kdož by dle zánovního obleku, střihu španělského, soudil, jistě by mínil, že pan Pěčka na žádné venkovské tvrzi nesedí, aniž o pole, sady, šafránice, rybníky a chmelnice se stará.

Již odložil svůj skvostný pláštík i těžký kord s krásnou rukojetí, již mu Vodička, značně rozechvěn přítomností šlechtice, místo vyhledal, na obvyklou poctu zapomněv, v tom přistoupila Vodičková podávajíc vzácnému hosti „villikhum“, ve-

likou vysokou sklenici se stříbrným víkem, ze skla zelenavého, krásně květy a ptáky pomalovanou, do níž byl Dubský na její pokyn vína nalil, jistě dobrých několik žejdlíků. Pan Pěčka nasadiv ji, nahnul a když po statném doušku s díky ji vracel, ubylo z ní bez mála do polovice. Po té usedl na místo, jež mu byl doktor Rubelius přeochotně popustil.

Kolešovský dobře si všiml, že kollega jeho v gradu universitním jindy tak pánovitý, nadutý, po každém jen zlomyslně nebo pansky mžhourající, silně sesládl, a pružným se stal k úklonám. Jak očka jeho sladce mžhourala, jak na rty loudil smích! To však mistra pranic nepřekvapovalo. Znal lidi, znal Rubelia. Jen to ho poněkud zarazilo, že pan Pěčka, jenž jej, Kolešovského, znal, teď ani si ho nevšiml, jako by ho tu ani nebylo. A přece tak na blízku zasedl!

„Oh, tot lukavecká krčma v tom!“ pomyslil. „Nechť, pane Pěčko! Vyzývati tebe nebudu, ale —“

Vodička byl nenadálou návštěvou vzneseného rytíře blažen. Znal ovšem, co se o jeho skutcích násilných, o jeho sužování poddaných mluvilo, ale to vše počítal na vrub panské bujnosti nebo na vrub panských poddaných samých. On jen viděl člena toho stavu, po jehož důstojenství tak bez mezí a míry toužil, a jejž v neobyčejné poctivosti choval, maje zároveň na paměti, že Pěčkův strýc je pan Jan z Klenového a z Janovic na Ziňkovech a Zitíně, J. M. C. rada a nejvyšší písař království českého, jehož pomocí a přímluvou leccos by v kanceláři královské ve příčině štítku a erbu dalo se pořídíti.

Kolešovský rozmlouval s paní kmotrou, svou sousedkou, kterouž nejednou rozesmál a tak zabavil, že na ostatní pozapomínala. On sice, jak

se podobalo, také svého okolí valně nedbal, ale neušlo mu přece, jak pan Pěčka jmenovitě Evy si povšimnul, jak tato i matka její pozorností tou jsou šťastny.

„O té zaslepenosti, té marnivosti! Znají ho, slyší o něm, a přece se nelekají! Jistěť už ho tvrz a vesnice omrzely a proto přijel pro kratochvíli do města, jako ostříž, aby nějakou holubičku si vyhledal, nebo s někým se pošavloval!“ pomyslil mistr, Pěčku pilně pozoruje. Ale tu se zarazil.

Stihl jeden pohled, stihl druhý. Každý z nich byl jen okamžik, ale plný žhoucího ohně a vášnivého zápalu, a každý vpijel se ve sličný oblíčej mladé maléřky a v lepotvárnou postavu její. Pak Kolešovský pohlédl na Růženého. Hle, jak se zasmušil, jak chmuří zrak. Také on pozoroval! Oh ten pan Pěčka by se neměl psáti z Radostic ale „ex Monte Veneris“! Nikoho, ničeho nešetří, nic mu není svato.

„Dej pán bůh, aby to novorozené dítě čistě rostlo!“ ozvalo se ze šumu a směsice hlasův, a již všichni na Pěčkův ten přípitek povstavše a sklenicemi a poháry sobě přiťuknuvše, do dna je vypíjeli.

Však si při tom již leckdos povšimnul, že pan Pěčka poťuknuv tu a tam sklenicí, cestu až ku mladé maléřce dále sedící vážil a zavadiv o její sklenici svou, několik hladkých slov jí pověděl. Ale ještě více mluvil ten jeho pohled! Ten Růženého nejvíce bodal. Ve tmavém zraku jeho zasvitlo, krev mu vstoupila do tváře. V návalu svém byl by snad vzal Lidušku za ruku a řekl: „Pojď! Půjdeme!“ Ale v ten okamžik sklonil se někdo k němu a zašeptal: „Václave, mírni se a nezapomínej!“

Ohlédnuv se, spatřil mírnou tvář strýce Kolešovského, jehož zrak dokončil to, co slova zplna ještě nezmohla. Veselí se vzmáhalo. Jídel už nenoseno. Jen ženské a starý Zych dali se do cukrpanu a koláčův mandlových. Mužové statečně popíjeli, pivo dobré staré i víno, jak kdo chtěl. A jak nápoj se proudil, proudil také mocněji hovor, a chvílemi, když tu tam pronesen nějaký šprým, ozval se jako výstřel hromadný smích. Nejvíce tam, kde seděl farář s rektorem škol a tlustý primas, jenž dosud, ač už nejedl, ústa svá jako ze zvyku utíral ubrouskem.

Zatím den byl již pohasl, i zásvit jeho ve prostranném mazhauzu. Když pak šero tu se počalo ukládati, kynula hospodyně, a již služky přinesly svícny s hořícími bělostnými voskovicemi. Světel bylo tolik, že jasná záře rozlévala se po tabuli a po četné společnosti, značně již rozjařené. Vlastní kvas teprvé začínal. Byloť tu několik „dobrých kozáků“, kteří mnoho vydrželi, a navyklí byli teprvé na noc připíjeti ve jméno svatého Jana Dlijana.*) Teď sotva že se jen unáčili;**) ale což potom, až budou míti notný „rauš“, jakou tu budou „králku“ provozovati!

Starý Zych vedl si také statečně, ale Kašpárek jeho byl už pitím zmožen a bylo mu divně, tak že nevěděl, má-li se smáti nebo plakati.

Nejeden ze přítomných tomu se divil, že pan z Radostic dnešního veselí tak velice se mírní, ano přece rád, jak obecně znali, často a silně Bacchovi holdoval i doma i jinde ve společnosti. Byl vesel, pravda, pil s chutí, ale to pořád ještě nebyl on. Zvučný smích jeho zhusta se ozval, tu zase

*) na rozchodnou.
**) mírně podnapili.

na chvíli umlkal; teď rytíř povstav, k panně Vodičkově zamířil a s ní velmi čile rozmlouval. Liduška trnula. Měla na paměti jeho slova, jež jí prvé pošeptal i jeho žhoucí pohled, viděla také manžela svého chmurnou tvář i pohled, kterým každé hnutí šlechticovo stíhal.

Pan Pěčka byl mladému malíři šelmou, jež z daleka kořist svou obchází; však jistě teď míří jinam. Nemýlil se posledních dnů — ano přisám! Růžený stiskl bezděky nůž před ním na stole ležící, a jiného nic nevida a neslyše, hleděl před sebe, tam kde pan z Radostic od Evy odešed, a jiné pominuv u jeho Lidušky se zastavil, a promlouvaje dvorně k ní se naklonil. Oh jak ji hltá ten jeho zrak, jak znesvěcuje! Co jí mluví, co jí to ten jestřáb povídá? A ona! Proč poslouchá, proč se neodvrací!? A viz, ještě se po něm ohlíží! Teď něco odpověděla — ach — již pan Pěčka začervenav se, jako prut kvapně se vzpřímil. Usmívá se, ale tak rozpačitě, a v očích mu hněvivě zasvitlo. Odbyla ho! Oh, pane Pěčko, kdyby tak byla tvojí poddanou, což by pykala!

Takové myšlénky stíhaly se v hlavě Růženého a již zářivý pohled jeho plný vděčnosti a lásky setkal se s pohledem mladičké jeho ženy, jež usmívajíc se, jako by jím říci chtěla:

„Bylo tak dobře, můj milý?“

V ten okamžik také postřehla, jak strýc Kolešovský na ni se usmál a šedivou hlavou vlídně pokýval. Ale také panu Pěčkovi neušlo to Kolešovského znamení souhlasu a pochvaly. Z pohledu, kterým mistra podařil, bylo viděti, jak žluč prudkému muži vzkypěla. Nade šum a směs hlasů v mazhauzu pronikly v ten okamžik zvučné hlasy z venku, ze síně, kamž také Vodičku vyvolali. Ten pak za chvíli se vrátiv, promluvil ně-

kolik slov s panem Pěčkou, jenž máchnuv rukou, zvolal jako by novinou potěšen:

„Slyšel jsem, slyšel. Jen ať vejdou!“

A již vstoupili podivní hosté: onen muž v červeném kabátě jenž byl onehdy velblouda vedl, jeho žena ve strakatém turbanu a za nimi Štěpán, ne již tak křiklavě ale slušně po sousedsku oděný. Cizokrajní manželé nesli jakési bedničky, jež ihned na postranní stůl jeden postavili a otevřeli. Všecka společnost vstávala, k nim se hrnouc, zvláště ženské a mladší mužové. Jen Lidka přibočila se k muži svému, jenž ji ruku stiskl. Štěpán, napiv se statečně z podané mu sklenice, jal se břitkým jazykem svým vykládati, že tento signor Ciani ze slavného města Benátek Vlašských nejsa mocen jak náleží jazyka českého, ho požádal, aby vzácné společnosti za něj promluvil a zboží jeho všem poručeno učinil.

Zatím Vlach s pomocnicí svou zboží své urovnal a vyložil: divné lahvičky s barevnými vodičkami a voňavkami, rozmanité prášky a líčidla ve škatulkách, pentle a fábory hedvábné vyšívané, koraly, vzácná, voňavá mýdla, také několik prstenů s různými kaménky, a jiný ten „dokonalý šlecht ďábla.“

„Ten prosím s amethystem, s pravým amethystem, chrání před opilstvím,“ zvolal Štěpán, drže mezi prsty prsten a do výše jej pozvédaje.

„Kolik jich máš?“ ozval se pan z Radostic.

„Je tu jen jeden.“

„Potřeboval bych nejméně tři,“ odvětil vesele šlechtic a zrak jeho utkvěl na nejstatečnějších třech kozácích, na faráři, rektorovi a primasovi. Všecko se dalo do smíchu.

„Ten tu krásný se smaragdem obveseluje ducha,“ Štěpán dále jako pravý dryáčník repetil.

„To je víno lacinější prostředek," zvolal prostořeký Slávek.

„Ale nemáš tu žádného, jenž by zjednával přízeň krásných paní?" ozval se Pěčka poznovu. Bystrý Štěpán pochytil ihned jeho pohled, který na sličné jeho švagrové utkvěl.

„Všechny mají tu moc, každé drahé kamení, vysoce urozený pane! Cestička do srdce krásných paní je dlážděna drahým kamením," zasmál se Štěpán, těkaje černýma očima po shromáždění, zvláště po ženských.

„Také tu jiný dobrý pomoc," ozval se teď Vlach, a pozdvihnuv křišťálovou, broušenou lahvičku do výše, že se jen zasvítila, ukázal na černou jakousi kuličku v ní. „To kapounkový kámen, ze žaludku kapouna, podařený, pravý, ten se nosí pod jazykem, činí člověka milým."

„Haha, doktore," zasmál se Pěčka „je-li to pravda?"

Doktor Rubelius všecek zarudlý od pití vzal vážně lahvičku do ruky, prohlížel veleučeně, přivoněl, pak pokýval hlavou:

„Pravý, věru to allectorius, ale lepší ještě radianus, kohoutí kámen, lapis niger, translucens, jenž se v hlavě kohoutí nalézá, krmí-li se černý kohout capitibus formicarum, hlavičkami mravenčími, toť jistá pomoc tomu, qui vult aliquid impetrare ab aliquo, tedy také, chceme-li sobě získati lásku. Aj proč se tak smějete, mistře Kolešovský? Což jste tak málo studoval?" Ale popuzenému doktorovi Pěčka vpadl do řeči.

„Oj, divíte se doktore, že vás chce mistrovati? Vždyť se vám plete do řemesla. Dělá chlapům masti na rány, jenže haha — hůře nežli ten nejhorší mastičkář na vsi!" zachechtal se pan z Radostic dychtivě chápaje se příležitosti, aby

se mohl schladiti na mistru za dnešek i za to, co stalo se v lukavecké krčmě, a co lidé zbojní Pěčkovi ovšem nezatajili. „Špatně, špatně, pane z Kolešova," Pěčka pojednou k mistru se obrátil. „Rány té staré šelmy, toho Machana, jste nezacelil. Sám ďábel si ho již vzal!"

Kolešovský z nenadání jsa tak napaden, byl překvapen, ale poslední Pěčkova slova plná bezcitnosti a surovosti, popudila starého mistra. Upřel zrak svůj, splanuvší spravedlivým hněvem, na šlechtice a odvětil hlasem pohnutým:

„Tím hůře pro vás, pane z Radostic! Nezacelené rány toho nebožáka budou před pánem bohem křičeti a na vás žalovati!"

Pěčka zrudl, pak divoce se zachechtal. Ale již Vodička přistoupiv k němu, prosil ho, aby se neráčil hněvati, ana Vodičková, Kolešovskému vnitru jsouc rozhněvána, jala se domlouvati. V tom také Štěpán spustil a přerušil svou řečí, jež jak bystřina v pravý okamžik spustila, trapné ticho, za okamžik po veškerém mazhauzu zavládnuvší. Prosiltě šprýmovně pana Pěčku, aby na krásné paní a panny nezapomínal a nad zbožím jeho smilovati se ráčil.

Pěčka se tentokráte, věru div, přemohl. Usmáv se žádal všech paní a dívek, aby sobě braly po libosti na památku dnešního veselí, a vzav bedničku nejprve u Vodičkové a dcery její se zastavil. Zrak jeho však ohlížel se po mladé malířce. Té tu však nebylo.

Prvé, jak pan z Radostic z nenadání Kolešovského napadl, malíř Růžený hned ku svému strýci se přitočil, jakoby starce před tím násilníkem brániti chtěl. I Liduška se k nim přitočila, hledíc úzkostně se strýce na rozpáleného

rytíře. Ale když bouře zprostředkováním hospodářovým a ještě více Štěpánovým se přehnala, Kolešovský mladým manželům pošeptal:

„Teď jděte domů.“

„A mám tě tu tak nechati?“ ptal se malíř, teď k odchodu nejsa ochoten.

„Šel bych rád, ale nejde to, neboj se!“

Strýc chtěl, a tak odešli; nikdo si toho nepovšimnul.

Signor Ciani byl jistě dnes velmi spokojen. Téměř všecko zboží své prodal a jak! Bude to znamenitá suma, pro kterouž si zítra do domu páně Pěčkova půjde! Teď všecek rozveselen, odcházel se svou společnicí do hospody, ve které bytoval.

Když také Štěpán k odchodu se měl a jmenovitě Radostickému rytíři se ukláněl, „ej,“ zvolal tento, „což se tobě, ty fatkáři a rybaltníku mezi námi stýská? Zůstaň!“

„Dobří kozáci“ značně již napilí, vesele a hlučně uvítali rozhodnutí velmožného pána. Věděliť, jaký je Štěpán šprýmovný druh, a že „poctivé veselí“ jejich jistě nezkazí.

V tu chvíli Kolešovský povstal, maje se k odchodu. Zdržel se tu beztoho příliš dlouho, jen aby pan Pěčka říci nemohl, že vzal do zaječích, ale teď! Hle primas všecek rudý, klátivým krokem přistoupil k Dubskému a jen záře, dosti těžko promluvil:

„Pane hospodáři, opatř to, aby vína a piva dostatek bylo; na tom dosti nebude, abys chtěl nás jedním truňkem poctíti a tak hned odbýti. A co sklenice! Láhve, konve, štandle ať jsou plny. Konve, štandle, co sklenice!“

VIII.

Noc byla teplá a tichá.

Kolešovskému se uvolnilo, když vyšel z Dubského domu, a svěží noční vánek ovanul jeho tvář. Bezděky smekl a stanul, rozhlíželo se tichou pozdní nocí. Všecko město již spalo. Jen okna rozlehlého domu Dubských zářila do tmy, a ven až vyznívaly hlahol a občasný hlasitý smích veselých hodovníků křtiny tak důkladně slavících. Se zvuky jejich pojilo se hrčení vody v kašně, jež stichlým náměstím jednotvárně zvučelo. Starému mistru nebylo jako hodovníku, jenž vesel a rozjařen domů se vrací. Nepopěvoval si, nekráčel jarým krokem bezstarostně kol se rozhlíželo, ale zvolna jda, hlavu věsil.

Tížily ji vážné, starostné myšlénky. Tak dostal se z náměstí do vedlejší ulice, z té do druhé zabočil, míře ku městským hradbám, kde stál dům Růženého. Pojednou se však zastavil. Spatřil v nízkém domku světlo a zaslechl pustý hluk. Ah toť Jelenova krčma. Pirglok*) již dávno odzvonili a tam ještě veselo!

Jistě žáci**) tam v piterně své umění prokazují a šenkýřce fěrtoušek přetřásají! Toť, když také příklady mají! Když rektor do němoty se opíjí a sukcentoř notným douškem také nepohrdne!

V ten okamžik otevřely se dvéře a roj mladíků vyřítil se z krčmy na ulici hulákaje a pusté smíchy tropě.

„Bratří mají schůzku, pojďte —“

„Ne, dříve nastrkáme rektorovi do zámku kamínků, není jistě doma.“ Všecko se zachechtalo.

---

*) Znamení, aby hospody se zavřely.
**) studenti.

„Ale pak na ty šeré beránky bratrské. Hoj, tu někdo jde!“

„Stůjte!“ ozvalo se ze šera, a mistr Kolešovský vztáhnuv proti nim ruce, vážně a pevně k rozbujnělým mladíkům promluvil:

„Mladí přátelé, jděte domů a dejte pokoj sousedům i sobě. Chopte se raději knížky.“

Pustý hlahol a smích byl mu odměnou a odpovědí.

„Zlořečený jest, kdož květ věku svého mladého ďáblu a rozkoši posvěcuje. Považte —“

Pro hluk nemohl dále. Obstoupili ho hlučíce; někteří jali se hvízdati.

„Ah, toť magister Kolešovský!“ ozval se hlas.

„Nechte toho kazatele; pojďte k rektorovu zámku.“

„Pojďte, pojďte!“ a jako smečka hnali se s křikem dále, až zanikli v pobočné ulici. Jen hluk kroků a směs hlasů jejich z temna ještě zaznívaly. Kolešovský povzdychnuv, ubíral se dále k domovu.

„Taková nám roste budoucnost!“ pomyslil. „Takové nám žáky naše školy vychovávají! A jaké jich vědomosti a jaké povahy?! Jakž bude řádných a celých mužů v úřadech, v obci i v církvi? Jak by nás nezastínili a nepotlačili cizinci, kteří nás přemudrují? A jakž by nás si vážili, ač tu jen z naší milosti jsou?“

Ah, jak si oddechl, když poznal Růženého dům, když blížil se ku svému tichému bytu, kam pustý hluk mu nezaléhal, kde spisy milými se obíraje zapomínal na všechny starosti a těžké myšlénky, jež mu vždy napadaly, kdykoliv na lidi přišel.

Tak prvé také oddechli sobě mladí manželé, kteří vedouce se jako dvé mladých zamilovaných,

letní nocí domů kráčeli. Přes práh domu Dubského Václav pospíchal, ale čím dále zacházeli, tím loudavější byl jeho krok; ve stínech té tiché, teplé noci volnilo se mu v duši a jihlo, takže za chůze pojednou se zastavil a milou ženušku k sobě přivinul. Nedalo mu, musil jí odprositi. Vyznal se jí, že když Radostický rytíř k ní tak se sklánělo a jí něco šeptal, že on, Václav, ve své rozhořčenosti také jí zazlíval, že ho vůbec poslouchá, že na něj hledí.

„Nevím, čím bylo, ale cítil jsem, že bych na tom člověku v onu chvíli toho nejhoršího se dopustil.“

Liduška ho chlácholila, a tu jak těsně jdouc mu po boku, k němu vzhlédla, viděl v šeru nočním její úsměv, i její oči, jež stejným kouzlem, jako někdy na svobodě, tak mocně ho vábily. Nachýlil se k nim a líbal je i ústa, a Lidka, která prvé jeho prudkým, žárlivým slovům s potěšením naslouchala, byla nyní zase těmi polibky blažena. Ve všem jeho upřímná láska! Šťastní lidé! A zase kráčeli, zase stanuli, až přijala je milá jich světnice. O jak jim zvláště milou této chvíle připadla, jak byli rádi, kdy rozhledli se její prostorou a všecky ty známé, milé předměty v šeru spatřili!

Václav otevřel okno hledící do zahrady a proud svěžího vzduchu a lahodné vůně vstříc jim zavanul.

Liduška si na hlas, blaženě povzdechla.

Václav šel k polici, kde svíčku měli. Ale v tom zavznělo za ním jemně:

„Nerozsvěcuj, je tak pěkně.“

A již byl skokem u ní. Seděla na židli, hledíc ven otevřeným oknem, kde vystupovaly temné, měkké obrysy košatých stromů. Tu tam

nad nimi hvězda se mihotala. Malíř usedl vedle své manželky.

„Je tu tak pěkně," opakovala tiše.

„A nejsi unavena?"

„Nejsem; ráda bych se také strýce dočekala."

„Zrovna jsem také na to myslil," odvětil malíř, klada ruku na lenoch manželčiny židle. Pak mlčeli oba.

Lidka za chvilku patřila do zahrady, pak obrátila se po muži. Jeho mlčení se jí dotklo. Aj, on hledí do země!

„Co je ti, Václave? Nač myslíš?"

„Ah, nech mne, nic to není."

Však manželka neustala se ptáti.

„Vidíš, Liduško, jak jsem bláhov. Napadlo mi, máš-li mne tak ráda, jako někdy."

„Zas už mne soužíš! I na svobodě tak často jsi mluvil. Zase tě ta nedověrná nemoc napadá?" s úsměvem odvětila mladá žena. „Proč se ptáš?"

„Jen tak, nehněvej se," a prudce dodal: „Vím, věřím, věřím tobě, mé srdce!" a k prsoum ji přinul. Však nepověděl, že pan Pěčka z hlavy mu nejde. Již minulých dnů, co strýc v Praze meškal, všiml si toho, že Radostický rytíř přešel několik dnů po sobě kolem jeho domu, pilně se naň ohlíželje. Ale komu by napadlo! Pak z čista jasna jednoho jitra vešel pan Pěčka do vnitř a objednal si u Růženého obraz sv. Václava, aby ho pěkně na prkno namaloval. Divil se tenkráte mladý mistr, že Radostický tak dlouho tu prodléval, bedlivě hotové listy nového kancionalu si prohlížeje. Tenkráte nebylo Lidušky doma. Dnes Růženému svitlo, proč pan Pěčka obcházel, proč obraz objednal, proč tak dlouho prodléval, až pak konečně Lidušky se nedočkav odešel!

Když Kolešovský z Prahy se navrátil, Růžený

mu toto vše pověděl, sám ovšem pravé příčiny jednání Pěčkova netuše. Také strýc nevěděl, co by v tom bylo. Ale dnešní večer malířovi všecko vysvětlil. Radostický rytíř Lidušky dříve neznal, ale proč teď najednou si jí tak povšiml, proč tak okázale ji vyhledával a do řeči se s ní dával? Kde ji poznal? Kde se s ní setkal neb uviděl?

Tak sám sebe se tázal, ale na hlas nechtěl, až pak přece, nemoha té nejistoty snésti, promluvil:

„Znala-lis Pěčku?“

Liduška opírajíc hlavu o jeho rameno překvapená tou divnou otázkou, vztýčila se:

„Ovšem, vždyť jsem ho někdy vídala, jako ty.“

„A nikdy s ním se nesetkala, nemluvila?“

„Ale Václave, jak to mluvíš, jak se jen tážeš! Dnes poprvé se mnou promluvil a nedej pán bůh, abych s ním zase měla jednati.“

„Viď, viď! ó nehněvej se, já jen, když pomyslím! Divné myšlénky mi proskakují. Ó nehněvej se, že jsem tak —“ a vroucně objal svou mladou ženu.

V tom otevřely se domovní dveře.

„Strýc! Strýc!“ ozvala se Lidka. Oba vstali, aby milého starce zastavili, jenž by zajisté tichými kroky nahoru do svého bytu se kradl, aby je nezbudil. Kolešovský mile jsa překvapen, ochotně k nim vešel. —— —

* * *

Bylo již dlouho po půlnoci, když pan Pěčka z Radostic opustil dům Dubského a rozbujnělou společnost, která již notnou „králku“ provozujíc, mladého rytíře ještě pustiti nechtěla. Ženské již byly většinou odešly; teď také Eva valně jsouc rozmrzená, domů se odebrala. Což to urozenému

pánu do hlavy vsedlo, že nejprvé tak pozorný, pak těm pijanům zcela se oddal a s nimi kvasil? I paní máti, ač se žádnému, leda své dceři, nepřiznala, v počtech se zmátla. Vodička a Dubský sprovodili Radostického rytíře až ku vratům domovním, kdež čekali dva sluhové držící planoucí pochodně. Na východě prosvitoval slabounký zásvit denní; ale náměstí a ulice městské byly ještě ve stínu, jímž proudila teď rudá zář obou pochodní, kterými sluhové vznešenému pánovi svítili na cestu. Pan Pěčka, ve plášť zahalený, neodnášel si také z bujného, hojného kvasu mysl nejveselejší. Však se mu již tam divili, že nemohl přijíti do veselé noty; a nebýti toho šaška Štěpána, jistě by ani tak se neveselil. Kdož ví co zapíjel. Snad ne to přísné mistrovo slovo? Oh, to jistě ne, o tom byli všichni přesvědčeni. Z toho si nic nedělal, že ten starý sedlák umřel. Rány jeho jistě ho neděsily! Což o jednoho chlapa!

Z hlubokého stínu vypínal se k nočnímu nebi Pěčkův vysoký dům s arkýřem v rohu. Průčelí všecko bylo vlašskou malbou hojně ozdobeno Nyní, za mihotavé záře pochodní, jež na průčelí se chvěla, divně se vyjímaly ty rytířské, bojující postavy a podoby podivných zvířat v hořejším pásu pode střechou. Jeden ze sluhů přistoupiv ku dveřím, chtěl železným visutým kladivem na šafáře zabouchati, ale v tom uviděl ve skulině kus papíru, patrně schvalně tam zastrčeného u výši, co by dorostlý, velký muž dosáhl. Vzal a podal Pěčkovi. Ten jakoby se probral z mrákoty, jež smysly jeho počala tížiti. „Posviť — oba, ať uvidím, co to je,“ zvolal a rozbaliv hrubý papír sprostým, bílým voskem zalepený, nahlédl do písma sice dosti tvrdého ale zřetelného. I četl:

„Ode mne Víta Machanova z Radostic, vašeho

poddaného, Vám, pane Pěčko z Radostic a na Plané. Jakože jste mne a rodinu naši všelijak soužil, mučil a trápil, a mne ze škol vzal a pak nevěstu mou zkazil a zhanobil a mne do světa mezi lidi zlé vyhnal a na první můj list odpovědní a varování nic nedávaje, otce mého starého i nadále jste týral, až ho vaši lidé zbojní jistě ne bez vaší vůle tak ubili, až z těch ran umřel ubožák starý, protož vám odpovídám a ohlašuju, že teprvé zvíte, jak se vám odměním. A bohdát mi pán bůh pomůže, že vás jistě dosáhnu: a takovou nad vámi pomstu udělám, žeť se čertu líbiti bude!“ Pan Pěčka čta ten list, zrudl a počal se usmívati. Byl to škaredý, hrozný úsměv.

„Hej ty, cháme! probuď šafáře! Což ten krtek ještě chrápe?!“ hněvivě sluhovi poroučel. Šafář domu za chvilku stanul před pánem, jemuž ovšem nemohl říci, kdo tu ceduli do dveří zastrčil. Prudké lání Pěčkovo bylo mu odměnou. Jak po té ochotně, kvapně poskočil, když pán posléze se rozkřikl: „Ta šelma paličská jistě v noci tu byla, a je tu ještě! Spěš k ponocnému a k bířici, a vy jděte s ním a hledejte!“ Sám pak zamračen a rozhněván vešel do domu.

Tou dobou v mazhauzu Dubského bylo ještě živo a veselo. Ženské odešly a z mužských vydrželi na nohou jen ti nejlepší kozáci: primas, farář, rektor a Štěpán. Starý Zych, kterého si zasedli a na nějž se spolčili, ležel už na zemi zpit a chrápaje. Na stole, na němž ubrusy byly rozlitými nápoji tu a tam umáčeny, stály ohromné korbele, u stolu džber a konve, z nichž hasili nedopitové věčnou svou žízeň.

Farář pořád vstával a měl se k odchodu, ale vždycky se dal od primasa zadržeti, a rektor vykládal, že to již nestojí za to, že bude hned

ráno a že půjdou hned do lázně, a pak — no pak že mladý Dubský vypraví ještě tak malý svátek hodovní jako tučné pondělí, a že by si teď ještě mohli „flusa“ *) zahráti. Zmoženi byli již všichni, a mluvili a bratříčkovali sobě těžkým jazykem; jen Štěpán nezmožen, bystrý stál nad nimi, ani se objímali a líbali, a smál se jim, že jsou jako tři gracie. Svíčky dohořívaly a roztátý vosk stuhnuv uložil se na svícny. První zásvit denní pronikal do mazhauzu, v němž bylo všecko vzhůru kostkou.

* * *

Když v domě Růženého pozdní, družný hovor utichl, a všichni konečně ulehli, nemohl mladý malíř dlouho usnouti. Liduška již dávno spala; bylo slyšeti její poklidný dech svědčící o tichém, pokojném spánku. Jak často jindy v noci se probudiv tomu tichému dechu, spokojeně, blažen naslouchal! Proč dnes tak není? Proč je nespokojen, proč nemůže spáti? Oh, bláhovosti — a přece — přece —!

Bylo již pozdě, když konečně mdlá víčka se mu pozamkla. Když se pak probudil, svítalo. Co to? Již prvé jako v polosnění zdálo se mu, že někdo zpívá, a věru, slyš! Růžený povztýčiv se, naslouchal. Z venku bylo slyšeti zpěv hlubokého, poněkud chraptivého hlasu:

Řekla jest paní Venuše:
„Můj švarný synu Amore,
šíp vezmi bez meškání
a zraň tu mladou paní,
tu mladou, hezkou —“

Dvéře zaskřípěly, někdo vešel do domu. Toť

*) flus, toho času oblíbená hra v karty.

Štěpán! Bylo slyšeti jeho hlučné kroky na síni, pak hřmotně dvéře u komory zapadly, a nastalo ticho.

„Již je den,“ pomyslil malíř. „Nic divného u Štěpána. Ale kde se tak zdržel? Snad ne u Dubských? O, kdyby si ho někde na dobro nechali, toho čistého bratříčka! Bude tu bez toho pro samou svízel, ostudu a mrzutost.“

IX.

Ale všechen mrak zmizel s čela mladému malíři, když ráno ženuška jeho zardělá a svěží jako poupě růžové k němu přistoupila a sen svůj dnešní jemu vypravovati se jala. Odložil štětec, kterým krásnou inicialku dokonával, a hledě do zářících očí milé žínky, naslouchal.

„Bylo to jako tu, jako teď, jako bych se otevřeným oknem do zahrady dívala, ale tu na levo bylo jakési stavení nevelké, od kamene, a ta jeho zeď byla všecka vínem porostlá. Jako by na jaře bylo, proto že teprvé listí vyráželo; dobře bylo viděti starý vinný kmen a všecky ratolesti jak se po zdi vinuly a táhly. Zdálo se mi, že bylo na úsvitě; po zahradě ranní šero, ale tu kolem révy bylo jasněji. Dole pod ní krčilo se v důlkách v sypké, suché zemi několik slepiček, ale takových hezkých, kropenatých, a asi tři ty měly chocholky a ty seděly na nejnižších ratolestech; na těch ostatních tenčích zase seděli ptáčkové, sami drobní a malí a všichni spali jako ty slepičky.

U prostřed v té révě na kmenu sedělo dětátko v košilce. Oh, milý Václave, takové krásné, utěšené! Mělo takovou bělohlavou hlavičku, taková líčka! Bylo v košilce a bylo mu viděti ručky a

drobné bílé nožky. Sedělo tak hezky, dřímajíc. O té libé hlavičky kadeřavé!“

Lidka se na okamžik zamlčela. Živé vypravování, jasné oko i líce svědčily, jak sama vzpomínka blaží mladou ženu.

„Jak se tak dívám,“ začala, „děťátko se ti najednou probudilo. Jen oči otevřelo, a již probudili se také slepičky a všickni ptáčkové, a dívali se na mne černýma očkama. Ale jak se to děťátko na mne podívalo, zapomněla jsem na všechno. Nevím, tak mně jakživo nebylo, tak divně a přece tak milo a blaze. Nemožná slovy pověděti.“

Umlkla. Tváře živěji se jí zbarvily a v zavlhlých očích zračilo se cosi, čehož Václav v jejím zraku nevídal.

„A jak zmizelo?“ ptal se.

„Zmizelo,“ povzdechla Liduška „nevím jak. Tak pojednou, jako se zjevilo.“

„Ó to je znamení! To je dobrý sen!“ zvolal vesele Václav. „Snad nám pán bůh takové nadělí!“

Mladá žínka nevyznala se, že vyslovil její nejvroucnější přání a myšlénku, ale jak ji k sobě vinul, mlčky sklonila hlavu svou na jeho rameno. — —

Co tak v té tiché, šťastné domácnosti zplna zapomněli v blahém okamžiku na minulou noc a její nemilé stíny, po veškerém městě teď o ní vypravovali. Staloť se tak mnoho pod jejím temným pláštěm! Poprvé, vyvedli nezbední žáci kousky, které daleko překonaly vše, co bujná mládež tak zhusta ztropila. Co v krčmě bylo, hanba zvlášť o tak mladých lidech povídati, a pak zburcovali všecko předměstí a domy, v nichž Bratří přebývali. Čemu ještě skoro všichni se smáli, bylo,

že Zychovi rozebrali vůz před domem stojící a do všech koutů města jej roznesli. Jedno přední kolo pak nebylo možná nalézti, až je konečně Kašpar Zychův, jenž včerejší hody odstonal, kdesi na střeše shlédl. Item mnoho povídáno o křestném kvasu u Dubských, o hojnosti jídel a pití, o šatech hostů, o návštěvě rytíře Radostického a jeho darech, jež všem pannám a ženám učinil. Item povídáno, a to nejvíce, o tom, jak pan Pěčka domů jda, našel ve dveřích domu svého list odpovědní. To poplašilo všechny, to také způsobilo, že Dubský odložil nový svátek hodovní, jakž jej pro své hosti znovu na druhý den chystal. Ženské se aspoň tím těšily, že budou po dvou nedělích na víno pozvány, až dítě do koupele ponesou a šestinedělka až bude mytím očisťována. To bude *jejich* veselí! Tu nebude o víno, a jistě pití tolik, že kmotry rozjařené jedna druhé střevíce zouvati a roušky s hlav dolů tahati budou. Dubský odložil druhou hostinu hlavně na radu své tchyně. „Pan Pěčka by dnes jistě nepřišel, když ten odpovědní list —“ děla. „Nechej toho až na „šestineděle“. Mohou býti hlučnější, než jak obyčejno, a můžeš pak na ně více hostů pozvati, aby slavnější byly.“

Obecnou bylo hádankou, kdo ten odpovědní list do města přinesl a zastrčil. Biřic, ponocný a všichni, které zburcovali, pilně hledali po krčmách a místech, jež by mohla býti smělci útulkem. Ale všecko nadarmo. Nikde po něm ani stopy ani památky. Jistě, jak list v noci zastrčil, také hned z města uprchl!

Povídali sobě, jak pan Pěčka se rozlítil, když šafář se navrátil s prázdnou, jak biřici, ponocnému i veškeré správě městské lál, že u nich ve městě jako v holubníku, a hůře. Pak se Radostický

rytíř ukázal. Jel na koni sám a sám po městě i odlehlou ulicí podél hradeb, tam kde stál Růženého malíře dům. Lidka stála zrovna na prahu, an kolem jel. Až v duchu se rozhněvala, jak se na ni podíval, usmál a důvěrně jí rukou kynul!

V tu chvíli toulavého Štěpána doma již nebylo.

Po včerejších hodech u Dubských spal dlouho, téměř až do poledne, a sotva že se dole ve světnici ukázal, aby něco pojedl, již zase paty vytáhl a někam se zatoulal. Toť, kam jinam, nežli do krčmy! Měl záminku tentokráte pravou, že se jde rozloučit. A skutečně, odpoledne ten Vlach mastičkář a družka jeho s městem se rozžehnali. Šli zase u valném průvodu mládeže, ženských a žáků, kteří všichni tlačili se ku vzácnému jim zvířeti, starému velbloudu, kráčejícímu klidně, nevšímavě u prostřed toho hlučícího zástupu. Ve staré, klenuté bráně až zácpa nastala, tak že velbloud i šemík, na němž teď ten červenokabátník jel, na chvíli se zastavili a městský biřic několikráte žilou se musil rozehnati, nežli se dráha uvolnila. Zatím Štěpán, maje část výtěžku ze včerejšího, znamenitého prodeje ve svém váčku, seděl ještě v krčmě a zapíjel zármutek z rozloučení dobrým „starým pivem“,*) tak že mu černé oči jeho jen blýštěly. A v duchu se smál dvěma sousedům, oběma stolicářům, kteří také raději u korbele nežli doma v dílně seděli. Vypravovaltě jim, že s tím Vlachem musil se již rozloučiti, poněvadž teprve teď poznal, jaké to kvítí. Že hadačem je, to věděl dávno, protože ho nejednou slyšel, an ze snu, lin na rukou, též ze štěbete ptačího věci budoucí lidem zasliboval, ale že je

*) nynější „ležák“.

také zaklínačem a černokněžníkem, o tom teprve nedávno se dozvěděl. Sám satan v poslušenství jeho stojí, a toho satana má zavřeného v tom ohavném zvířeti hrbatém, ve velbloudu. Však že dlouho nevěděl, proč Vlach u něho ve stáji spí, až onehdy o půl noci, on, Štěpán, náhodou jda kolem chléva, na vlastní uši slyšel, jak Vlach rozmlouvá s tím velbloudem, skrze něhož mu ten starý kat, sám ďábel, odpovědi dával. A tak, že nechtěje v takové divné spolky upadnouti, duši zkaziti a někdy snad na hranici skončiti, raději vytrhl a Vlachovi „vale“ dal, ač prý při něm dobře bylo, a člověk leccos moudrého a prospěšného pochytil.

Když Štěpána konečně balamucení to zmrzelo, vstal a šel, jak s úsměškem pravil, „potěšit pana bratra“ a „toho mistra přeučeného“.

Pan Pěčka neodjel na tvrz, ale zůstával ve městě. Mnozí sobě vykládali, že snad, když ten odpovědní list dostal, polem a lesem si netroufá. Ale ti smělého Pěčku málo znali. „Ten se čerta nebojí,“ děli jiní, dokládajíce: „Ale divno dost, že ten sedlák jako nějaký pán ve svém předsevzetí se ohlásil. Měl by mu to beze všeho — eh — člověk nesmí říci, co myslí! Ale takto bude Radostický jako rys a slepě do rány nepoběhne. Spíše ten odpovědník narazí!“

Ani tak se starali, meškal Radostický rytíř v arkýři svého domu, sedě u stolku ve velikém křesle rudě potaženém. Měl na sobě lehký jenom kolárek. U nohou ležel mu krásný chrt plavé barvy. Venku již se tmělo. Do útulného arkýře padala záře voskovic z vedlejší komnaty, oddělené od komnatky arkýřové jen koltrou, nyní porozhrnutou. Mírné světlo nebylo s to, aby také arkýř jasně ozářilo; nicméně v zásvitu jeho bylo

pozorovati na stěně mezi okny čtyři pěkné figury malované nejvíce poëtské o Venuši. Vábně bělalo se tělo vnadné bohyně v rozmanitém položení i postoji. Jen na jednom obraze nebylo mateře Amorovy, tam ji však nahradila neméně vnadná Leda. Ale mladý rytíř nedbal krásných obrazů. Kadeřavou hlavu o lenoch křesla opíraje, hleděl zamyšleně do stropu. Na mysli netanul mu zuřivý odpovědník s vytasenou zbraní na něj namířenou, ale lepá, mladá žena, jež rozplamenila bujnou krev rytířovu. Často se mu teď zjevovala, to od oné chvíle, jak ji poprvé spatřil. Šel z rána kolem města, a jak blížil se k Růženého baště, zaslechl zpěv lahodného ženského hlasu.

Pan Pěčka byl pěkných žen a dívek lovcem a rád je vyhledával pro svou kratochvíli. Teď stanuv u bašty, „Krásný zpěv," pomyslil „snad také krásná zpěvačka!" a již postřehl vedle ve zdi fortničku, kterou mohli z Růženého domu ku potůčku. Byla pootevřena. Pan Pěčka bedlivě se ohlédl. Nespatřiv nikoho, směle fortničkou vnikl do vnitř, a hned ocítl se na zahrádce; husté křoví vedle samé fortny poskytnulo útulku bezpečného. Nikdo ho nemohl viděti, sám viděl všechno. I spatřil záhon květinek, u těch pak — ah růžičku čerstvou, svěží. Malířova žena jista jsouc na zahrádce, do níž nebylo odnikud viděti, zalévala své a strýcovy milé květiny vesele sobě popěvujíc. Byla jen lehce oděna a tu teprvé bylo znáti její mladé svěží vnady.

Pan Pěčka tajil dech a křečovitě tiskl haluzky opatrně je odsloňuje, aby lépe viděl. Hleděl, zrakem vpíjel se, hltal. Zrudl, oči mu hořely, počal se chvěti. Opanovala ho vášeň tak mocně, jak už dávno jí tak nepocítil, a snad byl by v zaslepenosti její se zapomněl, ale v tom Liduška,

nic netuše, sebrala konévku a zaběhla do domu zpívajíc jako ptáče, zmizela jako paprslek. Pan Pěčka ještě čekal, až pak probrav se, odešel, aby snad nebyl překvapen. Ale z toho zákoutí, z té malé zahrádky plné květů, světla a šveholu ptačího, odnášel si duše palčivost. Vyzvěděl, kdo ten krásný zjev, a divil se, že často snad již ji viděv, nikdy si jí nepovšimnul. Jen tomu se divil; jinak nic ho nezarazilo, že to žena jiného. Plamen vášnivé tužby v něm hořel a ničím ho nedusil. Neznaltě žádných ohledů, před ničím neměl úcty. Žádost přemohla všecko v něm. Teď bylo jediným jeho myšlením, jedinou snahou a prací, jak by k té sličné ženě se přiblížil. Dlouho se mu nedařilo, ba ani jí často neviděl. Až zase o tom kvase křestním. Ó jak se ten nafouklý Vodička mýlil, že k vůli němu přichází! Přišel tak z nenadání, neočekávaně, poněvadž se náhodou dozvěděl, že také *ona*, ta mladá maléřka bude u Dubských. A byla, a viděl ji! Nespatřil ji v čechlíku a sukénce, nespatřil jejích svižných, vábných nožek laních, a přece líbila se mu, přece ozvala se žádost jeho mocněji. Ale jak jej odbyla!

Nebyl takovým slovům zvyklý. Nadál se snadného vítězství, zvláště co jejího muže poznal. Ten malomluvný a jako zachmuřený malíř nelíbil se jí asi valně, tak pan Pěčka se domýšlel. A ona jej, muže rytířského přece odbyla! — Bude to tvrdý oříšek! Ale ona musí jemu v náručí spočinouti! Teď zjevovala se mu na mysli také ne jen jak byla na zahrádce, ale také v té nedělní strůji, jež jí tak slušela! Mámil se, a maloval si okamžik, až by to bílé její čelo, to hladké, jako sametové líčko zardělo se záplavou vášnivé milosti, až by ty její jasné oči zahořely, až by se pozamkly, až by ve sladké mdlobě hlavinka její se naklonila!

Jen jak, jak toho docíliti!

Venku setmělo se. Pojednou fena plavá se hnula, naslouchala, pak vyskočivši vyběhla do komnaty zuřivě štěkajíc. Pěčka povztýčiv se ve křesle, však nepovstav, okřikl ji svým zvučným hlasem, a již vstoupil před něj ten, na kterého byl před chvilkou také vzpomněl. Štěpán hluboko, ač s jakousi smělostí, poklonil se pánu Radostickému, kterému byl příchod jeho vítaným. Zalíbiltě si již onehdy jeho šprýmy, a proto, z kvasu odcházeje, pozval Štěpána, aby také k němu přišel. Však vítanějším byl mu proto, že přebýval pod jednou střechou s tou, po které Pěčka práhl.

Již chvíli rozmlouvali, t. j. již chvíli Štěpán pro kratochvil pánovu bláznovské kusy lecjaké vypravoval, laškoval, jiné soudil a jim se porouhal; ale dobře při tom pozoroval, že pan Pěčka nesměje se z plna hrdla, jak by zajisté se smáti musil, ale že začasté jen se usmívá, zasměje, nevěda dobře čemu, a jen někdy slovo prohodí. Až pojednou, když Štěpán schválně umlkl, ozval se rytíř:

„A co dělá ten váš mistr mastičkář, Kolešovský? Však mu nezapomenu, jak se na mé lidi obořil!“

„Pořád by ten svět spravoval a záplaty svého rozumu přišíval. Také rythmy dělá, veršíčky, latinské i české, tuze kratochvilné! Však jsem dnes nějaké u něho zahlédl. Hle jak krásně se počínají!

„Kdo se přílišně přeplňuje,
ten sílu těla svého potracuje.
Podagra, nemoc panská, nervův mdloba,
jichž se nestrachuje střídmá chudoba.“

Pěčka se dal do hlasitého smíchu. Roze-

smály jej i verše i způsob, jakým je Štěpán přednesl.

„Nu, a cože můj svatý Václav? Víš-li, že mi jej bratr tvůj maluje?“ ptal se Pěčka ve smíchu se utišiv.

„Oh, málo ho přibývá. Pan maléř si všímá více Lidmily ne zrovna svaté, ale za to hezčí,“ odvětil Štěpán, oči své na rytíře upíraje.

„O ten mazal a takový kvítek pěkný!“ zvolal rytíř živě, pohnutě, až se mu dobrodruh v duchu usmál, jak jej rázem probudil a proměnil, a jak se mu zasvítily oči.

„Nu a co dělá ta tvá hezká švagrová?“ ptal se rytíř dále.

„V duchu touží, že mám takového bratra.“

„Nemýlíš se?“

„Sotva.“

„A jak mne odbyla! Zdálo by se, že není stezky k jejímu srdíčku.“

„Ke každému srdíčku je. Jen třeba dlážditi.“

„Při sám bůh, třeba samým drahým kamením, jen kdybych tou cestičkou sladkého konce došel.“

„O kom ráčíte mluviti?“

„Ó ty lišáku, však jistě víš, ale povím ti, že o tvém měšci.“

„Ráčíte býti dobrotiv. To tuze rád slyším a službu svou, vždycky povolně hotovou, připovídám,“ odvětil Štěpán vážněji a zablýskal chytrýma očima.

Pěčka bystře naň se podíval.

„A kdyby i proti bratru bylo?“

„Vlastního bratra nemám, a nevlastní tolik dokázal, že mne máti moje vydědila. Byl vždycky tak hodný, hm,“ a jizlivě se ušklíbl. Z tváře jeho za těchto slov zmizela všecka fraškovitosť. „On

má dům i zahradu i role kus, on má ženu mladou, je měštěnínem, já nemám nic a jsem tulákem," doložil Štěpán závistivě ku svým křivým slovům, jimiž neprávem bratra svého obviňoval.

„Drž se mne, ale poctivě, a nebudeš toho litovati!" zvolal Pěčka uhodiv Štěpána na rameno. „Ale kuješ-li zradu, víš, nebo zeptej se, že Pěčka nikomu nic nedaroval, ani slovíčko!"

Porozuměli sobě.

Čeleď divila se, že pán toho kejklíře, co do města v turecké hazuce přijel, tak dlouho měl u sebe. Bylo už pozdě na večer, když Štěpán vyšel z domu páně Pěčkova. — —

Druhého dne malíř Růžený velice byl rád, an uslyšel, že Radostický rytíř odjel z města. Neutajilo se také dne následujícího, že nedal se obvyklou cestou, ale že byv varován, minul Kuří hůrky, černý les veliký, jedlový, kdež několik mordýřů prý na něj s ručnicemi čekalo. To byli sami společníci toho odpovědníka Machana. Dal je po lesích honiti jako plachou zvěř, ale jako by do země byli zapadli. Ani stopy po nich nezůstalo. Ale co po té městem se rozneslo, nad tím nejeden ustrnul. Když pan Pěčka toho odpovědníka nadarmo stíhal, chytili pánovi lidé v panské oboře sedláka chudého, otrhaného, zrovna když z ok zajíce vytahoval. „Hej, vy sběř chlapská! Stříleti mne, okrádati!" rozkřikl se rytíř, jak mu pytláka přivedli. Dlouho ho nevyslýchal. Po několika slovech již ubožáka zpět do obory vedli. Věděl, co mu chystají. Prosil pro boží smilování i žena jeho zoufalá s několika dětmi. Vyhnali ji od obory; ubohá zůstavši před ohradou spatřila s dětmi svými za chvilku, jak muže jejího do výše povznesli, jak ho pověsili vysoko na stromě nad místem, kde ubožáka chytili, an zajíčka lapal.

A tam také zůstalo viseti mrtvé jeho tělo, a to proto:

„Aby těm chlapům zašla chuť v panské oboře loviti, a též aby viděli, že se jich pranic nebojím a jejich odpovědních čmáranin!“ tak zvolal pan Pěčka z Radostic, a slova ta roznesla se záhy po veškerých vesnicích jeho zboží, plníce mysl všech hrůzou, nebo tajeným záštím i vztekem. A jaké tu soudy poddaných se svým soudem, se svou vrchností? Mistr Kolešovský byl právě na náměstí jda se starším obce Bratrské, an o tomto skutku Pěčkově zaslechl. Zastavil se ustrnutím a v tom padl zrak jeho na dům rytířův. Mistr se trpce usmál.

„Hle,“ pravil, ukazuje na nápis vinoucí se na pásu nad průčelními okny mezi ornamenty sgrafitovými, „hle, jak krásná tam jsou slova: „Lépe s poctivostí umříti, nežli beze cti živu býti.“ O hned bych je smazal a tam napsal: „Práva nad obecným lidem moc svou provozují, proti mocnějším a bohatším jsou němá.“

Lidku pojala hrůza, ana o spravedlnosti Radostického rytíře zaslechla. Vzpomněla na jeho laskavou, usmívavou tvář, na jeho lahodný smích a lichotná slova, sumou na jeho sladkosť a hladkosť a zároveň na ztýraného Machana starého a na pověšeného sedláka i zoufalou jeho rodinu, a ošklivostí až zachvěla se nad tou lísavou ješelmou krvelačnou, sladkomluvnou.

X.

To bylo v ten čas právě, kdy v Uhrách nastala nová válka s odvěkým nepřítelem, kdy ten oheň turecké ukrutnosti den ode dne se počal

rozmáhati. Již docházely až do našeho království noviny o ukrutnostech vojska tureckého, jak město i dědiny vypaluje, muže morduje, děti a ženy do otroctví odvádí. Již se mluvilo o tom, jak král vojsko a pomoc shání, že co nevidět svolá sněm do Prahy, aby požádal stavů království českého za pomoc obvyklou na penězích i lidech. Již zase zvoněno odpoledne „klekání“, aby každý, kdo uslyší, pomodlil se za vítězství proti Turkům a kněží v kostelích nahlas modlili se, aby pánbůh požehnal zbrani křesťanské proti nejúhlavnějšímu nepříteli Machometanskému.

U dveří chrámových zavěsili opět bitou pokladnici, jež měla nápis: „Na Turka“ a lidé házeli tam denary i groše bílé, jak kdo mohl. Vždyť každý nenáviděl toho nepřítele a lekal se, že by vyraziv zemí Uherskou do sousední Moravy se dostal, nejednou již na tom bylo, a pak pomoz pán bůh!

A zase mnozí se křižovali, za uchem drbali, co tu bude dávek, útrat a všeliké svízele. Již udeřeno na buben veřejně a biřic hlasem velikým po všech koncích města provolával, že našel-li by se kde voják zkušený, aby se hlásil, že bude potřebován na jistou záplatu. A pane, nadarmo lermo se nebubnovalo, nebo na ten hlas zběhlo se několik drábů starých, vysloužilých i takových, kteří co ztratiti nemajíce, na vojně chtěli štěstí hledati. Zatím ovšem jen po krčmách se strojili a tam při korbelích každý na tři nebo čtyři Turky nejméně směle a vesele sobě připíjeli. A již také povídalo se, že pan Petr Vok z Rožmberka bude nejvyšším polním generálem nad vojskem českým; pan Adam Havel z Lobkovic generalrytmistrem a Radslav Vchynský nejvyšším kvartyrmejstrem, a velikou korouhev království Českého že ponese

pan Prostiborský a s ním že budou pan Albrecht Šlavata a pan Adam Předenice.

Pak už to také bylo viděti, že dole v Uhrách se melou, a že skutečně vypravuje se tam pomocné vojsko z Čech, nebo počali se ukazovati jako jinde tak i ve městě všelijací tažní ptáci, samí šnorcharové, tuláci a rybníkáři, kterým teď, kdy bude třeba průkopů a hradeb, kdy bude bujného veselí, hojného žoldu i kořisti, stavba rybníků pojednou se znechutila. A tak táhla nevázaná, pustá chasa ta tu jednotlivě, tu v celých houfích se svými hejtmany rybníkářskými, a kam do stavení přišli, všecko se před nimi třáslo, zvlaště pak osamělí poutníci, když se s nimi na širé silnici, nebo docela v hustém lese potkali.

A za těmi bouřliváčky ukazovali se skuteční praví žoldnéřové ne o mnoho lepší, kteří brali se také „do díla“.

Šla městem řeč, jak všude po krajích se již mužstvo vybírá a „mustruje“; také za nedlouho přitáhl do města první houf drábů, již jak náleží vypravených, kteří mířili k hlavnímu táboru pana Rožmberského. Ej, což se v krčmách, odpočívajíce, navyváděli, co tu bylo řečí hroznych, smělých, výskání, což lomozu, pak loučení s vybíhajícími z domů lidmi, kteří se chtěli podívat na bojovníky, na něž čeká tak kruté, krvavé dílo s tím pohanem tureckým!

Ale když pak několik takových houfů ve městě se zastavilo, nebo docela tu nocovalo a den, třeba dva odpočívalo, tu začali sobě obyvatelé na ty křesťanské bojovníky naříkati a na ně hlasitě toužiti. Zle také pochodili krčmáři, kterým žoldnéři servavše se, všecko potloukali, při čemž ani městského biřice neušetřili, jenž ve jménu rychtáře a práva se mezi ně pletl.

Mladý malíř si těchto hluků a pověstí jen málo všímal. Maluje utěšené obrázky, inicialky a rozmanité, krásné ornamenty živých barev ve svém velikém kancionale, jenž byl teď jeho nejpřednější, nejmilejší prací, a maje svou rozmilou Lidušku, žil ve vlastním světě blaženě a spokojeně, svět ostatní plný hluku a sváru nevábil ho ničím. Chmura, vyvstavší o hostině u Dubských, rychlo přešla.

Zdálo se, že to byl u pana Pěčky okamžitý nával a rozmar. Snad také ho sama Liduška přísností svou odrazila! Kdyby jen trochu mu naděje bylo svitlo, jistě by tak záletný rytíř snadno neupustil od svých zámyslů.

Jediný stín, jenž mu světlost milé domácnosti poněkud rušil, byl nevlastní bratr Štěpán. Růžený se domníval, že za nějaký čas bude zbaven té nemilé návštěvy, že Štěpán tu nevydrží, a že ho bujná, neposedná krev jeho zase do světa požene. Zvláště se mu zdálo, že zrovna tento čas, že uherská válka toho světáka vyvábí z domova. Štěpán však jakoby na něco takového ani nepomyslil — ba dával na jevo, jak mu je doma dobře, jak se mu tu nad očekávání líbí. Mimo nadání však netropil žádných kousků, jakých se bratr malíř nadál a lekal.

Sedal dosti pilně doma, a také nechtěl patrně chleb bratrův zadarmo jísti. Malovaltě mu do vyčárkovaných listů kancionalových noty i slova pod ně a to štětcem obratným, jenž ode dne ke dni se zdokonaloval. Byloť zjevno, že bystrá jeho hlava nezapomněla, čemu se před léty byla naučila.

„Škoda ho!“ říkával mladý malíř. „Ten zajisté dnes jinde mohl seděti, nežli tu u písmenek a not.“

Nicméně netajil se tím, že i z tohoto má radosť a že ho těší, an Štěpán na jinou, lepší cestu pomýšlí. Ale mistr Kolešovský, jemuž to zjevil, nic neříkal a jen hlavou kroutil. Malíř ovšem spozoroval, že strýc není jeho mínění, ale to přičítal tomu, že starý pán Štěpána vůbec neměl ve velké lásce, a jaksi mu nedůvěřoval. Růžený dobře si toho všímal, že strýc výklady Štěpánovy nerad poslouchal a že mu bylo vždycky jaksi nevolno, když Štěpán pod večer k nim na zahrádku přišel a tam sobě k nim u staré bašty zasedl. Tu strýc, třeba sebe více před tím byl hovornější, zamlkal se, a také časněji pobízel k odchodu, ač jindy s Lidkou a Václavem tu pode stromy za teplých večerů dlouho do noci vydržel a rozprávěl.

Růžený jednou o tom se strýcem promluvil, snaže se, aby nepřízeň strýcovu poněkud umírnil nebo rozptýlil.

„Tys dobrák," odvětil starý mistr. „Nebudu ti nic vykládati, ale tolik ti řeknu, že bych raději viděl, kdyby ten světoběžník liškou podšitý paty vytáhl a třeba do Turek si zašel."

Za to Štěpán dobře věděl, jak kdo, jmenovitě že starý mistr mu valně nepřeje, a že si ho také pilně všímá. Měl se proto také na pozoru a jen stranou a jako maně šlehl vtipem svým nebo úsměškem mistra buď před bratrem nebo před švagrovou. Té, aby se zachoval, se vynasnažil. Jednal s ní tak, že se tomu až divila, souhlasíc s mužem svým, že Štěpán se docela změnil. Ovšem manželům nenapadlo, jak host jejich je a všecko v domě pilně pozoruje, ovšem Lidka, nic netušíc, nepovšimla sobě, jak svat její, když s ní na chvíli osamotněl, opatrně a hbitě se ohlédl, a že někdy v také chvíle jí začal

obratně vypravovati o rozmanitých dobrodružstvích milostných velikých pánů, a jednou tak volně že se až zarazila. Ale jak uzřel, že její zrak pln nemilého překvapení na něm utkvěl, zarazil a hned řeč svou hbitě obrátil. Často jí také líčil nádheru velikých měst, jmenovitě královského dvoru v Praze, nádheru a krásná roucha některých paní a slečen, jmenoval, popisoval vzácné látky a drahocenné ozdoby. Jednou začal jí vypravovati o donu Caesarovi, levobočku králově. Daleko však nedošel u svém vypravování.

„Krásný muž — tak — no, abych mu někoho přirovnal, pan Pěčka je mu tuze podoben.“

„A je-li také takový jako pan Pěčka, tot čistý pán!“

„Aj, což se ti Radostický rytíř nelíbí?“

„Ten? Oh!“ a z výrazu tváře a pohybu rukou seznal Štěpán, že patron jeho, v jehož prospěch pracoval, je mladé, hezké švagrové z té duše protiven.

Podivno, Štěpán, jako by to byli zamluvili, o králově levobočku dále nevypravoval.

„Hm,“ pomyslil v duchu, „tedy jinak. Aspoň mne nebude ta stará sova zlobiti.“ A tím myslil Kolešovského, jenž skoro po každé se zjevil, když Štěpán s Lidkou rozmlouval a pásmo úskočníkovo tím přetal.

„Co ti vypravoval?“ ptal se Kolešovský Lidky, když jednou po přerušeném hovoru Štěpán jako vyplašený brzo odešel.

„Ach, napovídá toho po svém způsobu,“ usmála se Lidka. „Vodí mne pořád do velkých měst a mezi vznešené paní.“

„Děcko,“ pomyslil staroch hledě na upřímnou tvář mladé ženy, a na hlas dodal:

„Neposlouchej ho.“

„Ale pěkně se, strýčku, poslouchá,“ odtušila upřímně.

„Had v ráji také pěkně sváděl, až svedl.“

Lidčiny velké, jasné oči jakoby se rozšířily. S udivem, nerozumějíc pohlédla na strýce. Bylo jí to skoro k smíchu. Štěpán a had v ráji! Kolešovský se v duchu zaradoval, vida ten výraz na tváři svého miláčka. Hned však dodal:

„No, nediv se, srdíčko, já myslím, aby ti těmi báchorami hlavu nepopletl. Nač ti to povídá?“

Malíř Růžený se také obával, že bratr jeho bude více v krčmách nežli doma, že bude všelijaké svády, rvačky a šermy sváděti jak to minulých let, neblahé paměti konával; ale ani to ani ono.

Štěpán sice na korbel si někdy zašel, zvláště teď, co bývala za průchodů žoldnéřských tak rozmanitá a veselá společnost; někdy také déle se pozdržel a s veselou i se zpěvem přišel. Než, což to bylo proti dřevnějšímu jeho hýření, času a peněz mrhání?

Několikrát se také z města vydal a vrátil se vždycky až druhého dne. Kolešovskému bylo to velice divno, Václav však bratra omlouval:

„To jeho krev jinak nedá. Šel si zabouřit, králku vyvést někam jinam. Jindy se tak neohlížel.“

Ovšem, kdož by byl v domě Růženého tušil, že byl čistý jejich host na Radosticích u pana Pěčky! Cesty tam velmi tajně konal, jakož pilně zakrýval, že je s rytířem v dobrém srozumění. Nebylo to také nesnadno utajiti. Za městem Štěpána nikdo nestopoval, a ve městě ho s panem Pěčkou nevídáno, protože rytíř na svůj dům ve městě zapomínal.

„Nebyl tu již dlouho,“ tu, ondy někdo na něj vzpomněl. A všickni si to vykládali, že to je z opatrnosti, že když není nutno, raději nevyjíždí a to k vůli tomu odpovědníkovi. O něm po nějakou dobu řeči proskakovaly a rozmanité, divné pověsti. Jinak panu Pěčkovi nic neškodil, nepálil na jeho, netýral, neolupoval lidí z jeho panství. „Patrně mu jen běží o živůtek páně,“ bylo pak mínění. Až když po mnoho dnů ani známky po Machanovi nebylo, ani po jeho tovaryších, které na Kůřích hůrkách hluboko v lese ten neb onen před tím náhodou prý zahlédl, myslili všickni, že nevítaná ta chasa konečně odtáhla. Zdálo se, že také pan Pěčka tak myslí, nebo jednoho rána, to velmi záhy, vjel provázen jsa třemi jízdnými, ozbrojenými pacholky do města.

Téhož rána přišla Lidka z kostela nějak vzrušena, pobouřena. Růžený, jenž od svého kancionalu ji vítal, ihned to spozorovav, chvatně k ní přistoupil, a s horlivým účastenstvím se vyptával, co se jí stalo. Planouc ještě ve tvářích, vypravovala, že šla z kostela, a tu z čista jasna, jako by ze země vyrostl, stanul proti ní Radostický rytíř. Lekla se ho; on pak až k ní se přiblíživ, začal rozprávěti, ale tak, že těmi slovy vzpamatovavši se pryč odkvapila. Nešel za ní, nepronásledoval jí, ale jí bylo tak, jakoby kroky jeho a hlas slyšela za sebou. Chvěla se dosud; na tváři, na hlase bylo znáti, jak je mladá žena uražena, pobouřena. Div že se, vypravujíc, nedala do pláče.

Proč ji neustále stíhá, proč na ni tak směle mluví, tak jakoby svobodná dívka, nebo nějaká hladká žínka byla! Již, ana vypravovala, zrudl její muž do temna. Tmavé oči jeho zahořely

prudkým hněvem, žíla na pěkném vysokém čele mu naběhla.

„Oh toho hromu panského! Což si myslí! Však já se s ním vyrovnám!“ zvolal prudce. Postava jeho jakoby vzrostla. Již sahal po svém byrytku soukenném a chtěl jako bouřka ven. Lidka však postavila se mu do cesty zdržujíc jej slabou rukou svou i hlasem. Chvěla se, ale teď obavou, strachem o milého muže.

„Nechoď, on tě zabije, vždyť víš, jaká to šelma divá,“ prosila plačky, ale marno.

„Což mám sebe a tebe dáti v potupu, od takového rybaltníka. Pusť!“ dodal ostře tak, jak co živ na žínku svou nepromluvil. Ta v úzkosti své volala Štěpána, aby bratru domluvil, jí pomohl. Ale Štěpán, jenž, jak z kostela přišla a vypravovala, u listu seděl a písmo maloval, teď jen několik slov mdlých a chvatných promluvil. Malíř byl již na síni, a již by byl hněvem jako slepý ven na ulici se vyřítil, aby si pana Pěčku vyhlédal, v tom ozval se hlas, jenž mocně působil. Růžený se ohlédl, na okamžik zastavil, a to bylo jeho štěstí, tím zachránil se prchlého skutku. Byl to strýc Kolešovský, jenž ho zastavil.

Lidka ho uvítala jako ochrance. Byla by již hned prvé pro něj běžela, ale myslila, že je ve městě; zatím on meškal u svých květin na zahrádce. Teď přišel v pravý okamžik. I jemu se rozbouřený Václav vzpíral; nicméně pořídil mistr tolik, že mladý muž jal se o tom, co se stalo, vypravovati. Tím bylo již vyhráno. Ostatní dokonaly vážnost a důvodná výmluvnost starého mistra.

Tou dobou, co mladý malíř povoliv, do světnice, ač ještě všechen rozčilen se vrátil, stál už

bratr jeho Štěpán před panem Pěčkou. Ten ho zle přivítal.

„Přisám, urozený pane, nešidím vás, neklamu!“ dokládal se horlivě rozlícenému mladému rytíři, jenž velkým krokem komnatou přecházel. „Přičinil jsem se poctivě, ale já tomu buď nerozumím, neb jsou v tom čáry! To není žena jako jsou. Je opravdu věrna, cnostna, a nerozumí světu. Jako nezkušená holčice! Vnadil jsem ji, ale poslouchala to jako pěknou povídku a nic více. Začal jsem ostřeji, odbyla mne. Má svého muže ráda jako holubička. Nevím proč, ale jistě již tomu sám věřím, že ten starý mudrc, ten mistr jim udělal a namíchal, aby tak na sobě viseli, jinak —“

„A kdyby čáry a moc celého pekla proti mně byly, já ji musím mít, i bez tebe, rozumíš. Nechci se ani z Radostic psáti, neobejmu-li té divé, zpurné žínky. Teď teprve nepovolím. A ty?“

„Ej, urozený pane, však tě jsem už sám chtěl vám dnešního dne oznámiti, že takto bychom konce nedošli.“

„Hle, přiznáváš se, jak jsi lhal o té stezce.“

„Stezky jsou rozličny,“ odvětil Štěpán chytře se usmívaje. Hněv pánův ho nikterak nepolekal. „Nejde-li to tak, půjde jinak. *Já* ovšem bych tu musil přestati, ale na *vašem* místě.“

„Chceš-li dále šiditi?“

„Neráčíte mně věřiti. Půjdu a budu se dívati na šťastného bratra, jak ženuška ho objímá a jak se bratříček směje urozenému pánu, jak pochodil.“

„Stůj! té radosti ten mazal ať nemá a ta zpupná hlavinka, oh, jak jí dnes i ten hněv slušel!“

* * *

Nemalý poplach povstal téhož dne, odpoledne, po veškerém městě. Posud prošlo tudy několik houfů vojanských, ale sami pěší drábové. Dnes vjížděla klenutou branou, věžemi chráněnou, korneta jízdy. Dva trubači na bílých koních jeli napřed a jak troubili, splývaly ode lesklých jejich trub střapce červenobílé a povívaly od nich jako praporce kusy rudé lemované látky. Zraky všech upíraly se na vůdce tohoto houfu, v němž byli rejthaři z panství J. M. královské a ze klášterů, na pana Volfa Rozvadovského z Nešova a praporečníka jeho statečného, mladého Kořenského z Terešova. Ej, jak kornet s erbem zemským nad lesklými helmicemi jezdců vesele povíval! Jak vesele a břeskně hlas zvučných trub se ulicemi rozléhal!

„Hle, co mladých mezi nimi! Ti jistě jdou na Turka poprvé!“

„Ach kdyby tak věděl každý, jak s ním bude! Kterému hlavu srubnou, kterého snad, chudáka, do otroctví odvlekou!“

„Ale také mnoho starých mezi nimi, pošrámovaných. Těm už srdce ani před Turkem nezatluče. Nejedou tam poprvé.“

A právě tyto staré jezdce Štěpán si nejbedlivěji prohlížel. Stál v houfu, nevšímaje si řečí, aniž slov k nim přidávaje. Byl nějak dobré míry. Hned prvé, jak zaslechl trouby zvuk a jak se rozlehlo: „Rejthaři“! zableskло mu v duchu. Teď se té myšlénky držel. Jezdci zarazili na povel, slezli s koní. Štěpán ihned mezi ně se obratně připletl a než by se kdo nadál, již měl známost. Šel se starým, opáleným jezdcem ohromných knírů a malých očí, hluboko zapadlých. První bylo, nač se Štěpán ptal, jak dlouho se tu pozdrží.

„Den, snad dva. Čekáme kornetu z měst

hradeckého kraje. Tu se máme sraziti. A co ty se tak povaluješ a za pecí válíš? Byl by z tebe aspoň dráb!“

„Oh brachu, já raději sloužím pod praporcem Bacchusa a frejovné Venuše a střílím v šeňkovních domích žejdlíky a hrubými sklenicemi!“

„Ah v tom boji, zdá se, že jsi hrdina. Ani já nezahodím,“ a hrubý žoldnéř, jehož těžký meč za chůze jen řinčel, hrubě se zachechtal.

„Tak tě povedu zrovna do boje. U „dvou mouřenínů“ je pivo pravý „samec“; ten tě pod stůl povalí!“

Mladá malířka v tu dobu, ač byl ještě jasný den, zavřela dům. Stojíc u okna, dychtivě ven vyhlížela, očekávajíc netrpělivě svého muže. Teprvé odpoledne, když ranní bouře přešla, a rozvahy nabyl, dovolil mu Kolešovský, aby si zašel k rytíři, vážné slovo s ním promluvit. Sám chtěl také s ním a Lidka si toho vroucně přála, ale tentokráte byl Václav neústupný.

„To patří mně, a jen mně! Nic se nebojte!“

Když odešel, vyhověl mistr strachující se Lidce a pustil se pozdaleči za ním. Malířka teď pojednou od okna odskočivši spěchala odevřít. Přišeltě muž se strýcem. Byl zamračen. Pohlédla naň tázavě, s obavou.

„Ujel, baba! Není ho doma,“ pravil Růžený čelo kaboně. Lidka si oddechla.

Ani Václav ani Kolešovský za obecného hluku sobě nepovšimli, že potkali cestou jezdce koně vedoucího a že vedle jezdce kráčel Štěpán, jenž jakmile bratra uviděl od domu páně Pěčkova kráčejícího, pošklebně se usmál.

XI.

Mezi městem a tvrzí Radostickou v lukách vypínal se pahorek porostlý hustě lesním stromovím. Na úpatí toho návrší, pod nímž lukama vedla cestička na Radostice, seděli dva mužové. Slunce bylo již zapadlo. Tu na svahu vřesem porostlém i po lukách plných bujné trávy a hojného kvítí barev nejrozmanitějších, bylo ještě pěkně jasno. Vzduch byl čistý a vonný. Hluboké ticho vládlo krajinou, i z lesíka ani šumot nezavanul. Oba mužové, vedle nichž ve vřesu ležely dvě mocné, zánovní „panditky“, zbraň t. č. zapovězená, mlčeli, bedlivě, ostražitě kolem se rozhlížejíce. Pojednou muž starší, rudobradý v zelenavém kaftanu a vysokých botách, když byl za chvilku v pravo hleděl, promluvil polonahlas, aniž se dívati ustal:

„Někdo jde.“

Druh jeho, muž mladý ještě černých, lesklých vousů, oděný modrou sukní, tím směrem se podívav, pravil: „To jest on, ten, o němž jsem už povídal. Několikráte jsem ho viděl, jak šel na Radostice a z Radostic. Snad to je nový služebník nějaký, písař. Nikdy jsem ho nevídal.“

„Není! Šelma je to, je-li to on, koho myslím,“ zvolal pojednou rudobradec.

„Jak že!“

„Počkej, až přijde blíže,“ a rudobradý, známý tovaryš mladého Machana, kterýž v lese kněze Mancipalíka tak poděsil, hleděl upřeně v tu stranu, kde v lukách zjevila se postava blížícího se muže. Šel dosti hbitě, ničeho si nevšímaje, aniž se kolem rozhlíželo. Patrně spěchal.

„A je to on! Na mou — Žáček! Ha ty ptáčku, tak ty tu!“ zvolal rudobradec patrně popu-

zen zjevem osamělého poutníka. „Měl bych sto chutí, vypáliti na tě panditku.“

„Zadrž, ten chlapík chodí na tvrz, a to tedy z města. Není služebníkem, pravíš. Nač tedy chodí na tvrz, a co tam dělá?! A jak ty ho znáš?“ otázal se Machan pojednou.

„Dobře. Býval s námi a chodil s loutnou. Dobré nám nosil zprávy a byl kopa veselá, ale ničemná. Špatný tovaryš, jen že pozdě jsme ho poznali. Když jsme tvrz v Roztokách vybili, tak z nás v Nuselské krčmě brzo po té do třiceti sebrali. Však jen náhodou jsem tomu ušel. A byl jeden hlas mezi námi, že nás nikdo nezradil, nežli ten Žáček.“

„Jmenuje se tak?“

„Ne, říkali jsme mu tak, protože zběhl ze škol, chlap čistá ztratil se jako ve vodě. Od té chvíle jsme ho neviděli; sám se již nepřihlásil, protože mu svědomí nedalo. Deset jich to na šibenici odpykalo. Šelma! Jistě něco s tím Pěčkou má. Už jde. Co s ním?“

„Promluv s ním, ale mne nejmenuj. Snad se něčeho dovíme.“

„Toť,“ zasmál se rudobradec. „Chodí na tvrz a tebe jmenovati!“

V tom se již Machan vrhl na zem a plazil se vřesem zpět, do samého lesa, kdež se za houštinu tak uložil, že zmizel úplně. Sám pak dosti dobře ven viděl a slyšeti mohl každé slovo, každý hlásek. Zatím druh jeho, rudobradý Fencl, klidně seděl, upřeně pozoruje každé hnutí Žáčkovo, jenž jej a druhy své zradil a smrt několika jich zavinil. To bylo tenkráte po tom velikém výboji, o kterém také lukavecká krčmářka ženě faráře Mancipalíka vypravovala a ji tím velice poděsila. Fencl tenkráte šťastně spravedlnosti a katovi uni-

knuv, dal se s ostatními dále od Prahy, až v okolí Karlotejnském to na jednom manovi zkusili. Ale tu je po té tak honili, až je rozprášili, tak že Fencl sám druhý až daleko do východních Čech se dostal a tam v osamělé ovčácké chatrči, obyčejném útočišti podobných jemu chlapíků, s Machanem se seznámil. Odtud při něm i s druhem svým zůstal, rozhojniv jeho četu tak na šest mužů. Teď tu již za mnoho dnů kolem Radostic se potloukali, až je to všechny, kromě Machana, mrzelo. Ten až k samé tvrzi nejednou se připlížil a ji za dlouhé chvíle i hodiny z úkrytu pozoroval, ale pan Pěčka byl příliš opatrný. Tvrz tak dal střežiti, že nebylo ani za tmavé noci možná, aby se tam kdo dostal, byť i místo dobře znal jako Machan. Tovaryši tuze vůdci svému zazlívali, že se jako nějaký rytíř protivníku svému odpovědním listem ohlásil, míníce, to že by nebylo nic nepoctivého, takového hroma panského třeba zákeřně napadnouti. Však již se stalo, a vůdce svého, s nímž měli štěstí, a jenž jim všecken svůj podíl pokaždé rozdal, v bahně nemohli nechati.

Dnes tu zase čekali na Radostického rytíře, o němž Machan novinu přinesl, že do města odjel. Sám s Fenclem usadil se při této osamělé stezce, poněvadž se nadál, že pan Pěčka tudy se na jisto vrátí. A hle, zklamali se opět! Mát on čich jako vydra! Jistě že už je doma, jinak by tudy nešel tam ten Žáček, kterého Machan z úkrytu svého několikráte viděl, an do tvrze vešel.

Zatím ten, kterého Fencl tak upřeně pozoroval, Žáček, nebo-li Štěpán, bratr malíře Růženého, nic netuše kvapil na tvrz, aby s panem Pěčkou promluvil. Již onehdy se dorozuměli, že jinak mladý rytíř potěšení svého nedojde, nežli násilím. Nelekal se ho ani jeden ani druhý. Jen

opatrni byli a proto nedohodli se hned o způsobu, jak by se Lidky zmocnili. Pěčka by nerad lidí svých k tomu propůjčil," ač byl by i k tomu ve své slepé vášni se odhodlal. Ale sám Štěpán mu radil, aby užili raději cizích, spolehlivých, kteří tu v krajině nezůstanou, a slíbil, že takové mu opatří. Ovšem bylo třeba proto nějaký den čekati. A tu hle, zahlaholila ta jízdecká polnice, a Štěpánovi v hlavě svitlo. To by mohlo býti! Bude tam jistě několik pravých šnorcharů, kteří ničeho se nelekají, jen když se jim dobře zaplatí. A hned znaleckým okem svým uhodil na pravého! U „dvou mouřenínů" při dobrém tom „samci" jen zaťukal, jen napověděl a starý rejthar dobře porozuměl a ochotnou vůli ovšem za dobrý výdělek na jevo dal. A proto ještě dnes Štěpán na Radostice chvátal. Třeba mu svolení i prostředků. Těšil se již, jak Pěčka rád to uslyší. Toť, vojáci vždycky něco svedou! A zítra, pozejtří odtáhnou a víc o nich nikdo nezazpívá!

A bratr, švagrová?

Dlouho se nerozmýšlel, aniž v nitru svém zápasil. Bratrovi ráj jeho záviděl, a co pan Pěčka chtěl, nebylo nic neobyčejného. Znal jmenovitě v Praze tolik případů podobných! I sami pánové ode dvora zabloudili leckam, a kvítí trhali na cizí zahrádce. Proč švagrová nechtěla rozuměti! Byl by ji rytíř dary zasypal za tu krátkou milost! Však beztoho brzo zase by odletěl jako motýlek nasycený. Proč by on, Štěpán, měl býti nerozumný, proto že je Lidka bláhova, proč by měl upustiti od hojné, bohaté odměny? Proto tak dlouho byl pořádným, proto tak dlouho se postil, hloupé noty maloval a prsty sobě mazal, proto na sebe dal od toho starocha vzhlížeti a jím se mistrovati? Oh zpozdilci! Již přišel pod les. Opatrně

se kolem rozhlédl, a pak nikoho nespatřiv, dal se opět do kroku. Ale náhle se zastavil, neboť z lesa, kdesi za stromem někdo zavolal: „Žáčku!“

Štěpán se tentokráte lekl upřímně. Jakoby ho zmíje štípla, trhl sebou a prudce hlavu obrátil v onu stranu, odkud hlas zavzněl. A již tam od stromu, za který se skryl, jako by se odloupl rudobradý lotr.

„Fencle!“ zvolal Štěpán bezděky. „Co tu děláš?“

„Tvé štěstí, že jsem tě poznal, toto!“ a vztáhl po něm svou panditku. Pak sestoupiv až na stezku, podíval se ostře na Štěpána, který již také ducha sbíral.

„Jsi tu sám?“ ptal se. „A kde jsou ostatní?“

„Nejsem tu sám. Ostatní, hm, něco jich visí na šibenici, něco jich v Daliborce a v jiných pěkných komnatách, a něco nás tu po lesích.“

„A jak že jste až sem zapadli? Jste-li tu dávno?“ ptal se ostražitě Štěpán.

„Ej, toť jsem jako u zpovědi nebo na martě,“*) zasmál se Fencl. „Chodíme tam, kde nás ještě neznají, toť přece rozumno, neníliž pravda? Ještě jsme se tu jak náleží neokoukali. Jsme tu dva dny.“

„Tak? A co tu děláš, kam míříš?“

„Já? A možno-li ti věřiti, ty šelmo loutnická? Kroužím kolem tady té tvrze,“ a Fencl ukázal směrem k Radosticům.

„Snad nejsi s Machanem?“ zvolal kvapně Štěpán.

„S jakým Machanem?“ tázal se klidně Fencl. Štěpán se na něj ostře zkoumavě podíval. Ale

*) Marta, německy Marter = mučení.

ani brva se Fenclovi nepohnula. Hleděl jen tázavě, čekaje odpovědi.

„Jakýsi chlap selský, prchlý, rytíři Radostickému, tam na té tvrzi, poslal odpovědní list. Potlouká se prý tu s několika chlapy.“

„Osel!“ Fencl na to ne bez opovržení; pustil slinu ostře skrze zuby a dodal:

„Toť jako nějaké panské záští. Odpovědní list!“ a zachechtal se, upřímně, nelíčeně, jakož vůbec teď dle svého nejlepšího svědomí mluvil.

To Štěpána pomátlo.

„Tak tedy ho neznáš? A na tvrz míříš?“

„Ovšem, vládyka nebo co je, byl by mně nejmilejší. Zaslechl jsem, že nemá truhlu prázdnou. Znáš-li ho? Pověz, jak s ním je. Poraď ze staré známosti. Či bys s námi držel?“

Štěpánovi nějak v očích svitlo. Kvapně se otázal: „Kde jsou ostatní?“

„Ho, brachu, zatím máš na mně dost.“

„Udělal vám Pěčka něco?“ ptal se Štěpán dále patrně při tom na něco jiného mysle.

„Nic, leda že má peníze.“

„Ah, to byste za ně také posloužili.“

„Komu? Jemu?“

Štěpán pokývl hlavou. Pak dodal:

„Snadná práce. Něco byste jen z města na tvrz odnesli. Zámku a kladky nebude. Jen vzíti, a bez hluku a beze stopy zmizeti.“

„Nu, toť by nebylo nic těžkého, jen jak se záplatou?“

„Chceš-li, čekej tu. Sám nemohu nic, ale promluvím s ním.“

„Ale Žáčku! Teď jsem se ti vyzpovídal, povíš-li však víc než o tom únosu, o naší službě.“ Ukázal mu svou banditku.

Štěpán se dal do smíchu.

„Ej, hloupneš, Fencle, hloupneš! Chceš-li, čekej tu nebo kde ti libo. Teď už musím, abych do tmy byl na tvrzi," a podal mu ruku. Fencl s ním šel ještě kus cesty, umlouvaje s ním čas a místo, kde by se opět shledali. Rád by byl také více vyzvěděl, ale Štěpán se mu vždycky vysmekl jako ouhoř. Machan již opět seděl na svahu ve hustém vřesu, když druh jeho se navrátil.

„Slyšels?" ptal se Fencl.

„Slyšel. Ten je s ním spřežen. Co zase kuje? Co chce odnésti."

„Něco živého, nějakou laňku. Toť, ukradený uzel ne," zasmál se Fencl. Pak dodal: „Ale svolej do tmy všechny hochy a dobře rozestav. Tomu šibeničníkovi není co věřiti."

* * *

Druhého dne záhy odpoledne zahlaholily opět městem hlasné trouby, a za jízdnými trubači vjela tmavou branou zase korneta jezdců. To byla ta očekávaná z Hradecka. Teď teprve všecky ulice oživly. Po celé odpůldne přecházeli vojáci tu jednotlivě, tu v tlupách, ten koně vedl, ten s něho slézal před svou hospodou a všude řinčení ostruh, všude hlučná směs hlasů, smích a pokřikování. Nejživěji ovšem bylo v krčmách, kdež bojovníci u korbelů sedíce, seznamovali se, nebo staré přátelství utvrzovali nebo na Turka si připíjeli, a z otevřených oken, byltě jasný teplý den, zvučely tu tam veselé písně. Hluk a šum netišil se ani, když den pohasínal a soumrak nadcházel, ba právě vzrůstal a mohutněl. Již tu onde nějaký jezdec nejistým krokem ulicí kráčel, nebo dva pod paždí se vedli, oba jsouce chodu dosti klátivého.

Měšťané v duchu se těšili, že nevázaná ta

chasa časně ráno odjede. Nebylať jim společnost jejich nejmilejší, a zvláště teď na noc nějakých bouřek, rvaček a šermů pouličných nebo v krčmách se lekali. Jak by sobě drábové nepřáli, když páni důstojníci také téměř celé půldne, jak Hradečtí přijeli, při korbelích vyseděli. Bylo to jako na uvítanou, jenže se vítávali a budou ještě vítati tuze často. A jak by si neposeděli! Neměli řídké pivo jako obecní drábové, ale dobré, staré, a víno bylo zvláště lahodné, ohnivé. Pan Volf Rozvadovský, postrach všech drábů, přestal se již chmuřiti, což od rána do večera dělával a na přibledlých ale tlustých tvářích naskočily mu rudé skvrny. Hradečtí důstojníci jak náleží se již rozehřáli a zvláště pan Sedloňovský z Lovčic šprýmoval, až se bělovlasému panu Tuněchodskému laloch a břicho třásly. Ale nejvíce účinkovalo hojné pití na praporečníka kornety páně Volfovy, mladého Kořenského z Terešova. Hrdlo, tváře i čelo mu již zrudly, oči jen hořely. Také již kníry prudce sobě kroutil, což bylo znamením, že se mu něco nelíbí; a to bylo, co se všem líbilo: šprýmy a žerty a všelijaké směšné i plzké příběhy, které Sedloňovský na zábavu všech vypravoval. Mladý Kořenský nejraději sebe slyšel, a proto měl to mrzení, proto prudce kníry kroutil a kde mohl rýpavé, bodavé slovo prohodil a vpletl i divně se usmál. Tlustý Tuněchodský bělovlasý, ač takového věku nebyl, jak vlasy svědčily, černé bystré oči své nejednou po mladém bouřlivci obrátil, jako by ho kárati chtěl, proč Sedloňovskému nedá pokoje, ale nic naplat. A již také horlivý vypravovatel sobě těch úštěpků všiml a nejednou na okamžik se zamlčel.

Tu právě zamračený Volf Rozvadovský se začal usmívati. Ten jeho praporečník popichoval,

ti hradečtí sebou již počali škubati. Všickni z Terešova jsou takoví rýpalové, lidé svárliví, přebujné krve a Sedloňovský se také tuze nekrotí. A proto se pan Volf usmíval, těše se, že z toho mráčku něco pojde. Což do besedy, kde také ocel nezvoní?

Malíř Růžený zavřev dobře domácí dveře vešel do světnice, kdež u okna stála Lidka se strýcem, hledíc na ulici. Tam bylo tuze živo. Šerem přecházeli žoldnéři ve volných, vyvlačovaných nohavicích, na něž na každé zajisté mnoho loket látky se spotřebovalo. Až do světnice bylo slyšeti klení a křiky žoldnéřův i jejich smích i popěvek, a nejeden rejthar se již potácel.

„Ti jdou na Turka!“ pravil strýc. „A takoví jsou všude u nás i jinde. Marnotratní, mrhači, krčemníci, svodníci, kostkáři! Ty na vojnu nepřivedla žádosť obhájení víry křesťanské, ale přitáhla je nezřízená svoboda ožralství, hry a kostky a sumou všech ohyzdností bezpečné provozování. A s takovým lidem ze všad sebraným a s hejtmany nelepšími chceme přemoci Turka, který od končin Perských téměř až k Vídeňským zdem všecky národy sobě podmanil! A je to nepřítel bedlivý, pracem zvyklý, střídmý a jakou má kázeň!“

V tom ustoupila Lidka rychle od okna. Několik jezdců, mužů velikých a pokud bylo v šeru možná rozeznati, tváří zarostlých a divých, kolem jdouce s hlukem, pojednou před samým domem se zastavili, a jeden z nich na okno zaťukal, šklebě se a hlavou na Lidku pokyvuje. Soudruzi jeho se dali do hlasitého smíchu. Za Lidkou Václav se strýcem odstoupili. Jaké rovnání s takovými lidmi?

„Pojďme do zahrady,“ pravil malíř.

„Je tu dusno, těžko se tu dýchá," dodal Kolešovský a vycházeje ven doložil:

„Na noc přijde bouřka."

Malíř se ještě jednou podíval, drží-li dobře okna, jež k vůli vojsku musili uzavříti, ač bylo k večeru dusno, pak šel ještě jednou domovní dveře ohledat. Vše bylo dobře zavřeno. Ubírali se na zahrádku. Prošli síní a za ní klenutou chodbou, pak přes dvorek nevelký a již vstoupili brankou do šeré zahrádky, táhnoucí se až ku hradebné zdi. Zahrada byla dosti ouzká, ovocnými stromy porostlá. Staré hruše a jabloně rozkládaly tmavé teď a jakoby splynulé koruny měkkých obrysů nad oroseným travníkem. Po pravé ruce na volnějším místě byly milé záhonky strýcovy a Lidčiny, plné vonných a pěkně květoucích květin. Mistr Kolešovský měl tu také neobyčejnou, velikou vzácnost toho času: několik pestře kvetoucích tulipánů, jejichž cibule darem dostal od svých svěřenců, mladých pánů Kryspeků, kteří znali libůstku bývalého svého preceptora. Lidé se chodili do zahrádky dívat na ten vzácný květ, jehož cibule zlatem se vyvažovala, a jenž kvetl jen v zahradách královské a bohatých velmožů. Nic naplat, že se závistivá Eva Vodičkova posmívala, že takové květiny může míti jen J. M. královská, pan vladař Rožmberský a — maléř Růžený. Lidé ve městě i v okolí dlouho a často o té květině mluvili, a přes tu chvíli přišel se někdo na ni podívat. Ve stínu starých stromů brali se mladí manželé se strýcem suchou stezkou pískem posypanou, až zasedli na dřevěné lavičce před prostou besídkou psím vínem zarostlou. Před nimi byl nevelký trávník, za ním v pravo v levo stromy, nad jejichž tmavé koruny vyhlíželo kus lomenice domu malířova. Za besídkou z obou stran

stezky vedoucí k nedaleké fortně bylo houští malinové až k samé zdi a baště.

Všem se uvolnilo. Čerstvější tu dýchali vzduch, ač nebyl tak svěží jako jindy, a což jim nejmilejšího bylo, že tu milé ticho se rozhostilo. Hluk z ulice sem jen slabě dorážel. Stromy sotva zašuměly. Byli tu jak od světa odloučeni, nikým nehlídáni, nerušeni. Sedíce tváří k domu, viděli přes celou zahrádku, pokud jí hluboký stín stromů nehalil, i na tmavomodré nebe, na němž několik hvězd se třpytilo. Kalilo se nějak.

Za malou společností nad besídkou a křovím vypínala se hradebná zeď a nad ní ještě kulatá mohutná bašta všecka nyní černá, ostře se rysující na večerním nebi.

Již chvíli rozmlouvali, an pojednou si mistr Kolešovský vzpomněl na Štěpána, broukaje, že počíná se opět toulati.

„Vy ani nevíte jak pozdě dnes přišel; bylo již na úsvitě. Proč mu necháváš, Václave, klíč, já bych mu ho nesvěřil. Odpoledne, sotva že lžíci položil, již zase táhl. Je věru čas, Václave, abysi s tím darmochlebem rozumné a vážné slovo promluvil. Takový tlachal.“ Chtěl se Lidky zeptati, mluví-li dosud takové darebnosti, v tom však překvapeně hlavu obrátil, a všickni naslouchajíce pohlédli k domu, odkud někde s výše nesl se nočním tichem zpěv hlasu dosti zvučného:

„Řekla jest paní Venuše:
Můj milý synu Amore,
šíp vezmi bez meškání
a zraň tu mladou paní
tu mladou —“

Tu zpěv umlkl. Zpěvák zajisté zašel.
„To je s pavlače,“ řekla Lidka.

„Štěpán je to, znám tu jeho písničku," řekl Václav vzpomenuv sobě na jitro po hostině u Dubských. „To si byl jistě pro něco na komoře. Půjdu se přesvědčit."

Šel a vrátil se za chvíli.

„Stihl jsem ho na síni. Byl to Štěpán. Povídal, že si byl pro váček, zapomněl ho prý v truhle. Řekl jsem mu, aby již nechodil, že je pozdě. Ale ani neodpověděl, otevřel a šel."

„Proč mu necháváš klíč?" ozval se Kolešovský.

„O milý strýčku, ten když by chtěl, dostal by se z domu i bez klíče."

Pak na nemilého hosta zapomenuvše, dali se do jiného hovoru. Lidka tulíc se k milému muži, naslouchala. Že prvé o Turcích zmínka se stala, zašli v hovoru, jak jej malíř otočil, zase k nim a starý mistr jal se opět jednou vypravovati. To bylo Lidce milejší a zábavnější nežli kronika o Biancefoře a králi Floriovi nebo kterékoliv jiné kratochvilné čtení. Vypravovaltě strýc živě, a hlavně o tom, co sám viděl nebo zkusil. Dnes líčil turecké poselstvo, jak přišlo ku králi do Prahy, vypravoval o tureckých zajatcích, které byl v Uhrách viděl, až pak hovoru během dostal se na benátskou loď, s kterou před lety plavil se do Jerusalema, a na bouři mořskou a hroznější ještě boj s mořskými loupežníky mahomedanskými.

Štěpánovi se dnes výborně dařilo. Již se lekal, že bratr zůstane s Lidkou ve světnici. Měltě Štěpán sice i na ten případ vše přichystáno, ale milejší mu bylo, že příbuzní jeho do zahrádky odešli. To všecku práci usnadňovalo. Nad to zlému tomu dobrodruhovi sami vůdcové a důstojníci obou kornet rejtharských dobře posloužili, ačkoliv vlastně jen na několik jejich rejtharův

obecných se spoléhal. Původně chtěl jim všechnu práci přenechati, že však setkal se s Fenclem a našel pomocníky v podobných záležitostech nad jiné zručné, bylo mu milejší a proto se dohodl se starým rejtharem toliko o podporu.

„Pirglok“ již dávno dozvučel; po městě však nezavládlo ticho. V krčmách hořela světla, hluk zavznínval z učazených jisteb a ještě také po ulici přecházeli vojáci, ač ne tak četně jako za dne. Pojednou však zazvučel v odlehlé ulici strašlivý hluk a křik, až lidé tu tam ze stavení vybíhali, přesvědčit se, co se to děje.

„Drábové se chytli, bijou se,“ ozvalo se kdesi, a již ta zpráva běžela od domu k domu.

„Kde, kde?“ tu tam volali, chystajíce se, že půjdou na tu rvačku se podívat.

„Někde „v úzké“ ulici.“

Bylo to tam, věru. Houf rejtharů spletený bitkou v divoké klubko zmítal se sem a tam. Bylo slyšeti břinkot těžkých mečů, vojáci křičeli, řvali, až pobouřili nejen všecku ulici ale též sousední. Lidé zavírali na kvap dvéře i okna, jež byla tu tam dosud otevřena, a vyhlíželi toliko skrčeni, na polo skryti. Teď zápasící houf až k domu Růženého se převalil a tu vedl si nejzběsileji. Sklo pojednou zařinčelo, jako by se ze všech oken přízemních rázem bylo vysypalo, pak se některým zdálo, že slyšeli volati o pomoc. Ano, ano na jisto — teď zase — slyš!

Z města by sem jistě přichvátali, aby vojenskou pomocí nezřízené to rušení nočního poklidu překazili a zlotřilé ty rufiány rozehnali, ale zatím stalo se cos jiného a tak starý rejthar, Štěpánem najatý, jenž se svými kamarady tuto rvačku znamenitě, bez veliké škody, ale za to s ohromným hlukem spořádal a vyvedl, měl snažší práci nežli

se nadál. Sami páni hejtmani a důstojníci mu ji usnadnili. Již víno znamenitě všem smysly rozehřálo, již ani Sedloňovskému jazyk na jeho šprýmy hrubě nesloužil. Mladý z Terešova byl čím dále, tím jízlivější. Když pak domů každý do svého ložumentu se brali, meškalit až do této chvíle na hospodě pana Volfa Rozvadovského, zakřikl Sedloňovský mladého Kořenského, aby se tak nesmál a svých pošklebků neřádných sobě nechal. Tu prchlý rytíř se náhle zastavil, bylo to zrovna na ryňku před radnicí a na pana Sedloňovského se obrátiv, braně své do polovic vydobyl.

Volf Rozvadovský mohl svého praporníka zadržeti a všechno zlé předejíti; ale proto právě důstojníky vyprovázel, poněvadž se nějaké bouřky jemu zalíbené nadál. Proto ani nepromluvil a jen se usmíval. Sedloňovský vida zbraň obnaženu, zhurta na Kořenského sobě vyjel:

„Na mne-li to míníte, či na koho?“

„Na tebe, nelíbí-li se, jsili dobrý, pojď, oprav se!“ rozkřikl se zuřivý Kořenský. Marně bělovlasý Tuněchodský jim domlouval; již i mladému rváči pevně pravici stiskl. Ale ten divně se mu vydíral a pro pána boha křičel, aby jej pustil, že musí toho hroma zabíti. Když však ruka Tuněchodského jako kleště jej svírala, sehnul se náhle a kousl prudce do druhovy ruky. Ten bezděky pustil a v tom již, an Volf Rozvadovský se tomu zachechtal, vyřítil se mladý z Terešova na Sedloňovského, křiče:

„Je-li v tobě dobrá žíla, braň se!“

A již zařinčely rapíry a v záři pochodní, jimiž dva sluhové pány sprovázejíce, svítili, zablýskla se ocel. V tu chvíli také strhla se ta rvačka žoldnéřská v „úzké“ ulici před domem Růženého.

Prudkou ránu, kterou rozzuřený Kořenský

na Sedloňovského chtěl udělati, protivník jeho v čas zachytil a sám bodenou ranou uhodil, až se mu zbraň sehnula; ale nezvedla se mu a v ten okamžik ucítil, že je sám někde v ucho pravé nebo ve tvář raněn a okrvaven. Tím rozjitřen Sedloňovský na protivníka bodovou ránu udělal, kterou však mladý Kořenský srazil a sraziv braní svou přes všecek hřbet, až buchlo, uhodil. V tom však Sedloňovský k němu doskočil, jej probodl a probodnuv na stranu odskočil a čekal, jak nepřítel jeho teď na něj uhodí. Ten však zavrávorav pustil rapír a klesl na zemi. Tu teprvé Volf Rozvadovský sehnul se k poraženému druhovi, kterého byl již Tuněchodský zachytil. Zatím stál vítěz stranou drže v levici kord a stíraje si pravou rukou krev po tváři se řinoucí. Pan Rozvadovský povstav od poraženého praporníka k Sedloňovskému přistoupil a řekl:

„Račte domů jíti, však již má dosti," a poručil těm, kteří se byli houfně zatím sběhli, aby padlého do jeho hospody odnesli a jiní, aby běželi pro barvíře*) nebo doktora. Shluk stal se neobyčejný a mysl všech rozechvívala zpráva, že ten mladý hezký korouhevník je zabit. Tím stalo se, že bouřka v „úzké" ulici nebyla násilím a v pravý čas rozehnána, že se sama rozešla (rozumí se do krčem, aby výdělek ihned utopili), když dosáhla, proč byla vyvolána. Lidé sice zaslechli tou vřavou volání o pomoc, ale záhy zaniklo bez ohlasu. Nikdo neměl ani tušení, co se děje v domě malíře Růženého.

Bouře přišla, jak Kolešovský prorokoval, ale ne taková, jakou myslil, nýbrž hroznější a nebezpečnější.

*) Ranlékař.

XII.

Divný průvod bral se zavlhlou cestičkou v šírých, zčernalých lukách. Bylo to té teplé, tiché noci. Zachmuřené nebe jako by níže sklonilo se ku stichlé stmělé krajině. Čtyři mužové nesli nositka, před nimiž kus napřed kráčel nějaký muž. Šestý pak ubíral se za nimi. Všichni chvátali a že ubírali se měkkou, travnatou stezkou, nebylo kroků jejich slyšeti. Hnali se ani slova nemluvíce jako černé stíny, jako neblahé zjevení nějaké. V nositkách ležela mladá maléřka; probírala se z těžké mrákoty, která její smysly byla obestřela.

Dlouho to trvalo. Kolem ní byla tma. Zpočátku jí bylo, jakoby snila těžký, divoký sen. To nejhroznější zmizelo a teď jakoby tmou se vznášela. Než vědomí, paměť se jí vracely, a s ní zoufalé hoře, trapná, mučivá nejistota a hrozná vzpomínka. Z počátku nemohla si vše srovnati, ba okamžikem se domnívala, že přece to snad není pravda, ale pak poznala, že všecko je jistota. Byla by znovu vykřikla jako tam na zahrádce, ale nemohla. Sklesla zase do koutka.

Ba bylo to pravda, jedno po druhém jí na mysl přicházelo. Seděli tam na zahrádce, strýc vypravoval, pak strhl se na ulici nějaký hrozný hluk, že umlkli naslouchajíce. V tom od stavení, někde u chodby vedoucí na dvorek zkřikl někdo o pomoc. Poznali Štěpánův hlas. Václav tam běžel se podívat, a když se nevracel, chtěl tam také strýc Kolešovský. Ještě jí přikázal, aby se nehýbala, aby tu zůstala, že to bez toho ta rota žoldnéřská. Sotva že několik kroků popošel, v tom z houštin od fortny, a z černého koutku mezi hradbou a baštou vyřítili se čtyři mužští. Vykřikla,

chtěla utéci, ale již dva ji drželi, a jak se bránila, zahlédla, že strýc obrátiv se, kvapí jí na pomoc, ale druzí dva vrhli se na něj. Pak už nic neviděla. Cítila, že ji vyzvedli a ven fortnou vynesli.

A teď! Kde je, kam ji nesou? Kdo to? Zachvěla se. Pak opět se nadarmo v duchu ptala: „Co stalo se s Václavem a strýcem?“ Oh, bylo tu otázek a jedna trapnější druhé. Na některé nebylo odpovědi, na některé mohla se odpovědi domýšleti, ta však byla hrozna. Konečně se tak vzmužila, že nachýlila se ku zácloně, spuštěné, dobře z venčí připevněné. Odhrnouti ji nebylo možná. Skulinou vyhlédnuvši nic nespozorovala, nežli že je noc a že je někde v polích. A to množilo její strach a úzkosť. Mužové nesoucí ji na okamžik zastavili, snad aby si oddechli, nebo se vystřídali. Pak cítila, že nositka zase do výše jsou povznesena, a dále to šlo — do tmy. Kam? Oh. Teď jakoby se pojednou kolem ní ještě více setmělo, a slyš, táhlý šumot zvučí tichem nočním, slábne, tichne, a zase mohutní. Totě les! Lidka se třásla rozčilením i zimou. Nemýlila se, byli opravdu v lese. Lupičové tu opatrněji kráčeli i pro neschůdnější cestu i k vůli své bezpečnosti. Cesta kamenitá, z níž zhusta kořeny prastarých stromů vyrážely, skáněla se ponenáhlu na dol. Když pak rovné půdy došli, ocítl se průvod opět pod širým nebem. Kráčeli polem, v němž tu onde černal se osamělý strom a v pravo, jak se podobalo, byla nějaká vesnice stromovím hojně zarostlá. Od ní na levo na chlumu černala se Radostická tvrz. Nade tmavý násep a zeď a nad táhlé stavení vypínaly se dvě věže, z nichž v jedné nárožní, kulaté a vyšší kmitala se rudá zář světla. Jinak bylo na tvrzi tma. Pod ní, pod chlumem

blýštěla se slabým zákmitem hladina několika rybníků. Ku rytířskému tomu sídlu vůdce té noční výpravy zraky své upíral. Tam z toho panského stavení vyšlo tolik rozkazů krutých nelidských na zkázu mnohých rodin těch vsí v okolí, na zkázu mnohých i jeho vlastní. Tam na tu tvrz šel říkat o povolení ke sňatku a s ním šel otec jeho starý, kterého nedávno služebníci páně utýrali, tam na tu tvrz šla mladá sličná dívka, jeho nevěsta nesouc čechelné přísnému pánovi. Čechelné odevzdala, a přinesla si za to hanbu, potupení. Tam na tu tvrz šel sobě mnohý z poddaných pro krutý nezasloužený trest, pro mučení a bití, tam na tu tvrz dávno již měla přijíti pomsta, když nebylo možná dovolati se spravedlivého trestu. On, Vít Machanův, s ní tam se chtěl dostati, ale až dosud nic nesvedl. Teprvé dnes, snad dnes vkročí tam ne jako skroušený poddaný, ale jako neuprosný mstitel. Ano vkročí tam, byť i živ neměl odtud vyjíti. Dostane se tam, neseť lákadlo, kterémuž pan Pěčka neoddolá! Mladý Machan pojednou se zastaviv, kynul rukou a druhové jeho hned se zastavivše, postavili nositka na zem. Pak vůdce zahvizdl a šestý z jeho družiny, jenž v zadu kráčel, přišel chvatně k němu. Byl to Fencl. Za chvíli spolu tiše rozmlouvali, pak dal se Fencl v před a zmizel záhy ve stínu vysoké hráze mezi rybníky, od nichž noční větřík přinášel šumot vysokého rákosí.

* * *

V komnatě nárožní věže stál pan Pěčka z Radostic hledě oknem ven na noční krajinu. Několik hvězd mihotalo se nad rybníky; tmavé chmury chvatně se ženoucí brzo zahalí nebeská ta světla.

Ale toho, ani krajiny, na kterou zíral, pan Pěčka si nevšímal. Čekal a jako každý nedočkavý vyhlížel, nejde-li žádaný host. Pak přešel zase komnatou, podíval se na pršecí hodiny stojící ve výklenku nedaleko krbu, nyní tmavého a studeného, stanul a šel zase k oknu.

V tom zahlaholil zvuk rohu nočním tichem, několik hrubých hlasů ozvalo se dole v černém stínu vysokého náspu. Mladý rytíř rozevřel rychle okno. Vyrozuměl, že někdo vyjednává ve jménu těch, kteří měli tu žádanou, vnadnou ženu přinésti. Byltě Pěčka přijal návrh Štěpánův, pro jistotu však ustanovil, aby lupiči do tvrze pouštěni nebyli. Před branou čekali tři služebníci, Pěčkovi nejmilejší, a ti měli kořist přijati. Jak bylo ujednáno, měla tu také býti odevzdána mzda lupičům skrze Štěpána.

Teď vstoupil jeden ze služebníků do komnaty, oznamuje, že dobře pořízeno, ale že Štěpán nepřišel.

„A proč?“ zvolal z prudka nedůvěřivý rytíř.

„Povídali, že ho nebylo na ustanoveném místě, kde s ním setkati se měli; snad se omeškal, nebo co, to že nevědí, ale že déle tam čekati nemohli, proto že nebylo radno. Nyní žádají, aby byli do tvrze vpuštěni. Nám nevěří, že chtí jenom s Vaší milostí jednati a ne s námi.“

„Proč jste jich nezahnali a nositka nevzali!“

„Ti s nositky jsou dále, dole jest jenom jeden. Řekli jsme mu, že neráčíte jich sem pustiti. Tu pravil, že jim o to jen běží, aby nebyli námi ošizeni a proto že chtí výplatu z rukou Vaší milosti. Aspoň jednoho, jenž by jich jménem jednal, abychom pustili.“

Pěčka se zamyslil. Věděl, že ošiditi jich nelze,

násilí pak užiti nechtěl, obávaje se jejich pomsty. Měl dost už na Machanovi.

„Jak vypadá?“ zeptal se pojednou.

„Je rudobradý, všecek rudý, v řásnatém plášti.“

„Nu, ať přijde, ale jenom jeden, nikdo více. *Ji* však především.“

Služebník odešel. Rytíř stál teď u prostřed komnaty a naslouchal. Slyšel hluk na chodbě, kroky. Již, již přicházejí, již bude jeho ta vzdorná žínka, po které tak dlouho toužil a prahl. Krev počala mu prudčeji prouditi. Otevřel dveře a vstoupil do vedlejší komnaty, menší, útulnější. Na stole pěkně řezaném hořely dvě svíce, jejichž zář padala na úpravné lože pod nebesy v rohu stojící. Na židli nedaleko stolu seděla mladá maléřka.

Právě ji sem služebník, jak ustanoveno měl, dovedl. Unavená, ochablá sklesla na židli, ohlížejíc se úzkostným zrakem, kde je. Až ku tmavé chodbě ji v nositkách donesli, teď pojednou ocítla se v osvětlené, pěkné komnatě, ale kde? Kde to je? A znovu hrnuly se ty mučivé, palčivé otázky. Teď jakoby smrť na ni sáhla, otřásla se, srdce jí utichlo. To ta šelma ukrutná, sladká, usmívavá vstoupila. Pan Pěčka! Tedy přece! Trnula již cestou pouhým pomyšlením, ale teď, když mu tváří v tvář pohlédla! Bezděky se odvrátila.

Když prvé na posled se zastavili, byloť to zajisté před tímto stavením, nebo hned po té skřipot brány uslyšela, odhrnula se záslona nositek a jakýs muž bradatý k ní se nachýliv, jí na kvap řekl: „Neboj se, já tě tam nenechám.“ Potěšilo jí to, ale teď v tento okamžik už zapomněla, a kdyby i slova ta na mysl jí připadla, zajisté by teď neuvěřila. Jeť v moci toho násilníka!

Začal hladce a mírně, že ví, jaké ji stihlo neštěstí, že byla od jakýchsi lotrů unesena, ale

že jeho lidé šťastně je stihli zrovna u tvrze a je zahnali.

Nevěděla, tropí-li sobě smích, či co — ale drzosť ta ji povzbudila z její malátnosti. O raději zemře!

Byla jen po domácku, lehko oblečena, krásné hebké vlasy měla ještě od zápasu v zahrádce pocuchány a přece se mladý rytíř žádostivostí chvěl, an na spanilou, mladou ženu se díval.

Pojednou ozvaly se ve vedlejší komnatě kroky a Pěčka tam ihned zašel. Lidka se plaše, v úzkosti ohlížela kolem; okno vysoko, východu nikde. V té rozhodné, těžké chvíli zoufalosť jí ducha dodávala. A kdyby se jen holýma rukama měla brániti! V tom zase Pěčka přišel, nesa sám blýsknavý okolek a na něm dvě číše stříbrné a dvě láhve vína. Pak odešed, přinesl z vedlejší komnaty zase talíř krmě vybrané, dobré a sám, nechtěje nikoho sem pustiti, obsluhoval svou zajatou t. j. nalil vína, pobídl k jídlu. Malířka však jakoby neslyšela, neviděla. Když pak drže číši v ruce až k ní přistoupil, sladce jí napomínaje, aby se posilnila, povstala rychle a dále do zadu ustoupila.

V tom zaťukáno na dveře. Pan Pěčka hrozně se zamračil, nicméně postaviv číši na stůl odešel prudkým krokem do vedlejší komnaty. Nastalo hluboké ticho, a Lidka zaslechla rytířův zvučný hlas:

„Ať tedy vejde, aby dal pokoj.“

A vešel jeden z těch, kteří malířku přinesli, a jenž dosud seděl venku u dveří do věže vedoucích, nechtěje nijak do jizby čelední. Byl v řasnatém plášti, jak prvé služebník hlásil, ale rudé brady nemá! Vous jeho černý jako peruť havraní. A jak přímo, hrdě vešel.

„Jdu účtovat s Vaší milostí,“ zaznělo přísně.

Pan Pěčka ostře se na něj podíval, a bezděky mrštil okem do kouta, kde stál kord v odpásaném khynku.

„Jaké účtování? Tu máš!“ a ukázal mu vak na stole již přichystaný.

„Což mne, šelmo panská, již neznáš?“ a tu se již mluvčí patrně nemohl přemoci. Hlas jeho se chvěl a z očí mu sršely blesky. Shodiv široký klobouk, postavil se přímo před Pěčku, jemuž se zdálo, že ten chlap mu před očima vyrostl. Vypadal hrozivě, strašně. Rytíř na tu nadávku zbledl a jako by úžasem i vztekem přemožen, hleděl za okamžik vyvaleným zrakem na svého odpovědníka.

„Tys to, pse!“ vykřikl poznav Víta a již chtěl skočiti po svém meči. V tom však chytla ho mocná, železná pěst Machanova.

Lidka zaslechla ten prudký hovor, pak ozýval se divný prudký dupot z vedlejší komnaty, jako když dva spolu zápasí, jednou také dusený výkřik, jakoby z pod ruky, pak prudký, temný pád, až pojednou nastalo ticho.

Tu také teď teprvé připadla mladé malířce slova onoho bradatého muže: „Neboj se, já tě tam nenechám.“

Paprslek naděje jí zasvitl. Sotva dýchala samým očekáváním. A vedle ticho. Již chvíle minula, nic se nehýbe. Vstala, nesměle, bázlivě popošla ku dveřím. Nebyly zavřeny a jak jen na ně zatlačila povolily, pootevřely se. Ale již dost, dosti té skuliny na hrozné tam divadlo!

Na zemi v tratolišti krví sám všecek okrvaven ležel muž, pro věčný bůh, toť Pěčka! Ležel hlavou ku dveřím, bledý, zsinalý, a to oko jeho v sloupu, jako sklenné. Nad ním stál vysoký muž černých vousů, bez klobouku, bez pláště. Ruce mu volně visely a v sevřené pravici držel ještě dlouhý nůž

či dýku. Bledá hlava byla pochýlena, hledíc upřeně, zamyšleně, na mrtvolu toho škůdce. Dokonáno!

Teď sebou hnul a pohlédl ku dveřím. Lidka rychle ustoupila. On však pootevřev, vlídně jí pokynul a pravil:

„Byl jsem skryt u vás na zahrádce. Jakýsi lotr Štěpán či „Žáček“, člověk zrádný nás tam fortnou z večera pustil. Byl s rytířem srozuměn, ale trestu také neujde. Slyšel jsem vás na zahrádce, a bylo mne vás líto. Toho starého jsem poznal. Nebyl-li na lukavecké krčmě, kdež ošetřoval ztýraného, starého sedláka?“

„Ano, Machana jakéhosi.“

„Já jsem jeho syn, však se na mne bude pamatovati. Tvůj děd —“

„Ne, strýc.“

„Hodný člověk. Byl bych tebe ušetřil k vůli němu, ale nešlo to, jinak nebylo možná toho padoucha tu ztrestati.“

„A strýc?“

„Jistě se mu nic nestalo.“

„A můj muž?“

„O tom nic nevíme. Jen se neboj, rád bych tě vzal s sebou, ale nejde to, oba by nás nepustili. Zůstaneš tu jen do rána. Tu máš klíč a zavři se.“ Vytáhnuv klíč, dal jí ho. „A řekni svému strýci, aby mně odpustil, ale že jinak jsem nemohl. Jen se neboj. Nuže jdi, dobrou noc“ a přitáhl dveře. Čekal, až když uslyšel, že klíč uvnitř zarachotil, obrátil se.

Služebníku páně bylo divno, že ten lupič tak dlouho u pána prodlévá. Proto šel se podívat, ale tu již potkal u samé věže na schodech toho vysokého muže v plášti zahaleného. Zastavil služebníka.

„Nemá tam teď nikdo chodit. Rozumíš. Rytíř — však víš. A teď mne pusťte.“

Sluha vzpomněl sice, že by měl pán sám přikázati. Ale dobře také věděl, že všeho nedbá, když v kulaté věži má takovou zábavu a takové potěšení jako dnes. A to dnešní je zajisté zvláště vzácno, ana s takovou lopotou ta laňka chycena. Obrátil se a sprovodil Machana ku bráně. Brzo po té fortna zaskřípěla, a náčelník ven vyšel. V černém stínu pod náspem čekali druhové.

„Však už jsme mysleli, že se nevrátíš. Nu, jak,“ ptal se Fencl.

„Dobře. Už nebude nikoho týrati,“ odtušil vážně zamračený vůdce.

„Však dal práce. A teď je řada na „Žáčkovi“, na tom zrádném ptáku. Ten teď asi klne, že jsme mu utekli, že jsme nečekali. Pojďme.“

Za nedlouho zmizela ta čistá čeládka v temnu nočním.

* * *

Mladý malíř vyváben zrádným křikem Štěpánovým, přiběhl do světnice v ten okamžik, kdy venku bylo nejhůře. Vojáky jako by se tam chumelilo, a skřek byl jako v bitvě. V tom sám ještě v úžasu svém dobře se nerozhlédnuv, spatřil rejthara bradatého, dlouhého jako trám, jenž kde se vzal, tu se vzal a hnal se po malíři. Ten volal na Štěpána; čistý však bratr zmizel, jako by byl zapadl. Malíř chtěl se brániti, ale než doskočil ke koutu, kde měl rapír, dal mu jezdec takovou ránu, že malíř omráčen na podlahu sklesl. Když se probral a vzpamatoval, bylo kolem již ticho. Raněn do krve nebyl. Povstav, nadarmo

po ženě a strýci se ohlížel. Vyšel ven, volal, nikdo se mu neozval, až teprvé nedaleko fortny, do kořán otevřené, našel strýce Kolešovského na zemi ležícího, spoutaného s ústy poucpanými. Václav se dozvěděl hrozné zprávy. Sotva že vyslechl a pohmožděného strýce do světnice dovedl, již kvapil na radnici žádat o pomoc. Jeho první pomyšlení bylo na Pěčku; i to uznal, jak strýc řekl, že Štěpán jim zajisté pomáhal a jmenovitě fortnu, vždycky dobře zavřenou, otevřel.

Byla to bouřlivá noc.

* * *

Ráno na úsvitě vyjely obě kornety z města. Jen mladý Kořenský smrtelně jsa raněn zůstal na své hospodě. Doktor Rubelius povážlivě nad ním kroutil hlavou a nic dobrého mu netušil. Okolo poledne, když všecko město již děsilo se novou zprávou, co se bylo v Růženého domě stalo, když si vyprávěli, že mladý maléř nedada se držeti a pomoci z radnice, kdež mu nějak otáleli, nemoha se dočekati, sám na Radostickou tvrz se rozběhl, že pak rychtář pro jeho bezpečnost několik lidí za ním poslal, zastavil se divný průvod v „úzké“ ulici před domem malířovým. Dva z městských lidí postavili nositka, z nichž mladý malíř šetrně vyzvedl svou mladou ženu a všelikou pomoc zamítnuv, na nikoho se neohlížeje, ničeho si nevšímaje, nesl ji jako choré děcko do stavení. A tam na prahu vztahoval jim vstříc zvadlé ruce své mistr Kolešovský, po včerejšku všecek přepadlý, nyní pln radosti a strachu zároveň. Ó což tu bylo řečí o smrti Pěčkově, což o mladé maléřce! Když ráno sluhové mrtvolu pána svého našli, připadlo jim nejprvé, že to ta ženuška uči-

nila. Dobývali se na ni, ana dveře tuho zavřevši nikoho pustiti nechtěla a nepustila. V tom, když nejhůře bylo, padl jeden ze sluhů na cedulíčku ležící pode stolem, s něhož patrně spadla, a na té bylo napsáno:

„Co jsem odpovědním listem ohlásil, stalo se. Já pána zabil. Vít Machanů.“

Když pak malíř Růžený přišel, vydala mu čeleď manželku bez váhání. Jaké bylo jejich shledání! Půjčili mu ta nositka, na kterých Lidka byla unesena a zpět kráčeli touže cestou jako v noci. Mladá žena až do té chvíle ani oka nezamhouřila. Bděla ve straších, v nejistotě, majíc zavražděného rytíře neustále na očích. Nyní teprvé když ranní čerstvý vzduch ji ovanul, když viděla svého muže, jenž vedle ní, všecek šťasten kráčel, upokojena jsouc usnula. A dobře že usnula. Ušla tak ještě jednomu hroznému pohledu.

Když totiž přišli pod les, u něhož onehdy Štěpán s Fenclem se potkal, spatřili mužští na staré, skřivené borovici na samém kraji lesa oběšence. Růžený přistoupiv blíže, poznal, že to jest jeho nevlastní bratr.

Teprve později, když Lidka probrala se z nemoce, do které po hrozné oné noci upadla, vypravovala, co jí byl ten vrah Pěčkův, prvé než odešel, řekl. A z toho vyrozuměli, že Štěpán zajisté již dříve byl s nimi spřežen a že tak ohavným způsobem se mu za zrádu nějakou odměnili.

Po vrahovi a jeho společencích nebylo ani stopy. Beze všeho úspěchu dali je příbuzní Pěčkovi stíhati, nadarmo ausreitaři*) všemožně se přičinili, aby je polapili.

*) Jízdná policie, zřízená r. 1584.

Teprvé po roce přišli o Vítu Machanově určité zprávy do města. Řečník*) Koudelník přinesl totiž z Prahy, kdež měl jakés řízení o soudu adventním,**) mistru Kolešovskému list, který mu jakýsi kněz, doptav se na řečníka náhodou, odevzdal. Mistr neměl ani tušení, jaký to kněz by mu psal. Ale jak se podivil, když vyrozuměl, že to týž, s kterým se byl před lukaveckou krčmou sešel, stěhující se kněz Mancipalík. Oznamoval mistru, že dosud meška v Praze, kdež asi chvála bohu snad na delší dobu uvízne, a že již očekává své rodiny. Ale hlavní, proč mu psal, byl Vít Machanů. Mancipalík zmínil se o tom, jak v lese pod lukaveckou krčmou byl by málem oloupen a zavražděn býval, ale že vůdce roty té jeho i rodiny velikomyslně ušetřil. Nyní že on, Mancipalík, s ním opět se setkal a to na smutném místě — v žaláři, byv tam poslán, aby zločince na smrt připravil. A dále oznamoval, že jsa Machanovi vděčen a vyslechnuv běh života jeho, nepřestal orodovati u svých známých, a ti zase u svých vyšších, a tak že toho buď bohu chvála dosáhli, že Machanovi hrozný trest značně byl zmírněn. „Měly mu hnáty býti za živa zpřeráženy a tělo tak na kolo vpleteno, ale tolik se smilovali, že ho toho trápení zbavili a tak mečem sťat jest. A to nech milý pán bůh rozsoudí, čí vina je větší a kdo toho všeho zlého je příčinou. Pán bůh nás netresci v hněvu svém!“ Kněz Mancipalík oznamoval také, že Vít Machanů i na něj, Kolešovského, vděčně si vzpomněl a že ho ještě pro boží smilování prosí, aby mu odpustil a k jeho

*) Advokát.
**) Soud zemský zasedající po čtvrté a posledně v roce o suchých dnech adventních.

staré matce došel, ji potěšil, a kdyby snad třeba bylo, jí se dobrotivě ujal.

Lidka plakala, slyšíc ten list, a všickni byli hluboce dojati.

Hned druhého dne, ač nebyla nejlepší pohoda, vypravil se mistr k nešťastné matce nešťastného syna. — —

* * *

Tou dobou byla již Lidka dávno ozdravěla i ze druhé své nemoci, v které ji obsluhovala Doušova Mandelina, bába, jak jí říkali „rejtharka“.

Lidka povila zdravého kloučka, z něhož měl otec sotva větší radosť nežli starý mistr Kolešovský, jenž děcku také kmotroval. V radosti své zapomněl jednou na svou zásadu a dal bábě dar neočekávaně znamenitý. Za to mu již odpustila, že nedovolil, aby s sebou krajíček brala a jiné pověry tropila. Usmířil ji sobě pak docela, když o kvasu křestním, na němž nebylo kromě bratra Lidčina nikoho, trpělivě vyslechl její historii. K ní našla si vždycky příležitosť a záminku, ale co teď ta vojna s Turkem nastala a české vojsko pod panem Petrem Vokem Rožmberským do Uher táhlo, mohla o ní začíti, kdy se jen jí zamanulo. Bez mála tomu třicet let od onoho strašlivého boje, kdy Turci obléhali Siget. Tenkráte vypraveno do Uher také české vojsko a nejvyšším také byl vladař Rožmberský, jako nyní — nebožtík pan Vilém, bratr nynějšího generala pana Petra Voka. O panu Vilémovi právě Mandelina, „rejtharka“ mnoho vypravovala, jako: že měl služby na měsíc tisíc zlatých, a že jednou zastavil se na krásném šemíku zrovna u jejího vozu a vypiv sklenici jejího vína že řekl: „No,

Mandelino, toť přece lepší nežli tinktury doktora Hájka!“ *) a hodil jí s koně pěkný dukát červený, neořezávaný.

A dál ještě vypravovala leccos jiného a mistr Kolešovský jen se usmíval a šedou hlavou pokyvoval.

* * *

Příštího léta dokončil malíř své veliké dílo. Liduška majíc světlovlasého košiláčka rozmilého, líbě zardělých lící na klíně, seděla právě se strýcem nedaleko okna, hledícího do zahrady, jež bylo otevřeno. V tom vešel Václav a za ním dva mužové nesoucí od knihaře v dřevěném velikém pouzdru ohromnou knihu, kancionál, kterou na stojánek před malířku a starce položili. Mladý malíř jindy vážný, často zamýšlený, zářil radostí a poslav muže pryč, sám knihu tak postavil, aby dobře na ni i do ní bylo viděti.

Divili se krásné vazbě díla tlačeného i lesknoucím se umělým záponám i kovaným rohům, v nichž byli čtyři evangelisté díla vypouklého. Divili se, divili, ale což teprva, když kancional otevřeli, když list za listem obraceli! To bylo nádherných, živých barev, to umělých bohatých ornamentů, to rozmilých obrázků větších menších a inicialek! Všecko to již dříve porůznu viděli, ale teď, ano v jedno dílo to spojeno, zdálo se ještě nádhernějším a krásnějším. Přišli na místo, kde starší sboru literackého dobře zpodobení v pěkném skupení ve svátečních čubách stojí kolem skříně spolkové.

---

*) Tadyáš Hájek z Hájku na výpravě r. 1566 byl polním doktorem.

Divili se podobě, překvapeni pak byli, když došli na list, který Václav utajeně namaloval. V žalmistu páně Davidovi Lidka na první pohled strýce Kolešovského poznala. A jakou měla radosť! Václav však jenom se usmíval a starému mistru zdálo se, že ještě něco má, že ani nemůže se již dočekati, aby dále obrátili. A věru, několik listů dál a Lidka vykřikla. Bohatý ornament révový se tu vinul a mezi lístky, jež tu tam pučely, na haluzkách seděli ptáčkové, níže pak utěšené slepičky a prostřed té ptačí družiny světlovlasý košiláček rozmilý, libě zardělých lící. Toť ten sen, toť Liduščin sen!

„Vidíš, že se ti vyplnil!“ zvolal malíř blažený radostí manželčinou a zlíbal svého kloučka.

Mistr Kolešovský pak položil umělci ruku na rameno a srdečně řekl: „Monumentum aere perennius! Hle, jiní hýřili, radovánky sháněli nebo lakotili, tys tiše, a ne bez útržků, pilně pracoval. Ale až z nádhery našeho věku ani nitky nebude, a z bohatství ani haléře, bude tvá kniha a bude po věky ploditi potěšení a sloužiti k boží oslavě. Dojdeš teď cti, ale nejlepší odměna tvá je, žes vykonal dílo nad kov trvanlivější, aere perennius!“

XIII.

Tu bych mohl skončiti. Ale snad zeptáte se, jak bylo dále s mistrem a jeho příbuznými, jak s dědictvím a tou tajemnou skřínkou ze dřeva tvrdého, dobře bitou?

Všechno povím. Vypravoval jsem dosud, co bylo v životě často jmenovaných osob nejzajímavějšího a zvláštního. Další život jejich tokem

dosti obyčejným se bral. Vodička sháněl se neustále, marně však po erbovním listu, a jen tolik dosáhl, že dcera jeho Eva vzala si schudlého vládyku, jenž všecko své jmění, tvrz a dva dvory byl prohýřil. Ale šlechtictví jeho mu pomohlo a za to pomohl on pak utráceti a skracovati jmění svého tchána, v čemž také Slávek Vodičkův zahanbiti se nedal. Zlé toho byly ovšem následky a tak Vodičkovi nemohli se ani dočekati smrti strýce Kolešovského, jehož dědictvím se chtěli zase zhojiti. Starý Zych ukládal dál a dále a počítal, oč by byl zisknější, kdyby Kolešovský již teď zemřel. Počítal také, že osudná ta chvíle brzo zajisté nadejde a proto teď bratranci svému tím pilněji vykládal celý rodokmen od kolena bůh ví kolikátého, horlivě z toho dovozuje, že oni oba jsou nejbližší příbuzní. Ale rozhorlil se náramně, když doslechl se, že Kolešovský složil značně velikou sumu určenou k tomu, aby vystavěna byla nová škola, když se o ní jednalo a zřízeno při ní nadání na hodného pacholíka.

Na školu vyhodil takové krásné peníze!

Mistr Kolešovský však vedl si svou, na nikoho se neohlížeje.

Málo teď vycházel, meškaje u milé mu rodiny malířovy, jíž se dobře dařilo, a vychovával Růžených Jeníka.

„O by toto pokolení jinačí bylo, nežli my jsme,“ někdy povzdechl. „Jen že přebuď bohu žel, smutné jsou vyhlídky. Kdo rozum má a ze přítomných věcí o budoucích souditi může, ten výborně vidí, k čemu se hrabe.“

Poctivý mistr kvapně teď nějak scházel. Hlava mu zbělela. Také mysl jeho víc a více se zachmuřovala. Již málo kdy zažertoval, a to jen

v rodině malířově. Lidé říkali o něm, že je mrzutým, nevlídným, ale nikdo mu nerozuměl, jen mladý malíř, před nímž kormoutící se mysli své ulevoval.

„Ten hody a rozkoše shání," říkával, „ten bohatství, onen po cti a moci se pachtí, každý myslí jenom na sebe a pro sebe, málo kdo na celek a budoucnost naši a našich potomků. Od samých rozkoší mdlíme a chuť ztrácíme ku všeliké šlechetnější, vážnější práci. A ještě kdybychom zachovali to, co máme po otcích! Nebo když netoliko kroje šatův ale i obyčeje mravův a jazyk cizích národů na sebe přijmeme, kam se pak děje víra, čest, sprostnost a upřímnost česká, o níž tak mnohé, slavné paměti máme?

Nebude-li časné nápravy a polepšení, strach je větší škody a konečné záhuby! Jsme jako strom mocný a silný dosud, ale vnitř nahnilý a hůře ještě, že červ nesvornosti na kořeni hlodá. Přijde-li veliká bouře, zdaliž kmen vydrží? Deus omen avertat!"

Oh, víme, že přišla bouře a strašlivá, a přemnozí z vrstevníků Kolešovského se jí dočekali, O, jak asi tesknĕ vzpomínali pak na slova starého mistra!

On však žalosti té se nedožil, an pokojně a klidně skonal počátkem nového století, jsa srdečně oplakáván rodinou malířovou. Ti pak ze příbuzných, kteří se jeho smrti nemohli dočekati, nemohli se teď jeho poslední vůle dočekati. Vodičková pravila, že sama od nebožtíka ví, že ji má již dávno napsanou. Také ji našli. Byla v té bité skřínce ze tvrdého dřeva, kdež také našli nějaké věci zlaté, jako prsteny a jehlici drahou,

dary to bývalých vychovanců mistrových, i hezkou hrst dobrých dukátů. I v truhlici velké našla se pěkná suma peněz stříbrných. Také tu byly šaty choděcí, vinuté, pernaté, nejvíce však knih a divných jiných věcí ne bezcenných. Pěkné to dědictví, ač ne tak znamenité, jak se Vodičkovi a Zych Adam nadáli. Ale té poslední vůle! Všichni byli překvapeni i sám prokurátor, jak ji začal čísti. Kdo to jak živ slyšel! Testamentum ve verších!

Když to ohlásil, usmála se jmenovitě Vodičková.

„Oh, nebožtík pan strýček vždycky rád měl rhytmy, to naší Evičce tuze pěkné dělával, že měla z nich veliké potěšení!“ Tak ještě kupcová mluvila, když při ní naděje hojného zisku stála.

Všichni teď jak tu byli, Vodička s manželkou vyfintěný Slávek vychrtlý, Eva se svým manželem, urozeným, hrdě kolem shlížejícím, Adam Zych a někteří jiní z příbuzenstva, které sem naděje zavedla, tlačili se k prokuratorovi. Jen malíř Růžený stál stranou, hledě nějak zachmuřeně na lakotné to příbuzenstvo.

Prokurator začal:

„Že smrť je jistá každému,
však chvíle její žádnému,
činím toto pořízení,
ať žádných svárů po mně není.“

Tak zněl úvod. Zbožný mistr odkazoval duši svou pánu bohu a tělo hrobu, jenž měl býti vykopán zrovna vedle hrobu nebožky mateře, určuje zároveň, aby pohřeb jeho byl jednoduchý, prostý beze všeho hluku a beze vší slávy. I nápis na hrobní kámen byl tu vepsán. To všecko poslu-

chači vyslechli dosti zběžně, čekajíce jen místo, kdež bude řeč o odkazech. A hle:

„Všem lakomým a hltavým,
co ani cizím, ani svým
nic neučiní dobrého
a utiskují bližního,
těm dobrou radu odkazuji:
ať mamonu tak nemilují,
sic budou těžko umírati,
budou-li jen zlato milovati!“

Prokurátor se zamlčel a všecka rodina Vodičkova zlomyslně se usmívajíc, pohlédla na Zycha, jenž žloutl a zelenal, nevěda kam se podívati. Však již prokurator dále četl:

„Všem pyšným a cti žádostným
s svým stavem nespokojeným,
již dychtí po panském jen dvoru
těm odkazuji pokoru.“

Adam Zych upřel své šedivé oči na Vodičku, a tenké rty jeho divně se ušklíbly.

„A těm, kdož závistí se moří
a vášnivostí tou jen hoří,
těm odkazuji lásku přátelskou,
tak ušetří si mnohou chvíli zlou.
Pak těm, co jedí, pijí bez míry
a milovníci jsou též nádhery,
těm odkazují mírnost s skromností
a bude zdraví, v měšci hojnosti —“

Teď Zych všecku rodinu Vodičkovu si prohlížel a měřil tak jako prvé oni jeho. Viděl, jak kupec rudne, jak zeť urozený kníry kroutí a na něj, na Zycha, škaredí, jak ženské sebou škubly. V tom prokurator pomlčev a usmání utajiv, dále četl:

„Již více nechci odkazovat,
aniž dědicův těch jmenovat.
Kdo myslí, že to jeho,
ať přihlásí se —“

Prokurátor ustál, chvíli čekal, až na hlas promluvil:

„Nikdo se nehlásí?“ Div se nedal do smíchu. V duchu asi zle žehnali dědicové nebožtíka Kolešovského. Ale Vodičková přes to všechno se přece těšila, že to býval jeho způsob, a že asi než ustanovil co komu a jak, že chtěl dáti taková naučení v rytmech. Již zase všichni hlavu povztyčili, naslouchali, an prokurator četl:

„O není to snad podíl malý,
a nedbej, že by se ti smáli!
Kdo všechno by to věrně vyplnil,
ten jistě šťastným, bohatým by byl!“

Ale nikdo se nepřihlásil, všichni čekali, jak bude dále. A Vodičková věru se nezmýlila. Za těmito rytmy následovalo rozdělení, vlastně udělení všeho statečku po Janu z Kolešova. Udělení to bylo, poněvadž *všecko* odkázal rodině malíře Růženého. Ostatním příbuzným ani babky.*)

Strhla se bouře. Starý Zych zbledl, a rty mu promodraly, Vodička byl jako ohromen, urozený zeť se Slávkem začali na hlas láteřiti a s hněvivým hlasem jejich pojila se ostrá slova „urozené“ teď paní Evy i její paní máteře. Nejprvé Zych zmizel a za ním Vodičkovi, nedočekavše konce té divné poslední vůle a provázeni jsouce úsměšky prokuratora a přítomných konšelů městských i písaře. Když zmizeli, obrátil se prokurator k malíři Růženému a jeho manželce a pravil:

*) Babka = uherský halíř.

„Tu ještě něco pro vás.“

A četl, co bylo patrně poslední dobou připsáno výslovně pro rodinu malířovu.

„Pán bůh odplatiž vám a dětem vašim všecku lásku a upřímnosť, kterou jste mně věrně a stále prokazovali. Stateček svůj rád Vám ponechávám. Užívejte ho ku svému a svých bližních dobrému a nabádejte dětí svých k tomu, aby nedychtily jen po světské cti a statku vezdejším, ale též po všem šlechetném, dobrém a pravém. A tak jen budete silnými! Pán bůh s vámi!“

To bylo to tajemství dobře bité skřínky z dubového dřeva.

Rusové doma.

Obraz národopisný

sepsal

J. Mackenzie Wallace,

přeložil

dle 3. vydání angl. originalu

J. Váňa.

Díl III.

Matice lidu ročníku XVI. číslo 4.

(Běžné číslo 94.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1882.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1882.

Díl III.

Kapitola I.

Šlechta.*)

(Šlechta v dávnějších dobách. — Panství Tatarů. — Carstvo moskevské. — Hodnosti v rodině. — Opravy Petra V. — Šlechta přijímá západoevropské názory. — Zrušení nuceného služebnictva. — Vliv Kateřiny II. — Ruské „dvorjanstvo“ porovnávané s francouzskou „noblesse“ i anglickou aristokracií. — Ruské tituly. — Pravděpodobná budoucnost ruské šlechty.)

Čtenář seznámil se již s několika ruskými šlechtici a přeje si snad zvěděti něco více o šlechtě co třídě vůbec, a to i minulé její historii, i přítomném stavu.

Za starodávna, když Rusko bylo pouhou skupinou neodvislých knížetství, každý kníže shromáždoval kolem sebe sbor ozbrojených mužů, a

*) M. Wallace nemaje po ruce žádného anglického slova, jímž by se dalo správně přeložiti ruské „dvorjanstvo“, užil francouzského „noblesse“. „Dvorjanin“ ovšem znamená dvořenína, ale jelikož tito dvořané neměli z větší části se dvorem styku, nelze správně užit slova „dvořanstvo“. České „zemanstvo“ znamená ruské pomeščíky, totiž statkáře, a proto překl. užil slova „šlechta.“

to z bojarů či větších vlastníků půdy, z rytířů a dobrodružných žoldnéřů. Tito mužové, již tvořili šlechtu té doby, podléhali v jisté míře právomoci knížete, ale nijak nebyli toliko poslušnými, nehlasnými plniteli jeho vůle.

Bojaři zdráhávali se brát podíl na jeho válečných pochodech, a svobodní kopinníci mohli opustit jeho službu a hledat zaměstknání jinde. Chtělo-li se mu do války bez jejich souhlasu, mohli mu říci, jakož nejednou skutečně učinili: „Tuto vojnu zamýšlel kníže sám, bez našeho vědomí, a my s tebou nepůjdeme.“ Tento odpor knížecí vůli nebýval toliko trpný. V knížetství galičském ozbrojení mužové jali knížete, pobili jeho přívržence, spálili i jeho souložnici, a vynutili na něm přísahu, že budoucně bude žít jen se svou zákonitou ženou. K jeho nástupci, jenž se oženil se ženou duchovního, pravili takto: „Nepovstali jsme, kníže, proti tobě, ale nechceme prokazovati čest ženě duchovního; usmrtíme ji, a ty se oženíš, s kým ti bude libo.“

Ani energickému Bogolzubskému, nejslavnějšímu to ze starodávných knížat, nepodařilo se jednati dle své vůle. Chtěje vůči bojarům užiti donucení, narazil na tvrdošijný odpor, a konečně byl usmrcen. Z těchto případů, jichž by se mohlo uvést ještě do nekonečna, jest viděti, že bojaři byli stavem lidí svobodných, již se těšili značné politické moci.

Za panování Tatarů byla tato politická rovnováha zrušena. Když byla země podmaněna, knížata stala se poddanými vasaly chana a libovolnými vladaři svých vlastních poddaných, čímž politická důležitost šlechty byla ztenčena, avšak nikoli na dobro podvrácena. Kníže nezávisel sice zcela na jejich pomoci, ale službu jejich si přece

hleděl pojistit, šlo-li mu o záštitu panství proti nenadálým nájezdům, nebo o zvětšení majetku na útraty svých sousedů, byla-li k tomu vhodná příležitost. V theorii podobné výboje byly sice nemožné, neboť posunování dřívějších hranic záviselo na rozhodnutí chanovu, avšak ve skutečnosti chan málo si všímal záležitostí svých vasalů, pokud mu tito správně odváděli poplatek; i bez jeho svolení dály se na Rusi mnohé věci. Následkem toho vyskytoval se ve mnohých knížetstvích dávný poměr i pod panováním Tatarů.

Slavný Dmitrij Donský mluví na smrtelném loži k svým bojarům takto: „Znáte mé zvyky i povahu; zrodil jsem se mezi vámi, vyrostl mezi vámi, vládl společně s vámi, bojoval v jedné řadě s vámi, prokazuje vám čest i lásku, a ustanovuje vás nad městy i kraji. Miloval jsem vaše děti, zla jsem nečinil nikomu. Radoval jsem se s vámi v radosti, truchlil v žalosti, a nazval jsem vás knížaty své země.“ Na to obrátiv se ke svým dětem, radí jim jako na rozloučenou: „Milujte své bojary, dítky mé; prokazujte jim čest, jíž služby jejich zasluhují a ničeho bez jejich souhlasu nepodnikejte!“

Když velkoknížata moskevská si podrobili jiná knížetství, a utvořili z nich carstvo moskevské, šlechta opět sestoupila o jeden stupeň v politické moci. Pokud knížetství bylo více, mohli opouštěti službu knížete, kdykoli tento se jim znelíbil, vědouce, že budou ochotně přijati od jeho soupeře; však nyní jim zbylo jen málo na výběr. Jediným soupeřem Moskvy byla nyní Litva, aby ale nespokojenci nemohli přecházet hranice Litvy, o to bylo bedlivě postaráno. Šlechtici už nebyli dobrovolní přívrženci knížete, ale stali se podda-

nými carovými, a carové nebyli tím, čím bývali knížata.

Násilným zákonným domyslem považovali se za nástupce byzantinských císařů a utvořili nové dvorní ceremonie, jež si vydlužili dílem z Konstantinopole, dílem od tatarské hordy. Střežili se důvěrnějšího s bojary obcování, neucházeli se o jejich radu, ale nakládali s nimi jako se služebníky. Kdykoli šlechticové vcházeli v jejich přítomnosti, prostírali se dle východního spůsobu až třicetkráte na zemi, a kdykoli upadli v nemilost, byli mrskáni i odpravováni dle libosti carovy. Z toho vysvitá, že carové co nástupcové moci chanů přijali od Tatarů velmi mnoho do své soustavy panovničí.

Zdá se podivno, že lidé, kteří dříve vynikali hrdým duchem neodvislosti, tak krotce podrobovali se ponížení i hnětu, neučinivše nejmenšího pokusu, obmeziti novou moc, která neměla za sebou tatarských hord k potlačeni odporu. Třeba si však připomenouti, že šlechtici i knížata nacházeli se zatím ve škole tatarského panství a ve dvou stoletích znenáhla přivykli despotické vládě ve smyslu východním. Jestliže si byli vědomi těžkého a potupného svého stavu, museli také cítit, jak těžko by bylo, napraviti jej. Jediná naděje jim mohla kynout ze spojení se proti společnému utlačovateli, ale na první pohled poznáme, že z takové směsice, jež sestupovala se kolem cara, svazek nějaký utvořiti bylo nemožno. Tu vidíme prostředkující knížata, která stále ještě kula zámysly na vydobytí nezávislosti; moskevské bojary, řevnivé na rodinnou čest a hrdé na moskevské přednostenství; tatarské murzy, již přijali křest a nabyli pozemků jako jiní šlechticové; novgorodské velmože, nemohoucí zapomenout na slávu rodného města; litevské šlechtice, již docházejí větších výhod ve

službě carské než svého vlastního panovníka; drobné náčelníky, již prchali před útiskem teutonského řádu a mnohé vojenské dobrodruhy ze všech konců Rusi. Z materialu tak nesrovnalého není tak snadno zdělati silné, trvalé a politické činitele.

Koncem šestnáctého století stará dynastie vyhasla a po krátké době politické anarchie, obyčejně nazývané „nepokojná doba“ (smutnoje vremja), byla rodina Romanovů povýšena na trůn vůlí lidu, nebo aspoň těmi, kdož pokládáni byli za její představitele. Touto změnou šlechta octla se v postavení poněkud lepším. Nebyla už podrobena libovolné tyranii a barbarské ukrutnosti, kteréž jí bylo zakoušeti od Ivana Hrozného, ale politické moci co třídě jí nepřibylo. Byly sice řevnivé rodiny a řevnivé koterie, ale politických stran v pravém smyslu slova nebylo, a rodina i koterie dbaly jen toho, aby došly carské přízně.

Časté hádky, jež v této době vznikaly mezi nepřátelskými rodinami o přednost, tvoří nejpodivnější episody ruské historie. Staré patriarchalní názory o rodině co jednotce nerozdílné byly u těchto lidí tak silné, že povýšení neb ponížení jednoho člena rodiny pokládalo se za věc týkající se cti všech ostatních členů. Každá šlechtická rodina měla své místo v uznané stupnici hodnostenské, dle místa, jež zaujímala ve službě carské, a celá rodina by se byla pokládala za zneuctěnu, kdyby jeden z jejích členů byl přijal místo nižší, než k jakému měl právo. Bylo-li uprázdněné místo ve službě obsazeno, podřízení šťastného kandidáta jali se zkoumati úřadní zprávy a rodokmeny svých rodin, aby se dopídili, nesloužil-li nějaký předek jejich představeného pod některým z jejich předků.

Jestliže podřízený našel takový případ, žaloval si caři, že ho není důstojno, aby sloužil člověku,

jenž měl méně rodinné slávy než on sám. Neodůvodněné žaloby tohoto druhu bývaly trestány vězením i tresty tělesnými, však hádky o přednost opakovaly se vzdor této přísnosti přece velmi často. Mnohé takové tahanice vznikaly zejmena, mělo-li se jíti do války, a strana, která myslila, že se jí děje křivda, odmítala často i rozhodnutí carovo. Sám jsem vypátral příklad, že znamenitý hodnostář dobrovolně si zmrzačil ruku, aby nemusel sloužit pod mužem, jehož co do rodinné cti pokládal za nedostatečna. I u carských stolů vyskytovaly se takéto neslušné zjevy, neboť bylo skoro nemožno ustrojiti místa tak, aby všem hostům se vyhovělo. V jednom zaznamenaném případě prohlásil vůči samému caru šlechtic, jemuž se dostalo místa nižšího než po hodnosti své zasloužil, že raději chce podstoupit smrt, než by snesl tuto pohanu. Jindy opět tvrdošijný host byl posazen na místo násilím, ale sklouznutím pod stůl zachránil rodinnou čest.

Nejbližší přetvoření šlechty provedeno bylo Petrem Velikým. Petr byl celou svou přirozeností i svým postavením rozhodný samovládce a nestrpěl odporu. Vytknuv si veliký cíl, ohlížel se po poslušných, důvtipných i důrazných nástrojích, jež by mu byly nápomocny. Sám sloužil státu horlivě, třeba i co řemeslník, jestliže toho potřeba kázala, a od svých poddaných požadoval téhož pod trestem nelítostné pokuty. Vůči urozenosti a ctěnému potomstvu jevil rozhodně demokratickou či spíše autokratickou lhostejnost. Vyhledávaje služeb lidí živých, nedbal nároků mrtvých předků a uděloval svým sluhům platy i pocty, jichž si zasluhovali skutky, neohlížeje se na jejich rod nebo společenské postavení. Tím se stalo, že mnozí z hlavních jeho pomocníků neměli žádného spojení se star-

šími ruskými rodinami. Hrabě Jaguzinský, jemuž svěřeno bylo důležité postavení ve státě, byl synem chudého kostelníka; hrabě Devier byl rodem Portugalec a býval lodním hochem; baron Šafirov byl žid; Hannibal, jenž zemřel co polní velitel, byl černoch koupený v Cařihradě; a jeho jasnost kníže Menšikov vstoupil prý na dráhu života co pekařský učenník.

Urozenost měla být na příště ničím, služba státu stala se přístupna lidem všech stavů a osobní zásluhy jedině opravňovaly k nárokům na povýšení. To ovšem muselo se zdáti tehdejším konservativcům počínání na nejvýše revoluční a nechvalné, ale velký autokrat nepřestával ani na tomto reformačním směru, nýbrž ještě pokročil dále a změnil na dobro zákonná ustanovení o šlechtě. Až na jeho dobu šlechticové mohli vstupovati do služby čili nic, a kdož tak učinili, dostávali pozemky, řekli bychom ve feudalní držení. Někteří vyvolili sobě službu ve správě vojenské nebo občanské, ale větší část jich zůstávali na svých statcích a hlásili se k činné službě jen, svolávala-li se zemská obrana před hrozící válkou.

Soustava tato utrpěla úplnou změnu, když Petr zřídil velké stálé vojsko a soustředěnou byrokracii. Jediným otřesem, jež vyskytují se periodicky v ruských dějinách, změnil držení feudalní ve svobodnické a vytknul zásadu, že všichni šlechticové, buďtež si statky jejich jakékoli, jsou povinni, sloužit ve vojště, v námořnictví nebo občanské správě, a to sice od dětinství až do stáří. Dle této zásady každý šlechtic, jenž nechtěl sloužiti státu, byl nejen zbaven statkův jako za starodávna, ale prohlášen za zrádce a mohl propadnouti trestu smrti.

Tak šlechticové stali se služebníky státu, a

ten byl za Petra krutým pánem. Trpce si naříkali a nikoli bez příčiny, že zbaveni byli dávných svých práv a za to že se na ně uvalují břemena, jak a kdy se pánu líbí. „Ačkoli zemi naší," tak si vedli, „nehrozí nebezpečí nepřátelského vpádu, osnují se ustavičně nové války, jichž příčinou bývá jen ctižádost panovníkova nebo snad jen některého ministra. Naši sedláci přicházejí tím na mizinu a my jsme nuceni opouštěti svůj domov i rodinu, a nikoli snad na jeden válečný pochod, ale na mnohá leta. Upadáme do dluhů a musíme svěřovati statky své zlodějským správcům, kteří je obyčejně přivádějí do takového stavu, že už nikdy sobě na nich nepomůžeme k blahobytu, jsme-li nuceni, uchýliti se na ně následkem stáří nebo choroby. Jsme slovem tak schudlí a na mizině vydržováním stálého vojska a následky toho, že by ani nejkrutnější nepřítel, kdyby celou říši poplenil, větších škod nám nespůsobil." *)

Tato spartanská vláda, obětující nelítostně soukromé zájmy prospěchu státnímu, nemohla se dlouho udržeti ve své prvotní krutosti. Přílišnými požadavky podkopala vlastní své základy. Ani drakonické zákony, hrozící odjímáním statků a trestem smrti, neměly účinku. Šlechticové vstupovali do klášterů, zapisovali se do stavu kupeckého nebo dávali se za domácí čeleď, aby vyhnuli se svým povinnostem. „Někteří", praví vrstevník, „sestárli ve vzdorovitosti a neobjevili se v činné službě ani jednou.

Feodor Mokejev ku př. neuposlechl ani nejpřísnějších rozkazů, a lapiti ho bylo nemožno. Ty, kteří byli za ním vysláni, stloukl. Nemohl-li toho,

*) Tuto stížnost zachoval Vockerodt, pruský diplomatický jednatel té doby.

dělal se na smrt nemocným, nebo šíleným a vběhnuv do rybníka, zůstal po krk ve vodě, dokud poslové neodešli. Jakmile zmizeli mu z očí, vrátil se domů a řval jako lev.“

Po smrti Petrově nastala v soustavě této úleva a šlechta částečnými ústupky spokojiti se nechtěla. Rusko zatím posunulo se takřka z Asie do Evropy a stalo se mohutnou evropskou velmocí. Vyšší třídy obeznámily se tím časem se spůsoby, literaturou, zřízeními a mravními ponětími západní Evropy, a je přirozeno, že šlechta počala porovnávati stav, ku kterému náležela, s aristokracií v Německu a ve Francii. Kdož se octli pod vlivem nových zahraničných ideí, cítili se velice pokořeni. Na Západě šlechta tvořila svobodný a privilegovaný stav, jenž byl hrd na svou svobodu, práva i vzdělanost; na Rusi ale šlechtici byli služebníky státu, bez výsad, bez důstojnosti, podrobeni tělesným trestům a stíženi ohromnými břemeny, od nichž nebylo žádného osvobození.

Tak u té části šlechty, která se obeznámila se vzdělaností evropskou, vznikla nespokojenost s přítomným postavením a zároveň touha po takovém, v jakém se nacházela šlechta v Německu a ve Francii. Snahu tuto uskutečnil částečně Petr III., jenž v roce 1762 zrušil zásadu povinné služby. Kateřina II. odvážila se týmž směrem ještě dále a zahájila novou dobu v dějinách „dvorjanstva“, když totiž povinnosti a závazky šlechty počaly ustupovati do pozadí, za to práva a výsady se objevovati v popředí.

Kateřina měla své dobré příčiny, přáti šlechtě. Co cizinka a uchvatitelka moci, jíž spiknutí pomohlo ke trůnu, nedovedla vzbuditi v lidu polonáboženskou úctu, jíž zákonití carové vždy se těšívali, a byla tedy nucena ohlédati se po podpoře

ve třídách vyšších, jež nebyly tak přísny a neústupny ve svém ponětí o legitimitě. Udělila tedy svého stvrzení ukazu, jímž se zrušovala povinná služba šlechticů, a hleděla si získati jejich služeb dobrovolných poctami a odměnami.

Ve svých prohláškách vždy mluvila o nich slovy nejlichotivějšími a hleděla je přesvědčiti, že blaho celé země závisí na jejich oddanosti a věrnosti. Neměla sice v úmyslu, postoupit jim jistou míru politické moci, ale zřídila ze šlechty každého kraje jakýsi sbor, jenž občas odbýval schůze a jenž měl podobati se francouzským krajským sněmům. Těmto sborům svěřila značnou část místní správy.

Těmi a podobnými prostředky, jakož i mužným důrazem i ženským taktem získala si veliké oblibenosti a na dobro zjinačila dřívější ponětí o veřejné službě, která bývala jindy pokládána za břemeno, nyní ale za výsadu. Tisíce a tisíce těch, již se uchýlili na své statky, vraceli se nyní zpět a ucházeli se o místa. Tomu ještě více napomáhala šťastná válka s Turky, která všude vzbuzovala vlastenecké city a poskytovala velikých nadějí na povýšení.

„Nejen statkářové," praví se v jedné veselohře z té doby, „ale i kupčíci i příštipkáři těší se na hodnosti důstojníků, a člověk, jenž by trávil život svůj nemaje úřadní hodnosti, nezdál by se býti ani lidskou bytostí."

Kateřina dokázala ještě více. Klonilat se k mínění, jež bylo přijato po celé Evropě od času slavného panování Ludvíka XIV., že uhlazená, nádhery i rozkoše milovná dvorní šlechta jest nejen nejlepší podpora monarchie, ale i nutná ozdoba každého vysoce vzdělaného státu. Jakož pak si vroucně přála, aby i její země slynula vzdělaností,

starala se o zřízení takové ozdoby. Láska k francouzské vzdělanosti, která vládla ve vyšších třídách jejích poddaných, byla jí nápomocna, a úsilí její v tomto ohledu skvěle se zdařilo. Dvůr petrohradský stal se skoro tak skvělý, uhlazený a frivolní, jako dvůr versaillský. Všichni, kdož po vysokých hodnostech se sháněli, přijímali šmahem francouzské způsoby, mluvili francouzským jazykem a stavěli na odiv nesmírný obdiv francouzské klassické literatury. Dvořané hovořili o „point d'honneur", rokovali o tom, co se sluší důstojnosti šlechtické a hleděli skvíti se „tím rytířským duchem, jenž jest pýchou i ozdobou Francie." Na potupný stav svých otců i praotců pohlíželi s hrůzou. „Petr Velký," píše jeden z nich, „bil všechny, kteří byli kolem něho, bez ohledu na rod nebo hodnost, ale nyní bychom raději podstoupili smrt, než abychom takto zneuctěni dále žili, a třeba rány pocházely z posvátných rukou samého pomazaného páně."

Duch, jenž panoval ve dvorních kruzích petrohradských, znenáhla přešel i do nižších tříd *dvorjanstva*, a na povrchní pohled se zdálo, že utvořen byl dokonalý vzor francouzské šlechty, ale ve skutečnosti bylo zcela jinak. Ruský *dvorjanin* snadno naučil se jazyku i způsobům francouzského *gentilhomme-a*, i tělesný a duchovní zevnějšek svůj dovedl dle něho přispůsobit, ale ony jemnější a hlubší části lidské přirozenosti, jež se tvoří hromaděním se zkušeností minulých pokolení, nedaly se tak snadně a rychle změniti. Francouzský gentilhomme byl přísným potomkem feudalních baronů, v němž hluboce tkvělo vědomí předků. Nechoval se už vysokomyslně vůči svému panovníku jako za dávna, a v řeči jeho ozývala se panující tehdy demokratická filosofie, ale honosil se přece značným duchovním i mravním dědictvím,

jež na něho přímo přešlo z nejskvělejší doby feudalismu, kteréžto dědictví nedovedla ani veliká revoluce tehdy již vznikající nadobro zrušit.

Ruskému šlechtici dostalo se naproti tomu zcela jiného podání od jeho předků. Otec i praotec cítili spíše břemena než výhody stavu, k němuž náleželi. Ani trest tělesný nepokládali za zneuctění, a cti své řevnivě dbali nikoli co gentlemeni nebo potomci bojarů, ale co brigádníci, soudní přísedící nebo co tajní radové. Základem důstojnosti jejich nebyla vůle boží ale vůle carova. Za takových okolností ani nejhrdější dvořením na dvoře Kateřinině, třeba mluvil francouzsky jako svým rodným jazykem, nebyl hluboce proniknut vědomím urozené krve, posvátností důstojnosti šlechtické a těmi přemnohými feudalnými názory, jež k takovému vědomí se pojily.

Šlechticové přijímali zevnější formy cizí vzdělanosti, ale na pravé důstojnosti ničeho nezískali. „Stará hrdost šlechty poklesla!“ volá jeden z těch, jenž byl hlouběji proniknut aristokratickými city, než jeho soudruzi.*) „Vznešených rodin už ani není, vše zakládá se na úřadních hodnostech a osobních zásluhách. Všichni pachtí se po úřadních službách, a jelikož všichni zvláštními službami vyniknout nemohou, vyhledávají vyznamenání všelikými prostředky, zvláště lichocením panovníku a obskakováním okolo vznešených osob.

Tento nářek obsahoval mnoho pravdy, ale hlas osamělého aristokrata byl hlasem volajícího na poušti. Celá vzdělanější třída — lidé ze starších rodin i vyskočilové**) — byli s nepatrnými výmin-

*) Kníže Sčerbatov.

**) Parvenu jmenuje se rusky: „vyskočka“, člověk jenž rychle z nízkého stavu „vyskočil“. Pozn. překl.

kami příliš zaujati sháněním se po úřadech, aby dbali tohoto citlivůstkářského nářku.

Byla-li ruská šlechta v novém tomto přetvoření pouhým nezdařeným nápodobením vzoru francouzského, lišila se ještě více od šlechty anglické. Ačkoli Kateřina si libovala v liberalních frázích, přece byla odhodlána, zachovati samovládnou svou moc neztenčenu, a šlechta co třída nedošla politických práv naprosto žádných. Pod nově zavedeným vznešeným a vážným zevnějškem nebylo skutečné samostatnosti a dvořané ve svém jednání i pronášených úsudcích řídili se jen tím, co měli za skutečné nebo domnělé přání panovnice, a politického důvtipu často vynakládali jen na to, aby se dopátrali její libosti.

„Lidé nikdy nemluví o politice v salonech," praví současný jeden svědek,*) „třeba chtěli vládu jen chválit. Strach zplodil opatrnost a protivníci dvora pronášejí svá mínění jen u přítomnosti důvěrných přátel, nebo ještě důvěrnějšího příbuzenstva. Komu se zdá tento hnět nesnesitelný, prchá do Moskvy, již však nelze nazvati středem opposice, neboť pod samovládou není žádné opposice, jest toť středem toliko nespokojenců."

Avšak ani tam nespokojenci neodvažovali se pozvednouti hlavy u přítomnosti císařské. „V Moskvě," praví jiný svědek, „je člověk, jako by se nacházel mezi republikány, kteří nedávno svrhli jho tyranie, však jakmile zavítá dvůr, nevidíte nic než podlé otroky."**)

Ačkoli šlechta byla zbavena veškerého vlivu v politických záležitostech, mohla se přece domáhati jakéhosi politického významu, a toť krajskými

*) Ségur, francouzský vyslanec na dvoře Kateřiny.
**) Sabathier de Cabres, Catharine II. et la Cour de Russie en 1772.

sbory, jakož i účastenstvím v místní správě; ve skutečnosti však se jevilo, že postrádala potřebné politické zkušenosti, trpělivosti, ano i ochoty. Velká část statkářů raději vyhledávala hodnosti v císařské službě, než klidného života na venkově, a kdož přebývali stále na svých statcích, byli lhostejní ne-li zcela neteční k veškeré místní správě. Co dle úřadního výkladu se považovalo „za výsady propůjčené šlechtě za její věrnost a šlechetnou obětavost až do hrdel ve prospěch vlasti," nebylo v očích těch, již těmto zásadám se těšili, ničím než nucenou službou, kterou měli konat místo soudců a policie!

Chce-li se nám ještě jiných důkazů toho, že šlechta vzdor všem změnám zůstala závislá na libovůli a rozmaru panovníka, třeba si jen všimnout toho stavu, v jakém se nacházela za panování Pavla I., svévolného, výstředního a prudkého, až i na nástupce Kateřinina. V životopisných památkách oné doby vypisuje se živými barvami nehodný stav nejčelnějších mužů ve státě, již byli v ustavičném strachu, aby skutkem, slovem nebo pohledem nevzbudili hněv panovníkův. Tyto zápisky uvádějí čtenáři na mysl obraz dávného Říma pod jeho panovníky nejvíce despotickými a svévolnými. Pavel, jehož dráždilo a roztrpčovalo zpupné chování milostníků matčiných, ještě před nastoupením trůnu dával při každé příležitosti na jevo, že šlechtickými nároky opovrhuje, a krutě stíhal toho, kdo si na ně domýšlel. „Pamatujte si," pravil hněvivě při jedné příležitosti Dumourier-ovi, jenž náhodou se zmínil o jisté „vzácné" osobě, „že zde není vzácných osob kromě těch, s nimiž mluvím, a to jen pokud s nimi mluvím!" *)

*) Výrok tento neprávem připisuje se Mikaláši.

Od času Kateřininých až k počátku nynější vlády neudála se žádná důležitá změna v zákonných poměrech šlechty, a ve společenském postavení jejím nastala nenáhlá změna pod stálým vlivem západoevropských názorů a vzdělanosti. Výlučně francouzská vzdělanost, která se ujala na dvoře Kateřinině, počala přijímati kosmopolitičtější ráz a zavládla v takové míře, že kdokoliv chtěl slouti „vzdělancem“, mluvil dosti plynně francouzsky a měl aspoň povrchní známost literatury západoevropské. Od ostatních tříd šlechta lišila se hlavně tím, že směla míti „osídlené statky“, totiž statky s nevolníky.

Zrušením nevolnictví roku 1861 vzala i tato výsada za své a polovina její půdy přišla do rukou sedláků.*) Následkem administrativních oprav, jež od té doby byly zavedeny, krajské sbory pozbyly i toho nepatrného významu, jemuž se dříve těšily. Co se týče práva, držeti pozemky a vésti místní správu, nyní šlechta úplně jest na rovni s třídami ostatními. Z tohoto zběžného náčrtku čtenář sezná, že historický vývoj ruské šlechty byl zcela zvláštní.

Šlechta v Německu, ve Francii a v Anglii zřídila se záhy co jednolitý a zorganisovaný stav, a tož následkem politických poměrů, v nichž se nacházela. Na jedné straně musila se brániti proti zachvacovací snaze monarchie, a na druhé proti měšťanstvu; a v tomto dlouhotrvajícím zápase s mocnými soupeři vyvinul se čilý duch vzájemnosti či *esprit de corps*. V jejich řadách objevovali se sice noví členové, ale počet těchto vetřelců byl tak nepatrný, že tito neměli žádného

*) M. Wallace často mluví „o nynější vládě,“ což se však vztahuje na panování Alexandra II.

účinku na všeobecný ráz a názory celé třídy, ano nedovedli ani drsněji zavadit o smyšlenku o „dobré krvi“. Třída tato přijímala takovým spůsobem čím dále tím více ráz kasty, která se vyznamenávala zvláštní duchovní i mravní vzdělaností a houževnatě hájila své postavení i své výsady, až stále vzrůstající moc středních tříd podvrátila její vliv.

Osudy její byly v rozličných zemích také rozličné: v Německu přidržela se feudalných tradic, a podnes zachovává svou společenskou výlučnost. Ve Francii byla zbavena politického vlivu monarchií a na dobro potřena revolucí. V Anglii dovedla mírniti své nároky, spojila se se stavem středním, utvořila pod pláštíkem konstituční monarchie aristokratickou republiku a postupovala dle potřeby část svého politického vlivu spojenci, jenž jí byl nápomocen v obmezování královské moci. Německý baron, francouzský gentilhomme i anglický nobleman představovali tři rozdílné a určité typy; vzdor tomu všichni tři mají mnoho společného. Zachovali vesměs více nebo méně hrdého vědomí své nedotknutelné přednosti nad nižšími třídami, jakož i pečlivě utajenou nenávist ke třídě měšťanské, co zmáhajícímu se soupeři.

Ruská šlechta jest rázu jiného; bylať zřízena ze živlu četnějšího i více různorodého, a živel tento nespojil se nahodile v organický celek, ale srazil se v jedinou masu pod tíhou samovládné moci. Ruská šlechta nikdy se nestala poloneodvislým činitelem ve státě, a jelikož práva a výsady své dostávala přímo od monarchie, nekojila se zakořeněnou řevnivostí nebo nenávistí k císařské prerogativě. Z druhé strany nebylo jí nikdy podstoupiti boj s ostatními společenskými třídami, pročež nechová k nim žádné řevnivosti ani nepřátelství.

Mluví-li ruský šlechtic rozhorleně o samovládě nebo o měšťanstvu (buržoasii), můžeme směle tvrdit, že tato jeho rozhorlenost nepochází ze středověkých názorů, ale že pramenem jejím jsou zásady, jež čerpal z novější školy socialní a politické filosofie. Třída, ku které sám náleží, prošla tolika proměnami, že jí nezbylo žádných šedých tradic nebo zakořeněných předsudků, a proto se vždy povolně přispůsobuje ke skutečným poměrům. Nedostatek tradic a to, že je prosta předsudků, činí ruskou šlechtu schopnou šlechetného zápalu a rázného okamžitého jednání; avšak klidná mravní odvaha a setrvání při vytknutém cíli nejsou vynikajícími jejími vlastnostmi. Slovem nenacházíme v ní ani zvláštních ctností ani nepravostí, jež vznikají a odchovávají se v ovzduší politické svobody.

Nade všechnu pochybnost jisto jest, že ruská šlechta má velmi nepatrné aristokratické vědomí anebo zcela žádné, totiž toho zpupného, panovačného a výlučného ducha, jejž si vždy myslíme pod slovem „aristokracie“.

Vyskytuje se dosti Rusů, kteří jsou hrdi na své bohatství, úřadní hodnost a své vzdělání, ale sotva najde se takový, jenž by se honosil svým rodem anebo myslil, že četní předkové dávají mu právo na politické výsady nebo přednost ve společnosti. Názor takový zdá se ruskému šlechtici nanejvýš pošetilý a směšný. Je tedy mnoho pravdy v tom, co se povídá, že totiž ve skutečnosti v Rusku šlechty ani není.

Šlechta co celek nemůže se nazývat aristokracií, a poslednější název, užívá-li se ho vůbec, platí jen několika rodinám, jež se skupily kolem panovnického dvora, a jež tvoří nejvyšší stupeň šlechty. K této společenské aristokracii náleží

mnoho starodávných rodin, avšak jejím základem jsou spíše úřadní hodnosti a všeobecné vzdělání, než předkové a krev.

Feudalní názor o „vznešené krvi“, „dobré rodině“ byly sice od mnohých přijaty, ale nepovažují se za důležité. Ruský šlechtic dbá sice také jakési uzavřenosti, ale nikoli takové, jakou nacházíme u německé šlechty, a naprosto nerozumí zřízení, jako je německá Tafelfähigkeit (hodnosti stolovní), dle které není hoden zasednouti ke královské tabuli, kdo se nemůže vykázat jistou řadou předků. Ruská šlechta ohlíží se spíše po anglickém vzoru a kojí se tajnou nadějí, že se jí dostane jednoho dne takového politického a společenského postavení, jakému se těší šlechta (gentry) anglická. Ačkoli tato třída nemá žádných zákonitých výsad, užívá přece značných výhod tím, že členové její ve všech odvětvích státní správy i u dvora snadně postupují. Na druhé straně byrokratická její povaha, jakož i obyčej, děliti půdu mezi děti při smrti otcově, jest velice na újmu její stálosti. Noví lidé razí sobě do ní cestu vysokými úřadními hodnostmi, a mnohé starodávné rodiny jsou nuceny, následkem chudoby z ní vystoupit. Syn nepatrného statkáře nebo farního duchovního může se povznésti k nejvyšším úřadům ve státě, a potomci zpoly mythického Rurika mohou klesnout až na stupeň sedláka. Povídá se, že před nedávnem jakýsi kníže Krapotkin byl v Petrohradě drožkářem!

Je tedy zřejmo, že tato společenská šlechta nesmí se másti s titulními rodinami. Tituly nemají toho významu na Rusi jako v západní Evropě. Vyskytuje se jich i titulních rodin mnoho, neboť přecházejí na děti ještě za živobytí s úřadními hodnostmi, bohatstvím, společenským postavením

nebo s jakýmkoli vyznamenáním. Je tam na sta knížat a kněžen, že nesmějí objevovati se u dvora a nemají v Petrohradě přístupu ani do tak zvané „vyšší společnosti.“ Jediný pravý ruský titul je kňaz, totiž kníže. Užívat ho mohou potomci Rurikovi, litevského knížete Gedunina, tatarských chanů a murziů. Kromě těch přijalo tento titul ještě čtrnáct rodin během posledních dvou století, a to na rozkaz císařský. Tituly „hrabě“ a „baron“ pocházejí z novější doby, a vyskytly se za Petra Velkého. Od Petra a jeho nástupců udělen byl titul hraběcí sedmašedesáti rodinám; titul baronský desíti. Baroni na Rusi jsou až na dvě výminky cizího původu, a z větší části potomci dvorských bankéřů. *)

Všeobecně se myslívá, že šlechta ruská jest nad míru bohata. To jest omyl; většina je chuda. V roce 1861, tedy za času zrušení nevolnictva, bylo 100.247 statkářů, a z těch 41.000 neměli ani jedenadvacet mužských nevolníků, nacházeli se tedy ve stavu chudoby. Statkář, jemuž náleželo 500 nevolníků, nepokládal se ještě za velmi bohatého, a statkářů ke třídě náležejících bylo 5803. Někteří, a těch bylo ovšem pořídku, měli ohromné jmění. Hraběti Šeremetěvu ku př. náleželo více než 300.000 duší v celku. Hrabě Orlov-Davidov má ještě dnes více než půl milionů akrů půdy. Rodina Demidovů béře ohromné důchody z dolů, a Stroganové mají tolik statků, že by v souhrnu mohly utvořit rozsáhlou samostatnou říši v západní Evropě. Velmi bohatých rodin však není mnoho. To plýtvání, v němž si ruští velmožové často libují, nebývá známkou velkého bohatství, ale

*) Kromě těch jsou také německá hrabata a baroni baltských krajů ruskými poddanými.

pošetilé chlubivosti a lehkomyslnosti. O nynějším hospodářském stavu statkářů pohovořím podrobněji, až budu pojednávat o zrušení nevolnictví a jeho následcích. Promluviv obšírněji o minulosti ruské šlechty, měl bych se nyní pokusit, pohlédnouti věšteckým okem i na její budoucnost. Předpovídání má vždy mnoho nejistoty do sebe, ale někdy stává se předce možné, že bádáním a stopováním hlavních rysův historické minulosti poskytuje jakýsi rozhled i do její budoucnosti. Smím-li si něco podobného dovoliti ohledně předmětu, o němž pojednávám, řeknu, že ruské dvorjanstvo spíše s ostatními třídami splyne než aby utvořilo výlučný stav. Dědičná šlechta, kde je, může se zachovat — či spíše její rozpadání se zadržet — avšak tvořit ji, vlastně už není lze. V západní Evropě panuje posud velmi silný aristokratický duch u šlechty i v lidu, a to vzdor skutečným společenským poměrům, nikoli však jich následkem. Není výplodem nynější společnosti ale dědictvím z feudalních dob, kdy moc, bohatství a vzdělanost náležela malému počtu privilegovaných osob. Byla-li kdy na Rusi doba, odpovídající feudalním časům v západní Evropě, teď už jí není; upadla v zapomenutí.

V lidu pak a u šlechty jeví se jen málo smyslu pro aristokratism, a nesnadno jest pomyslit si nějaký pramen, z něhož by se mohl čerpat. Šlechta si ničeho podobného ani nepřeje, a v politických svých snahách pomýšlí spíše na to, aby vymohla jistých politických svobod lidu co celku, a po výlučných právech a výsadách pro sebe nebaží.

Jsou ovšem někteří jednotlivci v té třídě, jež jsem nazval společenskou šlechtou, a kteří výlučného jakéhosi vlivu pro svůj stav se domáhají;

ale je málo naděje, že by se jim to povedlo. Kdyby se jim podařilo, aby přání své uskutečnili, opakovalo by se asi to, co se stalo v roce 1730. Toho roku některé mocné rodiny pomohly vévodkyni kurlandské na trůn s tou podmínkou, aby postoupila nejvyšší radě část své moci; nižší šlechta však donutila ji k tomu, že musila roztrhat konstituci, kterou podepsala. Kdo je nepřítelem samovládné moci, odmítá pomýšlení na aristokratickou mnohovládu ještě rozhodněji. Zdá se, že šlechta i lid slepě soudí s francouzským mudrcem, jenž myslil, že je lépe být pod správou lva z dobré rodiny, než pod správou sta krys.

Kapitola II.

Společenské třídy.

(Jsou-li v Rusku společenské třídy či kasty? — Určité společenské typy. — Zákonodárství i úřadní statistika uznává třídy. — Vznik a postupný rozvoj těchto tříd. — Zvláštnost historického vývoje Ruska. — Politický život a politické strany).

Na předcházejících stránkách jsem častěji užíval výrazu „společenské třídy“, a čtenáři zajisté více než jednou namanula se otázka, co v ruském smyslu slova tyto třídy asi jsou? Chci tedy odpověděti k této otázce ihned. Kdyby k ní měl odpovídati Rus, řekl by vlastně asi toto: „V Rusku není žádných společenských tříd, aniž jich kdy bylo, a toto faktum je jednou z nejpodivnějších jeho zvláštností, jakož i jistým základem příští jeho velikosti. Neznáme a nikdy jsme neznali rozeznávání tříd a vzájemnou jejich nevraživost, která

otřásala západoevropskou společností v dobách minulých a ohrožuje její trvání do budoucnosti.“

Takovému tvrzení ovšem neuvěří snadně, kdo po Rusi sám cestoval a utvořil si vlastní názor dle konaných pozorování. Jemu se bude naopak zdáti, že rozdíl tříd je velikou charakteristickou zvláštností ruské společnosti, a naučí se je rozeznávat v několika dnech dle jejich zevnějšku.

Snadně pozná šlechtice v západoevropském kroji a mluvícího po francouzsku, zavalitého, vousatého kupce v černé soukenné čepici a v dlouhém lesknavém kaftanu; dále duchovního s neostříhanými vlasy a v dlouhé říze a konečně sedláka s plným plavým vousem a s ovčím kožichem nelibě páchnoucím. Jelikož se tyto určité typy vyskytují na každém kroku, soudilo by se, že právě ruská společnost skládá se z výlučných tříd, a domnění toto potvrzuje jediný pohled do zákonníka.

Z patnácti svazků, v nichž sneseno zákonodárství, jeden, a nikoli nejtenčí, obsahuje práva a povinnosti rozličných tříd. Z toho pak cizinec soudí, že třídy tyto jsou dle zákona i ve skutečnosti. Aby nabyl ještě více jistoty, podívá se do úřadní statistiky, a tu nachází následující seznam:

Dědičných šlechticů . .	652.887
Osobních šlechticů . .	374.367
Duchovní třída . . .	695.905
Městská třída	7,196.005
Vesnická třída	63,840.291
Vojenská třída	4,767.703
Cizinci	153.135
	77,680.293

Těmito číslicemi cestovatel doufá vyvrátit tvrzení svých ruských přátel, jako by v jejich zemi nebylo rozdílu tříd; je jist, že z tohoto klamu je

vyvede, ale zmýlí se. Odpoví mu, že všechny tyto zákony a statistické číslice nedokazují ničeho, a že vyznačené v nich třídy nejsou nic než pouhé administrativní smýšlenky.

Tuto zřejmou nesrovnalost vysvětluje totožnost smyslu ruských slov „soslovije“ a „sostojanie“, jež obyčejně se překládají slovem „třída“. Kdyby tato slova označovala kasty ve smyslu orientálském, mohlo by se najisto tvrdit, že takovýchto kast v Rusku není. Mezi šlechtou, duchovenstvem, měšťanstvem a selským stavem není ani rozdílu plemenního, ani nepřekročitelných hrází. Sedlák stane se často kupcem, a jsou četné příklady, že sedláci a synové duchovních stali se šlechtici. Duchovenstvo do nedávna dělalo zvláštní a výluční třídu, mající svůj ráz, avšak i to se změnilo, a v Rusku vskutku už není kast ve smyslu orientalském. Má-li slovo „soslovije“ znamenat zřízenou politickou jednici s vodící myšlenkou a určitým politickým cílem, lze říci, že ani těch v Rusku není. Jelikož mezi poddanými carovými po mnohá století nebylo žádného politického života, nebylo mezi nimi ani žádných politických stran. Řekne-li se naproti tomu, že společenských tříd v Rusku nebývalo, a že kategorie v zákonodárství i v úřadní statistice jsou pouhým výmyslem, je to hrubá přemrštěnost.

V ruské historii jeví se nám od prvopočátku rozličné společenské třídy jako: knížata, bojaři, knížecí oděnci, sedláci, otroci a jiní. I nejstarší zákonná památka, jež se zachovala, „Russkaja Pravda“ velkoknížete Jaroslava (1019—1059) obsahuje nezvratný důkaz, a to v trestech, jež byly na rozličné zločiny nstanoveny, že všechny tyto třídy byly i zákonodárstvím formálně uznány. Od

té doby ovšem častěji měnily svůj ráz, ale nikdy na dobro nevymizely.

Za starodávna, pokud ještě nebylo důkladnějšího administrativního řádu, tyto třídy neměly svých jasně vyrčených mezí a zvláštností, jimiž se od sebe lišily; byly spíše skutečné než zákonné, spočívaly totiž spíše ve spůsobu života a společenském postavení, než na zvláštních závazcích a výsadách. Však čím více samovládná moc se rozvíjela a čím více se snažila, proměniti celý národ v jeden stát se soustředěnou správou, tím zřejměji zákonný živel ve společenských rozdílech počal se jeviti. Lid musel být k vůli platebným a jiným účelům rozdělen na jisté kategorie, a skutečné rozličnosti vzaty byly za základ zákonného roztřiďování, jež mělo tudíž více než pouhý formálný význam. Nutnost, jasně určiti jisté skupiny, splodila nutnost, aby i hranice, jež mezi nimi byly, se zvýšily a se přiostřily, čímž přebíhání z jedné skupiny do druhé se stížilo. K objasnění uvedeme skutečný příklad. Pokud nebylo přísného administrativního dohledu a řádu, mohl se dát sedlák ke knížecím oděncům, a knížecí vojín mohl se státi prostým sedlákem. Když však správní dozor byl přiostřen, zejmena když se počaly ukládati daně osobám místo na majetek, nemohlo přecházení z jedné skupiny do druhé se dovolovat bez obmezování, neboť jednotlivec tím mohl uniknout povinnostem, jež měl vyplnit; ani tehdy, nejednalo-li se o ztenčení, ale pouhou výměnu povinností, nesmělo se vždy připouštět, jelikož hnutí takové mohlo dosáhnout velikých rozměrů a porušit rovnováhu mezi rozličnými třídami.

Tak smýšleli carové a přidržovali se zásady, že nikdo nesmí opustit třídu, v níž se narodil, což jsme již viděli v dějinách farního duchoven-

stva. V tom díle roztříďovacím vyznamenával se zvláště Petr Veliký. Ponoukán neukrotitelnou náruživostí opravovatelskou, utvořil hrozné propasti mezi jednotlivými kategoriemi, a ustanovil povinnosti jejich až do nejmenších podrobností. V díle tom pokračovalo se i po jeho smrti, a směr tento dosáhl vrcholu svého za panování Mikolášova, kdy se určoval i počet studujících, již směli vstoupit do universit.

Angličanu se ovšem zdá nepochopitelný, že vladař může dobrovolně podrobiti se Herkulově práci, upravovat poměrnou číselnou moc rozličných společenských tříd, která mnohem snadněji provádí se zásadou poptávky a dodávky bez zákonodárného zakročování. Třeba však míti na paměti, že ruská vláda vždy měla větší důvěru v byrokratickou moudrost než v pud a zdravý smysl lidu.

Za panování Kateřinina byl nový živel uveden v úřadní názor o společenských třídách. Do panování této carevny vláda mívala na zřeteli toliko povinnosti jednotlivých tříd, však ona pod vlivem evropských ideí zavedla nová ponětí o právech tříd. Chtěla mít, jakož jsme již viděli, ve své říši šlechtu a třetí stav, právě jako bylo ve Francii, a proto udělila nejdříve dvorjanstvu či šlechtě a později i městům císařským listem výsady. Pozdější vladařové jednali v témž duchu, a zákonník nynější přiznává každé třídě četné výsady a ukládá jim mnohé povinnosti. Je tedy patrno, že často pronášené tvrzení, jakoby ruské společenské třídy byly pouhými umělými kategoriemi, jež utvořilo zákonodárství, je do jisté míry pravdivé, avšak nikoli správné. Společenské skupiny sedláků a statkářů a jiné vznikly v Rusku, jakož i jinde následkem mocných okolností. Zákonodárství toliko uznalo a rozvilo společenské rozdíly, které již našlo.

Zákonitý stav, povinnosti a právo každé skupiny byly podrobně určeny i upraveny a skutečná jejich oddělenost přiostřena ještě zákonitými mezemi.

Zvláštností historického vývoje Ruska jest, že až do nedávna zůstalo zemědělskou říší s hojností nevzdělané půdy. V jeho historii vyskytuje se tedy jen nemnoho těch zápasů, jež bývají následkem rozdílných společenských poměrů a prudkého boje o život. Jisté společenské skupiny průběhem času sice vznikly, ale neměly nikdy příležitosti, utkati se v boj. Neodolatelná samovládná moc držela je všechny na uzdě a přetvořovala je dle své libosti, ustanovujíc podrobně a pečlivě jejich povinnosti, práva, vzájemný poměr a místo v politickém zřízení. Proto nenacházíme v historii Ruska skoro žádných stop té zášti mezi jednotlivými třídami, která je tak zřejma v dějinách západní Evropy. Praktický následek toho jest ten, že v Rusku kastovní duch a kastovní předsudky se vyskytují jen poskrovnu.

Již jsme dříve viděli, jak šlechta i nedávno osvobozené rolnictvo pracují pospolu přátelsky v zemstvech, a dějiny emancipace poskytují podobných fakt ještě mnohem více. Domněnka mnohých Rusů, že budou někdy těšiti se politickému životu bez politických stran, je krom obsažené ve slovech protimluvy pouhou utopickou pošetilostí. Jisto však, až politické strany se vyskytnou, že ráz jejich bude zcela jiný, než těch, které již trvají v Německu, Francii a Anglii.

Kapitola III.

Mezi kacíři.

(Volha. — Sumara. — Molokáni. — Můj spůsob zkoumání. — Alexandrov Haj. — Neočekávaná bohoslovecká hádka. — Učení a církevní zřízení Molokánů. — Dozor na mravnost a vzájemná výpomoc. — Dějiny sekty. — Falešný prorok. — Prospěchářské křesťanství. — Roztřídění výstředních sekt. — Chlisti. — Chování vlády vůči sektářství. — Jaká jest asi budoucnost těchto sekt? — Jejich politická nespolehlivost.)

Podotknul jsem již, že Volha není zvlášť malebnou řekou. Krajina na levém břehu jest rovinatá a bažinatá; pravý břeh se zvedá dosti příkře, ale obrysy jeho přece jsou jen mírné a barva jednotvárná. Na obou březích roste hojnost stromů, avšak netvoří skupin, jichž by sobě malíř krajinek přál, a zanechávají v nás dojem pouště. Byli-li jste varováni, abyste se na velké přírodní krásy netěšili, pokocháte se přece první dvě tři hodiny pěkným rozhledem z parníku, avšak za den se vám bude vše zdát hrozně jednotvárné, a chopíte se knihy, karet, nebo jiné zábavy.

Ale několik míst podél Volhy jest přece hodno, abychom odložili knihu nebo karty, a to jsou zejména hory zigulské, prostírající se na půl cestě mezi Kazaní a Saratonem. V tom kraji považují se za vzácnost a jeden Francouz popisoval je v mé přítomnosti s velikým nadšením co velkolepé! Myslím, že by je Angličan nenazval jinak než „hezkými“, a to skutečně jsou. Nejsou sice tak vysoké, aby se vyznačovaly na mapách, ale útvar jejich jest skutečně půvabný, jelikož i levý břeh

se zvedá do výše, zdá se nám na chvilku, že jedeme hornatou zemí. Potom se počínají rozstupovat od řeky, a očim našim zjeví se pojednou na levém břehu dlouhé neladné město s ohromným čtverhranným chrámem pod střechou jasně zelenou a s hruškovitými báněmi. Jest to Samara, hlavní město kraje či gubernie téhož jména.

Samara jest město nové, vzniklo v tomto století a svou nedokončeností připomíná nová města americká. Většina domů jest ze dřeva. Ulice nacházejí se ve stavu tak primitivním, že po dešti nelze po nich kroku udělat, a za suché pohody zvedá na nich vítr takové kotouče prachu, že nelze ani dýchati. Byl jsem za svého pobytu v Samaře svědkem takovéto prachové bouře, za které jsem z oken mého hotelu neviděl ani protějších domů!

Ohromný nový kostel činí dojem, jako by se k tomuto primitivnímu okolí ani hrubě nehodil, a bezděky nám jde na mysl, že peníze, za něž byl vystaven, mnohem lépe se mohly zužitkovati. Rusové však mají o takovýchto věcech zcela zvláštní názory;*) jsouť, co se zevnějšku týče, nad míru nábožní, a rádi dávají na náboženské účely. Kromě toho i vláda pečuje, aby každé hlavní město kraje mělo svůj kathedrální chrám.

Za dávných dob bývala Samara jednou z nejpřednějších stráží ruské kolonisace, a musela se často brániva proti kočovným plemenům, jež na blízku sídla svá měla. Zemědělská čára byla od té posunuta daleko na východ a na jih, a kraj tento pokládá se nyní za nejúrodnější v celé říši. Město je hlavním trhovým středem kraje, což mu dodává veliké důležitosti. Rolníci dovážejí sem

*) Spisovatel této knihy náleží ke škotským puritánům, již žádných nákladných kostelů nestaví.

z daleka obilí, jež velkokupci v žitnicích ukládají a do Moskvy i Petrohradu po vodě i po zemi rozesýlají, což bývalo jindy se značnými obtížemi spojeno. Lodě s obilím bývaly vlečeny od koní nebo statných sedláků proti vodě nebo průplavy na mnoho set mil. Později užívalo se nepříručných přístrojů, nyní však se doprava koná spůsobem pohodlnějším. Obilí se nakládá na ohromné lodice, jež táhnou proti proudu parní stroje až k místu, jež se nachází ve spojení se železniční sítí.

Prohledl-li si cestovatel hlavní chrám a žitnice, viděl vlastně všechny pamětihodnosti města. Na to může ještě navštívit kumysový závod, jenž se nachází v pěkné poloze nedaleko města. Sejde se tam s velikým počtem souchotinářů a jiných nemocných, již pijou neobyčejné množství kvašeného mléka — kumysu — a tento nápitek za veliké dobrodiní prohlašují. Prohlídnuv i to, cítil jsem, že jsem vykonal svou povinnost co cestovatel, a počal jsem se zabývati pravidelnou prací, totiž sbíráním materialu a zpráv o národohospodářském stavu kraje, zvláště pak osvobozeného rolnictva.

Při této práci zaslechl jsem velmi mnoho o náboženském společenstvu, o jehož článcích víry jsem neměl ponětí: jen to jsem viděl patrně, že mají blahodárný vliv na hmotné postavení členů. Ač téhož plemene a stejného postavení s pravoslavným obyvatelstvem, lišilo se od tohoto úhlednějšími obydlími, čistotnějším oděvem, správnějším odváděním daní a vůbec větší spořádaností.

Dověděl jsem se, že se jmenují Molokáni. S kýmkoli jsem mluvil, každý chválil jejich tichý, spořádaný život a střízlivost; o jejich článcích víry mně však nikdo nemohl určitějších zpráv podati.

Umínil jsem si, že dříve z kraje Molokány

obydleného neodjedu, dokud se o nich něco bližšího nedovím. Učinil jsem více pokusů, vyptával se toho i onoho, avšak vždy nadarmo. Chopil jsem se tedy jiného prostředku. Dle některých známek se mně zdálo, že církevní zřízení jejich má podobu se zřízením presbyteriánským, a z dřívější zkušenosti jsem věděl, že nic tak ruského rolníka nezajímá, jako popisy cizích zemí a líčení cizích národů. Tato dvě fakta jsem využitkoval co nejvíce k dosažení svého cíle. Když jsem se setkal s nějakým Malokánem, zavedl jsem s ním řeč o počasí, o obilí a p., jako bych nic jiného neměl za lubem. Pak jsem začal vyprávěti o počasí a o obilí ve Skotsku, až jsem přešel na presbyteriánskou církev. Plán můj se mně pokaždé zdařil, jak náleží. Když rolník uslyšel, že jest země, ve které lidé čtou sami Písmo, nemají biskupů, nectí obrazů, počal napínat pozornost; když dále slyšel, že v této podivné zemi každá církevní osada posýlá každoročně svého poslance do velikého shromáždění, před kterým se všecky záležitosti vyřizují, nemohl se tomu vynadivit a já jsem mu potom nestačil ani odpovídat. „Kde leží ta zem? V kterou stranu? Na západ anebo na východ? Kdyby to tak náš presbyter slyšel!“

Na poslední jeho slova jsem čekal, neboť nyní jsem byl jist, že se s presbyterem seznámím, aniž bych se sám o to ucházel, a o prospěšnosti takové známosti jsem ani dost málo nepochyboval, neboť presbyterem jest vždy osoba váženější a sečtenější, třeba to byl také jen rolník.

Mnohou noc jsem strávil potom s presbytery a chovali se ke mně úctyplně a zásobovali mne odporučeními k bratrům svým u víře. Někteří mně radili, abych se odebral do vesnice Alexandrov-Háj na pomezí stepi kirgizské. „My jsme

lidé nevědomí, ale tam se všechno dovíte.“ Na zpáteční cestě ze stepi kirgizských jsem skutečně do Alexandrov-Háje zajel, i byl jsem tam velmi pohostinně přijat. Vyslovil jsem k jednomu z bratrstva přání, aby ke mně na zítra poslal někoho písma svatého znalého. Slíbil a dostál slovu, ale místo jednoho, vstoupilo příštího dne dvanáct sedláků do mé světnice!

Když jsme se vzájemně pozdravili, předložili mně velikou biblí, v slovanském jazyku, abych mohl vyhledávat místa, jimiž bych snad chtěl provádět důkazy. Jelikož jsem nebyl na žádnou theologickou diskusi připraven, nalezal jsem se v postavení velmi nebezpečném; avšak mně nezbývalo nic jiného než vydržet, neboť jsem si je byl sám sezval. Nevěda jak do toho, učinil jsem návrh, aby se zazpíval jeden žalm. Na to jsem zahájil diskusi formální. Moji odpůrci odvolávali se na Nový zákon, když to nestačilo, na zákon Starý. Probrali jsme více otázek a musím se přiznat, že, byla-li logika rolníků někdy závadná, jejich známost Písma byla přímo překvapující. Všechna místa, která uváděli na dotvrzení náhledů svých, odříkávali z paměti a když jsem sám uváznul, dopověděli text za mne.

Hádání naše trvalo několik hodin a rozešli jsme se co nejlepší přátelé. Nikdy jsem se nesešel s muži poctivějšími, v debatě zdvořilejšími a v hledání pravdy horlivějšími, než byli tito prostí rolníci, kteří málo dbali o dialektické triumfy.

Jestliže jednou nebo dvakrát za celou hádku propukla nepřílišná horkokrevnost, vydávám svým odpůrcům svědectví, že vina nebyla na jejich straně.

Tento, jakož i mnohé jiné rozhovory, jež jsem měl se staršími i prostými přívrženci, utvrdily mne

v tom, že učení Molokánů velice se podobá presbyterianismu.

Důležitý rozdíl mezi nimi jest, že presbyterianism již má své církevní zřízení i napsané články víry, a že tyto články došly náležitého objasnění veřejným rokováním, polemickou literaturou a všeobecnými sněmy.

Molokáni však posud neměli prostředků, jimiž by základní své zásady rozvinuli a z neurčitých svých článkův víry jasnou logickou soustavu utvořili. Jejich bohoslovci nacházejí se posud ve stavu neustáleném, a není ani možno předpověděti, v jakém útvaru naposled se objeví. „Na to jsme ještě nepomyslili," odpovídalo se mně často, kdykoli jsem se vyptával na nějakou nejasnou věc, „ale pojednáme o to ve schůzi příští neděli; co vy o tom soudíte?"

Jednotlivé základní zásady dovolují jednotlivci velikou volnost a různost názorů. Vyznávají, že Písmo Svaté jest jediným pravidlem víry i mravů, ale že se mu má rozuměti spíše v duchovním než v doslovním smyslu. Jelikož není žádné světské autority, která by o pochybných článcích mohla rozhodovati, může si jednotlivec učiniti takový výklad, jenž nejlépe se shoduje s jeho rozsudkem. To ovšem povede ke zřízení rozličných sekt, neboť již nyní vyskytují se přerůzná mínění u jednotlivých sekt, avšak tato různost nejeví se ve fanatickém dogmatikářství a hašteření, jež bývají duší sektářství.

Vzorem církevního zřízení slouží Molokánům nejprvnější apoštolská církev, dle vylíčení v Novém zákoně, veškeré pozdější autority naprosto se zavrhují. Dle tohoto vzoru nemají žádné hierarchie ani placeného duchovenstva, ale volí ze svého středu staršího a dva pomocníky, muže to,

již vynikají neúhonným životem mezi bratřími a známostí Písma; těch pak povinností je, dohlížeti a pečovati o mravní blaho svého stádečka.

V dny nedělní odbývají schůze v soukromých domech, jelikož jim vláda stavbu kostelů nedovoluje, a trvají po dvě nebo tři hodiny na modlitbách, prozpěvujíce žalmy, čtouce Písmo, přátelsky hovoříce o náboženských věcech. Má-li kdo jakou pochybnost o článku víry, sděluje ji celému shromáždění a jeden nebo druhý objasňuje záhadu, uváděje k tomu četná místa z Písma. Objasní-li se otázka texty, považuje se za rozhodnutou, jestliže se toho nedocílilo, ponechává se na jinou dobu.

U Molokánů jako u mladších sekt vůbec panuje soustava přísného dohledu. Dopustí-li se člen opilství nebo jiného na křesťana neslušného skutku, starší či presbyter dá mu důtku, a tož buď soukromě, nebo před celým shromážděním. Stalo-li se to bez žádoucího účinku, provinilec vyloučí se na jistou dobu ze schůze i z veškerého obcování s ostatními údy. V krajných případech užívá se i naprostého vyloučení. Octne-li se naproti tomu některý úd v peněžných nesnázích, a to bez vlastní viny, ostatní přispívají mu pomocí.

Tato soustava vzájemného dozoru i vzájemné pomoci je vlastně příčinou, že Molokáni se liší od okolního obyvatelstva střízlivostí, poctivostí a hmotným blahobytem.

O dějinách a síle molokánské sekty není mnoho známo. Mnozí se domnívají, že vznikla pod vlivem cizozemských protestantů; avšak nic jistého o tom podati nelze.*) Nejstarší listina, jež se této

*) Potomci Českých Bratří usadili se v gubernii samarské, město Sarepta bylo jejich hlavním sídlem.
Pozn. překl.

sekty týká, pochází z doby Kateřiny II. O skutečném počtu členův této sekty jest nesnadno udati něco spolehlivého. Jest jich již mnoho tisíc, a snad i mnoho set tisíc.

Jindy vláda vypovídala je ze středních krajů do vzdálenějších, aby neměli příležitosti, poskvrňovati pravoslavných svých sousedů. Následkem toho vyskytují se nejvíce v jihozápadní končině Samary, na severním pobřeží moře Azovského, na Krimu, na Kavkaze a v Sibiři. Ale udrželi se i v středním území, zvláště v gubernii Tambovské.

Jelikož Molokáni své názory i články víry lehce přispůsobují dle nabytého nového světla, neupadají v pobožnůstkářství ani v náboženskou potřeštěnost; z druhé strany hrozí jim zlo, od něhož by několik tvrdošijných předsudků mohlo uchranit. „Falešní proroci se objevují," stěžoval si mně starý a rozšafný Molokán, „a svádějí mnohé od pravé víry." Mezi těmity falešnými proroky vyznamenával se do nedávna člověk, jenž se nazýval Ivanem Grigorěvem a nosil u sebe jednou turecké, po druhé americké průvodní listiny; dle všeho byl to však pravý Rus. Před několika lety objevil se v Alexandrovu Háji, a ačkoli se vydával za Molokána a za takového též byl pokládán, jal se v nedělních schůzích pronášeti zvlášť neobyčejné myšlenky. Z počátku nabádal své posluchače, aby ve všem zařídili život svůj dle příkladu nejprvnějších křesťanů a měli všechny věci společny. To pokládali Molokáni za zdravé učení, neboť sami vyznávají, že příkladu prvních křesťanů se přidržují, a jali se pomýšleti na zrušení osobního majetku.

Když jim však učitel jejich dal na srozuměnou, že v tomto komunismu má být zahrnuta i volná láska, vypukl prudký odpor a namítáno, že v nejprvnější církvi neschvalovalo se smilstvo a

podobné hříchy ve velkém. To byla ovšem důležitá námitka, ale prorok se jí nelekal. Uvedl jim na paměť, že dle vlastního jejich vyznání Písmu se má rozumět v duchovním, nikoli doslovném smyslu, že křesťanství učinilo všechny lidi svobodnými, a že každý křesťan má této svobody užívat. „Všechny věci jsou dovolené, avšak všechny věci neprospívají," což prý znamená, že ve svém jednání se máme říditi toliko tím, co jest výhodné, a námitky proti nějakému účelu se stanoviska jeho nezákonnosti nemají platnosti. Kdo se nechává vázat zákonem, není pravým křesťanem.

Zprávu o tomto novém učení podal mně cvičený Molokán, jenž býval rolníkem a nyní se zabýval obchodem. Strávil jsem jeden večer v jeho domě v Novovsensku, hlavním to městě toho kraje, v němž i Alexandrov-Háj se nalezá. Zdálo se mně, že původce tohoto pokusu, smířiti křesťanství s krajním prospěchářstvím, musí být nějaký zakuklený vzdělanec. Sdělil jsem toto mínění svému hostiteli, však ten se mnou nesouhlasil.

„To nemyslím," odpověděl. „Je to sedlák, a skoro se mně zdá, že býval vojákem. Mnoho se neučil, ale má neobyčejný dar řeči; ještě jsem neslyšel člověka, který by dovedl mluvit jako on. Byl by přemluvil celou vesnici, kdyby nebyl narazil na jednoho starce, který mu posvítil. Potom odešel do Orlov-Háje, a tam se mu skutečně povedlo, lid obalamutit." Co tam vlastně dělal, nemohl jsem zjistit. Proskakovalo tu a tam, že založil komunistickou obec, jíž sám byl předsedou i pokladníkem, a svým přívržencům hleděl vštípiti jakousi nauku o prorockém potomstvu, kterouž si však hleděl dopomáhat k smyslnému užívání. Host můj mně radil, chci-li bližších zpráv, abych se obrátil přímo k proroku, jenž právě tou dobou

seděl ve vězení pro padělání listin, anebo k jeho příteli, panu J., jenž se zdržoval v městě.

Jelikož bylo těžko zjednat si přístup do vězení, uchopil jsem druhého prostředku. Pan J. byl sám také člověk zvláštní povahy. Studoval v Moskvě, avšak byl následkem jistých nepokojů na universitě z tohoto města vypovězen. Pozbyv naděje, že by kdy mohl ve svých studiích pokračovati, vzal si za ženu selské děvče, najal si něco pozemků, nakoupil si pak velbloudů*) a začal hospodařiti. O proroku věděl toho dost.

Ivan Grigorév byl skutečně prostý ruský sedlák, jeden z těch neposedů, kteří od mládí neradi se dávají do něčeho zapřáhnouti. Kde se narodil, proč ze svého rodiště prchl, ovšem nikomu nepověděl, a měl k tomu vlastní vážné příčiny. Mnoho cestoval a pilně si všeho všímal. Byl-li v Americe, nevědělo se najisto, ale byl v Turecku a seznámil se s rozličnými ruskými sektami, jež ve velikém počtu se usadily na Dunaji. Tu si přivlastnil mnohé zvláštní názory a pojal obrovský plán, že založí nové náboženství a vystoupí co soupeř i samého zakladatele náboženství.

Toho chtěl dostihnout, jak za jedné příležitosti sám vyznal, a pranic nepochyboval o zdaru svém. Zdálo se mu, že zakladatel křesťanství byl také jen prostý muž jako on sám, jenž znal lid, v jehož středu působil, jakož i poměry časové; ve všech těchto věcech prý se může také jemu vyrovnat. Jedné vlastnosti však k prorockému povolání neměl; scházelo mu veškeré hluboké náboženské nadšení a ducha mučedlnického také ne-

*) Tu jsem poprvé viděl užívat velbloudů k polním pracem; ovšem že tyto „lodě pouště“ špatně se hodily pode jho a k vozu.

měl. Co kázal, tomu sám nevěřil, a zdálo se, že i opovrhoval bláhovci, kteří slovům jeho uvěřili. Byl to prohnaný chytrák, čehož si byl sám dobře vědom, jakož i toho, že hraje jen jakousi úlohu. Avšak přece nelze tvrdit, že by to byl pouhý podvodník, jenž si hledí osobního prospěchu. Ačkoli sám byl člověk smyslný, a nedal minouti žádné příležitosti, aby smyslnosti své nehověl, byl přece pevně přesvědčen, že komunistické jeho názory by mohly být prospěšny, jemu i ostatnímu lidu, kdyby se uskutečnily. Jevila se v něm zvláštní směs proroka, společenského reformatora a chytrého taškáře. Zdali bude i nadále se vydávati za proroka, nelze říci; avšak mezi Molokány v kraji samarském hvězda jeho zašla na vždy.

Kromě Molokánů jsou v Rusku jestě jiné kacířské sekty. Některé nejsou nic jiného, než evangeličtí protestanti, jako „stundisti“, kteří přijali náboženské své názory od německých osadníků. Jiné sestávají z potřeštěnců, kteří popouštějí uzdu své obraznosti a libují si v tak zvané „vyšší pitomosti“. Nemohu se ani pokusit, abych čtenáři poskytl jen všeobecného ponětí o těch střeštěných sektách s jejich pošetilými obřady a naukami; ale uvedu následující roztřídění pro ty, kdož by o tomto předmětě rádi věděli něco bližšího.

Hlavní sekty pak jsou tyto:

1. Sekty, jež uznávají Písmo za základ svých článků víry, avšak vykládají a doplňují je okamžitým nadšením nebo vnitřním vnuknutím čelnějších osob.

2. Sekty, jež málo neb nic nedbají Písma, a články víry své čerpají z domnělého nadšení svých učitelů.

3. Sekty, věřící v opětné vtělení Kristovo.

4. Sekty, jež matou náboženství s čivovým

rozčilením a jsou více méně rázu smyslného. Roznícení k prorokování nevyhnutelné vzbuzuje se tančením, poskakováním i hopkováním; slova při tomto pošetilém počínání pronešená považují se za bezprostředný výrok božské moudrosti. Tyto náboženské výkony podobají se těm, jež provádějí „tančící dervišové“. Rozdíl mezi nimi jest, že dervišové provádějí své náboženské výkony veřejně a tudíž zachovávají jakousi slušnost, však ruské sekty shromažďují se tajně a úplně povolují uzdu svému rozechvění, z čehož povstávají nejhnusnější orgie. V nejznámější sektě „skopců“ či kleštěnců ztřeštěnost takového dostoupila stupně, že se až tělesně zmrzačují.

Abych vyznačil ráz a povahu sekt, náležejících k poslednímu oddílu, uvedu kratičký úryvek z popisu, jejž o „chlistech“ uveřejnil člověk, zasvěcený do jejich tajností. „Mužové i ženy vydávají se mezi nimi za proroky i učitele a v té vlastnosti vedou přísný poustevnický život, zdržujíce se nejnevinnějších radovánek, mučí se dlouhými posty, přemrštěnými náboženskými výkony a štítí se manželství. V rozčilení, způsobeném domnělou svatostí a nadchnutím, sami nazývají sebe učiteli, proroky, spasiteli a matkami božími. Všeobecně nazývají se jen bohy, a modlí se k sobě vzájemně co k bohům, spasitelům a madonnám. Sejde-li se více takových učitelů, zapřádají mezi sebou chlubnou hádku, kdo z nich má nejvíce milosti a moci. Aby se přesvědčili, zasazují si silné pohlavky a kdo je snáší nejtrpělivěji a dovede útočníku nastavit k ráně i tvář druhou, ten se pokládá za nejsvětějšího.

Jiná sekta podobného druhu jsou „skákalové“, u nichž živel smyslný převládá již úplně. Schůze jejich, které v letě se odbývají v lesích a v zimě v osamělých domech nebo stodolách, líčí se takto:

„Po náležité přípravě předčítá modlitby hlavní učitel, oblečen jsa v bílé roucho a stoje uprostřed shromáždění. S počátku čte hlasem jen obyčejným, však znenáhla přechází do veselého prozpěvování. Spozoroval-li, že zpěv jeho počíná jeviti účinek na posluchače, dává se do tančení, a posluchači prozpěvujíce následují jeho příkladu. Zmáhající se roznícenost jeví se stále vyššími skoky, při čemž mužové i ženy vřískají jako rozkácení divoši. Když všichni se unavili, prohlašuje učitel, že slyší anděly zpívat.“ A na to následují výjevy, jež nelze popisovat. Vůbec převládá erotický živel u těchto sekt v takové míře, že nemožno mluviti o nich v knize, určené pro veřejnost.

Spravedlnost vyžaduje, abychom dodali, že o těchto sektách jest jen velmi málo známo, a to jen skrze nejúhlavnější jejich nepřátely. Možná, že některé z nich nejsou tak pošetilé, jak se myslí, a že, co se o nich roznáší, není nic jiného než pomluva. O některých sektách na př. se roztrušuje, že zabijí děti a užívají krve jejich při náboženských výkonech; ale důkazů poskytnuto nebylo, a víme, že pohanští spisovatelé připisovali podobné zločiny i prvním křesťanům.

Vláda je sektářství nepřátelská a časem hledí je potlačovat. To jest velice pochopitelné vůči sektám ztřeštěnců, avšak nelze pochopit, že klidní, pilní a pracovití Molokáni i Stundisti vydáni jsou témuž pronásledování, ač se drží učení, jež bez překážky vyznávají jejich sousedé, němečtí kolonisté.

Aby čtenář tomuto zjevu porozuměl, třeba připomenout, že Rus uznává dva druhy kacířství, jež od sebe se neliší ani tak články víry, jako národností svých přívržencův.

Rusovi se zdá věc přirozená, aby Tatar byl mohamedánem, Polák římským katolíkem a Němec

protestantem, a stane-li se Tatar, Polák nebo Němec ruským poddaným, není žádný povinen změniti svou víru. Těmto národnostem poskytuje se nejúplnější náboženská svoboda, nečiníli se se strany jejich pokusy, propagandou porušovati zřízený pořádek věcí. Tato nauka uznává se všeobecně a ke cti Rusů třeba doznati, že dle ní obyčejně se chovají. Jestliže někdy vláda se pokusila, aby obrátila některé cizí plemeno na národní víru, podobné počínání nedošlo ohlasu ani v lidu ani u duchovenstva. Misionářské společnosti, jež byly zřízeny též na Rusi dle západoevropského spůsobu, netěšily se nikdy vydatnější pomoci širšího obecenstva. Z toho co přirozený následek pošla nejrozsáhlejší náboženská snášelivost. Tataři, Poláci a Němci jsou sice kacíři, avšak jejich kacířství je přirozené a omluvitelné.

Vůči Rusům měla tato nauka zcela jiný účinek. Je-li přirozeností věci Tatar mohamedánem, Polák katolíkem a Němec protestantem, je i přirozeno, aby Rus byl údem pravoslavné církve. V tomto ohledu shoduje se i psaný zákon i veřejné mínění.

Stane-li se pravoslavný Rus římským katolíkem nebo protestantem, jeho kacířství není téhož druhu jako polské a německé. Změna náboženství jest u něho neomluvitelná, ať jeho pohnutky k tomu jsou sebe vznešenější nebo poctivější; naopak on propadá trestnímu zákonu a veřejné mínění zatracuje ho co odpadlíka, ano skoro co — zrádce.

O budoucnosti těchto sekt nelze tvrdit nic s určitostí. Ztřeštěnější asi vymizí s pokračujícím národním vzděláním, avšak protestantské, zdá se, že mají více životní síly, neboť se rychle zmáhají. Viděl jsem velké vesnice, v nichž dle svědectví obyvatelů před patnácti lety nebyla ani jediného kacíře, však nyní dobrá polovina náleží k vyznání

Molokánů, kterážto změna udála se bez veškeré organisované propagandy. Úřadové světští i církevní vědí sice o tom hnutí, ale jsou málomocni, aby mu zabránili. Těch několik pokusů, jež se staly, byly bez veškerých výsledků, ano zplodily více zla než co jiného. U stundistů užívalo se tělesných trestů, však myslím, že bez vědomí ústřední správy. K Molokánům vyslán byl do kraje samarského učený mnich, jenž měl bojovati proti panujícím bludům bystrým svým rozumem a výmluvností. Jaký účinek měly lískovky na náboženské přesvědčení stundistů, nevím, ale zdá se mně, že nebyl valný, neboť dle nejnovějších zpráv počet jejich neustále se množí.

O missiích, vyslaných do Samary jsem lépe zpraven, ano dosvědčili i mnozí pravoslavní, že výsledkem jich bylo toliko rozdmychání náboženského fanatismu, jenž svedl i mnohé pravoslavné do kacířského tábora.

Při hádanicích účastníci nemohli se shodnout o ničem, a tož proto, že základní jejich ponětí byla zcela opačná. Mnich mluvil o církvi co pozemské představitelce Kristově a jediné ochraňkyni pravdy; však jeho protivníci nechtěli o církvi v podobném smyslu ani slyšet a prohlašovali, že všichni lidé jsou povinni žíti dle pravidel obsažených v Písmě. Jednou nechal se mnich zavésti na jejich vlastní půdu, aby aspoň některým svým důvodům pomohl k vítězství, avšak byl krutě poražen, neboť nemohl uvést ani jedno místo na prospěch úcty k obrazům, kterouž ruští sedláci za podstatnou část pravoslaví pokládají. Později dovolával se autority prvních ekumenických sněmů a církevních otců, však soupeřové jeho takovou autoritu neuznávali. Celá missie potkala se s ža-

lostným nezdarem, a obě strany litovaly, že vůbec k ní došlo.

„Byla to chyba," vyjádřil se jeden pravoslavný sedlák důvěrně; „velká chyba! Molokáni jsou prohnaní lidé, a mnich ničeho proto nepořídil, protože znali Písmo lépe než on. Církev by se ani neměla pouštět do řeči s kacíři."

Často se pronášívá mínění, že tyto sekty jsou politicky nespolehlivé, a z těch že jsou zejmena Molokáni nejnebezpečnější. Snad jest na tom něco pravdy, neboť lidé přirozeně jsou nakloněni neuznávati oprávněnost moci, která je soustavně pronásleduje, avšak veškerý fanatism tohoto druhu, jenž dříve panoval, pozbyl veškeré síly od té doby, co pronásledování vyšlo z mody. Co se týče Molokánů, podobná domněnka jest pouhá pomluva, jelikož si nevšímají politických ideí. Za mého s nimi obcování slýchával jsem je často mluviti o policii co „dravých vlcích, jež třeba sytit", avšak o panovníku svém mluvili vždy se synovskou láskou a úctou.

Kapitola IV.

Rozkolníci.

(Rozkolníci rozdílní od kacířů. — Přičítání přílišného významu obřadům. — Rozkol čili veliká roztržka v sedmnáctém století. — Antikrist zde! — Politika Petra Velkého a Kateřiny II. — Jak důmyslným spůsobem nyní se zaručuje náboženská snášelivost. — Staroobřadníci. — Lid bez duchovenstva. — Vychlazení fanatického rozechvění a vznik nových sekt. — Jak vláda si počíná vůči sektám. — Počet a politický význam sektářstva.)

Třeba se mít na pozoru, abychom ty kacířské sekty, o nichž jsem v minulé kapitole jednal, ne-

mátli s rozkolníky, totiž potomky těch, kteří od ruské církve se odtrhli, či správněji řečeno, od kterých ruská církev se odtrhla v sedmnáctém století. Tito rozkolníci nepokládají se nejen za kacíře, ale myslí, že jsou pravoslavnější než úřadní pravoslavná církev.

Jsou konservativci ve společenském i náboženském smyslu toho slova. Mezi nimi zachovaly se zbytky starodávného ruského života, jehož vliv civiliza se ještě nedotknul.

Již dříve jsem podotknul, že ruská církev vždy věnovala přílišnou péči obřadům a věroučnou a mravoučnou část že poměrně zanedbávala. Touto zvláštností dovedla svůj vliv velice rozšířit v lidu, jenž pohanským obřadům býval zvyklý a věřil v rozličná kouzla i čáry. Škodným následkem toho bylo, že nově obráceným vštípila pověrečnou víru v pouhé obřady. Tím spůsobem Rusové stali se horlivými křesťany ve věcech zevnějšího obřadnictví, nemajíce ani ponětí o smyslu obřadů, které vykonávali. Pokládali ceremonie a svátosti za kouzla, která je chránila od zlého v životě přítomném, a pojišťovala jim věčnou blaženost na onom světě, a pevně věřili, že by tato kouzla zajisté ztratila svou působivost, kdyby v nejmenším se přejinačila. Za tou příčinou přičítala se nesmírná důležitost obřadným malichernostem, jichž nejnepatrnější změna stávala se historickou událostí.

Novgorodský letopisec vypravuje k roku 1476: „Tuto zimu počali někteří filosofové (!) zpívati: „O Pane, slituj se nad námi," a jiní jen: „Pane, slituj se nad námi!" Avšak nejen prostý lid přičítal malichernostem tak velikou důležitost; neboť i arcibiskup novgorodský prohlásil, kdo zpívá při jistých místech v liturgii slova „aleluja" jen dvakráte, že k věčnému zatracení si zpívá. Slavný církevní

sněm, jenž se odbýval v roce 1551, prohlásil nesprávné složení prstů při dělání znamení kříže za kacířství, a dal do klatby všechny, kdož proti jeho usnešení jednali.

Tento konservativní duch ve věcech náboženských měl veliký vliv na život společenský. Jelikož nebylo přísných hranic mezi náboženskými obřady a prostými tradicionelními obyčeji, nejvšednější výkon mohl nabýt náboženské důležitosti, a nejmenší odchylka od těchto obyčejů mohla být smrtelným hříchem.

Starý Rus by se byl vzpouzel, kdyby mu někdo byl chtěl ustřihnouti jeho vous, jakoby nynější kalvinista se bránil, kdyby se měl zříci své víry v předurčení; a to ze stejných příčin. Víra o předurčení je kalvinistu tím, čím Rusovi bývalo nosení vousů — totiž velice důležitou věcí k dojití spasení. „Kde," tázal se jeden z patriarchů moskevských, „budou v soudný den stát ti, již se holí? Mezi spravedlivými a ozdobenými vousem nebo mezi oholenými kacíři?" Tato otázka ovšem nevyžadovala žádné další odpovědi.

V sedmnáctém století tento konservativní a pověrečný duch dosáhl svého vrcholu. Občanské rozbroje i cizí vpády provázené loupežemi, hladem a morem, spůsobily, že se počalo věřiti, jakoby se blížil konec světa. Bylo vypátráno, že tajuplný počet zvířete ve zjevení znamená rok 1666, a bázlivých duší zmáhal se strach, že již počíná to odpadání věřících, o němž ve Zjevení se mluví.

Většina lidu snad nesdílela tyto obavy, avšak všichni byli přesvědčeni, že útrapy, jimiž byli navštíveni, jsou trest boží za to, že se odchýlili od starodávných obyčejů. I bylo zřejmo, že na Rusi se udály tou dobou veliké změny. Pravoslavná Rus byla poškvrněna kacířstvím. Cizinci, již

holili brady a kouřili prokletou trávu, usazovali se v Moskvě, a carové nejen s nimi obcovali, ale i mnohé zvyky od nich přijímali. Kromě toho i vláda počala zaváděti novoty a opravy, jež nenacházely zalíbení u lidu. Země byla nakažena „kacířstvím“, skrytým ale zkazonosným jedem, jenž se vyskytoval ve všem, co přicházelo z ciziny a ohrožoval duchovní i tělesné blaho věřících. Byl to mor, ano horší než mor; tent zabijí toliko tělo, ale kacířství zabijí tělo i duši a sprovozuje oboje do pekelného ohně.

Kdyby vláda byla zaváděla opravy zvolna a obezřetně, šetříc pokud možno skutečných forem, mohla vykonati mnoho, aniž by byla vyvolala náboženský poplach.

Místo toho hnala úprkem proti všem předsudkům i starodávným obyčejům, čímž přinutila lid ke zjevnému odporu. Po zavedení umění knihtiskařského nadešla potřeba, aby se učinil výběr nejlepších textů pro liturgii, žaltář a jiné náboženské knihy. Bedlivějším prohlednutím knih vyšlo na jevo, že nevědomostí a nedbalostí opisovačů vloudilo se množství chyb do rukopisů, jichž tehdy se užívalo. Toto objevení vedlo k dalšímu pátrání, jehož následkem bylo odhalení jistých nesprávností v obřadech. Hlavní chyba nalezena ve spůsobu pravopisu slova „Ježíš“, a hlavní nesprávností v obřadech bylo nepatřičné skládání prstů při dělání znamení kříže.

Slavný Nikon, tehdejší patriarcha, umínil si tyto vady napraviti a k tomu účelu nařídil, aby se mu vydaly všechny liturgické knihy i staré ikony, jež prý nahradí novými. Tomu však opřelo se duchovenstvo i lid, považujíce tyto „Nikonianské“ novoty za kacířství, a přidrželi se starých ikon, starých mešních knih i obyčejů co jedině

bezpečné kotvy, která dovede zachrániti věřícího od věčného zatracení. Patriarcha nadarmo ujišťoval lid, že změna tato je toliko návratem k dřívějším formám, jež posud se zachovaly v Řecku a Cařihradu. „Řecká církev," dalo se mu za odpověď, „už není prosta kacířství: pravoslaví utrpělo násilím Mohameda, a Řekové pod syny Hagary odpadli od starodávného učení." Kletba, již církevní sněm vyřknul nad těmito odštěpenci, neměla většího účinku, než domluvy patriarchovy. Setrvali ve své zatvrzelosti, a naprosto odmítali domnění, že svatí a mučedlníci nebyli by se dle starých forem dobře modlili nebo křižovali. „Nikoli tito svatí mužové, ale nynější patriarcha a jeho rádcové jsou kacíři. Běda, běda nám!" hořekovali mniši kláštera Solovetska, když nové knihy se jim dodaly do rukou. „Co jste učinili se synem božím? Vraťte nám ho! Vy jste nám změnili Isusa na Jisusa! I pomyšlení na to je hříšné, neřku-li hříchu se dopouštět!" Na to stateční mniši zavřeli vrata klášterní a postavili se na odpor patriarchům, církevnímu sněmu i caru; teprvé po sedmi letech vzat byl klášter ozbrojenou silou.

Vyobcováním, jež církevní sněm uvalil na tyto odštěpence, octli se oni mimo lůno církve a světská moc počala je pronásledovat. To však mělo toliko účinek, že pronásledovaní upevnili se ještě více v přesvědčení, že církev i car stali se kacíři. Na tisíce rozkolníků prchalo přes hranice do Polska, Pruska, Švédska, Rakouska, Turecka, na Kavkaz a na Sibiř. Jiní poschovávali se v severních lesích a lesnatějších krajích poblíže hranic polských, kde se živili orbou a rybářstvím; modlili i křižovali se a pohřbívali své mrtvé dle obyčeje pradědů. Severní lesy byly jim nejmilejším úkrytem, jejž vyhledávali všichni, kteří chtěli víru svou za-

chovati nepoškvrněnu. Tu učenější a s Písmem i zlomkovitými překlady z řeckých otců, jakož i s důležitými usneseními ekumenických sněmů obeznámělejší odštěpenci skládali polemické i poučné spisy proti kacířství a na utvrzení věřících. Horliví misionáři přestrojeni za kupce, šantročili a byli rozesýláni na všechny strany rozsívati semeno živé, jež však úřadní církev nazývala koukolem ďábelským. Kdykoli vláda vyčenichala jejich skrýš, obyvatelé prchali před „žravými vlky“, avšak mnozí zfanatisovaní mužové i ženy zapalovali své domy a dobrovolně hynuli v plamenech. V Paleostrovském klášteře na př. dobylo si v roce 1687 asi 2.700 fanatiků koruny mučenické; i mnoho jiných případů zaznamenáno v letopisech rozkolu. Zjevení sv. Jana pilně se čítalo, jakož se děje skoro vždy, nastane-li náboženská rozechvěnost, a následkem toho počaly se šířiti ztřeštěné názory o nadcházejícím tisíciletí a blízkém příchodu ancikrista; i ancikrist se skutečně zjevil!

Člověk, jehož lid považoval za vtěleného zloboha, nebyl nikdo jiný než Petr Velký. Z rozkolnického stanoviska Petr pokládán byl právě za ancikrista; nevyznamenávalť se zbožným a vážným životem dávných carů, aniž měl v uctivosti, čeho lid nade vše si vážil.

Jedl, pil, obcoval s kacíři, mluvil jejich jazykem, nosil jejich kroj, volil z nich nejdůvěrnější své přátele, a přál jim více než svému vlastnímu lidu. Představme si hrůzu a rozčilení, jež papež by spůsobil mezi zbožnými katolíky, kdyby se jim krásného dne objevil v tureckém kroji a z pašů volil své hlavní rádce. Hrůza, již jednání Petrovo vzbudilo u velké části jeho poddaných, nebyla o nic menší! Nemohlť si chování jeho vysvětlit jinak, než že je ďáblem posedlý, a každý jeho čin pře-

svědčoval je o satanském jeho původu. Zavedené počítání lidu či „revise“ nebylo nic jiného než pokus, aby veškeren lid, jenž zapsán byl v knize života, uveden byl do služby Belzebubovy. I nový název „imperator“ měl v jejich očích ďábelský význam. Průvodní listiny, na nichž skvěl se císařský znak, byly pečetí ancikristovou. Nařízení, aby se holily brady, směřovalo k znepodobení „obrazu božího“, dle něhož člověk byl stvořen; po kterém Kristus pozná své věrné v den soudný. Změna v kalendáři, jíž novoroční den přeložen byl z měsíce září na leden, znamenala zrušena „leta páně“ a zavedení satanského letopočtu.

Z důvodů, jichž se užívalo k takovýmto domněnkám, uvedu toliko jeden. Svět, rozumovalo se, nemohl být stvořen v lednu, jak tomu vlastně chtěl kalendář, jelikož jablka v tomto měsíci nejsou ještě zralá, a Eva nemohla být pokoušena, jakož psáno v Písmě.

Tento názor o Petru a jeho opravách zakořenil se ještě hlouběji následkem krutého pronásledování, jež nastalo na počátku jeho panování. Odštěpenci bývali stále usvědčováni z politické nespolehlivosti, zejmena, že „zneuctívali císařskou výsost,“ začež byli bez milosrdenství mrskáni, mučeni a odpravováni. Když pak Petru se podařilo, zlomiti veškeren ozbrojený odpor, a celé hnutí nezdálo se mu ohrožovati jeho trůn, jal se prováděti politiku, která šla lépe k jeho osobní povaze. Měl-li sám nějakou náboženskou víru, není jisto, ale jisto je, že neměl ani jiskry náboženského fanatismu. Zabývaje se výlučně světskými záležitostmi, neměl chuti, všímati si spletených otázek o náboženských obřadech, a bylo mu veskrze jedno, jak poddaní jeho se modlí nebo kří-

žují, jen když poslouchali jeho rozkazů ve světských záležitostech a správně odváděli daně.

Jakmile politické ohledy dovolovaly mírnost, učinil konec pronásledování a v roce 1714 konečně vydal ukaz toho smyslu, že všichni odštěpenci mohou žíti neobtěžováni, zapíšou-li se do úředních seznamův a podvolí-li se platiti dvojnásobnou daň z hlavy. Později dovolilo se jim vykonávati své starodávné obřady zcela svobodně s tou podmínkou, aby platili jistou pokutu na penězích.

Nastoupením Kateřiny II., této přítelkyně filosofů, rozkol octnul se v novém období. Kateřina, proniknuta názory o náboženské snášelivosti, jež v západní Evropě se šířily, zrušila pokuty, jimž rozkolníci byli podrobeni, a zvala v cizině zdržující se uprchlíky do vlasti. Tisíce jich přijali toto pozvání, a mnozí, již posud se skrývali před úřady, stali se bohatými a váženými kupci. Zvláštní poloklášterní náboženské obce, jež dosud vyskytovaly se toliko v lesích krajův severních i západních, počaly se objevovati i v Moskvě a byly uznány úřady. S počátku objevily se ve způsobě nemocnic a chorobinců pro starce a neduživé, však v brzku staly se pravidelnými kláštery, jejichž představení vykonávali duchovní moc nejen nad obyvateli těchto ústavů, ale i nad všemi přívrženci této sekty po širém prostranství celé říše.

Od té doby až po dnes politika vládní kolísala mezi dokonalou snášelivostí a činným pronásledováním, jež však nikdy nebývalo rázu příliš čenichavého. Ruská církev dbá při pronásledování, jakož i při mnohých jiných projevech toliko zevnějších forem. Neusiluje vykořeniti kacířství z mysli člověka, ale klidně za pravoslavného pokládá každého, kdo co rok přichází k zpovědi a k přijímání, a kdo se nedopouští zjevného proti

ní nepřátelství Kdož k vůli svému pohodlí mohou podobné ústupky učinit, jsou prosti všech nepříjemností, a kdo nerad zahrává se svým svědomím, může se vytočit jinak.

Farní duchovenstvo, jež se chová k záležitostem duchovním lhostejně a na své povolání pohlíží toliko se stanoviska peněžního, nenávidí sektářství, a tož proto, že ztenčuje jejich příjmy ztenčováním jejich věřících. Této žehravosti sektář může odpomoci, podrobí-li se peněžní oběti, což obyčejně vede k dokonalé shodě mezi duchovním i kacířem. Duchovní dostává své důchody, jakoby všichni osadníci náleželi k státní církvi a osadníci si mohou věřiti jak a co chtějí.*)

Tímto ne valně správným ale pohodlným způsobem zabezpečuje se náboženská snášelivost ve značné míře.

Byl-li uspokojen duchovní, třeba ještě smířiti policii, která též vymáhá na kacířích svou daň; avšak vyjednávání nebývá příliš obtížné, neboť jest v prospěchu obou stran, aby žily po dobrém a v přátelské shodě.

Rozkolníci nacházejí se tedy v témž postavení jako za Petra I.; platí daně a žijou bez překážek; rozdíl je v tom, že odváděné peníze nejdou do císařské pokladny.

Tyto vnější změny v historii rozkolu měly veliký vliv na vnitřní jeho vývoj. Při vyloučení svém z panující církve rozkolníci neměli ani určitého řádu, ani kladného vyznání. Jediná páska, která je vespolek pojila, bylo nepřátelství vůči „Nikonianským novotám“, jakož snaha, aby zachovali víru i obyčeje svých otců v neporušenosti.

*) Týž poměr panoval mezi anglikánskou církví a Dissentry, což vedlo k mnohým sporům. *Překl.*

S počátku ani nepomýšleli na zřízení určité jakési organisace. Mírnější doufali, že car sám ujme se pravoslaví, a potřeštěnější očekávali konec světa. V obou případech bylo jim posečkat nějakou dobu a chrániti se veškerého kacířského poškvrnění i styku s královstvím ancikristovým. Avšak léta mijela a žádné z těchto očekávání se nesplňovalo.

Fanatikové nadarmo očekávali zvuk soudní trouby, jakož i zjevení Krista přicházejícího s anděly, soudit svět. Slunce vycházelo i zapadalo, roční časy střídaly se pravidelně, ale konec světa nenadcházel. Ani světská moc nevracela se k staré víře. Nikon padl za oběť dvorním piklům i své vlastní pýše, a byl formálně sesazen. Car Alexis v plnosti času povolán byl na věčnost, avšak ani nejmenší známka se nejevila, že staré pravoslaví by počalo znovu nabývati půdy. Znenáhla rozkolníci čelnější rozuměli, že musejí počíti s přípravami — nikoliv k soudnému dnu — ale k zařízení pozemské budoucnosti, a že je nevyhnutelno, utvořit jakousi stálou formu církevních řádův. V tom díle hned s počátku narazili na obtíže nejen praktické ale i theoretické.

Pokud se jen vzpouzeli vládním novotám, zdáli se být úplně jednomyslní. Když však počali nahlížeti, že negativní či záporné jejich stanovisko nedostačuje, a že novému jejich stanovisku je třeba theoretické určitosti, počaly mezi nimi vznikati různice. Všichni byli sice přesvědčeni, že ruská církev je kacířstvím prosáklá, a že má antikrista ve svém čele, avšak nevěděli si rady, co by měli počíti, kdož nechtějí sklánět kolena před synem zkázy. Dle protestantského názoru tyto rozpaky by se byly odklidily tím, že by si zřídili vlastní svou církev a modlili se k Bohu svému dle nejlepšího svého vědomí a svědomí. Avšak tehdej-

ším Rusům podobný názor zdál se ještě ohavnější než novoty Nikonovy. Tito lidé byli pravoslavní až do kosti — královštější než král sám, a dle pravoslavných názorů má se založení nové církve za pošetilost. Domnívali se, přetrhne-li se řetěz historické posloupnosti, že církev musí přestat právě tak, jako zaniká starodávný rod, umírá-li poslední jeho představitel bez potomstva.

Jestliže tedy církev zanikla, není už žádného prostřednictví mezi Kristem a jeho lidem, svátosti pozbyly své působivosti, a lidstvo je zbaveno prostředků k nabytí milosti.

O této důležité věci povstala mezi rozkolníky různá mínění. Někteří vyznávali, že církevní úřadové od pravé víry sice odpadli, ale církev že trvá dále obcováním těch, již zamítli novoty. Jiní směle hlásali, že pravoslavné církve už není, že dřívější prostředky milosti vzaly za své, a že ti, již se přidrželi pravé víry, mají spasení svého vyhledávati, nikoli v svátostech, ale v modlení a jiných pobožnostech, jež nevyžadují spolupůsobení kněží řádně vysvěcených. Tak povstala nová roztržka mezi rozkolníky.

Jedna strana podržela veškeré svátosti i starodávné obřady, druhá zamítla svátosti i mnohé obřady z důvodů, že skutečného kněžstva už není, a proto že svátosti nemohou míti působivosti. Prvnějším je jméno „Staroobřadci“, druzí nazývají se „bezpopovci“, tolik co lidé bez kněží.

Pozdější dějiny těchto dvou rozkolnických sekt valně lišily se od sebe. Staroobřadci byli prostě církevními konservativci, již se vzpouzeli proti všem novotám, a co pevný celek nebyli různými názory znepokojováni. Bezpopovci však, kteří se pídili po nějakém novém prostředku

k spasení, rozdrobili se na nekonečné množství menších sekt.

Staroobřadcům nastaly obtíže, jež ukliditi podařilo se jim teprvé nedávno.

S počátku měli ve svém středu dostatek vysvěcených kněží k vykonávání obřadů, ale nenašli prostředků, jimiž by docházející zásobu byli mohli doplňovati. Neměli biskupů, a dle pravoslavného vyznání je ke zřízení nižšího duchovenstva potřebí vysvěcení biskupského. Při vypuknutí roztržky jeden biskup sice přidal se k rozkolníkům, avšak brzo zemřel, nezůstaviv žádného nástupce, a z ostatních biskupů nikdo nechtěl odvážiti se k podobnému kroku.

Po nějakém čase pocítila se potřeba biskupského posvěcení ještě naléhavěji, a tu je zajímavo pozorovati, jak tito přísní tvrdohlavci, již prý by nebyli váhali umříti pro jedinou písmenku nebo puntík svého pravidla, dovedli se přispůsobit novým poměrům. Když počalo být po skrovnu těch kněží, již se zachovali „čistí a nepoškvrnění“ od antikrista a obcování jeho, usnešeno se na tom, že by se mohli z panující církve přijímati takoví duchovní, kteří by formálně odpřísáhli Nikonianské novoty. S počátku však přijímali se duchovní, již došli posvěcení svého před domnělým odpadnutím církve, jako by posvěcení biskupů, kteří se stali kacíři, bylo neplatné. Když ani těch nebylo, učiněn další ústupek toho smyslu, že možno přijímati ty, již byli před roztržkou aspoň křtěni. Za nedlouho se nedostávalo i těch, a tu přijímali se všichni, kdož slavně zřekli se svých bludů; a takových duchovních byla hojnost. Byl-li obyčejný duchovní bez místa, anebo pro nějaký přestupek sesazen, přešel k staroobřadcům, u nichž se mu jistě dostalo laskavého přijetí a slušného platu.

Těmito ústupky staroobřadci pojistili si své trvání, avšak mnozí z nich počali si býti vědomi nedůsledného svého postavení. Neměli vlastních biskupů, a duchovenstvo jejich bylo vysvěceno od biskupů, jež považovali za kacíře. V těchto nesnázích těšili se tím, že se jim podaří na východě vyhledat pravoslavných biskupů, když však i tato naděje jim selhala, usmyslili si, že si zřídí biskupství mezi staroobřadci, kteří za časů pronásledování prchli do Pruska, Rakouska a Turecka. Avšak i tu naskytly se jim ohromné obtíže. Předně potřebovali formelního dovolení od cizí vlády, a za druhé musel se vyskytnout pravoslavný biskup, jenž by byl býval ochoten, vysvětit staroobřadce aneb státi se jím sám. Činěno několik pokusů, avšak vždy nadarmo; teprvé po mnohých letech a s nemalými pletichami povedlo se jim to.

V roce 1848 rakouská vláda udělila povolení k zařízení biskupství v Bělé Krinici v Haliči, nedaleko ruských hranic. Dvě leta na to sesazený metropolita bosenský odhodlal se přestoupiti k staroobřadnictví a uvázal se v nabídnutou mu dioecesi.

Od toho roku staroobřadci mají své vlastní biskupy a nemusejí přijímati kněze vystouplé z panující církve.

Staroobřadci zakusili touto roztržkou mnohých svízelů a pronásledování, ale v celku přece těšili se jakémus takémus klidu a upokojení, jež pocházelo z přesvědčení, že si zachovali prostředky k spasení.

Stav výstřednější sekty kacířů byl mnohem smutnější; byliť přesvědčeni, že svátosti ztratily všechnu svou působivost a všechny prostředky k spasení že jsou navždy ty tam. Věřili pevně, že mocnosti pekelné byly puštěny do světa, že úřadové jsou pouhými pomahači ďáblovými a že

ta osoba, která zaujímala místo dávných a zbožných carů, není nikdo jiný než sám antikrist. Pod dojmem těchto hrozných myšlének rozprchli se do lesů i skrýší, aby uniknouce hněvu zvířete očekávali druhý příchod Páně.

Takový stav věcí ovšem nemohl trvati dlouho. Krajní náboženský fanatism nemůže právě jako jiné nepravidelné poměry na dlouho v lidu se udržeti, není-li nějaké stálé rozchvívající příčiny.

Denní potřeby všedního života mají velice ochlazující vliv na rozechvěnou mysl lidu, jenž si musí dobývati výživu prací rukou svých; a nemírné rozčilování musí se mu dříve nebo později státi osudným. Několik jednotlivců je snad schopno delšího euthusiasmu, ale většina lidí dá se strhnout k větší vroucnosti jen na okamžiky, a upadá v dřívější lhostejnost, jakmile povzbuzující příčina přestává na ni účinkovat.

Všechno to jeví se i v historii „bezpopovců". Kdy se stávalo zřejmým, že konec světa ještě nenadchází a že soustava pronásledování byla zmírněna, střízlivější počali se vraceti do svého domova a oddávati se dřívějšímu způsobu života. Když Petr Veliký později učinil některé politické ústupky, mnohým, kteří ho dříve prohlašovali za antikrista, počal se zdáti méně černý. Toto mínění ujalo se zejména v náboženské obci (Vjugovský Skit) poblíže jezera Oněgy, začež jí byly poskytnuty rozličné výsady s tou podmínkou, aby nedaleké doly zásobovala pracovním lidem. To bylo počátkem nové nauky, která měla vésti k smíru s vládou.

Bedlivějším čtením Písma a starých knih dospěli konečně k názoru, že panování antikristovo bude sestávati ze dvou dob. V prvnější době bude Syn zkázy a Záhuby panovat ve smyslu duchovním, z čehož věrným nepojde veliké soužení; v druhém

objeví se viditelně, a tu jim teprvé nastanou krutá trápení. Druhá doba, dle jejich mínění ještě nenadešla, neboť věrní těšili se svobodě a volnosti. Zda-li je tento výklad ve shodě s proroctvím ve zjevení sv. Jana, je ovšem pochybno, ale vyhovoval těm, již k podobnému názoru dospěli jiným spůsobem, a kteří jen hledali, čím by své stanovisko ospravedlnili. Jisto je, že se k němu mnozí přiznali, a počali dávati císaři, což jest císařovo, totiž modliti se za cara a odvádět daně.

Toto chytré narovnání nebylo ode všech bezpopovců přijato, ano mnozí považovali je za dílo ďáblovo. Mezi těmito nesmířitelnými zvláště vynikal jistý sedlák Theodosi, člověk nevalně vzdělaný, ale neobyčejné duchovní síly a pevné povahy. Roznítil znovu utuchlý fanatism svým kázaním a spisy, jež docházely v opisech velikého rozšíření, a založil novou sektu v hornatém kraji poblíže hranic polských.

Tak rozpadli se bezpopovci ve dvě strany; jedna, nazvaná „pomorci“ (žijící blíže moře), smířila se aspoň částečně se světskou vládou; druhá však, která se přidržela zakladatele svého Theodosa a po něm se pojmenovala, přidržela se starších názorů a nepovažovala cara za nic jiného než za antikrista.

Fanatism Theodosianů byl s počátku velice divoký, však za nedlouho počal ochabovati pod vlivem, jenž zmírnil i fanatism pomorců. Za volnějšího a smířlivého panování Kateřinina vedli život klidný, a mnozí z nich velice zbohatli obchodem. Přemrštěná jejich horlivost a výlučnost počala ještě více brátí za své pod vlivem hmotného blahobytu, jakož i mnohých styků s jinými třídami, ve které počali vcházeti, když si byli vymohli dovolení ke stavbě kláštera v Moskvě.

Představený tohoto kláštera získal si svou chytrostí jakož i ohromným bohatstvím přízně nejen nižších úřadů, jež bylo snadno podkoupit, ale i nejvznešenějších hodnostářů, čímž si pojistil na mnohá leta plnou moc nad veškerými bezpopovci.

„Sláva jeho," vypráví se, „zaznívala po celé Moskvě, a ohlas její doléhal až do Petropole (Petrohradu), Rigy, Astrachanu, Nižního Novgorodu, a jiných zbožných zemí." Když vyslanci přicházeli k němu na radu, vrhali se před ním na kolena, jako před nějakým mocnářem tohoto světa.

Jelikož tento „hrdý patriarcha Theodosianů" žil nejen v pokoji ale i v nádheře a rozkoši, nemohl hřmíti proti „žravým vlkům", s nimiž žil v nejlepší shodě, a buditi hněv svých stoupenců živým líčením „hrozných běd a pronásledování lidu božího", jako činíval zakladatel sekty.

Nesměl sice zřejmě odpadnouti od základního učení, ale názory o antikristu nechal vejít v zapomenutí, a příkladem svým dával věřícím na rozum, že opatrností a ústupností mohou si zaříditi velmi pohodlné živobytí i na tomto zkaženém světě. Sémě toto padlo na úrodnou a připravenou půdu.

Věřící znenáhla počali zapomínati na svůj dřívější fanatism, a dovedli od té doby přispůsobiti se k stávajícímu pořádku věcí, třeba dřívějších svých názorů v theorii se nevzdávali.

Poznenáhlé zmírnění a uchlácholení původního fanatismu těchto dvou sekt jeví se i v jejich názorech o manželství, v nichž po čase nastal rovněž důkladný převrat, jako v jejich ponětí o antikristu. Dle pravoslavného učení manželství je svátostí, již může vykonávat toliko posvěcený kněz; uzavírání sňatku bylo tedy popovcům holou nemožností. V prvnější dobu jejich sektářství hodilo

se jejich bezženství k tehdejším poměrům. Žili v ustavičném strachu před pronásledováním, putovali z místa na místo, a není tudíž divu, že tito trpitelé za víru necítili náklonnosti ke svazku manželskému, a spíše poslouchali mnichův, kteří jim kázali o krocení žádostí tělesných.

Uvážíme-li, že ruský lid považuje bezženství (celibat) i v obyčejných poměrech za příznak vyššího křesťanského života, můžeme si snadno pomyslit, co asi soudili o manželství v době protivenství, a kdy druhé příští Páně co hodinu očekávali. I když první postrach pominul, všechny obce věřících setrvaly v mínění, že manželství není nic než souložnictví, jehož všickni věřící by měli se varovati. Následky však dokázaly, že bezženství ve článku víry nepojišťuje nepoškvrněnost a čistotu v životě. Za nedlouho počal vznikat zvláštní druh „sirotků“, a to nejen ve vesnicích rozkolníků, ale i v obcích, jež slynuly přísným asketickým životem. Jelikož tito sirotci neznali svých rodičů, nevěděli ani o poměrech pokrevenství, což vedlo k nejohavnějšímu obcování příbuzných osob mezi sebou. Učení o bezženství spůsobilo ještě jiné nepohodlí ve praktickém životě. Rolník zajisté potřebuje pomoci ženiny v domácnosti i při hospodářství. Počala tedy za nedlouho jeviti se potřeba znovuzřízení rodinného života, a tato potřeba došla výrazu svého v článku učení, jejž přijali na pomoc Theodosiáni.

Psala se učená pojednání a rozšiřovala se v rukopisech, ozývaly se prudké hádky i spory, jimž měl posléze učiniti konec veliký sněm, svolaný do Moskvy.*) Věc, o níž se jednalo, ovšem

*) Nemohu se zde pustiti do podrobností těchto pamětihodných sporů, ale to chci podotknouti, že jsem při

nikdy nedošla jednohlasného vyřízení, avšak většina přece prohlásila se ve prospěch manželství, a uzavírala manželské svazky, jež sice před zákonem a církví neměly pražádné platnosti, ale v každém jiném ohledu byly řádné. Kdyby vláda se byla chovala k tomuto hnutí příznivě, byla by ucpala jeden z hlavních pramenů sektářského fanatismu. To se však nestalo, a sice následkem ponoukání duchovenstva, jež nechtělo o ústupcích ani slyšet.

Teprvé za poslednějších let docílena byla jakási obapolná shoda.

Toto odpadlictví či ústupnost jedněch vzbudilo tím tvrdošijnější fanatism u druhých. Někteří, již posud hleděli utajiti původ „sirotků“, počali nyní směle hlásati, že tato třída lidí je náboženskou nutností, neboť aby člověk došel spasení, jest třeba, by se kál, i aby se mohl káti, nutno aby hřešil.

Tou dobou dřívější názory o antikristu objevily se opět, a to následkem horlivého kázaní sedláka Filipa; ten založil novou sektu „Filipistů“, jež trvá dosud. Drží se starého učení, že car je antikrist, a že duchovní i světští úřadové jsou sluhy ďáblovými, k čemuž ovšem přispěla zkaženost a hrabivost úřadů, kterouž do nedávna slynuly. Tito Filipisti neprotiví se úřadům zjevně, avšak smělejší nikterak netají se míněním a názory svými, což lze snadno poznati dle přísného jejich pohledu, puritanských mravů a farisejského strachu, s jakým se odvracejí ode všeho, co považují za kacířské a nečisté. Někteří prý jsou tak výstřední, že ulomí i zahodí kliku, jestliže dotknul se jí kacíř.

---

jich studiu býval nemálo překvapen jejich dialektickou silou jakož i logickou obratností. Některá pojednání napsaná prostými rolníky, snesou porovnání s disputací středověkých scholastiků.

Zdálo by se, že jsme se octli u posledního stupně fanatismu; však ve skutečnosti ani tento farizejský puritanism nevyhovoval. Tito noví horlivci, již se vyskytli za Kateřiny II., ale vzbudili pozornost úřadů teprvé za Mikuláše, kárali lhostejnost bratří a založili novou sektu, kteráž by zachovávala přísnost, panovavší hned na počátku roztržky. Tato sekta trvá dosud, a přívrženci její nazývají se „Kristovým lidem“ (Kristóvyje ljudi); jest však obecněji známa jmenem „poutníků“ (stranniki) anebo „uprchlíků“ (běguny). Ze všech je tato sekta stávajícímu pořádku věcí nejvíce nepřátelská. Členové její nepřestávají na tom, že zatracují odvod k vojsku, placení daní, vydávání pasů, a vůbec vše, co vychází od duchovních nebo světských úřadů, ale považují za hřích obcovati s kacířskými pravoslavnými, a míti styky s kýmkoli, neuznává-li jejich výstředních názorů. Držíce se učení o antikristu s největší krajností prohlašují cara za nádobu ďábelskou a státní církev za hnízdo otce lži, jakož i každého, kdo úřadům se podrobuje, za pokolení pekla. Dle toho vyznání nesmí ten, jenž chce uniknout příštímu hněvu, míti ani domu aniž stálého příbytku, musí přetít veškeré svazky se světem a bloudit s místa na místo. Praví křesťané jsou jen cizinci a poutníci tímto životem, a kdo se chytá světa, se světem zahyne.

Taková je nauka těchto poutníků; avšak i tato sekta pocítila potřebu ústupků a dohodnutí. Jelikož ruské lesy k potulnému životu se nehodí, tito poutníci museli připustit do svého středu tak zvané světské bratry, totiž lidi, kteříž dle jmena sice náležejí k sektě, ale vedou život jako obyčejní smrtelníci, totiž hledí si výdělků a výživy. Tito bratří žijou ve vesnicích i městech, provozují

orbu i obchod, přijímají od úřadů průvodní listiny, odvádějí daně a vůbec ve všem si vedou jako věrní poddaní.

Hlavní jejich náboženskou povinností je, poskytovati pokrmu a útulku horlivějším bratrům, již si zvolili život potulný, dle nauky i ve skutečnosti. Teprvé když cítí, že život jejich schyluje se ku konci, hledí se oddělit od kacířského světa, a to tím, že se dávají vynášeti do lesů nebo do zahrady, aby vypustili ducha pod širým nebem.

Z toho vysvítá, že u ruských rozkolnických sekt jeví se jakési stupňování fanatismu, v němž se odráží historie veliké náboženské roztržky západní Evropy v sedmnáctém století. „Poutníci“ jsou představiteli těch, kdož přijali a udrželi učení o antikristu v nejkrásnější formě, a nástupci těch, již prchli do lesů od hněvu šelmy i aby očekávali příští Kristovo. Filipisté přijali tyto myšlenky poněkud zmírněné, a přišli k poznání, že je si třeba hleděti výživy, než zazní hlas trouby v den soudní. Theodosiani představují ty, již jsou s předešlou sektou v učení za jedno, kteří však uznali potřebu, podati se moci i vládě, aniž by se zřekli svého přesvědčení. Pomorci zachovali své názory rozkolnické, avšak smířili se s mocí světskou.

Staroobřadníci konečně liší se odevšech ostatních sekt tím, že zachovali obřady a zavrhli toliko duchovní autoritu panující církve.

Kromě těchto rozkolnických sekt jsou ještě menší společenstva (tolki), jež vzájemně se liší nepatrnými věcmi. V některých krajích má prý každá vesnice dvě samostatné sekty,*) zejmena

*) Překladatel dovolí si uvésti Adama Smitha, jenž ve svém díle Wealth of Nations dovozuje, „že četnost sekt zabezpečuje nejúplnější náboženskou svobodu.“ Anglie, Amerika, Uhry jsou toho důkazem.

pak mezi kozáky donskými i uralskými, kteří jsou větším dílem potomci těch, již prchli před pronásledováním.

Ze všech sekt staroobřadníci jsou nejblíže k úřadní církvi. Mají tytéž články víry, skoro tytéž obřady, a ve kterých se různí, nejsou podstatné.

Vláda pokusila se na počátku tohoto století, aby je uvedla do ovčince státní církve, zřídivši zvláštní kostely, v nichž směli vykonávati své zvláštní obřady s podmínkou, že budou přijímati řádně vysvěcené kněze a podrobí se církevní právomoci. Tento pokus však se nezdařil. Většina staroobřadníků považují ho jako past, a tvrdí, že církev tímto ústupkem sama si odporuje.

„Církevní sněm v Moskvě," říkají, „dal naše otce do klatby proto, že se přidrželi starých obřadů, a zároveň prohlásil, že spíše celý svět na ruby se obrátí, než by tuto klatbu odvolal. Svět se na ruby neobrátil, ale kletba byla odvolána." Tohoto důvodu by si měli dobře všímnouti, kdož věří v neomylnost církevních sněmů.

Vůči bezpopovcům vláda počínala si vždy s větší přísností, která bývala časem i ospravedlněna z té příčiny, že sektářství mívalo politický i náboženský význam. Takový stát jako Rusko nemůže se mít lhostejně k sektám, jež kážou povinnost soustavného protivení-se občanským a církevním úřadům a vyznávají učení, jež vede k hrubé nemravnosti. Důvod tento má sice svou váhu, avšak mně se zdá, že politika, která měla zlo zmenšit, ještě je zvětšila. Místo aby rozptýlila názor, že car je antikristem, přísnou a rovnou spravedlností trestajíc skutečné zločiny a provinění, vláda přispěla k sesílení tohoto přesvědčení tím, že pronásledovala ty, již se nedopustili žád-

ného zločinu kromě toho, že chtěli ctít Boha dle vlastního svědomí, tím, že zabraňovala a tresty stíhala sňatky, jež, třeba nezákonné, byly nejjistějším prostředkem, aby se fanatikové navrátili k zdravému společenskému životu. Na štěstí bylo od tohoto pobloužení nedávno upuštěno.

Od počátku panování Alexandra druhého zahájena byla politika smíru a mírnosti, a osvědčila se mnohem prospěšnější než dřívější pronásledování. Rozkolníci nevrátili se sice do úřadního stáda, ale pozbyli mnoho fanatismu a výlučnosti.

Počet sektářů je povážlivě velký. Staroobřadníků a bezpopovců je prý sedm milionů, a protestantů i ztřeštěnějších sekt čítá se na tři miliony. Je-li tento počet správný, tvoří sektáři asi osmý díl veškerého obyvatelstva říše. Nemají ve svých řadách šlechty, ani tak zvané osvícenější třídy, ale za to se k nim přiznává celá třetina nejbohatší třídy kupecké jakož i většina donských kozáků, a všichni kozáci uralští.

Za těchto okolností je důležito věděti, jak tito sektáři jsou politicky spolehlivi. Mnozí myslí, že by se zprotivili vládě, kdyby zbouření vypuklo nebo cizí vojsko vtrhlo do země; jiní ovšem mají za to, že toto nebezpečí je naprosto bezpodstatné.

Já se přidávám k mínění druhému, v čemž mne utvrzují mnohé důležité události, jako nájezd Francouzů v roce 1812, krimská válka a polské povstání.

Veliká většina rozkolníků a kacířů jsou věrnými poddanými carovými. Výstřednější sekty ani kdyby se odhodlaly k zjevnému nepřátelství proti vládě, nejsou dosti silny počtem, pohlížejí na všechny cizozemce s největší nedůvěrou a nejsou tudíž přístupny jejich vlivu. Avšak kdyby se i veškeré sekty chtěly nepřátelsky chovat k vládě,

nebylo by žádného nebezpečí, jelikož nepřejou jedna druhé a jsou naprosto neschopny společného jednání.

Sektářství tedy nehrozí žádným politickým nebezpečím, má však přece značný politický význam. Dokazuje, že ruský lid naprosto není tak poddajný, jak se obyčejně myslí, a že je schopen zarytého trpného odporu, myslí-li, že se jedná o důležité záležitosti. Ten tvrdošijný důraz, s kterým po staletí hájil svou náboženskou svobodu, objeví se někdy také na zápasišti světské politiky.

Kapitola V.

Pastýřská plemena na stepi.

(Proč jsem podnikl tuto cestu? — Vzezření vesnice. — Zvláštní případ. — Prolhanost sedláků. — Objasnění tohoto zjevu. — Procituji v Asii. — Baškirský aul. — Oběd po tatarsku. — Kumys. — Baškirský trubadur. — Poctivý Mehemet Zian. — Skutečný hospodářský stav Baškirů vysvětluje známou filosofickou nauku. — Proč pastýřské plemeno chápe se orby. — Pravá step. — Kirgizové. — Psaní od Čengis khana. — Kalmuci. — Nogajští Tataři. — Zápas mezi kočovnými hordami a zemědělskými osadníky.)

Ztráviv nějakou dobu mezi Molokány v jižnější části kraje samarského, zamířil jsem na východ, maje v úmyslu, navštíviti Baškiry, tatarské to plemeno, jež, jak se mně tvrdilo, dosud zachovalo kočovné své obyčeje. Dvojí příčina pobádala mne k této cestě.

Bývalo vždy mým přáním, spatřiti nějaký zbytek těch strašných kočovných plemen, jež kdysi podmanily Rusko, a hrozily záplavou celé Evropě,

totiž těch tatarských hord, jež neodolatelnou silou i ukrutností získaly sobě pověsti „biče božího“.

Kromě toho šlo mně také o to, abych prostudoval stav pastýřského života, a byl jsem velice povděčen, když naskytla se mně vhodná k tomu příležitost.

Čím dále jsem pronikal na východ, tím více měnilo se vzezření vesnic. Obyčejné dřevěné domy s vysokými a příkrými střechami znenáhla ustupovaly chalupám s ploskými střechami, jež byly vystavěny ze zvláštního druhu nepálených cihel, dělaných z bláta a slámy. Pozoroval jsem také, že lidnatost řídla a množství úhorné půdy přibývalo. Sedláci byli patrně bohatší než podél Volhy, ale naříkali, jako ruský sedlák vůbec, že nemají dostatek půdy. Na mou otázku, proč nevzdělávají těch tisíc jiter půdy, ležící kolem nich ladem, odpovídali, že osívali tuto půdu již po několik let, a nyní že jí musí dát odpočinout.

V jedné vesnici, kudy jsem cestoval, udal se velmi charakteristický případ. Vesnice tato jmenovala se „Ivanovka samovolnaja“. Můj soudruh než jsme vyměnili koně, dal se do řeči s několika sedláky a vyptával se jich na původ tohoto neobyčejného jmena, a dopídil se zajímavého úryvku místní historie.

Zakladatelé této vesnice usadili se na této půdě bez dovolení majitelova a bránili se tvrdošíjně proti pokusům o jich vypuzení. I vojsko se dostavovalo, aby je zahnalo, avšak jakmile odešlo, vrátil se tento samovolný či svévolný lid opět na své místo, a to tropil tak dlouho, až majitele, jenž se zdržoval v Petrohradě, omrzelo toto věčné s nimi se tahání, i ponechal je na místě, jež si byli vyvolili. Jednotlivé události tohoto děje byly nám vypravovány s velikou podrobností, což trvalo

přes půl hodiny. Po celou tu dobu jsem pozorně naslouchal, a když vypravování bylo u konce, vyndal jsem svůj zápisník, abych si zaznamenal, co jsem slyšel. Počal jsem se vyptávati, v kterém roce se to stalo, ale nedostal jsem žádné odpovědi. Sedláci dívali se jeden na druhého významným spůsobem a mlčeli. Domnívaje se, že snad neporozuměli mé otázce, tázal jsem se po druhé, při čemž jsem opakoval část toho, co mně bylo právě pověděno. Tu mne překvapili, ano zarazili odpovědí, že nikdo nic podobného neřekl. Dovolával jsem se svého přítele, zdali mne neklame sluch, nebo nejsou-li smysly mé zmámeny, ale ten se jen usmál a obrátil stranou.

Teprvé když jsme vyjeli z vesnice, vysvětlila se celá záhada. Můj přítel mne ujistil, že jsem dobře slyšel, co se povídalo, ale moje náhlá otázka jakož i zápisník že vzbudily podezření sedláků a učinily konec jejich sdílnosti. „Vlastně myslili," vykládal mně, „že jste úřadník, a že byste nasbíraných vědomostí užil k jejich škodě. Proto se jim zdálo nejbezpečnějším, jestliže všechno zaprou. Vy ještě, pane, neznáte ruského mužíka."

Této poznámce jsem ovšem přisvědčil, avšak od té doby znám mužíka lépe, a podobný případ už by mne nezarazil. Delším pozorováním dospěl jsem k přesvědčení, že většina ruských sedláků, mají-li jednání s úřady, považují nejnestoudnější lež za zcela slušný spůsob sebeobrany. Je-li mužík zapleten v trestní záležitost, a zavedlo se s ním trestní vyšetřování, počne se vytáčet vymyšlenými pohádkami.

Smýšlenky jeho jsou samá lež od prvního slova do posledního, však on je hájí statečně, pokud jen dost málo možno. Pozoruje-li, že půda se pod ním boří, prohlašuje s nemalou upřímností, že

vše co řekl, je lež, a že učiní nové vyznání. To setkává se s týmž osudem jako první a on nabízí třetí. Zkouší jedno po druhém, jakoby nahmatával cestu, až se mu podaří něco, co se dá z těžka vyvrátit. Tato prolhanost není o sobě faktem zvláštním, neboť provinilci kteréhokoli dílu světa odchylují se od pravdy, upadnou-li v ruce spravedlnosti. Zvláštností je, že odvolává svá lživá udání s klidnou tváří hráče v šachy, jenž žádá svého soupeře za dovolení, aby směl opravit neobezřelý tah.

Za minulé soustavy vyšetřovací, která byla zrušena před desíti lety, vtipnější zločinci dovedli toho, že jejich odsouzení se protahovalo celá léta.

Takovéto případy ovšem překvapují cizince, jenž potom pronáší velmi přísný soud o ruských sedlácích vůbec. Čtenář se ještě pamatuje, co o této věci řekl Karel Karlič.

Podobné úsudky slýchal jsem od Němců v nejrozmanitějších končinách země; ano i vynikající Slavjanofil doznal veřejně, že ruský sedlák je náchylen k proněvěře. Já však myslím, že je třeba činit rozdíl. Nevěřím, že by panovala mezi sedláky prolhanost, jedná-li jeden s druhým nebo s osobami, v něž má důvěru. Jen má-li jednání s úřady, sedlák ruský stává se obratným lhářem. Selský stav byl po celá století vydán libovůli a nemilosrdnému vydíračství těch, již byli jeho pány, a jelikož ani zákon mu neposkytoval ochrany, musel se sám hájit chytrostí a potměšilostí.

Tím arci se vysvětluje „orientalská prolhanost“, o níž cestovatelé po východě tolik píšou. Je následkem bezzákonného stavu společnosti. Pomysleme, že by pravdomluvný Angličan upadl mezi loupežníky, nebo divochy. Zdaliž i on, nebude-li nevšední mravní povahy, nevymyslí sobě nepravdu,

aby si pomohl k vyklouznutí? Je-li to pravda, nemáme práva, přísně odsuzovat dědičnou prolhanost těch plemen, jež po mnohé věky žily v podobném stavu, v jakém by se nalézal Angličan upadnuvší mezi lotry. Nemožno-li hájit právních zájmů pravdivostí a poctivostí, vtipnější lidé vždy chytají se prostředků, jež dle nabyté zkušenosti jsou působivější. V zemi, kde zákon neposkytuje ochrany, silný člověk hájí se svou silou a slabý potměšilostí a potouchlostí. Tím se dostatečně vysvětluje faktum, jestli že pravda jest, že křesťané jsou v Turecku méně pravdomluvní než mahomedáni.

Avšak my se uchýlili daleko z cesty do Baškýru; vrátíme se hned.

Ze všech cest, jež jsem po Rusi vykonal, tato byla nejzajímavější. Pohoda panovala jasná a teplá, nikoli únavně horká; cesty byly dosti rovné, a tarantas, jejž jsme najali na celou tuto výpravu, byl dosti pohodlný. Dobrého mléka, vajec a bílého chleba byla hojnost; o koně také nebyla ve vesnicích nouze a majitelé jejich nás nepřetahovali. Největší potěšení však mně působila společnost mladého intelligentního Rusa, jenž laskavě za mne obstarával vše, čeho bývá při cestování třeba, čímž mne zbavil trampot a starostí, jež nás neminou v zemích, kde cestování není uznaným obyčejem. Svěřil jsem mu řízení celé naší výpravy, mohl dělat jak a co chtěl, a z předu jsem na něm nevyzvídal. Použil mé oddanosti a uchystal mně jednoho večera velmi příjemné překvapeníčko.

Po západu slunce vyjeli jsme z vesnice Morši, a jelikož brzo na to přišla na mne dřímota a společník můj mne ujistil, že po cestě není ničeho vidět, ulehl jsem si v tarantasu a usnul.

Probudiv se, zpozoroval jsem, že tarantas se zastavil, a že nademnou hvězdy jasně se třpytily.

Velký pes štěkal nedaleko, a slyšel jsem hlas jamščika, jenž oznamoval, že už jsme dojeli. Hned jsem se vzchopil a rozhlížel se kolem, nevidím-li nějakou vesnici, však místo vesnice patřil jsem do šíré roviny s několika stohy na blízku.

U samého tarantasu stály dvě postavy v dlouhých pláštích a rozmlouvaly neznámým jazykem. První myšlenka má byla, že jsme se octli v nějaké pasti, a vytáhl jsem revolver, abych byl hotov na všechny možné případy. Můj soudruh chrápal hlasitě vedle mne a já ho nemohl živou mocí probudit.

„Co se děje," zvolal jsem na jamščika drsným, hněvivým hlasem; „kam jste nás zavezl?"

„Kam mně bylo nařízeno, pane."

Abych dostal ještě uspokojivějšího vysvětlení, počal jsem třásti svým ospalým společníkem, a než jsem ho přivedl k vědomí, vysvítil měsíček z hustého mraku, a vysvětlil či osvětlil celou záhadu.

Domnělé stohy byly vlastně stany. Dvě postavy s dlouhými holemi, jež jsem měl za lupiče, byli klidní pastýři, odění dle orientalského způsobu v chalaty či župany, a pasoucí svá stáda. Místo prázdné louky, jak jsme myslili, objevil se nám pravý tatarský *aul*, o nichž jsem často čítával. Na okamžik jsem byl zaražen a překvapen. Zdálo se mně, že jsem usnul v Evropě, a procitnul v Asii.

V několika okamžicích octli jsme se v jednom stanu, majícím okrouhlý tvar, užší do výše, zhotoveném z lehkých dřevěných tyčí a pokrytém plstí. Nebylo v něm žádného nábytku. Kromě velkého

množství koberců a podhlavnic, z nichž nám byla uchystána postel.

Náš hostitel byl nemálo překvapen naší neočekávanou návštěvou, však nedotíral se otázkami, dal nám dobrou noc a odešel. My ale jsme nezůstali osamoceni; ohromné množství švábů zůstalo s námi a uvítali nás dle svého švábského spůsobu.

Zda-li měli křidélka, nebo vylézali po stranách stanu a padali na předmět, k němuž se chtěli dostat, nemohu s jistotou říci, ale to vím, že si vynašli naše hlavy, i když jsme stáli přímo, a zachycovali se našich vlasů s velikou houževnatostí. Proč právě lidské vlasy zasypávali svou přízní, o tom jsme neměli tušení, ale později nám přišlo na mysl, že domorodci holí sobě hlavy, a že tito švábové považovali vlasatou hlavu za zjev, jenž byl hoden jejich prozkoumání. Třeba dodat, že byli jako vůbec dítka přírody rozhodně neslušní a dotěrní ve své zvědavosti. Když bylo světlo shašeno, dovtípili se a odešli.

Když jsme procitli ze spánku, byl již bílý den, a domorodci stáli už před stanem. Náš příjezd byl patrně považován za důležitou událost a obyvatelé aulu chtěli se s námi seznámit. Nejprvnější dostavil se náš hostitel. Byl človíček krátký, tenoučký, prostředních let, vážného ano přísného vzezření, což bylo známkou, že nerad s lidmi obcuje. Později jsme se dověděli, že to byl Okun, totiž nižší zřízenec mahomedanské církevní správy, a zároveň menší obchodník s hedbávnými a vlněnými látkami. S ním dostavil se i „mullah“ či duchovní, starší, ale statný pán s přímou tváří evropského rázu a pěkným bílým vousem. Ostatní důležitější členové obce následovali. Měli všichni tmavou pleť, malá očka a vy-

čnívající lícní kosti, jimiž se vyznačuje tatarské plemeno; avšak těch ploských a zvláště ošklivých tváří, jimiž se vyznamenávají čistí Mongolové, jsem u nich neviděl. Mimo duchovního mluvili rusky, a ujišťovali mne tímto jazykem, že jsem jim vítán. Děti stanuly povzdálí, a ženy dívaly se na nás zpod závojů, jimiž tváře měly zahaleny, stojíce u dveří stanů.

Aul sestával asi z dvacíti stanů, vystavených dle téhož vzoru a rozptýlených bez všeliké souměrnosti. Nedaleko byla jakási stoka, která se vyskytuje na mapách co řeka jménem Karalik; za mé návštěvy nebylo to vlastně nic, než řada rybníčků s tmavou tekutinou. Jelikož jsme nikoliv neprávem tušili, že této vody obyvatelé užívají ke kuchyňským potřebám, nebudil pohled na ni valné chuti. Obrátili jsme se od tohoto pohledu, a všímali jsme si, nemajíce nic lepšího na práci, příprav k obědu, jež byly velmi primitivní. Přivlékli ovci ke dveřím našeho stanu, zabili ji, stáhli kůži, rozkrájeli na kusy a nandali do ohromného hrnce, pod nímž rozdělali oheň.

Oběd byl neméně primitivní než spůsob přípravy. Stolem byl velký ubrus prostřený uprostřed stanu, a místo stolic byly kolem podušky, na nichž jsme usedli s nohama křížem složenýma. Nebylo talířů, vidliček, nožů, lžic ani hůlčiček. Hosté museli jíst z jedné společné nádoby, a užívati jen těch přístrojů, jimiž příroda byla je opatřila. Obsluhu konal pán a paní. Krmí bylo hojně, avšak nikoli rozmanitých; sestávaly větším dílem z vařeného skopového nebo konského masa bez chleba.

Stolovati s půl tuctem mahomedánů, již tuze přísně nešetří zákona prorokova o čistotě a neznají ani vidliček ani lžic, není valně příjemno

ani tomu, kdo není přístupen náboženským předsudkům.

U těchto Baškirů jest nepříjemnější ještě to, že osobě, která zvláštní přízně u nich došla, strkají do úst kusy celé nebo na drobno rozsekané skopoviny. Spozorovav tento zvláštní baškirský mrav a obyčej, počal jsem skoro litovati, že jsem učinil tak dobrý dojem na své známé.

Když ovce byla snědena a sice od společnosti ve stanu, dílem i od zvláštního obecenstva před stanem — neboť celý aul účastnil se slavnosti — došlo na kumys, jehož bylo přineseno ohromné množství. Řekl jsem již, že nápoj tento jest vykvašené mléko kobylí; však co zde se nazývalo kumysem, bylo něco zcela jiného než v závodě samarském. Tam to byl šumivý, lahodný a jen dost málo nakyslý nápoj; zde „tichá“ tekutina podobající se řídkému podmáslí. Můj ruský přítel počal se velice ošklíbat po prvním napití, a já chtěl činit totéž; ale spozorovav, že nelibě se to dotýká obecenstva opanoval jsem své lícní svaly a dělal jsem jako by mně chutnalo. A skutečně mně brzo zachutnalo, a naučil jsem se „táhnout“ jako ti, již tomu byli zvyklí od dětinství. Tím jsem získal neobyčejné vážnosti u obyvatelstva; neboť nepijeli kdo kumys, nemůže se stát příjemným v baškirském smyslu slova, a přiučí-li se tomu, vniká v podstatu baškirské národnosti. Byl bych ovšem raději pil z vlastní nádoby, ale zdálo se mně snadnější, přispůsobiti se zvykům země, a nahybal jsem si z dřevěné nádoby, která šla kolem. Moji přátelé učinili mně zase ústupek tím, že mně dovolili kouřiti dle libosti, ačkoliv si asi myslili, mohl-li se tabáku zdržet sám prorok, že by to obyčejný smrtelník mohl učiniti také.

Mezi tím co se kolem podávala „přátelská číše“, rozdával jsem dary, jež jsem přivezl k tomu účelu, a potom jal jsem se vykládati cíl své návštěvy: Daleko, daleko na západě, v té zemi, z které jsem přišel, slýchával jsem o Baškirech jakožto zvláštním lidu divných obyčejů ale laskavém a pohostinném k cizincům. Tuto laskavost a pohostinnost znám nyní ze zkušenosti, ale doufám, že mně dovolí, seznati jejich způsob života, jejich obyčeje, písně, dějiny, náboženství, kteréžto věci by mé krajany velice zajímaly.

Tato krátká řeč nebyla sice ve shodě s baškirskou etiketou, ale líbila se. Zazněl souhlas, a ti, již uměli rusky, překládali mou řeč svým méně vzdělaným bratřím. Nato sestoupili se ke krátké poradě, a když byla u konce, rozlehlo se volání „Abdulah, Abdulah!“ jež opakoval i lid stojící před stanem.

V několika okamžicích zjevil se Abdulah, maje velikou poloohryzanou kost ve své ruce, a zamaštěnou bradu. Byl to malý, tenký človíček tmavé pleti a vzezření předčasně sestárlého; avšak úsměv, jenž mu hrál kol úst, a poškubávané víčko na pravém oku svědčily, že žerty a čtveráctví mladosti ještě mu nevyšly z paměti. Šat jeho byl z látky pestřejší a lepší než ostatních, ale byl zároveň více sešlý a porouchaný. Abdulah vůbec vypadal jako umělec nacházející se v nepříznivých okolnostech, což skutečně byl.

Na znamení hostitele odložil kost, a vytáhl z pod chalatu malý nástroj, podobající se loutně, a zahrál na něj několik domácích kousků. První zvuky, jež jsem zaslechl, upomínaly mne na skotský pibroch — znělyť táhle, velebně a žalostně a znenáhla přecházely v úchvatnou válečnou melodii, která opět končila tesklivě.

Hloubka výrazu, jejž dovedl vyloudit z tohoto nepatrného nástroje, byla podivuhodná. Potom zahrál i veselé kousky, kterým nedovedlo odolati několik mladých párků; zvedly se a provedly tanec právě tak hlučný a nepěkný jako irský jig.

Abdulah osvědčil se mně známostí velice vzácnou. Byl to jakýsi baškirský trubadur, jenž se vyznal nejen v hudbě, ale i v tradicích, v historii, pověrách a národních písních svého lidu. Okun a Mullah považovali ho za rozpustilého nicčemu bez slušného zaměstknání, ale u lidu zásad méně přísných byl všeobecně oblíben. Rozprávěl rusky plynně, a já s ním hovořil bez tlumočníka, jelikož byl ochoten, sděliti se mnou vše, co věděl. Byl-li přítomen Okun, býval vážný a mlčelivý, ale jakmile se cítil zbavena přítomnosti tohoto hodnostáře, stával se živý a sdílný.

Ještě jeden z mých známých stal se mně také velice užitečným, ovšem jiným spůsobem. To byl Mehemet Zian, jenž nebyl tak intelligentní jako Abdulah, ale mnohem příjemnější. V jeho otevřené, poctivé a laskavé tváři bylo něco tak neodolatelně vábného, že ve čtyřiadvacíti hodinách povstalo mezi námi jakési užší přátelství.

Byl to vysoký, svalnatý a ramenatý muž, a tahy jeho tváře prozrazovaly příměs evropské krve. Ačkoli překročil střední věk, byl ještě mrštný a čilý, ano tak čilý, že jeda tryskem na koni dovedl zvednout kámen ze země. Když byl mlád, dovedl prý to v trysku. Zeměpisné jeho vědomosti byly velice obmezeny a nesprávny; jeho mysl podobala se v tomto ohledu těm ruským mapám, na nichž vyskytují se národové světa, i takoví, jichž nikdy na něm nebylo, v jediném zmatku; za to byla zeměpisná zvědavost jeho nenasytna.

Moje cestovní mapa, první, kterou kdy viděl,

velice ho zajímala, když spozoroval, že jsem pouhým kouknutím na ni mohl udati vzdálenost k některým místům, jež znal, zářil radostí jako dítě a skoro mne považoval za čaroděje. Když jsem mu vysvětlil, jak se to děje, a dal mu návod, jak by vyměřil vzdálenost Bochary, posvátného to města musulmanů v této krajině, byl u vytržení. Nemohl jsem mu svou mapu darovat, jak bych si byl přál, neboť jsem jiné u sebe neměl, ale slíbil jsem, že mu jednu zašlu, a slovu svému jsem dostál.

V Samaře namanul se mi člověk z Karlyku, a po tom jsem mu ji poslal.

Po dvou nebo třech letech sdělil mně jeden ruský cestující, jenž ztrávil noc v tomto aulu, že tam viděl mapu, jíž říkali „dar Angličana“, a že se mu dostalo návodu, jak měřiti vzdálenost Bochary, od jistého Baškira, Mehemet Ziana.

Věděl-li Mehemet málo o cizích zemích, znal za to důkladně svou vlastní a odměňoval se mi hojně za můj zeměpisný návod, jež jsem mu udělil. Navštívil jsem s ním i jiné okolní auly. Měl ve všech mnoho známých, již nás přijímali s největší srdečností. Hleděl jsem se vyhybat slavnostem, při nichž se zabíjely ovce; věděl jsem, že je lid chudý, a platit si nechce dávat; abych pravdu řekl, měl jsem také strach z projevů lásky a úcty dle spůsobu baškirského. Kumysu však jsem si dopřával svrchovanou měrou. Na těchto výletech provázel nás i Abdulah a konal nám služby co tlumočník a trubadur. Mehemet uměl sice také rusky, ale jakmile přišla řeč na věci ne zcela obyčejné, nedostávalo se mu slov. Abdulah byl za to výtečný tlumočník a pod vlivem jeho píšťaly a živé hovornosti i noví naši známí stávali se vlídnější a sdílnější.

Ubohý Abdulah! Byl jakýmsi universalním geniem, avšak otřený a rozbitý chalat jasně dosvědčoval, že universální genius a umělecká povaha vedou spíše k chudobě než k bohatství v Baškirsku právě jako v zemích vzdělanějších.

Nehodlám nuditi čtenáře vědomostmi, jichž jsem nastřádal pomocí těchto dvou přátel, a nemohl bych to učinit, ani kdybych byl chtěl, neboť jsem své poznámky a zápisky později ztratil; ale hodlám prohodit několik slov o hospodářském stavu Baškirů.

Právě v přítomnou dobu Baškiři přecházejí od života pastýřského k zemědělskému a je zajímavo pozorovati, jaké příčiny přiměly je k tomu a jakým spůsobem se to stalo.

Filosofové dávno již uznávají nauku společenského vývoje, dle níž všichni lidé s počátku byli lovci, později pastýři a konečně rolníci. Na kolik se tato theorie shoduje se skutečností, nehodlám nyní zpytovat, ale dotkneme se důležité části její, a to sice otázkou, proč vlastně pastýřská plemena stala se rolnickými. Obyčejně vysvětluje se to tak, že změnila svůj spůsob života následkem nepříznivých okolností. Veliký zákonodárce povstal mezi nimi a učil je vzdělávati půdy, nebo vešla ve styky s plemenem rolnickým a přijala jeho obyčeje.

Takový výklad uspokojí theoretikáře, kteří čerpají fakta z vnitřního svého vědomí; ale jeví se nedostatečným tomu, kdo žil uprostřed pastýřského plemene.

Život pastýřský je o tolik příjemnější než krušná účast rolníkova, a vyhovuje přirozené lenosti lidské v takové míře, že ani Solon svou moudrostí ani Demosthenes svou výmluvností by nedovedli své krajany přiměti, aby dobrovolně se

odvrátili od prvnějšího k druhému. Ze všech prostředkův k dobývání výživy — mimo snad hornictví — rolnictví jest nejtěžší, a žádný člověk nevěnuje se mu dobrovolně, není-li mu zvyklý od dětinství. Život plemene pastýřského proti tomu jest jeden nepřetržitý svátek, a nic než hlad mohl povzbuditi lid, živící se stády, aby si zvolil život rolnický.

A skutečně jen hrozící hlad byl příčinou toho přechodu skoro ve všech případech a tož u Baškirů zajisté také.

Pokud měli hojnost pastvin, ani nepomyslili na vzdělávání půdy, neboť stáda jejich poskytovala jim, čeho k tichému a nečinnému životu potřebovali. Žádný slavný zákonodárce mezi nimi nepovstal, jenž by je byl naučil zacházeti s pluhem a srpem, a když viděli ruského sedláka na svých hranicích orat a žít, zajisté pohlíželi naň s útrpností, a nikdy si nepomyslili, že by kdy jeho příkladu následovali. Avšak jiný, neosobný sice, ale velmi krutý a tyranský zákonodárce se dostavil, jenž netrpěl žádného odporu, a to byla *hospodářská nutnosť.*

Jejich území počalo jim ubývati návalem uralských kozáků na východě a šířící se kolonisací ruskou na severu i jihu. Se ztenčením pastvišť ztenčila se i stáda, na něž byli výživou svou odkázáni. Vzdor své trpné a konservativní povaze musili se ohlížet po nových protředcích k dobývání výživy a na oděv, po nějakém novém způsobu života, jenž nevyžadoval tak mnoho půdy. Teprvé nyní počali následovati své ruské sousedy.

Viděli vlastníma očima, že ruský sedlák žije pohodlně při třicíti nebo čtyřicíti akrech, kdežto sami při stopadesáti na mužského byli v nebezpečí, že zajdou hladem. Vývod z toho byl jasný;

bylo třeba dáti se do orání. Avšak provedení tohoto úmyslu narazilo ihned na obtíže.

Rolnictví zajisté vyžaduje méně půdy než chov ovcí, avšak vyžaduje více a těžší práce, a té Baškirové nebyli zvyklí. Mohli snášeti obtíže delších cest konaných koňmo, ale přísná, jednotvárná práce s pluhem a srpem nebyla jim po chuti. Hleděli se jí vyhnout tím, že přenechávali díl své půdy ruskému sedláku k vzdělávání a postoupili mu i část výtěžku za vynaloženou práci: jinak řečeno, zaujali stanovisko statkářů, a hospodařili pronajímáním části své půdy.

Tento přechod dostonpil svého vrcholu v mnohých aulech, jež jsem navštívil. Můj přítel ukázal mně nedaleko stanu kus své orné půdy a uvedl mne k maloruskému sedláku, jenž ji vzdělával. Dověděl jsem se, že oba byli s tímto poměrem jak náleží spokojeni.

Tento přechod však nemůže se tím zastavit; neboť dosavadní poměr vyhovoval jen dočasné potřebě. Vzdělávání panenské půdy poskytuje hojných žní, jež živí dělníka i lenivého majitele; úrodnost půdy po několika letech se vyčerpává a dává jen nepatrný důchod. Statkáři jsou tedy dříve nebo později nuceni propustit své dělníky, jimž připadala polovina zisku, a sami musejí se chopiti pluhu.

Jde tedy na jevo, že Baškirové už nejsou ani pastýřským ani kočovným lidem.

Tím jsem byl ovšem zklamán, a v naději, že snad jinde najdu plemeno prvotnější, zamířil jsem mezi Kirgizy, již zaujímají kraj na jih, směrem ke kaspickému moři. Tu jsem poprvé spatřil skutečnou step v plném slova smyslu, totiž kraj rovný jako moře, a ani nejmenší kopec nebo vyvýšenina nerušily rovnou linii obzoru. Nebylo spatřit kouska

vzdělané půdy, ani stromu, ani keře, ba ani kamene, aby byly oživovaly jednotvárnou prostoru.

Netřeba zvlášť dokládat, že cestování takovouto krajinou je velmi nudné, tím více, když nikde není ukazovatelů, dle nichž by mohlo se poznávat, jak cesty ubývá. Avšak tak příliš nudné, jak někdo by si myslil, přece není. Jeden nebo dva malickerné případy přece vás vyruší z ospalosti. Tu zahlídnete na obzoru několik jezdců, kteří stále se k vám blíží, a když jste se setkali, můžete si pohovořit, buď sám znáte-li jejich jazyk, nebo skrze tlumočníka; někdy dostačí pouhé posuňky. Tam se vám namane dlouhá řada velbloudů, již kráčejí mimo vás velebným a vážným krokem, a vy se divíte, co asi je v těch velikých bednách, jež mají naložené na zádech. Tu narazíte na koňskou mrchu, ležící podél cesty a zadíváte se na boj psů i orlů, jejž o svou kořist vedou. Máte-li vražedné náklonnosti, můžete si střelit na tyto velké ptáky, jež jsou hloupě statečni, neboť vás vyčkají až na čtyřicet kroků. Nyní se vám zjevuje v dálce — a to je pohled nejpříjemnější — několik stanů, majících podobu stohů, a spěcháte do stínu, abyste se ochladili „dlouhými tahy“ kumysu.

Na cestách krajem Kirgizů byl jsem provázen ruským pánem, jenž si opatřil průvodní listinu od dědičného náčelníka hordy, majícího imposantní jméno Džingis chan. Byl prý potomkem velikého mongolského podmanitele.

Tato listina zajistila nám vlídné přijetí v aulech, jimiž jsme cestovali. Každý Kirgiz, jenž ji spatřil, choval se k nám uctivě a byl ochoten posloužit nám vším, co měl. Avšak toto mocné odporučení nevymohlo nám tu přátelskou srdečnost a sdílnost, již jsme nalezli u Baškirů. K na-

šemu pohodlí vykázali zvláštní stan s velikým množstvím podušek, zabíjeli k obědu ovci, přinášeli k našemu občerstvení vědra kumysu, ale to vše konali jaksi z povinnosti a nikoli z dobrovolné pohostinnosti. Jednou nebo dvakrát ohlásili jsme, že zůstaneme déle než bylo ustanoveno, a tu jsem viděl, že tím hostiteli nepůsobím valného potěšení. Byli jsme skutečně rádi, že naši hostitelé se nevzpouzeli, brát peníze za poskytnutá jídla a přístřeší.

Z toho všeho nechci soudit, že Kirgizové jsou lid vůbec nepohostinský a k cizincům nevlídný. Zkušenost má je příliš obmezena, nemohl bych tudíž za takový úsudek ručiti.

Psaní Džingis chana zabezpečovalo nám všeliké pohodlí, ale zároveň nám dodalo čehosi úřadního, což valně nepřispívá k upevnění přátelských styků. Většina těch, s nimiž jsme se setkávali, považovali nás za ruské úřadníky, a podezřívali nás z tajných zámyslů. Když jsme chtěli vypátrati, kolik mají dobytka, abychom si utvořili ponětí o ročních jejich důchodech, dostali strach — nevědouce ničeho o nezištné vědecké zvědavosti — že se vyptáváme proto, aby se jim zvýšily daně, nebo k nějakému jinému nedobrému účelu.

Seznal jsem brzo, že bližších zpráv o hospodářském stavu pastýřského života asi nenabudu, a proto jsem odložil svá studia na příhodnější dobu.

Kirgizové jsou v národopisném ohledu blízcí Baškirům, ale liší se od nich výrazem tváře i řečí. Tahy jejich podobají se mnohem více rázu čistě mongolskému, a jazyk je zvláštní nářečí, jemuž Baškir nebo Tatar kazaňský jen ztěží rozumí. Jsou vyznání mahomedánského, ale jejich mahomedanism není tuze přísný, čehož důkazem jest, že pohlaví ženské nezahaluje tváří ani v přítomnosti giaurů,

což zajisté neschvaluje žádný křesťan, jenž má jen poněkud smysl pro ženskou krásu.

Jejich spůsob života liší se jen nepatrně od baškirského, ale mají poměrně více půdy a mohou tudíž trvat v čistě pastýřském životě. Na západní hranici ovšem přenechávají dílečky půdy ruským rolníkům, však z toho jim nepojde žádné nebezpečí, neboť půda jejich pro orbu se nehodí, obsahujíc mnoho solnatých látek. Tato okolnost je velice významná. Baškirové stávají se rolníky, protože mají dostatek orné půdy, však Kirgizové budou asi výlučně se živit svými stády.

Na jiho-západ od dolní Volhy, na rovinách prostírajících se severně od Kavkazu, nacházíme jiné pastýřské plemeno, a sice Kalmyky, již od předešlých dvou velice liší se jazykem, tváří, náboženstvím. Jejich jazyk, jakési nářečí mongolské, nemá žádného příbuzenství s kterýmkoli jazykem v tomto dílu světa. Co do náboženství jsou také osamělí, jsouť budhisté a nejbližší jejich souvěrci žijí v Indii nebo Tibetu. Ode všech okolních plemen liší se nejvíce svou tváří, kteráž je rázu čistě mongolského.

Kdybych řekl, že jsou ošklivi, udělal bych jim nezaslouženou poklonu; jet v jejich ošklivosti cosi nadlidského. U nich vyskytují se v krajní míře všechny odporné tahy, jež vidíme ovšem zmírněny a zjemnělé ve tváři Číňana. Jelikož náležejí k jednomu z uznaných plemen lidských, musíme věřiti, že mají také duše; avšak vidíme-li je poprvé, je nám těžko uvěřit, že by nějaká duše mohla sídlit za těmito bezvýraznými, ploskými a malými tvářemi a ospalýma šikmýma očima. Kdyby se mezi nimi octnul Baškir nebo obyčejný Kirgiz, byl by u porovnání krásy přímo oslňující.

Pocházejí-li tatarská a turecká plemena z před-

ků tohoto rázu, musíme se domnívati, že během času přijala značnou příměs arianské nebo semitské krve.

Avšak nesmíme být příliš krutí k těmto nebohým Kalmykům a souditi o jejich povaze dle jejich vzezření, neboť nejsou tak nelidští, jak vypadají. Lidé, kteří mezi nimi žili, dosvědčovali, že jsou rozhodně intelligentní, zvláště ve věcech týkajících se dobytka, a že vzdor náklonnosti ku krádeži dobytka, která v pokročilejší společnosti ovšem se netrpí, nejsou bez jistých lepších stránek přirozenosti lidské.

Až do nedávna bylo v tomto kraji ještě čtvrté pastýřské plemeno — Nogaiští Tataři. Zaujímali roviny severně od Azovského moře, ale dnes není po nich ani stopy. Brzo po Krimské válce přesídleli se do Turecka, a místa jejich zaujali Rusové, Němci, Bulhaři a Černohorci.

Z těchto pastýřských plemen možno považovati Kalmyky za nedávné vetřelce. Nejprvé objevili se v sedmnáctém století, a byli dosti hrozní svým počtem jakož i pevnou organisací; avšak v roce 1771 větší díl jich pojednou vytrhl se svými stany a vrátil se do dávného domova na severu od Nebeské říše. Ti, kteří zůstali, byli snadně uspokojeni, a pod vlivem trvalého míru jakož i silné ruské správy pozbyli válečného ducha svého nadobro.

K posledním válečným činům naskytla se jim příležitost za Napoleonských válek, jimiž však valně se neproslavili. Oddělení jich provázelo ruské vojsko, a Evropa trnula nad ošklivými jejich tvářemi jakož i primitivním vyzbrojením, jež sestávalo z luků a šípů.

Ostatní plemena pastýřská, jež jsem uvedl, jsou zbytky kočovných hord, jež od nepamětných

dob až do nedávna měly ve svém držení ohromné roviny jižního Ruska. Dlouhý zápas těchto hord s rolnickými osadníky ze severozápadu, velice se podobá dlouhým bojům rudého obyvatelstva a bílých osadníků na prériích severní Ameriky, a tvoří důležitou stránku ruské historie.

Rusové co plemeno mladé, čilé a zemědělské vždy jevili velikou snahu, co nejvíce se šířiti a zabírati půdu svých sousedů. Na sever a severovýchod nenaskytovaly se této jejich náklonnosti žádné překážky, neboť vnikali do krajin řídce zalidněných finskými plemeny, jež proti cizím osadníkům se nevzpíraly. Na stepi však dostalo se jim jiného přivítání. Země byla sice také jen řídce zalidněna, ale lid byl zcela jiného rázu a rozdílného spůsobu života. To nebyli krotcí rolníci, ale bojovní kočovníci, již statně se opírali každému zabírání pastvin, a sami považovali krádež, odvádění dobytka i loupež za slušné a zákonité zaměstnání.

„Jejich nájezdy," praví jistý byzantinský spisovatel, „podobají se blesku a zpáteční jejich pochody jsou těžké i lehké; těžké následkem veliké kořisti, a lehké následkem hbitosti jejich pohybů. Klidný život považují za neštěstí a vhodná příležitost k válce je jim vrcholem všeho štěstí. Nejhorší je, že jsou četnější než včely z jara; neboť nikdo je nesečte."

„Nemajíce žádných stálých sídel," praví jiný byzantinský spisovatel, „hledí dobyti veškeré země a neosídlí žádnou. Jsou to létaví lidé, a proto nelze je lapit. Jelikož nemají ani měst ani vesnic, třeba odbývati na ně honby jako na divokou zvěř."

Dle perského dvouverší:

Přišli, vítězili, pálili,
Plenili, vraždili a šli dál.

Starý jeden ruský letopisec líčí jejich nájezdy takto: „Vypalují vesnice, dvory a kostely. Kraj obracejí v poušť a porostlá role stávají se brlohy divoké zvěře. Lidi odvádějí do otroctví, mučí, zabíjejí je, neumrou-li hladem a žízní. Sklíčení, znavení, zimou ztuhlí, bledí, bosí i nazí, trním zraněni kráčejí ruští zajatci neznámými kraji, a s pláčem si vypravují: „Já jsem z té a té vesnice, nebo z toho a toho města.“ A ve shodě s líčením klášterního letopisce vede nářek bezejmenný slovanský Ossian, oplakávaje padlé syny Rusi: „Není slyšet hlasu hospodářova v zemi ruské, ale skřehot supů a havranů, rvoucích se o těla zabitých.“

Tento zápas rolnického osadnictví s kočovným barbarstvím trval po mnohá století s nestejným výsledkem. V nejprvnější době ruské historie osadníci dělali značný pokrok a zabrali velikou část stepi, avšak v třináctém století náhle se štěstí obrátilo. Kočovné hordy zmocnily se celé země a na Rusi vládli v jistém smyslu jen chanové tatarští. Chtěje pojednávati o tomto tatarském panství poněkud podrobněji, věnuju mu zvláštní kapitolu.

Kapitola VI.

Panství Tatarů.

(Podmanění. — Džingis chan a jeho lid. — Vznik a rychlý rozklad mongolské říše. — Zlatá horda. — Skutečný ráz tatarského panství. — Náboženská snášelivost. — Tatarská vládní soustava. — Velknížata. — Knížata moskevská. — Vliv panství tatarského. — Praktická důležitost tohoto předmětu).

Vpád Tatarů a jeho přímé a nepřímé následky mají mnohem větší význam než pouhý sta-

rožitnický. Mnohé zvláštnosti v poměrech i v národní povaze nynějších Rusů, přičítají se vlivu mongolskému, a mnozí dokonce tvrdí, že lid, jejž nazýváme ruským, jsou vlastně Tataři s povrchním nátěrem evropské vzdělanosti. Je tedy záhodno, probádati povahu tatarského panství, a jak účinkovalo na historický vývoj a národní povahu Rusů. Nedovedu-li osvětliti tento předmět tak, jak by bylo žádoucno, přispěju snad přece k rozptýlení jistých nepravd, jež často nabývají víry.

Dějiny podmanění možno povědĕti zkrátka. V roce 1224 Polovci, jedno z těch pastýřských plemen, jež se toulala po stepi a obyčejně s Rusy vedla loupežné války, vypravili vyslance k Mstislavu Chrabrému, knížeti haličskému, s poselstvím, že do území jejich vpadl silný i ukrutný nepřítel zvaný „Tataři“, lid to podivný, tváří osmahlých, očí malých a bystrých, tlustých rtů, širokých plecí a černého vlasu. „Dnes,“ pravili vyslanci, „podmanili si kraj náš, a zejtra podmaní zemi vaši, jestliže nám nepřispějete na pomoc.“

Mstislav by byl Polovců nelitoval, kdyby je bylo vyhubilo plemeno silnější i ukrutnější, než byli sami, neboť mu působili mnoho nesnází častými nájezdy; ale důvod jejich, že by mohla přijít řada i na něho, nezůstal bez účinku, a proto ihned přislíbil pomoc nepokojným svým sousedům.

Aby odvrátil nebezpečí, svolal sousední knížata a vybízel je, aby se s ním spojila proti novému nepříteli. Výprava byla podniknuta, ale skončila nezdarem. Ruská armáda postavila se proti nepříteli na Kalce a byla úplně potřena. Země byla tudíž vítězům úplně otevřena, ale ti nekořistili ze svého vítězství; postoupili sice ku

předu, ale potom náhle se zatočili jiným směrem a zmizeli.

Tak skončila první návštěva těchto nevítaných hostí. Po třinácti letech vrátili se opět, a tu se jich nebylo možno tak snadně zhostiti. Ohromná horda přepravila se přes řeku Ural a mířila do vnitř země loupíc, pálíc a vraždíc cestou. Silný odpor nekladl se jim nikde; neboť knížata ani se nepokušila o utvoření spolku proti společnému nepříteli. Skoro všechna důležitější města lehla popelem. Podmanivše si Rus, táhli dále na západ, budíce poplach po celé Evropě. Postrach zastihl i Anglii a přerušil prý na čas lov sleďův na břehu, avšak západní Evropa unikla jejich plenění. Navštívivše Polsku, Uhersko, Bulharsko, Srbsko i Dalmacii, vrátili se na dolní Volhu, kamž obeslána byla i ruská knížata, vzdáti hold vítěznému chanu.

S počátku Rusové měli jen velice neurčité ponětí o tomto hrozném nepříteli. Starý kronikář praví zkrátka: „Za hříchy naše vyskytl se neznámý lid; nikdo neví, odkud jdou, a k jakému plemeni nebo víře náležejí. Obyčejně se nazývají Tatary, ale říká se jim také Tomermani nebo Pečeněgové. Kdo skutečně jsou, ví jen Bůh a snad moudří lidé, zběhlí v knihách. Někteří z těchto „moudrých a v knihách zběhlých lidí“ považovali je za modláře Moabity, kteříž v starém zákoně znepokojovali vyvolený lid boží; jiní domnívali se, že to jsou potomci oněch mužů, jež Gideon zahnal a o nichž světec jeden prorokoval, že v příštích dnech se objeví a celý svět si podmaní od východu až k Eufratu, a od Tigridy až k Černému moři.“

My na štěstí takovýchto nejasných národopisných bádání už se zbavili. Ze zpráv mnohých

evropských cestovatelů, již navštívili Tatarsko v tu dobu, jakož i ze spisů různých východních dějepisců dovídáme se mnohem více o těchto barbarech, již si podmanili Rus a postrašili celou západní Evropu.

Jádro této ohromné hordy, která se vyhrnula přes celou Asii a vnikla až do střední Evropy, tvořilo nevelké pastýřské plemeno, obývající hornatý kraj severně od Číny, a na blízku pramenů Amuru. Toto plemeno nebylo ani bojovnější, ani hroznější než ostatní jeho sousedé, až koncem dvanáctého století v něm se objevil muž, jenž se popisuje co „mocný lovec před Hospodinem.“

Čínský jeden spisovatel zanechal krátké vylíčení tohoto muže i jeho lidu: „Je obrovské postavy, má široké čelo, dlouhý vous a je vyhlášen svou chrabrostí. Lid jeho má tváře široké, ploské a hranaté s vynikajícími lícními kostmi, oči bez vrchních řásnic, vlasy a vousy velmi řídké, celé vzezření odporné.

Tento muž obrovské postavy nebyl nikdo jiný než Džingis chan sám. Počal tím, že si podmaňoval a do svého vojska vtěloval okolní plemena, jejichž pomocí opanoval velikou část severní Číny a zanechav jednoho vůdce k dokonání výboje proti Nebeské říši sám vedl vojska svá na západ s ctižádostivým záměrem, podmaniti si celý svět. „Jako je toliko jeden Bůh,“ říkával „měl by být toliko jeden vladař,“ a tímto vladařem chtěl se státi.

Evropská armáda nevyhnutelně ztrácí svou sílu, ano i existence její upadá v nebezpečí tím větší, čím více se vzdaluje své čáry operační a vniká do cizí i nepřátelské země. To však se nestalo hordě Džingis-Chanově v zemi, jíž táhnul. Ta nepotřebovala žádné operační čáry, neboť vzala

s sebou veškerá stáda, stany a veškeren světský majetek. Vlastně to nebyla ani armáda, ale lid v pochodu. Travnaté stepní roviny poskytovaly výživy stádům, a stáda živila válečníky, a tato prostá soustava zásobovací nevyžaduje žádného spojení s místem odchodu. Počet hordy se netenčil, ale spíše vzrůstal, neboť toulavá plemena, s nimiž se na pochodu setkávala, nepotřebovala zvláštního pobízení, aby se k ní přidala, vždyť domovem jejich bylo každé místo, kde nacházeli hojnost pastvy a pitné vody.

Tímto hrozným podmaňovacím způsobem podařilo se Džingis-Chanu utvořit ohromnou říši, prostírající se od hor karpatských až k východním břehům Asie, od ledového moře až k horám himalajským. Nedosáhl-li toho, aby byl uskutečnil svůj sen a stal se pánem celého světa, mohl se přece pochlubit, že nikdy žádný člověk nevládl říší tak ohromnou.

Džingis pak nebyl bezohledný ničitel, ale jedním z největších administratorů, jakého kdy svět viděl. Avšak administrativní jeho genius nemohl dělat divy. Jeho obšírná říše, osnovaná na výboji a sestávající z nejnesrovnalejších živlů, neměla v sobě základu organického života, a nemohla tudíž míti dlouhého trvání. On ji utvořil, s ním také zašla. Po jeho smrti hodnost Velkého Chana přešla na některého jeho nástupce; ústřední správa byla zachována, avšak místní panovníci rychle se vymkli ústřední autoritě, a půl století po smrti zakladatelově nezbylo z veliké mongolské říše nic než „zeměpisný název“.

S rozpadnutím mongolské říše nepřestalo východní Evropě hroziti nebezpečí. Samostatné hordy byly skoro právě tak strašné jako celá říše. Vnuk Džingisův utvořil na hranici ruské novou

říši, známou co Kipčak či Zlatou hordu a vystavěl stolici Saraj, na jednom rameni dolní Volhy. Toto hlavní město, jež zmizelo tak nadobro, že nyní ani na jisto se neví, kde vlastně se rozkládalo, navštívil Ibu Batuta v patnáctém století, a líčí je co město velmi veliké, lidnaté a krásné, s mnohými mešitami, tržišti a širokými ulicemi, na nichž se hemžili kupci z Babylonu‘ Egyptu, Syrie a jiných zemí. Tu sídlili chánové, již Rusko drželi v podmanění po dvě století.

Tataři neměli v úmyslu, výbojem Ruska zmocniti se půdy, anebo přejati do svých rukou místní správu. Nepotřebovali půdu, jíž měli dosti ano na zbyt, ale movitý majetek, jehož mohli užívat, aniž by se vzdali pastýřského těkavého života.

Užívali tedy v Rusku téhož spůsobu vymahacího, jako v zemích jiných. Jakmile svrchovanost jejich byla uznána, rozeslali po zemi úřadníky, kteří sčítali obyvatelstvo a dle počtu jeho ustanovovali poplatek. Tím zajisté uvaleno bylo na lid těžké břemeno, a to nejen velikostí žádaných poplatků, ale i spůsobem, jímž byly vymáhány.

Sběrači daní vzbuzovali svým vyděračstvím i ukrutností v jednotlivých místech vzbouření, jež bývala ukrutně potlačována. Jelikož však všeobecné vojenské osazení veškeré země, nebo zabrání veškeré půdy provedeno nebylo, původní politické zřízení zachovalo se nedotknuté. Novější spůsob zabírání zemí nebyl Tatarům znám. Chanové také nikdy nepomýšleli na potatarštění ruských poddaných; dostačila jim přísaha poddanosti se strany knížat*) a jistá část daní se strany lidu.

Poražení podrželi svou půdu, náboženství, řeč,

*) Za panování tatarského sestávalo Rusko z velkého počtu neodvislých knížetství.

soudní i jiná zřízení. Povaha a ráz tatarského panování jeví se nejlépe v politice, jíž vítězové drželi se vůči ruské církvi. Více než půl století po výboji náboženství Tatarův byla směs budhismu a pohanství s příměškem sabaeismu či zbožňování ohně. Po celou tu dobu náboženství křesťanské bylo nejen trpeno, neboť veliký chan Kujuk poručil vystavěti křesťanskou kapli na blízku svého sídla a jeden z jeho nástupců, Kubilaj, se účastníval slavností velikonočních. V roce 1261 chan zlaté hordy Rusům dovolil založit biskupství ve svém sídelním městě, a mnozí členové jeho přijali učení křesťanské. Jeden z nich docela založil klášter a stal se světcem ruské církve! Pravoslavné duchovenstvo bylo sproštěno daně z hlavy a ve výsadních listinách se zřejmě praví, že usmrcen bude, kdo by se rouhal ruské církvi.

Po nějakém čase zlatá horda obrácena byla k islamu, avšak chanové nezměnili své politiky. Prokazovali neustále přízeň svou duchovenstvu, a ochrany jejich bývalo dlouho vzpomínáno. O několik pokolení později, když majetku církevnímu hrozilo nebezpečí se strany samovládné moci, odbojné duchovenstvo porovnávalo jednání pravoslavného panovníka s politikou bezbožných Tatarů a tož ku chvále posledněji.

S počátku panovalo jen málo důvěry mezi podmaniteli a podmaněnými. Knížata toužili po příležitosti, aby se zbavili nenáviděného jha, a lid se jitřil následkem vydírání a ukrutností sběračů daní, chanové však dovedli utlumit každý pokus povstání hrozbou, že poplení celou zemi, objeví-li se odpor proti jejich autoritě.

Průběhem času tato nedůvěra i vzájemné nepřátelství značně povolily. Knížata počali pozvolna rozuměti, že každý odpor by byl marný, a smířili

se s novými poměry. Místo aby se snažili zhostiti se chanovy autority, počali se ucházeti o jeho přízeň, aby tím docházeli osobních prospěchů.

Proto konali častější návštěvy tatarskému náčelníku, přinášeli bohaté dary jeho ženám a dvořanům, přijímali od něho výsadní listiny, ano vcházeli ve svazky manželské s údy jeho rodiny. Někteří z nich užívali takto nabyté přízně k rozšíření svých panství na útraty sousedních knížat svého vlastního plemene, a častěji dovolávali se i pomoci tatarské hordy.

Za to i chanové počali více důvěřovat svým vasalům, svěřovali jim sbírání daní, odvolali své vlastní sběrače, kteří působili stálé pohoršení, a zdržovali se veškerého pletení se do vnitřních záležitostí knížat, pokud daně správně se odváděly. Knížata zkrátka počínali si jako chanovi náměstníci a tím do jisté míry se potatarštili. Někteří pouštěli se do takových krajností, že vlastní jejich lid jim vyčítal „nesmírnou lásku k Tatarům, k jejich náboženství, a že je příliš štědře zasypávají zlatem a zbožím všeho druhu.“

Býti důmyslnějšími státníky, chanové byli by nadlouho udrželi vrchní moc nad Ruskem.

Jejich politické nadání však bylo ve skutečnosti velmi chatrné. Usilujíce vyčerpati ze země co nejvíce daní, zanedbávali veškeré vyšší cíle, a touto nešlechetnou krátkozrakostí uvrhli se sami v politickou zkázu. Místo aby udržovali ruská knížata na rovni mezi sebou, a tím seslabovali všechny, dávali zřejmou přednost těm, od kterých nejvíce darů a lichocení dostávali.

S počátku sestávala, zdá se, tato přednost jen v prázdném titulu Velkoknížete; avšak takto vyznamenaní vasalové dovedli z plané cti vytvořiti skutečnou moc tím, že si osobovali právo, udržo-

vati přímé styky s hordou, a vybírati od menších knížat tatarskou daň.

Vzpíral-li se některý nižší kníže této prostředkující autoritě, velkokníže mohl ho snadně zničit, vylíčil-li ho u hordy co vzbouřence, jenž prý nechce platit daně. Obžalovaný byl obeslán před nejvyšší soud, a velknížeti nebývalo nikdy těžko, spůsobiti, aby výrok dopadl dle jeho přání.

Ze všech knížat, již tímto spůsobem se domáhali vlivu, knížata moskevská mívali největší úspěch a zdar. Nebylo to plemeno rytířské nebo takové, jehož by si mravokárce vážil, ale u všech vyskytovala se chytrost, takt a vytrvalost; výčitkám svědomí nebyli hrubě přístupni. Jelikož se brzo přesvědčili, že štědré rozdávání peněz na dvoře tatarském nejspíše pojišťuje přízeň, žili skromně doma, a plýtvali svými úsporami u hordy. Aby takto nabytou přízeň si pojistili, nerozpakovali se, uzavírati manželské sňatky s chanovou rodinou, a s horlivostí zastávati hodnosti jeho místodržitelů.

Když hrdá a horkokrevná republika novgorodská odepřela zaplatit roční daň, udusili povstání a ztrestali náčelníky, a když obyvatelstvo Tveru povstalo proti Tatarům a přinutilo svá knížata k společnému jednání, pospíšili si potměšilí Moskalové k tatarskému dvoru a obdrželi od chana odbojné knížetství a ještě 50.000 Tatarů na udržení své autority.

Tito vychytralí moskevští knížata „milovali Tatary nadmíru“, dokud chan byl všemocný; jakmile moc jeho počala blednout, postavili se proti němu co soupeřové. Když pak zlatá horda se rozpadla právě jako ta veliká říše, jejížto částí kdysi byla, ctižádostiví knížata vyčíhali příležitost, postavili se v čelo osvobozujícího hnutí, jemuž

s počátku se nedařilo, ale naposled přece zbavilo zemi nenáviděného tatarského jha.

Z tohoto krátkého nákresu čtenář může viděti, že tatarské panství nepotatařilo zemi. Tataři neusadili se nikdy ve vlastním Rusku a nesplývali s lidem. Pokud se drželi svého zpoly pohanského, zpoly budhistického náboženství, někteří jejich vynikající lidé přijali křesťanství a smísili se s křesťanskou šlechtou; jakmile horda přijala islam, veškeré podobné hnutí octlo se u konce. Tu přestalo všeliké splývání dvou plemen, jež se dálo a posud se děje mezi ruskými sedláky a finským plemenem na severu. Rusové zůstali křesťany a Tataři mahomedány, a tato rozdílnost náboženství tvoří mezi oběma národnostmi neodstranitelnou přehradu.

Třebas ovšem přiznati, že tatarské panství nemělo sice velkého vlivu na život a obyčeje lidu, ale za to tím větší a trvalejší na politický vývoj národa. Za časův podmanění Rus sestávala z mnohých neodvislých knížectví, jimž vesměs panovali potomci Rurikovi. Jelikož tato knížectví nebyla vlastně žádnými zeměpisnými nebo ethnografickými jednotkami, ale pouhé uměle a samovolně ohraničené kraje, dělící nebo slučující se dle dědičných práv svých knížat, jest více než pravděpodobno, že dříve neb později by se byla spojila pod jedním žezlem; ale jisto jest, že politika chanů urychlovala toto sjednocení a utvoření samovládné moci, již od té doby carové vykonávali.

Kdyby knížectví se byla spojila bez cizího zakročení ve spojeném státě, byla by se vyskytla politická organisace, odpovídající té, která byla v jednotlivých částech, totiž druh vlády smíšené, ve které by politická moc bývala rovněji rozdělena mezi carem a lidem.

Panství Tatarů přerušilo tento pravidelný vývoj tím, že zničilo veškeren volný politický život. První carové moskevští nebyli nástupci dávných nezávislých knížat, ale chanů tatarských. Samovládná moc, která za poslední čtyři století byla nad míru důležitým činitelem v ruské historii, utvořila se v jistém smyslu následkem panství tatarského.

Čtenář nyní porozumí, proč předmět tento má více než starožitnický význam. Stav křesťanů pod zlatou hordou podobal se stavu křesťanů v Turecku. Po nějakou dobu Rusko nacházelo se právě pod takovou správou jako Bulharsko; později nabylo jakési samosprávy a konečně úplné nezávislosti. Rusové tedy již dávno tvoří předvoj slovanského osvobození; oni zajisté první padli pode jho tatarské, a první je setřásli. To nezapomněli; a není tudíž divu, že sympatiemi provázejí příbuzná plemena, jež následují jejich příkladu.

Epigrammatická průpověď, že sympatie ruského lidu k Srbům a Bulharům jsou pouhým „filosofickým citlivůstkářstvím“, může dojíti víry jen u toho, kdo nezná historii východní Evropy.

Kapitola VII.

Kozáci.

(Tatarské nájezdy. — Trhy na otroky na Krimu. — Vojenská hranice a svobodní kozáci. — Zaporožci. — Zaporožská obec se porovnává se Spartou a se středověkými vojenskými řády. — Kozáci na Donu, Volze i Urálu. — Pohraniční boje. — Kozáci novější doby. — Držení půdy u kozáků na Donu. — Přechod života pastýřského do rolnického. — „Všeobecný zákon“ společenského vývoje. — Obecní *versus* soukromý majetek. — Bití co prostředek k vyznačení pozemkových hranic.)

Podrobiti Tatary nebyla práce snadná, ale usmířiti je a zavésti mezi ně zákon i pořádek, byla věc ještě mnohem těžší. Ještě dlouho potom, když již ztratili veškerou politickou moc, zachovávali svůj pastýřský spůsob života a znepokojovali rolnické obyvatelstvo okolních krajů právě tak, jako rudí Indiani až podnes obtěžují bílé osadníky v západním území americkém. Tyto nesnáze vzrostly ještě tím, že veliká část hordy, obývající Krim a step severně od Černého moře, vyhnula se podmanění, podrobila se osmanským Turkům, a stala se poplatnou sultanu.

Turci byli tedy hroznou dobývací mocí, s níž carové moskevští nesměli se pouštěti v zápas, a chanu Krimskému, kdykoli potřeba kázala, dostávalo se pomoci z Cařihradu. Tento mocnář jen zdánlivě udržoval pod svou vládou pastýřská plemena, těkající po stepích mezi Krimem a ruskými hranicemi; avšak neměl dosti moci ani snahy, aby zabraňoval jejich nájezdy. Vpády na území ruské a polské získávalo se množství otroků, již

tvořili hlavní vývozní předmět z Kaffy — nynější Theodosie — jakož i z jiných přístavních míst pobřežních.

Tento obchod s otroky, jenž zkvétal až do roku 1783, kdy Krim byl úplně podmaněn a Rusku přivtělen, popisuje velmi živě očitý svědek, jakýsi litevský cestovatel ze šestnáctého století. „Lodě z Asie," praví, „dovážejí krimským Tatarům zbraň, oděv i koně a vracejí se domů s nákladem otroků. Krimské trhy jen tímto druhem zboží jsou proslaveny. Otroka vždy možno dostati buď co zástavu nebo dar, a kdo má svého koně, vede s nimi obchod. Chce-li kdo koupiti oděv, zbraň nebo koně, a nemá právě žádných otroků, vezme zmíněné zboží na úvěr a slíbí, že v určitou dobu dodá jistý počet lidí naší krve, neboť jest přesvědčen, že jich do toho času potřebný počet sežene. A tyto sliby vždy jak náleží se splňují od těch, kdož je činí, jako by měli vždy dostatečnou zásobu našich lidí ve dvoře. Židovský směnárník, jenž seděl u brány Tauridy, vida nesčíslné množství našich krajanů odcházeti do zajetí tázal se nás, zdali ještě nějací lidé v naší zemi zbývají, a kde se tolik lidstva nabéře. Silnější zajatci mají vypálená znamení na čele i na tvářích, na nohou mají pouta, ve dne jsou týráni těžkou prací a na noc zavírají se do tmavých brlohův. K výživě dostávají maso pošlých zvířat a to ještě shnilé, červivé, jehož se nechtějí dotknout ani psi. S ženami, jež jsou něžnější, nakládají jinak; ty, jež umějí zpívat a hrát, baví hosti na hodech. Vedou-li se otroci na prodej, jdou za sebou po tuctech majíce řetězy na krku, a prodávají se dražbou. Vyvolavači hlásají, že právě přišli, že jsou prostodušní a nikoli schytralí, nedávno polapeni v království (v Polsku) a nikoli z Moskvy,

neboť plemeno moskevské neplatilo se tak draze, jsouc pověstno svou prohnaností a zavilostí.

Toto zboží dovedou náležitě oceniti na Krimu, neboť tam je kupují za drahé peníze kupci z cizozemska a prodávají ještě dráže černým národům, jako Saracenům, Peršanům, Indianům, Arabům, Syrům i Assyrům. Uzavírá-li se koupě, prohlížejí se zuby, nejsou-li vypadané nebo zčernalé. Celé tělo se ohledává, a najde-li se na něm vřed, rána nebo něco jiného, odvolává se koupě. Avšak i tu překupníci dovedou své odběratele oklamat a podvést, neboť hochy a děvčata neprodávají z ruky, nýbrž dříve je vykrmí, odějou v hedbáv a natrou tváře jejich rumělkou, aby za ně více stržili. Za hezké a vnadné dívky z našeho národa dostanou někdy tolik zlata, co ho váží. Toto se děje ve všech městech poloostrova, zvláště však v Kaffě.“ *)

Carové moskevští a králové polští stavěli pevnosti, náspy, prováděli příkopy a udržovali vojenský kordon, aby chránili rolnické obyvatelstvo od nájezdů těchto loupeživých sousedů. Vojsko, jež tvořilo tento vojenský pás, bylo nazváno kozáky.

Avšak to nejsou kozáci, jež známe z dějin a z románů. Praví „svobodní“ Kozáci obývali území mimo hranice na půdě nepřátelské, která se táhla mezi oběma nepřátelskými plemeny a tu si zařídili samosprávné obce. Každá obec těchto svobodných kozáků opanovala některou z řek tekoucích na jih, totiž Dněpr, Don, Volhu i Ural či Jaik, a nikdo, ani křesťan, ani Tatar, nesměl vstoupiti na jejich území bez jejich dovo-

*) Michaloni Litvani „De moribus Tartarorum Fragmina,“ X., Basiliae 1615.

lení. Úředně kozáci byli uznaní hajitelé pravoslavného křesťanství a kromě kozáků na Dněpru věrní poddaní carovi; avšak ve skutečnosti byli něčím zcela jiným. Byli sice původem, řečí a sympatiemi Rusy, ale obyčej unášení tatarských žen způsobil mezi nimi jakési smísení s tatarskou krví. Ačkoli dobrovolní hajitelé křesťanství a nepřátelé islamu, všímali si velmi málo náboženství a nepodrobovali se církevním úřadům. Co se týče politického jejich poměru, nelze nic určitého říci. Hlásali věrnost i oddanost caru, ale poslouchati ho nechtěli, kromě jestliže jeho rozkazy jim byly po chuti. Car choval se k nim stejným způsobem. Kdykoli se mu hodilo, nazýval je věrnými poddanými, a donášely-li se mu žaloby a stížnosti na jejich vpády do tureckého území, dokládal, že nejsou jeho poddaní, ale uprchlíci a loupežníci, i aby sultan je potrestal dle libosti. Tito loupežníci a uprchlíci však stejnou dobou dostávali z Moskvy zásoby válečných potřeb, jakož nedávno vydanými listinami vyšlo na jevo.

Kozáci až do poloviny sedmnáctého století zaujímali totéž stanovisko vůči králům polským, avšak tou dobou vypověděli spojenství Polsku a stali se poddanými carů moskevských.

Z těchto poloneodvislých vojenských obcí, jež tvořily nepřetržitou hráz podél jižní a jihovýchodní hranice, byla nejslavnější zaporožská na Dněpru a kozácká na Donu.

Hlavním stanem či sídlem zaporožců bylo opevněné pole na Dněpru, pod tím místem, kde několik skalnatých výběžků se táhne přes řečiště a tím tvoří řadu prahů. Ze stepi vcházelo se do předměstí či bazaru, v němž se hemžilo množství židovských obchodníků. Na dalším konci tohoto předměstí strměla opevněná věž s velikou branou, za

kterou se prostírala veliká volná prostora, obehnaná osmatřiciti dřevěnými ratejnami. V každé této ratejně, jež byly velice rozsáhlé, a skrovně nábytkem opatřené, umístěn byl jeden *kurén* či oddělení kozáků, čítající někdy až 600 mužů. Tu shromažďovaly se členové kurénu ke společnému stolování, a tu v noci spávali na zemi. Pod širým nebem odbývala se shromáždění, na nichž se volil *ataman* či náčelník na rok, a rokovalo se o věcech, týkajících se veřejného blaha. Schůze tyto bývaly velice bouřlivé, a končívaly krveprolitím, neboť zaporožec nebyl zvyklý krotit své vášně a mstil se za urážlivé slovo na příteli i nepříteli. Tu bývalo v dobách klidných vidět malé skupiny kozáků, ve stavu podnapilém, nesmíme to zatajit, již se procházeli se svými „lulkami“ (dymčičkami) anebo vyhřívali se na slunci a hovořili o nastávajícím rybolovu nebo vpádu do tatarského aulu.

Za tímto prostranstvím nacházela se menší ohrada, obsahující obecné jmění i sídlo atamanovo, malý to a dřevěný domek jako zámožného sedláka, a kostel posvěcený panně Marii. Na tato dvě ohražená prostranství nesměla žádná ženská vstoupiti.

Zaporožská obec bývala často porovnávána ke Spartě a někdy k středověkým vojenským řádům, avšak ráz její byl zcela jiný. Ve Spartě šlechta udržovali v podrobenosti velice četné obyvatelstvo otroků, a sami nacházeli se pod přísnou správou úřadů. Tito kozáci naproti tomu živili se lovem ryb, honbou, nájezdy, a neznali žádné kázně, kromě ve válce. Mezi obyvateli Síče, — tak totiž opevněné to ležení se nazývalo — panovala úplná rovnost.

Obecná průpověď: „trp kozáče, budeš atamanem,“ často se uskutečňovala, neboť hodnostové

každého roku skládali odznaky svých úřadů v ruce celého shromáždění a vzdavše díky bratrům za prokázanou čest, vstupovali do řad co prostí kozáci. Při volbách, jež potom se odbývaly, mohl každý úd býti zvolen náčelníkem svého kurénu a každý náčelník kurénu mohl se státi atamanem.

Porovnání těchto chrabrých bojovníků se středověkými rytíři je také nevhodné. Nazývali se, pravda, *lycary* — což jest zkažené německé slovo „ritter“, dovolávali se rytířské cti, a vyhlašovali se za obhajce pravoslaví proti katolickým Polákům a mahomedánským Tatarům; avšak náboženství v jejich myšlénkách zaujímalo velmi podřízené místo. Velikým cílem jejich života byla kořist, již dobývali ustavičnými válkami s Tatary. Kradli jim dobytek, plenili jejich auly, projížděli se v malých lodicích po Černém moři a časem pustošili i přístavní města jako Varnu a Sinope. Nebylo-li kořisti tatarské, věnovali svou pozornost slovanskému obyvatelstvu, a když křesťanští mocnářové na ně silně dotírali, dali se bez rozpaku pod ochranu sultanovu.

Kozáci donští, na Volze a na Uralu měli poněkud jiné zřízení. Neměli opevněného ležení, jako na Síči, ale žili ve vesnicích a dle vyskytlé potřeby se scházívali. Jelikož byli mimo všechen polský vliv, nevěděli ničeho o „rytířské cti“ a podobných západoevropských ponětích; ano přijali mnohé tatarské zvyky a v čas míru rádi si vyšlapovali v nádherném tatarském kroji. Kromě toho byli to většim dílem vystěhovalci z Velkoruska, staroobřadníci a sektáři; zaporožci však byli Malorusové a pravoslavní.

Tyto vojenské obce prokázaly Rusku neocenitelné služby. Nejlepší prostředek k obhájení jižních hranic byl, míti za spojence četný sbor mužů,

jenž vedl stejný spůsob válčení jako tito kočovní nájezdníci; a takovýmto sborem byli svobodní kozáci. Cit sebezachování a žádost kořisti činily je obezřelými. Rozesýláním menších vojenských oddělení do všech končin jakož i skrze vyzvědače dovídali se o každém zamýšleném a chystaném vpádu. Hrozilo-li nebezpečí, zdvojnásobnila se ještě obyčejná opatření. Ve dne v noci střežila se ta města, kudy se strojil vtrhnouti nepřítel, a objevily-li se známky, že se blíží, zapálila se na poplach hranice sudův smolou politých. Znamení toto opětovalo se na jiném pozorovacím místě, a touto primitivní telegrafní soustavou svolal se v několika hodinách celý kraj do zbraně. Nebyli-li útočníci příliš četní, učiněn na ně ihned útok. Bylo-li jich příliš mnoho, nebránilo se jim vtrhnouti na území, ale menší oddělení kozáků bylo vysláno, aby plenili jejich auly, kdežto jiné a silnější vojsko postavilo se na hranici, aby přepadlo vracející se s kořistí domů.

Tímto spůsobem mnoho bitev bylo svedeno na nekonečné stepi a mnoho chrabrých válečníkův kleslo neopěváno a zapomenuto. —

Vzdor těmto vzácným službám tyto kozácké obce stávaly se stálým pramenem diplomatických nesnází a politického nebezpečí. Jelikož sobě vládních rozkazů valně nevšímaly, poskytovaly sultánu vždy vhodnou příčinu k prohlášení vojny, a samy se často nerozpakovaly obrátiti zbraň i proti té moci, již uznávaly. Když ku př. za „bouřlivé doby“ národní existence octla se následkem občanských rozbrojů a vpádův cizáctva v nebezpečí, kozáci zaplavili celou zemi, kradli, loupili i pálili právě jako dělávali v tatarských aulech. V pozdější době donští kozáci dvakráte se zbouřili: poprvé pod Stenkem Razínem (1670), a po

druhé pod Pugačevým (1773); a za války Petra Velikého s Karlem XII. švédským zaporožci přešli na stranu švédského krále.

Vláda snažila se učiniti konec tomuto nebezpečí, což konečně také se jí podařilo. Všem kozákům odňata byla jejich neodvislost, avšak osud rozličných obcí byl nestejný. Kozáci volžští přeloženi byli na Terek, kde měli hojně příležitosti, chránit hranice proti vpádům východních kavkazských plemen. Zaporožci drželi se houževnatě svých „dněprovských svobod“, až byli násilně rozpuštěni Kateřinou II. Větší díl jich prchnul do Turecka, kdež potomci jejich vyskytují se podnes a ostatní usazeni byli na Kubani, kde mohli svádět bitvy s plemeny západního Kavkazu.

Po uspokojení Kavkazu a polapení Šamyla, toto kozácké obyvatelstvo, sídlící nepřetržitě od moře Azovského až ke Kaspickému, počalo si vší mati mírumilovnějšího zaměstknání, a pěstuje mnoho pšenice na vývoz. Avšak dosud zachovali něco ze svého vojenského rázu, a mnozí i litují těch dobrých časů, kdy denně mívali půtky s Čerkesy a kdy místo práce polní bylo zábavy mnohem více rozčilující.

Romantické tyto doby minuly, a jediný nepřítel, s nímž jim bývá nyní zápoliti, jest divoký kanec, jenž se vyskytuje v rákosí na nízkých a bahnitých březích řek; avšak dojemné upomínky na bývalé pohraničné války udržují se mezi nimi do dnes.

Nejednou můj jamščik zahánĕl mně nudu dlouhého cestování vypravováním osobních zkušeností.

Zdá se, že Čerkesové zřídka napadali své nepřátely přímo, ale chtěli se dostati nepozorovaně přes čáru, aby mohli loupit rolnické obyvatelstvo,

což následkem rychlých pohybů a podrobné známosti území dobře se jim dařívalo.

Seznav obě plemena, dovedl jsem oceniti tuto moudrou taktiku, neboť lehcí, mrštní Čerkesové nemohou s veškerou svou chrabrostí se rovnati mohutným kozákům v rovném a rukopažném boji, v němž i tíha jednotlivcova nabývá platnosti. Nikde, mimo na Černé hoře, neviděl jsem tak dokonalých vzorů lidského pokolení, jako jsou tito obrovští a vousatí potomci zaporožců.

Spisovatelé, již rádi líčí dobrodružné události, měli by se naučiti rusky a ztráviti několik měsíců v kozáckých stanicích na Tereku nebo na Kubánu.

Kozákům donským bylo dovoleno zůstati v starých sídlech; avšak byli zbaveni neodvislosti i samosprávy; i společenské jejich zřízení bylo změněno. Hlučná shromáždění lidu, na nichž druhdy se rozhodovalo o veřejných záležitostech, byla zrušena, a spůsob, dle něhož dříve lid volil atamana i jiné hodnosty, byl nahražen soustavou pravidelného povyšování, a sice dle řádu vypracovaného v Petrohradě.

Touto změnou vzala za své společenská rovnost, jíž v dávnějších dobách vyznačovaly se tyto obce. Hodnostové a jejich rodiny tvoří jakousi dědičnou šlechtu, které císařským rozhodnutím připadla i veliká část půdy, jindy obecní.

Prostí kozáci jsou nyní toliko jakousi jízdní zemskou obranou. Náleží jim rozsáhlá i úrodná půda, neplatí přímých daní, za kteréžto výhody jsou povinni opatřovati si vyzbrojení na vlastní útraty a konat vojenskou službu doma, nebo tam kde vojenským úřadům se líbí. V čas míru zůstane jich většina doma, a dostavují se k vojenským cvičením jen v letě; avšak mnohých užívá se

k stálé službě, a potkáváme se s nimi po celé říši od pruských hranic až k hranicím Číny. Služba jejich je v asiatských krajích neocenitelná.

Dovedou snášeti nevýslovné svízele i nedostatky, a čeho mají potřebí ke své výživě, nestačilo by žádnému pravidelnému vojsku.

Ruský lid vůbec vyniká vlastností, že umí přispůsobiti se poměrům; u těchto kozáků jeví se tato vlastnost ve zvláštní míře.

Jsou-li vysláni do dalekých končin asiatských, počínají si ihned jako osadníci: vystaví si bydliště, sejou a žnou, aniž by zanedbávali své vojenské povinnosti. Potřebují-li dobytek, zajdou si na území zahraniční, nebo schytají v tom kraji, jejž přišli chránit; dělají tedy totéž, co před sto lety dělávali jejich předkové. Konají svou povinnost, a nepůsobí císařské pokladně velkých útrat. Líbíli se to lidu, jenž se nachází bezprostředně pod jejich ochranou, jest ovšem jiná otázka.

Slýchal jsem často nářky od lidí, že tato ochrana je stojí příliš mnoho; avšak toho netřeba mnoho dbáti, neboť ve všech zemích lid nerad platí místní daně, a přál by si, aby se platily z národní pokladny.

Slýchal jsem často vojenské znalce tvrditi, že kozácké zřízení jest zastaralé, a že vojsko toto sice jest velmi užitečné ve střední Asii, ale v pravidelné válce v Evropě že by se ho nemohlo užiti.

Pravda-li to, nevím, a občanu nevojáku nesluší se, pronášeti své mínění v této věci; ale podotknu, že kozáci jsou zcela jiného o sobě mínění. Považují se za nejvzácnější vojsko carovo, a věří, že dovedou vykonat vše, pokud stačí lidská možnost, ano ještě nad ni. Nejednou donští kozáci ujišťovali mne, kdyby jim byl car dovolil za krimské vojny vypraviti malých lodic, že byli

by zničili veškeré loďstvo anglické, jako předkové jejich dělávali tureckým korábům na Černém moři!

Na cestách svých územím donských kozáků nasbíral jsem některé zprávy o držení půdy, jež hodlám nyní čtenáři sdělit. Jsouť samy o sobě zajímavy a kromě toho vrhají světlo na některá primitivní období ve společenském vývoji, zejmena co se týče občasného rozdělování obecní půdy, jež jsem již vylíčil v jiné kapitole.

Vzdělávání půdy bývalo za starodávna na celém kozáckém území pod trestem smrti zapovězeno. Obyčejně se myslí, že zákaz tento směřoval k tomu, aby v obyvatelstvu zachoval se vojenský duch; však mně tato domněnka zdá se nepodobna k pravdě.

Většině kozáků nikdy nebývalo po chuti těžké a pracné zaměstknání; proto si raději hleděli lovu ryb, honby, chovu dobytka a nájezdů. Však bývalo mezi nimi také mnoho přistěhovalců — nevolníci, již uprchli svým pánům — kteří byli zvyklí rolnickým pracem. Ti byli by rádi vzdělávali panenskou a úrodnou půdu; avšak kdyby se jim to bylo dovolilo, byli by v jisté míře zkazili pastviště. A to asi jest pravá příčina uvedeného zákazu, kteréžto mínění potvrzují podobné poměry, jež jsem nalezl na jiném místě.

V území Kirgizském chudší obyvatelé aulů blíže hranic pronajímají ruským sedlákům půdu k účelům rolnickým; avšak bohatší obyvatelé, kteří mají hojnost stád a dobytka, opírají se tomuto hnutí, a zajisté by je zapověděli pod trestem smrti, kdyby k tomu měli moci, neboť vzmáhání se rolnictví hrozí jejich pastvinám.

Nechť si byla příčina tohoto zákazu jakákoli, praktická potřeba objevila se mocnější, než protirolníkáři. Čím více přibývalo obyvatelstva a čím

více ubývalo příležitosti k nájezdům, tím více musila většina přemáhati svou nechuť k rolnictví, a za nedlouho počaly se objevovati kousky zorané půdy vlnivého obilí na blízku „stanic“, jak totiž kozácké vesnice se jmenují.

S počátku nečiněno žádných pokusů o upravení tohoto nového užívání „veřejné půdy“. Každý kozák, jemuž se zachtělo pěstovat obilí, zoral co a kde chtěl a podržel půdu takto přivlastněnou, pokud se mu líbilo. Když půda počala jevit známky jalovosti, počal vzdělávati pozemek jiný. Avšak toto libovolné užívání obecného jmění nemohlo trvati dlouho. Když počet rolníků se rozmnožil, vznikly spory, jež končívaly krveprolitím. Ještě horší zlo se dostavilo, když na blízku povstaly trhy, na nichž obilí mohlo prodávati se na vývoz.

V některých bohatších stanicích některé bohatší rodiny přivlastnily si ohromnou část obecní půdy tím, že si nakoupili mnoho volů, nebo najali v nejbližších vesnicích dělníky, již zorali jim půdu. Když dvakráte nebo třikráte na těchto pozemcích sklidili, nevzdali se jich, ale počali je považovat za své soukromé vlastnictví.

Takovým spůsobem ne-li všechna, jistě nejlepší část orné půdy stala se ne-li zákonitým tedy skutečným majetkem několika rodin, a slabším, nebo méně šťastným obyvatelům stanic zbyly jen kousky jalové půdy, nebo zcela nic, čímž upadli v stav pouhých rolnických dělníků.

Kdyby toto se bylo událo v britické osadě, nebo pod administrativní správou dle zásady *laissez faire*, obecní půda byla by přešla v soukromý majetek, a ti, jimž nedostalo se půdy, byli by nuceni, vstoupiti do služby, nebo se vystěhovati. V kozáckých stanicích se naskytovaly veliké obtíže

podobnému vývoji pozemkové záležitosti. Údové obce, již neměli žádné půdy, nemohli se vystěhovat, neboť byli poutáni k půdě vojenským zřízením, a nemohli se obejíti bez majetku, jelikož byli povinni obstarávati své vyzbrojení a zaopatřovati rodiny ve své nepřítomnosti. Octli se tedy v nesrovnalém postavení feudalních vasalů, povinných konati válečnou službu, ale zároveň byli zbaveni půdy, jíž jim bylo třeba k vykonání těchto povinností, z čehož ovšem povstalo všeobecné reptání proti tomuto vyvlastňování se strany monopolistů. Jelikož tato nespokojenost spůsobila nebezpečná jitření, muselo se pomýšleti na nápravu.

S počátku vzato útočiště k výpomocnému prostředku. Obec stala se odpovědnou za vyzbrojení jistého počtu mužův, povinných k vojenské službě, a zavázala se opatřovati chudší své údy vším potřebným. To však neuspokojilo ty, kdož neměli půdy, a právem si stěžovali, že musejí konati tytéž povinnosti jako majetníci půdy, aniž by užívali stejných s nimi výhod. Duch rovnosti posud mezi nimi nevymizel, a konečně podařilo se jim domoci se svých práv. Dle jejich přání obec skonfiskovala přivlastněnou půdu, a na to zavedena byla soustava občasného rozdělování, kterou jsem již vypsal. Dle tohoto zařízení náleží každému dospělému muži díl půdy.

Spůsob podělování je v rozličných místech rozličný. Takovéto na př. jest zařízení v stanici kazaňské.

Veškerá orná půda mimo jistou část určenou pro nedospělé, rozdělí se na takový počet dílců, jenž se rovná počtu mužských, dosáhnuvších sedmnáctého roku.

Podělení toto platí na šest let. Kdož dosáhnou sedmnáctého roku průběhem této doby,

dostávají podíly z půdy, která zůstala v záloze. Vdovy dostávají dílce dle počtu dětí; která má méně než tři, dostane polovinu dílce; která má tři, dostává celý, a která více než tři, dostává dva dílce. Každý úd, jakmile dostane svůj dílec, může s ním naložit dle vlastní libosti; jeden vzdělává ho sám, jiný pronajímá ho na rok za jistou sumu peněz, třetí odevzdává ho sousedu s podmínkou, že dostane jistou část plodin. Některé bohatší rodiny vzdělávají rozsáhlé prostory, neboť vždy se vyskytují, kteří rádi svou půdu pronajímají.

Jedna rodina může skoupit jakýkoli počet dílců na celou dobu ještě před podělováním. Následek toho jest, že ve skutečnosti přece zbývá jistý počet údů, již nemají žádných pozemků, avšak stěžovat sobě nesmějí, neboť dobrovolně prodali své právo, jež bude jim navráceno při nejbližším podělování.

Sir Henry Maine a M. de Laveleye dokazují svými výzkumy v oboru dávných zřízení a institucí, že všichni národové v jistou dobu své historie mívali vesnické obce, podobné těm, jež trvají posud na Rusi. „Můžeme nyní dokázat," praví M. de Laveleye, „že tyto obce byly u starých Germanů i v dávné Italii; v Peru*) i Číně, v Mexiku i v Indii; u Skandinavů i Arabů, a že všude měly stejný ráz. Jelikož zřízení toto se vyskytuje ve všech podnebích a u všech národů, smíme považovati je za jakýsi všeobecný zákon, upravující vývoj všech spůsobů pozemkového majetnictví.

Nuže, fakta, mnou uvedená, jakož v předcházející kapitole vylíčený přechod od pastýřského ži-

*) Ve sborníku „Světem" umístěna bude stať od prof. Drapera, pojednávající o vzdělanosti v Peru a Mexiku, kde čtenář dalších podrobností se doví. *Překl.*

vota k rolnickému vysvětlují dle mého zdání toto zvláštní období ve společenském vývoji, jakož i všeobecný zákon, o němž se M. de Laveleye zmiňuje.

Pokud obec vesnická vede život čistě pastýřský a má hojnost půdy, není třeba, aby jednotlivci nebo rodiny tuto půdu mezi sebe na soukromé dílce dělili, ano jsou závažné důvody proti takovémuto konání. Aby rozdělení půdy mělo nějaký smysl, bylo by třeba vystavěti ohrady, tyto ohrady by však vyžadovaly mnoho práce, která by konečně přece jen přišla na zmar, neboť jest mnohem výhodnější, pasou-li se stáda i skot společně. Nastane-li nouze o pastvu a tudíž i mezi jednotlivými rodinami srážka prospěchův, upravuje se užívání obecné půdy nikoli stavěním ohrad, ale prostým obmezováním počtu ovcí a dobytka, jež rodina smí vyháněti na pastvu, což v mnohých ruských vesnicích skutečně do dnes se děje. Chce-li kdo chovati větší počet ovcí a skotu, než se mu vyměřilo, jest povinen platiti ostatním jakousi náhradu. Tudíž patrno, že při pastýřském způsobu života dělení půdy je zbytečné ano nevýhodné, a proto soukromé majetnictví půdy snadně nevzniká.

Když počalo zemědělství, vznikla snaha po dělení půdy mezi rodiny, jež tvořily obec; neboť každá rodina, živící se orbou, nevyhnutelně potřebuje jistý díl půdy. Je-li orné půdy dostatek, každá rodina může si jí zabrat tolik, co jí potřebuje, jako jindy se dálo v stanicích kozáckých, a posud se děje v některých osadách v Sibiři. Jestli však orné půdy po skrovnu, jako v některých aulech baškirských, odbývá se pravidelné o ni dělení.

S dělením půdy na jisté díly dostavují se

spory mezi zásadami obecního a soukromého majetku. Ti, jimž dostává se jistých dílů půdy, vlastně by si je rádi podrželi a odkázali potomkům svým. Avšak na stepi — a jen o stepi nyní jednám — povaha půdy a soustava zemědělská neshoduje se s tímto přeměněním pouhého držení v právo vlastnické. Část pozemků vzdělává se jen čtyři po sobě jdoucí léta. Potom nechává se ležeti ladem po dvojnásobný počet let, a zemědělci vyhledávají si nějaký jiný díl obecního území. Po čase vracejí se ovšem k starému dílu, jenž ležel úhorem, ale jelikož půda jest skoro stejná, nedbají hrubě ani rodiny, ani jednotlivci, aby dostalo se jim právě těch dílů, jež jim náležely dříve. Za takových okolností právo soukromého vlastnictví nehrubě se ujímá, jelikož každé rodině záleží spíše na *množství*, a nikoli na *jistém dílci* půdy; spokojují se tedy právem užívání, právo vlastnictví však zůstává v rukách obce, a tu třeba míti na mysli, že rozdíl mezi užíváním a vlastnictvím*) má zde velikou praktickou důležitost, neb pokud obci náleží právo vlastnictví, může děliti půdu, jak se jí líbí.

Čím více obyvatelstvo se množí a půdy ubývá, tím více ustupuje svrchu vylíčená zemědělská soustava jakési pokročilejší, jíž se říká „trojpolní“. Dle této soustavy nestěhují se zemědělci z jedné části obecní půdy na druhou, ale vzdělávají totéž pole, a jsou zároveň povinni hnojiti díly, jež mají v držení.

Zásada obecního vlastnictví zřídka přetrvává

---

*) Koho z čtenářů by zajímal vývoj rozdílu „*užívání a vlastnictví*“ ve státě římském, nechť nahlédne do pojednání Gibbonova o právu římském vydaného překladatelem.

tuto změnu, neboť promlčením rodiny nabývají práva na ty díly, jež vzdělávají, a kdož dobře hnojí půdu, neradi ji vyměňují za tu, kterou drželi sousedé nedbalí a neobezřelí.

V Rusku však tato změna nezničila zásadu obecního vlastnictví. Ačkoli soustava trojpolní trvá již po mnohá pokolení v středních krajích, obecní zásada s občasným podělováním půdy zůstává posud nedotknuta.

Rád bych se pustil do podrobnějšího vyzpytování tohoto neobyčejného zjevu, jímž Rusko se liší od zemí západoevroských; avšak předmět takový vyžaduje, aby pojednalo se o něm důkladněji, a já snad již tímto pojednáním unavil pozornost čtenářovu. Vraťmež se tedy k donským kozákům.

Minulá historie i přítomný stav donských kozáků poskytuje mnoho poučného i zajímavého tomu, kdo se zabývá studiem společenského vývoje. Tu může pozorovati, jak aristokracie povstává vojenským povyšováním, a jak nevolnictví vzniká a stává se uznaným zřízením bez zákonodárného působení.

Zajímají-li ho rozličné náboženské názory, najde dosti látky mezi nesčíslnými náboženskými sektami, a těší-li ho sbírání zvláštností v obyčejích, nebude zahálet.

Jeden takový zvláštní obyčej, jenž teprvé nedávno zašel, uvedu zde na příklad. Jelikož kozáci málo rozuměli zeměměřičství a ještě méně sepisování pozemků, hranice mezi dvěma *jurtami* — tak se totiž obecní půda jedné stanice nazývala — bývala předmětem mnohých k cíli nevedoucích sporů.

Byla-li hranice jednou ustanovena, užívalo se následujícího způsobu místo zaznamenání do knih. Všichni hoši dvou sousedních stanic byli

svoláni a jako ovce uvedeni k hranici, jež dělila pozemky. Veškeré obyvatelstvo kráčelo podél hranice, o níž bylo usneseno, a při každém mezníku několik hochů dostalo řádný výprask, načež směli utéci domů! To se dálo proto, aby ubohé oběti po celý život si pamatovaly, kde se jim dostalo nezaslouženého výprasku. Tento spůsob byl prý velmi účinný, ale ne vždy se vydařil.

Když bývalo později třeba svědectví dorostlých hochů, jednalo-li se o sporné hranice, stávalo se, že vydávali svědectví zcela opačná; bylo-li to následkem toho, že výprask nebýval dosti vydatný, nemohu říci.

Udál-li se takový případ, užilo se spůsobu následujícího. Vyvolil se za sudího nejstarší obyvatel, jenž musil vykonati přísahu na Písmo, že vypoví dle nejlepšího svědomí a vědomí. Na to kráčel s ikonou v ruce směrem, kudy dle jeho přesvědčení šla stará hranice. Rozhodnutí jeho obě strany považovaly za konečné, ať se dopustil omylu čili nic. Tento obyčej udržel se v některých stanicích až do roku 1850, kdy vládní úřadníci hranice jasně ustanovili.

Kapitola VIII.

Osady cizích přistěhovalců na stepi.*)

(Step. — Rozmanitost plemen, řečí a náboženských vyznání. — Němečtí osadníci. — V jakém smyslu Rusové jsou lid nápodobivý. — Menonité. — Podnebí a zemědělství. — Bulharští osadníci. — Řekové mluvící tatarsky. — Židovští zemědělci. — Poruštování. — Čerkeský Skot. — Společenská i politická důležitost cizího živlu.)

Step jiho-ruská po mnohá století byla jevištěm bojů mezi plemenem arickým i turanským, mezi orbou a kočovnickým barbarstvím.

Když tyto úrodné roviny se dostaly pod panství moskevských carů, kočovníci dílem vystěhovali se aneb se spřátelili se svým osudem. Založili klidné vesnice a jali se vzdělávati půdu, kterou zhusta napájeli svou krví v krutých a častých válkách.

V těchto končinách obyčejný cestovatel najde jen málo zajímavého, neboť jednotvárnost vidí oko jeho všude, kam pohlédne, a zápisná knížka může odpočívati v kapse mnohý den, než co pozoruhodného se naskytne. Je-li však cestovatel ethnologem a linguistou, nalezne hojnost materiálu. Na cestě své najde mnoho zbytků přerozličných plemen a neznámých jazyků, ve kterých by se ne zcela snadně vyznal i Mezzofanti.

Tato ethnologická rozmanitost jest následek politiky, kterou zahájila Kateřina II. Pokud se posunovaly jižní hranice jen zvolna, ruští vystěhovalci ze středu země dostačili k osídlení naby-

*) Od překladatele.

tého území, ale za panování císařovny Kateřiny hranice říše šířily se tak rychle, že dobrovolné stěhování nedostačovalo už k zalidňování přivtělených krajů. Císařovna počala tedy pomýšleti na emigraci z ciziny a nařídila všem svým diplomatickým jednatelům v západní Evropě, aby co největší počet řemeslníků a rolníků k vystěhování vybízeli. Tisíce a tisíce přijaly vybídnutí to ochotně a usadily se na půdě, která ještě nedávno sloužila za pastvisko kočovným hordám. Politiky této přidržovali se všichni vladařové ruští až na nejnovější dobu, a následkem toho jižní Rus jest útulkem tolika rozmanitých plemen, že v celé ostatní Evropě nic podobného v sobě nemá. Dle úřadní statistiky obývají v kraji novoruském — totiž v provinciích jekaterinoslavské, taurické, chersonské a bessarabské následující národnosti: Velkorusové, Malorusové, Poláci, Srbové, Češi, Bulhaři, Multané, Němci, Švédové, Švýcaři, Francouzi, Vlaši, Řekové, Arméni, Tataři, Mordvíni, Židé a Cikáni. Vyznání náboženská jsou rovněž tak četná. Statistika vypočítává pravoslavné, katolíky, gregoriany, luterány, kalvinisty, anglikány, menonity, separatisty, pietisty, karaimské židy, talmudisty, mahomedány a mnohé ruské sekty. Ani Amerika nemůže se vykázati větší rozmanitostí obyvatelstva.

Třeba podotknout, že většinu mají Rusové a pravoslavní; některé národnosti jsou zastoupeny v počtu jen nepatrném a to skorem výhradně ve městech, jako na př. Francouzi. Ale i ve venkovském obyvatelstvu rozmanitost a pestrost národní jest veliká. Jede-li se vozem, možno ve třech dnech projeti osady Řeků, Němců, Srbů, Bulharů a Židů.

Mezi všemi přistěhovalci Němci jsou nejčet-

nější. Vláda je zavolala do země, aby vzdělávali ladem ležící půdu a tím přispívali k rozhojnění národního bohatství. Sousedstvím svým měli kromě toho vykonávati vliv na ruské rolnictvo. Posledním vzhledem naděje vlády úplně byly zklamány; osady německé nevyhověly poslání svému ani v nejmenším, neboť ruské obce, ležící uprostřed německých přistěhovalců, nejeví žádných známek vzájemného styku. Každá národnost žije dle svého mravu a docela pro sebe. Ruský sedlák sice všímá si spůsobu německého života, ale aby upouštěl od svého, to mu nikdy na mysl nepřijde. Pohlíží na svého německého souseda jakožto na chytráka, kterého i Prozřetelnost zasypává vlastnostmi, jež pravoslavnému jsou cizí. Zkrátka, Němec zůstane Němcem a Rus Rusem.

Tento tvrdošijný, konservativní duch ruských sedláků, žijících na blízku Němců, zdá se vyvraceti zhusta pronášené mínění, že Rusové jsou velcí napodobitelé a mravy i spůsoby cizozemců že rychle přijímají. O Rusovi vůbec se myslí, že mění národnost svou tak snadno, jako svůj kabát a že se rád vydává za cizince. Zde právě naskytuje se nám faktum, jež dokazuje opak toho.

Je však třeba, abychom činili rozdíl mezi šlechtou a stavem rolnickým. Šlechticové rádi přijímají cizí mravy a názory, ale sedlák ruský je nad pomyšlení konservativní. Rozdíl mezi těmito dvěma třídami lze vysvětliti jedině historií minulosti. Rusové jsou, jako i jiní lidé, tak dlouho konservativní, pokud setrvávají ve svém původním životě; totiž pokud se nezměnily zevnější poměry tak, že by se zříkati musili dávných tradic a zvyků. Šlechta byla nejdříve od reformujících carů zatlačena ze starých kolejí, a od té doby zmítala se sem a tam pod rozličnými vlivy a nemohla se

ustálit čili usadit. Proto se chytá všeho, co se jí zdá vábivé aneb výhodné. Velké spousty lidu naproti tomu byly příliš ohromné a nemohly tak snadno vlivu národních tradicí a obyčejů zbaveny býti. Tím se vysvětluje jejich silný konservativní duch.

Co jsem svrchu pronesl, potvrzuje se i následujícími fakty. Pod vlivem německého protestantismu vznikla sekta Molokánů, kteří vcházejí v těsnější spojení s osadníky německými, neboť stavše se odštěpenci v ohledu církevním stávají se jimi i v ohledu obecném. Druhé faktum jest, že i ruský sedlák, octnul-li se na jiném poli činnosti a ve změněných okolnostech, dosti rychle si osvojuje, co se mu zdá prospěšné. Opustil-li rolník orbu, dal se na podniky průmyslné a tím se octnul ve světě zcela novém, na který nehodí se jeho tradice a názory; přejímá velmi brzo cizí ideje a vynálezy. Zvolil-li si ruský rolník takovouto novou dráhu, předstihuje v krátkém čase i samého Němce.

Kontrast, jenž vychází z porovnání německé osady s vesnicí ruskou, uvádí se velmi často od předpojatých lidí na důkaz jakési povýšenosti plemene teutonského nad slovanským, a aby rozdíl ten se stal ještě patrnější, Menonité berou se za představitele Němců. Nepouštějíce se do dalších výkladů, řekneme jen, že taková argumentace je úplně nesprávná. Menonité, kteří se vystěhovali z Pruska, aby se vyhnuli vojenské povinnosti, přinesli s sebou do své nové vlasti značné technické vědomosti, zásobu kapitálu, a půdy jim bylo uděleno více než sedlákům ruským. Kromě toho těšili se až do nedávna velikým výsadám. Byli sprostěni vojenské povinnosti, a poplatky, jež odváděli vládě, byly nepatrny. Vůbec, všechny okolnosti byly jim příznivy, čemuž děkují svůj blaho-

byt hmotný i mravní, a kterým vynikají nad ostatní Němce, jako tito vynikají nad pravoslavné. Blahobyt Menonitů i v původní jejich vlasti byl považován za neobyčejně veliký. Porovnávati tyto zámožné, výsadami obdařené osadníky s chudým, platy přetíženým rolnictvem ruským, a vyvozovati z toho duchovní převahu jednoho plemene nad druhým, je tak nesprávné, že není třeba o tom ani další zmínky.

Znavenému cestovateli, jenž po dlouhou dobu neviděl nic kromě ruských vesnic, osada Menonitů bude se ovšem zdáti pravým rájem. Někde v údolíčku blíže potoka zhlédne před sebou dlouhou řadu vysokostřechých domů, zpoly stromovím ukrytých. Přijdeme-li blíže, scvrknou se stromy v pouhé proutky, ale po dlouhém cestování holou stepí i to zelené lupení činí velmi příjemný dojem. Domy jsou prostranny, dobře zařízeny, v náležitém pořádku a vypadají zánovně. Nábytek ve světnicích je prostý, ale pečlivě vydrhnutý. Hned vedle obydlí stojí chlév a špižírna, které i v Německu vedle vzorného hospodářství dobře by vypadaly. V předu je prostranný dvůr, jenž se zametá několikrát denně, a za domem je zahrádka vysázena zeleninou. Ovocných stromů a květin mnoho není, proto, že jim podnebí nepřeje. Obyvatelé jsou prostí, počestní a střídmí lidé, poněkud loudavé povahy a lhostejní ke všemu, co sahá za hranice jejich malého světa. Za to vynikají chytrostí ve všech i nejmalichernějších věcech, které mohou napomáhati k jich osobnímu prospěchu. Přijde-li mezi ně cizinec, chovají se k němu chladně, nedůvěřivě, neboť neradi obcují s těmi, kteří nenáležejí k jich sektě; ale může-li promluviti k nim v mateřském jejich jazyku a to zejmena o věcech evangelických, odkládají chlad-

nost svou a uzavřenost. Dlouhý pobyt však v takové vesnici neradím tomu, komu by přísný pořádek a ve všem všudy panující souměrnost byly nesnesitelny, jakož by mnohému bylo, kdo nemá v sobě holandské krve. *)

Na krátký odpočinek ale taková osada vábí svou čistotností a přívětivostí. Mluvil-li jsem zprvu o pozemském ráji, měl jsem dodat — pro Holanďany.

Že těmto Menonitům, jakož i jiným osadníkům se podařilo vypěstovati něco stromoví, vznikla v některých podnikavých hlavách myšlenka, zalesniti ve velkých rozměrech celou step a tím působiti proti suchu, které rolníku největší nesnáz činí. Plán tento, ač pochází od ministra Jeho cís. Veličenstva, jest nad míru nepraktický, což dosvědčí každý, kdo měl příležitost viděti, co namahání a péče stálo těch několik křovisek, v jichž stínu si hoví hospodář po denní práci.

Mají-li neb nemají-li lesy vliv na podnebí — věc to, o kterou učenci ještě se neshodli — nebudeme zde rozebírati, ale jisto jest, že by tu musely být vysázeny v ohromných rozměrech, aby změnily povahu podnebí. Na takovéto hromadné vysazování lze tu sotva pomýšleti.

Po osadách Menonitů a Němců vůbec zasluhují největšího povšimnutí osady Bulharů, kteří se usadili na půdě, opuštěné po krimské válce od Tatarův. Vesnice jejich vypadají ještě jaksi nehotové, ale obyvatelé jejich patrně prospívají v novém domově. Pokud jsem mohl osobně se pře-

*) Menonité jsou původu holandského. Do Pruska se vystěhovali asi v 17. století a tam svou mateřskou řeč zapomněli.

svědčiti, shledal jsem, že ve vzdělávání země a domácí spořádanosti neustupují Němcům.

Domy jejich jsou sice malé — vešel by se skorem každý do světnice menonitské — ale mají vesměs tak čistotné a pohodlné vzezření, že by dělali čest i nejlepší západoevropské hospodyni. Vzdor tomu shledal jsem, že Bulhaři by nebyli zcela spokojeni se svou novou vlastí. Jednatelé, kteří je přemlouvali, aby vyměnili svrchovanost sultánskou za carskou, líčili jim budoucí domov v nejrůžovějších barvách jakožto pravou zaslíbenou zemi. Bulhaři ale po svém příchodu shledali místo země, oplývající medem a strdí, holou step bez vody a stromoví, jež by je chránilo v létě před palčivým vedrem a v zimě před ostrými větry, jež volně a bujně po stepi se prohánějí. Jelikož k přijetí vystěhovalců žádné přípravy se neučinily, byli rozděleni po německých osadnících, kteří jsouce úplně nevinni co do slavianofilských sympatií, nebyli asi příliš srdečnými hostiteli. Aby míra sklamání jejich se naplnila, shledali, že nemohou pěstovat révu, a že vonný tabák, jenž jest jim životní potřebou, mohou si pořídit jen za drahé peníze. Za mé návštěvy bylo rozmrzení jejich tak velké, že mnozí počali hlasitě hovořit o návratu do dřívějších domovů v Turecku.

Na severním pobřeží moře azovského, blíže Marijupolu, našel jsem osady Řeků tatarsky mluvících, kterým dle všeho, co jsem viděl, nevedlo se valně. Předkové jejich bydlili na Krymu pod vládou tatarských chanů a vystěhovali se do Ruska za Kateřiny II., než ještě Krym připojen k říši ruské. Jazyk svůj zapomněli, ale udrželi se při staré víře. S tatarským jazykem osvojili si i jakousi tatarskou lenost a lhostejnost, což jest příčinou jejich chudoby a nevědomosti. Zdáli se mně

velmi podobni Tatarům krimským, z čehož soudím, že poslednější nejsou skuteční Tataři, ale Hellenové, kteří přijali víru i jazyk vítězů.

V nejhorším stavu nacházejí se osady židů. Vyvolený národ je znám svou inteligencí, vytrvalostí a opatrností ve věcech obchodních, ale v orbě mistrem není a nebude. Židovské osady založeny byly jen na zkoušku, zdali Israelité mohou odvrátiti se od kupčení a státi se výrobnými členy společnosti, jak to národní hospodáři jmenují.

Pokus se nezdařil a příčinu toho není těžko vypátrat. Třeba jen podívati se na jejich vychrtlé postavy, klátivou chůzi, dlouhé odřené kaftany, a vidíme hned, že nejsou ve svém oboru.

Příbytky jejich jsou na spadnutí a vesnice jejich připomínají ohavnost zkázy, jak o ní mluvil Daniel. Půdu svou nechávají větším dílem nevzdělánu, aneb ji přenechávají jiným příchozím. Důchody své mají hlavně z obchodu neb podloudnictví. Jako Skandinavie jindy se jmenovala *officina gentium*, čili dílna, v níž se noví národové vytvořovali, tak i jižní Rus možno nazvati dílnou, ve které zlomky starých národů slévají se v novou formu. Tento slévací proces nastal a nová forma je ruská.

Národní zvláštnosti neztrácejí se tak rychle v Rusku jako v Americe aneb v anglických osadách. Viděl jsem ze Spojených států Němce, kteří po několika málo letech se dělali většími Američany, než domorodci sami, směšně přemršťujíce americké způsoby a mluvíce barbarským jargonem, jejž měli za nejčistší angličinu, raději než svým vlastním jazykem, a hřmotně vychvalujíce americké zřízení. Kdoby pochyboval o jejich čistě americkém původu, toho považují za člověka nezdvořáka. Mezi německými osadníky na Rusi

ovšem jsem nenašel nic podobného. Ač jejich dědové a otcové narodili se v nové zemi, nedají si říkati Rusů, a považují to za urážku. Dívají se z vysoka na ruské rolnictvo, jež považují za chudé, nevědomé, líné a nepoctivé; bojí se úřadníků, jejich tyranie i vydíračství, řevnivě zachovávají svůj jazyk i obyčeje, zřídka mluví rusky dobře, někdy zcela nic, a nikdy nevcházejí ve svazky manželské s těmi, od nichž se liší národností a náboženstvím.

Ruský vliv působí za to neobyčejnou silou na usedlé Slovany, Srby, Bulhary a Černohorce, kteří jsou s Rusy téhož náboženství, snadno se učí jazyku ruskému, jenž řeči jejich jest příbuzný, nejsou skováni vědomím kulturvolku, a vůbec vynikají ohebnější přirozeností než Teutoni.

Vláda v nynější době úsilovně k tomu pracuje, aby splývání osadníků s domorodým obyvatelstvem dálo se co nejrychleji, odjímajíc jim rozličné výsady, jakož i zvláštní správu, které se do nedávna těšili. Němci se bojí zejmena nového branného zákona, neboť dobře vědí, že mladíci ve vojště se poruští a tím že zanesou nebezpečí i do jejich církevně výlučného jazyka. Avšak tato politika spůsobila velikou podrážděnost a ještě povzbudila výlučného ducha jejich. V každé německé obci ozývají se nářky na ruskou tyranii, a nelichotivé poznámky o ruské národní povaze. Menonité cítí se novými opravami nejvíce dotknuti. Přišli na Rus, aby se vyhnuli vojančině a nyní mají jednati proti článkům své víry. Toť příčina jejich stesků, jež podali ve zvláštní petici vládě, avšak proti nadcházejícím změnám mají námitky ještě mnohem důležitější. Vědí dobře, že zmizí-li přehrada, dělící je od ostatního obyvatelstva, nedovedou zachovati přísnou puritanskou kázeň, která

nyní tvoří jejich hlavní sílu. Proto na sta rodin prodalo své statky a vystěhovaly se do Ameriky, ačkoli vláda byla ochotna k důležitým ústupkům.

Když jsem navštívil menonitské osady v letech 1872 a 1873, nejčelnější údové bratrstva sdělili mně, že aspoň polovina menonitského obyvatelstva se chystá na cestu na daleký západ, by si vyhledala nového domova. Tímto hnutím procitlo i jejich náboženské nadšení, jež utuchlo pod vlivem nepřetržitého blahobytu. Prozřetelnost jim připomenula, ačkoli žijou ve světě, že nemají býti z něho, a že vždy musejí být hotovi, trpěti za víru svou.

Je ovšem možno, že osadníci, kteří jsou s Rusy stejného pravoslavného vyznání, se poruší pod novou administrační soustavou; však jsem přesvědčen, že ostatní budou dlouho vzdorovat. Řecké pravoslaví a protestantské sektářství jsou co do ducha tak rozdílny, že vyznavači toho nebo onoho jedva budou vcházeti v svazky manželské, bez vzájemného sdružování manželského splývání obou národností jest nemožné.

Za příklad ethnologických zvláštností, jež cestovateli bezděky všude se namanují, uvedu známost, již jsem učinil na veliké rovnině mezi mořem azovským i kaspiským. Jednoho dne povšimnul jsem si na své cestovní mapě jmena „šotlandskaja kolonia“ (skotská osada) blíže vyhlášeného lázeňského místa Pětihorska. Byl jsem právě tehdy v Staropolu, městě to asi osmdesát mil severně, kdež jsem se nemohl ničeho o této osadě dopídit. Někteří lidé tvrdili, že skutečně jest osada skotská, však jiní mne ujišťovali, že jest to jen nepatrná německá osada. Abych se přesvědčil, odhodlal jsem se navštívit toto místo, a jednoho krásného rána octnul jsem se tam.

První lidé, jež jsem potkal, byli neklamně německého rázu a nevěděli, že by mezi nimi nějaký Skot se zdržoval. Zklamán chtěl jsem odejeti, avšak v tom přistoupil ke mně mladý člověk, jak jsem se později dověděl, učitel, jenž zaslechl o mém přání, a poradil mně, bych se obrátil na starého Čerkesa, jenž bydlí na konci vesnice a pamatuje mnoho místních zvláštností.

Zamířil jsem k naznačenému domu, a nalezl jsem ctihodného starého muže, s pěknými pravidelnými tahy čerkeského rázu, černýma jiskřícíma očima, a dlouhým bílým vousem, jenž by býval i proroku sloužil ke cti.

Vysvětlil jsem mu zkrátka ruským jazykem účel svého cestování, a tázal jsem se, neví-li o nějakém Skotu v okolí.

„A proč se ptáte?“ odpověděl týmž jazykem a zároveň na mne upřel bystré, jiskřivé oči.

„Proto že jsem sám Skot, a doufal jsem, že se tu sejdu s krajanem.“

Nechť čtenář si pomyslí mé překvapení, když mně oslovený odpověděl nejčistším nářečím skotským. „Ech, člověče, já jsem také Skot. Jmenuji se John Aberkrombie. Neslyšel jste nikdy o znamenitém doktoru Aberkrombie-m v Edinburce?“

Byl jsem znovu překvapen. Jméno Dra Aberkrombie-ho jsem dobře znal, bývalť vyhlášeným lékařem a spisovatelem v oboru psychologie, avšak věděl jsem zároveň, že dávno jest mrtev.

Když jsem se vzpamatoval ze svého překvapení, osmělil jsem se podotknouti záhadné osobě proti mně stojící, že řeč jeho jest zajisté skotská, ale tahy jeho že jsou čerkeské.

„Nu,“ odpověděl s výrazem, jako by se mu moje rozpačitosť líbila, „máte skoro pravdu; já jsem čerkeský Skot.“

Toto prohlášení neumenšilo mé rozpaky, a požádal jsem svého známého za podrobnější vysvětlení, čemuž rád vyhověl. Dlouhého jeho vypravování smysl byl tento.

Na počátku tohoto století několik skotských misionářů se odebralo na Rus s tím úmyslem, aby obraceli čerkeská plemena na víru, a k tomu účelu věnována jim část půdy, nacházející se tehdy na hranici říše. Založili zde misii a dali se do práce. Brzo však seznali, že okolní obyvatelé nejsou modláři, ale musulmani, a tudíž naprosto nepřístupni křesťanství. V této nesnázi vzpomněli si, že budou kupovati děti čerkeské a vychovávati je ve víře křesťanské. Jedno z těchto dětí, koupené v roce 1806, byl hoch jmenem Teuna.

Jelikož byl koupen penězi, jež upsal Dr. Aberkrombie, byl pokřtěn na jméno tohoto pána.

V Rusku jsou náboženstva i národnosti skoro totožné a jest jisto, že ti, již se stali pravoslavnými, nacházejí se již pod vlivem porušťovacím, anebo do něho rychle spějou. Pozorujeme-li národnosť se stanoviska socialního, jeví se nám, že cizího živlu počtem ubývá.

Z jeden a šedesáti milionů obyvatelů evropského Ruska připadá devět milionů na nepravoslavné. Z těch jsou asi tři miliony katolíků, přes dva miliony protestantů, asi půl druhého milionů židů, dva miliony mohamedánů a 86.000 lamaistů.

Geografické rozdělení těchto rozličných sekt zasluhuje povšimnutí. V krajích podél západních hranic nalézáme vliv západu ve spůsobu katolicismu a protestantismu, v krajích východních spatřujeme vliv orientu ve spůsobě lamaismu a islamu. Tak i v tomto ohledu, jako ve mnohých jiných, tvoří Rusko spojovací článek mezi Evropou i Asií.

Bosna a Hercegovina

v minulosti a přítomnosti.

Napsal

Jos. J. Toužimský.

Matice lidu ročníku XVI. číslo 5.

(Běžné číslo 95.)

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1882.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1882.

I.

Pohled na Bosnu a Hercegovinu.

Bosna ponosna t. j. hrdá a Bosna krvavá nazývá se v národních písních srbských země, jež poslední doby obrací na sebe obecnou pozornost nejen v zemích rakouských, nejen ve světě slovanském, ale v celé Evropě. Právem obdržela Bosna oba ty přívlastky. Hrdá může zváti se co do velkoleposti své přírody, a co do národa a jeho sudeb krvavá a nešťastná.

Jen málo zemí rovná se krásami přírodními Bosně, kteráž i s Hercegovinou co do rozsahu jen as o 50 čtver. mil jest větší než české království. Horstvo, rostlinstvo i vodstvo vystupuje tu v tolikerých překvapujících podobách a v takovém střídání, že brzo zmocňuje se ducha podiv nad divokou velebou, brzo tichá duma nad obrazem ničivé a tvůrčí síly přírody. Zde otvírá se pohled se vzdušné výše na stříbravou řeku pod strmými skalami, na nichž jen řídce kde křivolaká sosna se zachytila; kde hory se rozstupují, vroubí řeku brčálově zelené palouky a celé háje starých vrb, vazů a olší. Onde, kam oko dohlédne, táhne se vysoký les, v němž malebné odstíny tvoří střídajíce se skupiny různorodých dubů, buků,

habrů, ořechů (jež někde, jako v údolí Bosny a podle některých přítoků tvoří celé lesy), jasanů, osyk i javorů; též topoly, lípy a břízy v něm rozeznáváme.

A jdeme-li pod šumnými korunami stromů vzhůru na temeno hor, jimiž Bosna hojněji než Čechy jest prostoupena, „na planinu," jak Bosňané praví, do výše značnější než jest Milešovka neb Kozakovská hora, zblouditi můžeme v pralesných houštinách, kde jedle, smrk i sosna s bukem, habrem a doubím o půdu zápolí.

Jaká tu opět změna v krajině! Jaké tu protivy mezi hlubokými stíny temné lesní houště a vzdušným jasem ve vrcholích stromů, ozařovaných sluncem z modrého blankytu; mezi odumírajícím životem staletých vyvrácených kmenů a propukajícím životem bledě zeleného mlází. Místy rozmohlo se jedličí až do údolí a vytlačilo stromoví listnaté. Nejsou tu řídkostí praví obři lesní, o nichžto naše Šumava nemá zdání; jedle, smrky i borovice od 1—2 metrů průměru a 40 metrů výše. A za těmito velechrámy přírody a dumným pralesem s jeho vilami a kouzly, o nichž národ steré báje si vypravuje, prostírají se v horách rozsáhlé pastviny, na nichž prohánějí se stáda skotu, někde, jako na Romaňské planině mezi Sarajevem a Rogaticí, na tisíce kusů čítající, a pasou se daleko ještě četnější stáda bravu.

Ani melancholického kouzla bažin Bosna nepostrádá. Většinou nejsou však bažinatá místa velkého rozsahu, shledáváme je na výšinách horských, při ústí řek bosenských do Sávy, i v kotlinovině hercegovské.

Klamná jich hladina pokryta bývá buď zeleným rákosím, travnatým pokrovem a vroubena

vrbami a olšemi, aneb rozklání se po ní známá květena, jež jako mdlá světla se širokými plochými listy a skvoucími bledými květy na povrchu plove.

Jsou ovšem i také bažiny, jako v Hercegovině, nad Plivou a při ústí Driny, v jejichžto jasné mrtvé hladině shlíží se modrojas oblohy aneb bělají se oblaky ve výši táhnoucí.

Také bohatstvím přírodním slynula Bosna v dávných dobách, zejmena doly na zlato a stříbro, měď, železo, olovo a později na rtuť.

Za bosenských vládců dolovalo se u Zvorníku a Srebrnice nad Drinou zlato a stříbro, v Zlatíně u Baňaluky a západněji v horách Grmečských stříbro, měď v krajině sarajevské, olovo u osady Olova, železo u Kamen Gradu a Starého Majdanu poblíže Baňaluky, u Kreševa, Busovače, Borovice a j.; dobýváním soli byla od dávnověku známa krajina Solí, nynější Tuzla. Avšak co z dob římských se zachovalo neb bylo obnoveno, zaniklo úplně po dobytí Bosny od Turků. Staré doly byly zanešeny, upadly v zapomenutí a zarostly lesem a houštinami. Jen v jednotlivých rodinách neb dědinách zachovaly se pověsti, že tu neb onde nalézá se zlato, stříbro neb jiné kovy; pověsti ty chovají se však v tajnosti a místo cizincům se nevyzrazuje. Tak ostaly pokusy o dolování za Chozreva paše v létech 1841 a 1842 a všechny pozdější bez výsledku, ač z ukázek rud a soudě dle zaručených zpráv ze středověku nejsou as zcela bezpodstatny.

I kamennou sůl dobývalo obyvatelstvo ještě před málo léty tajně u Travniku, Vysoké a Tuzly (dle staršího a slovanského jmena: Solí), jež dle pověsti i v krajině baňalucké se nalézá. Tajně založené chodby skalní sloužily někdy mnohým

vesnicím. Nezřídka stávalo se také, že vesničané sesutím štol a jinými nehodami přicházeli tam o život neb k úrazu.

I hojná ložiska uhlí nalézají se téměř na všech stranách v Bosně a Hercegovině. Jest to však uhlí hnědé, podobné onomu, jež nalezá se u Požarevce a jinde v Srbsku, na němž zřejmě se poznává ráz suhelněného stromoví. Nejznámější jeho ložiska jsou v krajině baňalucké a prňavorské, zenické a sarajevské, travnické a žepčanské, trebaňské, bunské, u Dolních Solí, u Konjice a Mostaru. Avšak ze všeho nerostného bohatství dolovalo se za dob tureckých jen něco železa u Fojnice, něco olova u Olova a vyrábělo ze slaných pramenů něco soli, u dolních a horních Solí, avšak i tato výroba rok od roku klesala.

Bosna požehnána jest též horkými zřídly, kyselkami a jinými minerálními vodami. Horká zřídla jsou známa zejmena v Baňaluce a okolí, nedaleko Sarajeva, Gračanice, Zlatiny, Krušičice a j. Zřídla ta, jimiž by se mohla činit velká konkurence Karlovým Varům a Teplicím, jsou však zanedbána jako vše ostatní. Jen blíže větších měst zbudovány jsou jakés takés lázně, jinde prýští se horká zřídla v lesní neb horské krajince, kde zázračná léčební moc přičítá se některému svatému, jenž tu má neb měl kapli a k němuž s útrapami svými utíkají se často i mahomedáni, když jim všeliké zaříkávání nebylo nic platné.

Krajina hercegovská podstatně se liší od bosenské. „Kde přestávají stromy, tam počíná Hercegovina a Dalmacie," praví národní přísloví bosenské, kteréž s příslušnou změnou i v Dalmacii jest běžné: „Kde kamení přestává a stromy počínají, tam počíná Bosna." Holé většinou a pusté skály a vysočiny se stržemi mají povahu kraso-

vou. Jen údolí a níže položená místa, jež mají vláhu, jsou úrodná a daří se zde olivy, smokve, rýže, obilí a j., kdežto na pustých stráních rostou křoviny a nalezají se chudé jen pastviny pro ovce a kozy a málo úrodná políčka, za to jsou hory ty sídlem chrabrého lidu slovanského.

Kdežto lesy bosenské poskytují dosti útulku medvědům, vlkům, srnčímu, černé zvěři, liškám a zajícům, vyskytuje se na pustých horách hercegovských dosti hojně kamzík, který ostatně, ač méně, i v Bosně jest znám.

Ponebí jest v Hercegovině v nížinách velmi horké, kdežto v Bosně i v údolích pro hojnost lesů a vláhy značně jest mírnější. Na výšinách bosenských sníh obyčejně padá v říjnu a ostává ležet do května, někdy až do června, v Hercegovině jest v zimě zvláště nebezpečná bora čili „sjever“, jak Srbové zovou tento bouřný vítr severní, který obzvláště řádívá na holých skalách krasových, na vysočině Kuprešské, jež tvoří přechod mezi Bosnou a Hercegovinou, a v krajinách livenské a duvenské v sousedství dalmatském. Bora duje s takovou mocí, že co rok ztrácejí se celá stáda i lidé, jež strhuje do propastí neb se srázů horských.

Sněhu napadne ve vysokých horských krajinách některé zimy takové množství, že veškeré spojení po cestách jest přerušeno. Z jara obrací se nenadále vítr, sníh počne táti, horské ručeje se rozvodňují, vody razí si cestu do údolí v bystřinách, jež dříve byly bezvodé a po krátkém přechodu nastává hnedle letní vedro. Krajiny vyprahnou, vody se ztracejí a čím „sjever“ jest zimní doby svou mrazivou záchvatnou prudkostí, tím stává se umdlévající teplý „jug“ čili scirocco letní doby svými malatnícími účinky. Na vysokých ho-

rách ležívá sníh jako v Bosně někdy do května, na nejvyšších, jako na temeni Dormitoru, schází jen řídce kdy, což však na vláhu v zemi nemá účinku. Nížiny mostarská, blagajská, stolacká, ljubušská a trebiňská mají zimu mírnou, jaro krátké, léto jako na horách suché a podzim měnivý.

II.

Pohleďme nyní na hranice země, hory a řeky bosensko-hercegovské. Tvar a povaha půdy a poloha zeměpisná měly a mají všude jistý účinek na chování a osudy obyvatelstva. V krajině rovinaté a přístupné cizím návalům snadněji podléhá obyvatelstvo, jako bylo s polabskými Slovany neb Slovany pannonskými v nynějších Uhrách; v krajině hornaté snadněji lid vzdoruje cizím útokům; v žírných nížinách bývá rozmařilejším, v horách otužilejším. Přirozené hranice, jež tvoří vysoké hory, moře a široké řeky, bývají i přirozenými hranicemi národů a států i jejich podstatných částí.

Účinek zeměpisné polohy na dějinný vývoj jeví se nápadně i v Bosně a Hercegovině. Odpovídá nám na otázku, kterak mohlo se státi, že úzký pruh země, nyní Dalmácie zvaný, ostal odloučen od svého pozadí a toto pozadí, Bosna a Hercegovina, ostaly úplně odloučeny od moře. Dále vysvětluje nám, proč Bosna podléhala vlivu Říma, když v Uhrách založili Maďaři stát, jenž byl nástrojem Říma, a proč Hercegovina ostala samostatnější části oproti Bosně i Srbsku. Z polohy té vysvítá i poměr Srbska k Bosně a Hercegovině.

Nejpřirozenější hranicí Bosny a Hercegoviny k západu bylo by moře jaderské. Avšak od moře

toho dělí obě země horská pásma, jež počínajíce od poloostrova Istrie na severu táhnou se souběžně s jaderským přímořím až do nejjižnější části Dalmácie. Jest to mocná hradba, jež nad samým mořem odděluje Bosnu a Hercegovinu od moře a Dalmácii od jejího pozadí.

Horské ty hradby tvoří i rozhraní vod. Jen čtyři říčky razí si jimi nuzně a oklikami cestu k moři Jaderskému: Crmanja, Cetina, Krka a Neretva. Jediné to říčky dalmatské, z nichž jen Neretva má delší pořící, jež v pozadní zemi, Hercegovině se rozvinuje. Vše co leží na druhé straně hradeb těch, tedy celá Bosna, vysílá řeky své na stranu opačnou, do Sávy a s tou do Dunaje a Černého moře.

Avšak za horskými těmi pásmy nepočíná hned pořící Sávy, nýbrž ona tvoří jen západní obrubu rozsáhlého horského útvaru, z něhož netekou řeky ani k Sávě ani k jaderskému moři, kterýž sestává ze souvislé hornatiny a větších a menších horských kotlin bez zjevného odtoku vod.

Potoky ztrácejí se tu pod zem, v horských slujích vápencových hor těch ozývá se šumot podzemních vod, ryk vodopádů, aniž se ví, kam tekou, kde vycházejí neb kam se propadají. Jest to útvar krasový, i v Istrii, Krajině a Chorvatsku známý a v Hercegovině a Černé Hoře mohutně rozvinutý.

Za tímto neúrodným, vyprahlým, drsným a neutěšeným horským útvarem počínají teprvé úrodné bosenské kraje a pásma lesnatých hor bosenských s neobyčejnou hojností vod, jež v údolích sbíhají se v řeky spěchající k Sávě.

Předložíme-li si otázku, kterak pobřeží mohlo politicky se odloučit od svého pozadí, kterak Benátčanům zahostivším se v tomto přímoří poda-

řiti se mohlo, výbojný nával půlměsíce zastavit na píď od hranice přírodou mu položené, od moře, a to nejen když si podmanil a přispůsobil celé pozadí bosenské, ale rozšířil hranice své daleko za Dunaj a ohrožoval země rakouské: nalézáme nejvhodnější vysvětlení v oné hradbě, kterouž příroda odděluje Bosnu od přímořského pruhu.

Hradba ta přerušuje i mohutný vliv, kterýž přímoří obyčejně má na své pozadní země. Hradba ta nutila a nutí obyvatelstvo bosenské odvraceti se od moře Jaderského a přihlížeti k vodám Dunaje. Pustá krasová tato hornatina nebyla nikdy přízniva ani stykům ani proudění národů, neboť byla stejně nevýhodna jak výbojným pochodům, tak zakládání osad. Jen pronásledovaným uprchlíkům a hajdukům byla útulkem.

Krasová ta hornatina tvoří tři velké soustavy, z nichž jedna, severní, počíná od řeky Soče v Goricku a obvodu Cirknickém a táhne se až k dalmatské řece Crmanji. Druhá, prostřední, prostupuje odtud Dalmácii a malou část Bosny v délce asi 20 mil a sáhá svými výběžky až k pravému břehu Neretvy. Třetí (jižní) vystupuje od levého břehu Neretvy a vyvinujíc se mohutně od samého moře sáhá až k jezeru Skaderskému obsahujíc jižní Hercegovinu a Černou Horu s celým Kotorskem. Prostřední ona soustava hornatiny krasové spojena jest s jižní mohutnými horskými pásmy, jež hluboko do Bosny zasahují a tvoří hranici vod mezi Neretvou a Bosnou na jedné a mezi Neretvou a Drinou na druhé straně.

Obrovská tato pásma Raduše, Zeče, Bitovnje, Bjelasnice, Treskovice pnou se do výše značnější než naše Krkonoše, dosahujíce 6—7000 stop 2 až 2300 metrů počítaje od hladiny mořské, kdežto nejvyšší bod Krkonošů, Sněžka, čítá 5070 stop

nad hladinu mořskou. Hory ty přirozeně též oddělují Hercegovinu od Bosny.

Od nebetyčného pozadí toho na jihu bosenském vyvinuje se též celé horstvo bosenské, jehož jednotlivá pásma prostírají se odtud mezi řekami bosenskými Unou, Vrbasem, Bosnou a Drinou směrem k severu snižujíce se ustavičně, až úplně se sklánějí v rovině Posavské. Bosnu lze tudíž porovnati s velkou stupňovatinou, kdežto Hercegovina jest velká kotlinovina.

Stoupání horstev bosenských od severu směrem k jihovýchodu a otevřenosti její proti střední Evropě vysvětlují též, proč Bosna zejmena za doby své samostatnosti vydána byla tolikerým vpádům panovníků uherských, kdežto Srbsko, jež více než Bosna bylo Uhrám na ráně, chráněno bylo hornatější povahou své severní hranice. Uherské voje mohly bez přírodních překážek přecházeti Savu a údolí bosenských řek byla jim pak přirozenými cestami k samému srdci bosenského státu. S této strany a nikoliv se strany dalmatské vydána byla Bosna i vlivu římských papežů, kteří hlavně s pomocí Uher domáhali se zde převahy západní církve katolické.

Bosna také dělila se dle své přirozené polohy již od nejstarších dob v horní, vysokou Bosnu, a dolní, nižší Bosnu nad dolním tokem a ústím bosenských řek do Sávy.

Již Římané, když zmocnili se země té, měli za hranici Pannonie nikoliv Sávu nýbrž v Bosně čáru sahající asi od nynější Baňaluky nad Vrbasem ku Zvorníku nad Drinou. Vše co bylo k severu od čáry té, tedy celá Bosna dolní, náleželo k Pannonii, a co bylo k jihu ku krajině tehda Dalmácii nazvané, kteréž hlavním městem byla Salona nad Jaderským mořem, jejíž rozvaliny nyní

nad Spljetem se nalezají. V středověku činil se určitý rozdíl mezi horní a dolní Bosnou. Dolní tvořily krajiny Solní a Usora, které často odděleny byly od ostatní Bosny; k nim se družila bosenská Krajina.

Národ v Bosně sám tu činí rozdíl a nazývá Bosnou jen končiny od Sarajeva k Žepči, a krajiny od Žepče k Savě zove Posávskem.

Kdežto tvář povrchu bosenského, od mohutných horských pásem na jihu, tvořících hranici vod se souběžnými pásmy k severu k Savě se táhnoucími, znesnadňuje politickou jednotu země, velmi kotlinovatý tvar Hercegoviny podporuje politickou jednotnost území toho. Z přirozené polohy Hercegoviny, obstoupené kolkolem mohutnými horami a oddělené od Bosny spomenutými mohutnými horskými pásmy, vysvětluje se také, proč krajiny Humská (Chlumská, původní to jmeno Hercegoviny) a Travuňská (Trebiňská), z nichž povstala Hercegovina, teprvé po mnohém úsilí sloučily se s bosenským státem, a proč Hercegovina těšila se vždy jisté, někdy velmi značné neodvislosti od Bosny, ač — nehledě k těmto baštám od přírody zřízeným — zdá se, že Hercegovina jest přirozenou částí Bosny.

Zbývá nám ještě promluviti o hranici východní proti Srbsku a jihovýchodní. Bosnu od Srbska dělí *Drina*, ona bystrá Drina, o nížto pěje národ srbský:

„Drino, vodo chladná,
žeň své vlny v spíl,
nechať srbské snahy
splní se již cíl.“

Jest to také vábně lákavý pohled, jakýž se otvírá se srbských výšin nad Drinou. Zelené nivy,

věnec lesnatých vrchů a za těmi modravé hory vroubí obzor do nevidomé dálky.

Jako zlaté sny vystupují při východu a západu slunce v nejzazší dáli obrysy nachových a ohnivě zlatých hor, o nichž chvílemi jsme na rozpacích, nejsou-li to jen oblačné vidiny. Bosna jest blízka každému srbskému srdci, jež pociťuje, že jest to stará nešťastná jeho domovina.

Drina neodlučovala též srbské carstvo od Bosny; jednotlivá území za Drinou někdy větší někdy menší náležela přímo k Srbsku a sami vládcové bosenští, pokud nepodléhali cizí moci, uznávali svrchovanost neb aspoň předáctví srbských carů. Dále od jihu, až od hor Stolových, protéká Drina mezi Srbskem a Bosnou. Prameny její vznikají však západně na jedné straně spomenutých mohutných hor, v pozadí na jihu bosenském, na jichžto druhé straně vzniká hercegovská Neretva. Hlubokým, divokrásným údolím, mezi vysokými pásmy horskými, razí si odtud směrem východním cestu k srbským hranicím, odkud, jako všechny hlavní řeky bosenské teče směrem severním.

Na toku Driny k Srbsku tvoří hory na jižní její straně a mezi přítoky jejími jižními Tarou, Čehotinou a Limem hranici proti sandžaku Novopazarskému.

Vodstvo Bosny jest velmi rozvětvené a značné. Počítaje menší říčky a potoky Bosna má na 8000 tekoucích vod, což, uvážíme-li k tomu živnost půdy bosenské, kde plodné prsti jest na mnoze ne na stopy ale na sáhy, jest o sobě již do očí bijícím důkazem, jakou úrodností země ta by mohla vynikat.

Ač nejdelší tok má Drina, přece jest hlavní řekou *Bosna*. Od řeky té vzala též název svůj

země. Soudí se, že název ten pochází od starožitného Bassante neb Bassanius, jak dle vší pravděpodobnosti (dle jmena osady „Nad Bassantem“, jež nalézala se nad ústím Bosny), zvala se řeka ta za římských dob, kteréž jmeno v ústech Slovanů přetvořeno v Bosnu.

Bosna, jež vytvořuje svůj tok pod zemí, vynořuje se na povrch pod horou Igmanem na vysočině, kteráž nyní se zove Sarajevským polem a dříve zvala se *Vrchbosnou.*

Jest to vlastně široké údolí Bosny, na němž hnedle po svém výnoru na světlo denní vtékají do ní přítoky Miljačka a Željeznice s pravé strany a Žujevina s levé. Opouštějíc Sarajevské pole má spád tak prudký, že s 550 metrů výše pod Igmanem snižuje se do Vranduku na 315 metrů. Rovina tato, čtyři hodiny dlouhá a tolikéž široká, ve výši přes 1600 stop (520 metrů) nad mořem, a obstoupená kolkolem vysokými horami a vysočinami, zejmena k jihu, východu a západu, jest nejznamenitějším místem Bosny. Odtud vzala vznik država bosenská, tak jako z krajiny české nad Vltavou država česká. Na rovině té uvádí se již v X. věku pevný hrad Kotor, jenž se nalezal v místech, kde jest nynější vesnice Kotor nedaleko výnoru Bosny. Později zbudován nedaleko odtud velký hrad Vrchbosna, nynější to pevnost sarajevská, kde r. 1415 pochován byl bosenský vojvoda Pavel Radinovič. Čím Vyšehrad byl Čechám, tím Vrchbosna byla Bosně.

V župě vrchbosenské nalézala se jiná ještě pevná místa, hrad *Chodiděd*, nynější Starigrad, $2^1/_2$ hodiny východně od Sarajeva, hrad *Brdo* se sídelním chrámem sv. Petra, jenž býval nějaký čas sídlem bana a katolického biskupa a nyní zmizel s povrchu beze stopy, a j. Sarajevo nynější, jak

již jmeno ukazuje, vzniklo teprvé za dob tureckého panství, ač nelze pochybovat, že již v dávných dobách podle hradů vyvíjela se značná podhradí.

Jako Čechy, Srbsko a jiné slovanské země dělila se i Bosna a Hercegovina nepochybně již od příchodu Slovanů na župy, jež měly větší neb menší samostatnost a kteréž sestupovaly se ve větší celky kolem župy, jež domohla se předáctví a převahy. S vrchbosenskou župou spojeny byly již od nepamětných dob a tvořily horní Bosnu župy na přítocích řeky Bosny, tak zejmena lepenická a lašvanská podle stejnojmenných přítoků na levém a podredská na Trstivnici na pravém břehu.

V lepenické župě kvetly od dávných dob královský později hrad *Kreševo* s velkým podhradím, hornické město *Chvojnice* nynější Fojnice a hornická města *Dejevice* a *Dusina.* V lašvanské župě spomíná se v dobách tureckých města *Travniku.* Slavná byla župa pod pohořím Redu na Trstivnici, kde již v X. věku uvádí se pevný hrad *Tešnik* v místech nynějšího Teševa, později *Bělinopole* a v XIV a XV věku slavná sídla bosenských vládců *Sutiska* a *Trstivnica,* nad Bosnou hrad *Vysoký* a pod ním město *Podvysokým,* nejproslulejší obchodní město bosenské oněch dob. Nad jiné však vynikal prestolní hrad bosenských králů, nedobytný *Bobovac,* v němžto chovala se bosenská koruna.

Z rozsáhlého hradu toho, jenž hrdě vypínal se nad vtokem říček Bukovice a Borovice, zbyla již jediná jen a to polozbořená věž. Za to žije Bobovac v dobré paměti lidu, jenž okazuje podnes, kde procházeli se zde králové bosenští, kde klenuly se brány, i na kterém kameni seděl turecký sultán, když hrad ten obléhal.

Z těchto míst bosenská država rozšířila se na východ od Bosny až ku Drině, na jih za hory zasáhla též na Drinu a Neretvu, a na západ téměř k Dalmácii, šířic se od pramenů řek Vrbasu a Uny.

Dále na západ protéká Bosnu řeka *Vrbas*, jež vzniká v horském pásmu Zeckém (zec = zajíc), kteréž na východ vysílá Lepenici k řece Bosně, na jih Malou Neretvu, přítok Neretvy a na jehož západních stráních sbíhají se prameny Vrbasu, kterýž divokrásným údolím mezi Zeckými horami a Radušskými proudí k severu a sesílen přítoky Plivou, Ugrem a Vrbaní vpadá u Svinjareva do Sávy. Ačkoliv i tok Vrbasu jest delší (čítá se 38 hodin, proti toku Bosny 34 hodin), přece jest Bosna řekou hlavní. Vrbas podržuje horský svůj ráz až skorem k Baňaluce. Na Vrbasu nad vtokem Plivy zbudován byl koncem XIV. věku mocný hrad *Jajce* (vejce), který proslul potom v dějinách odporem proti návalům tureckým.

Nejzápadnější řekou bosenskou jest *Una*, kteráž teče až k Bihači jako menší říčka poblíže hranic dalmatských, zahýbá se odtud k východu a tvoří pak počínajíc as 2 hod. před Novým, u kterého městečka přijímá Sanu, severní hranici bosenskou až do svého vtoku do Sávy u Jasenovce.

Kdežto v Bosně veškeré řeky razí si cestu směrem severním, vodstvo kotlinoviny hercegovské náleží moři Jaderskému. Hlavní řeka hercegovská, *Neretva*, vzniká na jižních svazích oněch horských hradeb, jež jsou přirozenou hrází mezi Bosnou a Hercegovinou. Razíc si velkým obloukem mezi vysokými horami cestu k západu, přichází po 24hodinném toku u Metkovičů na území dalmatské a ústí dvanácterými rameny do moře Jaderského. Jako v krasovém útvaru vůbec, tak

i v Hercegovině pozorovati jest množství podzemních proudů. Velký potok vytryskuje pojednou na úpatí některého vrchu, teče hodinu neb déle na vysočině, mizí pak beze stopy u některé skály a vychází opět sesílen podzemními přítoky na některém nižším místě v pohoří aneb ztrácí se v jezírku neb bažině.

Po dlouhých deštích nadcházejí často převodněním podzemních řečišť velké povodně, jež překvapují tím více, jelikož obyčejně přicházejí v bezvodých jinak končinách. I Neretva má většinu přítoků podzemních. Druhá značnější řeka hercegovská, *Trebinčice,* vzniká nad Trebiní pod Bilečem, protéká Popovo polje a ztrácí se pak pod zem; jakožto Řeka neb Ombla (Arion starých Římanů) vychází u Dubrovníka opět na povrch a ústí do moře.

Do příchodu Turků pokládá se spomenutá horní Bosna za vlastní Bosnu a ostatní části nynější Bosny a Hercegoviny za zvláštní oblasti k ní připojené. Byly to zejmena: Soli, Usora, Dolní kraje, Západní kraj, Humská (t. j. dle českého zvukosloví Chlumská) země s přímořím a Podrinsko.

Soli, Usora a Dolní kraje byly v dolní Bosně. Oblast *Solí* prostírala se mezi Drinou a Bosnou od Sávy až za Spréči. I dnešní města Horní a Dolní Tuzla připomínají na starý název, jelikož turecké „tuz“ jest překlad slovanského „sůl“. Zprvu oblast ta náležela k Srbsku a teprvé v XIII. věku uvádí se jakožto zvláštní území k Bosně příslušné.

Oblašt *Usory* prostírala se nad dolní Bosnu k Vrbasu a podle Usory, jež u Dobora ústí do Bosny. Zde uvádějí se v dějinách Bosny značné hrady a města *Tešaň, Doboj, Dobor* a *Srebrenik* (stříbrovec). I Usora spojena byla s Bosnou te-

prve v době pozdější, v XIV. věku. Po dobytí Bosny od Turků zřídili uhersko-chorvátští králové z Usory na čas banovinu Srebrnickou.

Oblast *Dolních krajů* prostírala se mezi Vrbasem a Unou a uvádí se v XIII. věku jakožto oblast bosenské državy. Dolní kraje vznikly ze čtyř žup chorvátských, rozkládajících se od Plivy podle Vrbasu. Zprvu tvořily jen menší území, které však koncem XIV. a počátkem XV. věku rozšířilo se tak, že obsahovalo celé území od Jajce podle Vrbasu k severu a odtud k Uně a Dalmácii (nynější tak zvanou bosenskou krajinu čili turecké Chorvátsko) a krom toho i území na východ od Vrbasu až k Usoře. Sestávalo z žup Plivy na jih s hradem Jajcem, Luhy, Zemaljniku, Vrbaně, Glaže, Mrinu, Vrbasu, Sany i Dubice mezi Unou a Sávou na nynějším území chorvátském).

Západní kraj, vlastně západní strany neb i Závrší tvořily tři župy *Glamočská, Liveňská* a *Duvenská*, rozkládající se na krasové hornatině (kde prostřední jeho soustava prostupuje z Dalmácie i část Bosny) jižně od dolních krajů a pramenů Uny a Sany a podél Dalmácie severně od nynější Hercegoviny. Jako v Dolních krajích tak i v západním kraji převládal živel chorvátský. Župy ty byly také za starších dob částí chorvátské državy a teprvé v XIV. věku připojeny byly k Bosně.

Podrinsko byla oblast jižně od horní Bosny, nad Drinou, kde řeka ta od Dormitoru směrem východním mezi horami k srbským hranicím cestu si razí, a nad přítoky jejími, Čehotinou a Limem. „*Drinská kněžina*“ (knížetství), jak také oblast ta dříve se zvala, byla zprvu částí srbské říše a teprve r. 1382 bosenský král Tvrtko I. připojil ji k Bosně.

V knížetství na horním toku Driny uvádějí se na východě nad Limem *Přepolje*, důležité tržiště, u něhož v údolí řeky Mileševky nalézal se proslulý hrad a klášter *Mileševo* s hrobem národního světce srbského sv. Sávy, kde Tvrtko I. ověnčil se dvojitou korunou za krále bosenského a srbského. Na dolním Limu nedaleko vtoku jeho do Driny nalezal se *Dabar* s klášterem a chrámem sv. Mikuláše, kde až do XV. věku sídlil pravoslavný biskup dabarsko-bosenský. Nyní jsou ze slavného toho sídla jen rozvaliny v lese a opodál chudobná ves, Banja (lázeň), nazvaná tak dle horkého zřídla, jež pod rozvalinami s vrchu se prýští.

Nad potokem Breznicí bývalo známé obchodní město *Breznice* nynější Plevlje čili turecky Tašlidža. Místa uvedená nalézají se nyní v severní části sandžaku novopazarského na úzkém pruhu, jenž dělí od sebe Srbsko a Černou Horu a mají rak.-uher. posádky. Ostatní část bývalého knížetství drinského čítá se nyní k Hercegovině. V obvodu tomto, nad vtokem Čehotiny do Driny, bývalo proslulé město *Chotča*, nyní Foča. Známo bylo i obchodní středisko *Goražda* nad Drinou v místech nynější Gorazdy. Slavné byly zde hrady *Samobor* u Goraždy, *Sokol* nad vtokem Pivy do Tory a *Kukanj* u spomenuté dříve Breznice.

Hrady ty bývaly letní sídla panovnické rodiny Chlumské (hercegovské), velkých vévodů Chraničů, kteří uznávajíce sice svrchovanost bosenských králů v druhé polovici XIV. věku znamenitě rozšířili svou moc.

„*Humska zemlja*“ též i „Hum“ (Chlum) zvaná jest vlastní Hercegovina, k nížto náležela i přímoří od Dubrovnické republiky na jih s Kotorskem. Již na počátku X. věku uvádí se „země Chlumů“

jakožto zvláštní oblasť pod svými knížaty. Hlavním místem celé oblasti byl tehda hrad *Blagaj* v místě, kde ze země vytryskuje řeka Buna, kteráž po krátkém toku vpadá do Neretvy. Hrad ten s podhradním městem kvetl zejmena od XIII. do XV. věku. Z podhradí vyvinulo se rozkošné sídlo *Bišče*, kde bosenští králové častěji se zdržovali. Do dnešního dne krajina nad ústím Buny do Neretvy zove se Bišče. Druhý znamenitý hrad již v X. věku byl *Ston*, v místech nynějšího Stagna na úzké převlace, jež spojuje daleko do moře sahající dalmatský poloostrov Pelješač (Sabbioncello) s pevninou. Ston jest znamenitý zvláště tím, že zprvu byl sídlem katolického biskupství, kteréž počátkem XIII. věku učinil sv. Sáva pravoslavným biskupstvím pro celé Chlumsko. R. 1333 dostal se Ston pod moc dubrovnickou, pod kterouž pak stále setrval. Do XII. věku rozšířila se „země Chlumů“ tak, že obsahovala devět žup i ostrovy Korčulu, Lastov a Mljet. Dále šířila se „země Chlumů“ na sever, východ i jih, kde již v XIII věku náleželo k ní Travuňsko s Trebiní. Nejvíce však rozšířila se v XIV. věku za vlády velkých vévodů z rodiny Chraničů, kteří téměř jen dle jména podřízeni byli bosenským králům a založili poloneodvislou državu. R. 1448 obdrželi název „*hercogů*“, od něhož později obdržela celá země název *Hercegovina*.

Přímořím zvala se vůbec celá země nad Jaderským mořem, pokud náležela Bosně, avšak v užším smyslu zvala se tak pouze část Travuňska od Dubrovníku do Boky kotorské, jež sestávala z dvou žup: Konavle a Dračevice. *Konavle* nyní více pod jmenem Kanale známé, jest úrodný a teplý pruh země, 4 zeměpisné míle dlouhý od Dubrovnicka ku Kotorsku. Hlavní přístav byl zde

starý Dubrovník, Cavtat čili Epidaurum, nad nímž k východu stál pevný hrad Obod, župním hradem byl Sokol, jehož zříceniny podnes svědčí o bývalé jeho mohutnosti. *Dračevická* župa obsahovala Kotorsko; r. 1376 zbudoval zde bosenský král Tvrtko I. nad samým břehem mocný hrad, jenž jménem Nový hrad Dračevický, jenž přezván slovansky Nový Erceg a italsky Castelnuovo, a z něhož se vyvinulo nynější město a tvrz stejného jmena.

Přímoří to neudrželo se pak při Hercegovině a Bosně, nýbrž jest částí Dalmácie.

III.

Minulosť Bosny a Hercegoviny.

Kdy Slované přišli do Bosny a jaké byly před tím osudy její? Na otázku tu, jejížto předmět větším dílem jest zahalen v šero, lze dáti určitou odpověď jen potud, pokud sahají spolehlivé dějepisné zprávy neb svědčí památky zachované. Veliký účinek nejen na souvěké ale i další osudy Bosny a Hercegoviny měla světovláda římská. Avšak Římané nebyli obyvatelé nýbrž jen dobyvatelé Bosny, kteří tam zakládali malé osady a legiemi tam šířili i své vědomosti.

Jakožto nejstarší obyvatelé zemí těch připomínají se koncem V. století před Kristem veselí *Ardieové* či *Vardeové* v západní Bosně, kteří každý den slavili pitky a slynuli ze všech tehdejších illirských plemen za největší milovníky vína, a mocní *Avtariatové* v jižní Bosně a v Hercegovině, od nichž řeka *Tara* (přítok Driny) má své jméno.

O jich spůsobu života není známo nic bližšího, toliko jen, že orbu obstarával podřízený rolnický lid, snad robotnický. Ardieové měli prý 300.000 podřízených rolníků, kdežto vyšší vrstvy oddávaly se pohodlí a provozovaly vládu.

Ačkoliv nejmocnější, byli Ardieové i Avtariatové přece jen částkami kmene illirského, jenž rozdroben v malé kmeny rozšířen byl v severozápadních končinách poloostrova Balkánského. Příbuzného s ním původu byli nejen Epirové na jih až k řeckým zemím od Illirů se prostírající, nejen Thrakové ve východních končinách Balkánského poloostrova, Dardanové, od nichž Dardanelly mají své jméno, ale i Řekové na jihu, Dakové a těm příbuzní národové na severu a nepochybně i mnohé kmeny v Malé Asii. Plémě to, nazývané souhrnným jménem Pelasgického, původem i jazykem bylo spřízněno dále i s kmeny zalidnivšími Italii, ani Etrurce nevyjímaje, a tvořilo s nimi společně tak zvané plémě Tyrrhensko-pelasgické. V pradávných již dobách rozšířilo se do Evropy z pravlasti národů, vysočin středoasijských, cestou, jak se předpokládá, z Asie přes Bospor a Hellespont.

Jací lidé byli před jeho příchodem na Balkánském poloostrově a v Italii, ostane hádankou na vždy. Avšak i plémě to zaniklo skorem úplně, ačkoliv jednotliví jeho kmenové, Řekové a později Římané, vysoko vynikli ve vzdělanosti a široké položili základy příštímu duchovnímu i státnímu vývoji národů.

V Italii smíšením se jednotlivých jeho kmenů a cizích krom toho živlů vznikli nynější Italové, v zemích druhdy řeckých nynější Řekové, jež nelze nazvati přímými potomky Řeků starých, a na Balkánském poloostrově zbyli z bývalých Illirů

dnešní Gegové, čili severní Albánci, a z Epirů Toskové čili jižní Albánci.

Země Balkánské, zejmena nynější Bosna a Hercegovina, ostaly dlouho ještě zapomenuty, když už umění a osvěta svého vrcholu dosahovaly v zemích řeckých a když už Řím počal šířiti svou moc na vše strany. Dříve však než s Římem, země tyto setkaly se s jiným plemenem — *keltickým.* Jest to po plemeni tyrrhensko-pelasgickém druhé známé plémě z rodiny indoevropských národů, které rozšířilo se v málo zalidněných tehda končinách našeho dílu světa a zvěčnilo se svými nájezdy do zemí osídlených a vzdělaných.

Proud kočovného a pastýřského lidu keltického rozšířiv se do Gallie, nynější Francie, Španěl a na ostrovy Britanské, našel přirozené meze na pobřeží Atlantského moře a nemoha zde dále, vracel se pak k jihovýchodu, do Italie, kdež podvrátil v V. věku před Kristem říši Etrurskou a na Balkánský poloostrov, kdež srazil se s kmeny illirskými. Byl to pravý lid kočovnický. Od Britanských ostrovů rozšířil se až do Malé Asie. Keltové byli žoldnéři starověku, hledáni a najímáni jak od Karthaginců tak od Sicilských tyranů, a bili se jakožto najaté voje již v první polovici IV. věku i v Helladě. Okolo IV. věku před Kr. vtrhli do nynějšího Srbska, zatlačili illirský kmen Tribally a odtud podle Dunaje a Sávy rozšířili se do severní Bosny, kdež zatlačeni byli od nich Ardieové až k ústí Neretvy a konečně okolo r. 335 před Kr. poraženi i Avtariatové.

Keltové zmocnili se celé Bosny, ač vedle nich zachovali se původní kmenové illiršti. Jest to tím pochopitelnější, jelikož Keltové nepěstovali orbu, nýbrž zanášeli se hlavně jen lovem a kočovným pastýřstvím.

Na jih od Bosny vzmohla se té doby říše illirská, jež sáhala od Neretvy v Hercegovině až do Vojuše v Albansku, kteráž řeka dělí dnes severní Albance od jižních. Země ta, vlastní Illirsko, vyvolala však žárlivosť Říma, kterýž po těžkých bojích za krále Genthia zemi tu r. 167 př. Kr. připojil k svému panství.

Tyto úspěchy Říma přiměly illirské kmeny v Bosně k pevnému spolku, jehož středem bylo opevněné místo *Delminium*, dle něhož nazvány byly i společné kmeny Delmatové čili *Dalmatové*, dle něhož zvala se Dalmácií nejprvé římská provincie v Bosně a potom úzký pruh pobřežní nad Jaderským mořem, kteréž jméno podnes podržel. R. 155 padlo sice Delminium v moc římskou, avšak boje s illirskými kmeny a keltickými Skordisky a Kimbry trvaly až do r. 78 př. Kr., kdy poprvé celá Hercegovina a Bosna spojena byla s Římem jakožto severní část Illirska. Nicméně dalmatské kmeny bouřily se dále a teprvé po potlačení krvavého povstání a hrozného pustošení země od r. 6—9 po Kr. zavládl trvalý mír.

Jmeno Illirie pozbylo svého dřívějšího významu a značilo jen všeobecně končiny od Dunaje a Alp k Sávě, odtud pak podle Jaderského moře celou západní část Balkánského poloostrova až k Epiru; jednotlivé části jeho byly Dalmácie, jež obsahovala nynější Bosnu a Hercegovinu vyjma severní část, Pannonie obsahovavší dolní Bosnu a krajiny až k střednímu Dunaji a Norikum západně od Pannonie.

Římské panství, jež rozšířilo se po celém Balkánském poloostrově a daleko na sever a západ Evropy, až do Britanie, zanechalo po dnes zjevné stopy v Bosně a Hercegovině. Římané zakládali zde silnice, jichž zbytkům po dnes se obdivujeme,

stavěli tvrze a města, otvírali doly na zlato, stříbro a měď, šířili obchod, své mravy, práva i náboženství. Přehojné nápisy z římských dob, množství zlatých, stříbrných a jiných peněz císařů římských, jež zde se nalézá, lázně, hroby a budovy římské svědčí o životě a vzdělanosti, o nichž dnes není v zemích těch památky. Ohniskem zemí těch bylo kvetoucí město nad Jaderským mořem, Salona, jehož rozvaliny viděti podnes u Spljetu v Dalmácii. Odtud trojím směrem vedly hlavní silnice přes krasové hory dalmatsko-bosenské. Jedna k Sirmiu, dnešní Mitrovici, nad Savou, druhá protínala Bosnu ku Drině, odkudž vedla též k Sirmiu, a třetí šla dnešní Bosnou a Hercegovinou k městu Naroně nad Neretvou, dále ku Skadru a Drači (Dyrrhachium) v Albansku. Byly to cesty, jež sloužily v pozdějších věcích i vpádům národů od severu.

Zatím po Keltech nové plémě vystupovalo na jeviště dějinné v Evropě: Germani, a několik století po nich teprve Slované. Balkánský poloostrov byl od III. věku po Kr. jevištěm velkých zápasů nejchrabrejší a nejmocnější a jak se podobá, i poměrně nejvzdělanější větve germanské, Gotů. Západní část Gotů, rozšířených od Visly až k Dunaji a sahajících na východ až k Černému moři, zaplavila v druhé polovici III. věku východní končiny Balkánského poloostrova a pleníc a loupíc prodrala se do Makedonie, Thessalie, krajin řeckých a k moři Jaderskému. Po marném dobývání Cařihradu vytrhli pak r. 402 pod *Alarichem* proti západnímu římskému císařství, do Italie.

Po západních Gotech zaplavili Balkánský poloostrov *Hunové*. Není to jméno jediného kmene neb plemene, nýbrž souhrnný název kmenů tatarských, které z Asie vtrhly do Evropy cestou mezi

Uralským pohořím a Chvalínským mořem, kterou rozšířili se sem i Keltové, Germani a Slované. Avšak kmeny tatarské byly jen jádrem, jimi strženy i kmeny jiné, zejmena slovanské. Dlužno předpokládati, že Slované usazovali se již od II. věku po Kr. na Balkánském poloostrově, ač jakožto činitel národní a politický vystoupili teprvé v VII. věku. Po smrti Attilově rozpadla se horda Hunská, slovanské kmeny se z ní vyloučily a Hunové zmizeli na dobro s jeviště dějinného.

Po pádu západního císařství římského r. 476 upadla Pannonie s Dalmacií, v nichž zahrnuta byla nynější Bosna a Hercegovina, v moc *východních Gotů*, kteříž pod králem Theodorikem (od r. 493) snažili se vládnouti po spůsobu římském. Avšak r. 535 došlo ku krvavé a zhoubné dvacítileté válce mezi východořímským čili byzantským císařem Justinianem, jehož někteří pokládají za Slovana, a Goty. Za války té Slované objevili se r. 548 poprvé jakožto mocný proud národní v Bosně a vpády jejich opětovaly se pak v letech 551 a 553.

Panství Gotů bylo zničeno na dobro. Avšak po Gotech nová opět záplava dobyvatelů přišla na Balkánský poloostrov a zejmena na Bosnu a Hercegovinu, *Avarové*. Co o Hunech, platí také o Avarech. Byly to kočovné kmeny tatarské, kteréž v V. věku rozšířily se od Uralu k Chvalinskému moři a valíce se pak k západu našli hojně spojenců bojovných mezi Slovany. Chan avarský vytrhl r. 598 ze Sirmia (kterež jméno zvěčněno v dnešním Srěmu), a dobyv hlavní tvrze dal se římskou cestou vedoucí, odtud přes Bosnu k Saloně, dobyv a pobořiv na 40 pevných hradů a měst římských.

Zatím šířily se od východu daleko na západ a jih větve velkého plemene slovanského, kteréž

podstatně lišilo se od Keltů a Gotů, Hunů a Avarů tím, že nešlo jen za výbojem, nýbrž vyznamenávalo se od dávných již dob orbou a životem usedlým. Avarové zmizeli beze stopy rovněž jako Hunové. Keltové zanikli a jen sporé jich zbytky zachovaly se v Bretani, Walesu a Irsku, též Gotové zanikli zcela. Slovanský živel však se udržel a vystoupil jakožto státotvorný.

V první polovici VII. věku Bosna a Hercegovina octla se úplně v moci slovanské a obyvatelstvo to podržela do dnes. Mocné proudy slovanské, jež na počátku VII. věku od Karpat rozšířily se do Chorvátska, Dalmácie, Bosny, Srbska a dále na jih a tam sesílily dříve již usedlý slovanský živel, netvořily ovšem jednolitý vědomý celek národní, nýbrž dělily se v různé kmeny, jež byť i mluvily týmž jazykem, přece od sebe se lišily, tvoříce celky pro sebe. Tomu nasvědčují primitivní poměry každého národa, zejmena rolnického, a to dokazují první století dějin bosenských a hercegovských. Nejzápadnější z kmenů těch, Chorvaté, stal se první doby nejznámějším a přenášeno jeho jméno i na jiné, tak jako jmeno mocného kmene Srbů přeneseno bylo na ostatní, když činně vystoupil u popředí.

IV.

Příchodem u značném počtu Slovanů srbskochorvátských od Karpat a z Haliče bylo dokončeno v první polovici VII. věku osídlení západní části Balkánského poloostrova skrze Slovany a v druhé polovici přitrhnutím proudu Bulharů s cizím kmenem plemene mongolského, jenž však záhy úplně se poslovanil, osazení i části východní.

Avšak kdežto dějiny vypravují o Bulharech a Srbech a jich neodolatelných návalech proti Cařihradu, Soluni, do Thessalie, Epiru a hellénských zemí a kdežto západní sousedé bosenští, Chorvaté, podnikali výpravy a vítězně postoupili po cestách od Římanů zřízených podle Jaderského moře až do Drače: Bosna po dlouhé věky ostala v úplném zátiší. Odloučena horami od moře Jaderského, na jih rovněž horami, a majíc na východ sousedství vznikajícího státu srbského upoutaného boji a výboji proti Byzantskému císařství a Bulharům, a na sever sousedství slovanské, Bosna ostávala odkázána sama na sebe, podléhajíc tu více moci srbské, tu chorvátské.

Vyvrácením měst zlomena zde na dobro nejen moc římská, ale vyhlazen i živel římský, jehož zbytky vyhledávaly útočiště v městech při moři Jaderském. Původní domácí obyvatelstvo značně prořídlé tolikerými bouřemi ustupovalo již dříve šířícím se sem Slovanům a místo jeho zaujímaly jednotlivé kmeny, jež zde během věků se usazovaly. Zbylé hloučky Gotů, Avarů a snad i Keltů byly překonány, aneb zmizely, přispůsobivše se obyvatelstvu slovanskému a tolikéž zbytky obyvatelstva illirského. Nejdéle udrželo se v hornaté krajině na jih od Neretvy, nazvané Pogania (téže krajině, jež byla hlavním jevištěm povstání proti rak.-uher. okupaci r. 1882), kdež půl století Slované válčili proti nepřátelskému obyvatelstvu neslovanskému, jež tuhý kladlo odpor. Snad byly to zbytky mocných druhdy Avtoriatů, kteří v nepřístupných těch krajích zachovali s neodvislostí i starou víru pohanskou, ačkoliv již v prvních věcích rozšířila se v Bosně z Říma nauka křesťanská a též východní Gotové již byli křesťané.

(Hlásili se totiž k učení Arianskému, jež jakožto rozkol krutě bylo z Říma pronásledováno.)

Slované, usadivše se pevně, řídili se zde dle starých svých obyčejů a právních ponětí. Jako v Čechách, na Slovensku, tak i za Dunajem a Savou vidíme za prvotních dob jakožto větší samosprávné a dosti samostatné celky, *župy*. Z žup skládaly se obvody větší a to ne vždy stejně, tak že tatáž župa náležela některé doby k tomu, jiné doby k onomu obvodu. Uvážíme-li, že nepojilo župy ty mocné národní vědomí v jeden pevný celek, že každá chránila si svou nezávislost a spíše odlučovala se od druhé: shledáme, že prvotní zřízení slovanské byla sice svobodná na širokých základech provedená federace demokratická, avšak že nehodilo se k vývoji velké moci, ať již k podřizování jiných národů aneb k odvracení hrozících bouří.

Teprve velké nebezpečí všem stejně hrozící spojovalo sypké ty části staroslovanského zřízení v pevnější celek, který však nebyl nikdy s to, aby odolal návalům cizím, důsledně a jednou vůlí vedeným. Ze zřízení toho lze vysvětliti mnohou stránku starých dějin slovanských, zejmena snadné podléhání jednotlivých kmenů slovanských cizí moci, kde nebyly hájeny neb slučovány přirozenými hranicemi, jako bylo na Labi a ve slovanských župách západně od Čech, v Rakousích i Štyrsku a j. Ba jeví se na mnoze i v podřizování se polodivokým hordám, kteréž duchovně hluboko byly pod Slovany, avšak centralisticky zřízenou surovou mocí nad ně vynikaly, jako na př. horda Asparuchova nad Bulhary, Maďaři nad Pannonskými Slovany, Chorváty i Slovany v Bosně a j. Jelikož dějiny minulých dob zaznamenávaly jen velká krveprolití, bouře národní, převraty na

prestolech panovnických, a nevšímaly si vnitřního vývinu, vysvětluje se ze zřízení toho, proč dějiny po staletí mlčí o Bosně.

Na konci VII. věku vytvořily se z jednotlivých žup tyto skupiny: *Srbská*, jež sahala od řeky Moravy na západ až na Drinu do nynější Bosny a později stala se tvůrcem státním i nositelem myšlénky národní. *Bosenská*, jež šířila se od Horní Bosny a dala jmeno to později i ostatním skupinám. *Záchlumská* v nynější Hercegovině. *Travuňská* a *Konavská* jižně od Dubrovníku až do Kotorska s nynějším Trebiňskem a severní částí Černé Hory. *Nerečanská* s *Pogani* v horských krajích nad Neretvou. *Dukljanská* nad jezerem Skaderským, kde v krajině bývalé Diokley po dlouhé doby udržela se kvetoucí srbská oblast. *Chorvatská*, na západě od pobřeží Jaderského až do Bosny a na sever k Sávě.

I tato jako srbská skupina žup vystoupila mocněji v popředí a soustřediviši kolem sebe mnoho okolních, stala se činitelem státotvorným. Též jmeno Chorvátů stalo se jmenem téže národnosti jako srbské, s tím toliko rozdílem, že pro západní část téhož národa, kteráž udalostmi dějinnými a zejmena náboženstvím od východní byla odloučena. Jazyk všech těch částí byl týž a stejný, jen nářečími poněkud se lišila a podnes liší jako u každého rozšířenějšího jiného národa.

Dějiny Bosny mají ráz trpný. Bosna nevystoupila nikde jako bojovník za velkou myšlenku; dějiny její nemají žádnou velkou dobu, na kterou by národ se zálibou mohl patřit a kterouž pokládati by mohl za vzor pro snahu a činnost svou. Avšak musí se uvážit, že Bosna byla jen částí národa srbsko-chorvátského a že velké jeho skutky platí i jí, tak jako budoucnost jeho bude i bu-

dou cností Bosny a Hercegoviny. Jediná skvělá doba vysvitla Bosně a Hercegovině v druhé polovici XVI. věku, avšak ta zasvitla jen jako meteor a zmizela hnedle v dlouhověké noci ničivé poroby turecké, z kteréž teprve snaží povznesti se k životu. Co bylo před tím, jest boj a snaha, co následovalo, jest utrpení a neštěstí.

V župním zřízení vynikly hodnosti *vrchního župana* nad celou skupinou žup, zejmena v Srbsku, kterýž osoboval si i hodnost panovníka, krále; *vojvody*, jenž měl více výkonnou činnosť; *kneza* (knížete), kteréž jméno gotského původu značilo a značí podnes náčelníka neb starostu rodiny, obce i většího celku, celé země, a *bana*. Jméno toto neznámého dosud původu vyskytuje se u západních kmenů srbskochorvátských, zejmena u Chorvátů a v Bosně. Ban byla hodnosť vládce více méně podřízeného neb i téměř samostatného.

Na počátku X. věku měl moc nad Bosnou, jak se podobá, první chorvátský král *Tomislav*, jenž byl jediný mocný soupeř bulharského cara Simeona čili Šišmana, který šířil moc svou na celém Balkánském poloostrově. Po něm snažil se srbský kníže *Česlav* (931—960) utvořiti z jednotlivých částí federativní stát srbský, k němuž připadla i Bosna. Současný letopisec byzantský, císař Konstantin, podává první určitou zprávu o tehdejší Bosně. Dle něho byla Bosna část srbského knížetství bez vlastního panovníka. Za jeho doby odraženi byvše na západě, podnikali Maďaři, kmen mongolského původu, vpády k jihu zejmena do Bosny. Česlavu náleží zásluha, že tyto nájezdy divokých hord šťastně odrazil. Velmi krutou porážku spůsobil Maďarům vedeným od Kiše na horní Drině u Cvilina, kamž vtrhli od Sirmia po cestě z římských dob. Avšak vtrhnuv za Sávu,

aby Maďary pokořil, zahynul, a se smrtí jeho rozpadla se i velká federativní država na severozápadě Balkánského poloostrova. Okolo r. 968 Bosna upadla na čas opět v moc Chorvátů. Chorvátský král Krešimir porazil bana bosenského, kterýž nevida možnosti, aby se udržel, unikl do Uher.

Zatím vyvíjely se mimo Bosnu dva mocní nevraživí na sebe činitelé, kteří měli veliký vliv na Jihoslovany a především na Bosnu. Byla to na jedné straně Byzancie a na druhé straně Řím, kterýž v založeném od Maďarů státu uherském nalezl vydatnou zbraň a vhodného spojence. Osudné následky zápasu toho jsou v Bosně a Hercegovině podnes patrny, kdežto v slovanských zemích na jih a východ od těchto dlouho již pominuly.

Dlužno především zmíniti se o náboženských poměrech v Bosně a Hercegovině. Křesťanství rozšířeno bylo v obou těch zemích ne teprvé až v IX. věku, jako mezi Bulhary, Srby, Pannonskými Slovany a v říši Svatoplukově, odkudž i do Čech se dostalo, nýbrž již záhy po trvalém usídlení se zde národa srbsko-chorvátského. Již VII. věku bylo či vlastně ostalo z doby předešlé v Bosně biskupství Bosenské, jež podřízeno bylo (až do XI. věku) arcibiskupství Spljetskému. Ačkoliv od dávných dob panovala řevnivosť mezi římskými papeži a patriarchy cařihradskými, přece nebyl rozdíl ten tak citelný a osudný do roztržky, jež nastala r. 870 mezi církví západní, latinskou, a východní, řeckou, a trvale byla spečetěna vzájemným se vyobcováním r. 1054. V Bosně byla zprvu církev podřízena jen Římu, ač záhy zejmena od IX. věku i od východu křesťanství sem se šířilo. Avšak již před roztržkou byly v Bosně spory mezi

latinskými duchovními, kteří trvali na latinských obřadech, a slovanskými, kteří církevní obřady konali v jazyku lidu srozumitelném, t. j. slovanském. Slovanský jazyk ostal v užívání i přes zákaz papeže Jana X. Naopak šiřitelé nauky křesťanské z Byzancie vyznačovali se právě tím, že nejen dopouštěli jazyka národního, nýbrž právě pomocí jeho křesťanství šířili a církevní knihy a obřady z řeckého jazyka překládali.

Ve věku IX. rozšířeno bylo křesťanství se slovanskou bohoslužbou od Cyrila a Metoděje i daleko na severo-západ mezi Slovany, zejmena v říši Velkomoravské s Čechy a v zemích Pannonských. I po vtrhnutí Maďarů udržela se ještě slovanská bohoslužba nejen v státu uherském, ale i mezi pokřesťěnými Maďary. Avšak roztržka mezi Římem a Cařihradem vedla k rozhodnutí: buď pro předáctví Říma s bohoslužbou latinskou aneb pro Cařihrad. V Uhrách jako v Čechách, na Moravě a u západních Slovanů zvítězil mocnější Řím. Počátek učinili sami Chorvaté, již r. 925, když na církevním shromáždění ve Spljetu obeslaném od duchovenstva i velmožů prohlásili se pro Řím. Bosna však kolísala se mezi západem a východem, mezi Římem a Cařihradem. Jsouc odloučena horskou hranicí od pobřeží, nepodléhala vlivu jeho a vlivu Říma, dokud nezmohutněl stát uherský, jenž šíře moc svou, šířil i moc západní církve křesťanské a podnikal výpravy z podnětu Říma. Pro Bosnu a Hercegovinu spory ty měly ten smutný následek, že vzniklo a rozšířilo se třetí vyznání, tak zvané bogomilské, jež dle Bosny, kde zdomácnělo, zváno bylo i bosenské, o němž dále zevrubněji promluvíme. Přímý toho následek jest dnešní roztřídění národa srbsko-chorvátského v Bosně a Hercegovině ve tři rozdílná a od sebe

se odlučující náboženství: východní pravoslavné, západní katolické a — mohamedánské.

Byzancie, jejíž moc nad Balkánským poloostrovem přívaly národů byla skoro zlomena, vzchopila se opět koncem X. věku, aby ji obnovila. Císař byzantský, Vasil II., známý příjmím Vulgaroktonos čili Bulharobijce (panoval od r. 976—1025) porazil v druhém polním tažení proti Slovanům r. 996 nad Sperchejem u Thermopyl bulharského cara Samujla a v třetím tažení r. 1014 zničil opět vojsko bulharské v Macedonii, porubav a zjímav množství bojovníků, z nichž 15.000 dal vykláti očí, jež pak poslal caru Samujlovi. Potom rozšířil svou moc až za Dunaj a Savu a do Srěmu, při kteréž příležitosti i Bosna upadla v moc Byzancie. Ovšem moc ta netrvala dlouho; již po smrti císaře Vasila Bosna osvobodila se opětně, avšak nelze upříti, že mělo to vliv na její náboženské poměry. Nepochybně, že Bosna octla se v pevnějším svazku s cařihradskou církví křesťanskou. Neboť jen tím lze si vysvětliti, že podřízena byla v Římě r. 1067 římsko-katolické metropolii v Duklje, jejíž sídlem byl Bar. Vládci země té, Michajl a po něm Konstantin Bodin přiznali se k římské církvi, a papež vyznamenal je podobně jako Štěpána uherského a před tím vládce chorvatské: udělil jim korunu a hodnosť královskou.

Podřízení Bosny co do církevní stránky Duklje značilo i podřízení politické. R. 1082 Bosna octla se v moci krále Dukljanského Bodina, jenž vládl i Srbsku. Avšak za nedlouho vymkla se z moci té a biskupství bosenské podřízeno ještě během XI. věku biskupu dubrovnickému. Byl-li dříve v Bosně pouze spor mezi církví východní a západní, nastal nyní i v jedné a téžé církvi: mezi

dukjanskou metropolií a dubrovnickým arcibiskupstvím, z nichž to i ona domáhaly se Bosny.

Rozumí se samo sebou, že zápas ten nepřispěl k utvrzení církve, nýbrž prospíval jedině šíření bogomilství.

Však už počaly vystupovati na jeviště dějinné i Uhry. Ovšem Uhry za Arpadovců podstatně se lišily od Uher za králů z rodiny Anjou a pozdějších dob. Slovanský živel značně vynikal v Uhrách i když v církvi a veřejném životě ovládati počala latina. Uhry nebyly centralistickou maďarskou državou nýbrž federací, rozsáhlým svobodným zřízením župním. Značně sesíleny byly Chorvatskem. Když totiž 1090 král chorvatský zemřel nezanechav potomka a chorvatští župané a velmoži nemohli se shodnouti o nástupce, uherský král Koloman zvolen i za krále chorvatského, a byl za takého korunován ve Stol. Bělehradě r. 1102. Od té doby ostalo Chorvatsko spojeno s Uhrami. Tři leta potom spojena s Uhrami i Dalmacie.

Zcela přirozeně Uhry staly se spojencem a oporou Jihoslovanům, zejmena državám srbsko-chorvatským, v boji proti moci Byzantské. Byzancie domáhala se nejen Dalmatska a Chorvatska při moři, Bosny a Srbska, ale i Srěmu, celé krajiny slovanské mezi Sávou a Dunajem, kteráž byla ve spojení s Uhrami.

Politika papežů římských nesla se k tomu, aby Uhry a s nimi ostatní země slovanské na Balkánském poloostrovu nejen přiznaly se k církvi západní, ale postavily se i do spolku západní církve proti Byzancii. Politika ta byla sice na prospěch Uhrám ale nikoliv Jihoslovanům.

Velké války, jež vedli byzantští císařové z rodiny Komnenů v XII. věku, aby obnovili v bývalém rozsahu východní římské císařství, namířeny

byly v první řadě proti uherskému království, jež mělo býti vytlačeno ze Srěmu, Chorvatska a Dalmacie, pak proti Normanům v jižní Italii a proti slovanským državám na Balkáně, z nichž zejmena srbská počala se vzmáhati. Následek toho vzájemný opět spolek těchto proti Byzancii. Uherský král Štěpán II. (1114—1131) uzavřel za tím účelem spolek na obranu s velkým županem srbským, Belou Urošem. Spolek utvrzen byl sňatkem slepého Bely II. s kněžnou Jelenou, dcerou Bely Uroše, a přistoupila k němu i Bosna.

Uhry rozšířily se tu prvně, ač jen dle jmena do Bosny. Po nastoupení svém zove se r. 1135 uherský král Bela II. prvně králem Ramy, pod kterýmž jmenem rozumělo se as jen území na Ramě, přítoku Neretvy, v severní Hercegovině a ne celá Bosna. Avšak již krátce potom Bela udělil druhému synu svému, Ladislavu, hodnost vojvody bosenského. Bosna spravovala se sice sama a vládli v ní banové domácí, však přece patrno, že politika Uher směřovala k utvrzení moci uherské nad spojenci. S větší ještě prudkostí obnovily se války za znovuzřízení moci byzantské za císaře Emanuela Komnena (1143—1180). Za válek těch vidíme opět Uhry v těsném spolku se Srbskem a Bosnou. Doba ta jest znamenitá tím, že na jeviště dějinné vystupuje *ban Borić,* první dle jména známý vládce bosenský. Borić nebyl podřízen králům uherským, nýbrž jich spojencem. Znamenitou úlohu hrál v Bosně, jejíž hranice rozšířil ku Drině na východ a Dalmácii na západ, spojiv i Ramu s banovinou bosenskou a nemalou úlohu i v Uhrách, jak ve válkách proti císaři Emanuelovi, tak při dvoře uherském. Při sporu o trůn po smrti Gejzy II. r. 1161 (syna to Belly II.) podporova bratry Gejzovy, Ladislava, druhdy vojvodu

bosenského a Štěpána, kteří na základě starešinství měli právo k prestolu. Když však r. 1163 zvítězil syn Gejzův, král Štěpán IV., obrátil se hněv jeho i proti banu Borićovi. Vypravil proti Borićovi silné vojsko pod vedením jakéhosi Gottfrieda, jenž z Němec přišel do Uher a který Boriće porazil.

Od doby té Borić mizí opět a neznámo, co s ním se stalo.

Však následek sporů těch a rozvratů bylo vítězství císaře Emanuela. Bosna octla se opět v moci byzantské a smlouvou z r. 1166 uherský král Štěpán IV. Emanuelovi musil postoupit i Srěmsko, Chorvatsko i Dalmácii a tož jako otcovský podíl mladšího bratra Bely, jenž vychováván byl při dvoře Cařihradském.

Smrtí mocného vládce, císaře Emanuela, rozpadla se i jeho rozsáhlá država v přirozené své části. Bosně nastala pak od r. 1180 jedna z nejšťastnějších dob, na niž podnes národ vzpomíná a kteráž vešla v přísloví. Jest to *panování bana Kulina.*

Byzantská moc byla od smrti císaře Emanuela zlomena na vždy. Nepřirozené latinské císařství v Cařihradě od r. 1204—1261 nemohlo vyvinouti žádnou moc a obnovené po jeho pádu byzantské císařství bylo tak slabé, že nemohlo již znepokojovati slovanské državy na Balkáně. Avšak naopak měnil se druhdy spolek s Uhry v nebezpečné nepřátelství, zejmena hledě k Bosně, kteréž uherští králové usilovali se zmocniti. Avšak za bana Kulina, zejmena za prvních dob jeho vlády, byli ještě příliš zaměstnáni jednak, aby dobyli zpět Srěmu, Chorvatska a Dalmácie, jednak aby uhájili dalmatská města a ostrovy proti útokům Benátského svobodného státu.

Kulin ban byl v přátelství s velkým županem srbským, Štěpánem Nemaní; sestra Kulinova byla žena zachlumského knížete Miroslava, bratra Štěpána Nemaně. Kulin byl, aspoň zjevně, zprvu římský katolík, ač za něho značně již šířilo se bogomilství. Kníže zachlumský sám byl bogomil a podporoval horlivě nauku tu. Štěpán Nemaňa byl pravoslavný a jeho syn, sv. Sáva, zavedl pevnou organisaci pravoslavné církve mezi Srby právě v době, kdy klesla Byzancie a v Cařihradě zahostilo se latinské císařství.

Za Kulina bana Bosna těšila se neobyčejnému rozkvětu a rozšířila se až ku Drině na východ, Sávě na sever a za Vrbas na západ. Se svobodným státem dubrovnickým Kulin uzavřel smlouvy, jimiž povznesl se obchod v zemi. Kulin byl též první z bánů bosenských, kterýž snahy své obracel ku zvelebení Bosny. V příkrém sporu octl se s Římem a Uhrami. Král Bela III. usiloval o to, aby Bosna, která r. 1188 připadala k Dubrovníku, podřízena byla arcibiskupství ve Spljetu, kdež měl oddaného sobě arcibiskupa, jehož souvěké letopisy nazývají „Uher Petr“.

Papež učinil tak a podřídil r. 1191 Spljetu nejen bosenské ale i zachlumské biskupství. Spůsobem tím domníval se Bela III., jenž zatím byl obnovil uherský stát, rozšířiti svůj vliv v Bosně. Kulin udržoval přes to bosenskou diecesi ve spojení jen s Dubrovníkem. Úsilí Bely III. přimělo jej však konečně k tomu, že opustil víru římskokatolickou a přijal bogomilskou. Mezi léty 1190 až 1199 přešel s celou rodinou a 10.000 Bosňany na bogomilství.

Bogomilství mocně se té doby rozšířilo v Chorvatsku, v Slavonsku, Dalmacii a Přímoří. I v samém Spljetu byla obec bogomilská, čítající 1200 hlav.

Ban Kulin se zmýlil, domníval-li se, že prohlášením se pro bogomilství odvrátí od Bosny zápletky náboženské a postaví svou vládu na samostatnou půdu. Král uherský Bela III. a po něm Emerich použili okolnosti té za záminku, aby mohli zakročiti v Bosně a podrobiti si ji. Mocný papež Inocenc III. (1190—1216) byl jako jeho nástupci Honorius III., Řehoř IX. a Inocenc IV., nejen vůdcem křesťanského světa v boji proti nevěřícím, ale i diktatorem Evropy; ani císařové nesměli se mu protiviti. Král Emerich neměl jen záměr přivésti Bosnu do lůna římské církve a odvislosti od Uher, ale i Srbsko a Bulharsko. Papež Inocenc III. vyzval ho listem r. 1200 jakožto vrchního pána Bosny, aby vyzval bana Kulina, by odstoupil od bogomilského kacířství, a kdyby neuposlechl, aby v čele křižáckého vojska vtrhl do Bosny, odňal vše bogomilům a bana i s rodinou vyhnal ze země.

Kulin poznávaje hrozící jemu a jeho zemi nebezpečí, dosti obratně dovedl je odvrátit, aniž při tom utrpěla samostatnosť Bosny. Když král Emerich r. 1201 ho vyzval, aby se ospravedlnil a vyhnal všechny bogomily ze země, odvětil mu, že pokládal bogomily ne za bludaře, ale za pravověrné. Aby se vyhnul dalšímu zakročování uherského krále, prohlásil, že sám s papežem se srovná, že vyšle několik z bludařství obviňovaných do Říma, aby papeži vyložili své náboženství a ten aby co dobrého v něm potvrdil a co špatného vytknul. Roku příštího vyslal pak arcibiskupa dubrovnického s některými bogomily do Říma k papeži, žádaje ho zároveň, aby někoho spolehlivého poslal mu do Bosny, kterýž by o náboženských věcech tam se přesvědčil! Papež šel ochotně vstříc bosenskému vládci, a r. 1203 odbývala se

na Bělopolji u přítomnosti papežského legata Jana de Camaris velká hromada, ve kteréž ban Kulin s rodinou, náčelníci bogomilští Dragiša, Ljubin, Dragota, Pribiša, Ljuben, Radoša a Vladoš, velmožové bosenští a jiný národ zřekli se nauky té a prohlásili se pro římské katolictví. Nebezpečí bylo odvráceno, leč ne na dlouho.

Dubrovničtí spisovatelé líčí Bosnu za bana Kulina jakožto zemi šťastnou a požehnanou. Lid bosenský chová jméno jeho v živé paměti. Podnes říká se: „Vraćamo se u vremena Kulinova“ — vracíme se k časům Kulinovým — mají-li se naznačit šťastné nějaké udalosti, jako hojná žeň a vůbec dobré časy.

V.

Bogomilové čili patareni.

Zajímavé náboženské učení bogomilů pochází z Asie. Do Evropy zanešeno bylo od Arménů, jež císařové byzantští v VIII. a následujících stoletích v Thracii usadili, aby pomáhali hájit Cařihrad proti návalům Balkánských národů. Druhou vlastí jeho stalo se však Bulharsko, kdež je přispůsobil poměrům národním a okolnostem evropským pop Jeremij, zvaný Bogomil, jenž žil v první polovici X. věku. Z Bulharska šířilo se rychle do Macedonie, srbských zemí, Bosny a Chorvatska. V Bosně dosáhlo od XII. věku takové obliby a takového rozšíření, že národ zval je svou *národní církví bosenskou.*

Neobmezovalo se jen na země jihoslovanské, nýbrž rozšířilo i po celé severní Italii a v jižní Francii. Bogomilové bylo jméno zejmena v Bul-

harsku užívané. V Bosně přívrženci učení toho nazývali se Patareni, v Italii Patrini neb Patharisti a ve Francii Albigenští neb Katharové (kacíři). Jiná užívaná jmena byla Manicheové, Babuni, Publikáni, Tisseradové a j.

Bogomilové sami zvali se prostě křesťany, dobrými křesťany neb dobrými lidmi, pokládajíce víru svou za pravou víru Kristovu.

Věřili v jediného boha i sv. trojici, leč nepokládali boha za tvůrce nebe a země. Učení jejich vycházelo od zásady dobra, a tím byl bůh, a od zásady zla, jímž byl Satanael. Bůh stvořil pouze neviditelný svět, ducha, a Satanael stvořil viditelný svět, hmotu. Dle názoru bogomilů člověk sestával z duše, od boha stvořené, avšak od něho odpadlé, a z těla stvořeného od Satanaela. Jelikož duše jsou stvořeny od boha, musejí se vrátit do nebe a jest jen potřebí, aby na světě učinily pokání. Aby snadněji toho se dosáhlo, Kristus přišel na zemi, poučiti je o pravé jejich povaze a původu a poukázati jim pravou cestu, po které by spíše k bohu se vrátili. Kristus nebyl bogomilům bůh, nýbrž pouze jeden z nejvyšších andělů, tělo jeho bylo jen přízračné a proto nemohl ani trpěti, ani zemříti. Ani duch svatý dle jejich učení nebyl bůh, nýbrž také pouze jeden z nejvyšších andělů. Jehovu, boha starého zákona, kterýž hněval se na lidi a je trestal, pokládali za zlého boha, za dílo Satanaelovo, pročež zavrhovali i starý zákon. Pokání, kterého má duše zapotřebí pro návrat k bohu, záleželo dle nich ve víře v toto učení. Modlení za mrtvé zavrhovali, jelikož duše ukončivši pokání, sama vrací se k bohu a jest-liže je neukončila, jde z jednoho těla do druhého, dokud se neočistí úplně. Ve vzkříšení těla nevěřili, jelikož tělo bylo jim tvorbou Satanaelovou. Jelikož Kri-

stus hlásal pouze učení lidu, zavrhovali všechny svátosti, dokládajíce, že hmotné jich známky nemohou býti původu božího.

Přijímání v obce bogomilské dálo se slavnostním spůsobem. Přihlásivší se k obci věřících pokládáni byli za nečisté „jako psi a svině“, pročež je nejprve očišťovali postem a modlitbou a potom teprve přijímali.

Přívrženci učení bogomilského dělili se v *dokonalé* a *prosté věřící*. Připomíná to v mnohém na filosofii brahmanskou, jak se nám v Mahabharatě a Ramajaně líčí. Každý měl se snažit, státi se dokonalým, povznešeným nad pozemské věci, aspoň ve věku pokročilejším. Jen dokonalí mohli býti pohlavary církevních obcí. Bogomilové zavrhovali sice duchovní řády a popírali, že biskupové a hierarchové byli od Krista ustanoveni. Přes to však uznávali přece potřebu správy církevní. Každá církev bogomilská tvořila sama pro sebe celek a byla od druhých úplně neodvislá; neznala se společná církevní hlava, nicméně, když toho byla potřeba, jednaly spolu jednotlivé církve. V čele církve bosenské a též i každé jiné byl *děd*, jemuž podřízeno bylo 12 *učitelů*, z nichž hlavní byli *host* a *stařec*. Host pokládán za náměstka a následníka dědova. Duchovní dle našeho ponětí neměli, nýbrž každý dokonalý měl za povinnosť, učiti a šířiti víru dobrých lidí.

Sídlo děda bosenských bogomilů bylo v Janicích. Dle jmena uvádějí se děd Miroslav roku 1303, Radomjer r. 1404, Miloje r. 1446; hosté Radin od 1453—1466, Radosav Bradiević r. 1454, starci Dmitar r. 1403, Myšljen a Ljelko r. 1404.

Bohoslužby bogomilské byly velmi prosté, beze všech zevnějších okázalostí a upřeny jen na vnitro lidské. Bogomilové zavrhovali chrámy, dokláda-

jíce, že bůh ctíti se může všude. Zavrhovali kříž, nazývajíce jej „šibenicí“, a hlásali, že nelze se kořiti dřevu, na němž židé napjali Krista. Zavrhovali i sochy, posmívajíce se křesťanům, že jako pohané jim se koří, rovněž tak zavrhovali všeliké okrasy chrámové, skvělá roucha a drahocenné náčiní kostelní. Jejich chrámy či sborovny byly obyčejné domy beze všech okázalostí, beze zvonic a zvonů, o nichž tvrdili, že jsou to trouby démonů. Sborovna bogomilská záležela pouze v stolu, bílým rouchem pokrytém, na němž bylo otevřené evangelium, a v lavicích postavených kolem. A sborovny takové byly jen v místech hlavních. Ve sborovnách těch konaly se tyto bohoslužebné obřady: služba boží, jež záležela pouze v modlitbě otčenáše, čtení a výkladu úryvku ze svatého písma nového zákona, z kázaní a požehnání; přijímání věřících a dokonalých, posléze návody učitelské.

Zásady učení jejich nepříčily se jen tehdejším církevním řádům, nýbrž i pořádku státnímu. Okolnostmi nuceni musili ovšem od mnohého upouštěti aneb činit výminky, ponechávajíce přísné provádění zásad jen dokonalým a odpouštějíce je prostým věřícím, kteří teprve dokonalými mají se státi. Především žádali na každém dobrém křesťanu, aby povrhoval světem jako dílem ďábelským a zříkal se statku i bohatství jakožto „pokušení duše“. Dobrý křesťan spokojiti se měl pouze s nejnutnějšími potřebami života, vše ostatní přenechati měl obci na vydržování církve, ošetřování nemocných a na cesty členům šířícím víru.

Dále zavrhovali sňatky manželské, rodění pokládali za hřích, hlásajíce, že pravý a jediný sňatek jest pouze mezi Kristem a církví. Kdo chtěl setrvati u víře, musil se odříci ženy své.

Prohlašujíce veškeré pohlavní styky za hříšné, zavrhovali i vše, co z nich pochází, zejmena požívání masa. Bogomilové, aspoň dokonalí, byli přísní vegetariáni, kteří štítili se všeho, co ze zvířete pochází, tudíž i mléka, sýra, vajec. Zavrhovali i všeliké ubíjení lidí a zkracování života, jelikož se tím dle jich názorů zkracovalo pokání duše v těle, kteráž vypuzuje se z vězení svého ještě nejsouc schopna lepšího života. Každé ubití člověka, ať za trest neb ve válce aneb při obraně, pokládali za smrtelný hřích. Proto vytýkali vladařům trestání smrtí, římské církvi pronásledování, ubíjení a pálení jinověrců a brojili proti válkám. Bogomilové měli se stříci stykův se světskými, t. j. ďábelskými lidmi, leč by je chtěli přivésti k víře své. Za těžký hřích bylo jim i všeliké utajování pravdy, pročež zatracovali nejen lež ale i přísahu, ať pravou neb nepravou. Dokonalí spíše volili zemříti, než by se byli odhodlali k přísaze. Z té příčiny měli v opovržení i soudce, jelikož žádali přísahu.

Jak již praveno, všechny tyto vlastnosti musili míti především dokonalí, zejmena co do manželství, zdržování se masa a bojování. Dle toho můžeme si představiti dokonalého bogomila. Zřekl se světa, jeho blaha a slastí, žil v chudobě, přestával na nevyhnutelných denních potřebách, přerušil všechny rodinné svazky, ustoupil z veřejného života, zanechal soudy i válčení, domáhal se jen duchovní dokonalosti posty, rozjímáním a p. Životní jeho potřeby byly skromné, strava jeho obmezena pouze na pokrmy rostlinné, vyjma z živočišstva jedině rybu; obyčejně bral za vděk chlebem a luštinami a pil vodu, ač i víno mu bylo dovoleno. V oděvu zdržel se vší zvláštnosti, nechodil ani příliš skvostně ani příliš chudobně,

dokonalí obyčejně nosili černé dlouhé obleky. Chování jejich bylo skromné a jednání počestné. Nekupčili, aby ušli lži, přísaze a klamu; živili se obyčejně prací ruční, mnozí z učitelů bogomilských krejčovinou. Jmění nehromadili, jsouce spokojeni s málem. Střežili se plesův, krčem, pitek, veřejných radovánek i zábav, přenáhlenosti a vášně, stále pracovali, učili, ale málo se modlili. Nepěstovali dlouhých hovorů, a na otázky řídce odpovídali přímo, jelikož jim bylo dopuštěno odpovídati pouze: „ano, ano," „ne, ne."

Za těchto podminek učení bogomilské bylo by se ovšem sotva mohlo rozšířit, zejmena mezi šlechtou bosenskou. Avšak od obyčejných věřících vyžadovala se pouze možnost státi se dokonalými. Jen tímto spůsobem bogomilové mohli získati téměř všechny velmože bosenské, knížata a vojvody. Prostí věřící směli míti ženy i rodiny; manželské sňatky uzavírali však podmínečně; brali si ženy s podmínkou: „že si budou věrni a mohou se opustiti dle vůle." Podminka měřila k tomu, aby nikdo nebyl vázán slibem ženě, kdyby chtěl státi se dokonalým. Obyčejným věřícím bylo dopuštěno, míti statky, nabývati jmění, provozovati války a živiti se i masem. Nicméně pokládalo se to za hříchy, z kterých každý měl se veřejně zpovídat jednou měsíčně. Krom toho musil přislíbit, že zajisté, ne-li dříve aspoň na sklonku života vstoupí v řady dokonalých.

Na lid činila velký dojem opravdovost a jakási důstojnost dokonalých bogomilů. Současní jinověrci líčí, kterak jejich vážné a střízlivé chování působilo na lid rolnický, který přicházel k nim vyptávati se na spasení duše a jiné věci. Když byli pronásledováni, souhlasil s nimi národ

a předpokládal, že odměněni budou za utrpení svá od boha.

Nelze neuznati, že zásady učení bogomilského byly příbuzny patriarchální demokracii slovanské a celé zřízení církve té odpovídalo starému zřízení slovanské rodiny a obce.

Naopak zřízení bogomilských obcí osvětluje i mnohý názor starých Slovanů. Jak charakteristické jest na příklad, že po hlavě obce, dědovi, následuje jakožto druhý nejvyšší hodnosta — host!

Bogomilství bylo i zjevem kulturním v Bosně. Známo, že bogomilové vůbec méně se modlili a více čtli evangelia a apoštoly. U nich platila též, co později shledáváme u protestantů, zásada společného čtení a svobodného vykládání sv. písma. Přirozený toho následek byl, že bogomilové přes své předsudky byli pokročilejší, než ostatní křesťané a že pěstovali i slovesnosť, kteráž proti knihám východní i západní církve jest rázu prostonárodního.

Knihy a spisy bogomilské byly vůbec dvojího druhu: svaté knihy a povídky. Ze svatých knih bylo nejrozšířenější svaté písmo a to v národním jazyku, aby každý mohl je čísti a vykládati. Krom toho rozšířila se velká řada knih bogomilských, tak zvaných apokryfních, z nichžto zejmena prosluly: „Kniha sv. Ivana apoštola“, „Vidění Izaiaše“, „O stromu kříže“ a j. Kromě těchto rozšířily se i mnohé národní bájky jednající o předmětech biblických.

Povídky a pověsti bogomilské sestavené pro poučení lidu rozšířily a vžily se tak, že staly se národními. Podnes mnohé národní písně a povídky bosenské svědčí o původu bogomilském, tak zejmena „Ohnivá Marie v pekle“, o „sestře sv. Petra,“ Šalomounovi aj.

Bogomilství vymizelo sice na dobro, nicméně po dnešní dobu jednotlivci porůznu ostali věrni jeho zásadám; o nich koluje pověst, že jsou „starověrní“ a že nepožívají ani lihovin ani masa.

VI.

Od dob bana Kulina bogomilství jest důležitým činitelem v dějinách bosenských. Po Kulinovi následoval po r. 1204 syn jeho *Štěpán* v hodnosti bana. Ač tento byl horlivým přívržencem římsko-katolické církve, přece bogomilství neobyčejně se zmáhalo za jeho vlády a bylo i příčinou, že zbaven byl se synem svým Sebislavem prestolu banského. Za bana Štěpána nejlépe se okázalo, kterak bezmocna byla papežská stolice římská proti Bosně, když neměla Uhry ku svým službám. Listem ze dne 3. pros, 1221 udělil papež *Honorius* III. dvornímu svému kapelanu *Akonciovi* plnou moc proti bogomilům a uložil mu, aby vyzval krále uherského Ondřeje II. ku křížovému tažení na vyhubení bogomilství a všechněch, kdož je podporují. Avšak v Uhrách byly bouře domácí a takž byly marny všechny snahy Akonciovy v Uhrách, Chorvatsku a Dalmácii. Výprava křižácká, již chtěl podniknouti od Spljetu do Bosny, nesetkala se s úspěchem a Akoncius zemřel r. 1222 na hranicích bosenských. Důraznější, avšak též bez úspěchu, ostala křižácká výprava, již podnikl arcibiskup kločský *Ugolin* z Uher proti Bosně. Král uherský Ondřej II. podřídil jeho diecesi Bosnu, avšak Ugolin by se jí musil dříve zmocniti.

Národ bosenský popuzen tím svrhl Štěpána i Sebislava a zvolil si za bana rodem i vycho-

váním bogomila, Matěje *Ninoslava*. Vláda jeho, panoval od r. 1232 do 1250, náleží k významným dobám v dějinách bosenských. Již r. 1232 papež *Řehoř IX.* uložil svému vyslanci v Uhrách Jakubovi, biskupu Prenestinskému, aby s pomocí krále uherského odvrátil Bosnu od bogomilství. Uhry, kde zatím byly utichly boje mezi šlechtou a panovníkem, tentokráte vydatně podporovaly snahy papežského dvora. Uherský král užil té příležitosti a přidělil Bosnu druhému synu svému, Kolomanu, vojvodovi v Chorvatsku a Dalmácii, což arci stalo se jen dle jmena a nikoliv skutkem.

Papežský vyslanec Jakub byl však přátelsky přijat od bana Ninoslava. Shledal, že v Bosně vlastně všude zavládli bogomilové, že i sám římsko-katol. biskup bosenský byl bogomil a že věc ta jakož i mnohé jiné nemohla být tajna řím.-kat. arcibiskupa v Dubrovníce, k jehož diecési Bosna stále náležela. Ban Ninoslav vyhnul se hrozícímu nebezpečí tím, že r. 1233. s celou rodinou i příbuzným svým Ubanem Prisjedou přijal katolictví a s nimi dle zdání celá země.

V Bosně byla utvrzena moc řádu dominikánského, za biskupa jmenován byl rovněž dominikán, jakýsi Němec z Wildhausenu ve Westfálsku, papežský vyslanec se vrátil pln dobrých nadějí; avšak bogomilství při všem tom opět mocně se vzmohlo, ano prvé jen na oko bylo ustoupilo. Papež umlouval se s uherským dvorem o křížové tažení proti bogomilům rovněž jako pobádal ku křížı proti Albigenským v jižní Francii.

Řehož IX. vzal v ochranu sv. Petra a římské stolice statky panovníků a knížat, kteří se uchopí zbraně na vyhubení bogomilů, bojovníkům pak dal plnomocné odpustky a výsady podobné jako všem křížákům, kteří dobývati táhli svaté země.

Křížové vojsko proti Bosně shromáždilo se již koncem r. 1234 pod vedením vojvody Kolomana, aby mečem a ohněm vyhladilo křivověrce. Nastaly hrozné krvavé doby. Uherský král nejen shromažďoval křížáky pro bratra svého, ale i všemožně mu pomáhal, též jako z právomoci své podílidil mu Bosnu.

O křížové válce, jež nastala a vedla se po pět let až do r. 1239, nejsou podrobnosti známy, jen tolik je jisto, že byla velmi krvavá. První dvě léta křížáci bojovali nešťastně, byli odraženi od Ninoslava, jenž, jak se podobá, s bogomily hájil otčinu; přes to však Bosna trpěla vpády se strany chorvatské a dalmatské, vesnice byly páleny, lidé vražděni a nešetřeno ani starců, ani dítek v útrobách matčiných. Když však Sebislav, jenž si byl uhájil úděl v Usorsku, vší mocí podporovati se jal uherská vojska, Bosna podlehla r. 1237, Koloman porazil Ninoslava, a křížáci, vraždíce a pálíce valili se do Bosny i do Chlumské země.

Nicméně zdá se, že Ninoslav nebyl zcela zatlačen z Bosny, ani když Koloman zde řádil. R. 1328 ustanoven zde za biskupa dominikán *Ponsa*, jemuž podřízena Bosna s Chlumskou zemí, hlavní úkol připadl jemu a řádu dominikánskému, kterýž podporován od vojenské moci Kolomanovy vyhlazoval kacíře.

Papeži záleželo na tom, aby římská církev trvale zahostila se v Bosně, a hleděl k tomu, aby značně sesílilo se biskupství bosenské. Z té příčiny přeneseno bylo jeho sídlo do Vrchbosny, kdež v městě Brdu, nyní Blažuji, zřízen metropolitní chrám sv. Petra i kapitola. Koloman obdařil biskupství to desátky ze Solí, Usory a Dolních krajin a věnoval mu mnohé statky, mezi nimiž

i důležité *Ďakovo* v župě vukovské v dnešní Slavonii, z něhož stalo se za pozdějších bouřných dob sídlo biskupa bosenského. Všechny ty dary potvrdil Řehoř IX. listinou ze dne 7. prosince 1239.

Koncem r. 1239 zdálo se, že bogomilství jest vyhlazeno úplně. Aby však i po odchodu křížáků držáno býti mohlo na uzdě, dal uherský arcibiskup koločský stavěti v Bosně na vhodných místech tvrze a pevnosti „na obranu římské církve a víry a na vyhlazení křivověrců.“ Vedle toho značně byl sesílen v Bosně i Chlumské zemi řád dominikánský opětovným vybízením jednotlivých řeholí od papeže, aby co nejvíce řeholníků vysílali do zemí těch.

Avšak ani tolikerá krveprolití ani tvrze ani rozsáhlá inkvisice dominikánská nepomohly trvale. Sotva že vojvoda Koloman s křížovým vojskem opustil Bosnu, již zdvihl se opět národ, zmařil dílo jeho a na jevišti dějinném objevuje se opět ban Matěj Ninoslav.

Již r. 1240 navštívil jakožto ban bosenský se skvělým průvodem Dubrovník, kvetoucí tehda obchodnickou republiku, na nižto i Benátky žárlily. Avšak moc jeho vzrostla tím více, když 1241 krutá pohroma stihla Uhry — příval tatarský. Vojsko uherské utrpělo nad řekou Šajem krvavou porážku a Uhry vydány byly moci divokých kočovníků a dobyvatelů asijských. Uhry a Chorvatsko byly po záplavě tatarské téměř zničeny. Utrpěla sice i Bosna a Srbsko r. 1242, avšak daleko ne tak, jelikož jednotlivé oddíly táhly tudy jen k východu.

Ban Ninoslav dosáhl té moci, že podporoval i Spljet proti uherskému králi Belovi IV. a stranu mu nepřátelskou v Chorvatsku a Dalmacii, což vedlo konečně r. 1244 k válce s králem Belou.

Zdá se, že válka ta skončila smírem a jen v Chorvatsku a Dalmacii že utvrdil Bela svou moc.

V Bosně vzmohlo se zatím bogomilství opětně tou měrou, že biskup Ponsa dovolával se pomoci papeže Inocencia IV. a arcibiskupa koločského a za nejspůsobilejší prostředek k udržení vlivu římské církve označoval podřízení Bosny arcibiskupství koločskému v Uhrách. Králové uherští pracovali k tomu soustavně, aby Bosna podřízena byla bezprostředně církevní moci v Uhrách, vědouce, že tím dostanou zemi tu i politicky v moc svou.

Listem Inocencia IV. ze dne 3. srpna 1246 arcibiskupu koločskému prohlášeno bylo *nové křížové tažení* na vyhlazení křivověrců v Bosně a druhým listem udělil témuž plnou moc, aby všechny země a statky kacířům odňaté rozdal věrným katolikům. Křížové to tažení nevedlo se, jak se zdá, ani s velkým důrazem ani s velkým úspěchem. Nicméně končilo tím, že Inocencius IV. po mnohém váhání poselstvím ze dne 26. srpna 1247. odloučil Bosnu od spřízněného jí arcibiskupství dubrovnického a přidělil ji arcibiskupu v *Koloči* v Uhrách.

Pro Bosnu byla to udalosť osudná. Ne sice za bana Ninoslava, kterýž dovedl hájiti neodvislosť své země, avšak za doby rozmíšek, jež po něm následovala. Ninoslav vedl si stížnosť v Římě a poukázal na politické úklady, jež se strany Uher stále Bosně se strojí, a papež uložil koločskému arcibiskupu, aby ustal od dalšího pronásledování Ninoslava, avšak církevní sloučení s Uhry odčiněno nebylo. Významný krok papeže toho byl, že proti bogomilům užívati počal i jiné zbraně než meče a ohně. Poučen zejmena od seňského biskupa Filipa a představeného Františkánů ve Spljetu, vydal onomu ze dne 29. dubna 1248. li-

stinu, kterouž dovolil *užívání glagolského písma a bohoslužby v jazyku slovanském v církvi římsko-katolické.*

Ban Ninoslav dovedl hájiti s prospěchem Bosnu v osudných dobách proti těžkým návalům a bouřím a doby míru užíval vždy k utvrzení obchodu a blahobytu země. Ještě r. 1249 obnovil veškeré smlouvy s Dubrovníkem, jenž řídil se vždy přátelskou politikou s vládci bosenskými, jichžto samostatnosť byla mu spolu zárukou bezpečnosti proti Uhrám.

Avšak zlé doby nastaly Bosně po smrti Ninoslavově. Druhá polovice XIII. věku náleží k nejsmutnějším dobám starších dějin bosenských. Podřízena církevně Uhrám a oslabena uvnitř zápasem o vládu mezi potomky a příbuznými Ninoslavovými Bosna nebyla s to, aby odolala úsilí králů uherskochorvatských. Bela podporoval příbuzného Ninoslavova, Prisjedu, jenž držel se katolictví, proti němuž byla mocná strana domácí. Zápas o banský prestol skončil tím, že r. 1254. *Bela podrobil si skutkem celou Bosnu i Chlumskou zemi.* Král uherský neostal však jen na tom, nýbrž rozdělil Bosnu tak, že oba posávské kraje, Soli a Usoru, spojil s částí severního Srbska, zřídil novou banovinu, *Mačvu,* již svěřil *Rostislavu,* zeti svému, jenž měl dceru jeho Anežku za manželku a dříve byl vojvodou haličským a později banem celé Slavonie.

Po smrti Rostislava r. 1263 král Bela přenechal Mačvu s Usorou, k nimž družily se i Srěm a Braničevo, vdově a dceři své Anežce a jejím dětem, jež zvala se vojvodkyní Mačvy i Bosny.

Bosna, Usora i vlastní Mačva měly sice své bany, avšak ti byli podřízeni vojvodkyni *Anežce,* jež opět podlébala svrchované moci krále uher-

ského. Po ní následoval r. 1271 syn její Bela, jenž však již za rok sproveden byl se světa. Potom až do r. 1280 jmenují se zvláštní banové, kteří přímo podřízeni byli králi uherskému, zejmena v Mačvě uherský palatin Roland, v Usoře a Solích ban Henrik a ve vlastní Bosně *Štěpán Kotroman,* jehož syn hraje v dějinách bosenských vynikající opět úlohu.

Z banů těch udržel se trvale jen Štěpán Kotroman, ostatní dosti rychle odstoupili jim a střídali se v banské hodnosti.

Král Ladislav IV. Kumanec, známý svými prostopášnostmi a nešťastnými válkami s králem českým Přemyslem Otakarem II. obrátil konečně veskerou pozornost na jižní země, kde rychle opět bogomilství se šířilo a zřídil opět vojvodství mačvansko-bosenské, jmenovav matku svou královnu *Alžbětu,* vojvodkyní Mačvy a Bosny. Avšak již po dvou letech vystřídal ji r. 1282 u vládě vypuzený král srbský, *Štěpán Dragutin.*

Týž, syn Štěpána Uroše I. panovníka srbského pojal za manželku sestru uherského krále, Ladislava IV. Kumance, Kateřinu, a po smrti otce svého nastoupil r. 1277 vládu v Srbsku. Byl však r. 1282 od mladšího bratra Štěpána Uroše II. vypuzen a utekl se ku králi uherskému, kterýž mu propůjčil vojvodství mačvansko-bosenské, obsahující nejen Bosnu a Mačvu, ale i Srěm, Braničevo i Bělehrad. Dragutin, jenž již za své vlády v Srbsku pronásledoval bogomily, stal se později, kdy vlivem papeže a uherského dvora přestoupil od východní církve k římské západní (1291) tím horlivějším jich pronásledovníkem. Sám žádal papeže, aby mu vyslal spůsobilé osoby k potlačení bogomilů, kteří opět, vlastně stále, v zemi se šířili.

Dragutin zval se vojvodou mačvansko-bosenským až do své smrti r. 1314, avšak z Bosny a Dolních krajů vytlačil ho okolo r. 1298 chorvatský ban *Pavel Šubić*. Skutečným vládcem v Bosně byl však spomenutý ban Štěpán Kotroman, jenž byl pouze podřízen vojvodům mačvansko-bosenským. Samostatnost bana toho utvrdila se tím více, když pojal za manželku dceru Dragutinovu, Alžbětu, s níž měl tři syny, Štěpána, Inoslava a Vladislava.

Té doby, po násilné smrti krále Ladislava IV. r. 1290, nastala v Uhrách bouřná doba zápasu o prestol mezi rodinou z Anjou a Ondřejem III. Ban chorvatský, Pavel *Šubić*, a bratří jeho dovedli chytře užiti okolností těch k rozšíření své moci. Obě strany snažily se je získati výsadami a právy. Šubići podporovali však vydatně rodinu Anjouskou. Pavel Šubić podřídil si Bosnu a Dolní kraje a zval se již r. 1298 banem Chorvatska a Dalmácie a hospodárem Bosny. V Dolních krajích objevil se té doby kníže *Hrvatin*, děd proslulého později v dějinách Hrvoje Vukčiće.

Pavel Šubić odevzdal r. 1302 Bosnu synu svému *Mladenu Šubićovi*, jehož jmenoval banem bosenským. Ten po smrti otcově (1312) nastoupil i rozsáhlé dědictví jeho v Chorvatsku a Dalmácii, kteréž po smrti vojvody Dragutina (1314) rozšířil ještě o Usoru a Solí.

Bosna spojena byla tehda s Chorvatskem a Dalmácií a Mladen Šubić zval se *banem Chorvatů* a *celé Bosny*. Država jeho sáhala od Jaderského moře ku Drině na východ, k Neretvě na jih a k Sávě na sever. Avšak Mladen již tehda seznal rozdílnou polohu Bosny a nesnadnost, udržeti nad ní vládu a usmířil se s dřívějším banem Štěpánem Kotromanem, po jehož smrti převzal ochranu jeho

dítek. Ač hodnosť bana ponechal sobě, přece ustanovil za vládce Bosny nejstaršího syna Kotromanova, *Štěpána Kotromaniće.*

Avšak list se obrátil. Utvrdiv se na prestolu ohlížel se král Karel Robert z rodiny Anjouské, kterak zlomiti velkou moc Šubićů. Pomocníkem byl mu vlastní bratr Mladenův, Pavel, a vynikající velmoži chorvatští. I Štěpán Kotromanić, za jehož nedospělosti vládla jeho matka Alžběta, použil té příležitosti, aby založil svou neodvislosť. Mladen vida se r. 1322 obklíčena v pevném hradu Klisu od nepřátelských velmožů a slavonského bana Babonićе, utekl se ku králi Karlu Robertu, jenž ho sice laskavě přijal jakožto bývalého spojence, avšak posléze co zajatce dopraviti dal do Uher, odkudž více se nevrátil.

Bosně nastala opět delší doba vnitřního klidu a šťastnějšího rozvoje. Štěpán Kotromanić, jenž byl banem bosenským od r. 1322—1353, použil stávajících politických okolností s úspěchem k rozšíření Bosny a utvrzení její moci. Na západě v Chorvatsku byl sice mladý Šubić odstraněn, avšak rodina jeho nepřestávala zápasiti o vládu a vedle Šubićů povznesli se ještě zejmena Nelipićové. Rodiny ty s jinými velmoži vzpíraly se nejen moci královské ale zápasily i mezi sebou. Krom toho vystoupil v popředí nový ještě činitel, Benátky. Chorvatsko octlo se takřka mezi dvěma ohni; rostoucí mocí královské rodiny Anjouské, jež snažila se centralisovat veškeré své držení, a mezi dobývavou mocí benátskou, jež osvojovala si město za městem.

Na východ od Bosny šířili opět králové srbští z rodiny Nemaničů svou moc. Již za Uroše III. Dečanského (1323—1330) Srbsko hrálo první úlohu na Balkanském poloostrově a tím více za nástupce

jeho cara Štěpána Dušana Silného. Podobalo se, že dojíti tu musí k válce mezi srbskými Nemaničí a uhersko-chorvatskými králi z rodiny Anjouské.

Štěpán Kotromanić dovedl spojiti zájmy své se zájmy krále Karla Roberta. Ve směru tom uzavřel i sňatek s Alžbětou, dcerou kujavského vojvody Kazimíra, jež byla v příbuzenství s rodinou Anjouskou.

Kotromanić počal hnedle vystupovat činně za hranicemi. Již r. 1324 vedl v Chorvatsku boje proti Nelipičovi, jenž domohl se tehda veliké moci. Nejvýznamnější bylo však ovládnutí Chlumské země v prvních letech jeho vlády. *Chlumsko*, kdež měl vládu kníže Nikola, jenž byl podřízen caru srbskému, octlo se již 1325 v moci Kotromanićově. Bosna, jejíž hranicí na severu byla Sava a na jihu Drina, rozšířila se nabytím Chlumské země poprve až k moři Jaderskému. Ovšem zavadil se tím trvale s vládci bosenskými, což vedlo také později k válce.

Avšak ban Kotromanić nepřestával na tom, nýbrž rozšířil svou moc i na okolní ostrovy, zejmena na Korćulu. Při tom žil v nejlepším poměru nejen s Dubrovníkem ale i s Benátkami, jimž té doby svobodné to město bylo podřízeno. Bylo to zejmena obchodu v Bosně velmi k prospěchu.

Zajímavo jest, že Kotromanić byl as též bogomil, ačkoliv otec jeho pokládán za horlivého jich pronásledovníka a jeho samého ještě r. 1319 Mladen Šubič pochválil, že jest horlivým odpůrcem vyznání toho. Nebyl-li i bogomil, jisto jest, že nenáležel k církvi římsko-katolické a že bogomilům byl přítelem. Již r. 1326 papež poslal převora řádu františkánského, Fabiana, do Bosny, aby vyšetřoval tam náboženské poměry; svěřil mu inkvisici. Avšak poslání to nejen že nemělo žá-

doucího úspěchu, nýbrž naopak zavdalo podnět k prudkým bojům mezi dominikány, kteří dosud měli výhradné právo k inkvisici a mezi františkány, kteří přicházeli, aby je od nich převzali. Nedávno zbudované v Bosně chrámy katolické byly při tom v rozvalinách a sám biskup bosenský, jehož jmenovati papež sám si vyhradil, aby byl jist, že nebude jím bogomil, nesídlil již ve Vrchbosně, nýbrž v Đakovu v Slavonii. Bogomilové byli tak mocni v zemi, že všude ve veřejném životě zjednávali si platnosti. Spolu hledíce k válečným tažením do Chorvatska a Dalmácie, do Chlumska a k Přímoří, jakož i ku státní činnosti znamenáme, že zásady bogomilské přispůsobovaly se poměrům a okolnostem. Dálo se s bogomilstvím jako s každou jinou naukou náboženskou, když z náboženství užšího kruhu věřících přispůsobuje se potřebám a životu státnímu.

Papežové s těžkostí sice nesli tento stav, avšak nemajíce v uherském králi spojence proti Bosně, nemohli se mu postavit na odpor. Spor mezi dominikány a františkány o právo inkvisice v Bosně byl sice poněkud urovnán na soudu papeže Jana XXII. v Avignonu r. 1330, avšak ani potom nenastaly poměry příznivější, jak vysvítá z napomenutí papežů dominikánům, aby nemařili inkvisiční činnost františkánů. Konečně našli se aspoň do jisté míry vhodní spojenci. Chorvatský kníže Nelipič nabídnul se papeži Benediktu XII. k službám proti banu Kotromanići. Papež (1337) vyzval všechny pravověrné chorvatské velmože, aby spojenými silami vytrhli proti Bosně a vyhubili bogomily, kteří přese všechno pronásledování a pálení na hranicích velmi rozšířeni byli i v Dalmácii a Chorvatsku.

Válka pod vedením Nelipiće započala r. 1339,

avšak nevedla se na území bosenském, alebrž dalmatském a chorvatském, kam ban Kotromanić, vpadnuv k Trogiru, ji přenesl. S druhé strany králi Karlu Robertovi nemohlo býti lhostejno, aby chorvatští velmožové sjednotivše se obnovili svou moc, kteráž by i jemu hrozila. Z té příčiny chystal se též on proti Nelipićovi a jeho spojencům.

Ban Kotromanić pomohl si zatím z nevraživosti, s kterou jakožto kacířský vládce všude na západě se setkával, po příkladu svých předchůdců. Když Benedikt XII. k němu vyslal představeného františkánské řehole, Gerarda, přijal ho vlídně a přistoupil k církvi římsko-katolické za slib, že ho papež a král uhersko-chorvatský podporovati budou proti srbskému caru Dušanu Silnému.

Po smrti Karla Roberta (1342) změnil Kotromanić poněkud svou politiku. Benátky šířily tehda značně svou moc nejen na moři a v Dalmacii, ale vlivem svým i mezi státy Balkanskými. Staly se tím i soupeřem moci uherské. Chtěl-li se Kotromanić vybavit úplně z podřízenosti Uher, byť i jen formální, nebylo nic přirozenějšího než že hledal k tomu cíli oporu v Benátkách. Osvědčilo se to zejmena r. 1346, když nástupce Karla Roberta, král Ludvík I. (1342—1382) s brannou mocí přes 100.000 bojovníků přitrhl ku Zadru, aby porazil Benátčany, kteří města toho zmocniti se usilovali. V pomocném vojsku Ludvíkově byl i ban Kotromanić. Vojsko uherské sestávalo většinou z jezdců, kteří nemohli se před Zadrem rozvinout. Ujednáno tudíž, aby Zadrané udeřili na Benátčany, načež jim pěší moc měla přijíti na pomoc. Stalo se však, že Zadrané před zraky ohromné přemoci Ludvíkovy byli na hlavu poraženi, jelikož Kotromanić s pěší mocí jim nepřišel ku pomoci. Královské vojsko odešlo s nepořízе-

nou a Zadar po několikaměsíčním odporu upadl v moc Benátčanů.

Od pádu Zadra Kotromanić byl ve stálém styku s republikou Benátskou. Politiku jeho označuje nejlépe žádost za obranný spolek s Benátkami, který však Benátčané vyjednávající tehda s králem uherským nepřijali, ač splnili další požadavky jeho: smířiti ho s Nelipići a jinými velmoži chorvatskými, s kterými byl v nepřátelství, a odpustiti oněm velmožům, s kterými Benátky byly v nepřátelství ale ban v přízni. Jelikož však k pevnému spolku nedošlo, ani bán nemohl odvrátiti se od uherského krále. Udržoval přátelský poměr k Benátčanům a snažil se při tom vyjíti po dobrém i s králem Ludvíkem.

Zatím srážka Kotromanovićova se Srbskem stávala se nevyhnutelná. Znamenitý Štěpán Dušan Silný dosahoval vrcholu své moci a s ním srbské carstvo, když r. 1346 se dal korunovati a prohlásiti za „cara a samodržce všech Srbů, Řeků a Bulharů“. Benátčané přátelé obou, prostředkovali sice mezi Dušanem a Kotromanićem, avšak propuknutí zjevného nepřátelství dovedli jen protáhnout, nikoliv odvrátit. Dušanova politika nesla se ku zřízení velké federativní říše srbské, ve kteréž i Bosna měla býti jedním článkem; na všechen spůsob rozhodl se však Dušan zmocniti se opět země Chlumské a Přímoří, jež Kotromanić přes domluvy Benátčanů nechtěl mu vydati.

R. 1349 Kotromanić vytrhl sám proti Dušanovi podporován v tom vydatně od krále Ludvíka. S 50.000 jezdci a 33.000 pěšáky dal se z Bosny k jihu, spustošil zejmena Travuňsko (Trebiňsko) a dostal se až do Kotorska. Příštího roku za to přitáhl car Dušan s velkou silou, porazil bosenskou moc a jal se dobývati prestolního hradu

Bokovce, ve kterém skryta byla dcera Kotromanićova, proslulá svou krásou Alžběta. Avšak aniž dobyl hradu toho, táhl Bosnou k západu a dal se přes Dumno do Chlumska, jehož se zmocnil i s Přímořím.

Kotromanić, jenž při vpádu byl se utekl do hor a lesů bosenských, pozbyl pouze Chlumska a Přímoří, ostatní držení mu však ostalo. Nepochybně že r. 1351 uzavřel smír s carem Dušanem. V přátelský svazek nevstoupil s ním však nikdy, jak o tom svědčí zasnoubení jediné dcery jeho, o kterou i Dušan se ucházel, uherskému králi Ludvíkovi. Sňatek ten se svolením papeže konal se slavným spůsobem r. 1353 na hradě v Budíně. Rok ten byl pak též posledním rokem vlády Kotromanićovy. Zemřel 28. října a pohřben byl byl ve františkánském klášteře v Mileševu, jejž sám byl zbudoval.

Smrt jeho byla by málem Bosně stala se osudnou. Kotromanič nezanechal mužských potomků; v zemi propukly tuhé boje o prestol a neméně usiloval král Ludvík se své strany, aby podřídil si země ty.

Vláda připadla mladistvému synovci Kotromanićovu, synu knížete Vladislava a Alžběty z chorvatské rodiny Šubičů, *Štěpánu Tvrdkovi*, kterýž proslavil se potom v dějinách bosenských.

Proti Tvrdkovi, jehož jmenem vládla zprvu opětně matka jeho Alžběta, vzpouzeli se velmožové bogomilští, kteří drželi se cara Dušana. Ten podporoval všechny nespokojené živly bosenské. Zdá se, že Dušan by byl zmocnil se celé Bosny, kdyby nebyla mu v tom překazila smrt jeho r. 1354.

Snahou uherského krále bylo, odvrátiti jednotlivé velmože od Tvrdka a vzbouřiti proti němu, aby moc jeho co nejvíce se stenčila. Šlechta

bosenská byla sice ochotna, poslechnouti pobídek krále Ludvíka, co do zkrácení moci banovy, avšak jen potud, pokud by tím obmezila moc nad sebou; však podrobiti se moci krále uherského rozhodně odmítala.

V Bosně nastal takový stav věcí, že na jedné straně byli mocní velmožové a na druhé slabý panovník, kterýž, aby se udržel, podřízovati se musil králi uherskému. R. 1360 došlo konečně i k válce. Král Ludvík táhl se značným vojskem do horní Bosny, aby zlomil moc velmožů, které dříve sám ku svrhnutí banské moci vybízel, a druhé vojsko pod vedením ostřihomského arcibiskupa Nikoly táhlo do Posavských krajin, aby vyhladilo bogomily a povzneslo moc římsko-katolické církve.

Vojsko arcibiskupovo mělo nehody již od samého vstoupení na bosenskou půdu. V rozhodné bitvě u hradu Srebrniku utrpělo pak krvavou porážku, tak že s velkými ztrátami musilo se dáti na útěk ostavivši vítězným Bosňanům ohromnou kořist. Vojsko královo mělo, jak se podobá, většího úspěchu, ač o rozhodném nějakém vítězství žádná uherská kronika se nezmiňuje. Jisto jest, že moc Tvrdkova se upevnila, neboť r. 1364 benátská signoria vyznamenala ho jakožto „bana celé Bosny“ a matku jeho hodností benátských měšťanů.

Na dlouho však nepřekonal odpor velmožů. Již r. 1365 propukla nová všeobecná bouře a ban i s matkou svou byl vypuzen ze země. Utekl se ku králi uherskému, odkudž teprve, sebrav něco branné moci, a vyhledávaje si přívržence v zemi, počal zpět si dobývati banství. A domohl se brzo aspoň částečně opět vlády. Kdežto však při svém nastoupení psal se prvně „z boží milosti ban bo-

senský“, psal se nyní (1366) „z boží milosti a krále Ludvíka ban bosenský“. Znenáhla však šířil svou moc přese všechny úklady vlastního bratra, Štěpána Vuka, kterýž prchnuv konečně ze země usadil se v pohostinném Dubrovníku, kdež přestoupiv na víru římsko-katolickou snažil se s pomocí papežů zatlačiti svého bratra. Zajímavý jest jeho list papeži Urbanovi V., v němž vykládá, že všichni dosavadní vládci bosenští takřka naskrze byli kacíři a křivověrci, on pak že chce být horlivým katolíkem a opravdově pronásledovat bludaře. Papež nazýval ho v listech k uherskému králi „mladším banem Bosny“ a přimlouval se za něho, avšak marně.

Po sedmnáctiletých vnitřních bojích Tvrdko ovládnul šťastně všechny vzdorné velmože a stal se opět nejen banem bez milosti krále Ludvíka ale počal šířiti moc svou i za hranice bosenské.

Po smrti Dušanově bylo srbské carstvo v úpadku. Vládu nastoupil jediný jeho syn, slabý Uroš IV. (1356—1367). Již za jeho života nabyli samostatné moci jednotliví srbští předáci, bratří Vukašin a Uglješa, kníže Lazar, Vuk Branković a vedle těch Balšići a kníže Vojslav. Balšiči založili si již r. 1360. samostatnou državu nad řekou Zetou a od té ku Kotoru a Dubrovníku na západě a přes Gacko a Sienici až k srbské Moravě, na východ rozkládala se država knížete Vojslava, po jehož smrti r. 1363 nastoupil v ní vládu téhož synovec Nikola Altomanović.

Horší ještě nelad nastal po smrti Uroše, jehož na lovu dal zavraždit Vukašin, kterýž po tom stal se vládcem srbským. Když ten r. 1371 zahynul v boji u Černomena s Turky, stal se vládcem Lazar, jehož podporoval i Tvrdko proti synům Vukašinovým, Markovi a Ondřeji.

Tvrdko spolu s Lazarem, kterýž pro malomoc svou zval se více knížetem než carem, udeřili na Altomanoviće, jemuž pomáhal Balšić. Východní částí zemí jeho, Rudnicka a krajin od Moravy ku Drině, zmocnil se Lazar, kdežto západní země: *Podrinsko*, dále *Travuňsko* s *Trebiní* a *Přímoří* t. j. župy Konavle a Dračevica připadly Tvrdkovi.

Bosna dosáhla tím r. 1376 rozšíření a moci nikdy dosud nebývalé.

VII.

Bosně nastávala šťastnější doba. Po mnohých rozvratech a bojích vnitř sjednocena a pevna počala obraceti zřetel na země slovanské a vyhledávati své těžiště ne v Uhrách ale i proti Uhrám na Balkánském poloostrově, kde jedině kynouti jí mohl trvalý prospěch jak pro vývoj vnitřní tak zahraničný. Politika Tvrdkova nesla se k tomu, obnoviti a nastoupiti dědictví Dušanovo a zříditi mocnou slovanskou říši na západě Balkánského poloostrova, jež by se prostírala od moře Jaderského k Dunaji a Dráve na severu a za Drinu na východ. Avšak již také vystupovaly hrozivé, děsné mraky, a věštily blížící se zkázonosné bouře, které v skutku až příliš záhy se dostavily. Osmanské hordy počaly se šířiti z Asie na Balkanský poloostrov a r. 1389 podlehlo jim sjednocené Slovanstvo Balkánské na osudném Kosovu poli.

Tvrdko sice spřízněn s královskou rodinou uherskou, ana sestřenice jeho (Alžběta dcera Kotromanićova) byla chotí krále Ludvíka I., avšak on nehleděl si hrubě příbuzenství toho, nýbrž činil

si po smrti Uroše IV. nároky na prestol srbský, odvolávaje se na starší příbuzenství, sňatek Kotromanův s dcerou vojvody Dragutina, zapuzeného svého času vládce srbského. Ovšem netvořil nárok ten základ jeho politiky, nýbrž byl pouze záminkou a důvodem.

Významný v dějinách čin Tvrdkův byl, že r. 1376 dal se korunovat nad hrobem sv. Sávy v Mileševu od pravoslavného metropolity Avy dvojitou korunou za *krále bosenského* a *srbského*, což po něm činili všichni nástupci jeho až do pádu království bosenského. Tvrdko zval se: „Štěpán Tvrdko v Kristu bohu král Srbů a Bosny a Přímoří.“ S korunou, již přijal bez vůle krále uherského, zavedl si i královský dvůr. Královská jeho sídla byly hlavně hrady Trstivnica, Sutiska a Bobovac, kdežto v Srebrniku sídlil jeho strýc. Záhy uznaly jeho hodnost královskou jak k Bosně tak k Srbsku i jiné země. Mezi prvními byl Dubrovník, kterýž vymknuv se svrchovanosti benátské, podřídil se r. 1358 králům uherským. Po něm též Benátky.

Korunování v Mileševu nad Limem (ne v bosenském, kde je klášter františkánský), mělo i jiný ještě význam. Bosna i v církevním ohledu přiblížila se k východu. Krajina podrinská byla tehda střediskem pravoslavné církve srbské a hrob sv. Savy v proslulém klášteře mileševském nejposvátnějším místem pro každého Slovana východního vyznání křesťanského, zejmena pro každého Srba. Již tím Tvrdko osvědčil nezávislost svou od Uher, kde dříve ku své nemalé ujmě musil ochranu vyhledávati, od papežské moci a vůbec od západu. Tím nabyla též v Bosně převahy pravoslavie nad římským katolictvím; vedle ní však bogomilství stále se udržovalo.

Kam záměry Tvrdkovy se nesly, svědčí i sňatek jeho s Doroteou, dcerou Strašimíra Alexandroviče, bratra posledního bulharského cara Ivana Šišmana, s níž měl syna, jenž později stal se králem bosenským.

Tvrdko usiloval především o vnitřní spořádání říše a zároveň o založení námořní moci. Přímořím a Travuňskem získala Bosna dosti značné přímoří, totiž pobřeží na Jaderském moři od ústí řeky Cetiny až do břehů Boky Kotorské. Avšak což bylo platno přímoří, když nebylo přístavu, jelikož města Dubrovník a Kotor byly samostatné obce, které té doby uznávaly svrchovanost králů uhersko-chorvatských.

Ačkoliv měl se svobodnými městy těmi přátelské smlouvy, zejmena s kvetoucím Dubrovníkem, Tvrdko rozhodl se založiti si mezi oběma mohutný a pevný přístav, a zbudoval nad úžinou do zátoky Kotorské vedoucí pevný hrad a přístav, jejž nazval dle svého jmena sv. Štěpánem a kterýž proslul později pod jmenem Nový. Jest to nynější Nový Erceg čili Castelnuovo.

Se vší rozhodností počal šířiti moc svou na moři i na pevnině teprve po smrti krále Ludvíka od r. 1382. Po něm ostala vdova královna Alžběta, sestřenice Tvrdkova a dvě dcery, z nichžto starší, Marii, již za svého života ustanovil za následnici svou na trůnu a královnu uherskou. Zasnoubena byla již co sedmileté dítko r. 1374 v Trenčíně devítiletému tehda královici Sigmundovi, synu slavného krále českého a císaře německého, Karla IV. Avšak Poláci prohlásili si mladší dceru, Jadvigu, za královnu, a také mezi Chorvaty a v Dalmácii byla mocná strana proti královně Marii, její matce a milostníku této, palatinu Mikuláši Gorjanskému. Protivníci jich a rovněž i krále Sig-

munda drželi se Karla Dračkého a syna jeho Ladislava. Král Tvrdko nepostavil se rozhodně na žádnou z obou stran, jež po 25 let vedly krvavý zápas o vládu, nýbrž používal obou ku svému prospěchu a rozmnožení své moci.

Tímto spůsobem rozšířil značně svůj vliv v Uhrách a Dalmácii a dosáhl r. 1385 i města Kotoru, kteréž královna Marie mu darovala, aby pojistila si jeho přízeň.

V Uhrách množily se zatím boje a vraždy. Karel Dračký, jehož z Neapole povolala odbojná strana chorvatská za krále, zhynul nástrahou a úklady královské vdovy Alžběty. Krátce potom r. 1386 přepaden byl královský průvod, Gorjanský a jiní šlechtici královnini pobiti a královny Alžběta i Marie zajaty a uvrženy do vězení v Novém Gradu, kdež Alžběta sprovozena byla se svéta a Marie později od Benátčanů osvobozena. Kdežto jedna strana za krále prohlásila Sigmunda, prohlašovala druhá Ladislava. Král Tvrdko použil příležitosti té a jakožto odpůrce Sigmundův šířil svou moc na města dalmatská a chorvatská.

Avšak mezi tím blížil se stále příval moci osmanské.

Jako lavina vznikajíc z příčin neznatných a stále rostouc překvapující prudkostí zanáší zhoubu v žírné kraje, tak vznikala moc turecká. Kočovný lid turecký, jenž od Chvalínského moře ze střední Asie prodral se Persií do Evropy, počal pojednou koncem XIII. věku tak rychle se vzmáhati, že za krátko šířil spoustu v třech dílech světa Asii, Evropě a Africe, a založil si zde panství u rozsahu více než půl druhého sta tisíc čtverečních mil.

R. 1299 počínají první výboje turecké pod *Osmanem* čili Otmanem, zakladatelem říše osman-

ské dle něho nazvané. Stekl mnohé hrady byzantských manů v Malé Asii, dobyl i některých měst a založil si námořní moc, jejíž pomocí prováděl námořní loupežnictvo a kteráž hnedle stala se postrachem nejen Byzancie ale i Benátčanů a Janovanů, zejmena pak ostrovů řeckých. Nástupce Osmanův, *Urchan* (1326—1359) zmocnil se již *Brussy*, hlavního města byzantské državy v Asii a šířil svou moc již do Evropy. Zmocnil se zejmena poloostrova Gallipole, evropského to břehu Dardanel. *Murad I.* (1359—1389) dobyl již r. 1361 Drinopole a učinil velkolepé opevněné to město sídlem osmanské moci v Evropě.

Krveprolitím a pustošením zakládané panství Osmanů bylo by snad brzo opět vzalo za své, jako mnoho podobných výbojů, před nimiž po několik desítiletí chvěl se svět, kteréž však jak rychle povstaly tak i zanikly, kdyby panství tomu a výbojům nebylo zjednáno bývalo vydatné síly, jež je udržovala, kdyby nebylo bývalo vojenského *zřízení janičarů*. Osman prováděl ještě své výpravy pomocí turkomanských jezdců, akindži (kvapící) zvaných. Za Urchana položen však základ hrozné hnedle kastě vojenské, janičarům. Bratr Urchanův, Alaeddin, jenž zanášel se vnitřním zařizováním dobytých končin, provedl i hrozný ten sice a lidský avšak dobře promýšlený záměr: zřizovati jen z křesťanských dítek, jež rodičům byly uzmuty aneb v dobytých městech nalezeny, nové sbory vojenské. Hoši od útlého mládí až do jinošského věku byli násilně poturčováni a pak na určitých místech k divokému řemeslu válečnému vychováváni. Vojsko to stalo se hnedle postrachem Evropy a Asie.

Rychle šířila se od Drinopole moc turecká na všechny strany Balkánského poloostrova. R. 1375 padl Niš v moc Muradovu, r. 1382 Středec

Odtud však při šíření se svém k západu narazila na odpor srbského vládce Lazara podporovaného od bosenského krále Tvrdka. R. 1387 svedena u Ploćniku nad řekou Toplicí ve Starém Srbsku krvavá bitka s Turky 20.000 mužů čítajícími, kteří hlavně pomocí Bosňanů poraženi byli na hlavu tak, že ani 4.000 jich životy nespasilo.

Avšak to právě popudilo Murada, aby vzal pomstu a trvale si podřídil slovanské državy Balkánské.

Lazar dobře věděl, co mu hrozí a z té příčiny dovolával se pomoci jak u bulharského cara Šišmana, tak u krále Tvrdka i u samého krále uherského Sigmunda. Avšak z těch přispěl mu vydatně ku pomoci jedině Tvrdko. Ačkoliv právě té doby usiloval o to v Dalmácii, aby trvale podřídil své moci tamní města, přece chápal nebezpečí hrozící od záplavy turecké tou měrou, že odvolal z Chorvatska svého vojvodu Vlatka *Hraniće* a vyslal ho s vojskem na pomoc Lazarovi. S bosenským vojskem vytrhl i ban Ivan Horvat, jenž tehda jakožto uprchlík přišel ku dvoru krále Tvrdka.

Ve středu 15. června v den sv. Víta 1389. došlo k osudné v dějinách Jihoslovanstva bitvě na rovinách Kosovských. Bitva, ve kteréž velel spojeným vojům slovanským hrdinný srbský vládce Lazar a turecké moci sám Murad a oba synové jeho Bajazid a Jakub, bojována byla tři dni. Bosňáci bili se proti levému křídlu tureckému, jemuž velel Jakub a které již zatlačovali. „Již proměněny byly potoky krve prolité skvoucí rukojetě mečů v hyacintové a lesklá ocel oštěpů v rubínovou, již změněno bylo bojiště množstvím sražených hlav a kotálících se turbanů v mnohobarevný záhon tulipánový“ — líčí turecký básník Saeddin bitvu Kosovskou — když vznešený Srb

Miloš mocí k sultánu Muradovi se prodral a pod záminkou tajemného sdělení přístup obdržel. Opěvaný hrdina srbský, Miloš Obilić, vrhl se na Murada a proklál ho mečem. Murad zahynul ranou mu zasazenou kochaje se v posledních chvílích pohledem na popravu posledního z carů srbských Lazara.

Na Kosovu skončilo carstvo srbské i bulharské; jedno ani druhé nebylo již s to, aby se vzchopilo k odporu. Neodolatelné byly návaly moci osmanské, jimž konečně i Bosna podlehla. Srbské země a bulharské nebyly však podrobeny hned po bitvě kosovské, nýbrž těšily se ještě po několik desítiletí stínu samostatnosti. Byly jen poplatny tureckým vládcům a krom toho ovšem vydány ustavičným vpádům divokých hord tureckých, jež i bez opovězení války vycházely na lup žen, dětí a mužů. Srbské i bulharské ženy a dívky odváděny byly do haremů, muži prodáváni do otroctví a hoši vřaďováni ku sborům janičarským.

Dosti podivuhodno jest, že v první chvíli necítil se ani osudný význam kosovské bitvy. V Bosně hlásalo se dokonce, že spojené voje zvítězily nad Tureckem, což vysvětluje se jednak tím, že zhynul sultán Murad a jednak že Turci byli vzdor vítězství vražednou třídenní bitvou značně oslabeni. Sám král Tvrdko rozeslal zprávy toho znění a přijímal blahopřání od měst Florencie, Benátek a j. Bosna ostala také ještě řadu let ušetřena moci turecké, a dalece nezakusila bezprostředně těch následků bitvy kosovské jako Srbsko a Bulharsko.

Král bosenský pomýšlel také již rok po Kosovu na rozšíření své moci v Dalmácii a Chorvatsku. Když bosenské vojsko bojovalo proti Turkům, zasazoval se král Sigmund o vytlačení moci Tvrdkovy ze svých zemí, což se mu také

částečně podařilo, však již v červnu 1390. byl Tvrdko pánem nejen v městech dalmatských, nejen v Chorvatsku, ale i na ostrovech, a v červenci téhož roku přijal i korunu a titul *krále dalmatského* a *chorvátského*.

Na vrcholu své moci král Tvrdko pomýšlel i jinak ještě pojistit svou državu proti Uhrám i proti moci turecké, jejíž hrozivé rozšíření na východě bylo též příčinou, že ohlížeti se musil po spojencích na západě. Tvrdko, jemuž první jeho manželka byla zemřela, hodlal si pojistiti spojence pojmutím dcery Albrechta III., vévody rakouského z mocné již tehda rodiny Habsburské. Prostranná a kvetoucí jeho država, jež i na moři značně svou moc rozšířila (zřídilť si Tvrdko i loďstvo bosenské; admirálem jeho byl Nikola Baseo, jehož Benátky z ochoty mu propustily), byla by mohla tím spíše opříti se Uhrám, jelikož mimo rodinu Habsburskou byla by měla i Benátky za spojence. Avšak na jaře 1391 smrt překazila mu záměr ten, který Benátky vřele již byly uvítaly.

Král Tvrdko I. jest nejslavnější a nejšťastnější ve svých podnicích z vládců bosenských. Država jeho byla rozumně založena, základy její byly přirozené a snad by byla stala se baštou proti návalům tureckým, kdyby byl mohl dokonat započaté velké dílo. Za něho utichly též rozmíšky náboženské; Tvrdko byl nepochybně snášelivý ku všem vyznáním v zemi, jak k bogomilům, tak k pravoslavným, k nimžto as též náležel, tak k římským katolíkům, za jakého na sklonku svého života se prohlásil, když v ochranu bral arcibiskupství Spljetské. Neštěstím pro mladou jeho državu bylo, že předčasně, ve věku 57 let, zemřel a že náležitě nemohl ji uspořádat, zejmena upravit právo následnictva. Jednotlivé části, z nichžto bo-

senská država se skládala, nesplynuly v pevný jeden celek, nýbrž odlučovaly se od sebe sledujíce své zvláštní cíle. Právo následnictví nemohl upraviti dle prvorozenství a tím pojistit synu svému prestol, nýbrž bylo dle starého slovanského právo dle starešinství, což zavdávalo podnět k ustavičným bouřím a bojům o korunu.

Po smrti Tvrdkově hlásili se tři nápadníci k trůnu, mladší bratr Tvrdkův Dabiša, syn Tvrdko Tvrdković a pastorek Ostoja.

Po právu starešinství nastolen byl *Dabiša*, jenž také v celé říši Tvrdkově uznán byl za krále. Avšak týž nedovedl již těžiti z odpůrců svých ku svému prospěchu. Když Chorvatsko a Dalmácii vyrvati mu chtěli na jedné straně král Sigmund uherský a na druhé soupeř jeho, Ladislav, syn neapolského krále Dračkého, tu r. 1393 rozhodl se Dabiša postoupiti obě země Sigmundovi s podmínkou, že ho uzná za krále bosenského. Avšak na tom nebylo dosti; v červnu téhož roku uzavřel Dabiša s králem Sigmundem v Đakovu smlouvu o mír, kterouž mu nejen postoupil Chorvatsko a Dalmácii, ale přiřknul též právo na celou svou državu, kteráž po smrti jeho připadnouti měla Sigmundovi. Není známo, z kterých důvodů Dabiša tak učinil. Pravdě podobno však jest, že přimělo ho asi k tomu šíření se moci turecké k severu Balkánského poloostrova. Již r. 1392 ve válce proti Sigmundovi, sultán Bajazid vtrhl s částí branného lidu svého do Bosny, kdež některé kraje krutě poplenil. Nebezpečí to hrozilo i potom, když Turci strojili se k velkému tažení proti křížáckým vojům od Sigmunda vedeným, jež sbíraly se, aby země balkánské dobyly římské církvi a Sigmundovi. Avšak krvavá porážka u Nikopole nad Dunajem zmařila naprosto jejich snahy. Na

Kosovu zlomena moc národů jihoslovanských; u Nikopole poraženi křesťanští národové západní. Dne 20. září 1396 pokrývalo přes 50 000 mrtvol tureckých okolí nikopolské a tolikéž uherských, štýrských, českých, bavorských a franckých bojovníků. 10.000 zajatců bylo potom z rozkazu sultánova povražděno.

Velmožové bosenští nechtěli však slyšeti o úmluvě ďakovské, ačkoliv Sigmund r. 1394 dvákráte je porazil, jednou u Doboru bosenské a potom u Klisu dalmatské a chorvatské. Přes to však když *Dabiša* r. 1395 zemřel, zvolila si šlechta manželku jeho *Helenu,* zvanou Hrubou, za královnu, kterouž r. 1398 vypudil levoboček Štěpán *Ostoja*; ten podržel vládu až do r. 1404.

VIII.

Již za Tvrdka velmožové bosenští dosáhli značné moci. Hůře však bylo, když po jeho smrti nastaly boje o trůn. Některé rodiny jako Vukčićů, Šandala Hraniće a Radinovićů vládly skorem samostatně ve svých končinách a míchaly se do záležitostí celé državy, jen když jim šlo o svržení někoho s prestolu královského aneb o dosazení. Bosenská država podobala se konečně vládě velmožů, vojvodů a knížat, vedle nichž královská moc pozbývala významu. K tomu družily se i rozmíšky a půtky náboženské. Bogomilové nepřestávali býti silným živlem v zemi a když někteří bosenští vládci z podnětu Říma a uherských králů je pronásledovali, utíkali se i k úhlavním nepřátelům bosenské državy.

K těmto vnitřním nesnázím, kteréž podrývaly moc bosenskou, družily se i zahraničné, jež stále

hrozily Bosně záhubou. Od severu ohrožovali ji uherští vládci a od východu Turci. Král Sigmund byl přesvědčen, že jižní země své nebude míti dotud pojištěny, dokud bosenský stát bude mocný a silný, že v královstvích jeho dalmatském, chorvatském a slavonském dotud podrží nepřátelská mu strana významu, dokud bude se moci opírati o Bosnu a zde nacházeti útočiště. Z té příčiny úsiloval vší mocí oslabiti bosenský stát.

Větší ještě nebezpečí hrozilo od Turků; čím dále tím více pociťováno, že od bitvy kosovské srážka s rostoucí jak lavina mocí tureckou jest neodvratna. Jen spojenými silami a s pomocí západní Evropy Bosna byla by mohla ještě odolati Turkům. Avšak bosenští velmožové v zápasech svých mezi sebou a proti panovníkům svým i vladařům uherským sami dovolávali se pomoci turecké a otvírali tak úhlavnímu nepříteli cestu do země.

Král Ostoja porazil hlavně s pomocí Hrvoje Vukčiće vojsko krále Sigmunda, kteréž tento r. 1398 vypravil do Bosny, aby zjednal platnosť úmluvě ďakovské. V Chorvatsku a Dalmácii snažil se opět rozšířiti svou moc podporováním Ladislava. Když však Ladislav r. 1403 vskutku do Dalmácie zavítal a v Zadru korunovati se dal, Ostoja od něho odstoupil a spřátelil se opět se Sigmundem. Avšak od Hrvoje napaden uzavřel se v hradu Bobovci, odkudž, zanechav tam rodinu svou, uprchl do Budína ku králi Sigmundovi. Obdržel žádanou pomoc, kteráž poplenivši statky nepřátelských mu velmožů uvedla ho počátkem r. 1404 do Bobovce, kdež po několik roků ostala uherská posádka. Avšak již na sněmu velmožů bosenských nedlouho potom odbývaném okázala se nechuť k Ostojovi a na následujícím sněmu

v červnu 1404 byl na místě něho zvolen za krále Štěpán *Tvrdko II.* Tvrdković, syn proslaveného prvního krále bosenského. Oba sněmy, jež odbývány byly v hradě Vysokém, znamenity jsou tím, že na nich zasedal i děd bogomilů a že všichni velmožové byli přívrženci vyznání toho.

Ostoja uzavřel se v hradu Bobovci, kdež i přečkal čtyrleté panování Tvrdka II. Týž byl úplně závislý na velmožích. Válka, kterouž r. 1405 král Sigmund proti Tvrdkovi zdvihl, skončila šťastně pro Bosnu. Na západě u Bihače i na východě v Usorsku uherské voje byly poraženy. Zde podařilo se jim pouze zmocniti se Srebrniku, v němž se udrželi. Válečný poměr mezi Bosnou a Uhry trval až do r. 1408. Bosenské čety napadaly Slavonii a uherské země, až zmíněného roku král Sigmund sebral velké vojsko uherské a polské, 60.000 branného lidu čítající, a hnul za Sávu do Usorska. Ve vojsku tom byli mezi jinými s branným lidem svým Záviš Černý z Rožnova, Záviš z Olešnice, Domorád z Kobilan, Skrbko z Hory, Jan Verševský a jiní. K rozhodné bitvě došlo u Doboru. Bosenští bránili se statečně, ale podlehli. Dobor byl vzat a z pomsty kázal král Sigmund porubat hlavy 126 předním velmožům bosenským a trupy jich naházeti s vysoké stráně s hradeb do řeky Bosny. Sám Tvrdko II. upadl tu v zajetí a byl od Sigmunda jako vězeň odveden do Budína.

Porážka u Dobora byla osudna nejen pro Bosnu ale i pro Dalmácii a Chorvatsko. Předáci všech těch zemí odvrátili se od Ladislava Neapolského a přidružili se k Sigmundovi, jenž ochotně je přijímal. I na východě, Turkům poplatný syn posledního cara srbského, Lazara, Štěpán Lazarević, hledal ochrany a podpory u Sigmunda. Týž

choval se velmi ochotně k velmožům bosenským, zejmena k Hrvoji Vukčićovi a později k Sandalu Hranićovi, jež snažil se připoutati ku svému dvoru. Bosenský národ nechtěl snášeti cizí panství a *Ostoja* uveden byl z Bobovce r. 1408 opět na královský prestol bosenský, na němž setrval do r. 1418.

Vida, že k Ostojovi přidává se šlechta domácí, Sigmund v letech 1410 a 1411 vtrhl znovu s brannou mocí do Bosny a překonav odpor králův i šlechty rozdělil Bosnu, pokud jeho moc sáhala, přiřknuv dolní kraje Hrvoji, Usorsko svému dvořanu Janu Gorjanskému, Sole Jánu Morovickému a slavné tehdá horní město Srebrnici svému spojenci, Štěpánu Lazarevići. Jen horní Bosna s Chlumskou zemí, Travuňskem a Podrinskem zbyla Ostojovi.

Doby té Sandal Hranić měl již 7000 Turků na pomoc proti Kotoru. U značnější míře objevila se prvně turecká moc v Bosně r. 1415. Sigmund, maje co činiti na severu a v Kostnici s konsilem církevním, kterýž odsoudil a upáliti dal mistra českého Jana Husa, propustil ze zajetí Tvrdka II. a vyslal do Bosny, aby zmocnil se tam vlády. Propukla válka občanská, kteréž Hrvoje Vukčić dovedl použiti k rozšíření moci své. Když potom Gorjanský, Morovický, slavonský ban Čupor sebrali proti němu velké vojsko, Hrvoje obrátil se k sultánu Mohamedu I. o pomoc proti Uhrám, kterou týž ochotné mu poskytl. Též král Ostoja byl v dobrém poměru k sultánovi, sídlivšímu v Drinopoli, a hodlal použiti příležitosti té k oslabení moci uherské. Tak objevili se Turci poprve jakožto pomocné vojsko bosenské. Bitva svedena na jihu od Savy někde v krajině usorské, odvěkém to bojišti mezi Bosnou a Uhry. Uherské vojsko, ač v přesile, bylo od Bosňanů a

Turků poraženo a čety tureckých akindžiů pálíce a pleníce vrhly se do Chorvatska a prodraly se až k Celji ve Štyrsku.

Od té doby Turci objevují se i v samé Bosně a v Chlumsku výbojně. R. 1416 plenili Chlumsko a Travuňsko až k moři a jiné proudy turecké zaplavovaly Podrinsko a horní Bosnu. Občanskou válkou a vnitřními bouřemi oslabená země nemohla jim klásti vydatný odpor. Turci zahostili se té doby i ve Vrchbosně, kdež dobyli žnpního hradu i celé župy. Mohamed I. ustanovil tam svého vojevůdce Izaka za náčelníka, aby bděl odtud nad bosenským králem a jeho velmoži. V obzvláště důvěrném spojení byl s Turky zejmena Sandal Hranić. Turci počali činiti soudce i ve svárech a rozhodovati spory ve prospěch toho neb onoho velmože.

Ostoja zemřel r. 1418 zanechav syny Štěpána Ostojiće a levobočky Radivoje a Tomu. Velmožové zvolili za panovníka Štěpána *Ostojiće*, jenž dal se také korunovati za krále bosenského, avšak po nových bouřích občanských r. 1421 ustoupiti musil království *Tvrdkovi II.* Tvrdkovićovi.

Na počátku jeho vlády usmála se na Bosnu šťastnější doba, leč jen na krátko. Za všeobecné radosti konala se slavnosť korunovace. Turci, jichž náčelník Izák padl na loupežné výpravě v Uhrách rukou chrabrého Petersijeva, byli z Bosny opět vypuzeni. Sigmund měl plné ruce práce v Čechách a Bosně nehrozilo tudíž s té strany nebezpečí. Avšak Radivoj Ostojić hnedle počal vyhledávati pomoc tureckou a rovněž Sandal Hranić opíral se o Turky, když buď od krále neb jiných velmožů hrozilo moci jeho nebezpečí. Tvrdko II. dovolával se pomoci na západě, avšak marně. R. 1430 byl nucen uzavříti se sultánem

mír a vydati mu některá pevná místa. Bouře občanské rozzuřily se nyní v Bosně znovu. Marně pokoušel se dominikán Ivan Stojković na koncilu bazilejském o smír východní církve se západní prostřednictvím rodného svého města Dubrovníku a sjednocení veškerého křesťanstva proti společnému nepříteli, Osmanům. Poselství dubrovnické došlo Tvrdka r. 1433 v nejhorší době, kdy Radivoj s Turky plenil zem a Sandal Hranić jednal se sultánem, aby jemu a srbskému vládci Jiřímu Brankovići prodal Bosnu.

V době občanských válek zemřel r. 1435 mocný velký vojvoda Sandal Hranić bez mužských potomků a v rozsáhlé držení jeho uvázal se syn Hrvojův a synovec jeho, Štěpán *Vukčić*, který až do r. 1466 vládl v Chlumsku a Travuňsku.

Války občanské končily jedině prospěchem Turků, r. 1436 zmocnil se Murad II. opět důležitého hradu Vrchbosny, jenž stal se oporou nájezdů tureckých a odkudž Turci vládli Bosně i její velmožům. Tvrdko vrátil se téhož roku z Uher. Říše jeho byla velmi změněna. Ve Vrchbosně vládl turecký náčelník Isam, země byla krutě popleněna a oslabena. Již té doby nazývají cizí letopisy Murada II. pánem Bosny. Tvrdko podrobil se sultánovi, uznal jeho svrchovanosť a zavázal se mu odvádět ročně 25.000 dukátů poplatků. Tak stala se Bosna v letech 1437—1439 prvně *vasalní zemí osmanské říše.*

V neblahých těchto dobách rozvratu a bratrovražedných zápasů setkáváme se s velezajímavým a krátkým úkazem vědomí a vzájemnosti slovanské, již v době té sotva bychom tušili. Nástupce Sigmundův, Albrecht II. zemřel r. 1440 a za krále uherského zvolen byl hrdinný polský král Vladislav, zvaný Varnenský. Král Tvrdko, jenž těžce

nesl hospodářství turecké, byl nemálo potěšen nad volbou slovanského vládce na prestol uherský. Vypravil k němu velké poselství, aby ho přiměl ku pomoci proti Turkům, jako již dříve učinil Jiří Branković. Souvěký letopisec uherský Callimahus píše o poselství bosenském:

„Přišlo i od krále bosenského skvělé poselství vynikajících mužů. Tito vyloživše původ národa svého poukazovali, že Bosňané měli tytéž praotce jako Poláci a že jazyk, kterým mluví, jest oběma společný; jejich král že právě k vůli této příbuznosti jazyka i rodu velice se raduje, že Vladislav jakož se slyší, šťastný jest ve svých podnicích. Mnoho pak poukazovali na příležitosť, kterak k vůli příbuznosti jazyka a sousedstvu by mohli, ba i povinni jsou, sjednocenou silou a vzájemnou radou podporovati se proti hroznému jařmu tureckému, kteréž jim hrozí.“ Dále praví letopisec „Poslancům bylo pak milostivě odpověděno: že jest spravedlivo, když úspěch i pokroky Vladislavovy líbí se jejich králi jakož k vůli příbuznosti jazyka a původu tak i k vůli tomu, že jedněch i druhých téměř stejně se týká, aby Uhry co nejdříve se utišily a aby svěžími silami započala válka proti společnému nepříteli. Potom jim poděkovali, že jejich král sám slíbil pomáhati vhodné doby Uhrám proti Turkům slovem i skutkem a povzbudili je, aby král pevně vytrval ve svém záměru. Posléze uzavřena byla smlouva mezi králi a královstvími.“

Poselstvím tímto Tvrdko opětně odstoupil od sultána tureckého a hrozilo mu tudíž s této strany nebezpečí tím větší. Již tehda v Uhrách řádily turecké čety, které, ač zjevná válka nebyla vedena, ze srbských zemí přes Dunaj táhly na plen do rovin uherských. Toho času vynikl jakožto ná-

rodní hrdina Jan Hunyady, otec pozdějšího krále Matyáše Korvína, Janko Sibiňanin — Janek Sedmihradský — zvaný v srbských národních zpěvech. Týž byl postrachem čet tureckých, než došlo k velkému válečnému tažení za osvobození Jihoslovanstva.

Přání krále bosenského se vyplnilo a vidíme, kterak v XV. věku kus panslavismu stal se skutkem v zemi, kde mu nyní hlásají křížovou válku. Uherský král Vladislav potlačiv Turky v říši své sebral velkou moc slovanskou, s níž v červnu r. 1443 vytáhl proti krutým vetřelcům asijským. Byly tu voje polské, chorvatské, z Uher většinou voje slovanské, vedle nichž maďarský živel neměl významu, a silné voje české. Čechové přitáhli i s hradbami vozovými. Šest set takovýchto vyzbrojených vozů a množství bojovného lidu vytrhlo za Dunaj. Zde spojilo se s nimi i vojsko srbské s Jiřím Brankovićem. Se všech stran sbíhal se sem branný lid bulharský, srbský, bosenský i chorvatský. Válečné tažení nebylo vedeno do Bosny, nýbrž za Balkán. Turci narazili tu poprvé na vozové hradby české, s nichžto ozývalo se proti jich válečnému pokřiku „Allah, Allah!“ vítězné „Kdož jste boží bojovníci a zákona jeho —“ Až do Srědce postoupila vítězně vojska slovanská pod velením uherského krále Vladislava a odtud dále ku Plovdivu. Sultán Murad II. ohrožoval je od zadu. Když vracela se výprava, došlo ku krvavé bitvě u průsmyku Kunovice. Turci byli poraženi na hlavu. Náčelníci jejich buď padli, neb byli zjímáni. Následkem toho uzavřen byl v červnu 1444 mezi uherským králem a sultánem mír, kterýmž vráceno bylo Srbsko Jiřímu Brankovićovi. Bulharské země ostaly sice v držení tureckém, avšak turecké moci zasazena tím byla těžká rána, tak že

i Bosně opět se ulevilo. Krom toho byl to jen počátek bojů proti Turkům.

Král Tvrdko II. vítězství toho sa již nedočkal, aniž příležitosti, aby z Bosny mohl jakožto spojenec proti Turkům vytáhnouti. Zemřel někdy z jara r. 1444. Bogomilství bylo za něho vyznáním s ostatními tak oprávněným, že Dubrovničané, s nimiž Bosna byla v ustavičném čilém styku, připomínají pro zvláště důležitý akt smlouvy sepsané buď před duchovními církve římské aneb bogomilské.

Tvrdko II. ustanovil za života svého r. 1427 nástupcem svým na prestolu bosenském Hermanna, knížete Celského a Jagorského, jenž ve Štyrsku, Korutanech a Krajině měl velkou moc. Avšak národ bosenský nechtěl slyšeti o cizinci. Rodina Kotromanićova Tvrdkem II. však vymřela a nezbývali než oba levobočkové po králi Ostojovi. Staršího z nich, Radivoje, bosenská šlechta však nechtěla pro jeho spojenství s Turky, zvolila tudíž v únoru 1444 druhého, Štěpána *Tomáše* Ostojiće za krále bosenského.

Tomáš žil dotud ve skromném zátiší a tajil, že jest syn krále Ostoje. Co Radivoj Turky vodil do země, Tomáš ostával ve svém úkrytu nepovšimnut. Za manželku pojal prostou bogomilskou dívku Vojači. Ve volbě jeho viděti jest zřejmě vliv bogomilů, kteří chtěli míti za krále oddaného sobě a v nauce své odchovaného muže. Nesnadno však bylo býti bogomilem na prestolu. Nejen že celý papeži poslušný svět odvracel se od panovníka toho, že nemohl nalezti spojence, ale vydán byl i všelikým útokům knížat křesťanských, kteří pod záminkou skutků bohulibých ničiti a pleniti mohli jeho zem a vražditi poddané. Přijmouti víru na západě panující stalo se pro krále Tomáše

státní nutností. Povolil tudíž k naléhání papeže Eugenia IV. a spojence svého Jana Hunyadyho a odřeknuv se bogomilství přijal víru římsko-katolickou. Ještě však vadily mu dvě věci: že jest levoboček a za choť má prostou ženu. Mezi bogomily nemohlo mu jedno ani druhé býti na ujmu, zejmena ne prvnější. Možná, že levobočkové, jimžto v Bosně nikterak nebylo popíráno právo ku trůnu, pocházeli vůbec ze zákonných manželství, avšak bogomilských. Za to však mohlo mu to býti na úkor mezi katolíky. Druhá okolnost vadila mu více mezi domácími velmoži, že sňatkem neposloužil si k utvrzení moci nad nimi. Eugenius IV. pomohl mu v obou případech; t. r. 1445 prohlásil ho za zákonné dítko a zároveň rozvedl s Vojačí, již Tomáš byl vřele miloval a s kterouž měl syna Štěpána, spolu potvrdil ho za krále a nabídl mu i korunu a skvělou korunovaci, což však Tomáš nepřijal nechtěje proti sobě popuditi bogomily doma a sultána za hranicemi. Tomáš vůbec nechtěl vystupovati proti bogomilům. Nový sňatek, jemuž papež požehnal, uzavřel s mladistvou dcerou téměř samostatného vévody Štěpána Vukčiće nástupce Sandalova, jménem Kateřinou.

Král Tomáš dosáhl sice podpory papežovy, avšak v zemi odcizoval se tím velké části národa. Také nedosáhl sňatkem, čeho zamýšlel, shody zájmů s Vukčićem. Naopak tyž bez ohledu na příbuzenství šířil svou moc na úkor Bosny. Zahraničné události ponechávaly mu sice chvíle oddechu, avšak stále hroziveji blížila se bouře turecká k jeho království. Na západě Benátky v Chorvatsku a Dalmácii používaly zápasů o prestol a vnitřních bouří k šíření moci své po celém pobřeží Jaderského moře. Při vší své nevoli ne-

vzdával se ani král Tomáš nároků na Dalmácii a Chorvatsko, a při nastolení svém zval se: „Štěpán Tomáš, z boží milosti král Srbů, Bosny, Přímoří, Chlumské země, Dalmácie, Chorvatů, Dolních krajů, Západních zemí a p.“

Nové polní tažení krále Vladislava ještě r. 1444 končilo porážkou. Dne 10. listopadu padl král sám u Varny s tisíci vojska svého. Velký spolek protiturecký se rozpadl. Každý hledal spásy, jak mohl. Jiří Branković hledal opět ochrany u sultána a doufal, že za poplatek zachová si svou državu. Nové polní tažení proti Turkům, jež za nástupce Vladislavova, krále Ladislava Pohrobka, r. 1448 vedl Jan Hunyady, skončilo krutější ještě porážkou než u Varny. V rozhodném boji na Kosovu 18. října svedeném padlo sice na 40.000 Turků a jen 17.000 z vojska uherského, avšak vítězství Turků bylo tak rozhodné, že Hunyady jedině rychlým útěkem se spasil. V míru, kterýž r. 1449 prostřednictvím Jiřího Brankoviće ve Smederevu byl uzavřen, zavazoval se sultán po 7 roků neznepokojovati Bosnu, srbské království a Valašsko, oběma posledním zemím snížil poplatek na polovici pro jich hrozné spustošení, Bosna měla platit celý poplatek bývalý a krom toho polovici poplatku za všechna léta, co žádný neodváděla.

Bosně kynula nyní na několik roků možnost míru, jehož mohla použiti ku svému zotavení, výhodným úmluvám s jinými zeměmi a vývoji branné moci. Zatím však z podnětu papeže a Jana Hunyadyho nastaly v osudné té době těžké spory domácí. Papež i uherský guvernátor naléhali, aby král Tomáš se všech sil započal boj proti bogomilům a vyhladil je ze země. Nevolky Tomáš uposlechl a františkánské řehole rozvinuly roz-

sáhlou činnost inkvisiční. Velmožové bouřili se znovu proti králi a lid proudy opouštěl Bosnu a táhl do Chlumské země, která tehda již počala zváti se Hercegovinou a kde Štěpán Vukčić sám jsa bogomil poskytoval všem pronásledovaným útočiště.

Jmeno *Hercegoviny* má svůj původ v této neblahé době. Štěpán Vukčić obdržel r. 1448 od římsko-německého císaře Bedřicha III. titul „*herceg od sv. Sávy*“ a zval se od té doby: „z boží milosti herceg od sv. Sávy, hospodár Chlumský a Přímořský a velký vojvoda bosenský, kníže Drinský a p.“ Titul, jakožto zvláště významný přenášen i na země mu podřízené, zejmena na Chlumsko a Travuňsko, kterým po dnešní den se zachoval.

Král Tomáš musil sice ustati od pronásledování bogomilů, avšak důvěra k němu sotva již se vrátila. Bogomilové hledali ochrany u samých Turků, kteří co do náboženství byli snášelivější aspoň potud, že nepálili a nemučili jinověrce. S pronásledováním bogomilů souvisí také nové usazení se Turků v jihovýchodní části bosenské državy, v Podrinsku. Herceg Štěpán, jak zněl nový titul Vukčićův, povolal je na pomoc a Turci zahostili se okolo r. 1453 nad horním tokem Driny, zřídivše tak zvanou *bosenskou hranici* s hlavním městem Fočou, kdež sídlel turecký sandžag-beg. Ovšem stávali se tu osudnými nejen Bosně ale i Hercegovině.

Do r. 1453 trval ještě Cařihrad. Byl sice málomocný, avšak tradice o světovládné druhdy jeho moci a o jeho nedobytnosti byly tak mocné, že křesťanské státy Balkánského poloostrova mohly v něm viděti oporu proti záplavě turecké. Cařihrad byl již dávno sice pozbyl svého skutečného

významu, avšak ideální jeho význam trval stále. Když dne 29. května 1453 padla i tato bašta a hlavní chrám východního křesťanstva změněn byl v mešitu mohamedánskou, možno si pomyslit zdrcující toho účinek na národy Balkánské. R. 1451 nastoupil na stolec sultánův Osmanských jedenadvacítiletý Mohamed II., jenž obral si za životní úkol založiti světovládu Osmanskou; k tomu prvním krokem bylo dobytí Cařihradu, „matky všehomíra“, jak Turci jej nazvali. Tím mocněji šířilo se panství Osmanské k Dunaji a k Sávě. Již roku následujícího Mohamed II. vyzval Jiřího Brankoviće, aby mu vydal všechny země po otci zděděné.

Bosna octla se v největším nebezpečí. Král Tomáš se dovolával se všech stran pomoci, avšak málo by mu bylo prospělo, že jej i syna jeho vzal papež Kalixt III. v ochranu římské stolice, kdyby r. 1455 nebyli Turci utrpěli těžkou porážku u Bělehradu. Král Tomáš chtěl použiti příležitosti r. 1457 ku křížovému tažení proti Turkům. Kalixt III. vřele ho sice podporoval a vyzval mezi jinými k účastenství k válce i hercega Štěpána, ač téhož před tím ve válce jeho s Dubrovníkem stihl církevní kletbou. Avšak v Uhrách a jinde na západě se otálelo, po smrti Ladislava Pohrobka sešlo s velkolepého záměru toho úplně. Nicméně pokoušel se panovník bosenský v poslední ještě chvíli, aby spojil Srbsko s Bosnou sňatkem syna svého s Helenou, dcerou Lazara, syna Jiřího Brankoviće. Po smrti Brankoviće i Lazara prohlášen byl na uherském sněmu v Segedíně syn Tomášův s první jeho manželkou Vojačou, Štěpán Tomášević za vládce všech srbských zemí a r. 1459 slavil s Helenou sňatek. Avšak téhož roku přitrhl již Mohamed II. ku Smederevu, nejpevnějšímu hradu

srbskému nad Dunajem a zmocnil se ho. Tomášević prchl a Srbsko stalo se tureckým pašalíkem.

Král uherský Matyaš Korvín, nástupce Pohrobkův, i sám papež vinili bosenského krále i Bosňany přímo ze zrady, že Mohamed takřka bez boje zmocniti se mohl srbských zemí i Smedereva. Avšak nesmí se zapomínati, že Srbové a vůbec křesťané východní církve jednak byli ustavičnými válkami na nejvýš zemdleni a jednak že ocitovali se mezi dvěma stejně krutými nepřáteli. Velké válečné tažení za krále Vladislava bylo sice národní, avšak pozdější křížová tažení z Uher byla lidu slovanskému nejen cizí ale i nepřátelská. Křižáci plenili a pálili stejně jako Turci. Krom toho pronásledovali pravoslavné pro jich vyznání a snažili se mocí podrobiti je Římu. Není tudíž divu, že nedocházeli ohlasu v lidu, kterýž stejně nenáviděl cizí mu latinské obřady jako turecké. Jest to jednou z příčin, pro které Osmanové snadněji a rychleji dodělávali se úspěchů.

IX.

Pád Bosny a Hercegoviny.

Král Tomáš zemřel r. 1461 a po něm vstoupil na prestol bosenský syn jeho *Štěpán Tomášević*, poslední to král bosenský. Všeobecně pociťovalo se v zemi hrozící nebezpečí. Těžká válka s Tureckem mohla býti otázkou jen krátké doby. Z té příčiny zavládl smír mezi čelnými velmoži. I vládce Hercegoviny Štěpán smířil se s králem, i královna Kateřina, zákonná manželka Tomášova, kteráž pro vlastního syna pohledávala korunu. Král Tomášević přeložil své sídlo z Bo-

bovce na východě do pevného a rozsáhlého hradu Jajce na západě nad Vrbasem, kdež u přítomnosti velmožů, zástupců papeže, Benátek aj. odbývala se korunovace.

Jedinou snahou královou bylo, pojistiti si spojence. Posílal poselstva a psal ku všem dvorům, zejmena k papežovu, uherskému a do Benátek, poukazoval na nebezpečí, jež hrozí nejen jemu ale celému křesťanskému světu a na stejný prospěch veškerého křesťanského světa, aby odvrácena byla záplava turecká od Bosny. Nedocházel však sluchu. Papež Pius II. ujímal se ho sice, avšak úsilí jeho ostávalo marno, když nekynul z něho spolu prospěch sobeckým snahám Uher a Benátek.

Avšak i ta jalová slova papežského dvora byla pro krále Tomáševiće neblahá. Musil sobě přátelství to vykoupit pronásledováním bogomilů. Král Matyáš Korvin jakož věrolomně zachoval se k velkému českému králi, Jiříku Poděbradskému, tak větší ještě věrolomnosť osvědčil k Bosně. Vida krále v největším nebezpečí tonoucího, vymáhal na něm nejen peněz, ale použil příležitosti té i k podrobení si Bosny. Král Tomášević dal mu r. 1462 ohromné sumy peněz, aby on vykoupiti si mohl uherskou korunu od římsko-německého císaře Bedřicha III., musil uznati jeho svrchovanosť nad Bosnou, a postoupiti mu na důkaz toho ještě hrady, krom toho, což katastrofu urychlilo, musil přerušiti veškeré spojení se sultánem Mohamedem II. a odepříti mu roční poplatek. Za všechny tyto oběti Matyáš uzavřel s králem Tomáševićem smlouvu na obranu, kteréž nedodržel.

Král Tomášević jal se horlivě utvrzovati víru římsko-katolickou a podporoval vydatně řeholi františkánskou, kteráž r. 1235 prvně přišla do Bosny,

od r. 1327 měla výhradné právo na inkvisici a na počátku druhé polovice XV. věku nejvíce se rozmohla a měla celou síť kustodií a klášterů v državě bosenské. Bogomilové hledali útočiště v sousedních krajinách tureckých, aneb když i přijali zevně víru římsko-katolickou, čekali v zemi na příležitost, aby se jí mohli vzdáti a pomstiti se pronásledovatelům národní církve bosenské, za kterouž bogomilství se uznávalo.

R. 1462 odepřel král Tomášević skutečně poplatek sultánu. Uvedl posly jeho do pokladnic svých, okázal jim připravené zlato, avšak odbyl je, že již nebude je dávati sultánu.

Na jaře r. 1463 Mohamed II. sbírati počal v Drinopoli velké vojsko. Král Tomašević vida to a nemaje odnikud pomoci, zalekl se a vyslal poselstvo k sultánovi, aby vyprosilo 15leté příměří. Sultán, jenž ve všech svých podnicích byl i velmi schytralý a lstivý, zdržel poselstvo u sebe, až úplně byl připraven. U Drinopole sešla se armáda čítající 150.000 jezdců, velkou moc pěší a mnoho pomocných čet a služebného lidu. Sultán rozhodl se sice udeřiti na Bosnu a Hercegovinu, ale do poslední chvíle choval záměr svůj v tajnosti. Konečně jednoho dne v dubnu, v sobotu, propustil poselstvo se vzkazem králi bosenskému, že uzavírá s ním příměří na 15 let, avšak již ve středu potom vytrhla celá turecká moc proti Bosně. Táhla ku Skoplji, přes Vučitru a vysočinu Kosovskou k Sjenici. Z nenadání vtrhl první oddíl, 20.000 akindžiů, jež vedl Mohamed paša, do Podrinska, kteréž spravoval tehda vojvoda Tvrdko Kovačević. Nemoha pomýšleti na žádný odpor a přesvědčen, že uzavřeno bylo příměří, vzdal se Mohamedovi, kterýž mu sraziti dal hlavu. Hnedle celá obrovská moc turecká valila se do

Bosny. Již 19. května čety prvních akindžiů stihly pod pevný Bobovac, kterýž hájil tehda kníže Radak, dříve horlivý bogomil a potom římský katolík. Když sultán Mohamed stihl před Bobovac, král Tomašević s klenoty a rodinou unikl do hradu Jajce. Bobovac byl by mohl odolati návalům tureckým po několik let. Sultán však se byl vycvičil v obléhání již před Cařihradem. Tam dával líti obrovská děla, jež metala kamenné kule až 12centové, kteráž musilo táhnouti po 50 spřeženích volských a k jichž obsluze bylo zapotřebí po 700 mužích. Konal už i před Bobovcem přípravy k lití děl. Tu Radak, jenž ostal tajně bogomilem, zradil mu nedobytnou pevnosť, avšak nikoliv z náboženské horlivosti nýbrž za slíbenou odměnu. Mohamed dal mu za to sraziti hlavu, a obyvatelstvo uvrhl do otroctví.

Král Tomašević hodlal u Jajce sebrat brannou moc a čekati na pomoc z Uher a západní Evropy. Avšak na hroznou zvěst, že Bobovac octnul se v rukou tureckých, pozbyl odvahy. Vida, že s žádné strany nemůže se pomoci dovolati a ani doma vojsko sebrati, poněvadž větší část bosenské državy octla se již v moci turecké, rozhodl se, že sám hledati bude útočiště buď v Chorvatsku neb v některém benátském městě v Dalmácii.

Mohamed II., než ještě vytrhnouti mohl s celou silou, vyslal Mohameda paše, aby vzal Jajce a zajal krále bosenského. Když ten však stihl před Jajce, seznal, že král jej opustil. Dal se tudíž chvatně za ním. Král prchal podle Vrbasu Dolními kraji, pokoušeje se cestou sebrati aspoň tolik branného lidu, aby mohl Turkům se postavit. Avšak Mohamed s akindži byl v patách za ním. Když král jednoho dne oddechnouti si chtěl o polednách v hradu Ključi, přikvapili turečtí

jezdci a hnedle byl hrad obklíčen. Čtyři dni trvalo obléhání. Mohamed paša obávaje se, že nebude s to aby hradu se zmocnil, počal vyjednávati s králem. Zapřísahal se mu a sliboval, že nic zlého se mu nestane, aby jen se vzdal. Vydal mu od sebe i list, ve kterém mu zaručuje bezpečnost života a svobodu. Král, vida nedostatek potravy a nemožnost dlouho se držeti, vzdal se na list pašův se strýcem svým, jeho třináctiletým synem i skrovnou posádkou.

Paša pospíšil se vznešenými zajatci k Mohamedu II. Ten táhl k Jajci, jehož obyvatelstvo opuštěno od krále a velmožů vzdalo se sultánu na milost a nemilost. Prosili ho pouze, aby jim dopustil žíti dle starých zvyků a zákonů a spravovati hrad. Sultán jim to slíbil a oni ho pustili do hradu. Ušetřil skutečně hradu i obyvatelstva, pouze syny vynikajících rodin podržel pro sebe, neb rozdělil svým vůdcům.

Pádem Bobovce, Ključe a Jajce byl osud Bosny rozhodnut. Nešťastný král Tomášević musil sám pomáhati sultánu Mohamedu II., aby ovládnul celou Bosnou. Přinucen kázal všem vojvodům a velitelům hradů svých a pevných míst, aby vydali je Turkům. Za osm dní octlo se takto přes sedmdesáte větších a menších hradů a tvrzí v moci turecké, celkem pak dle řeckého letopisce Kritovula na 300. Prvních dnů měsíce června 1463 Mohamed II. byl pánem celé Bosny. Bosenská država zmizela s jeviště dějinného. *Bosna stala se pašalikem tureckým.*

Sultán chtěl trvale utvrditi svou moc v Bosně; z té příčiny rozdělil svá vojska v tři části: jednu pod velením thessalského beglerbega Omara vyslal do západní Bosny, druhou pod velením Mohameda paše k Sávě a do Bosny východní a sám s nej-

větší částí turecké moci táhl přes vysoká horská pásma do Hercegoviny.

Vládce hercegovský Štěpán Vukčić odhodlal se však se svými syny na odpor, zejmena postavil se syn jeho Vladislav. Zprvu chtěl sice též ponechati pole sultánu a hledati útočiště v Dubrovníku, kterému však hrozilo stejné nebezpečí, konečně však potázal se s jinou. Mohamed II., příjmím Dobyvatel, jenž honosil se, že za života svého rozkotal dvoje císařství, byzantské a trebizondské, čtrnácte království, mezi nimiž bulharské, srbské a bosenské, a dvě stě měst, nemohl dobýti Hercegoviny. Hory hercegovské a strmé skály s pevnými hrady odolaly jeho moci. Jízdectvo turecké a pěchota poplenily sice údolí a snadno přístupná místa, avšak nebyly ani s to, aby se zmocnily hlavního hradu, Blažuje,kterýž marně obléhaly. Při tom trpěla turecká přemoc ustavičnými přepady a nenadálými útoky čet hrdinného obyvatelstva hercegovského, jež všude v průsmycích vrhalo se na Turky a nejednou prodralo se až k samému stanu sultánovu. Sultán musil konečně odtáhnouti s nepořízenou. Cestou dal odpravovati knížata, kteří se mu podrobovali.

S ohromnou kořistí sultán vracel se ze své výpravy. Veškeré země bosenské vyjma Hercegovinu připojil k panství Osmanskému. Sto tisíc národa, mužů a žen, vlekl s sebou do otroctví a 30.000 bosenských hochů vyrváno bylo rodičům a umístěno mezi janičary, kteří v městech asijských měli své cvičební středy. Týž osud potkal i nevlastního bratra Tomaševićova, Sigmunda, jenž stal se mohamedánem, a sestru Kateřinu, jež odvlečena do haremu. Matka jich, Kateřina z rodiny vládce hercegovského, našla nejprve útočiště v Dubrovníku a potom v Římě, kdež zemřela r. 1478 od-

kázavši bosenské království papežské stolici, leč by obě dítky její jakožto křesťané k otcovskému dědictví se hlásili.

S jinými složil i král Tomášević v Bosně své kosti. Sultán těžce nesl, že ho má zachovat při životu. Krvežízni jeho přišel vhod starý ulema Ali Bestami, jenž fetvou (nálezem na dotaz, shoduje-li se něco s učením koranu), prohlásil svobodný list za neplatný a vlastní rukou stal krále Tomáševiće, bratra jeho Radivoje, jenž tolikráte byl vodil Turky do země a vlastního syna Radivojova. Manželka králova, Marie, hledala útočiště nejprve v Chorvatsku, kdež ji odpůrci manžela jejího zajali, později v Benátkách a konečně v Uhrách, kdež i zemřela.

V Bosně dály se osudné proměny. Pronásledovaní do nedávna bogomilové zejmena bosenští velmožové a předáci přijímali šmahem vyznání mohamedánské, kteréž jim pojišťovalo jejich moc a držení. Křesťané, zejmena římsko-katoličtí opouštěli Bosnu a hledali útočiště v Dalmácii a Chorvatsku, kdež města byla přeplněna bosenskými uprchlíky. Mnoho národa skrývalo se i po lesích a v horách, tak že Bosna zdála se zcela opuštěna.

Doby té předstoupil Františkán Anděl Zvizdović před Mohameda II., poukazuje mu, že všecek křesťanský lid prchá a on že bude pánem pusté země. Uznávaje to sultán udělil *Františkánům v Bosně výsadu* (atnameh), aby svobodně konati směli své náboženské věci i věřící jejich lid. Na základě výsady té udrželi se Františkáni v Bosně až do našich dob.

Nejhůře dařilo se pravoslavnému lidu. Klášter sv. Mikuláše v Dabře, kde prve bylo sídlo hlavy pravoslavné církve bosenské, byl rozvalen, rovněž tak Mileševo. Teprve později, když založeno od

Turků Sarajevo, byl i zde ustanoven metropolita pravoslavné církve.

Teprve když Bosna byla zničena, když z kvetoucích jejích podhradí ostaly rozvaliny, když dědiny byly pusty neb vyhlazeny a tisíce národa povražděno a odvlečeno do otroctví, rozhodl se spojenec Tomáševićův, uherský král Matyáš Korvin k válečnému tažení do Bosny. Nepochybně nesla se jeho politika k tomu, aby sám se zmocnil pokořené Bosny. Přece nalezl ještě dosti spojenců mezi velmoži bosenskými a hercegovskými, kteří usilovali, aby turecká moc vytlačena byla z Bosny. Ve válce, jež v zimě r. 1463 nastala, vynikal zvláště syn vládce hercegovského Vladislav. Turkům ostala jen horní Bosna a Podrinsko, v ostatních krajinách zbyli jen po různu. Na 30 hradů, mezi nimi Jajce, Tešaň, Srebrnik a j. dobyto zpět. Již v prosinci 1463 byl král Matyáš v Jajci a zřídil z osvobozených krajin dvě banoviny: *Jajačskou,* jež bránila příchod Turkům do Chorvatska, a *Srebrničskou,* jež chránila Slavonii.

Hercegovina odolala sice Turkům, ale ne na dlouho. Starý „herceg“ Štěpán Vukčić zemřel r. 1466. Nad rovem jeho stáli metropolita milevský David i bogomilský starešina „host“ *Radín.* Po jeho smrti synové jeho vládli nějaký čas společně, konečně však Vladislav a Vladko byli nuceni hledati útočiště v Dubrovníku, a třetí z nich, Štěpán, se poturčil a nazval se Achmed begem. R. 1483, dvacet let po pádu Bosny, octla se i *celá Hercegovina v držení tureckém.*

X.

Panství turecké.

Nešťastné země, Bosna a Hercegovina, zastíženy byly těžkou porobou tureckou, kdy přese všechno nepřátelství sousedů samostatně počaly se vyvíjet. Národ, jenž vzdor vzmahající se moci velmožů žil ve svobodných patriarchálních poměrech a v němž ujímati se počínala vzdělanost, přestal býti dějinným činitelem a klesal hloub a hloub. Kdežto v jiných zemích přemoc turecká srovnala všechny vrstvy národa a měla aspoň ten dobrý účinek, že vyhladila veškeré rozdíly stavovské a spojila je v jediný sobě rovný celek, v podrobenou raju, Bosna a Hercegovina byly dvojnásob krutě stíženy. Bylyť porobeny nejen od cizích dobyvatelů, Turků, ale i od velmožů domácích. Turkům byli by se mohli křesťané vždy ještě s jistou nadějí v úspěch stavěti na odpor. Avšak domácí šlechta přijavši islam s jednou částí lidu utvrdila tím více svou moc nad národem. Svobodna ostala jen ona část, kteráž přijala islam. Ostatní pozbyli všech práv i práva k půdě vzdělávané, kteráž dle pojmů tureckých stávala se v dobytých zemích majetkem celku věřících, jejichž zástupcem byl padišah, jenž měl právo udíleti ji v léna za služby válečné.

Velmožům, kteří přijali islam čili poturčili se, ponechána jejich dosavadní držení neb i rozmnožena, a k tomu podroben jejich moci a panství bezprávný lid křesťanský. Poturčeným potvrzeny byly i všechny staré zvyky a práva, mezi jiným i právo kapetánů, dědičných to správců jednotlivých krajin. Poturčenci bosenští a hercegovští stali se nejen horlivými stoupenci islamu

ale i žárlivými obhájci svých výsad a odpůrci všech novot. Ačkoliv povždy zachovali svůj jazyk národní a mnohé staré slovanské zvyky a tradice o minulé slávě rodů svých, přece Bosna a Hercegovina staly se pevnými baštami janičarství a starých řádů tureckých, zeměmi turečtějšími než kterákoliv jiná končina rozsáhlé říše Osmanské.

V dějinách panství tureckého rozeznati možno tři doby: dobu vzrostu a šíření se moci Osmanské od pádu Bosny až do sklonku XVII. věku, dobu klesání Osmanské říše a válek rakouských k vůli dobytí Bosny od sklonku XVII. do sklonku věku XVIII. a dobu bojů proti reformám a centralisaci turecké v XIX. věku.

Od založení banovin Jajačské a Usorské po pádu království r. 1463 byly krajiny bosenské a hercegovské po 64 let jevištěm krvavých válek mezi Turky, kteří banovin chtěli se zmocniti, a Uhry s Chorvatskem, jež je hájily a podnikaly výpravy na dobytí ostatní Bosny. Hlavně vedeny boje o Jajce a Srebrnik.

Již r. 1464 Mohamed II. přitáhl s velkým vojskem k Jajci, na něž však marně po 30 dnů dal střílet z obrovských kusů. Posádka odrazila i prudký třídenní útok. Oslaben ztrátami a zastrašen zprávou o blížení se velkého pomocného sboru, sultán rychle ustoupil, zanechav svá děla i značné zásoby před hradem. Uherský král Matyáš přitáhl potom od Srebrniku až ku Zvorníku, avšak na zvěst o blížení se Turků dal se tak rychle na útěk, že nejen celý tábor, ale i mnoho zajatců upadlo v moc Mohameda paše. Přes to, že Usora náležela k Uhrám, podnikali Turci z Bosny ustavičně nájezdy do Chorvatska a Uher. R. 1471 Izak paša poplenil Chorvatsko a prodral se až k Soči, r. 1468 a 1499 Iskender paša vtrhl až

k Dravě a do Furlanska. R. 1500 utrpěli Turci u Jajce těžkou porážku od Frangipana a Zrinyho. Avšak již r. 1519 zmocnili se Srebrníku a s pevným hradem tím padla i Usora v moc tureckou. Chrabrostí Chorvatů odolalo Jajce tureckým návalům i r. 1520 a 1524, kdy Frangipan a Zriny ukořistili i 60 praporů tureckých, děla a skvostný stan vezíra Chozreva.

Zatím však na jiné straně šířila se moc turecká do Uher. Dne 28. srpna 1524 svedena památná bitva u Mohače, ve které zahynul král Ladislav II. V Uhrách nastal pak zápas o korunu mezi Ferdinandem I. Habsburským a Janem Zapolí. Starý ban Jaječský, Keglević, vydal Jajce Ferdinandovi, kterýž položil do hradu německou posádku. Když však počátkem r. 1528 Chozrev a Jajahoglu sevřeli Jajce, vzdal se vojevůdce Ferdinandův, Štěpán Gorbonaky, již desátého dne za povolení svobodného odchodu.

S Jajcem padla i banovina Jajačská, jež utkvěla v paměti podnes pod jmenem *tureckého Chorvatska.*

Turecké proudy valily se nyní volně k severu za Dunaj a Sávu. Za panování sultána Sulejmana (od r. 1520—1566), za něhož dostoupila říše Osmanská nejvyššího vrcholu své moci, padly i Budín, Ostřihom i korunovační město Stol. Bělehrad v moc tureckou, Budín stal se sídlem velkého vezíra a jen severovýchodní cíp Uher ostal za poplatek rodině Habsburské.

Vrchní správu Bosny, jež s Hercegovinou spojena byla v jeden pašalik, vedli místodržitelé sultánovi, jižto dříve zvali se beglerbegové. Sídlo své měli v Sarajevu, později v Baňaluce a byli podřízeni velkým vezírům v Budíně, potom v Temešvaru a když ztraceny byly výboje turecké

v Uhrách, ustanoven pro Bosnu samostatný vezír, jenž sídlil v Travníku a potom v Sarajevu.

Nejslavnější z beglerbegů bosenských byl *Chozrev* čili *Uzren* beg. Vynikal nejen mocí, ale i královským leskem. Týž založil si ve Vrchbosně, kde již r. 1464 poturčenci Sokolović a Zlatarović z rozvalin Kotoru a podhradí Vrchbosny zřídili město, nádherné sídlo, turecky saraj, od něhož později město *Sarajevo* obdrželo jméno. *Chozrev* vládl v Bosně na počátku XVI. věku skrze 30 let Za něho provedeno důrazně poturčení Bosny. Dotud byli v Bosně mnozí velmožové, kteří, ač křesťané, měli od Mohameda II. pojištěné své držení a odvolávali se i na starší práva. Chozrev dal je povolat pod zámínkou, že listiny jejich prohlédne a potvrdí. Zatím však vrhl je do ohně a oznámil všem, nechtějí-li pozbýti statků, že musejí přijmouti islam. Kdo se zdráhal, byl zavražděn. Jen tém, kteří z prozřetelnosti se nedostavili, podařilo se, zachrániti se útěkem do ciziny. Pak přijal islam i poslední zbytek velmožů bosenských.

Válkami moc mohamedánských velmožů stále ještě rostla. Statky jejich množily se údělem timarů (tureckých len, ostávajících dědičně v držení až do vymření rodin po meči, kdy připadají opět sultánu) a v zemi měli skutečnou moc, jelikož s janičarskými sbory bosenskými byli tu základem zřízení vojenského. Význam místodržitelů sultánových blednul proti moci domácích velmožů od Chozreva bega čím dále tím více. Vláda jejich záležela pouze ve sbírání harače pro sultána a v rozhodování o menších věcech. Neobmezenou moc a volnost měli pouze v utiskování křesťanského obyvatelstva. Naproti tomu kapetánové byli v městech a obvodech, kapetaniemi zvaných, jichžto v Bosně bylo 36, neobmezenými pány. Měli právo

šíbenice, meče a kůlu nad svými křesťanskými poddanými. Úřadní hodnosť jejich byla dědičná a vzdorovali v pevných zámcích a tvrzích svých, kulách, každému rozkazu tureckých místodržitelů, kterýž se jim nezdál po chuti.

V těsném spolku s kapetány a velmoži — begy (knížaty) zvanými — byli janičaři. Vrchní jejich velitel, aga janičarský v Sarajevu, byl náměstkem cařihradského. Již z toho plynula značná jeho moc, jelikož janičaři, tito praetoriané osmanské říše, i v samém Cařihradě byli činitelem rozhodujícím, s nímž sultánové snažili se dobře vycházet. Náčelník janičarský měl jedině v obvodu sarajevském 12.000 janičarů a v ostatní Bosně ještě 20.000. Místodržitel sultánův byl tudíž nucen činit, co kapetáni, begové a janičaři chtěli. Nečinil-li tak, uchopili se proti němu zbraně a zapudili ho. Nezdařilo-li se to, obžalovali ho v Cařihradě skrze náčelníka janičarského a sultán buď ho odvolal aneb ho dal odstranit.

Když v XVII. věku vzmáhati se počala na severu velká říše slovanská, Rusko, počala blednouti hvězda vítězoslávy osmanské. R. 1677. Rusové s kozáky spojeni porazili Tatary a zahnali velkou armádu tureckou, podobně stalo se i s armádou Kara Mustafy, pověstného o rok později obléhatele Vídně.

Porážkou Turků u Vídně v červenci r. 1683 počínají i války Rakouska proti Turecku, kteréž vedeny byly zejmena i o Bosnu. Ani druhé tažení turecké se nezdařilo a r. 1687 oddíl rakouského vojska zmocnil se Gradišky. Rok potom markrabě Ludvík Badenský postoupil proti Bosně, porazil vezíra bosenského a táhl až ku Zvorníku podle Driny. R. 1693 dodělal se i chorvatský ban Adam Batthyany značnějších úspěchů proti Turkům

a na podzim r. 1697 provedl princ Eugen Savojský svou pověstnou výpravu k Sarajevu. Jen s 4000 muži jezdectva, 25000 pěchoty a se 14 děly vytrhl dne 13. října za Sávu a dobývaje posice za posicí, táhl proti řece Bosně, až prodral se k Sarajevu. Jelikož tu bylo na vojsko střileno, dal město vojsku v plen a potom vypálit. Celé město i se 150 džamiemi lehlo popelem. Obyvatelstvo uteklo se však do tvrze, kdež také se uhájilo. Princ Eugen vrátil se opět zpět a stihl již 8. listopadu do Oseku. První tyto války ukončeny 26. ledna 1699 *mírem v Karlovicích,* kterýmž vráceny byly Rakousku Uhry vyjma Temešvar a Banát a proti Bosně ustanovena za hranici Una a Sáva.

R. 1717 vypukla nová válka. Princ Eugen bojoval šťastně za Dunajem a porazil Turky u Bělehradu, co zatím generálové Petraš a Draškovič dobývali Bosny. Válčení jejich bylo však méně šťastné; Petraš utrpěl od Bosňanů u Zvorníku a Draškovič u Nového krvavou porážku. *Mírem v Požarevci* 21. července 1718 Turci ztratili nejen Temešvar a Banát, ale i hranice, pruh Bosny, kus starého území Solí a Usory as míli cesty podle Sávy.

Ve válce, jež počala r. 1736 pronikli sice rakouští vojevůdcové, bar. Raupach a vévoda Josef Bedřich do Bosny, avšak utrpěli kruté porážky. *Mírem bělohradským* 18. září ustanovena stará hranice bosenská.

Znamenitá byla válka, kterouž vedl císař Josef II. ve spolku s ruskou carevnou Kateřinou proti Turecku. Rusko mělo na zřeteli založení monarchie východní pod vládou ruského velkoknížete Konstantina, ku kteréž by byly náležely všechny země Balkánského poloostrova, vyjma ony, jež připadnouti měly Rakousku. Císař Josef měl na zřeteli rozšířiti země rakouské o *Bosnu s Her-*

cegovinou k Bělehradu na východ a ústí Drinu do Jaderského moře na jihozápad. Rakouská armáda postavila se r. 1788 v pěti armádních sborech nad Sávou a Dunajem proti Turecku. Císařský vojevůdce, kníže Lichtenstein vtrhl do Bosny, utrpěl však porážku. Teprve za generála Laudona nastal příznivý obrat zbraním rakouským. Avšak úmrtím císaře Josefa stal se úplný převrat. V únoru 1790 nastolen byl za císaře Leopold, kterýž k radě Bedřicha Viléma vystoupil ze spolku s Ruskem a vešel v červenci v Reichenbachu v soukromé jednání s Tureckem, kteréž vedlo 4. dubna 1791 k *míru ve Svištově*, kde vzdalo se Rakousko všech dobytých míst v Bosně a na Dunaji.

Úmluva v Reichenbachu byla rozhodující pro další politiku Rakouska k Turecku. Rakousko připojilo se k západním mocím, kteréž strachujíce se nad šířením se Ruska na východě, vytkly si za zásadu politiky své zachování Turecka a odpor proti Rusku. Politiky té drželo se až do smlouvy berlínské, kdežto Rusko opětovnými válkami dobývalo práv a svobody porobeným národům nejen slovanským, ale i Řekům a Rumunům. Jenom Bosně a Hercegovině nepomáhaly vítězné války ruské. Země ty jsouce v nejzazší západní části Balkanského poloostrova vymykaly se vlivu ruskému a vzdorné mohamedánské obyvatelstvo samo se již staralo, aby žádná změna nebyla možná.

Počátkem XIX. věku počínají v Turecku tak zvané *snahy opravní*, s nimiž v Evropě, kde slovo bralo se za věc a nadto ještě vykládalo se dle ponětí evropských, mnoho zbytečného hluku se natropilo. Jsou to snahy sultánů, vymknouti se z přemoci janičarské, zříditi si spolehlivější a podřízenější vojsko a utvrditi si vládu centralisací rozsáhlé říše, jejíž jednotlivé části pašové spravovali

skoro samostatně pokoušejíce se při tom učiniti svou vládu co možná nezávislejší na Cařihradu. R. 1807 padli pro snahy ty hned dva sultánové za sebou, Selim III. a Mustafa IV. Mahmud II., jenž po nich nastoupil, připravoval znenáhla jen opravy ty, vlastně spiknutí proti janičarům a mohamedánské konservativnosti. S nejtužším odporem setkal se však v Bosně.

Dne 28. května 1826 vydáno v Cařihradě provolání o zřízení nového nepřekonatelného vojska, a když potom 15. června propuklo povstání, provedl Mahmud II. dávný svůj plán, vyhladiti janičary. 20.000 pobito, rozstříleno a spáleno jich v kasárnách za jediný den. V Bosně však postavili se bašové, jak janičaři se zvali, s begy na odpor. Pod vedením kapetána zvornického porazili sultánova vezíra s brannou jeho mocí u Orlova, tak že musil prchnouti ze země. Nástupci jeho, Aburra manupaši, podařilo se sice zlomiti odpor, avšak ne na dlouho. Získav některé begy a zejmena také kapetána zvornického odvážil se r. 1827 do Zvorníku, kdež některé vzdorné baše dal popravit. Potom povolal k sobě Sarajevské, jichž náčelníky rovněž dal zavraždit. S oddanými begy vtáhl pak do Sarajeva, kdež konal krvavý soud, vlastně proskripci. Co dálo se před rokem v Cařihradě, opětovalo se v menším vydání v Sarajevu, Travniku a Mostaru. Nikdo v Bosně neodvažoval se již zváti se bašou neb janičarem, moc jejich byla zlomena, avšak smýšlení a duch jejich nebyl vyhlazen ani podnes.

Již r. 1831 propuklo povstání nové, krvavější předešlého. Podnět k němu zavdaly nové uniformy vojenské. Jakmile bosenští begové je spatřili, chápali se zbraně. Uniformy ty nošeny byly na žerdích od města k městu, od dědiny k dědině a budily

všude velkou nevoli. Mohamedánským Bosňanům zdály se býti cizáckou maškaradou na potupu věřícím. Sultánův vezír, Ali paša Moralia byl zapuzen, a na jeho místo zvolen za náčelníka *Husejn* kapetán v Gradačce, jenž za krátko sebral 36.000 mužů vojska, s nimiž chystal se na Cařihrad vyhledati „pravého panovníka“, kterýž by islam hájil a zakázal „francký oděv.“ Podobné hnutí jevilo se v celém evropském Turecku. V horním Albánsku povstal Bušatlija, jenž s pomocí křesťanů chtěl se odtrhnouti od Turecka; sebral 40.000 mužů. U Srědce měl Karafejza třetí armádu. Všechny ty voje byly by se spojily na Kosovu. Husejn, známý více pod jmenem Zmaje t. j. draka bosenského, jehož mladistvý krásný zjev a hrdinnosť a odhodlanosť měly na okolí jeho jakýsi okouzlující účinek, tak že jako svatý byl ctěn, zmocnil se již města Peče útokem. Avšak ač vynáší se jeho bystrozrak, přece podlehl ne sice zbrani, ale schytralosti lstivého orientala, velkého vezíra Rešida paše, známého později reformatora tureckého.

Týž vyslal k Draku bosenskému posly, aby vyslechl, stížnosti a přání Bosňanů. Odpověď byla dosti zajímava. Vůdcové bosenští poukazovali na sousední Srbsko, kteréž dle své vůle se spravuje a k nemalému svému prospěchu svého vládce, knížete si volí. Totéž žádali pro Bosnu; aby totiž velmožové byli oprávněni voliti si sami svého vezíra. Dále aby ostalo v Bosně při starém a cařihradská vláda by do správy bosenské se nemíchala. Za samostatného vezíra pro Bosnu měl býti potvrzen Drak. Rešid paša přislíbil vše a zároveň osvědčoval velkou důvěru k Draku. Sdělil mu tajně, aby vojsko rychle rozpustil, jelikož by jinak bylo nesnadné zaopatřiti mu vezírství, o

kteréž zároveň uchází se kapetán ze Solí, Mahmud beg, kterýž žárliv na Draka hotov jest opustiti ho se svým lidem týž den, kdy mu Rešid slíbí vezírství. Zároveň však Rešid jednal s Mahmudem begem. Domlouval mu, že rodina jeho jest slavnější a on stářím a zkušenostmi přednější než Drak. Odejde-li z bojiště, že sultán ne Draka, ale jeho potvrdí za vezíra. Mahmud vrátil se zakrátko se 16.000 od Peče, a Drak, důvěřuje slovům Rešidovým, vrátil se též. Rešid porazil pak s vydatnou pomocí jižních Albánců vojsko Bušatlie a Karafejže u Prilipu a táhl na Skadar, kdež Bušatlija se opevnil.

Drak bosenský zařídil si zatím vládu a dvůr jako opravdový vládce. Čekal však marně na své potvrzení a když nedocházelo, dal si je vyhotoviti sám a slavně přinésti z Nového Pazaru. Své povýšení dal rozhlásiti v celé zemi, jmenoval úřadníky jak zemské tak své dvorní, vybíral harač a sliboval jak mohamedánům tak raji novou šťastnější dobu. Avšak vláda jeho neměla dlouhého trvání; sultán jmenoval vezírem bosenským Turčina Kara Mahmuda paše, jenž s 12.000 nového vojska, nizamu a 18.000 jiboalbanských žoldnéřů, bašibozuky, přitáhl do Bosny, dobýti si své nové hodnosti. Marně postavil se Alaj beg Todorović u Baňsky na odpor a marně hájil kapetán přepolský, hadži Muj aga, přechod přes Lím. Nový vezír pále a pleně města a dědiny svých odpůrců zlomil všechen odpor a přiblížil se s mocí svou k Sarajevu. Drak postavil se mu na odpor s 20.000 muži; více nemohl sehnati, jelikož byl vyslal svůj branný lid proti třem svým soupeřům, kteří nechtěli ho uznati za vezíra, proti Mahmudu begu, kapetánu v Solích, Asan agovi v Peči a Ali agovi ve Stolci v Hercegovině. Asan aga byl

sice též ve zjevné vzpouře proti sultánovi, avšak žárlil spolu stejně na Draka bosenského jakož na Mahmud bega v Solích, který též se pokoušel o vezírství. Ali aga stolacký choval se naproti tomu po celou dobu vzpoury s opatrnou zdrželivostí a hájil se s úspěchem s pomocí hercegovské raje, jižto dovedl si získati, v pevném svém zámku. Tím se stalo, že nový vezír Kara Mahmud zvítězil a vtrhl do Sarajeva.

Ještě v poslední chvíli postavil se mu Drak bosenský pod hradbami sarajevskými s 3000 oddaného sobě lidu. Zoufalý jeho boj setkával se již s úspěchem, v rozhodné chvíli dostavil se však Ali aga stolacký s hercegovskou rají a porazil Draka. Kara Mahmud, který již pomýšlel na útěk, zjednal za odměnu svému pomocníku pašalík mostarský.

Bosenská branná moc rozprchla se na vše strany. Mnozí mohamedáni byli schytáni a popraveni aneb v poutech do Cařihradu vypraveni. Týž osud stihl také Asana agu pečského, jen že nedostal se do Cařihradu, nýbrž dle obvyklé praxe turecké „cestou zemřel“.

Drak bosenský, přední přívrženec jeho Ali paša Vidaić, kapetán z Krupy a na 200 jiných jeho přívrženců hledalo útočiště na rakouském území. Avšak Drak byl zrozeným státníkem. Co nemohl o své újmě, toho chtěl dosíci pomocí rakouskou. K císaři Františku I. vypravil františkána Ilie Starceviće s poselstvím, ve kterémž nabízel mu podřízení své a celé Bosny. V nejhorším případu, kdyby císař odmítl, měl prositi, aby aspoň popřál uprchlíkům útočiště. Ačkoliv všemocný tehda Metternich byl odpůrcem všech buřičů, přece stala se s mohamedány výminka. Drak bosenský v hodnosti vezíra se všemi přívr-

ženci a s celým dvorem svým usídlil se v Oseku Sousedství to zdálo se Turecku nebezpečné a tak se stalo, že r. 1832 vídeňská vláda vymohla mu milost od sultána. Byl povolán do Zemuně, aby tam přijal dotýčný ferman sultánův. Dostavil se tam s velkou nádherou a okázalostí. Nemálo se však zděsil, když slyšel, že sultán ho povolává do Cařihradu a dovoluje mu návrat do Bosny jen s podmínkou, že přijme nový oděv vojenský. Byl by dal přednost pobytu v Rakousku, avšak z Vídně mu bylo napověděno, že se musí rozhodnout buď mezi pobytem v Komárně, jelikož poblíž hranic bosenských nemůže déle býti ponechán, aneb cestou do Cařihradu. Drak bosenský rozhodl se pro poslednější, aby však nemusil obléci nenáviděný kroj cizinský, volil raději vyhnanství v Trebizondu. Avšak i on „zemřel cestou“ dříve než spatřil stěny Istambulu. V něm odstoupila s jeviště nejzajímavější osobnost nových dějin bosenských.

Pokoj netrval dlouho. Pokud válka proti vládci egyptskému Mehmedu Alimu dovolovala, turecká vláda zasazovala se o úplné zlomení moci a významu panstva bosenského. Osmané oproti Arabům nepřikládají původu žádnou váhu. V jejich náboženstvo-vojenském státním zřízení nebylo nikdy privilegovaných vrstev, šlechty dle rodu neb dědičné, nýbrž jenom stupně státní hodnosti. Nejvyšších hodností dosíci mohl a může každý buď oblibou, protekcí neb lstí a chytrostí. Není řídkostí, že stává se pašou neb vrchním velitelem Osman z nejnižších vrstev, jehož rodokmen nesáhá ani tak daleko, že by mohl ukázati na svého děda; kismet t. j. osud jest dle ponětí mohamedánských jedinou příčinou povznešení i úpadku lidského. Zachovala-li se kde vrstva výsadní, bylo to jen výminkou a potrvalo to pokud vrstva ta

měla dosti moci výsady své uhájiti pokud srovnávalo se to s prospěchem celku. Mahmud II., chtěje říši osmanskou scentralisovati, zrušil r. 1836 dědičné kapetány v Bosně, jejichžto původ dlužno snad hledati již v bývalých županech. Na místo kapetánů ustanovil ku správě jednotlivých nahií muselimy, úřadníky z Cařihradu jmenované. Osladil sice opravu tu tím, že jmenoval mnohé kapetany museliny, nicméně povstání následovalo v zápětí opravu tu. Nebylo však všeobecné, nýbrž propuklo hlavně v Posavsku, kdež je vedl věrný přívrženec Draka bosenského, Ali paša Vidaić, známý pod jmenem „junák bosenský", a v Krajině (tureckém Chorvatsku). Vezir porazil povstalce nejprvé u Vranduku a pak jednotlivé sbory, než mohly se spojiti. Táhl pak vítězně celou Krajinou, sbořil Jasenici a pevný zámek, kulu, Besirevićů a zjímal vzdorné kapetany a mnohé begy, kteří posláni byli do vyhnanství. I junák bosenský upadl v jeho moc a zemřel za krátko ve vyhnanství, kdežto ostatní r. 1843 se vrátili.

Křesťanské obyvatelstvo ostávalo při všem tom zcela v pozadí. Cařihradská vláda bojujíc proti moci kapetánů a velmožů, kterým však statky jich ostaly jako dříve, nepomýšlela ani ve snu, povznésti aneb jen oprávniti proti nim křesťanskou raji. Ani Ali aga stolacký, jenž pomocí křesťanských poddaných domohl se pašovství, neučinil nic ve prospěch raje, když jí více nepotřeboval. Obsadil všechny úřady svými příbuznými, kteří beztrestně dopouštěli se křiklavých útisků, tak že vzpoury křesťanů za jeho pašovství neměly konce. Vláda zlomila přemoc oněch, ale jen ve svůj prospěch. Moc svou snažila se utvrdit vysíláním tureckých úřadníků do Bosny a podporováním jich, aby nabývali statků a bohatství a tím významu a moci

nad domácími velmoži. Křesťanské obyvatelstvo, jež odíráno bylo dosud jen od jedněch, kteří ve sporech svých a půtkách nezřídka i na čas mu musili povolovat, vydáno bylo krom toho i hrabivosti druhých. Veřejný úřad podnes slouží v Turecku jen za prostředek k obohacení se. Jelikož turečtí úřadníci mohli bohatnouti jen, když úřady jejich a pokuty ukládané hodně jim vynášely, utlačovali tím více křesťany. Domácí mohamedánské panstvo, jež někdy bylo i dobromyslné, vedeno bylo aspoň tím ohledem, aby podřízený křesťanský lid nebyl vyssat najednou, aby mohl pracovat a platit dále; často se střídajícím cařihradským úřadníkům jednalo se však o zbohatnutí co nejrychlejší. V Bosně opětovaly se od té doby vzpoury křesťanů, avšak pouze jednotlivě a bez politického významu. Byly to vzněty zoufalství těžce zkoušených, kteréž snadno byly potlačovány.

Dne 2. listopadu 1839 prohlášen byl s velkou okázalostí v Cařihradě a potom i v Bosně pověstný *hatišerif Gylhanský*, jenž hlásal rovnoprávnost všech vyznání, bezpečnost života, cti, majetku, stejnoměrné zavedení daní, zrušení konfiskac majetku, trestů bez soudních nálezů a p. Avšak ze všeho nestalo se nic skutkem, nýbrž naopak zhoršilo ještě, zejmena v Bosně postavení křesťanů tím, že popudilo proti nim mohamedány.

R. 1840 propukly nové nepokoje, jež s malými přestávkami do r. 1850 se opětovaly. Vezírové střídali se skorem každého roku. R. 1841 Chozrev paša nastoupil za vezíra, jenž platil za reformatora na slovo vzatého, avšak ve skutečnosti v ničem nezadal svým předchůdcům. Když mohamedáni v západní Bosně uchopili se proti němu zbraně, vtrhl s vojskem do Krajiny, pálil

a plenil tu města i vesnice a ukládal begům i obcím výpalné.

R. 1845 následovala nová oprava, kteráž měla doplnit základní zákony čili *tansimaty* hatiišerifem Gylhanským ohlášené. *Medžlisy* byly zavedeny, t. j. rady místních předáků, jimž ve všech oborech státní správy a konání spravedlnosti vyhražen býti měl poradní hlas. Rady ty, jež zavedeny byly později jak pro nahie čili okresy tak pro sandšaky čili kraje a pro celou zem v Sarajevu, měly sice zevně za účel, obmezovati moc tureckých úřadníků, ve skutečnosti však byly úřadníkům z Cařihradu dosazovaným a jazyka a poměrů domácích neznalým do jisté míry nezbytným voditkem. Zvláštního významu nenabyly nikdy. Velkou většinu měli v nich mohamedáni, jakožto jediné oprávněný živel; vedle nich zasedali tam zástupcové jednotlivých vyznání.

Jiný za velkého opravce vyhlašovaný vezír byl Tachir paša, jenž r. 1847 přišel do Bosny a provedl tu *opravy finanční*. Křesťané skládali sice v něho své naděje, jelikož r. 1848 krvavě ztrestal sarajevské mohamedány a begy, když chtěli povraždit křesťany, avšak sklamali se. Odstranil k radě Mustaje paše Babiće robotu čili tak zvané beglučenje, t. j. veškeré služby a dávky, jež porobení křesťané činiti musili statkářům, begům a agům, a zavedl na místo toho *odvádění třetiny* celé sklizně obilí, ovoce a zelenin a *poloviny* sklizně sena majitelům pozemků, kteří za to měli odvádět za své rolníky třetinu pozemkové daně. Mohamedáni při tom dobře pochodili. Jen málo který statkář odváděl třetinu daně pozemkové, většinou musil i tu rolník hradit. Nepřestávali však ani na tom, nýbrž nutili rolníka, kde ho měli v moci, konati ku všemu ještě dřívější ro-

botu. Avšak kde ani tohoto nebylo, byl poměr rolníka málo snesitelný. Uváží-li se, že raja musila spahiovi odvádět desátek, zbývalo jí tudíž po odečtení třetiny žně a poloviny sena o málo více nad polovici sklizně, z kteréž musila hradit vládní daně, vzdělávati a osévati pole a živiti své rodiny. Rolníci obmezovali tudíž setbu na míru co nejmenší a to tím spíše, jelikož každý dle rozkazu vezírova povinen byl dodávati beglub čili třetinu v dotyčných plodinách svému pánu do domu i když bydlil na 10 a více hodin cesty. Podobného druhu byla oprava *daně domovní*. Tachir povolal r. 1849 z každé nahie po dvou mohamedánech a dvou křesťanech k upravení daní na penězích. Bylo ustanoveno, aby pro příště místo všelikých daní z ohnišť, komínů, oken, dvéří a p. každý ať mohamedán neb křesťan odváděl ze svého domu pololetně po 44 piastrech. Mohamedánům, ač i proti tomu se bouřili, nebylo to nijakým břemenem; byli by mohli ze svých dvorů a zámků platiti o mnoho více. Křesťanům však, kteří obývali na mnoze jen v prouténých boudách aneb v zemních děrách, bylo to ovšem novým přitužením. *Harač*, t. j. poplatek, kterýmž porobená raja původně se vykupovala od meče podmanitelů, ostal i na dále v platnosti, obdržel jen posléze jiné jmeno, totiž daně za osvobození od povinnosti vojenské.

Mohamedáni, kteří dosud neplatili daně, jevili všude velkou chuť k odporu, avšak k zjevné vzpouře došlo jen v Krajině. Tachir brzo vítězil brzo podléhal, až konečně pro vzmáhání se cholery s povstalci se vyrovnal. Nejvíce ovšem trpěla při tom rája. Oběma válčícím stranám musila dodávati zásoby potravní, potahy, koně a voly a

konati robotu, konečně pak musila nésti ještě celý náklad válečný.

Následek všech těch oprav pro křesťany byl, že znovu počali hromadně prchati ze země. R. 1851 hledalo jich 16.000 útočiště ve Vojenské Hranici, na sta prchalo jich do Srbska, Dalmácie aneb do hor a lesů.

Utišení poněkud nastalo teprve, když po Tachirovi přitrhl poturčenec Omer s vydatnou mocí a v několika krvavých bitkách porazil bosenské velmože a jejich brannou moc. Týž prohlásil rovnoprávnosť křesťanů, dal povolení k stavbám několika křesťanských chrámů, byl přístupen stížnostem křesťanů na násilí od begů jim činěná. Ačkoliv skutkem neprovedl žádnou opravu, přece počínání jeho vzbudilo nevoli v Cařihradě a na jeho místo nastoupil v Sarajevu Chajrullah. Za něho Bosna spojena byla s Hercegovinou v jediný pašalík a rozdělena v 7 sandžaků, počítaje k tomu Novopazarsko, kteréž nebylo nikdy částí Bosny, nýbrž starého Srbska, Rašky čili Rascie, a 60 nahií.

Po válce Krimské pobádán od velmocí vydal sultán Medžid nové *hati-humajum*, kterýmž dříve již prohlášené reformy, rovnoprávnosť křesťanů s Turky a p. znovu prohlašoval, ovšem opět jen na papíře. Křesťané byli vydáni libovůli jak cařihradských úřadů tak mohamedánských pánů jako dříve. Naopak mohamedánští velmoži zbaveni své výhradné moci počali se smiřovati s novým stavem věcí a těžiti z něho ve svůj prospěch. Neméně vracela se k nim i turecká vláda, která přese všechno viděla v nich jediný pro sebe spolehlivý živel, jedinou oporu státní moci zbudované ve jmenu a na základech islamu.

XI.

Bosna a Hercegovina v přítomnosti.

Již za války krimské r. 1855 Turecko počalo obávati se hnutí mezi křesťanským lidem bosenským, jež směřovalo ku sblížení a spojení se s rodným kmenem v Srbsku a Černé Hoře. Byl to zejmena lid pravoslavný, jenž počal pociťovati, že v obou sousedních zemích, kteréž dovedly statečností svou svrhnouti jho turecké, žijí jeho bratří a že osud jeho bude nejlépe pojištěn, když spojí se s nimi a s jejich pomocí obnoví starou svobodu své domoviny. Bylo to *hnutí slovanské,* jež jeviti se počalo v Bosně a Hercegovině, nejprvé jen po různu a jednotlivě, čím dále však tím mocněji a všestranněji. Ve východních zemích Balkánského poloostrova, v Srbsku a Bulharsku, myšlénka národnosti a svobody prodchla mysli lidu a přicházela k živému vědomí již o půl století dříve. Na Černé Hoře a v horských krajích jižní Hercegoviny již od století stálými boji s Turky a poturčenci utvrdilo se mohutné vědomí národní jež při vší chudobě a skromných prostředcích zemí těch prvně pojalo velkou myšlénku slovanskou a neslo se k povalení moci musulmanské a osvobození Balkánského Slovanstva. Bosna přišla poslední na řadu; v ní zabřeskla myšlénka národnosti věštící zásvit nové doby dějinné nejpozději. A zde ve vlastním národu, v slovanských mohamedánech došla největších odpůrců. Turecká vláda nadržovala opět mohamedánským Bosňanům, jelikož viděla v nich nejlepší zbraň proti snahám slovanským.

Poměry křesťanů v Bosně od hati-humujamu z r. 1856 značně se zhoršily. Turecké vládě zá-

leželo na tom, aby mohamedánští Bosňané byli pohotově, vytrhnouti i proti Srbsku a Černé Hoře, kdyby toho potřeba se naskytla. R. 1856 propuklo povstání v Hercegovině, jež mělo za účel provedení hati-humajumu. Podobně povstání r. 1862. Jedno i druhé bylo po delším úsilí potlačeno, hlavně pomocí bosenských velmožů. I Černá Hora musila tehda se podrobit.

Dějiny bosenské vyplněny jsou od té doby bezúspěšným bojem křesťanů za lidská práva, za školu a chrám, svobodu vyznání a oprávněnost vedle mohamedánů. Zbudování každého chrámu křesťanského stálo dlouhého úsilí, velkých obětí a mnohých bojů. Kde se i podařilo, zbudovati chrám, obyčejně po zakročení některé velmoci, tam křesťané ocitovali se u stálém nebezpečí, že vyzývavost svou (za jakou chrám křesťanský se pokládal) zaplatí životy.

Drobných těch událostí, na mnoze krvavých a vždy krutých jest bez počtu. Za dřívějších dob, z nichžto o životě křesťanů v Bosně jen sporé máme zprávy, nebylo ovšem lépe. Avšak křesťan měl aspoň jasné vědomí, že jest raja, že nemá práva a zastání a vše vyhledávati že musí jen milostí velmožů, kteréž také leckdy a leckde s prospěchem požíval. V posledních však desíti letech kdy vědomí národní v něm se budilo a kdy úlevy a práva slavně mu byly ohlášeny, domáhal se svého práva, což bylo příčinou nekonečné řady sporů.

Pěknou sbírku násilných skutků, jichžto vládní úřady a mohamedáni v Bosně dopustili se na křesťanech, obsahuje pamětní spis podaný velmocem v květnu r. 1873 jmenem bosenské raje. 180 rodin křesťanských prchlo z Bosny na rakouské území. Všechněm zabaveno bylo v Bosně, kde co

měli. Většinou zanechati musili i jednotlivé členy v zemi, jež při stihání byli pohřešili v lesích a horách. Pamětní spis uvádí, že od r. 1870 podáno bylo osm marných stížností do Cařihradu, a 38 případů křiklavého násilí; dovolává se prostřednictví velmocí za tím účelem, aby provedeny byly opravy r. 1839 a r. 1856 slavně prohlášené.

Aby nesnesitelným těmto poměrům učinili přítrž, Hercegovci se v letě r. 1875 uchopili zbraně. *Povstání* šířilo se i do Bosny. Křesťanské rodiny šmahem opouštěly své domoviny a hledaly útočiště na území černohorském a srbském, v Dalmácii, Chorvatsku a Slavonii. Počet uprchlíků stále rostl a páčil se r. 1876 ve všech těch zemích na 300.000.

Turecká vláda vidouc, že tři severní moci, Rusko, Německo a Rak.-Uhersko radí se o krocích pro zavedení spořádaných poměrů v Bosně a Hercegovině, předešla je vydáním nového *irade o opravách* dne 12. pros. 1875. Nicméně podána byla 31. ledna 1876 v Cařihradě nota s návrhem oprav, tak zvaná *opravní nota hr. Andrássyho.* Opravy, jichž se dovolávala v zájmu křesťanů a k vůli utišení povstání, jsou pozoruhodny i tím, že ani podnes nestaly se skutkem. Požadavky hr. Andrássyho byly: co nejrychlejší zlepšení zemědělských poměrů, odstranění pronájmu daní, užití výnosu přímých daní ve prospěch obou zemí, ustavení výboru, sestaveného ze stejného počtu mohamedánů a křesťanů, kterýž by bděl nad prováděním oprav, úplná svoboda vyznání, dále zřízení svobodně od obyvatelstva volené zemské rady a soudů s nesesaditelnými soudci, osobní svoboda, oprava policejního zřízení, snížení poplatku za nekonání vojenské služby a záruku za bezpečnost majetku.

Turecko, podporováno chováním Beakonsfieldovy vlády v Angli, váhalo. Konečně vydalo 11. února nové *iradě o opravách*, v němž slibovalo amnestii povstalcům a mnohé z oprav od hr. Andrassyho navržených. Když irade to měsíc potom uvedeno bylo ve známost povstalcům, tito odmítli je jednomyslně. *Požadavky povstalců*, pod kterými chtěli upustit od odporu zbraní, podané dne 5. dubna bar. Rodićovi, byly: 1. záruka za příměří tím spůsobem, aby povstalci ve svých územích ostali ve zbrani, 2. opatření země do podzimi zásobami potravin, odpuštění daní na 3 léta, 4. navrácení křesťanům *třetiny pozemků*, jichžto mohamedáni po pádu Bosny a Hercegoviny násilně se zmocnili, 5. provedení oprav od hr. Andrassyho navržených v obvodu, kde panuje klid, a 6. dozor evropské komise nad provedením oprav.

Opravy nebyly přijaty; turecká vláda poukazovala na své irade a chtěla vše vyříditi dle starého spůsobu na papíře, avšak povstalci rozhodně zamítali všechny papírové opravy, poukazujíce, že jich již mají dosti. Za takového stavu věcí propukla v letě 1876 *válka Srbska a Černé Hory* za osvobození Bosny a Hercegoviny, Starého Srbska a Bulharska. Bosenští mohamedáni konali tehda velké služby Turecku proti oběma zemím, zejmena proti Srbsku. Jelikož po celý rok se chýlilo k válce se Srbskem, Turecko soustředilo rozsáhlou brannou moc podél celých hranic srbských. Na Drině shromážděni byli zejmena bosenští mohamedáni, kteří s té strany vtrhnouti chtěli do Srbska a tam podati si ruku s armadami od Timoku u Moravy.

Válka neskončila šťastně pro Srbsko. Avšak i v Turecku dály se převraty. Dne 29. května sesazen byl sultán Abdul Azis a hnedle potom

zavražděn. Dne 31. srpna sesazen byl druhý sultán Murad V., po němž nastoupil Hamid II.

Všeobecně pociťovalo se, že válka tím není ukončena. Mocný tehda první ministr turecký Midhad provedl dne 23. prosince nebývalou dosud komedii prohlášení *ústavy turecké,* kterou rázem mělo být vyhověno všem reklamacím oprav. Byla to ústava, která kdyby i byla mohla státi se skutkem, byla by zavedla soustavné poturčování ve školách a úřadech a byla by učinila mohamedánský živel ze zákona jedině oprávněným.

R. 1877 následovala však *válka ruská.* Ohromnými obětmi povaleno bylo Turecko, jež během posledních bouřných let vyvinulo nebývalou dosud brannou moc. Dílo osvobození Ruska a jeho spojenců bylo obmezeno r. 1878 na *kongresu berlínském.* Čl. 25 berlínské smlouvy ze 13. července přiřknul Rakousko-Uhersku právo k *obsazení Bosny a Hercegoviny* a správu obou zemí.

Rakousko-uherská vojenská okupace nebyla uvítána tak, jak se předpokládalo. Když v srpnu rak.-uher. vojsko vtrhlo za Sávu a Unu, bosenští mohamedáni postavili se mu na odpor a křesťané, jižto si přáli spojení se Srbskem a Černou Horou, ostali chladni. Po mnohých krvavých bojích upevnila se rak.-uher. vojenská moc v Bosně a Hercegovině, avšak k pokojnému vývoji země ty nedospěly. Vůdcové prchali jeden po druhém do sousedních zemí srbských a již v letě 1881 vypuklo nové povstání křesťanů v Hercegovině. Když v lednu 1882 ohlášen byl odvod, propuklo velké *povstání v Bosně a Hercegovině* proti rak.-uher. okupaci, jehož stejně účastnili se křesťané zejmena pravoslavní i mohamedánští Bosnané.

XII.

Národ v Bosně a Hercegovině.

Všechny země, v nichž Turci zahostili své panství, vyznačují se nápadnou řídkostí obyvatelstva. Jest to přirozený následek tureckého státního hospodářství, jehož celá moudrost záležela a záleží v tom, bráti kde co jest a kde se nejsnáze dá bez ohledu na zničení všech produktivních sil. Avšak v Bosně jest řídší ještě obyvatelstvo než v kterékoliv jiné zemi Balkánského poloostrova. Kdežto v Srbsku připadá 1932 obyv. na čtvereční míli, v skalnaté Černé Hoře 1470, v Bulharsku 1481 a v Jihobulharsku 1270, připadá v Bosně pouze 1060 obyv. Dle popisu obyvatelstva okupační správy 15. června 1879 žije v Bosně a Hercegovině, jež tvoří spolu jediný správní obvod bosenský s hlavním sídlem v Sarajevu, v 48 městech 142.665 a v 5073 městysech a vesnicích 1,015.775, úhrnem 1,158.440 duší. Z těch udává se za pravoslavné 496.761, za mohamedány 448.613, za katolíky 209.391 a židy 3.426. Jest to první popis v zemi té úřadně provedený, nicméně nelze mu přiřknouti bezvýminečnou spolehlivost. Nejsou to namnoze udaje skutečné, nýbrž jen odhadnuté. Teprve příští sečítání okáže, není-li mohamedánů méně a více pravoslavných.

Katastrální vyměření země nebylo dosud provedeno. Celkem páčí se plodná půda pouze na $^4/_{10}$ celého výměru Bosny a na $^3/_{10}$ Hercegoviny. Avšak plodná půda není dalece ještě úplně vzdělávána. Pole rozkládají se jen v nejbližším okolí dědin a obyčejně každý druhý rok úhoří. Rolník, jemuž výtěžek jeho práce nepřipadá, pěstuje jen tolik, čeho nejnutněji k životu a na dávky po-

třebuje. Hlavně pěstuje se kukuřice, dále pšenice, žito, ječmen a pro ušlechtilejší koně statkářů též oves. V jižních krajinách daří se i rýže. Tabák bosenský má se za dobrý, avšak zavedením monopolu tabákového zasazena výrobě jeho těžká rána. Z ovoce nejvíce pěstují se švestky čili slívy, jichž užívá se k výrobě slivovice aneb k vývozu. Do obchodu přicházejí pod jmenem tureckých švestek. Hlavní pramen obživy jest chov dobytka. Bosna má své zvláštní plemeno koní, malých a neobyčejně vytrvalých. Též skot bosenský jest malý a nepatrný. Vyznačuje se vlnitou srstí, jež jej v zimě, jelikož stáje jsou věcí neznámou, proti mrazům chrání. Neobyčejné jest množství ovcí a koz. Při spomenutém popisu napočteno koní 158.034, skotu 763.077, ovcí 849.988, koz 522.123, prasat 430.000 a oulů 111.148.

Obyvatelstvo roztříděno jest tak, že mohamedáni žijí hustěji pohromadě pouze ve městech, kdež mají krámky a menší živnosti. Mohamedánští statkáři mají svá sídla v širších údolích. Křesťanské dědiny rozsety jsou více ve vyšších méně úrodných údolích a na širokých vysočinách, pokud hodí se k orbě aneb aspoň k pastvinám. Středohoří jest řídce obydleno, vysoká pohoří jsou úplně pusta.

Velmi smutný pohled poskytuje křesťanská vesnice. Pěkné vzezření mají pouze opevněné domy begů se silnými podezdívkami, kde mají stáje pro své koně, a nad těmi obytné budovy z tesaného dřeva. Mohamedáni zřizují si obyčejně k silnici předsíně a verandy, z kterých vchází se do zahrádky, za kterou jest zvláštní budova pro ženské, harem, kde též domácí pán jídá, nemá-li právě hosti. Ona předsíň zove se selamlik čili síň přijímací. Jest prosta všeho pohodlí a zařízení dle našich pojmů a vyozdobena bývá jen

drahocennými a skvostnými koberci, na nichž se skříženýma nohama se sedá, pije káva a kouří nargile. Ve stájích begové mají obyčejně ušlechtilé druhy koní arabských.

V křesťanských vesnicích jsou stavení jedno od druhého značně vzdálené. Každý staví si své obydlí sám. Z lesa, jenž státu náležel, dříve každý křesťan směl si bráti ku stavbě dle libosti, nyní stíhá se to však pokutami a tresty. Zdivo jest obyčejně z nepálených cihel, okna zalepena jsou papírem. Ohniště jest obyčejně prostřed síně; oheň totiž rozdělá se na zemi a děrou ve vysoké střeše uchází kouř. V Hercegovině domy rolnické jsou obyčejně kamenné a též kamennými deskami kryty. Avšak obydlí křesťanských rodin jsou i v zemi, ba i porůznu po lesích v proutěných příhradách, koliby zvaných. Zvony v chrámech křesťanských jsou teprve od rak.-uher. vlády dovoleny, jelikož však obce nemají peněz, aby si je pořídily, svolávají se věřící po většině jako dříve bušením dřevěnými kladivy na dlouhá prkna u chrámu, spůsob to, jakým dříve ve Vojenské hranici svolávalo se na poplach při přepadech tureckých.

Města bosenská a hercegovská, jež teprve v pozdějších dobách z podhradí se vyvinula, sestávají obyčejně z tří částí: *Grad* čili pevnost tvoří zvláštní od ostatního města hradbami a obyčejně i příkopy odloučenou část, neb strmí na výšině nad městem. *Varoš* čili vlastní město, v němž rozeznává se čaršíje, obchodní a kramářská část a nahaly čili okresy, z nichž jednu nebo více mohamedáni mají pro sebe a jednotlivé větší neb menší ostatní vyznání. Prvotně byly křesťanské okresy jen před městem. *Čivut-mahala* (též čivutská mála) aneb *španska mahala* zove se pravidelně okres židovský od čivut (žid) neb Španol,

což znamená totéž, jelikož židé v XVI. věku přišli do Bosny a jiných zemí tureckých hlavně ze Španěl, odkudž za Ferdinanda katolického byli vypuzeni a podnes zachovali (ovšem pomísený hebrejskými, tureckými i slovanskými výrazy) starý jazyk španělský. Též cigáni mají při každém skoro městě svou *ciganskou mahalu*, kdež kovají koně a voly, provozují kovářství, nožířství, kotlářství a p. Jsou mohamedáni, považují se však za nečisté a přístup do džamií jest jim většinou zakázán. Varoš obehnána jest obyčejně příkopy a hradební zdí se střílnami a branami, kteréž v noci se zavírají. Mimo vlastní město nalezá se *palanka* neb *zagradje*, předměstí, jež obehnáno bývá prostými náspy s dřevěnými palisadami. Jsou ovšem i města, jež tvoří pouze pevnost neb varoš.

Rozsáhlá prostranství podle měst zaujímají mohamedánská pohřebiště, *turbez* zvané, jež někde upraveny jsou jako pěkné zahrady a tvoří oblíbená místa k procházkám. Chudší mohamedáni, zejmena na vesnicích, dávají se nejraději pohřbívat podle živých cest, aby co nejvíce kolemjdoucích přáti mohlo jich duším cenazu (pokoje). Ve velkých městech nalezají se pohřebiště kolem džamií, kde věřící se shromažďují. Ještě však mohamedáni neukládají nikdy mrtvého v místě, kde již jeden byl pohřben, bývají místa kolem džamie dávno již vyplněna. Křesťanské hřbitovy při vesnicích nesměly býti hraženy, aby mohamedáni volně přes ně mohli jezdit na koních.

Rozsáhlé mohamedánské hřbitovy podle mnohých vesnic křesťanských svědčí, že mohamedanský živel býval zde ještě rozšířenější než nyní. Vyhynuli zejmena potomci pravých Turků, kteří v Bosně byli se usadili. Též snaha begů nesla se vždy k tomu, zmocniti se i pozemků mohame-

dauských malostatkářů, kteří stržené z prodejů peníze ve městech utratili a jakožto moh. proletář zanikli.

Jazyk a národnosť jest u všech Bosňanů bez rozdílu náboženství stejná. Jen ten jest rozdíl, že pravoslavný lid vyznamenává se živějším vědomím národním a nazývá se srbským. Katolíci mají slabé ponětí o národnosti. Mohamedáni stotožňují náboženství s národností a k označení jejímu zovou se Turky, ač mluví jen jazykem srbsko-chorvatským jako křesťané. Rozumí se, že panství osmanské neostalo ani na jazyk bez účinku. Jazyk turecký v Bosně sice se nezahostil ani mezi begy, ba přišel v zapomenutí i u skutečných Turků, kteří sem se přistěhovali, avšak jednotlivá slova přišla přece k užívání. Tak akšam, akšamom (večer), sabajle (místo sabahile, ráno), ćupria vedle most, ilidža místo teplice, ćumur místo ugalj (uhlí), meščema místo sudiště, furuna místo peć, elbetan místo možebiti (snad), sadžak místo tronog, top (dělo), šećer (cukr) a j., zejména též mnoho jmen mužských s tureckou koncovkou dži k označení činnosti její, jako topdži (dělostřelec), furundži (kamnář), duvandži (tabáčník) a p. Některá jmena i se zvykem znárodněla. Tak každý mohamedán, kterýž vykonal pouť k svatým místům rodiště a hrobu prorokova, do Mekky a Mediny, zove se hadži. Jmeno to přikládá si i každý křesťan, který vykonal pout do Jerusalema a Betlema, tak že nalezáme jmena Hadži Muja, Hadži Sahib a j. vedle Hadži Toma, Hadži Dimitrij a p. V městech jazyk přijal více tureckých slov i jednotlivých frasí, ve vesnicích zachoval se však neporušen. Celkem rozeznati možno v Bosně a Hercegovině troje nářečí, jež hlavně liší se výslovností ě. Na jihu hercegovsko-černohorské, jež vyslovuje

na př. dijed (děd), dijevojka (děvojka), lijepota, pijesma. Krom toho vyznačuje se změkčováním mnohých náslovných za s v ž a š jako znam — žnam, sutra — šutra, neb sjutra a dále jotací predja (předivo) v preja, ledja (záda) leja, nedjelja, (neděle) v nedija a p. Na západě vyniká chorvatské, jež vyslovuje na př. díd, dívojka, lipota. V horní a východní Bosně bosenské, jež vyslovuje djed, djevojka, ljepota a p.

Do rak.-uher. okupace byly v Bosně jen dvě vrstvy obyvatelstva, panující mohamedánská a podřízená křesťanská. Změna, jež od té doby se stala, jest jen zásadní; křesťan pokládá se sice za rovného mohamedánu, avšak ve skutečnosti ostane vše při starém dotud, dokud nebudou změněny poměry zemědělské. *Dosud jako dříve nenáleží rolníku půda, kterou vzdělává, ani půda, na kteréž si postavil svou chatu, ba ani země, ve kteréž ukládá se k věčnému odpočinku.*

I odtud, až na skrovné výminky, moh. pán by jej mohl dáti vyhostit. Násilí mocnějších nad slabšími a fanatická zásada islamu vyhladiti neb porobiti křesťanský lid jsou základem, na němž spočívá křiklavý nepoměr mezi výsadním vlastnictvím půdy a helotstvím křesťanů v obou obsazených zemích.

Mezi mohamedány přední místo zaujímají *begové*, potomci poturčené šlechty bosenské, kteří podnes zachovali svá slovanská jmena Babović, Bosnić, Cerić, Filipović, Glumčić, Kulinović, Skorbović, Sokolović, Vidaić, Zlatarović a j. Mají též dobré vědomí o svém původu a mnozí z nich, zvlášť bývalí kapetáni, chovají v rodinách svých pečlivě nejednu památnou starou listinu z dob králů bosenských. Zachovávala se mezi nimi tradice, že

křesťané opět přijdou ku vládě, ale vší mocí se zasazovali, aby se tak nestalo.

Agové nazývají se statkáři vůbec, páni kmetů (rolníků), kteří povinni jsou podnes odváděti jim třetinu veškeré sklizně a polovici, jest-liže od nich jsou volské potahy a setba. Třetiny ty neb polovice rolníci jim musejí dodávat do jich sídel. Dávky byly dříve leckde volné, aga chtěje v dobrém vyjíti s rají, někdy slevil. Nyní staly se zákonné a agové mohou je četnickou a vojenskou exekucí vymáhati. Aga má obyčejně v každé své vesnici domek, v němž stráví část léta neb podzimku. Má-li mnoho rolníků, pořídí si *subašu*, správce, jehož rolníci musejí vydržovat. Jakožto agu křesťan titulovati musil každého i nepatrného mohamedána, kterýž také na význam své povýšenosti mluví o sobě v množném počtu. Osmanlim nazývá moh. Bosňák skutečného Turka. Jinak, když jest tázán, sama sebe Turkem. Též křesťan nazývá moh. Bosňáky Turky.

Náboženství a školství jsou ovšem úzce souvisly. Mohamedáni mají své mufty (biskupy), imamy (faráře) a hodže (učitele). Kadiové, soudcové dle islamu, z velké části pozbyli své moci. Mohamedáni mají školy při džamiích, v městech a větších vesnicích a rozeznávají se dvojí: *metejfa* as naše národní, a *medrezy*, naše gymnasia. V oněch učí se čtení a psaní, avšak arabskému. K dokonalému se naučení tur. psaní jest zapotřebí dlouhých let. Nicméně jest dosti zajímavá bosenská literatura, jež psána jest dle spůsobu tureckého písmem arabským, avšak správným jazykem srbskochorvatským. Turečtině učí se poněkud v medrezách a sice jest oblíbena vtloukací methoda v rýmovačkách, jako:

„Čovjek — adam,
šuma (les) — orman,
repa — šalgam,
vrjeme (čas) — zaman,
krvca — kan,
duša — džan“ a p.

Mimo hodže učí v medreze mufti neb myderiz (předčítatel) náboženství. Zámožné rodiny posílají své syny do Cařihradu, aby tam naučili se trochu turecky číst, psát a mluvit a mohli se stát kadiemi a vyššími úřadníky. V medreze, kamž žák postoupí po desíti létech, naučí se některým tureckým frásím, jako: „Akbetiniz chajr ola“ — konec tvůj buď šťasten, šefa geldiniz — buď vítán, mybarek olsun — buď šťasten, muammer olun — buď dlouho živ, man — subyniz mybarek olsun — buď šťasten tvůj úřad a p. Nejtěžší trest býval do okupace a jest asi podnes v některých školách starý cilindr, který nejnezvedenějšímu žáku pro světskou hanbu staví se na hlavu. Dle rak.-uher. úřadního výkazu bylo r. 1879. moh. škol 553 s 23.603 žáky obojího pohlaví. Mimo begy a agy jest však i velký počet nemajetných mohamedánů, kteří jsou buď též nájemní rolníci aneb malostatkáři. Přes to, že poměr jejich jest výhodnější, daří se jim někdy velmi zle, jelikož neradi přivykají práci. Mnohoženství u mohamedánů bosenských jest výminkou; obyčejně mají jen po jediné manželce.

Římsko-katolický lid zabývá se téměř veskrze orbou a jen nepatrná část řemesly a kramářstvím. Školy jsou obyčejně při františkánských farách a klášterech, r. 1879 bylo jich celkem 54. Katolíci lnou více k západu.

Na lidu pravoslavném tížilo nejvíce jho mohamedánské, nejvíce také utrpěl a jest národně

nejprobudilejší. Zaměstnáním jsou hlavně rolníci, jen asi 2—3 procenta jsou z nich řemeslníci a 5—6 kupci a obchodníci, zanášející se výměnným obchodem s Rak.-Uherskem. R. 1879 bylo pravoslavných škol dle rak.-uh. zprávy 56. Při všem počtu moh. škol převládá však živel pravoslavný. Do okupace r. 1878 byla cyrilština jediným obvyklým písmem, jehož užívali i mohamedáni, a pravoslavný kalendář vedle měsíčního tureckého jedině platný. Teprve od okupace zjednává se převaha latinskému písmu a římským katolíkům. Obvyklé jméno pro pravoslavné jest *Risćani* neb Hrišćani, jelikož vyslovují Isos Hristos, či Ristos (h jedva se slyší), pro katolíky *Kršćani*, jelikož vyslovují Isu Krst.

V povaze lidu bosenského bez rozdílu vyznání jeví se mnoho starých mravů a obyčejů slovanských. Dlouhé turecké panství nemělo jak na jazyk tak ani na spůsob života velkého účinku. Ve městech ovládl ovšem turecký kroj a turecký spůsob, ale celkem slovanský živel měl větší účinek na dobyvatele. I poturčenci zachovali mnohé zvyky z dob křesťanských. Celkem jeví se u všech upřímná pohostinnost, staré slovanské rodinné zřízení, věrnost přátelská, pobratimství, jež i mezi křesťanem a mohamedánem se uzavírá a kteréž platí za posvátnější ještě než bratrství pokrevní, avšak také bojechtivost, nenávist proti cizáctvu a nezkrotné nepřátelství dle zásady: „ko se neosveti, taj se neposveti“, — kdo se nepomstí, ten se neposvětí, kteréž s otce přechází na syna a vnuka. Islam měl jistý vliv na obyvatelstvo svou věrou v neodvratný osud, kismet, jemuž nikdo uniknouti nemůže. „Tako je sudjeno“, ozývá se rovněž tak často z úst křesťana jako „Inšallah“ z úst mohamedána.

V Bosně a Hercegovině žijí rodiny téměř vesměs v zádruhách. Některé křesťanské zádruhy rozšířily se zejmena ve volnějších končinách hercegovských na celé vesnice. Příbuzenství to, byť i z dob velmi starých, jeví se zejmena tím, že mezi nimi nejsou dopuštěny sňatky manželské.

Hlava rodiny zove se *starešina* neb *domačin*, jehož manželka neb nejstarší snacha *domačica* neb *stopanica*. Jelikož synové, jak jest v povaze zádruhy, ostávají i po oženění v domě otcovském, není nic neobyčejného, čítá-li zádruha i přes 50 až 60 osob, jež všechny poslouchají starešinu. Nikdo neodvažuje se před ním se posadit neb kouřit. Muži i ženy líbají mu ruce a on jim vykazuje práce. Jemu též přísluší péče o staré a nemocné. Od sv. Jiří líhají všichni mladší pod širým nebem neb aspoň mimo dům, v zimě v stodolách; obydlí náležejí starším. Potraviny jsou prosté, obyčejně luštěniny, mléko, cibule, kukuřičný chleb a p. Cicvara, pokrm z čerstvého sýra, mouky a másla v horké vodě vařený, platí za pochoutku. Chléb pšeničný mají jen rodiny bohatší.

Rak.-uher. okupační vláda zrušila sice vojenský poplatek křesťanů, kterýž vlastně byl pouze novým jmenem pro harač, poplatek, jejž mužská raja do 60 let odváděti musila za to, že směla žíti. Avšak za to zavedeny monopoly tabákový, solní a střelného prachu, dále kolky a s rak. uher. cly i daň potravní. Veškerá tíha přímých daní spočívá na rolnictvu. Mimo třetinu neb polovici sklizně musí odváděti jako dříve desátek okupační vládě. Desátek ten jest dokonce základem celé berní soustavy v Bosně a Hercegovině. Ve výkazu rozpočtovém za r. 1880 (pozdějších není) příjem z desátku obnášel 2,783.313 zl. r. č. Také

stará turecká domovní a důchodková daň ostala a vynesla zmíněného roku 787.111 zl. Největší položky ve vydajích jsou četnictvo 1,100.597 a na ubytování vojska $^1/_2$ milionu. Náklad na vojsko nese sama společná rak.-uher. vláda.

* * *

Bosna a Hercegovina počaly teprve procitovati z dlouhé, těžké mdloby, z mrákot středověku. Země i lid jsou pozadu; nad nimi přešly dějiny mnohých věků a staly se světodějné udalosti, aniž měly nejmenšího účinku na jich život a vývoj. Ovšem, odsuzovat je proto bylo by nejen nespravedlivé ale i nemoudré. Tak těžké osudy, tolik nepřátel se všech stran měl málo který národ. Co uchoval národ ten, aspoň valná jeho část, jsou jeho písně. V těch žije se svou minulostí a čerpá vědomí a útěchy pro budoucnost. Při vší tísni jest to lid bystroduchý, chápavý a hrdinný. Mnozí se diví, že ostává lhostejný a odmítavý proti všelikým pokusům. Nuže, klíčem k srdci lidu toho jest jedině láska bratrská. Když ani ne na jednou, ona otevře je celé. Bez lásky nelze si dobýti srdce lidu bosensko-hercegovského.

Obsah.

Stránka

Pohled na Bosnu a Hercegovinu. I. Příroda a povaha země 3

II. Hory, řeky a hranice. Účinek zeměpisné polohy na dějiny. Krajiny bosenské a historická jich místa. Vrchbosna. Solí. Usora. Dolní kraje. Západní kraj. Podrinsko. Chlumsko. Hercegovina. Přímoří. . . . 8

Minulost Bosny a Hercegoviny. III. Nejstarší obyvatelé, jich původ, kmenová příbuznost a ostatky. Keltové. Světovláda římská. Delminium. Illirie. Pannonie. Západní Gotové. Hunové. Východní Gotové. Avarové. Příchod Slovanů 21

IV. Osídlení Bosny a Hercegoviny a Balkánského poloostrova od Slovanů. Pogania. Prvotní zřízení slovanské. Župy. Skupiny žup. Vrchní župani, vojvodové, knezové, banové. Kolísání mezi mocí chorvatskou a srbskou. Zápas mezi křesťanskou církví východní a západní. Byzancie proti Jihoslovanům a Uhry. Borić, první známý ban bosenský. Ban Kulin. Spory náboženské 27

V. *Bogomilové čili patareni.* Jejich původ, učení, zřízení, rozšířenost a význam v národě bosenském. Památky bogomilské. 40

VI. Ban Štěpán. Ban Ninoslav. Křížové tažení do Bosny r. 1234. Tvrze na obranu římské církve. Dominikánská inkvisice. Křížové tažení r. 1246. Bosna

církevně podřízena Uhrám. Slovanská bohoslužba. Bosna podléhá králi uherskému. Ban Štěpán Kotroman. Bosna a Chorvatsko. Ban Štěpán Kotromanić. Bosna a Srbsko. Františkánská inkvisice ve sporu s dominikánskou. Benátky. Car Štěpán Dušan Silný. Ban Štěpán Tvrdko. Král uherský a arcibiskup ostřihomský válčí proti Bosně. Úpadek carstva Dušanova a šíření Bosny 47

VII. Štěpán Tvrdko králem bosenským a srbským. Rozkvět Bosny. Záplava turecká. Car Lazar srbský. Bitva na Kosově poli. Tvrdko králem dalmatským a chorvatským. Bosenská država. Dabiša. 63

VIII. Zápas o prestol. Střídání králů Ostoje a Tvrdka II. Bosna vasalní zemí. Myšlénka všeslovanská r. 1440. Velká výprava za osvobození Jihoslovanů a česká pomoc. Král Tomáš Ostojić. Bogomilové a papež. Úspěchy turecké. Původ Hercegoviny r. 1448. Rostoucí nebezpečí od Turků a uher. krále. 72

IX. *Pád Bosny a Hercegoviny.* Poslední král Štěpán Tomášević. Jalová pomoc z Říma. Zrádný spojenec. Mohamed II. Dobyvatel v Bosně. Pašalik bosenský. Řádění turecké. Poprava krále. Františkáni. Odpor Hercegoviny do r. 1483 85

X. *Panství turecké.* Poturčení velmožů a šíření islamu. Výboj krále uherského. Banoviny Jaječská a Usorská. Jejich pád. Chozrev beg. Rostoucí moc moham. velmožů. Výboje turecké a Bosna. Boje rak. říše o Bosnu a Hercegovinu. Míry v Karlovicích r. 1699, v Požarevci 1718, v Bělehradě 1736. Plán císaře Josefa II. a mír ve Svištově 1791. Změna v politice rakouské. Bouře proti reformám cařihradským. Drak bosenský. Zrušení kapetánů. Zlomení moci velmožů. Hatišerif Gylhanský r. 1839. Opravy r. 1845. Opravy finanční a poměry křesťanů. Omer. Hati-humajum r. 1856 93

Stránka
Bosna a Hercegovina v přítomnosti. XI. Hnutí slovanské. Shoda bosenských mohamedánů s tur. vládou. Nové bouře. Stav křesťanů. Pamětní spis raje z r. 1873. Povstání v Hercegovině a Bosně. Opravní nota hr. Andrassyho. Turecké irade. Požadavky povstalců. Války proti Turecku. Rak.-uher. okupace Bosny a Hercegoviny 110
XII. *Národ v Bosně a Hercegovině.* Počet obyvatelstva dle posledního popisu. Orba a chov dobytka. Domy mohamedánů. Chaty a vesnice křesťanské. Města. Grad. Varoš. Zagradje. Turbez. Národnost a jazyk. Turecká slova. Hadži. Nářečí. Poměry zemědělské. Begové. Agové. Mufti, imam, hodža. Metejfa, medreza a učení. Římští katolíci. Pravoslavní. Povaha lidu. Zádruhy. Nynější hmotné poměry. Slovo závěrečné . . 115

Oprava. Laskavý čtenář račiž opraviti na str. 31. v 3. řádku místo v XVI. věku — *v XIV. věku.*

Eduarda Herolda

dějepisné novely.

II.

Zavrženec.

Historická povidka z XVIII. století.

Matice lidu ročníku XVI. číslo 6.

(Běžné číslo 96.)

V PRAZE.
Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.
1882.

Tiskem dra. Edvarda Grégra v Praze 1882.

Dcera Karla VI., královna a císařovna Marie Terezie, nebyla při nastoupení vlády uznána od šesti z nejmocnějších panovníků evropských za dědičku zemí rakouských. Bylitě to králové francouzský, španělský, pruský, sardínský, kurfirstové saský (tehdáž zároveň král polský) a bavorský.

Král Bedřich II. byl první, který v čele 30.000 mužů naše překrásné Slezsko přepadnuv a mnohé vesnice a města osadiv, činil královně návrhy k míru, na něžto však ona sbíráním vojsk rakouských odpověděla. Mezi tím, co polní vůdce Neuberg s Prusy se bil, ostatní odpůrci Marie Terezie uzavřeli spolek, k němuž přistoupili ještě kurfirst falcký a kolínský. V listopadu roku 1741 jejich vojsko, 45000 mužů silné vtrhlo do Čech. Úmysl těchto cizích vojsk byl, osaditi Prahu před příchodem manžela a spoluvládce Marie Terezie, velkovévody Františka, který se značným vojem taktéž do Čech byl vtrhl. Hrabě Ogilvi, tehdejší vojenský velitel v Praze, maje toliko 3000 řádných vojínů, nemohl s nimi a asi se 4000 ozbrojených měšťanů uhájiti města: mimo to byl vojenskou lstí k jedné straně města přilákán, kdežto spojenci, Francouzové, Bavoři a Sasové, dne 26. listopadu 1741, na jiných stranách do města vpadli a je ihned osadili.

V brzce na to kurfirst bavorský dal se korunovati za českého krále a sobě přísahu věrnosti skládati. Ovšem přísahali mu věrnost nejvíce oni šlechticové, jichžto statky nepřítelem právě osazeny byly; mnozí tak činili z přinucení; nicméně přece děsili se při myšlénce, že nový stav věcí nebude míti dlouhého trvání, a oni pak za své zpronevěření budou muset zpláceti krví a statky svými.

V těchto zlých časech prohlásilo se Anglicko, Rusko a Hollandsko, pak i Sardinsko pro císařovnu. Však Marie Terezie, jakkoliv vděčně uznávajíc toto smýšlení, přece vzala útočiště k svému lidu.

Její oslovení národa v Břetislavi proniklo srdce každého Maďara i Slovana. Po několika se střídavým štěstím svedených bitkách byla Praha obklíčena a obležena. Francouzi sice vzdor všem strastem, jakéž s obležením města spojeny bývají, udatně se hájili; však na konec nechtíce padnouti do zajetí, museli hledati spásu svou v útěku. Pokusili se o to a také šťastně to vykonali, ovšem s nevýslovnými nesnázemi. Praha byla osvobozena dne 2. ledna 1743. Radost nad tím byla sice obecná, ale u mnohých jen na oko, u těch totiž, kdož byť i z přinucení, cizí vládě příliš byli se kořili. Takoví utíkali se nyní do cizozemska, aneb skrývali se po vlasti, čekajíce lepších časův.

I.

V největší části naší vlasti po odchodu Francouzů panoval veliký jásot; obyčejná shromaždiště lidu, hospody, byly nabity; každý chtěl vypravovat aneb toho poslouchat, který buď sám, aneb od

jiných o životě v Praze po čas jejího obklíčení něco byl zvěděl. Tuť bylo hřmotu a hluku, řinkotu a křiku o pivo neb víno, velebení a zase útrpného litování.

Znenáhla mísily se v to méně vřelé pocity zvědavosti a pátravosti po vrstevnících předešlé vnucené vlády. Maně prohozené slovo zavdalo často příčinu k hádce, jež se končila rvačkou a obžalováním. K tomu přicházely rozličné nepravé zprávy o pochodu utíkajících. Všechny silnice byly zasněženy a neschůdny, a jelikož Bellisle svou cestu utajoval, skoro všechny noviny skládaly se z pouhých domněnek.

Šťastné bylo takové město, do něhož buď některý pocestný zabloudil, aneb některý z domácích z Prahy se navrátil. Takové štěstí potkalo i Horu Kutnou. Dvě světničky nalezaly se v krčmě na radnici. Obě byly lidmi přeplněny; v první a větší shromáždili se sprostší, chudší obyvatelé horního města, v druhém menším pokojíku, do něhož se po dvou stupničkách vcházelo, bohatší měšťané a několik městských a horních úředníků. Zvenčí bylo pusto a ticho již k osmé hodině večerní; tím hlučněji pak v dobře vytopených světnicích, v nichž vznášel se tak hustý, celou klenbu i hosti zahalující dýmový oblak, že červenavé světlo veliké u stropu visící lampy poskytovalo jen tolik jasna, co hosté jakž takž viděti se mohli.

Největší hluk panoval u kamen, neboť tam seděli denní hosté. Železná lavice táhla se okolo tohoto hliněného velikána, který se velmi podobal věži. Zelené kachlíky byly ozdobeny velrybami, ochechulemi a jinými nestvůrami mořskými vypuklou prací; s každé strany uprostřed byl výklenek, v němž stála hrubá socha, horníka před-

stavující; nad výklenkem pak vystupovala kolkolem římsa, a na ní několik sklenic s pivem. Pod tímto římsovým přístřeším na lavici sedělo několik horníkův, kteří také o válečných událostech velmi vážně rozprávěli. Ostatní hosté ztěsna seděli kolem hmotných, velikých, cínovými neb dřevěnými džbánky obstavených stolů, aneb stáli v skupeních po světnici.

V druhém pokoji seděl jako naškroben radní a přísedící ve svém černém obleku; jen pěkně složený bílý šátek na krku a v četných řasách polokruhem z veliké černé damaškové vesty vystupující náprsnička mírnily temnost jejich šatu. Bohatý a zámožný měšťan měl na sobě višňový kabát s krátkými šosy, z něhož ohromné kapsy rozvírajíce se vykukovaly, modré úzké soukenné spodky, jež až po kolena jdouce širokými stužkami se stříbrnými přeskami upevněny byly; doleji táhly se hnědé pruhované hedbávné punčochy, ztrácející se v černých, vysokými podpatky opatřených střevících, na nichžto dnes pouze malá přeska se nacházela, poněvadž k ochraně nohou před zimou a sněhem přes ně veliké opanky obuty byly.

Kordem opásán byl toliko radní jakožto příznakem své důstojnosti, poněvadž mu ale začal býti na překážku, pověsil jej i se svým velikým, kožešinou podšitým černým pláštěm a malým tříhrohým kloboukem nad sebe na hřebík. S největší radostí bylby k tomu připojil i svou velikou podlouhlou vlásenku, ale na to nesměl se odvážit, nechtěl-li svou na čisto oholenou hlavou posměšným se státi, a tudíž se zatápěl pod francouzským modním zbožím velikými horkými krůpějemi. Ostatní horní úředníci počínali sobě zcela nenuceně. Všichni měli stejný oděv z bí-

lého hrubého sukna lemovaný aksamitem; neřídilič se v ničem podle mody.

U kamen seděl toho večera onen přešťastný muž, který s odvážením života v této zimě a v tomto povětří do Prahy se byl odebral, a odtamtud s mnohými novinkami domů se navrátiv, nyní své přezvědy rozkládal.

Byla to vysoká, nad míru vychrtlá postava s hlavou neobyčejně malou, v níž však snědé, velmi čilé oči neustále se koulely; dlouhý tenký husí krk byl obalen bílým, švarně a s úzkostnou obezřelostí složeným šátkem. Hnědý soukenný kabát s krátkými šůsky na této kostře takřka poletoval a slušel právě dobře k světlým, hnědožlutým spodkám. Lýtka jeho ukryta v šedivé punčochy byla poměrného objemu s jeho vrabčími stehny. Divil se každý, že tato hrotnatá figura do země se nezavrtá. Byl to Jan Ježek, varhaník a učitel v Nových Dvořích. Kolem něho seděli neb stáli pozorně jej poslouchajíce kunštštejgíř, mincovní písař, šichtovní mistr a štejgíř (lezec).

„Jak vám povídám," pokračoval Ježek ve svém vypravování, při čemž blýskavýma očima po svých posluchačích mrštil, „v Praze to posud hrozně vypadá, všechny ulice jsou pobořeny a na sta lidí hladem sešlých po nich se povaluje. Ti prokletí Francouzi v té ubohé Praze řádili! Všechno pokradli, vydrancovali a s sebou odvlekli. Ubozí Pražané musejí na holé zemi líhati, a zdechlými koňmi se živiti."

„Ale," odvětil Hora, strojíř při vodních strojích báňských, starý ramenatý muž se širokým obličejem a řídkými šedinami v týlu — „vždyť jest Praha nyní osvobozena, a přece tam ještě taková nouze!"

„Považte, příteli Ježku," odpovídal Janda, písař mincovní, „sto hladem sešlých lidí to jest tolik zemřelých —"

„Řekl jsem sto?" křičel Ježek. „To jsem řekl ještě velmi málo. Leží jich tam nesčíslné hromady po sto osobách."

„Bože!" vzdechl si šichtovní Pokorný, „toť se ještě moru dočkáme."

„Mor tu bude co nevidět, pane šichtovní, to uvidíte."

„Nu, a což Francouzi, kam pak ti se poděli?" tázali se zvědavě ostatní.

„Po těch je veta," odpověděl zčerstva tázaný, „ti dílem v Rudohoří pomrzli, dílem od našich statných husarů rozsekáni byli."

„Ale to je mi jen divné," započal zase Hora, „jak Francouzové Prahy, která přec silně opevněna byla, tak zlehka mohli se zmocniti?"

„Zradou, zradou," dotvrzoval s největší určitostí Novodvorský učitel a varhaník.

„Toť jsem si hned myslil!" pravil Hora. „A ví se již o tom proklatém chlapovi?"

„Ba že ví," odvětil s vážnou a tajemnou tváří Novodvorský varhaník. „No a což pak ti druzí hm! — i velcí páni jsou zase v tom jako roku 1620, kde také náš primátor Šultýs se do toho spletl. Těm se as zle povede, jak vám povídám."

Výkřik útrpnosti a leknutí vydral se z prsou všech přítomných.

„Jak jsem včera v Černém Kostelci slyšel," obnovoval štejgíř Vašek předešlou rozprávku, „vůbec prý v Praze není vše v pořádku; pro nejnepatrnější slovíčko může prý člověk přijíti do podezření."

„Ba ovšem, všichni příznivci a přátelé Francouzů budou uvězněni, toť jsem hned povídal," vpadl mu zase Novodvorský učitel do řeči, „a ne jen v Praze, všude by měl slavný úřad k tomu hledět." —

U velkého stolu sedělo několik nejvážnějších Kutnohorských měšťanů. Muselit povahu vypravovatele již dostatečně znáti, neboť si ho ani dost málo nevšímali, ve svém hovoru pokračujíce. Před nimi ležely karty a jak se zdálo, čekali jen ještě na příchod svého obyčejného spoluhráče.

„Náš Blažej dnes dlouho nejde," podotkl konečně jeden z měšťanů, který již několikráte karty byl přepočítal a je srovnával.

„Máte pravdu, pane Lando," odvětil na to mladý, as devatenáctiletý jinoch s příjemnou, zajímavou tváří, „veselý Blažej se dnes neobyčejně dlouho zdržel."

„Přál bych si již pouze proto, aby tu byl, abych svou pozornost ke hře obrátiti mohl, a hloupé tlachání oné tyčky poslouchati nemusel."

„I což," odvětil mladík, jmenem Ambrož, kteryžto odbyv v Praze filosofii, nyní malířství se oddal, ačkoli jej jezovité do svého řádu přijmouti chtěli. „I což, pane Lando, byste si všímal té malířské holi; nechte jej tlachat, a zasmějte se tomu, toť jej nejvíce mrzí."

Mezi tím, co tito páni takto vespolek rozprávěli, pan Ježek zděloval svým posluchačům ještě několik hrozných událostí, o nichž prý byl v Praze od očitých svědků slyšel. Po malé přestávce naklonil se ke kunštštejgíři, svému nejpozornějšímu posluchači, a šeptal mu něco s tajemnou a vážnou tváří do ucha. Výkřik poděšení a hned na to následující pochybování zbudilo po-

zornost druhých posluchačů, i dotírali na něho, aby jim to též zdělil.

Dříve než Ježek jejich prosbám se poddal, mrštil ještě významně okem po protější společnosti a počal pak hlasem poněkud přidušeným. „Jest to k víře nepodobno, ale skutečná pravda, slyšel jsem to od svědkův.“ Všichni pozorně poslouchali.

„Víte, pan bůh mě uchovej, abych někoho pomlouval, a tím méně syna své vrchnosti, pán bůh ji opatruj!“

„Jen trochu čerstvěji k věci,“ podotkl netrpělivě starý Hora.

„Nu — mladý pan baron Jiří, vždyť znáte všichni tu historii.“

„Ovšem že známe,“ odvětili všichni, „ale dále, dále!“

„Nu, když starý pan baron, má milostivá vrchnost, předešlého roku z domu jej vyhnal, tu odešel do Prahy a potloukal se tam nějaký čas — až ti proklatí Francouzi přišli —“

„Nu, a což pak se stalo?“

„On a ještě několik soudruhů — ti se vám něco napopuzovali lidí proti Její Milosti, naší dobré královně, a Jiří, znaje všechny kouty v Praze — nu ten, jak Francouzi a Bavoři před Prahou leželi, okázal nepříteli cestu do Nového města —“

„Ha, to lžete!“ zahřměl najednou zlostí celý se třesa starý měšťan Landa, neboť jeho jemnému sluchu nebylo Ježkovo vypravování ušlo.

Ježek a všichni ostatní zarazili se při této nenadálé výtržce.

„Ha, to lžete!“ opakoval měšťan v rozjitření, „měl byste se stydět, že o synu své milostivé vrchnosti, od níž svou výživu máte, tak zlomyslně a utrhačně mluvíte; já znám barona Jiřího, jest

velmi dobrý, a byť byl i trochu lehkomyslný, svou vlast by přece nikdy nezradil, ne, na to vsadím svou starou šedivou hlavu. Dobře vím, kdo si to vymyslil, jen počkejte, však ono to ještě jednou všechno přijde na jevo, všechno.“ — A starý muž se zase posadil, celý bez sebe a zlostí i namáháním zardělý.

Všichni podivením mlčeli, jen Ambrož domlouval starci, aby se ve svém stáří nezlobil pro každé tlachání vychrtlých kantorů.

Ježek, jemuž v nestydatosti žádný se nevyrovnal, věděl, že se může snadno hájit, předstíraje loyalnost věrného poddaného; vstal tedy a v hněvu své tmavé oko na Landu upřev započal:

„Vidíte, co jsem vám povídal, pan Landa se ujímá takových zrádců, kteří Její Milost naši dobrou královnu s českého trůnu svrhnouti chtěli — co jsem povídal —“

„Nepleťte Její Milost královnu do řeči,“ odvětil Landa.

„Já jsem věrný poddaný,“ pokračoval učitel, „dobrý katolický křesťan, jenž všechno křivé a zrádné nenávidí; ale mladý baron Jiří velmi zřídka do kostela chodil, a to je důkaz zkaženosti srdce, což ostatně také na Barušce dokázal —“

Starý měšťan se zase rozdurdil a chtěl na toto nové obvinění odpověděti, tentokráte však se zpamatoval a mlčel. Na štěstí právě v tu chvíli vešel do světnice již dávno očekávaný Kutnohorský varhaník Blažej Mejstřík; Ambrož jej hned k stolu volal ukazuje na karty. Varhaník hlasitě pozdravil všeckny přítomné a k stolu si přisedl.

„Pozdrav vás Bůh,“ pravil přívětivě k svým známým, ruce jim tiskna, „dnes máme zpropadenou zimu; toť se Francouzům i našim zle povede — i hleďme, což pak vám je, pane Lando?“ po-

dotýkal dále, zpozorovav teprv nyní rozjitření starého měšťana. „Vyt jste dnes nad míru zardělý.“ Při tom ale již byl sáhnul po kartách, aby je zamíchal.

„Nic mu není, milý Blažeji,“ odvětil v smíchu Ambrož; „jen dobře zamíchejte a pak rozdejte!“

Starý měšťan se byl zatím zpamatoval a bručel s opovržlivým tonem pro sebe, ale tak, že to všichni slyšeti mohli: „Vždyť je hned vidět, že jen žluč z něho mluví, škoda každého slova, které jsem k němu promluvil.“ A tím všechnu další rozprávku s nenáviděnou mu osobou přetrhl, jak obyčejně s celou duší hře se oddávaje.

Ježek, jehož bystrému pohledu a jemnému sluchu nic neušlo, co starý měšťan činil, usadil se zase na lavici u kamen a pokračoval přidušeným hlasem ve svém vypravování.

„Já o té historii s Baruškou také lecos slyšel,“ pronesl po chvilce Hora hlasitěji; „ale s těmi Francouzi člověk na to docela zapomněl. Vyt musíte tu historii nejlépe znát, pane Ježku, neboť jste u samé studnice.“

„To máte pravdu,“ odvětil učitel, jemuž toto pochlebenství lahodilo. „Vím velmi mnoho o tom, co tam v domě se děje, znám velmi mnoho, skoro všechna tajemství, a ježto Francouzi vesměs pomrzli a mladý pán beztoho co nevidět chycen bude, tuť všechno bez toho přijde na jevo.“

Hora kývnul hlavou a poslouchal. Ježek přesvědčil se dříve, že společnost u druhého stolu notně do hry zabrána jest, a počal: „Mladý baron Jiří měl již po několik let tam v Radvančicích jakousi známost s myslivcovou dcerou Baruškou —“

„Tuším, že se jmenuje Prachenská,“ vpadl mu do řeči šichtovní.

„Ano Prachenská," přisvědčil Ježek. „Nu, tamní vrchnost, svobodný pán z Kochu zvával našeho mladého barona na honby, a při takové příležitosti zamiloval se až po uši do toho děvčete. Každý den jezdil podtají do lesa, kde myslivna stála. A jak se to jednou mezi čeládkou proneslo, tu se to dověděl také pan baron a paní baronka. Můžete si pomyslit, že se hrozná bouře strhla. Baron dal si především Jiřího zavolat. Mladý pán z počátku zapíral, ale když starý na něho zostra uhodil, tu se vyznal. Starý zuřil, proklínal a hrozil mu vyděděním, i musel mu Jiří slíbit, že s tou holkou nebude mluvit."

„Ale vždyť se to zcela jinak vypravovalo," podotkl Hora.

„Kdo to mohl jinak vypravovat?" vyjel si zlostně Ježek. „Tak tomu jest, a ne jinak, já musím nejlépe o tom vědět, a jestli že mě ještě jednou vytrhnete . . ."

„Vypravujte jen dále, pane Ježku," pobídnul ho Vašek.

„Starý poslal zvláštního posla se psaním na barona Kocha. Několik dní mladý pán věrně slovu svému dostál, pak již se nemohl přemoci. V noci si sám koně osedlal a ujížděl do Radvančic. Ale považte si jeho leknutí a hněv: když tam přijel, byla dcera tatam a rodiče plakali. Mladý pán v největší zuřivosti pospíchal domů, ale doma nedal na sobě nic znáti, i počínal si tak vlídně jako dříve. Po několika dnech poslal jednoho ze svých sluhů, aby Baruščino obydlí vypátral. A skutečně — čert ví, jak se to stalo, mladý panáček se o něm dověděl, hned zas za ní byl, a odvedl ji do Ronova k myslivci, s nímž byl velmi za dobře. U tohoto měla Baruška pod cizím jmenem se zdržovati. A teď to bylo ňákého

jezdění do Ronova — každý den tam byl, až . .“ Tu vypravovatel velmi zchytrale pohlížel usmívaje se. Ostatní porozuměli, co Ježek myslí, a také se usmívali.

„Teď bylo neštěstí hotovo, a aby se míra dovršila, přišel jí její bratr, nejdivočejší a nejodvážlivější chlap v celé krajině, na stopu. A když se o hanbě své sestry dověděl, běžel celý vzteklý na starého barona a chtěl ho přinutit, aby si mladý baron jeho sestru vzal.“

„Ten divoký chlap, Franta mu tuším říkají, sedí již přes půl leta v šatlavě na zdejší radnici.“

„Pan radní Sýkora bude vědět, z čeho je právem obviněn,“ odpověděl na to Ježek. „Já vím jen tolik, že byl od služebnictva ze zámku vyhozen, a když vyhrožoval, že všechny postřílí, do šatlavy strčen. V noci mu ale mladý pán pomohl k útěku, a jel ještě té samé noci do Ronova k své milence. Když ale domů se vrátil, nepustili jej sluhové více do zámku. Mladý panáček čekal na příhodnou chvíli, kde se do zámku vloudil, a otci k nohoum se vrhnuv, za odpuštění prosil. Ale starý byl neuprositelný, proklel jej a vydědil. Nyní zase mladý stal se svéhlavým a přísahal, že si ji před celým světem vezme. Sebral své švestky, odešel od starého a putoval do Ronova. Tam zůstal několik neděl, až na to pomýšlet začal, jakby sobě něco vydělal. Jelikož je v čtení a psaní obratný a také francouzsky umí, odebral se do Prahy.“

„Dosud nemohu věřit, žeby ji mladý baron byl zavraždil,“ podotkl mincovní písař hlavou vrtě. „Takový mladý vzdělaný muž, vždyť byl do ní tak šíleně zamilován.“

„Z počátku se tak povídalo,“ odpověděl Ježek; „nalezli ho celého krví zbroceného a omdlelého

v lese, kamž jeho milenka byla odešla. Od té doby nebylo po ní ani památky.“

„Ano, ale vždyť se také povídalo, že její bratr byl jejím vražedníkem.“

„A což dělaly soudy?“ ptal se Vašek, štejgíř.

„Což pak mohly ty dělat? Vždyť nikdo nevěděl kam uprchl, neboť tu začaly ty historie s Prusy a zapravování výpalného za naše město, tuť měl každý plné ruce práce. Nyní spravedlnost bude míti zase svůj průchod; jednoho taškáře již mají, jejího bratra totiž, ten na skřipci se vyzná, kdo je vražedníkem; a což by také platno bývalo, kdyby byli mladého pána dostali, na skřipec by jej soudce byl nemohl dát, nebo on je baron, a skřipce jen u sprostáků se užívá!“

„Nevím, jaký skřipec by vám, pane Ježku, mohl uškodit,“ najednou mu přetrhl řeč jadrný hlas Kutnohorského ředitele kostelní hudby, jehož místo při kartách jiný host zastupoval.

„Co pravíte, pane Blažeji Mejstříku?“ odvětil Ježek na rozpacích.

„Nu,“ odpověděl Blažej ve svém hrubém způsobu, „myslím, že by pohodný nevěděl, co sobě počít s takovou vychrtlou suchou kostrou, vyť byste se musel táhnout jako houslová struna, nemáte zajisté ani dva loty masa na sobě.“

Přístojící dali se do hlasitého smíchu, čímž Ježek popuzen také se dopálil. „Jděte,“ pravil zlostně, „s vámi se nechci pouštět do řeči.“

„Kdo pak by se s ním špinil,“ káral Blažeje starý měšťan Landa, míchaje a na novo rozdávaje karty.

Jsa mstivý, zlomyslný a žvástavý, Ježek neměl pokoje, že tito páni přede všemi hostmi tak jej zahanbili. Měl na ně pro všeliké špičky již dlouhá léta nabroušeno, číhal jen na příležitost

k pomstě. Nynější doba zdála se mu tak dalece býti příznivá, ježto Landa pro svou poctivost a značné jmění mnoho nepřátel mezi spoluměšťany měl, a pak i politické poměry v naší vlasti tak se byly zvrtly, že neopatrně prohozené slovo, aneb obrana Bavorska a Francouzska neprozřetelného mluvčího co stranníka a buřiče do rukou spravedlnosti uvrhly. Mimo to měl zlomyslný Ježek v okolnostech Landových jakýsi zdánlivý důvod k svému podezřívání. Landův bratrovec byl kupec a zdržovav se několik let v Paříži dopisoval si až do roku 1740 pilně se svým strýcem. Od té doby nedal o sobě slyšet. To se zdálo našemu Novodvorskému varhaníku nejjistší a nejpohodlnější prostředek k pomstě, pročež započav zase rozmluvu, pouštěl se zase do politiky i notně nadával Francouzům a jejich přátelům.

Ačkoli starý Landa byl tak chytrý, že hned uhodl, kam Ježek svou řečí vlastně bije, a pročež všemožně všechnu svou pozornost ke hře obracel, nicméně roztržitostí svou neustále prohrávaje na jednou v zlosti kartami na stůl hodil.

„Přál bych si," pravil poroučeje se, „aby byl mor všechny špatné chlapy zahladil."

Ježek dělal jakoby neslyšel a dopovídal právě jednu ze svých pověstí o lupičství a žhářství Francouzů, odvolávaje se při tom na starého měšťana.

„Zeptejte se jen pana Landy, mám-li pravdu. On měl v dřívějších letech příležitost několik těch panáčků seznat."

„Vezmi si vás čert," zvolal měšťan rozjitřením celý zardělý, „i se všemi Francouzi, kteří ostatně přece ještě jsou mně milejší než takový poněmčilý Čech, a co se lupičství a žhářství týče, toť musíme považit, že byli v nepřátelské zemi,

a podívejte se jen na Uhry, ti přišli co naši ochranci a berou a pálí více než naši nepřátelé!“

Při tom sundal s hřebíku kožich a třírohý klobouk, dal dobrou noc a rychle se odtud odebral. Blažej zůstal s Ambrožem ještě u stolu; také u druhého stolu, kde Ježek svou řeč pořáde byl vedl, společnost v hovoru se pozdržela, až konečně odbila desátá hodina, a podle zákona vypudila všechny hosti z krčmy.

Venku bylo pusto a velmi chladno, sníh bořil se pod těžkým krokem starého měšťana, kterýžto kožich vždy více na sebe přitahoval. Zlobil se uvnitř na to, co se bylo přihodilo.

Aby se dostal na zelený trh, kde uprostřed jeho dům stál, musel z podloubí vyjít; právě to chtěl učinit, když tu najednou zahalená osoba cestu mu zastoupila. Starý měšťan zaražen, zvolal: Pán bůh mě opatruj!“

„Ano,“ opakovala neznámá osoba, „opatruj vás bůh i váš dům, drahý milostivý pane Lando —“

„Fi, ty chlape židovský,“ zvolal Landa rozhorlen a vyplivl — „jak mě ten dareba polekal.“

„Pst! milostivý pane,“ vskočil mu žid poděšen a šeptaje do řeči; „vy mě znáte, nač tedy ten křik k vůli ubohému židovi. Já vás již velmi dlouho znám i vaše předobré srdce, mám vám něco odevzdat od někoho, jejž dobře znáte a jejž máte rád.“

„Taškáři,“ řekl Landa, „koho pak znám, jejž ty také znáš? Já znám jen poctivé lidi —“

„Já jsem také poctivý člověk, milý pane, jistotně, sice bych se nočního času do Hory nebyl odvážil, kde se na žida číhá, jako na divokého vlka,“ pravil žid chraplavým hlasem a vytáhl papír.

„Ano,“ prohodil měšťan, „proto že jste taškáři, nesmíte do stříbrného horního města.“

Žid se potichu zachechtal. „Ať jsem trestán na těle i na statku," šeptal Landovi. „Stříbro, kde je stříbro? V kapsách měšťanů, jinde nikde. Ach, pane, my bychom mohli spolu lecos vydělat."

„Nech těch výkladů; dej sem, co máš, a mluv, od koho to je." I sáhl po papíru, jejžto mu žid podával.

„Od koho to je?" odvětil žid po tichu. „Je to od jistého hodného mladého pána, jejž dobře znáte — a teď mějte se dobře a neříkejte, že jsem vám to psaní přinesl. Dal jsem své slovo tomu pánu, jenž se nás ujal v Praze, když nás Francouzové pro starou Rebekku chtěli dát pověsit."

„To by ti, Abrahame, nebyli udělali křivdu," pravil se smíchem starý měšťan a ubíral se rychlým krokem do svého příbytku. Žid chvíli pohlížel za odcházejícím měšťanem, a zahaliv si pláštěm obličej, aby poznán nebyl, kráčel směle ulicí k svatému Jakubu, až zmizel v jedné z úzkých ulic.

II.

Starý měšťan Landa ztrávil velmi nepokojnou noc. Když ráno vstoupil do světnice, kde se svou dcerou obyčejně snídával, zděsila se Marie bledé tváře otce svého a dotírala naň otázkami po příčině churavosti. Landa hleděl dívku upokojit; poručil, aby mu dala uchystati jeho nejlepší šaty, že hned po snídaní musí odejít.

Bylo jasné, ale velmi chladné lednové jitro, když skrze malou gotickou branku na silnici do Nových dvorů vedoucí se dal.

Pavel Landa byl potomek bohatého, všeobecně váženého rudokupce Kutnohorského. Bohatství svých předků však naskrze nezdědil, neboť babička

jeho Eliška Landová, byla r. 1513 velikou část svého jmění, totiž 1800 kusů dukátů v hotovosti, pak několik zlatých a stříbrných monstrancí a kalichů, bohaté mešní oděvy a jiné klenoty kostelu sv. Barbory odkázala. Dědicům ovšem zbylo ještě hezké jmění, to však v náboženských nepokojích XVI. a XVII. století a v třicítileté válce se ztenčilo. Poněvadž pak kutnohorské rudnictví vždy více klesalo a město pod Ferdinandem II. a III. dosti zchudlo, stalo se, že i měšťan Landa na počátku nebyl příliš zámožný a teprv během časův šťastnými špekulacemi tak si pomohl, že za boháče považován byl. Landovi bylo již 72 let, ale byl ještě při síle a zdraví. Dnešní jeho oblek, ukrytý velikým, pravou ruskou kožešinou podšitým pláštěm, byl tmavohnědý aksamitový řásnatý kabát, krátké spodky tétéž látky s granátovými přeskami, černé střevíce, na nichž silně pozlacené, granáty ozdobené přesky upevněny byly. Měl podlouhlou vlásenku, na níž malý třírohý klobouk seděl, šátek bílý jak padlý sníh, byl nad míru pečlivě složen; bílý, řásnatý a prolamovaný náprsník vystupoval z velké, bílé atlasové vesty, v níž zlaté a barevné květy hedbávím vyšity byly. Nesmíme zapomenouti na dlouhý, silný zlatý řetěz, a na veliké kapesní hodinky v dvojím pouzdře.

Landa ubíral se zrychleným krokem do brány městce Nových Dvorů.

Vyhnuv se hlavnímu vchodu, kráčel vraty dolejšího sloupení do zámeckého nádvoří. S rozkoší patřil na pěkný, kaštanovými stromořadími okrášlený městec, jejž na severovýchodě bašta, v pruských válkách povstalá se svodnicemi obklopovala. Za chvíli následoval starého barona V* do jeho příbytku. Pokoj, do něhož vstoupili byl velmi tmavý; stěny byly vyduženy hnědými dubo-

vými deskami, vyzlacený strop byl ozdoben bílou stukaturou a uprostřed nacházel se obraz na obmítce, představující únos Evropy.

Baron vlekl se k lenošce, potažené vypustlým aksamitem a těžce vzdychaje na ni sklesl. Starý měšťan, odloživ svůj svrchník a hůl, útrpně pohlížel na něho.

Baron ležel bez pohnutí v lenošce, zakrývaje si tvář rukama; prsa se mu vysoko dmula. Tak uplynulo několik minut, než starý měšťan se zpamatoval.

„Pane barone," započal konečně rozmluvu Landa, stoje vedle lenošky baronovy, „přicházím v důležité záležitosti, jež se vás týká." I umlkl čekaje na znamení, jestliže jej baron poslouchá. Že však baron ve svém mlčení trval, pokračoval starý měšťan dále: „Včera večer dostal jsem důležité psaní — od pana Jiřího."

Baron sebou trhl a rukou zabraňoval další řeč.

„Jest mi velice líto, pane barone," pravil Landa, „že jsem vaši nelibost tímto jmenem vzbudil, ale tu jest ono psaní, přečtěte si je."

„Nechci, nechci ničeho slyšeti o tomto proklatci!" křičel baron, rukou psaní prudce odstrkuje. „Nechci!" A hluboce vzdechl.

„Pane barone," pravil hlasem, v němž vřelé účastenství se jevilo, „nejedná se v něm o pošetilostech ohnivého mladíka, za něž již dosti musel pykati, ale o život vašeho syna, o čest vašeho jmena."

„Pošetilosti!" zvolal baron. „Mé staré šlechtictví a můj starý znak poskvrnil, lehkověrného dobrého otce tak zarmoutil, může-liž pak býti ještě něco horšího? — Život? Jmeno? Proklatec ten nemá žádného již jmena; místo aby se byl s lítostí mně k nohoum vrhnul, kul velezrádu a ..."

„Mýlíte se, pane barone,“ zvolal starý měšťan „tu čtěte to psaní, jež sám pan Jiří psal.“

Zlostně odstrčil otec psaní od sebe, a vyskočiv vyndal ze svého psacího stolku jiné psaní, jež měšťanovi hodil. Na to počal stenaje jako šílený po pokoji běhat.

Landa zvedl pohozený papír a s poděšením četl:

„Milý příteli!

Spolehaje se na Tvou mlčelivost, dávám Ti na vědomí, že Tvůj syn za přítomnosti nepřítele v naší zemi dvojího zločinu a velezrády se dopustiv již před několika dny potají zatknut byl; vrhni se milostivé královně k nohám, snad že se k milosti nakloní; ale spěš, neboť jinak je vše ztraceno.

Tvůj přítel

Štěpán hrabě K.“

Po celém těle se chvěje, započal Landa třesoucím se hlasem: „O jestliže to pravda, tedy pospěšte do Vídně, vrhněte se velkoduché královně k nohám a zachraňte syna svého.“

Baron zvolna a hrdě zvedl se ze sedadla; a upřev oči pevně na přímluvčího syna svého, pravil: „Ne, ať padne za oběť.“

Měšťan poděšen sprásknul ruce.

„Po čtyři sta let,“ pokračoval baron s nucenou chladností, „byl můj rod vždy královskému domu věren. Děkuji bohu, že tento — ten, že on . . .“ Nevěděl v tom okamžení, jak by svého zavrženého syna pojmenoval. „Děkuji bohu, že se hříchu velezrády teprv dopustil, když moje jmeno již mu nepřináleželo.“

„Vy nemůžete svého syna nechat usmrtit, ne, ne.“

Baron naň opovržlivě pohledl a odvětil: „Vy jste měšťan, což pak vy víte, mnoho-li šlechtic zákonům cti je povinován!“

„Bohu díky,“ odpověděl vřele Landa, „že mně moje měšťanství neukládá povinnost, abych zapíral svou otcovskou lásku.“

Baron ani slovem neodpověděl, jen rukou pokynul a zlehka se uklonil, dávaje na jevo, že chce z pokoje odejít.

Landa odebral se rychle z pokoje a ze zámku a teprv potom si volně oddechl, když se na cestě mezi Novými Dvory a Sedlicemi octnul.

„Nejsem-li přece jen pošetilec,“ pravil v rozhorlení sám k sobě, „že jsem chtěl toho nadutého, necitelného blázna zase šťastným otcem učinit! Co mě mohlo jen k tomu ponoukat, abych do té historie se pletl? Jak ten blázen je nadutý; ale teprv od nedávna — před třicíti lety — to býval vlídnější, to býval každou chvíli u mne, a já musel vypomahati — inu ovšem, tehdáž potřeboval peněz a já mu je vždy opatřoval. Je mi jen toho ubohého hocha, Jiříka, líto. Kdoby si byl pomyslil, že by se něčeho tak špatného kdy mohl dopustit — zradil vlast, mé milé Čechy! — Ve svém listu ovšem mi píše: „Nevěřte nic, ať o mně cokoliv se mluví.“ — Zastavil se a do čela se uhodil; „pro tu historii zapomněl jsem s tajemníkem baronovým promluviti o penězích, které mi pan baron dlužen je; ale zejtra mu budu hned psát. Své peníze potřebuji teď pro Marinku. Když pan baron tak opovržlivě o měšťanech může mluvit, nepotřebuje jejich peníze.“

V takových a podobných samomluvách přišel až k Malínskému mostu.

Slunce dnes tak jasně zářilo a osněženou krajinu ozlacovalo, že Landa se neubíral cestou

nejkratší do Hory Kutné, ale dal se po levé straně potoka, aby se delší čas svými myšlenkami obírati mohl. „I u kozla, což pak tu děláš?“ zvolal s podivením, zhlédnuv člověka, kterýžto najednou z potoka vystoupil a na něho se šklebil.

Byla to děsná postava, jíž jiný každý by se byl zhrozil. Prostřední velikosti, kostnatá, nad míru zažloutlá, vyzáblá, s velikým zkřiveným nosem, malýma černýma očima jiskříc. K tomu byl tento muž proti tehdejšímu způsobu hustě zarostlý; oblek jeho byl zašlého již kroje, a celý zašpiněný. Podivná tato figura pozdravila Landu kývnutím hlavy a položila prst na ústa, jakoby mu k mlčení radila.

„Bláznivý chlape,“ odvětil v smíchu měšťan, „proč bych měl mlčet, když mohu mluvit, což ty ovšem nemůžeš. Na to se ho ptal v posuňkách, co tu dělá v tom sněhu a není-li mu zima. Němý ani posuňkem neodpověděv, vážně vzal měšťana za ruku a vedl ho několik kroků blíže na samý pokraj potoka, v němž se té samé chvíle druhá hlava objevovala.

Landa, jakkoliv o poctivosti němého dostatečně byl přesvědčen, přece sebou trhl, spatřiv, že hlava u jeho nohou se vyzdvihovala. Netrvalo dlouho, a osoba tato již úplně na břeh byla vylezla a postavila se před měšťana, podivením ustrnulého.

„Světice boží!“ zvolal tento v svém překvapení, a rychle připojil: „Co pak tu děláte, v této krajině, co byste měl již přes hory a doly do Bavor utíkat?“ Při tom držel cizincovu studenou, třesoucí se ruku ve svých dlaních.

Mladý muž tisknul ruku přívětivého starce a odpověděl jemným, smutným hlasem: „Víte,

dobrý Lando, proč tu jsem, co mě zde poutá; nemohu odsud.“

„Musíte odsud,“ odvětil měšťan, „nemáte-li o svůj mladý život na popravišti přijít. A jak zimou se třesete, ubohý pane. Pro boha, co si počneme? Dlouho-li pak jste tu v tom sněhu? Snad jste také již kolik hodin nic nejedl?“

Mladík se usmál a pravil: „Po dva dni neměl jsem nic v ústech kromě trochu sněhové vody. Tu dole vězím již od včerejšího večera; vyť jste přece dostal mé psaní od žida?“ ptal se rychleji.

„Ano, ubohý barone, to jsem obdržel; ale srdce mi pukne, když se tu na vás tak dívám.“

„Nebudu vás zdržovat, dobrý příteli, i nechci, abyste pro mne do nějakého nebezpečenství upadl, povězte mně jen, jest ona na živě, a kde je? Vypátral jste, kde se nyní zdržuje? O mluvte, a vraťte mi život.“

„Nešťastníku, já vám život vrátit? Kdyby vás v této zemi dopadli, jste ztracen. Nechte ji tam, kde žije, jestliže žije,“ přidal smutněji — kdož to ví! Všechno mé namáhání a pátrání bylo marno, ani nejmenší stopy jsem se nedopátral; neboť tu přišli ti zběsilí Prušáci do země, a nepatrná stopa, již jsem tehdá měl, se ztratila.“

„Žádné stopy,“ zvolal mladík. „On ji zavraždil a já . . .“ Při tom se prudce zachytil o vrbu, aby neklesl. Němý a stařec přiskočili mu k pomoci.

Mladík se trochu zotavil a tiskna měšťanovi ruku pravil: „Nechci vás do rozpaků přiváděti, dobrý příteli mé mladosti a mého bývalého štěstí, s bohem!“

„Tisíc čertů,“ rozzlobil se nyní stařec, „co pak vám to napadá, zbláznil jste se, anebo ne-

víte, s kým mluvíte? Mne do rozpaků přivésti, inu to je pravda — jeť to zlá věc, neboť jsem starý, pokojný člověk, jemuž jeho volnost je milá; ale proto přece žádného přítele v nouzi neopustím. I totě prokletá zima, teď ji teprv v nohou cítím. Já vás neopustím, a v takovém stavu již docela ne. Ale viděl byste, že by vám jen škodilo a mně nic neprospělo, kdybych vás chtěl za dne do svého domu uvésti. Vyť znáte ten domeček dole u pachu, kde můj čeledín Matěj bydlí?"

„Býval jsem tam častěji v šťastnějších dobách života svého."

„Nu tedy tam jděte, takhle k večeru, a zůstaňte tam. Matěj je věrný a mlčelivý; já hned k němu půjdu, musí vám také nějaký teplý oděv sem přinést a na tu chvíli, co ještě tady musíte ukryt zůstati, také trochu vína na posilněnou. Tedy honem dolů, aby vás nikdo neviděl, hned tu bude pomoc; v teplém pokoji pak se to dá lépe pohovořit, a já vám mnoho, mnoho mám co vypravovat. Zatím s Bohem! — Buďte aspoň jednou ve svém životě poslušným, tu dejte mi na to ruku."

Mladík podal mu ji s povzdechem, i chystal se zase do svého předešlého úkrytu sestoupiti. Tomu však němý vší silou na odpor se stavěl. Koulel očima a v povětří kolem sebe máchal rukama. Měšťan dal mu posuňky na srozuměnou, aby žádnému o přítomnosti mladého muže neříkal. Němý položil levý ukazovatel na ústa, pravou ruku pak na srdce, dokládaje takto svou mlčelivost.

„Dobře," pravil starý měšťan, „ten chuďas je chytrý, to vím, a věrný též, půjde semnou až na onen vršek, tam může čekat, a já pošlu Matěje s vínem.

Dal ještě jednou mladíkovi napomenutí, aby byl velmi opatrný, a ubíral se s něm pryč. Mladík pak ihned zmizel za bezlistým vrbovím.

Landa se několikráte ohlídl, vše bylo pusto a jen po silnici jednotlivé cestovníky bylo lze spatřiti. Starostí maje srdce přeplněné a na všech oudech se třesa, klusal čile dále, buď rozkládaje němému jeho úlohu, aneb v samomluvu se zabíraje.

Ačkoliv rozmluva s uprchlíkem ani čtvrt hodiny netrvala, přece počal kašlati. Marie, jeho dceruška, byla tím nemálo poděšena, ale otec ji upokojoval i přikázal jí, aby sama zadní pokoj v druhém poschodí vyčistila a vytopila, žádnému ani nejmenším se nezmiňujíc; dostanou prý hosta, jejž po nějaký čas u sebe přechovají.

Marie se tomu z počátku velmi divila, ale přísný rozkaz a podotknutí, že se dnes ještě vše doví, všechny zvědavé otázky potlačily.

Ostatek dne starý Landa ztrávil velmi nepokojně; stále pokašlával. Marie strachovala se velmi o zdraví otcovo, neboť tato rozčilenost, jejíž příčinu sobě vysvětliti nemohla, zdála se jí předchůdcem nějaké nemoci. Večer se přiblížil, a s ním i nepokoj starcův se zvětšil.

Aby všechno podezření od sebe odvrátil, umínil si navzdor svému kašli do hostince jíti. Však přítomní přátelé domlouvali mu, aby domů šel a v teplé posteli si ulehčiti hleděl.

Ředitel kůru chtěl jej doprovodit domů, však Landa jeho nabídnutí nepřijal, a pospíchal nyní domů, aby hosta uvítati mohl.

Sotva že vstoupil do podloubí, spatřil v temnotě dva muže, jižto v stejném směru s ním k jeho domu zaměřili.

„Jsi to, Matěji?“ Otázaný přisvědčil, a nyní vklouzli všickni tři do tmavého průjezdu a ubírali se po schodech nahoru.

III.

Za Čáslavskou branou v Horách Kutných táhnou se skoro až k Čáslavské silnici nesčíslné truskovaté pahrbky; krajina jest pustá a nepřívětivá, vlnité pahrbky truskovaté jen řídkou travou porostlé; není tu ani domku, ani chalupy; jen v pravo k Malínu otvírá se vyhlídka. V levo zvedá se stříbřitá hora Kaňk s třemi chlumy; velkotvárný klášter Sedlecký překrásný působí dojem. — V tomto však počasí bylo vše hluboce v sněhu zahrabáno, pouze silnice šlapějemi byla naznačena.

Po této cestě ubírali se nyní dva mužové pohříženi v tajemném hovoru. Oba byli zahaleni v pláště kožešinou podšité. Jednoho již známe, jeť to žid, dodatel tajemného psaní Landovi, druhý je Novo-Dvorského barona tajemník.

„Nuž, Abrahame,“ pravil hlasitěji tajemník, „jsi srozuměn?“

Žid pokrčil ramenama a odvětil zvolna: „Milostivý pane, když tak mnoho žádáte, nemohu věru ničeho na to podati; neviděl jsem ještě to stříbro, neviděl jsem ještě tu tureckou pšenici, nemohu kupovat zajíce v pytli, a také ostatní obilí jsem neviděl a nepřeměřil.“

„Dobře,“ pravil tajemník, „vy židé jste naskrz taškáři; ale poněvadž tys ve svém národě poněkud výminkou, chci s tebou poctivě jednat. Nuže, ty tedy dostaneš pět set měřic žita, rozumíš?“

„Rozumím,“ odvětil žid hlavou kývaje; „ale

aby to nikdo nezpozoroval, sice by bylo veta po nás obou.“

Tajemník potměšile naň pohlídl, což žida více než všechno osvědčování přesvědčilo o zchytralosti jeho průvodčího.

Na to se rozešli; tajemník šel stranou k městu, žid vybočil v levo na kratší pěšinku k Čáslavi.

„Řádný to ničema, baron by jej měl dát pověsit, a pak by zajisté ročně několik tisíc přispořil. — Ale co je mně do toho, já chci být také živ.“

Tajemník plížil se shrben po přimrzlém sněhu. Tisíceré myšlénky křížily se jeho mozkem. Brzo se usmíval zpomínaje na výnosný výděleček, jenž mu z ošizení jeho pána vyplýval, brzo ale zase se zasmušil, když si pomyslil, že by se mu obmyšlený podnik nezdařil. Znenáhla pak zvláštní myšlénky naplňovaly jeho duši; koulelt očima a stenal, krok jeho pak se urychloval.

Plížil se předměstím uhelného trhu, vybočil do uličky táhnoucí se podél prudké říčky, vůbec Pach jmenované, kteráž se dříve Vrchlice nazývala. Ješto nové mlýny právě ze staré puchérny se stavěly, musel proklínaje, přelízat přes stavivo; na to kráčel po malém pahrbku a octnul se na hořejším Pachu. Odtud spěchal rychle podél nekrytého vedovodu, děkoval na pozdravování horníků a měšťanů, jižto šli do kaven (hornických chalup) ležících na rovině okolo kostela sv. Petra a Pavla, a konečně po půl hodině octnul se v malebném tavírnickém údolí. Za časů bohatého výtěžku stály tu četné puchérny a šmelcovny; ale v tuto dobu hvězda Kutné Hory již byla zašla; pro nedostatek uhlí a skrovný výtěžek Tourského couku muselo se mnoho puchéren a hutních pecí uzavříti. Naproti takové uzavřené peci stál dům

hutmistra, dům šmelcmistra a domy několika hutníkův.

Tajemník zaklepal na dům tavního mistra. Dívka mu otevřela, a dověděv se, že pán doma, Krtek vstoupil do pokoje.

Tavní mistr, starý, šedivý muž, při vstoupení Krtkově patrně se zarazil. Tajemník to zpozoroval, a úsměšně se ušklíbl.

Beze všech okolků přitáhl si stolici a pravil zhurta k dívce, kteráž v pokoji pracovala, aby odešla ze světnice. Dívka polekaná uposlechla a okamžitě zmizela.

Stařec, jenž tajemníka velice se bál, neopřel se tomu.

„Plichto, víte," přetrhl tajemník mlčení, „proč přicházím." Stařec hluboce vzdychl a mlčel.

„Když to tak dobře víte, jako já, tedy za pravte ten dluh," pokračoval tajemník hrubým hlasem.

„Pane tajemníku," pravil stařec, „časy jsou zlé, příjem nad míru skrovný, služné ani nestačí na . . ."

„I což pak mně do toho," přetrhl mu tajemník další řeč; „máte-li příjmy čili nic, zaplaťte, nebo vás dám zavřít a vaše věci zabavit."

„Dělejte, co se vám líbí," pravil určitě Plichta; „já platit nemohu!"

Tajemník si umínil ještě nějakou chvíli jej postrašovat, než přistoupí k vlastnímu účelu své návštěvy.

„Jak chcete," počal zase zhruba; „to si myslím, dobře se hejří na cizí outraty, čtyři léta jste již dlužen a neplatíte ani ouroky . . ."

„Počkejte aspoň ještě dva kvartály, vždyť pan baron to nepotřebuje."

„Nu, nu,“ pravil Krtek o něco přívětivěji, „jen si hned nezoufejte! Vy že byste neměl peněz? A potřebujete jen lžicí nabrat, a máte ryzí stříbro.“

Stařec neodpovídal.

„Udělejme to zase jako před čtyřmi lety,“ pokračoval Krtek potichu; „potom můžete mít zase obilí z naší stodoly, a třebas i pár zlatých, a bude-li to tolik obnášet, tedy také něco od dluhu odrazíme.“

Stařec ještě mlčel.

„Ale musíte si popílit, Plichto, neboť nemáme již velké obilní zásoby, a snadno by mohl přijíti nějaký kupec; musíte přijít nejdéle za dva dni. Je to překrásné obilíčko, a hrášek a čočka tak pěkné. Ale nechci na vás dotírat, rozvažte si to, pojďte se mnou do šmelcovny, rád vidím ten bílý kov, jak v kotlíku plave, pojďte na čerstvé povětří.“

„Jste pravý učiněný ďábel,“ pravil Plichta v rozčilení; „ale kdo začal, musí dokonat. Pojďte.“

Oba dali se na cestu, podél zamrzlého potoku až k poslední puchérně a šmelcovně. Vrchlice čili prudký Pach, překlenuta mostem dvěma oblouky, deře se tuto úzkým údolím přes kameny a kusy skal, v levo a pravo stojí na březích vysoké olše a vrby. Levý břeh je vysoký a skalnatý, pravý však teprv dáleji strmým se stává. Zde stála šmelcovna, k níž oba v horlivé rozmluvě pohříženi docházeli; již zdaleka bylo slyšeti hřmot stoup; z vysokých komínů vystupovaly černé sloupy dýmu, jichžto drobounká usedlina vše kolkolem pokrývala sazemi.

Vstoupili do vysoko klenutých, zcela umourovaných kobek; v pravo a levo nalezaly se výhně, kde ve velikých měděných kotlích stříbro se rozpouštělo. Ježto zvenčí žádné světlo tam nevni-

kalo, klenba byla děsně osvětlena pouze odleskem plamenů z pecí; zcela černí učazení mužové plížili se sem a tam co podzemní skřítkové, jižto kovy zhotovují a je hlídají. Jednotvárný tlukot a hřmot stoup chvílemi byl přetrhován zpěvem hutníků a uhlířiků. Dohledači s velikou ochotou pobíhali sem tam, aby aspoň na oko své povinnosti dostáli. Zvolna kráčeli Plichta a Krtek tímto děsným prostranstvím.

Plichta dával rozkazy, tajemník opatrně a pátravě se ohlížel, jakoby někoho hledal. Na konci klenby konečně zhlídl hledanou osobu. Pohlednul na ni pevně a tázavým zrakem; hutník opětoval tento pohled a kývnuv hlavou, kradmo okázal na zem. Tajemník porozuměl tomuto posuňku velmi dobře, neboť jeho pohled utkvěl s libostí na místečku hutníkem naznačeném; na to kývnul hlavou a dělal oběma rukama znamení pití. Hutník zčerstva sklopil oči, když šmelcmistr k němu přistoupil a něco se ho tázal.

„Ten chlap neumí ani pět počítat," podotkl Plichta tajemníkovi.

„To také nemusí umět, jen když rozumí své práci," odvětil tajemník.

Jelikož Krtek účelu své návštěvy v tavírně ku své spokojenosti byl dosáhl, poroučel se nyní tavnímu mistru, upomínaje ho ještě jednou na učiněný návrh, hutníku pak s chvatným, významným pohledem.

Hltavě ssál v sebe zimní, ostrý vzduch, když z tmavé klenby na jasné, zlaté světlo sluneční zase vstoupil. Zahaliv se z těsna do pláště, ubíral se spěšně k domovu.

IV.

Bylo as deset hodin večer, když tajemník nabil své dvě velké husarské bambitky, vzal je k sobě, odvázal jednoho z velkých hafanů, již na dvoře v noci zámek střežili, a hodiv mu silný provaz okolo krku, kráčel takto ozbrojen a doprovázen zahradou zámeckou. Zahrada tato byla ozdobena dle francouzské mody několikerým stromořadím okleštěných kaštanů a přistříhanými tisovými ploty. Na konci hlavního stromořadí stál pavillon. K němu blížil se tajemník. Pravá ruka pevně zpočívala na kohoutku bambitky, levou pak křečovitě držel za provaz předbíhajícího psa. Měsíc jasně svítil.

Když do klenuté otevřené kobky pavillonu vstoupil, tajemník vytáhl klíč a otevřel dvéře vedoucí do prostranního pokoje.

„Buď pokojný, Moráku," pravil potichu k psovi, který již začínal vrčeti, „buď pokojný, ať ho nezbudíš." Na to vešel do pokoje, noční svítilnou mdle osvětleného. Panovalo tu příjemné teplo, několik stolic, stůl a nebesy opatřená postel byly veškerým nářadím této světnice. Na stole bylo několik talířů a láhev s vodou, na posteli pak se ozývalo hluboké oddychování člověka. Tajemník pátravě kolkolem pohlížel. „Vše je dobře," pomyslil sobě; „talíř je hezky vyprázdněn, tot tedy jedl." Při tom vzav svítilnu plížil se po prstech k posteli a odhrnul opony. V posteli ležela mužská osoba asi dvacítiletá, ale podle tváře byla by se musela považovati nejméně za padesátníka.

Nemocný pokojně ležel. Tajemník starostlivě utajoval dech. „Oh, mé ubohé dítě," pomyslil si. „Nešťastník spí, ačkoliv jeho bdění také nic jiného než spaní. Svlékli ho a dali mu čisté

prádlo, ubožáku, to je vše dobře.“ A spustiv oponu ještě ledacos uspořádal a zase zticha, jak byl přišel, odtud se odebral. Vyšel do zahrady a kráčel po umrzlé pěšince k zahradní zdi, kdež malou brankou do širého pole vstoupil. Ohlížel se nahoru a dolů, zdaliž tu nikdo není.

„Ten ničema nechá mě tak dlouho čekati, již je skoro jedenáct hodin a venku notná zima. Ha — ticho, Moráku, čenicháš člověka?“

Pes začal vrčeti.

Tajemník bambitku pevně v ruce držel. Opíral se zády o dvéře a pohřížil se v přemítání ne příliš příjemné, neboť častěji úryvky divokých řečí z úst se mu draly. Pes položil se na zem, maje oči ostražně upřeny k Hoře Kutné.

Hodiny na svatomartinském kostele bily půl dvanácté. Zdlouhavý děsný zvuk jejich vytrhl tajemníka z trapného přemýšlení.

Již chtěl od dalšího čekání upustiti a domu odejíti, když zdaleka koňský dusot slyšeti se dával.

Tajemník, shýbnuv se, pevnou rukou zadržoval psa.

Koňský dusot utichl, ale brzo na to tajemník uslyšel blížící se chvatné kroky.

„Tu je snad,“ pomyslil si tajemník, a táhna psa za sebou, vešel brankou do zahrady; pak přivřel dvéře, nechaje ruku na závoře.

Kroky ozývaly se již skoro u samých dveří. Tajemník postrčil trochu závoru a lichocením a hrozbami ucpával psovi tlamu.

„Otevřte, otevřte,“ dal se slyšeti příchozí chraplavým, přidušeným hlasem a při tom začal lomcovati brankou.

„Jsi ty to, Jakube?“ ptal se tajemník klíční dírkou.

„Ovšem, ale dělejte zčerstva, sice mě to jízdní strašidlo polapí.“

Těžce si oddychující Jakub octnul se v zahradě a s chvatem opřel se pevně o zahradní dvířka, jakoby někomu vstup zabrániti chtěl.

Na celém těle se třesa, přistrčil tajemník závoru, strčil klíč do dírky a zčerstva uzamknul branku.

„Máš to u sebe?“ ptal se nyní tajemník, také strachovati se počínaje.

„I ovšem že mám ten proklatý plik (sbírané stříbro), tu v pytli; proto právě jsem měl takový strach, neboť jinak ani čerta se nebojím. — Nu, ti bezhlaví jezdci jsou již tu.“ I počal se tak prudce třásti, že na zem sklesl.

V tu chvíli také pes počal zase štěkati, neboť blížící se dusot dvou koní byl vzbudil jeho pozorlivost.

Tajemník za dne bázlivý a pověrečný, nevěděl co počíti, padnuv na kolena, objal okolo krku psa, kterýž pokračoval ve svém děsném vytí.

Koňský dupot ozval se nyní nedaleko dvírek a najednou utichl. Po čtvrt hodině, když již nic slyšeti nebylo a pes vesele se pozvedl, nabyli i oba rekové zase tolik zmužilosti, že se vzchopili a do pavillonu spěchali.

Hutník, vystálým strachem a dlouhou cestou umdlen sklesl na sesli.

Mezi tím tajemník nabyl zase své přirozené drzosti, a jeho pud po výdělku zaplašil všechny ostatní myšlenky.

Podal hutníkovi kořalku, v Kutné Hoře tehdáž zapovězený nápoj. Ten vyprázdnil skleničku jedním douškem a podal ji tajemníku, aby mu ji na novo naplnil.

„Jen nalejte, mám toho po čertech potřebí.“

„Nemluv tak nahlas, mám tu nemocné dítě. A nyní mně řekni, Jakube, co bylo příčinou, že jsi se tak uběhl a mně takové hlouposti namluvil. Kdo pak byli ti jezdci, na něž bych se byl více z blízka podíval, kdyby tvůj pošetilý strach mi to byl nepřekazil?“

„Jen se nedělejte tak zmužilým, pane tajemníku,“ odvětil hutník, „však jste měl tolik, ne-li více strachu co já.“

„Nech toho žvástání, Jakube, a již dej mi stříbro.“

„I pravda,“ odvětil Jakub a škrábal se za ušima.

Tajemník byl jako omráčen, vida, že hutník stříbro najíti nemůže.

„Ničemo!“ zvolal zcela zapomenuv na své nemocné dítě, „ničemo, tys mě ošidil, anebo jsi je ztratil ve svém hloupém strachu před těmi příšernými jezdci.“

„Ne, ne,“ odvětil hutník určitě, „já je pevně držel v pytlíku pod kožichem; zajisté leží někde u dveří, tam jsem upustil.“

Tajemník zastrče bambitky zůstavil Jakuba a psa v pokoji a šel hledati ztracené stříbro.

Stříbro také vskutku našel, a když se vrátil, Jakub svou zmužilostí nemálo se honosil. Plik byl as dvě neb tři hřivny těžký.

„Byl bych vám přinesl více,“ omlouval se Jakub; „ale čert ví, doly nyní vůčihledě chudnou, člověk nemůže s dobrým svědomím mnoho ubrat.“

„Dobře,“ podotkl tajemník, stříbro v ruce potěžkávaje, rychle je pak do šuplíku schoval; „po trošce a častěji jest lépe, než mnoho najednou, kde by tě snadno postihnouti mohli.“

„Pa,“ odvětil zloděj stříbra, jemuž kořalka jazyk byla rozvázala, „postihnout, co vám napadá!

Nikdo nemyslí, že bych já to mohl učinit, neboť jim vypadám příliš hloupý.“ Při tom se samolibě usmíval. „Ale máte tu proklatě horko,“ doložil a nyní teprv sundal chlupatou čepici a hodil ji na stůl; „mají mě za hloupého, proto že mnoho řečí nenadělám. Udělám si jamku do země u výhně — a huš, když to jde, vletí tam plná lžíce pliku, a zemí se zahrabe; pak si to mohou hledat.“ Při tom dal se do hlasitého smíchu.

„Pst, mluv pak tišeji, halamo,“ napomínal tajemník, „ať můj ubohý hoch se nevzbudí.“

„I jděte mi s tím zmetkem,“ odvětil hutník; „proč pak ho neubytujete v pokoji, jako to dělají jiní počestní lidé?“

Tajemník zuřivě se vzchopil a pronikavě po něm okem mrštil. „Pravil jsem ti, Jakube,“ podotkl s názvukem, pokud mu to v tomto rozjitření možno bylo, „že to dítě je nemocné. Ubohý hoch jel na koni, a po hlavě s něho sletěl, a pak zšílel, kousal se do vlastního těla, že jsme ho tuto museli uzavřít — později vždy více ochaboval a nyní již po kolik neděl je beze všeho vědomí, musíme jej svlíkat, krmit a do postele ukládat, nemá již žádné vůle, ani síly.“

„No, vždyť máte ještě více takových zmetkův, což pak na tom sejde, když jeden dodělá.“

„Kdybych tě již ode dávna neznal jako surovce,“ zuřil tajemník, „již bych tě byl Morákem odtud dal vyštvati.“

„Pah, však vy to neuděláte,“ hutník pravil s nesmírným smíchem, „neboť bych vám lebku rozrazil; — vždyť se nemusíte bát,“ dodal, vida, že tajemník po bambitce sahá, „jsem dnes během a kořalkou v nejlepším rozmaru, a pak se mi to lépe líbí na svobodě, než v společnosti Prachenského na radnici.“

Tajemníkem to trhlo, když toto jméno uslyšel. „Ano," pokračoval hutník, „jak jsem slyšel, vezme si jej tyto dny kat do prádla — toho ubohého chlapa, nu což pak tak na mne podivně oči vytřešťujete?" ptal se tajemníka, který vypoulenýma očima a po celém těle se třesa na něho hleděl.

„Mlč, mlč, pošetilý chlape, drž všetečnou hubu svou," pravil tajemník, „sice se ti zle povede."

„Tehdáž, věřte mi, že by Frantu byli hnedle dostali — osel. Jen kdyby nyní hubu držel, až jej kat do železných bot sevře."

Tajemník v největším rozčilení chodil po pokoji a utíral si pot, jenž mu ve velkých krůpějích na čele vyvstával.

„Já již na to myslil, nedalo-li by se Frantovi z té bryndy pomoci, ježto vy jste se všemi znám."

„Ano, ano, máš pravdu," odvětil tajemník. Musím k němu, není pomoci, musím s ním mluvit."

Jakub ještě ledacos žvástal, což kdyby někdo jiný byl zaslechl, snadno by jej bylo mohlo o krk připravit, ale tajemník si toho nevšímal a přemýšlel toliko, jak by jej ze svého pokoje dostal. Z této rozpačitosti mu Jakub sám pomohl; žádal peníze za přinešené stříbro; a když se po nějaké chvíli sjednotili, začal Jakub k odchodu se chystati. Tajemník podal mu láhev se zbytky kořalky napomínal jej, aby se na cestě nikde nepoložil a nezmrznul, a aby jako dosud vše pěkně za zuby držel. Doprovodiv jej pak až k zahradní brance, mlčky se s ním rozloučil.

Tajemník s chvatem vrátil se do svého pokoje, přesvědčiv se, že nemocný syn dosud je na živě, požehnal jej znamením kříže, a uzamknuv

pavilon ubíral se do svého bytu, aby mamon bezpečně ukryl.

Vedle jeho ložnice byla malá komnata. V té nad klekátkem visel veliký kříž, u něhož děti večer modlívati se musely.

Krtek uzavřel opatrně oboje dvéře, z nichž jedny vedly do chodby, druhé do pokojů jeho rodinou obývaných; dohledl, jsou-li okenice dobře uzavřeny, a zdaž veliká železná závora a železný sochor před prolomením dostatečné ochrany poskytují; a když takto vše uspořádal a se přesvědčil, že pod postelí nikdo ukryt není, odhodlal se konečně, ukradené stříbro do skrýše uložiti.

K tomuto účelu vyndal z psacího stolku dva klíče, a stisknuv na stěně naproti kříži se nalezající malou desku, přivedl strojbu v běh. Najednou bylo slyšeti řinčení řetězu, a kříž zvolna se ku předu skláněl, až v dalším padání řetězem zadržen byl. Na to otevřel malý zámek a vytáhl za křížem skrytý šuplík. S libostí pak pohlížel do dutiny hezky široké a dlouhé, v níž závitky stříbra a zlata těsně na sobě uloženy byly, a pravil, své nejtajnější myšlénky tlumoče:

„O pojď sem, stříbřičko, jen se hezky polož vedle ostatního, dlouho tu beztoho nezůstaneš, však tě brzy zase u žida za ryzé zlato vyměním.“ A uloživ stříbro k ostatnímu pokladu, kříž do dřívějšího postavení zvedl.

Pak na těle i na duchu zemdlený sedl si do lenošky. Oči maje na obraz lásky upřeny, pocitoval všechna muka zlého svědomí, nechtěl a nemohl se vzchopit aneb očí odvrátit; zdálo se mu, jakoby skutečná krev z ran ukřižovaného spasitele řinula, jakoby umučený v bolestech svých se chvěl a přivřená víčka pozvedal, strhaným svým zrakem ještě jednou naň pohlednouti chtěje. Vše

kolem začalo se s Krtkem točiti, vlasy se mu ježily a studený pot mu vyvstával na čele; v uších mu hučelo a vřeštělo. Tu najednou bylo slyšeti silné udeření na přízemní okenice. Nenadálé toto udeření zbavilo jej úplně všeho smyslu, tak že vyskočiv, hned na to jako bez sebe na zem sklesl. Udeření do oken několikrát se opakovalo.

V.

Vraťme se k starému Landovi, jenž svého hosta, propustiv průvodčího, zavedl do pokoje pro něho určeného. Zde panovalo příjemné teplo, a cizinec sobě zlehka oddechl, když od Landy se dověděl, že tuto světnici tak dlouho za svou vlastní považovati může, pokud okolnostmi k tomu bude nucen.

„A teď, milý příteli, hleďte si svého pohodlí; však musíte být velice opatrný.“

Mladý uprchlec mezitím se usadil, a upřeným zrakem hleděl před sebe. V bytosti jeho spočívalo cosi, jež každého proň zaujalo. Čelo jeho mělo na sobě pečeť hluboké přímomyslnosti, obličej byl tmavé pleti beze všeho nádechu červenosti a velmi vpadlý, čehož, jak se sám přiznal, zármutek a nedůstatek všeho druhu byly příčinou. Šat, jenž lepotvárné tělo pokrýval, byl velmi nuzný a z rozličných osob sebraný. Měl na sobě selskou plátěnou halenu a pod ní roztrhaný, vybledlý a otřený aksamitový kabát, na němž dříve bezpochyby prýmy bývaly, neboť nitky dosud všude na pokraji visely. I ostatní jeho oděv byl smíšenina selských šatů a rozedraných zbytků bývalé elegance. Landa při pohledu na toto vystrojení nemohl svou útrpnost déle potlačiti.

„O, mladý pane," zvolal bezděčně s názvukem nejhlubší útrpnosti, „vy, dědic —"

Jiří se hořce pousmál. „Dědic!" opakoval, a po chvíli pravil k pohnutému Landovi: „Zapuďte všechen zármutek, ponořte jej do proudu zapomenutí, jako já učinil se svým blahem a jmenem. A nyní mi řekněte, kde ona dlí, pro niž jsem vše obětoval, kde dlí moje Baruška?"

Stařec zápasil o odpověď. Konečně pokrčil ramenoma a odvětil s pohnutím: „Moje pátrání bylo marné. Vše, co jsem se dověděl, jest, že po několik neděl v šílenosti zuřila, pak se trochu utišila a stala se mírnější. Tu najednou zmizela; na to přišli Prušáci, a bylo všemu konec."

„Ale vždyť válka věčně netrvala? co potom?" vyrazil ze sebe prudce mladík.

„I potom jsem věrně vyplnil svůj slib; jel jsem tam — a nalezl spáleniště, od této doby všechna stopa se ztratila."

„Oh, já jsem k neštěstí zrozen!" zvolal Jiří a rukama lomil. „Díky vám, drahý příteli, důvěrníče mých strastí, díky vám za vaše namáhání; dovolte, abych dnes vašeho pohostinství užil; zejtra pak opustím váš dům."

„Zpamatujte se, pane!" zvolal Landa. „Co vám přichází na mysl? Kam pak chcete jíti? Chcete se snad nechat stít?"

„Již jsem vám řekl, že musí zůstat všechno zatajeno; jsouť v tom zapleteny osoby, jež jmenovati nemohu a nechci, nemám-li je v nebezpečí uvrhnouti; a to neudělám, ačkoli bych tím sobě volnost, bohatství, ba i skvělé postavení získati mohl. Pročež, jsem-li vám milý, pomlčme o tom: neboť tajemství toto mně samému nepřináleží. Kdyby se mne samého týkalo," připojil zamyšlen a smutným hlasem, „toť bych v nynějších svých

okolnostech nejraději sám k soudu se dostavil.“ — Na to ztrápenou hlavu o ruku opíral.

Starý měšťan s rostoucí pozorností a tichou radostí poslouchal, pak Jiřímu padl okolo krku, s jásotem volaje: „Ty tedy nejsi zrádce vlasti pane, ty jím nejsi? Nepřísahal jsi věrnost uchvatiteli země? nezradils české srdce, naši Prahu, nepřátelům. Za své přátele trpíš, dobrý hochu! Já to vždy říkával, jak jsem tě na svých kolenou tam v zámku kolébával, že z tebe bude pravý šlechtic, že své vlasti věren zůstaneš. Nuž, pane Jiří — teď hezky si odpočiňte po všech svých strastech, spěte pokojně, sem nepřijde žádný zrádce, za to ručí starý Landa.“

Při tom si radostně mnul ruce a popošel několikráte po světnici, než se zase zastavil, řka: „Přál bych si, abyste měl své věci po ruce, neboť váš oblek příliš pěkně nevypadá.“ Na to mu dal své prádlo a některé ze svých šatů. „Přes noc snad mi napadne, jakbych vám zaopatřil nový oblek, aby to nedělalo povyku.“

Jiří oblekl se do Landova oděvu; rozumí se, že mu bylo všechno velké a široké, a starý Landa nemohl se zdržeti úsměchu, když mladého barona spatřil ve svých šatech. Na to mu zdělil, že svou Marii v jejich tajemství zasvětil; ačkoliv prý ženštinám nikdy nic nesvěřuje, za svou dceru že duší a tělem ručí.

Když takto ještě mezi sebou rozmlouvali, přišla jeho dcera s večeří. —

Marie byla tak opatrna, že nechtěla rozčileným zpomínkám Jiřího příliš volného průchodu dát; pročež v brzce se odstranila.

Landa dal přinésti láhev dobrého Žernoseckého, což jen při zvláštních příležitostech činíval.

„Byl bych vám dal vína Kutnohorského, ale je příliš sladké pro mužský žaludek," zněla jeho omluva.

Když Jiří se posilnil a trochu rozjařil, ptal se ho Landa, na jaký způsob se byl sešel s němým.

Jiří mu to vysvětlil. Aby totiž na svém útěku z Prahy se žádným známým se nesetkal, a Hoře Kutné se vyhnul, dal se cestou přes Kolín odtud šel do lesa Kačiny, kdež přenocoval. Na úsvitě se ubíral do Ronova, odkudž do Hory Kutné zamýšlel posla odeslati. Na cestě do Ronova ale setkal se s němým, který jej hned poznal a svými posuňky nesmírnou radost na jevo dával. Ačkoliv toto setkání Jiřímu nebylo milé, rozvážil si, že němý, povděčen za prokázaná mu dobrodiní již kolikráte oddanost svou mu byl osvědčil, a pak že každý jeho řeči posuňkové neporozumí. Umínil si tedy, že ho k svému poselství užije, do Ronova nepůjde, raději v okolí Kutné Hory na některém bezpečném místě na odpověď počká. To také vskutku učinil, a vyvolil si za úkryt rýhu potoční, poněvadž v zimě málo kdo tudy se ubírá.

Němý byl v Hoře Kutné znám jako prohnaný chlapík; každý jej rád k posilkám bral, poněvadž na jeho poctivost, věrnost a obratnost spolehnouti se mohl.

Jak Marie dotvrdila, byl němý to samé dopoledne v Landově domě, a chtěl starého měšťana viděti; ale když se mu dalo na srozuměnou, že tento do Nových Dvorů odešel, hned se odebral nedaje se zdržeti ani nejmilejším svým nápojem kávou.

V krátkosti zdělil Jiřímu, jak jeho posilka vypadla, i odhodlal se jíti k Novým Dvorům, aby tam na měšťana čekal; ale když jej z daleka k po-

toku blížiti se viděl, tu jak víme jemu v cestu se postavil.

Po tomto vysvětlení vypravoval starý měšťan s rozpačitostí o své návštěvě v zámku u Jiříkova otce. Vypravování o výsledku této návštěvy mělo na Jiřího veliký dojem. Lomil rukama, ačkoliv Landa neustále jej těšil, že vše ještě dobrý konec vzíti může, a sliboval mu, že se ještě jednou o to pokusí, aby přísného otce k laskavějšímu smýšlení s jediným synem naklonil. Na konec Jiří ještě prosil, aby své přátelství dovršil a po ztracené nešťastnici v okolí se poptával. Na to stařec s ním se rozloučil, prose, aby nikoho nevpouštěl leč na umluvené znamení.

VI.

V pokoji Novodvorského zámku seděl přísný majetník, starý baron, v pohodlné lenošce; na velkém kulatém stole vedle něho ležela otevřená modlitební kniha, na níž stříbrný křížek naznačoval poslední přečtěnou stránku. Baron byl pohřížen v polospánek. Jeho rty se chvěly, ústy mu to škubalo.

„Zpátky!“ vykřikl bolestně. „Nechci — mé dítě, můj syn, neusmrťte jej, vždyť je přece můj!“

„Já jsem baron, ano, to jsem,“ zvolal opět, „prastarý můj rod a bez poškvrny.“ Tu pak mumlal několik jmen, ježto dobré pověsti v dějinách českých požívaly; jmena rodin, jichž dcery za jeho předky se byly provdaly. „A ty?“ zvolal najednou, „ty — s nevolnicí — s děvkou — ty mi hrozíš — smrtí. Ne, nikdy — raději smrt!“

Jediný svědek této duševní choroby byl — Krtek, kteryžto tiše dvéře otevřev hned zase zpět ustoupil, když svého pána spáti a sníti spatřil.

Dvéře nechal trochu pootevřené, aby byl hned po ruce, ažby baron se vzbudil. I na něho měly tyto jednotlivé bolestné výkřiky jakýsi dojem, avšak nevzbuzovaly v něm útrpnost s duševní rozervaností pánovou. „Vidíš," pravila zlomyslná radost, „tys bohat, vysoce postaven, z prastarého rodu a přece neštasten. Jakou útěchu měli bychom my v našich strastech, my ubozí otroci, s nimiž vy páni šlechticové jako se židy nakládáte, kdyby toho nebylo, že i vás bol hryže a mučí a vaše srdce jako rak rozežírá. V bolu jsme si všichni rovni, šlechtic i sedlák." Pomsta pak šeptala: „Když jsem do jeho služby vstoupil, považoval mě za svého psa, nevolníka, jehož možno do práce posílat a pak mu vypráskat, ale o potravu jeho se pranic nestarat. Nyní nemůže býti beze mne živ, a proč? — proto že jsem mu . . ." Najednou byl tajemník vytržen hlasitým výkřikem snícího barona; i vskočil do pokoje, kde baron vedle lenošky stál a ruku křečovitě napřaženou a oči vytřeštěné maje pravil: „On tu byl — tu, v tomto pokoji —"

„Kdo, kdo? smím-li se ptát vaší baronské milosti," tázal se tajemník se shrbeným tělem a pokorným tichým hlasem.

„On — ten — jehož jsem zavrhl — proklel, ano, on tu byl, cítil jsem jeho dech na své tváři chladná, vlhká jeho ruka tuto na mém srdci spočívala; tamto těmi skrytými dveřmi sem přišel — muselť tamtudy zase ven."

Při tom se baron na všech oudech chvěl, tajemník dovedl jej k lenošce, do níž na smrt umdlen sklesl.

„Milosti," podotýkal pokorně tajemník, „ráčil jste míti těžký sen. Srdce Vaší milosti neustále se zabývá s . . ." Tu lichotník hledal po nějakém

vhodném výrazu, neboť byl se neprozřetelně dotekl struny, jejíž zaznívání by nerad déle byl slyšel.

Ale baron doplnil slova, ne s výrazem hněvu ale zahanbenosti, že byl od svého sluhy v této slabosti postižen. Se skloněnou hlavou pravil: „S tím, jehož jsem druhdy svým synem nazýval, chtěls, Josefe, říci. Avšak jsem nyní již zcela pokojný. Což pak jsi tu chtěl?“

Tajemník vzal do ruky několik psaní, chtěje je baronovi čísti.

„Co to?“ tázal se baron prudce; „záležitosti obchodní?“

„Týká se to,“ odvětil pokorně tajemník, „nájemníka Vetřebského mlýna, Josefa Mrázka, jenž za milostivé snížení prosí, poněvadž —“

„Dobře, dobře,“ přetrhl mu pán další řeč, žádost již podepsanou nazpět podávaje. „Co dále?“

„Ovčárského dvoru nájemník prosí co nejponíženější sluha Vaši Milost za laskavý příspěvek 800 zl., odvolávaje se na velikou drahotu a nouzi.“

„Ti lidé mě ještě z kůže svléknou,“ mumlal baron s nevrlostí.

Tajemník počal něco namítat. Když pak zchytralý Krtek barona opět požadoval, aby tak příliš své útrpnosti a dobročinnosti se nepoddával, „vím,“ odpovídal baron jako obyčejně na podobné řeči, „že jsi mému domu věrný a oddaný sluha; ale nesmíš býti tak lakomý, Josefe; tu jsou všechny žádosti podepsané. Máš ještě něco?“

Tajemník zdvořile podotkl, že nemá.

„Nuž, tedy mě nyní nech o samotě, abych se mohl modlit.“

Josef políbil mu uctivě ruku a odešel. Kdo by jej nyní byl potkal, byl by zajisté uhodl, že nad svým nepřítelem zvítězil, neboť malé jeho

oči mžouraly radostí, a kolem jeho úst pohrával úsklebný úsměv. Přišed dolů, napsal na všechny žádosti bez výminky pohrůžky exekuce, jestli že se nájemné nezaplatí, a rozeslal tato libovolná nařízení na všechny prosebníky.

Mezi tím, co tajemník svého dobrého barona takto šidil, hleděl tento čtením nábožných kněh a pobožných modliteb vlíti útěchu a poklid v rozervané své srdce. Četl rychle a snažil se všechny své myšlenky v tomto zaměstnání sestřediti, když sluha vstoupil do pokoje a ohlásil pana Landu, který prý o něčem důležitém s panem baronem vyjednávati má.

Po malé chvilce ohlášený vešel do pokoje. Uvítání bylo chladné. Baron ukázal mlčky na sedadlo a posadil se hned do lenošky čekaje, až měšťan promluví.

Landa byl tímto chladným uvítáním nespokojen a zároveň na rozpacích, neboť byl s baronovým otcem několik let studoval, a oba byli vzdor svému rozličnému stáří a postavení dobří přátelé zůstali; po smrti starého barona, zvláště když se jeho syn oženil, poměr tento vždy více se uvolňoval, poněvadž vždy rostoucí hrdost mladého barona všechny upomínky přátelství a vděčnosti udušovala. K tomu přišly ještě rodinné rozmíšky. Landa miloval totiž mladého Jiřího více než vlastní otec, a Jiří v starém měšťanovi, příteli svého děda zřel vždy věrného prostředníka. První úplné rozkmotření otcův připadlo do prvních dob tajné lásky Jiřího ku krásné dceři myslivcově. Několikrát se s ní Jiří sešel také v domě Landově, kamž Baruška k své družce Marii docházívala.

Ještě pak starý Landa ve svém domě přísně na pořádek hleděl, musely tyto schůzky našich

milenců v krátce přestati. Potud bylo vše dobře; ale tu se najednou strhla bouře se všemi hrůzami nad našimi milenci. Jiří vzal zase své útočiště k starému Landovi, prose jej za jeho prostřednictví. Landa to ovšem nerad dělal; konečně se přece tomu podvolil; však byl chladně a hrdě odmrštěn.

To popudilo starého měšťana, i chtěl v prvním okamžiku i obchodní spojení s baronem přetrhnouti; ale uváživ, že by v podobném případě snad též jako starý baron jednal, od svého úmyslu odstoupil, a když po roce na to Prušáci výpalné vybírali, zapůjčil baronovi potřebné peníze. Později přišel k tomu útěk Jiřího a před nedávnem známé nám psaní s prosbou, aby se za něho u otce přimluvil. Mnoho-li to zpomohlo, jsme viděli.

Starý měšťan sice zase neočekával mnoho od této nové návštěvy; ale myslil vymoci aspoň tolik, že starý baron svému synu na útěk do ciziny nějakou peněžitou podporou přispěje. Chladným uvítáním byl tak na rozpacích, že všechny své krásné řeči, jež si na cestě vymyslil, načisto zapomněl. Vrtěl sebou a pokašlával, až baron v rozpačitosti mu přispěl.

„Vaše žádost, Lando?“ tázal se chladně, a hrdě v lenošce se rozložil.

„U čerta,“ pomyslil si starý měšťan, „vždyť jsi jeho věřitel, což se tedy budeš ostýchat, Lando.“ Odpověděl tedy zmužile a taktéž chladně: „Pane barone, zajisté tušíte, jaká důležitá záležitost mne k vám opětně přivádí.“

Baron zavrtěl hlavou. To zamrzelo starého Landu.

„Váš syn — pane barone —“

„Můj syn?“ tázal se s podivením baron, a

pak chladně doložil: „Mohuť vám okázati poslední vůli svou, z níž snad přece se přesvědčíte —“

Ještě Landa o tomto vydědění již věděl, odvětil zcela pokojně: „Pamatuji se, pane barone, že jsem v svém mládí s mnohými učenými pány se sešel, již v hrobech a sklepích po všelikých památkách našich předků pátrali, po starých šípech, penízích a jiných tretkách; a v starých pohanských hrobech nalezli staré hrnce s penězi a tu z toho vyvodili, že naši předkové zemřelým vždy něco peněz s sebou do hrobu dávali.“

Baron, nevěda kam Landa touto řečí bije, mlčel a poslouchal.

„Nuže, pane barone,“ pokračoval Landa, „křestní kniha u Dominikánů dokazuje černé na bílém zrození vašeho syna; tudíž je patrno, že tento syn byl na živě, a pročež se osměluji prositi vás za nějaký příspěvek pro vašeho umírajícího syna, aby v poklidu do hrobu putovati mohl.“

Baron namahavě potlačil své pohnutí, když slovo „umírající“ uslyšel, další obsah Landovy řeči ho poučil, že jeho syn dosud žije, ale potřebuje peníze.

„A co dále, pane Lando?“ zněla chladná otázka baronova.

„Pan Jiří mě požádal, abych se ještě jednou o milosrdenství u jeho otce ucházel.“

„Jste zase na omylu, milý Lando, a musím vás, jestliže že na svém zůstanete, opravdu požádat . . .“

„Nemohu tomu ani věřit,“ pravil po chvilce měšťan, „že z duše své tak mluvíte; já si pořád myslím, že se nějaká třetí osoba mezi vás vedrala.“

„Nezapomínejte, že jste měšťák, a že si tudíž příliš mnoho dovolujete,“ pravil s přísnou

tváří uražený baron. „Že jsem vám vaše vtírání-se do mých rodinných záležitostí tak dlouho trpěl, máte co děkovat mé shovívavosti a tomu, že jste mému otci leckdys službu prokázal.“

„I vám, i vám také, pane barone,“ odvětil rychle měšťan.

„Nechci to zapírat, ano i mně,“ připojil baron zvolna. „Ale to vše jste svým chováním k otci tohoto kluka zase více než pokazil; vímť dobře, že sprosté smýšlení, k jakémuž se zavrženec snížil, z větší části vašemu vlivu co děkovati má.“

Landa byl tímto obviněním všecek omráčen.

„Nechci o něm slyšet, přisahám to!“ pokračoval baron vždy prudčeji. „Ať pod širým nebem se stane kořistí krkavců; však si to již zasloužil úkladným svým činem po životě svého otce.“

„Úkladným činem?“ opakoval s podivením a rozpačitě měšťan; „po vašem životě? Vy jste se zbláznil, pane barone.“

„Nu, tedy se zeptejte tajemníka Krtka,“ odvětil s určitostí baron, „on byl mým ochrancem.“

„Váš syn že — po vašem životě — bažil? Aj totě k smíchu!“

„Smějte se dle libosti, avšak chci vám podat důkazy!“ Při tom prudce zatahal za zvonec. Sluha vešel do světnice.

„Ať sem přijde tajemník,“ poručil baron.

Tajemník vešel; shlédnuv však Landu a uslyšev rozkaz, aby udaj onoho večera vypravoval, byl na velkých rozpacích.

„Jen ven s tím, milý Krtku,“ pravil baron přívětivě, „neostýchej se pranic před tímto měšťanem.“

Landa, kterýžto dosud upřeně a pevně Krtkovi do tváře hleděl, obrátil se při těchto slovech

k baronovi a pohledl naň tak pronikavě, že jej poněkud do rozpaků přivedl a zároveň tím přinutil, aby tajemníkovi, kterýžto dosud mlčky stál, rozkaz svůj určitě opakoval.

Tajemník se zatím zpamatoval, a „Pane," pravil prosebným a zároveň odhodlaným hlasem, „nemohu a nechci . . ."

„Jak, sluho?" osopil se naň baron prudce. „Proč ne, když já ti poroučím!"

Počal tedy směle své vypravování. „Bylo to na podzim předešlého roku, když jsem svou domluvou konečně pana barona k tomu přiměl, že vzav ručnici na rameno a ode mne doprovázen, do Kačiny se odebral, aby si čerstvým povětřím a pohybováním zármutek svůj zapudil."

„Jen zkrátka, člověče. Řekni slovem, že jsme přišli k dubům na hrázi — nu — nyní vypravuj dále, vždyť jsi to tak všem lidem v domě na stejný způsob vypravoval."

Tajemník pokračoval: „Když jsme přišli k dubům a já trochu pozdálečí šel, ponechávaje milostivému pánu radost, aby sám stříleti mohl, tuť najednou ze zákmení rána vybouchne; vražedník vida, že chybil, hned na to na mého dobrého, dobrotivého pána se vyřítil. Já přiskočím, a odtrhnuv jej od pana barona, zápasím s ním nějakou chvíli, tuť — bůh tomu chtěl — vražedník klopýtnul a já hned na něj klekl, i tážu se ho, kdo jej k tomuto činu najal. Nechtěl se přiznat; ale když jsem mu smrtí hrozil, vyznal se z té ohavnosti — krvavá mzda jeho byl prsten — jejž nám odevzdal."

Baron byl se mezi vypravováním do lenošky posadil. „Já jej dal co pravého šlechtice vychovat," pravil sám k sobě, „měl učitele, jižto jej učili bázni boží, jazyku francouzskému, šermu,

jízdě a hudbě, já činil co možného, abych mu okázal, jaký veliký rozdíl mezi šlechticem a ostatními lidmi jest; a to je nyní má odměna!“

Když tajemník své vypravování skončil, byl ihned propuštěn. Baron obrátil se k Landovi a pravil s přízvukem výčitky: „Nuže, Lando, co tomu říkáte?“

Měšťan odvětil zvolna: „A vy této báchorce věříte, pane barone?“

Tento vyvalil naň oči: „Jak?“ zajíkal se; „přece snad nemyslíte —?“

„Že to je báchorka? Ne, nemyslím, jsem o tom úplně přesvědčen. Kdo pak byl ten chlap a proč jej neodevzdal soudu, pane barone?“

„Myslíte-li tím dokázat, že to je báchorka, toť jste na omylu. Či mám hanbu svého vlastního syna rozhlásit? Prsten byl mi dostatečným důkazem.“

„Ale kdo byl ten vrah? Vždyť jste se přece na jeho jmeno zeptal.“

„Ne,“ odpověděl baron, „já se ho na jmeno neptal, ale tvář jeho byla mi povědoma; já se nikomu o tom nezmínil, jen vám — abyste se přesvědčil, že jsem jen učinil, co jsem jakožto šlechtic učiniti musel. — Zdálo se mi, že je to týž chlap, jenž za jejího bratra se vydával, té záletníce, té čarodějnice, té děvky, jižto si můj syn na krk pověsil, kterážto jej vždy do větší zkázy strhovala, kat měl jí znamení vypálit.“

„Když to byl její bratr, toť se můžeme brzy pravdy dopídit. Prachenský je v žaláři Kutnohorském.“

„Já již nechci nic o tom vědět, slyšíte — ušetřte mě se vším, co se toho týká. Jsem úplně přesvědčen —“

Vida, že všechny jeho námítky nic nepro-

spívají, Landa pravil konečně: „Nuže tedy dejte, pane barone, svému synovi aspoň tolik peněz, aby mohl do ciziny uprchnout.“

Baron vstal a vypnul svou vyzáblou postavu do výšky.

„Jsem loyalní poddaný,“ pravil, „šlechtic a tudíž podpora trůnu a zákonodárce; nesmím tedy žádnému přestupníku zákona býti nápomocen, aby spravedlivému trestu ušel. Objeví-li se tento zemězrádce na mých pozemcích, dám jej svými pacholky svázat a soudu odevzdat. Bohu díky, že jsem vyděďující listinu již úředně potvrditi dal, a tudíž můj štít a znak bez poskvrny zůstane. Nyní znáte můj úmysl, Lando, s bohem! V této záležitosti se více neshledáme.“

Pokynul mu rukou na rozloučenou a vzal zase knihu do ruky.

VII.

S těžkým srdcem vyznal Landa zavrženci, že se mu dnešní cesta k otci jeho nepodařila. Jiří nebyl tím příliš překvapen; znalť nesmířlivou a hrdou povahu otce svého. Posud byl, jakož i Landa, příčinu svého zavržení a vydědění toliko sobě samému přičítal, ale ono vypravování, jež dobrému a chytrému měšťanovi hned podezřelé bylo, vrhalo bledý paprsek do dosavadní temnoty. Jiří ubezpečoval měšťana o úplné nepravdivosti této povídačky, i chtěl mermomocí do Nových Dvorů se odebrati, aby se očistil z tohoto obvinění; na domluvu Landovu konečně od svého předsevzetí upustil, zvláště když Landa mu přislíbil, že od svého budoucího zetě Rošovského vypátrá, jak to vlastně s Františkem Prachenským vypadá.

Ještě dlouho rokovali o tom, proč a k jakému účelu Prachenský by byl starého barona chtěl zavraždit, je-li vypravování tajemníkovo vůbec pravdivé; avšak nepřišli k žádnému konci. Jediné, co Landovi prospěšné se zdálo, bylo, aby Jiří bez datum starému baronovi napsal psaní, v němž by toto utrhačství se sebe svalil, zároveň pak starý měšťan Jiřího ujišťoval, že se pomocí svých přátel všemožně vynasnaží, aby původcové onoho činu na jevo přišli.

Dotčené psaní bylo do Nových Dvorů odesláno po Matějovi, jemuž přikázáno, aby se nevyzradil, že přichází z Kutné Hory a Landův sluha jest; Matěj odevzdal psaní prvnímu sluhovi jejž v zámku zhlídl. Ten spěchal s psaním nahoru ale na schodech potkal jej tajemník a vzav mu psaní z ruky odebral se do svého pokoje, a tam je otevřel. Leknutí jeho bylo náramné když poznal ruku pisatelovu. Následek toho byla bezesná noc.

Jiří byl obezřelostí a chytrostí svého hostitele již novými šaty opatřen. Jen před čeládkou musela se vždy zachovávati opatrnost. Takto byl tedy Jiří přinucen, po celý den v svém pokoji setrvati; odpoledne jej obyčejné navštívila Marie, kde jí pak Jiří buď něco předčítal anebo jí francině vyučoval, ráno hrával v šachy se starým Landou. — Jen na večer se někdy odvážil trochu si vyjíti. Přišel totiž na myšlénku, aby použil pověsti, jež v domě mezi čeládkou panovala. Povídalo se totiž, že tam bydlil biskup pod obojí, který prý před smrtí své peníze ve sklepě zahrabal a nyní prý vždy po 65 letech svůj poklad od první adventní neděle až do konce roku hlídával. Starý měšťan zase pravidelně navštěvoval hostinec, kde se svými známými hrou v karty se bavil.

Marie Landová byla po nějaký čas nevěstou

řádně zasnoubenou všeobecně váženému, hodnému a mírnému muži. Jmenoval se Podivín Rošovský, a byl městským písařem na Horách Kutných. Landa byl by sice rád viděl, aby jeho dcera se provdala za bohatého muže, však dal přece přivolení k další známosti mladých těchto lidiček, a měl úmysl, svému zeti kdesi na blízku nějaký malý dvorec koupiti. Podivínovi o svém tajemství ani nejmenšího nesvěřil. Nechtěl, aby pokud ještě je městským písařem, se svou povinností v odpor přišel, pročež přikázal Marii co nejpřísněji, aby svému milenci o přítomnosti uprchlého Jiříka nic nesdělila.

Marie uposlechla, ale nemohla se přece přetvářit, aby nebyla na rozpacích, když milenec při svých návštěvách se jí ptával, jak ostatek dne ztrávila.

Z počátku si Podivín této její rozpačitosti nepovšimnul, ale když se to častěji opakovalo a on po příčině se ptal, tuť Mariina rozpačitost vždy více rostla, tak že z toho jakási napjatost mezi nimi povstala. On byl žárlivý, ona pak zase svéhlavá a hněvivá, že tak málo důvěry v její lásku má. Tak zlobil jeden druhého, ale ani Marie ani Podivín nezmínili se o svém sváru starému Landovi. Podivín nedbaleji do domu docházel; chtěl Marii potrestat a zároveň přinutit, aby mu příčinu svého chování udala.

Jiří toliko jednou obdržel psaní z Prahy, jehožto obsah jej poněkud znepokojil, tak že kolik dní byl velmi zasmušilý; a to tím více, ješto se tím starému Landovi svěřiti nemohl, neboť zprávy týkaly se onoho tajemství, pro které z Prahy uprchnouti musel. Psaní to přinesl známý nám žid. Tentokráte však zjevně do Hory přišel, neboť si byl u horního dozorství vymohl dovolení,

že na šest hodin smí se v městě pozdržeti; tať byla nejdelší lhůta, jež zákonem císaře Maximiliana židům k pozdržení-se v městech horních povolena byla.

Marie znenáhla začal se zmocňovati pocit trapného nepokoje, jakýž milující srdce naplňuje, když předmět jeho lásky chladnější a nezdílnější se stává. Věděla, že by jedním slovem závoj odhaliti mohla, ale toto slovo nesměla pronésti.

Bylo to v pochmurný zimní den, sníh neustále v hustých kotoučích byl padal, když Marie, očekávajíc svého milence, obyčejnou hodinu jeho příchodu zvolna ubíhati viděla. Rozmrzena sedla si ku klavíru a zpívala ze zoufalosti arii ze zpěvohry „*Praga nascente da Libussa e Premyslao,*“ jež před několika lety v hraběcím Sporkovském divadle provozována byla. Dvéře se zvolna otevřely a Podivín vešel. Marie to zpozorovala, ale jsouc mrzuta a chtějíc jej za jeho pozdní příchod potrestati, zpívala dále, jeho si docela nevšímajíc. Podivín se posadil.

„Vyť jste v adventu velmi veselá; panno Marinko,“ pravil zarmoucený milovník k zpěvačce, ježto přestavši hráti na klávesy upřeně hleděla.

„A vy velmi smutný, pane Rošovský,“ odvětila Marie.

Podivín s výčitkou na ni pohledl a řekl: „Máte tvrdé srdce, a prosím boha, aby byl k vám svou láskou štědřejší, než vy jste ke mně.“

„Blouzníte, Podivíne,“ odvětila Marie po přestávce, snažíc se marně potlačiti úzkostný tlukot srdce. „Řekněte mi přece, v čem jsem vám ukřivdila.“

„Dosud jste mi neukřivdila,“ pravil Podivín smutně, „vaše láska byla jen sluneční pohled z milosti, jenž z mého srdce květinky věrnosti a

lásky k životu probouzel. Tyto květinky dosud kvetou, ale život jejich zachovávaly toliko slze, jež jsem proléval, vida jak černé chmury mé slunce zahalují.“

„Nevím, mám-li se smáti nebo plakati při této vaší zmatenině o květinách a slunečním pohledu,“ zněla odpověď. „Řekněte upřímně a zjevně, co jsem provinila, že mne obviňujete, jako bych byla zločincem. A jestli že jsem se v něčem provinila,“ připojila nesměle, „tedy to bylo —“

„Přiznejte se jen, panno Marinko, přiznejte se!“

„Nuže, tedy to bylo to, že jsem ve vás důvěřovala, že mou lásku lépe znáte, a svými domněnkami mé věrné srdce zarmucovati nebudete.“ Při posledních slovech dala se do pláče.

„Dejž bůh, aby to bylo pravda, že mě milujete!“ pravil její řečí mocně dojatý milenec. „Na kolenou bych vás odprosil — ačkoli nevím proč.“

„Nuže tedy klekněte a proste,“ řekla Marie hlasem, radostí se chvějícím, „klekněte a přiznejte se, že jste žárlivý snílek, kterýž nezasluhuje milosti, a že jste mě chtěl mermomocí zarmoutit.“

Podivín v největší blaženosti byl na rozkaz své milenky sklesl na kolena, a drže její ruce ve svých, odříkával předříkávané vyznání jako litanie, při čemž na konci každého paragrafu ruce jí líbal.

„Tak, a nyní, nevěrníče, jestliže ještě kdy v mou lásku budete míti nedůvěru —“

Hřmot ve vedlejším pokoji starého Landy najednou je polekal.

„Někdo je v pokoji,“ pravil Podivín, a chtěl jít tam se podívat; avšak Marie obávajíc se, že by to mohl Jiří být, kterýžto někdy chodbou toliko jemu přístupnou k jejímu otci docházíval, s patrnou rozpačitostí zadržela svého milence, a prosila, aby ji neopouštěl.

„Ale vždyť tam přece někdo jest!“ zněla jeho odpověď.

„Snad otec,“ odvětila Marie, pýříc se nad touto svou lží.

Podivín zostra na ni pohledl, čímž její rozpačitost se ještě zvýšila.

„Smím vejíti do pokoje vašeho otce, Marie?“ tázal se hlasem, v němž se trochu nedůvěry jevilo. Marie všemožně se namáhala, aby se zpamatovala.

„Panno Márinko, otec to sotva bude, neboť pan Landa tuším nemá zapotřebí, aby si tak povzdychoval —“

„Ale já, já mám k tomu příčinu,“ pravila Marie prudce, „a před chvílí jste mi slíbil, že nebudete nedůvěřlivý. Je to hezké od vás, Podivíne?“

„Hezké, hezké,“ odvětil tento své vášni se poddávaje, „vaše rozpačitost, vaše úzkostlivost — vše zjevně a hlasitě o tom svědčí, že se mnou nesrdečně jednáte. O Marie, zapřísahám vás, dovolte mi, abych se tam podíval.“

Marie neodpověděla, ale ukázala na dvéře; bylať si rozmyslila, že Jiří zajisté již pokoj opustil. Podivín kvapil do pokoje; ten byl prázdný. Po několika minutách se vrátil celý zasmušilý. „Dávno-li tomu, co u vás v domě francouzské knihy se čítají?“ tázal se milenky, okazuje na knihu, jižto v ruce držel.

Marie na ni pohledla. Srdce její se rozjitřilo nad tímto bezohledným chováním jejího milence.

„Dávno-li je tomu,“ pravila popuzena, „co jste zvykl prohledávati pokoje a pátrati po knihách, jež tam náhodou leží?“

„Kniha tato ležela náhodou na sedadle u samých dveří, byla otevřena, a zrak můj maně spočinul na tomto přípisu.“ Při těchto slovech okázal

na vnitřní stranu desky, kde zřetelným písmem bylo napsáno „Marii L. její vděčný J.“

Marie se zapýřila, a zlobila se na svou neprozřetelnost, že tam tu kniha ležeti nechala. Podivín zavřel pomalu knihu, a položil ji na klavír.

„Vidím již,“ pravil za chvilku hlasem litostí se chvějícím, „že jsem tu v domě zbytečný. Nikdy bych si nebyl pomyslil, že byste se kdy mohla tak zapomenout, a milána ve vedlejším pokoji ukrývat. Ale radil bych vašemu novému záletníku, aby svou frančinou v podezření se neuváděl. — S bohem, my se více nespatříme.“

Zvolna odcházeje vždy ještě doufal, že Marie ho nazpět zavolá; ale nadarmo. Jeho obviňování bylo pobouřilo její čisté vědomí, hrdě zvedla hlavu a popošla k oknu. Ale sotva že Podivín vyšel z pokoje, opustila ji všechna síla, i usedavě plačíc sklesla na sedadlo.

VIII.

Krtek ztrávil noc velmi nepokojnou. Viděl v duchu celou tkaninu svých úkladů již roztrženu, viděl, jak budova jeho piklů nad ním se boří. „On je tu!“ zvolal vzchopiv se na loži. — „Totě jeho ruka; musím jej pronásledovat, sice mě zničí; a já mám ženu a děti. — Nejsem tím vinen — on sám strhal základní zeď jednu po druhé; byl jsem pouhým pomocníkem. A následky? Kulkou si lebku rozrazím, za živa mě nemají dostati.“ Ale při pouhé myšlénce na samovraždu se chvěl. Tak se mučil až do bílého rána, až konečně usnul. Probudiv se, cítil velikou zemdlenost, ale strach nedal mu poklidu, i neustále přemýšlel na úklady, jak by od sebe odvrátil nebezpečí. Plížil se po

celý den z místa na místo, až konečně svou váhavost přemohl, a na určitém záměru se ustálil.

Jednoho jitra odebral se do Kutné Hory. Kráčel okolo Sedleckého kláštera, ani se tam nezastaviv, jak to druhdy v obyčeji míval. Klášterní rybník, podél něhož jíti musel, byl zamrzlý a veselí chlapci se na něm dovádivě sklouzali.

„I já jezdím po kluzkém ledě panské přízně, jejž jsem si sám utvořil. Ovšem všude jsem se ohlídl, abych neklopýtl, a do časného hrobu neupadl. Vše jsem pěkně urovnal, uhladil a umetl, tak že nyní vesele pobíhati mohu — a tu to máme, čert mi přece jedno oko oslabil, že jsem živou vodu neviděl . . .“

Tu mu přišel vstříc poddaný z panství, již z daleka smekl svou beranici a hubu si utíraje až k zemi se klaněl.

„Přeju,“ pravil rolník, s uctivostí líbaje šos tajemníkův, „nejponíženěji šťastné dobré jitro.“

Tajemník jej od sebe odkopl a mlčky dále se ubíral.

Najednou si na něco zpomněl, zahvizdl na rolníka. Ten mžikem se obrátil, a běžel s čepicí v ruce k tajemníkovi.

„Pse,“ volal na něho Krtek, „běž hned do zámku, rozumíš, chlape?“ Tento kýval hlavou. „Vyřiď tam sluhovi, aby mé manželce oznámil, že dnes nepřijdu k obědu. A teď táhni, chlape, a dobře to vyřiď, sice tě dám ubíti, jako jsem to tvému synovi udělal.“ Sedláka polily slzy, ale přece v největší pokoře políbil na novo šos přísného pána a kvapil dále.

„Nejsem-li pak pánem?“ zvolal tajemník. „Ano, to jsem. Což pak je můj pán? Nic, já jsem vše. Já poroučím a pán propůjčuje své jmeno, a načmárá je tam, kde je chci míti.“ Při tom

hrdě se vypjal. „U sta hromů, což jsem proto obětoval tolik peněz, tolik se namluvil a najednal, abych nyní jako —“

To netroufal si vyslovit, potlačil každé poznamenání svých vykonaných činů, a ustanovil se konečně na tom: „On nebo já — nechci ho usmrtit bude-li oběšen, musí to sám sobě přičítat; pryč, pryč s ním na několik let — jen nyní ne — nyní nechci být zničen. Landa jistě o jeho úkrytu ví, odkud by to psaní bylo přišlo? Ale kde pak se asi ukrývá? Landa s ním jistě mluvil. Franta musí také pryč, ten by mi svým vyblebtnutím více uškodil, než všichni ostatní. A hubu bude sotva držet, až jej do klepet vezmou a na skřipec natáhnou. Musím vše nasadit, abych oba zbyl s krku.“ — Prošel Sedleckou bránu, a kráčel klášterní ulicí, jež stavivem na budovu klášterní téměř na čisto uzavřena byla. Vzdor veliké zimě stál obuvník Marek, a vedle něho as čtyři střevíce vysoký mužíček, jenž se nazýval pán ze Seidenfeldu. Oba pozdravili tajemníka.

„Co myslíte, pane tajemníku,“ započal Marek; „pravím, že Voršilinský klášter se nedostaví, nemajíť již nyní žádných peněz.“

„Kde není peněz, není také dělníků,“ odvětil tajemník, ramenama krče.

„A já vám povídám,“ podotýkal mužíček tenkým hláskem, velmi důstojně se tváře, „já povídám, že bude dostaven.“

„Vždyť nemají již ani tolik peněz, aby mohli na věž dát hodiny,“ řekl obuvník vážně.

„Že právě mluvíme o hodinách, okáži vám jedny, pane tajemníku — sluneční hodiny, mnohem krásněji ozdobeny, než ony na domě Landově, v kterémž prý zase kacířský biskup své peníze hledá.“

„Bude to činit pětihran," pokračoval pan ze Seidenfeldu, nevšímaje si řeči Markovy, „a kostel přijde do prostředka."

„Ovšem že pětihran," přisvědčil Marek, „já jsem viděl plán, a mohu o tom mluvit, poněvadž také něco kresbě rozumím, neboť psát a to sice velmi krásně psát, je tolik jako kreslit, není-liž pravda, pane tajemníku? A že právě o psaní mluvíme, toť byste se mohl na mistrovský list podívat, jejž jsem psal, velmi krásně, jakoby to vyryl, a jsem přece jen švec. Mne byste mohli i na radnici potřebovat, pane Seidenfelde."

„Ze Seidenfeldu, smím-li prosit," podotýkal písař trochu uražen, „rod můj byl za císaře Rudolfa II. na šlechtictví povýšen."

„Ach," odvětil Marek úsměšně, „ale vám vůbec říkají pán ze zadních Faldů."

I Krtek, ač zcela jiné myšlénky jej zajímaly, musel se usmát, neboť i on znal tuto přezdívku, jíž Seidenfeldův praděd od svých spolnměšťanů za příčinou svého zakoupeného šlechtictví a poněmčení svého jmena pokřtěn byl; však maje důležité věci na starosti, nechal je o jmeno se hádat, a ubíral se dále.

Kutná Hora neměla tehdejšího času ještě žádné pravé náměstí neb tržiště; nynější náměstí povstalo teprv r. 1770, kde největší část Kutné Hory i s radnicí shořela. Za to však horní město má veliký počet malých prostranství, na nichž tehdáž trhy bývaly. Byltě tu obilní, ovocní, hrnčířský, solní, rudní, rybní, zelený, uhelný, vinný, koňský trh a mnoho jiných, a jakož i samo sebou se rozumí, že tu ani tarmark nescházel. Řemeslníci a kupci měli z největší části dřevěné boudy na tarmarku.

Krtek kráčel na zelený trh pod loubí. Na-

proti domu Landovu zastavil se za mydlářskými boudami a zvědavě hleděl na onen dům. Tento, po jednom ze svých předešlých, na čisto schudlých držitelů u Mramorů nazván, byl zbudován ve slohu renaissančním. V malých výklencích, na nichž římsa spočívala, byly vymalovány na obmítce oběžnice, a mezi prvním a druhým poschodím nalezaly se ozdobné sluneční hodiny. Vrata tohoto domu jsou jediné, co dosud starožitníka vábiti může. Čtyři vyžlábkované sloupy z obyčejného pískovce podpírají oblouk, na jehož hořejší římse se nalezají dvě ženské figury, představujíce spravedlnost a lásku, onano s váhou v ruce, tato dvě děti za ruce držíc. Hlubina oblouku, jakož i čtverhranné veřeje v renaissančním slohu, spočívají na dvou malých vousatých sochách mužských.

Krtka příliš málo zajímalo umění, aby si byl těchto ozdobností všímal; pohlížel pouze do oken, zdaliž mu tam šťastná náhoda objeví onoho, o němž se domníval, že je tam ukryt. Ale u oken nic se neobjevovalo, toliko jednou tam zahlídl Marii. Pomýšlel tedy, nebyloli by prospěšněji, aby pod nějakou záminkou navštívil Landu.

Z tohoto přemýšlení vytrhl jej muž, který chvátal okolo něho.

„Počkejte, pane Ptáčku," zvolal Krtek. „Chtěl jsem váš dnes navštívit."

Ptáček úzkostlivě se ohlídl, zdaliž je nikdo neposlouchá, ale každý šel svou cestou. „Mám tu něco na starosti, ale jen se na mne spolehněte." Těmi slovy se poroučel Krtkovi.

Tento stál dosud za chránícími jej boudami na číhané, až se mu konečně štěstí objevilo v postavě služky. Vyšla z Landova domu, a zaměřila zrovna k mydlářské boudě, za níž Krtek se skrý-

val. Krtek, jenž to byl pozoroval, dával pozor. Služka kupovala mýdlo a hovořila s prodavačem.

„Počkej, zlatoušku, co pak dělá strašidlo?“ ptal se zvědavý mydlář.

Krtek napínal sluchadla svá, aby mu ani slovíčko neuklouzlo.

„Ach, Bože, to strašidlo, to mě ještě z domu vypudí, ačkoli tam velmi ráda jsem.“

„I mlč, toť byl tvůj vlastní stín, ty dětinská, neboť tys bojácná, Růženko.“

„Kdybys byl, Františku, toho kacířského biskupa viděl, jako já předevčírem, zajisté by si se neposmíval. Kdyby jen již bylo po adventě, sic umru samým strachem; ale my také ani krok z pokoje nevycházíme po dvanácté hodině. Peníze, Františku, ti podruhé přinesu, je mi zima a mám mnoho na práci!“ Odběhla a vklouzla do domu.

Krtek byl dosti slyšel, aby se utužil ve svém podezření. „Tedy strašidlo — kacířský biskup, ano, ano, mé tušení mě nezklamalo, totě samý mam, půjdu tam, abych z jejich rozpačitosti ještě více se dověděl.“

Ještě byl z Nových Dvorů k sobě vzal několik listin týkajících se starého Landy, měl nyní vhodnou záminku k návštěvě.

Dříve však koupil od mydláře nějaké zboží a ptal se ho, co je na té pověsti pravdivého, že biskup pod obojí v Landově domě zase se objevil. Mydlář vypravoval, že onen biskup prý v slavnostním rouše a řetězy řinče s druhého poschodí se vrací, kde pak na chodbě, jež vede do pokojů pánových, najednou uprostřed plamenů a dýmu zmizí.“

Krtek nevšímal si dalších poznámek mydlářových a poroučel se mu.

„Není žádné pochybnosti,“ pravil sám k sobě,

„on jest tam — a nyní musím vše nasadit, abych jej dostal z této krajiny.“

Vešel do domu Landova a v brzce octnul se v jeho pokoji. Starý měšťan byl u Jiřího, a hrál s ním v šachy. Marie uvítala příchozího velmi rozpačitě, a její rozpačitost se zmáhala, když tajemník pravil, že musí se starým pánem jednati o věcech, jež nedovolují žádného odkladu.

Marie neodpověděla, a odešla, aby rychle zavolala otce.

„Přicházím v důležitých záležitostech,“ omlouval se tajemník, „v záležitostech peněžních, jež bych rád vypořádal ku konci roku.“

„Ah totě mi velmi milé,“ odvětil Landa, „chtěl jsem k vám právě dnes poslat, ale že jste sám ke mně přišel, což již dávno se nestalo —“

„Jsem váš přítel,“ počal Krtek rozmluvu, „a ježto na zimu každý peníze potřebuje, přišel jsem k vám, abych vám v důvěrnosti pověděl, že můžeme část dluhu i s ouroky splatit, a to za několik hodin, ačkoli směnka teprv za dva měsíce k vyplacení dospěje. Nuže, kdybyste tedy část dluhu slevil, mohl bych vám, milý příteli —“

„Jak? své spravedlivé peníze mám z části darovat?“ zvolal měšťan prudce.

„Nic při tom neztratíte, milý příteli, neboť za slevenou část přenechám vám obilí, vyť jste je beztoho chtěl zase od nás koupit.“

Měšťan vida, že by tím ovšem také nějaké výhody nabyl, a považiv, že hotové peníze nevyhnutelně nepotřebuje, konečně po krátkém ujednávání se smluvil. Landa stal se nyní zase trochu přívětivější a dal přinésti víno, načež oba vesele popíjeli. Toť bylo, co si byl Krtek přál, proto byl také co možná na obilí slevil, aby Landa zůstal v dobrém rozmaru. Víno je brzo rozjařilo,

hovor jejich stával se hlučnější, a mnohý žertík byl prohozen.

Mezi řečí zeptal se tajemník, co to má být s tou historií o kacířském strašidle. Pronikavému zraku jeho neušla rozpačitost Landova, jakož i to, že dcera rychle z pokoje vyšla.

„I hlouposti," odvětil starý měšťan se smíchem — „hloupé tlachaniny." A na to se zlobil, že takové hlouposti se roztrušují.

Rozpravěje ještě chvíli o věcech lhostejných, Krtek v brzce se poroučel, předstíraje všeliké důležité docházky. Ubíral se na tarmark k boudě kupce, s nímž byl dříve mluvil.

„Máte to, a můžete mi to přepustit, zač jsem vás požádal, příteli Ptáčku?" tázal se Krtek, vcházeje do boudy.

„Nevím," zněla odpověď, „a mám-li to doma, mohu vám pod oněmi výminkami trochu přepustit."

„Kdy pak budete doma?"

„Přijďte v šest hodin, to už je tma, a žádný vás neuvidí, příteli — stojí to za mnoho . . ."

„Nu, vždyť jsme staří známí, Ptáčku, přijdu dozajista, jen něco připravte."

Celá tato rozmluva byla vedena velmi přidušeným hlasem. Krtek dal si dáti několik kornoutů cukrátek, a ubíral se tarmarkem dále nahoru. Zastavil se konečně u boudy patřící ševci krasopisci, a ještě mistr doma nebyl, dal si od učenníka podati několik párů dětských střevíčků, a poručil klukovi, aby mistrovi pozdravení od něho vyřídil.

Krtek byl potěšen, že zase má něco na srážku práce, již Marek pro zámek Novodvorský obstarával. Ale zámecká práce Markovi málo vynášela,

bývaloť nepořádně vypláceno, a tu mu vždy ještě utrhováno. Nesvědomitý tajemník dvojnásobným způsobem utiskoval chudého řemeslníka.

IX.

Čím se náš národ od jaktěživa vyznačoval, toť byla hluboká nábožnost jak sprostého muže, tak i rytířským pasem ozdobeného pána. Kutná Hora, po Praze jedno z nejčelnějších měst, i v tomto ohledu nad jiná města vynikala.

Již v sobotu, jak mile osmá hodina na radnici odbila, zavírány všechny boudy i hospody, a na ulicích bylo jako po vymření. V domech samých ale bylo za to tím živěji. Běda tomu, kdo by byl po osmé hodině v hospodě od stráže přepaden, aneb jejž po ulici vrávorajícího by byla zastihla, beze vší milosti dal jej soudce do šatlavy a hospodský musel platit několik kop českých grošů pokuty. I po domech byla všechna hlučná veselost zapovězena; jakož v neděli mezi mší svatou i všechno jezdění s vozy i na koních bylo zakázáno.

Když dnešní sobotu slunce rudozlatými paprsky zahaleno s věžatým městem se loučíc za překrásným chrámem sv. Barbory zapadalo, nastával v úzkých ulicích horního města tím hlučnější ruch.

Kdo v krámě nebo boudě seděl, skládal své zboží. Před domem a v domě se zametalo, v světnicích a kuchyních čistilo a cídilo. Uhodila osmá hodina a jako její ohlas zaznívalo klekání. Při těchto stříbrozvucích rozprostíralo sváteční ticho svůj plášť nad horním městem. Lid pobíhal ulicemi, jedni vycházeli ze svých bud, jiní spěchali

domů se zbožím, jež v poslední chvíli laciněji byli koupili, tu hospodský peskoval kluka, že některému žíznivému hostu ještě nalil hnědý ječmínkový nápoj, a prosil pijáky, aby své džbánky a sklenice zčerstva vyprázdnili, a tak ještě v čas domů se dostali. Zde a onde na ulicích nalezající se ženštiny mizí v tmavých průjezdech, zamykajíce za sebou vrata, až konečně po ulicích i náměstích vážné ticho se rozhostilo, a jen volný krok strážného, jenž ve své čtvrti na pokoj a pořádek hleděti měl, slyšeti bylo.

Zahalen v široký bílý plášť, maje beranici hluboko přes čelo staženou a o starou, rezem zčervenalou partyzánu se opíraje, strážný nedbanlivě loudá se po ulicích. Někdy zastaví se v některém loubí, a zvědavě dívá se nahoru do širokého gothického okna, jež vedle zašpičatělých vrat až k samému klenutí se táhlo. Ještě se tu brzy stmívá, hořívá tu v zimě skoro po celý den světlo, jež dnes umytými kolečkami i na venek zableskuje, vrhajíc do podloubí stíny rozličných předmětů.

Strážný klepá svou zbraní na okno; když to několikráte opakoval, blíží se konečně dívka k oknu, a pohlíží na nevčasného rušitele poklidu svého.

„Budeš-li pak mlčet, Liduško, ty ztřeštěné děvče!“ volal na ni známý strážný se smíchem a hlavou kývaje.

„Zpívám svaté písně, jak se to za večera sobotního na řádné křesťany sluší,“ nevrle odvětila pokáraná.

„Vždyť víš, že se nemá vůbec zpívat, ani v sobotu, ani v neděli.“

Dívka zmizela, však za chvilku objevila se ve vratech s lahvičkou, již strážnému se smíchem podávala.

Obdarovaný chce své díky dát na jevo hubičkou.

„I ty šelmo," pravila dívka, „což pak to je dovoleno?"

„Toť se rozumí, desátník mi přikázal, že mám na to dbát, aby se nikde nezpívalo, o hubičkách mi ale nic neřekl."

Při těchto slovech ubíral se dále, aby zase do jiného okna strčil partyzánu, kde mu překvapená děva pokutu vyplatila buchtou, velmi obratně ji na hrot halapartny napichnuvši. On s poděkováním dále se hnul, aby v třetím pohostinském domě také nějakého dárku došel.

Konečně byla úplná tma, strážný usadil se v jednom podloubí na kámen u vrat domovních.

Po mrazivé měsíčné noci nadešlo mrazivé slunečné ráno nedělní. Ze všech věží zpěv zvonů vítá slavnost sváteční. Dvéře a vrata domů se odemykají, obyvatelé dobře opatřeni proti rannímu ostrému vzduchu, batolí se a spěchají vážně do otevřených kostelů. Staří páni v tmavých oblecích se svými manželkami kráčejí umetenými ulicemi, za nimi táhnou strážní po ulicích, aby polapili každého, kdoby mezi mší svatou nějaký nepořádek na ulici působil, neb nějakou nezbednost páchal.

Kolkolem panuje nedělní posvátné ticho, ranní slunce tak jasně září, jakoby i ono si této slavnosti povědomo bylo, jeho pohled utkví na mnohém obezděném obrazu matky boží, jakýž na památku krvavé noci patnáctého století v průčelí starých domů se nalezá.

Dejme se nyní na předměstí, kde stojí hospoda Podskal.

V zadním pokoji krčmy panuje veselý hluk vzdor slavnosti sváteční. Sedí tu několik havířů

z části v svátečních perkytlích, z části i ve svých pracovních oblecích. Mezi nimi i Jakub, kterýž peníze, za ukradené stříbro od tajemníka obdržené, mermomocí promrhati chce. V jeho společnosti nachází se ještě několik osob, jichžto šibeniční tváře s jeho obličejem v překrásné byly souhlasnosti.

Ondřej Hliňáč byl zprvu kdesi kočím; ale rozličné opice, jež vždy z hospody na kozlík s sebou přinášel, připravily jej o službu. Byl vysoký, vyzáblý, a jeho obličej byl neustále zardělý jak měděný kotel.

Druhý soudruh Jakubův, pacholek u horního správce, nazýval se Vokřál; co se postavy týče, byl pravý opak Hliňáčův, maličký a zavalitý; s planou vypasenou červenavou, vždy se usmívající tváří.

Třetí soudruh Jakubův nazýval se Plachý a byl havířem.

U ostatních stolů seděli dělníci, jakýchž mimo rudníky v dolech je potřebí. Všechen hovor vedl se o úpadku hornictví, neboť od té doby, co Francouzové z Čech odtáhli a vítězný arcivévoda Karel po německých zemích je stíhal, nebylo nic, co by je více zajímati mohlo než hornictví. U stolu, kde hutník Jakub se svými soupijáky seděl, měl Ondřej Hliňáč sám slovo. Ačkoli tento chlapík již notnou částku piva byl požil, nezdálo se, žeby to na něho nějaký účinek mělo; jen zardělost jeho byla z nachové barvy přešla ve fialovou a jeho oči svítily jak hvězdy na zimní obloze.

„Čert aby už ten život tady vzal!“ končil Ondřej svou řeč, a udeřil pěstí na politý stůl, že sklenice a džbánky kolkolem vyskočily. „Nemám pravdu? řekněte, nemám pravdu?“

„Hm,“ podotknul Jakub, „ty máš sice pravdu, bratře, ale to není ta pravá příčina, proč hornictví tu tak čert beře.“

„Ano, tys nyní moudřejší, proto že jsi u výhně,“ namítal Ondřej a sáhl po džbánku. „Nu, tedy řekni, proč?“ tázal se dále a postavil džbánek zase zvolna na stůl.

„Hm,“ mumlal Jakub, „to já vím nejlépe, bratře. Za jedno nemáme žádné uhlí a žádné lesy. Už zase tu leží as 20.000 centů kovů, jež nemůžeme tavit.“

„Nu a proč pak si koupil Lauer*) Hodnovský dvůr, než aby bylo uhlí dostatek?“ křičel Ondřej na Jakuba.

„Jen mě nech domluvit, Hlináči,“ odvětil mu Jakub poněkud rozhorlen.

„Ticho,“ pravil Vokřál mírným, hlubokým hlasem, „tiše, poslouchejme, ten nemá pravdu, kdo víc křičí, bratře Ondřeji, ale kdo . . .“

„Drž hubu, Vokřále, nebo ti hodím konvici na hlavu,“ okřikl jej Hliňáč.

„I pane Ondřeji,“ ozval se najednou tenký hlásek, a zároveň mu tatáž osoba se smíchem ruku zadržela, „vždyť by byla věčná škoda toho blahodatného nápoje ječmínkového.“

Ondřej z počátku se rozdurdil, ucítiv, že někdo mu zadržuje ruku, ale poznav hlas, nechal džbán pokojně na stole stát a se smíchem obrátil se k mluvící osobě. Byla to obzvláštní figura. Člověk ten, teprv as sedm let v Hoře Kutné usazený, byl dříve u vojska, ale pro všeliké kousky jej propustili, načež z Prahy do Hory Kutné se odebral a tu se usadil. Zpočátku zastával místo písařské, ale ani tu nemohl se udržet, a byl

*) Tehdejší administrátor všech českých dolů.

tudíž přinucen, z části vyučováním na housle a opisováním not živobytí si vytloukati, anebo na umělecké cesty do vesnic a na výroční trhy se pouštěti. Hlavní jeho zřetel byl obrácen na bavení hostů v hospodách, kde všelikými šprýmy a nápodobováním jiných osob k pití a jídlu si pomáhal. Ježto si opatřoval živobytí věčným donášením, pomlouváním a hubou mletím, došel tím jmena Tlučhuby. Zároveň byl považován za ničemného darebu, jehož každý poctivý člověk se štítil. Tento člověk zdržoval se již od včerejšího večera v této hospodě, kde za pití a jídlo na housle hrál, a šašky ze sebe tropil. Uslyšev hádku mezi Ondřejem a Vokřálem, vstal od stolu, u něhož jeho příznivci seděli a přistoupil k Hlináči.

„Ah, tos ty, Tlučhubo?“ znělo oslovení Ondřejovo. „Nu, napij se jednou zadarmo, chlape.“

Tlučhuba nedal se dvakrát pobízet, ale vzal džbánek do ruky s takovou tváří, jakoby tím Hlináčovi čest prokazoval, a pil.

Mezi tím Jakub se byl již zase zabral v rozprávku o hornictví.

„Je to hrůza,“ pravil, „a pravý hřích, že to jde vše tak na zmar. Jeden to strká na druhého, a my tím trpíme. A stříbra je tu vždy ještě dost ku př. v Skalském couku a Kuklíkské štole.“

„Aj, což pak ty chceš povídat o štolách a šachtách,“ přetrhl zlobícímu se Jakubovi řeč starý šedivý havíř, jenž ze zvědavosti byl přistoupil.

„Nu, když jsi tak moudrý,“ započal Jakub, „řekni nám, čím to, že hornictví co den se horší?“

„Máš pravdu Jakube; ját jsem pod zemí domovem, a bývaly to časy — nás bylo asi šest set havířů, samí veselí chlapíci, ó byly to krásné časy!“

„Ano,“ dotvrzoval Vokřál, „nejednou jsem slyšel, jak krásně tu bývalo.“

Stařec naň opovržlivě pohlédl, ale ani slova neodpověděl.

Nastala hádka o džbánky. Konečně přišel hospodský, a postavil pivo před Ondřeje.

„Chlape, jestli mě ještě jednou necháš tak dlouho čekat, jako psa tě oběsím.“

Hutník nevrle upřel zrak na Hlináče a vytrhl Vokřála z jeho kázaní.

„Nemůžeť být již žádné štěstí zde v městě, když tací lidé, místo co by se modlili, klejou hůře než dryoštěpi.“

„Řekni nám raději, ještě jsi nejstarší z nás, a havíř k tomu, proč je to den ode dne horší.“

„Proto že lidé špatnější jsou, odejímá nám nebeský otec své požehnání a bohatství. — Kdyby mne byli před devíti lety poslechli, ještě by tu stály ty puchérny a hutě, jež stržením osmi Malešovských rybníků byly zaplaveny.“

„A kdyby tu nebyly ty skelny a na lesní hospodářství lépe se dbalo, neleželo by tu tolik nerozpuštěného kovu,“ pravil Vítek.

„Špatné hospodářství je to,“ vece Václav, „čím naše doly hynou; hospodářství úředníků. Tu je jich málo, tam zase mnoho, a pak jací úředníci? Žádný si ničeho nevšímá.“

„A potom, jak pak může hornictví kvésti,“ podotýkal Vítek, „když město pranic pro jeho zachování nečiní? Chtějí býti našimi soudci, máme jim býti podrobeni, a proto se pořáde trou s naším horním soudem.“

„Máš pravdu,“ odvětil Václav, „kam pak to dojde s těmi třenicemi, než k zjevnému výbuchu nepříjemnosti.“

„Hoho!“ podotkl Jakub, „toť bychom si již vzali na starost, není nás tak málo, a jsme statní chlapíci, však my neupustíme od svých starodávných práv a výsad; ale to je to, že jsou všichni úředníci mezi sebou spřízněni, a vrána vráně oči nevyklove.“

Václav havíř, Vítek a několik jiných se sestoupli, aby ještě dále o příčinách úpadku rozmlouvali.

Všichni byli s tím srozuměni, že špatná správa skrovné účastenství města a neodvádění peněžních příspěvků se strany cechů jsou hlavní příčiny, proč hornictví tak rychle hyne.

Mezi tím Tlučhuba počal znaleckým a nedůvěřivým zrakem prohlížet jednotlivé části své snídaně, kterážto byla: sklenička jalovcové kořalky, studená uzenina a hrách.

Hospodská patřila zlostným pohledem na počínání jeho.

„Co pak hledáte, myslíte, že to není čisté?“

„Co zaplatím, chci také s chutí požít,“ odvětil hudebník. „Či myslíte, že jsem pacholek, jemuž můžete všechno předložit. Já jsem vzdělaný člověk, Pražák, a hledím na čistotu, toť můžete na mém prádle pozorovat, neboť na to zvláště hledím, mám pěkné, čisté prádlo.“

„I co pak je mi do vašeho prádla; však já dobře vím a vy také, že máte jen dvě košile, jež vám pruský důstojník za vaše vrzání na housle daroval.“

„Já nemám nic od pruských důstojníků, jsem vzdělaný Pražák a s vámi nemluvím.“

„Jen se tak nedurdi, bratře,“ pravil Ondřej. „Nač pak se s tou špinavou hospodskou hádáš pro jídlo? Potřebuješ snad peníze? Neplať nic, bratře, já za tebe ručím a všechno zapravím.“

Hluk a křik v krčmě se vždy více zmáhal, čím více opilost všech rostla. Konečně hospodský pamatoval lahodnými slovy hosti, aby jej svým křikem nevyzradili, že je vzdor přísnému zákazu ve svých místnostech přechovává.

Střízlivější z hostů, jako Vítek, Václav a ještě někteří uposlechli, a i ostatní na chvíli umlkli. Ale sotva že hospodský ze světnice vyšel, hluk se na novo strhl, a bylo by to snad až k rvačce přišlo, kdyby nebyl Vítek Václava odvedl; i několik jiných havířů domů se odebralo.

Jen čtverlístek, Ondřej, Vokřál, Plachý a Jakub zůstali tu s několika jinými sedět a rozkvašovali se vždy více na měšťany, jimž všechnu vinu úpadku hornictví přičítali.

Bylo právě mezi zpívanou mší, když burácející, výskající a hvizdající rota hlavní silnicí přes kašní trh táhla, kde jim švec Marek v ústrety přicházel. Rozpustilá chasa uvítala jej jásavým výkřikem.

„Ten musí s námi, musí tlouci na kotel!“ A již byl Marek se všech stran obklopen.

Vokřál zvolal: „Což pak je již po kázání, že opět na svůj verpánek spěcháš, abys svým dětem, kopytům, hubu mazem ucpal a na ně kožené kabátky, uhlazené a vyfintěné nastrčil?“

Strašlivý řehtot všech doprovázel tato slova.

„Pánové,“ vykoktal poděšený Marek, „mýlíte se, přicházím právě od umělecké práce, spisoval jsem noty krásnými ozdobami opatřené, až mě má žena do kostela poslala.“

„Bratříčku ševče,“ zvolal Vokřál „slavný smolaři, tvá žena tě posílá do kostela? To jí už navzdor nesmíš tam jít, byla by to hanba, aby muž ženu poslouchal, pojď s námi!“ Na to táhla jej rota s sebou.

„Ctihodní pánové,“ odvětil váhavě švec, „to nemůže být, považte, že je neděle, zpomeňte si na šatlavu, jestliže vás strážný polapí.“

„I co, my se nebojíme ani čerta, neřku-li strážného.“

Hlasitý výkřik: „Tu ho máme“ byl provázen pronikavým řehtotem. A vskutku se blížil jeden ze strážných, jižto měli rozkaz, každého rušitele nedělního dopoledne stíhat. Chtěl z počátku zrovna k tomu nezbednému houfu jít, ale vida, že původcové křiku jsou havíři a ve značném počtu, obrátil se rychle k radnici o pomoc. Avšak rota se pustila za ním a polapila jej. Těsně obstoupli Marka a strážného, vzali ruce obou do svých, dělajíce s nimi všeliké akce.

Švec sebral všechnu sílu, aby se jim vyrval. Tloukl kolem sebe, kopal a proklínal, až na jeho křik měšťané se sběhli a pračka mezi nimi a užaslou chasou se strhla. Konečně se přihnalo několik strážných, havíři byli polapeni, na radnici odvedeni a hned druhý den všichni na několik neděl odsouzeni.

X.

Pod vlaským dvorem uzavřena byla po obou stranách táhnoucí se zeď nevelikou branou, ježto Žižkovou branou se nazývala. V levo stálo v XVIII. století čtverhranné, nízké, na způsob věže zbudované stavení. Bylo celé zanedbáno, šindele jen slabě na latích visely, vichřice a bouře mnohou část tohoto pokroví odnesla. Obyvatel této věže, známý nám Ptáček, užíval pouze přízemní, silně vyklenuté místnosti. V jedné klenbě měl svou lučebnu, v níž to velmi děsně a hrozně vyhlíželo;

kelímky, železné a hlíněné hrnce, kotle, láhve, křivule, bedny, lavice a stoly, a konečně výheň, toť bylo veškeré její nářadí a náčiní. Uprostřed stropu zčernalé síně visela malá svítilna. Sem mimo pána nikdo jiný nepřišel. Byt jeho nalezal se v klenbě, jež tmavou chodbou od lučebny oddělena byla.

V této světnici seděli čtyři z oněch ochlastů, již výnosem městského soudu tři neděle v tuhé vazbě držáni byli. Propuštěni z městského vězení, byli od horního soudu na novo na týden vazby odsouzeni, a pak ještě s hanbou ze služby propuštěni. Jakub dnes, v den svého propuštění, ony ze svých soustrastníků, s nimiž nejvíce za dobře byl, vzal s sebou, aby u Ptáčka pro sebe a ostatní na tuto noc přístřešek a stravu obdržel.

Ptáček byl na tuto návštěvu velmi nevrlý. Ale jeho dřívější tajná řízení s Jakubem byla takového způsobu, že nemohl jemu tuto svou nevoli slovy neb činem na jevo dáti. Ale úslužnost jeho podobala se oné kousavého psa, jejž pouze přítomnost pánova od napadnutí na podezřelé žebráky zdržuje. Jakubovi soudruzi nevšímajíce si nepřívětivosti svého hostitele, s hltavostí polykali chutná jídla, a ovlažovali své vyschlé chřtány libě páchnoucí pálenkou, skoro ničeho při tom nemluvíce. Když se najedli, natáhli se na lavicích, aby v blažené pohodlnosti tabákový dým, jehož po čas svého zabavení odříci se museli, do sebe ssáti mohli.

„Aby čert všechny pány vzal!“ zvolal Ondřej.

„Přál bych jim, aby tak jednou museli sedět v lednici,“ pravil Plachý.

„Bratříčkové, bratříčkové,“ káral je Vokřál, „nepřejte svým nepřátelům nic zlého, víte, co svaté písmo praví . . .“

„Nech nás na pokoji s tvými mravními průpovídkami," bručel Ondřej, „utři raději dračku, vždyť není nic vidět."

„Zapal město, když tak po světle bažíš," podotknul Plachý potutelně se usmívaje.

„Měli bychom to město potrestat," připojil Vokřál.

„Na mou věru, zasloužili si to svým pohostinstvím," pravil Jakub, „řádně zasloužili, hrome a peklo!" Tu mu na mysl připadl osud Prachenského, jeho spoludruha, kteryžto pro vraždu v děsném vězení na radnici uvězněn byl. Přemítal, jakby se tomuto člověku pomoci mohlo.

Vzal Plachého stranou, a když ostatní pálenky notně si hleděli, osnoval násilné osvobození Františka Prachenského.

Mezi tím byla pálenka došla, čeládka ale byla vždy ještě žízniva.

Jakub slíbil, že jim ještě trochu tohoto příjemného nápoje zaopatří, a vyšel, aby vyhledal hostitele; Plachý jej následoval.

„Jakube," šeptal Plachý, „není to žádný žert, nesměl bych býti z Malína, abych se neuchopil každé příležitosti, kde se chlapům pomstit mohu, a pak lechtá mě to vždy v rukou, když vidím nějaký došek."

Jakub tiskl Plachému ruku.

Plachý položil ruku na Jakubovo rameno a pravil: „My si rozumíme, Jakube; pročež to nyní všechno zařiď, kdy a kdekoli chceš." Jakub mlčky hlavou kýval.

Plachý vloudil se zase do světnice, Jakub tápal po dveřích, jež do lučebny Ptáčkovy vedly, ale pevně uzavřeny byly.

Jakub se nad tím ani dost málo nepozastavil. Plížil se okolo zdi, až k jedné skříni přišel, již

otevřel. Tou vešel do malého sklepení, kde v dřívějších časích potřebné zbroje a brnění uloženy bývaly.

„Prokletá tma," bručel Jakub, překvapen, že tam ani světla, ani hledaného přítele nenalezl. „I aby do tebe tisíc hromů udeřilo! kde pak jsi, čertův chlape?" volal, neosměliv se ani o krok popojít.

Konečně spatřil mdlý paprsek o strop sklepení se odrážet. Paprsek se šířil a šířil. Najednou uslyšel Jakub oddechování člověka, kterýžto po žebříku do výšky se hmoždí; až konečně jakýs poklop se zvedal, a volaný s kahánkem v ruce co nějaký duch z prohlubně vystupoval. „I u čerta cožpak tu ještě ode mne chceš, že mě i z práce vytrhuješ?"

„Opravdu ještě pracuješ? Jáť bych myslil, že to za to nestojí za těch několik kvintlíků."

„Jen kdyby jich aspoň několik bylo," bručel velmi nepokojně Ptáček; „tak ale to skutečně nestojí za tu psí práci."

„Ano, ano," dotvrzoval Jakub zaklení nočního pracovníka. „Čert v Horách Kutných už skutečně hornictví vzal."

„Nu, a cožpak tu vlastně chceš?"

„Abys mi dal pro mé soudruhy ještě trochu tabáku a pálenky, a pak jsem chtěl s tebou něco vyjednávat strany tajného tvého rudnictví."

„Pravil jsem ti již, že této psí práce zcela zanechám, vždyť se mi tím ani prach nevyplatí, jejž si sám zhotovuji," odvětil zlostně Ptáček.

„Věř mi, bratříčku, ty jen jsi tím vinen, ty tomu dobře nerozumíš. Nech mne jednou as tak týden pracovat, a uvidíš!"

„Jdi k čertu," pravil rozhorlen Ptáček.

„Jak se hned durdíš; pokud jsem ve šmelcovně pro tebe stříbro kradl, o jakž jsi to býval zdvořilý, a nyní, že jsem vyhnán, už nechceš o mně slyšet.“

„Já jsem se nezjinačil,“ omlouval se Ptáček. „Musíš sám uznat, že nemohu býti v dobrém rozmaru; dnes jsem chtěl včerejší práci dokonat, a to jsem ďas přinesl tebe i tvé společníky.“

„Nezlob se,“ odvětil havíř; „však se ti to všechno zaplatí, a co se tabáku týče, dobře vím, že ti jej žid zadarmo dává, jako mnoho jiných věcí, jen aby se mezi lidem ujaly. Ale nyní mi řekni, v kterém směru leží tvá šachta?“ Ptáček okázal k severu.

„Jsi-li s tím srozuměn, dám se ti za stravu a za příbytek za havíře zjednati.“

Ptáček pokrčil rameny a odpověděl: „Uvidím, co se dá dělat; přijď zase za dva dni, ale podtají, na večer.“

„Aha, ty nejsi tedy samoten? Nu také dobře, tyť mě znáš, a tím je vše ujednáno, dej mi ten kahán, abych mohl zase k svým soudruhům se vrátit.“

Jakub nepodal Vokřálovi, jenžto touženě rukou po láhvi sahal, žádoucího nápoje; ale donesl láhev Plachému a pravil: „Mluv pak přece, a nebuď tak skoupý na řeč.“

Plachý notně si přihnul a počal: „Milí přátelé, ještě jsme tak všichni pospolu seděli a vůbec všechny trampoty kolikanedělního zajetí společně snášeli, tedy mě poslyšte.“

Na to jim vypravoval, že jeden z jejich nejlepších a nejodvážnějších soudruhů na radnici v podzemních sklepích uzavřen jest, a kladl jim na srdce, aby toho chuďasa před mrzutou houpačkou v povětří uchránili, to ale že se dá nej-

snadněji provésti, když město na několika stranách se zapálí, aby tak pozornost měšťanů od radnice odvrácena byla. Potom jim výmluvně líčil, jak by mohli vésti příjemnější živobytí, a že by v hustých lesích mohli se trvanlivě usaditi, což by se tím snadněji dalo provésti, ješto skoro všechno vojsko se v německé říši potlouká, ale města že jsou příliš bázlivá, aby jim v jejich výživě mohla překážet. Dali sobě slovo, že jeden za druhého chce státi a život nasaditi, a zasvětili tento spolek několika skleničkami pálenky.

XI.

Druhého dne Jakub opustil Kutnou Horu, odebíraje se do Nových Dvorů. Dorazil k brance zahradní zdi, kde na jeho znamení mu hned přístup byl dán. Tajemník jej vedl do zahradní světnice, a rokovali společně o plánu k osvobození Františka z vězení radnice. Podle tohoto plánu musel Jakub pod nějakou záminkou do radnice se dostat, a Frantův bezděčný úkryt vypátrat. Jakub tvrdil, že to půjde snadno, ješto prý se v šatlavě s pomocníkem žalářníkovým seznámil. Pomocí tohoto človíčka doufal, že bude moci přítele Frantu navštívit, a potřebné nástroje mu doručit. — Teprv pozdě v noci rozešli se. Jakub šel spat na půdu besídky.

Stará radnice, jedno z nejpamátnějších stavení Kutné Hory, byla jako všechna starodávná stavení nepravidelně zbudována a tvořila k západu do hrotu sbíhající-se čtverhran, jehož průčelí na východ obráceno bylo.

V rozích stáli v gothických výklencích kamenné sochy, představující havíře, totéž bylo i na

gothických vratech, jejichž listovím bohatě ozdobená žebra do hrotu se sbíhajíce, v ozdobné makovici se končily. Nad těmito vraty vznášela se vysoká okna velikého radního sálu, vedle těchto něco doleji táhla se okna druhé radní světnice.

Dolejší část byla klenuta a kamenné zdi táhly se až k druhému poschodí, toto však skládalo se pouze z dřevěných zátyčkových stěn. Velmi vysoká střecha měla toliko šindele na sobě; z ní zvedala se nepříliš vysoká kamenná věž s novými hodinami, jež okazovaly pouze polovici české časomíry, totiž do dvanácti. Ve věži byly tři zvony, orel, zvon na poplach, zvonek horníků a zvonek na klekání. Poněvadž toto stavení uprostřed města leželo, zamezujíc spojení dvou hlavních silnic, z Kouřími do Čáslavi, muselo sloužiti také za průchodní dům a za tržiště. V užší části nalezala se dole i nahoře vězení; vchod tvořil průjezd brány, ještě silně klenutá stranou ještě měla malou branku, opatřenou železnou mříží. Tu byla také šatlava.

Kdo jako zajatec sem vešel, vídal často denní světlo teprv tehdáž zase se lesknouti, když na popraviště kráčel. Mučírna byla v podzemních prostorách, a byl-li zajatec i nevinen, nesnesitelná trýzeň vynutila mu vyznání činu, jejž nikdy nebyl spáchal.

V podobné as myšlenky pohřížen byl muž, jenž z večera všecek zasněžen okolo domu se plížil. Když nikoho jíti neslyšel, vklouzl do temné kobky, a kvapil okolo krčmy přes dvůr do druhého průjezdu, kdežto byl vchod do vězení. Zticha zaklepal na mřížku malé branky. Za malou chvíli objevil se malý ramenatý muž se svítilnou v ruce.

„Kdož pak jsi?“ tázal se, nemoha cizince poznati.

„Já jsem to, Žertihlávku. Přicházím, jak jsem to slíbil.“

Žertihlávek smál se samolibě a vpustil cizince. Uvedl jej do velmi dobře vytopeného, vyklenutého pokoje. Při řinčení zámku Jakub poděšen si vzdychl a již chtěl od svého úmyslu upustit; ale tu jej dozorce již tam vstrčil.

Strážnice nebyla příliš veliká. Kolkolem po stěnách visely okovy a nákrční kruhy. Naproti vchodním dveřím byla malá gothická dvířka se silnými závorami.

Když klíčník s lampou se vrátil, spatřil Jakub, že tam již někdo je. Byl to známý nám němý, jenž na lavici u kamen seděl a na vstupujícího svýma jiskřicíma očima pohlížel.

„Máte tu toho němého chuďasa, což pak udělal?“

„To je můj přítel a celého města poslíček. Zde dostává k jídlu, co zbylo, a v teple se tu vyspí.“

Jakub začal vysvětlovati příčinu své návštěvy.

„Ah pravda — tedy k vůli Frantovi,“ usmál Žertihlávek. „Ah nyní, to nejde.“

Jakub vzal útočiště k prosbám. Mezi tím se z láhve pilně přihýbalo, a konečně přísnost klíčníkova popustila.

Mezi řečí Žertihlávek otevřel druhé do světnice jdoucí nízké dvéře, a vyzval Jakuba, aby šel s ním. Svazkem velikých klíčů řinče, kráčel napřed, Jakub a němý šli za ním. Z počátku ubírali se úzkou chodbou, kde v pravo i v levo se nacházelo několik dveří, velikými visutými zámky opatřených. Pak klíčník otevřel železem pobitá dvířka a za sebou zase zavřel.

„Tady se vchází nahoru do předsíně radní světnice, a tady dolů do mučírny, tady chodí radní

pání dolů a tady zase nahoru.“ Otevřel dvéře do mučírny a pravil: „Podívejte se tam a poslyšte.“

Studený vítr je ovál, a hluk padající vody dával se slyšeti z děsné temnoty mučírny. Jakuba obešla hrůza, i ustoupil hned a ptal se klíčníka, zdaliž předsíň radní světnice jest vždy ještě tatáž co druhdy. Žertihlávek přisvědčil, na to otevřel druhé dveře.

„Nyní sestoupíme do podzemních chodeb.“ Úzké točité schody, na jejichž konci opět uzavřené dveře byly, vedly do této propasti.

„Br!“ zvolal Jakub, „toť bych raději chtěl tisíc sáhů do šachty se spustit.“

Klíčník se smál. „Tu najdeš svého přítele; on neví, je-li den čili noc.“

Otevřel a sestoupil ještě dva stupně do malého, sotva sáh vysokého sklepení. Jakuba to mrazivě projelo, vlasy se mu zježily. Při mdlé záři svítilny nemohl zde nic člověku podobného rozeznati. Teprv když klíčník k zadní stěně šel, spatřil na přízdénku ležeti něco tmavého na bídné slámě. Němý zůstal u dveří. Klíčník postavil svítilnu do díry ve zdi a zatřásl temnou na slámě ležící hmotou.

„Já již nic nevím, páni radní, já jsem nikoho nezabil! Že mé šaty byly plny krve, za to já nemohu, neboť . . .“

„Zdá se mu, že je v zlaté komoře, t. j. v mučírně. Hoj, Samiele!“

„Ale vždyť se jmenuje Franta,“ podotýkal úzkostí se zajíkaje Jakub.

„Zde se jmenuje Samiel,“ odpověděl klíčník; „jsoutě to samí mně svěření čertíčkové. Vedle je Lucifer, ale ze všech nejmilejší byl mi Holofernes, toho je mi po dnes líto.“

„Což pak uprchl?“ zvolal Jakub. „Vždyť to není možno, odtud se dostat.“

„I je to možno,“ pravil klíčník, „v pověří dodělal.“

Jakuba opustila všechna jeho zmužilost. Uplynula ještě nějaká chvíle, než zajatý ze své ospalosti a ze své dlouhým vězením vzniklé blbosti se probral.

Jakub podal mu láhev s pálenkou. Prachenský ji mechanicky k ústům dal.

Klíčník posadil se k nohám zajatého, a Jakubovi nabídl místo na kameně, neboť velmi opatrně na to dbal, aby tito dva blíže k sobě nemohli.

Jakub pořáde na to přemýšlel, jakby s Prachenským se mohl domluvit, aby to klíčník nepozoroval; neboť k propilování okovů potřebné stroje měl při sobě. Napadla mu již i myšlénka, aby ranou neb prokláním klíčníka se zbavil; ale přítomnost němého zdržela jej od provedení toho úmyslu.

Z počátku hovořili o svých kouscích mladických, pak o oné části života, jež byla sice plna šibalství, ale vždy ještě nevinného způsobu. Konečně přišla řeč i na události posledních tří let. Jakub hleděl co nejrychleji rozprávku na jiné věci přivésti. Ale Prachenský tvrdošijně se při tom zdržoval.

Byl z několika vražd a z vyzvědačství, jak sám tvrdil, nespravedlivě obviněn. Vypravoval Jakubovi a klíčníku podrobně celý svůj dosavadní život. Jakubovi srdce nemálo tlouklo, když tyto lži vypravovati slyšel, neboť byl největší část jeho ničemností pospolně spáchal. Nyní cítil, že musí Prachenskému pomoci.

Klíčník zabýval se více obsahem láhve a ne-

dával pozor na rozmluvu; ale když Prachenský o svých nynějších strastech a o své nevinnosti mluviti počal, zdálo se mu záhodno, do řeči se vmísit. Začal tedy s nejpřívětivější tváří vypravovati o lidskosti soudů, a co se žalářů týče, porovnával je s žaláři jiných měst.

„Samielku," pravil se smíchem, „co pak ti tu schází, jsi zde jako na krmníku a můžeš celý den spát. Pak tě milostiví páni dají předvolat a můžeš s nimi mluvit, mají s tebou velkou outrpnost, poptávají se tě na celý tvůj bývalý život, tyť si ovšem nemůžeš na všechny maličkosti zpomenout, ale oni tvé paměti na pomoc přicházejí. Potom přijde kmotr, je tak člověk jako ty, jen že má červené šaty."

„U čerta, mlčte!" zvolal Prachenský „vždyť mi krev ještě před časem ustydne."

„Já chtěl říci," pokračoval Žertihlávek, „že není čert tak černý, jak ho malují. Vtáhne tě laskavě do své mučírny, okáže ti nízkou lenošku, sídlo poznání, kde se ti pamět má trochu zostřit, na to přinese dvě polokulatá železa, jimž španělské boty říkají."

„Ale pravím vám, že jsem nevinen, a že chci, aby mi nohy rovné zůstaly."

„Vždyť ony ti zůstanou rovné, přítelíčku," odpověděl vážně Žertihlávek. „Kdo neví, co svaly a žíly snesou, myslí, že to jde o život. To je pouhý žert. Já byl přes rok u jistého lékaře, dělal jsem pilulky, seškraboval jsem maso s kostí mrtvol. Nu tedy o těch šroubních botách. Uvnitř želízek jsou železné as dvě třetiny palce vysoké otupělé hroty, to se ti as na coul hluboko pod čečel připne, a pak zvolna stahuje; to je to celé, stát se ti nemůže nic. Na všechno je zřetel vzat,

a ti pánové bez porušení tvých oudů tvé paměti ku pomoci přispívají.“

Jakub ptal se, významně na Prachenského pohleděv, kdy toto zostřování Frantovy paměti počne.

„A proč se ptáš?“ pravil klíčník přívětivě. „Proto že bych na posilněnou vám a svému příteli tuto ňákou láhev tohoto nápoje poslal.“

„Pošli jen, přítelíčku, já jsem vždy připraven, takového něco přijati; a nyní pojďme.“

Vzal svítilnu a uchopiv Jakuba za límec, vyváděl jej po dobrotě odtud.

XII.

Landa měl plnou hlavu starostí s přijímáním peněz a zakoupeného obilí, tak že teprv po několika dnech zpozoroval rozmíšku dvou milenců, když totiž Podivín nějaký čas do jeho domu nepřicházel. Marie se z počátku otázkám otcovým vyhýbala, a předstírala všeliké nepatrné záminky za příčinu jejich hněvu. Ale když otec Podivína nevděčníkem nazýval a dceru ujišťoval, že mu dá za to notný výtopek, nezbývalo dívce než aby celou událost upřímně vyznala. To se starého měšťana velmi nemile dotklo.

„Pročpak jsi také tak neopatrná? Neboť upřímně vyznám, kdyby Jiří i nevinen byl, což pevně věřím, může nám to přece veliké nepříjemnosti způsobit, jestliže se vyzradí a jej u nás najdou. Dobře víš, Marie, že páni sudí mají na mne s kopce, proto že jsem poctivý chlap a jejich pletichy schvalovati nemohu. A za to se mi zajisté pomstí, jak mile se jim nějaká příležitost naskytne.“

Marie smutně a plačíc jej poslouchala.

„Kdybych jen věděl, jak dalece bych Podivínovi to tajemství svěřiti mohl.“

„Což myslíš,“ tázala se Marie s podivením, „že by Podivín Jiřího zraditi mohl?“

„To mi ani ve snu nenapadlo, ale proč bych mu dělal zbytečné starosti. Považ, kdyby se tak jednou na radnici řeklo, ten neb onen musí se co zemězrádce stíhati, a jemu se to uložilo, což by si chuďas počal?“

„Mohl by nám dáti o tom zprávu, a my bychom mohli pana Jiřího ještě v čas odstranit.“

„Jiří čeká toliko na zprávy z Prahy strany jakéhos tajemství; já bych se měl vlastně na něho hněvat, neboť mi nedůvěřuje. Však bych ani za milion jedinou noc nepřechoval nikoho, kdoby naši dobrou královnu byl zradil, ani kdyby to můj vlastní syn byl.“ Tu si nalil na novo sklenici vína a pozvedl ji, řka: „Sláva naší královně a zhouba jejím nepřátelům!“

„Amen!“ ozval se hlas ve vedlejším pokoji. „Ať vítězoslavně přečká všeckny své nepřátele!“ pravila nyní osoba, vycházející z vedlejšího pokoje.

„Ano,“ pravil starý měšťan potěšen, „tu vezměte a nalejte si.“

„Přisámbůh,“ odvětil uprchlec, „nikdo není věrnějším poddaným nežli já.“

„Kdyby ale někdo sem teď přišel,“ pravila Marie úzkostlivě.

„Ať si přijde, dítě, my máme dobré svědomí, a ty také.“

„Hvězdář jakýsi předpovídal mé matce veliké neštěstí,“ odpověděl zádumčivě uprchlec.

„I jdětež!“ smál se Landa, „snad nebudete takovým hloupostem věřit?“

V tom vyskočila Marie a zvolala: „Pro boha,

skrejte se, on přichází — někdo přichází.“ I vnutila Jiřího do druhého pokoje.

V tu chvíli bylo slyšeti na dvéře klepati a Podivín do pokoje vrazil. „Bohu díky, že jsem vás doma zastihl.“

„I u kozla, což pak jste se tak uhnal, či jsou snad Francouzové zase v Čechách, anebo Prušáci.“

„Nic takového, ale cosi právě tak důležitého. Rád bych s vámi o samotě promluvil, pane Lando,“ odpověděl Podivín, „ale prosím vás, rychle, mám na spěch.“

Když Marie odešla, doložil: „Pane Lando, nechci se nikterak do vašeho tajemství vtírati . . .“

„Tajemství?“ opakoval poněkud v rozpacích starý měšťan.

„Poslyšte. Sudí dostal dnes od královského soudce psaní, co v něm bylo nevím, ale hned bylo uzavřeno, že váš dům se bude prohledávat.“

„Můj dům prohledávat, jako bych byl nějaký taškář, anebo přechovávač — u mne, jenž jsem sám v radě sedával — u mne . . .“

„Řekl jsem vám, co jsem slyšel,“ pravil radní písař, „měl jsem to za svou povinnost dáti vám o tom návěští, a jestli vám na tom záleží, abych se nestal nešťastným, tedy mlčte a stěžujte si teprv, až se to stane. S bohem.“

Stařec se trochu zpamatoval, neboť si zpomněl na Jiřího, čímž všechna jeho zmužilost klesla.

„Děkuji vám za vaši ochotnost, příteli, zajisté —“

Podivín stiskl vřele podávanou mu pravici a poroučel se.

„Počkejte, počkejte — já vám chtěl něco říci, příteli — nu, což pak to bylo — hned —“

Landa byl v největších rozpacích. Jsa nepřítel

vší lži a nemoha svou rozpačitost zakryti a nechtě přece Podivína v domnění od sebe pustit, jakoby na onom tajemství něco pravdivého bylo, zvolal: „Nu, teď se ještě napíte, já vím co vím, píte za zdraví všech — Marie — nu píte pak u všech všudy!“

Podivín nemohl si pomoci, vzal sklenici a přiťukl o sklenici Landovu.

„Marie!“ volal stařec prudce, „Marie!“ A když vešla: „Tu, poděkuj se Podivínovi, on pil na zdraví všech, Marie, slyšíš?“

Marie se zarděla a poklonila se mlčky, nemohouc ani slova pronésti.

„Nu, co pak to znamená?“ pravil otec stoje nepohnutě jak svíčka; „skleničku do ruky, Marie, a vy také, Podivíne, a píte oba, já také s vámi, za prvé: Sláva Marii Terezii!“ Všichni si přiťukli a pili.

„Počkejte, a nyní vy dva blázínkové,“ usmál se otec, „píte za své zdraví a štěstí!“

Marie neosmělila se očí pozvednout, a stála tu uzardělá skleničku držíc v ruce.

„Nepřeji žádnému nic zlého,“ zajíkal se Podivín, „a vám už docela ne, panno Marinko.“ A dotknuv se svou sklenicí sklenice její, jedním douškem ji vyprázdnil.

Marie s třesoucí se rukou pozvedla sklenici k ústům a oči se jí zalily slzami.

„Nu, nu dceruško, pojď ke mně, dobré dítě,“ pravil otec a objal ji.

Marie přivinula tvář na jeho rameno. Podivín byl pohnut a nevěděl, co si počíti.

„Podivíne,“ pravil stařec vážně, „vy jste té dívce křivdu učinil . . .“

„Otče, otče!“ vpadla mu Marie do řeči. „Kde

není důvěry, tam není ani lásky.“ Pro slze nemohla mluviti dále.

„Ustaňte, panno Márinko,“ vpad jí Podivín vášnivě do řeči, „ani slova více. Ale jestliže láska vaše mě oblažuje, zasluhuji také vaší důvěry, jak jste zprvu sama pravila.“

„Tajemství to nemohu vám zjevit, a nezjevím je,“ zašeptala Marie.

V tom otevřely se dvéře vedlejšího pokoje a Jiří se objevil.

„Já vám toto tajemství vysvětlím,“ pravil vážně.

Marie a Landa zkřikli. Podivín naň z počátku zlostně a pak v podivení pohlížel.

„Snad mě ještě dobře znáte, pane Rošovský; jsemť Jiří a bývalý baron a dědic, nyní zavržence, proklatec, psanec. Hleděl jsem na svém útěku ještě jednou něco o své ženě se dověděti, a proto jsem hledal pohostinství tohoto počestného muže. Já tu déle nezůstanu, nechci, aby skrze mne v zkázu se uvrhnul, sám se dostavím soudu.“

„Z toho nebude nic,“ zvolal Landa, „já vás nepustím. Vždyť nevíte ještě nic jistého o smrti své ženy a svého dítěte, ušetřte aspoň pro ně života svého.“

„Neštěstí,“ pravil Jiří, „mi zpívalo v dětském věku již ukolébavku. Baruška jest mrtva, a ubohý červíček také.“

Všichni slzeli. Podivín přistoupil k nešťastníku.

„Pane barone,“ pravil, „děkuji vám za vaši důvěru, vyť jste mi všeliké mé blaho zase vrátil. Nemohu vám raditi, ale výstrahu vám mohu dáti.“

Mžikem zanikla veškerá žárlivost Podivínova, i netrvalo dlouho a pln blaženosti již tiskl ruku Márinčinu k svým rtům.

Když Podivín byl odešel, uzavřeno, že Jiří na několik dní v domě sluhy Matěje na dolejším potoku se ukryje.

XIII.

Nevrlý a osud svůj proklínaje, uprchlík vstoupil do čisté světničky Matějovy. Trapné myšlénky, jež od jeho vlastního osudu obrátily se na osud drahé manželky a dítěte a pak i na osud jediného přítele, měšťana Landy, se přenesly, zapudily mu všechno spaní. Malá světnička byla mu příliš těsná a teplý vzduch v ní příliš obtížný. Musel ven pod šíré nebe. Kvapil zahrádkou na Rovinu. V onu dobu stály na této vysočině ještě dva kostely. Okolo kostela sv. Petra a Pavla byly kavny čili chalupy horníků, a nedaleko odtud královská šachta, v níž posud se pracovalo.

Byla jasná zimní noc. Obloha byla nesčíslnými zlatými hvězdami poseta, měsíc svítil plnou svou září. Z počátku uprchlík kvapil první stezkou, která se mu naskytla; ale když se jeho krev utišila, vrátil se a položil se pod ochranou napolo sesuté zdi na několik kamenů. Rozpoložení jeho mysli nebylo veselé. Obraznost stavěla mu před oči všechny výjevy, jež od jeho prvního seznámení-se s Baruškou v otcovském zámku byly se přihodily, i onen krvavý výjev v lese Ronovském jej trapně stíhal. Milenka jeho stála před ním jako anděl, opásaný mstícím mečem, okazovala mu své krvácející dítě, obviňujíc jej co vražedníka. Jiří vyskočil a jako zběsilý běžel, až zemdlen klesl.

Ze svých myšlének byl vytržen kroky muže, jenž k němu přicházel. „Bohu díky, že vás na-

lezám," znělo první pozdravení Matějovo, „kvapil jsem hned za vámi, jak jste z lože vyskočil a z domu utekl, ale jsem trochu starší než vy a nemohl jsem vám postačiti."

„Vrať se domů, zde se nemusíš o mou bezpečnost strachovati; nepůjdu ještě dolů do tvé dusné světničky, musím do sebe ssáti čerstvý chladný vzduch."

„Nesmím vás opustit, což pak by řekl pan Landa, jenž mi vás co vlastní své dítě poručil."

„Podívej se," prohodil Jiří, „podívej se tam na ten dům, tam ještě někdo bdí a má světlo; toť bude takový nešťastník jako já, jemuž trampoty a zármutek nedají spáti, anebo nějaký lakomec, jejž mňoukání kočky vyburcovalo a k měšcům dohnalo."

„Pro Boha, mlčte, pane!" vpadl mu Matěj do řeči tichým, chvějícím-se hlasem. „Ten plamének neznamená nic dobrého."

„Nic dobrého?" ptal se Jiří více tomu se diveˇ, že mu dal Matěj odpověď, než takovéto povážlivé řeči jeho. „Proč Matěji?"

Stařec, jenž k onomu místu, na němž světílko se kmitalo, upřeně hleděl, poznamenal se křížem a šťouchl Jiřího, aby tak nahlas nemluvil.

„To světlo," pravil po celém těle se chvěje, „přichází ze zříceniny Ruthardova domu."

„Nu, a co na tom, Ruthardové již dávno zprachniveli, tiť sotva ten plamének rozžali. Vždyť jak sám pravíš, jsou to pouhé zříceniny onoho domu."

Stařec kýval hlavou. „Boží trest," odpověděl potichu; „vždyť snad znáte tu historii?"

„Slyšel jsem ji jednou od své kojné, ale od té doby tolik snů mozkem mým projelo a jimi paměť má tak vyprahla, že ani někdy nevím,

jsem-li ještě na živu anebo již mrtev.“ Stařec něco pro sebe zamumlal, jež jako „šílený“ znělo, ale Jiří, zabrán v pozírání na město nevšimnul si toho.

„Budeť tomu nyní as 90 nebo 94 let,“ jal se Matěj vypravovati, „co můj nebožtík otec v onom domě nějakou práci měl. Byl zedník, a ještě onen dům již velmi chatrný byl, bývalo tam každou chvíli něco dělat. Domácí pán měl mého otce rád, neboť můj otec byl pilný, veselý a šprýmovný. To se domácímu pánu líbilo, a když se jednou roznemohl, dal si mého otce zavolat, aby u něho noc strávil. Ačkoli můj otec za dne tam rád býval, přece jej vždy hrůza obešla, když se stmívati začalo, poněvadž v onom domě strašilo. A nyní měl tam docela spát; z počátku se na čisto zpouzel. konečně dal si ale přece říci. Ale — já bych raději tu historii doma vypravoval, než zde.“

„Vypravuj jen dále,“ domlouval mu Jiří.

„Třetí noc napadlo nemocnému, přesvědčiti se o zmužilosti mého otce, i poručil, aby mu ze sklepa přinesl víno. Můj otec se vymlouval, že lékař poručil, aby se nemocnému nic rozpalujícího píti nedávalo. — Pravá příčina ale byla, že byli den před tím malou hádku o strašidlech měli. Hádali se tedy nyní ještě nějakou dobu, až otec nevrlostí bruče, do sklepa se odebral. — Netrvalo však dlouho, i přikvapil zpátky do světnice celý na smrt zbledlý. Nebyl, jak vypravoval, do sklepa ani přišel, neboť jak dveře otevřel a dolů sestupovati chtěl, uslyšel zdola tak strašný praskot a šumění vody, že napolo bez sebe zase po schodech zpět letěl. Leknutím zemdlen položil se v té samé světnici, v níž se nemocný nalezal, do postele, aby se trochu zotavil. Pevně usnul. Zdálo se mu, že Růženka, nešťastná dcera Ruthardova,

u jeho postele stojí a jej za ruku drží. Tím se probudil: ale málem by jej byla leknutím ranila mrtvice, když skutečně ženskou postavu u své postele státi spatřil. Úzkostí zatajil se v něm dech.“

„Světlo zmizelo,“ vpadl mu do řeči Jiří, ukazuje na zříceniny.

„Dejž Bůh, aby to jen nic neznamenalo.“

V tu chvíli zazněl příjemný stříbrozvuk hornického zvonku.

„Hornický zvonek,“ pravil stařec; „toť jsou již tři hodiny z rána; začíná být velmi zima, pojďte, pane, ostatek vám vypovím v teplé světnici.“

Vstavše, měli se k odchodu.

Stařec kráčel rychlým krokem po stezce dolů, neboť zima patrně přituhovala. Najednou se tmavá cesta před nimi vyjasnila a v rudé záři se leskla. Rázem ohlídli se oba na město. Z rozvalin Ruthardova domu šlehaly mocné plameny.

„Kdož pak asi to hnízdo zapálil?“ zvolal Jiří s podivením.

„To není obyčejný pozemský oheň,“ pravil Matěj, křížem se znamenaje, „vždyť tam není nic ze dřeva, holé zdi.“

„Ha, a tamto zase!“ zvolal Jiří, na bezpečnost svou zcela zapomínaje. „Podívej se jen.“

V okolí tarmarku prýštil se bílý dým ze směsice domů; po malé chvíli dole zčervenavěl, až najednou v jasný plamenný jazyk zplanul.

„Nu, to je přece plápol pozemského ohně,“ pravil Jiří.

V tu samu dobu rozléhal se již také temně a děsně zlověstný zvon Orel z věže radnice. Sotva že železné srdce na zvučící krov udeřilo, pravil Matěj k Jiřímu, jenž v strašnokrásný pohled pohřížen byl: „Zvuk tohoto zvonu volá mě k mému

pánovi, prosím vás, milostivý pane, jděte domů, aby vás nikdo nezahlídl.“

Jiří následoval svého průvodčího mlčky domů. Matěj spěchal za svou povinností. Sotva však kroky odkvapujícího sluhy dozněly, vyšel Jiří, aby svému ochránci dle možnosti přispěl. Prošed otevřenou Žižkovou branou, chtěl se právě dáti poněkud strmým k vlaskému dvoru vedoucím úvozem, an mu osud někoho přivedl v ústrety, na něhož by si v této chvíli nejméně byl pomyslil.

XIV.

Jakub tavíř, hlava oné roty, jež za své uvěznění městu pomstíti se chtěla, byl na tento den ustanovil schůzku, avšak ne u Ptáčka, nýbrž v rozvalinách Ruthardova domu.

Odtud ubírali se na svá stanoviště, toliko Ondřej zůstal v úkrytu, aby tam všechno k požáru připravil. Vokřál a Jakub, dobře ozbrojeni a vším potřebným k prolomení opatřeni, kradli se ulicemi k radnici, aby ještě v čas dostali se vraty, jimiž přístup do krčmy volný byl, odtud plížili se pak zticha po kamenných schodech k radnímu sálu a tu se ukryli. Když as k desáté hodině vše v domě utichlo, hosté krčmu opustili a vrata se zavřela, přikročili k provedení záměru svého.

Zlodějskými klíči, sochory a svítilnou opatřeni vypáčili a otevřeli dvéře u předsíně sálu, pak se dali do otevírání a páčení trojích dveří, jimiž se tady do dolejší chodby vcházelo.

Po klopotných dvou hodinách se jim to konečně podařilo, a když poslední dvéře otevřeli,

poznal Jakub chodbu, jíž byl s Žertihlávkem do Frantova vězení šel.

„Teď ještě sestoupíme několik stupňů a hned se u něho octneme.“

„Ježíš Maria — pro všechny svaté!“ najednou oba zkřikli a několik kroků nazpátek běželi.

„Kdo jsi?“ zvolal Jakub, když se trochu zpamatoval, na zkrvácenou postavu, jež v rohou dveří přikrčena seděla a vytřeštěnýma očima na ně hleděla.

Postava stenala, až konečně odpověděla: „Čekal jsem na tebe, Jakube.“

„Jsi ty to, Franto, anebo je to tvůj duch?“

„Já to jsem, Franta Prachenský, ale nyní pojďte a pomozte mi, ať mohu stát na nohou; u všech čertů.“

Jakub uchopiv Vokřála za ruku, přistoupil k Prachenskému pln radosti, že hledaný jimi přítel již okovů se zprostil.

„Musel jsem si cestu ven drahe zakoupit; ale teď to má ten proklatý pes.“

„Kdo?“ tázali se oba zvědavě.

Prachenský vyrazil nohou dvéře svého žaláře, pozvedl lampičku, již byl Vokřál na zem postavil a svítil do temnoty svého dosavadního vězení. Zvědavě oba tam pohlédli, ale poděšeni kvapně ucouvli, spatřivše na podlaze lidské tělo.

„Ano, je mrtev, na dobro mrtev,“ pravil Franta k svým osvoboditelům, jižto vytřeštěným zrakem naň patřili. „Ten psí chlap nepochybně něco čenichal, neboť byl každou chvíli dole, a pořáde na mé okovy kladivem poklepával; dnes však jsem je propiloval, a právě jsem se chtěl dát do dveří, když jsem jej zase dolů jíti slyšel. Nu, to ostatní si můžete již pomyslit, ale nyní pryč odtud.“

Prachenský opíral se o oba své soudruhy, a takto přišli až k dvířkám, vedoucím nahoru do předsíně.

„Slyšíš?“ pravil najednou Vokřál k Jakubovi. „U všech čertů, honem nahoru, slyšíš kroky — honem!“ Všichni tři na okamžik se zastavili na schodech, uši nastavujíce.

Skutečně bylo na druhém konci dále se táhnoucí chodby slyšeti kroky a lidské hlasy.

Jako hromová rána to všemi trhlo, když najednou poznali hlas Žertihlávkův, jejž za mrtvého měli.

„A kdyby tu šibenice a kolo na mne čekaly, nemohu dále.“

„Pojď jen, pojď,“ pobízel Jakub, a pozvedl jej.

„Jděte, nemohu již dále,“ odpověděl Franta stenaje.

„Ha, tu již přicházejí,“ zvolal hlasitě Vokřál.

Sotva že dole Vokřálovo vykřiknutí zaslechli, strhl se hned strašlivý pokřik, a cupot po schodech se rozléhal.

Prachenský, jehož úzkost až k zoufanlivosti vzrostla, když kroky svých katanů uslyšel, taktéž vyskočil a za svými soudruhy běžel.

Jakub a Vokřál vrazili do předsíně, a strčili do dveří, jež s velkým hlomozem se rozlítly. Strašlivý pokřik a jásot, jenž najednou v chodbě se rozléhal, věštil jim, že Prachenský nepochybně jest lapen.

„Jsi zase v jistotě, milý Samielku, ty zabiječi, ale na to se vsadím, jsou tu ještě jiní chlapi. Vzhůru, hledejte!“ Všichni vešli do předsíně, kde najednou se zastavili.

„Slyšíte ten praskot? Jakoby v kamnech oheň byl.“

Žalářníci, mezi nimiž uprostřed zajatec stál, tiskli se k sobě.

Skutečně bylo slyšeti praskot, jakoby dříví hořelo.

„Vaňku," pravil Žertihlávek, přistoupiv k bojácnému skupení, „jdi a podívej se, proč v kamnech hoří."

Vyzvaný s místa se nehnul, okazuje na otevřené dvéře radního sálu.

„Co to má znamenat? Tu to praská, tam jsou zase dvéře otevřeny, musím se sám podívat. Ty chlape, jdi se svítilnou napřed!"

Ten ale shýbnul se, jakoby měl bolení břicha, ale nehýbal se s místa.

Klíčník třesa se vzal lampičku do ruky; však zastavil se.

„Vy baby, snad se bojíte? Ti taškářové jsou tam, oni se sem prolomili, chtějí tu krást. Abychom ale všecky ty chlapy polapili, vy dva zůstaňte s tímto zde, vy ostatní půjdete se mnou, a vy dva zůstanete tuto u dveří."

Při tom uchopil nejblíže stojícího za ruku, chtěje jej s sebou táhnout. Ale tento vší silou se bránil a odpověděl: „Já zůstanu u vězně, je to divoký chlap."

„Já tu také zůstanu, já také — já zůstanu u dveří," volali všichni do zadu se tlačíce.

„Zde nemůžete všichni zůstat, neboť já tam nemohu docela sám jít, musíte se mnou." A uchopiv zase jednoho z nich za ruku, doložil: „Držte se pevně za ruce a vězně vezměte s sebou."

Vešel se všemi do temného radního sálu, kdež ihned při svitu lampičky dvě osoby nepohnutě státi spatřili.

„Stůjte a vzdejte se!" I táhna za sebou celou tlupu přistoupil k dvěma mužům, již tu jak

zkamenělé sochy stáli. „Vzdejte se, chlapi!“ zvolal na novo, svítilnu do výšky pozvednuv. Ti však neodpovídali, ale sklesli na kolena, okazujíce rukou do pozadí sálu. Bezděky ohlídli se všichni na ono místo, a spatřili něco, při čemž se jim vlasy hrůzou zježily. Dvéře vedoucí z velké radní světnice do malé byly do kořán otevřeny, a neobyčejná jasnost ozařovala její vnitřek, jenž jim všem dobře povědom byl. U velkého radního stolu sedělo dvanáct přísedících sudích s přednostou v čele a jedli z veliké mísy krev dřevěnými lžícemi*.

Nějakou chvíli všichni stáli jako omráčeni, ale pak dali se najednou na útěk v divokém křiku odhazujíce svítilny a vše od sebe, a zapomenuvše na vězně hnali se o překot ze dveří a chodbami pryč.

Tři zločincové leknutím bez sebe na zem sklesli. Teprv po chvilce úplně se zpamatovali a zpomněli si na vše, co se bylo přihodilo. Pohledli na osudné dvéře; ty ale byly zavřeny, a paprslek měsíce vrhal stíny okenních křížů na ně. Tulíce se k sobě, chtěli dveřmi z předsíně odkvapit, avšak ty byly také pevně uzamčeny, tak že mimo okno nezbývalo jiného východu.

Strach poháněl je všechny dolů. Vokřál padl nešťastně na hlavu a byl hned mrtev. Jakub skočil za ním a padnuv na něho zlámal si ruku. Prachenský zlámal si obě ruce a tak silně se porouchal, že nějaký čas bez sebe na zemi ležel. Když k sobě přišel, vlekl se v strašlivých bolestech úzkou uličkou, aby se dostal do Žižkovy brány.

Mezi tím zvon burcoval na poplach veškeré měšťanstvo. Za malou chvíli byla ve všech oknech

*) Pověst ta přijata podle vypravování stařeny, jež v chorobnici Kutnohorské před dvaciti lety zemřela.

světla a jednotliví oudové cechů spěchali ulicemi buď se stříkačkou, neb jinými hasícími stroji.

Prachenský doškrábal se až do úvozu, kde o své spáse zoufati počal. V tu chvíli spěchal tudy muž, jenž k němu přiskočil, aby mu zase na nohy pomohl.

„Ó nechte mě tu pokojně umříti," stenal raněný.

„Nebesa! Nejsi ty Franta? Což pak hrozného se ti přihodilo? odkud přicházíš?" tázal se ho Jiří překvapen.

„Přicházím ze žaláře, ušel jsem kolu neb šibenici, abych nyní jako pes na ulici zahynul. Chcete-li mi službu prokázat, doneste mě do věže u brány."

Jiří nesl ho dolů do zahrady. Tam jej položil na zem.

„Nešťastníče, připravuj se k smrti, dojdu pro kněze."

„Nechte mě s ním na pokoji, co jsem živ, žádného jsem nepotřeboval, nestojím ani teď o něho ale vy mě poslyšte, týká se to — Barušky."

„Kde jest, kde jest má žena, mé dítě? Tys je zavraždil, kde jsou? Mluv!"

„Baruška je na živě, a vaše dítě též. Baruška žije podtají v starém zámku Lichtenburku; jest přísně střežena a obává se, aby ji váš otec nepohnal k soudu."

„Bože, díky tobě!" zvolal Jiří, radostí slze.

„Chraňte se před tajemníkem otce svého, Krtkem. On jediný je vinen vším neštěstím. Až byste byl dospěl k zletilosti a panství přejal, byl by musel klásti účty. Aby vás tedy na čas neškodným učinil, hleděl vás s otcem rozdvojit. Snad by se mu to nebylo podařilo, ale vaše láska

byla vodou na jeho mlýn, jeho popichováním jste přišel o své dědictví. Já musel svědčit proti vám.“

„Ty?“ zvolal Jiří, „ty, bratr mé ženy?“

„Potřeboval jsem peníze a Krtek mi je dal, toť se rozumí, že také něco za ně chtěl. On krade — ale jestliže ho udáte — on byl také špehem u Prušáků. — Vy holomci, dělejte co chcete, já se přece nevyznám, jak jsem toho psa ubil —“

Přitom vytřeštil oči a třesoucí-se rukou do výšky okazuje, počal chraptěti.

Jiří hrozným tímto výjevem jako omráčen byl by se od něho ještě neodvrátil, kdyby najednou se nebyl ozval za ním cizí hlas.

„Tu mám toho taškáře a jak se zdá ve dvou osobách totiž jednoho čerstvého, jejž ani neznám.“ Při tom Žertihlávek uchopil Jiřího, jenž právě od mrtvoly vzdáliti se chtěl.

„Zpátky!“ zvolal Jiří a udeřil žalářníka do břicha, že tento hned na zem sklesl. Ale tu na něho i druhá osoba dorážela, byltě to strážný, jenž s Žertihlávkem byl přišel; ale i ten obratností Jiřího v zápasení podlehl a padl bolestí křiče na stenajícího sluhu městského soudu. Jiří kvapil pryč. Dostal se až na zelený trh, a hned na to i do domu, v němž jeho dobrotivý přítel bydlil.

Podle zvyku v Kutné Hoře byla všechna okna při požárech osvětlena a vrata otevřena.

Jiří se dostal po schodech potmě nahoru, a zvolna klepal na dvéře.

„Kdo to?“ zazněl uvnitř hlas starého měšťana.

Jiří vstoupil.

„Pro boha, co vás sem přivádí?“ zvolal polekaný měšťan.

„Mnoho důležitých věcí,“ odpověděl Jiří zčer-

stva, „až uslyšíte příčinu, zajisté mi dotíravost mou odpustíte.“

„Kdož pak mluví o dotíravosti, ale jedná se tu o vaši bezpečnost, a také o mou,“ připojil trochu povážlivěji. „Neviděl vás nikdo?“

„Nikdo kromě vašich služek.“

„Nejspíše to byla Růženka,“ pravil Landa sám k sobě, „neboť ta je zvědavá, jako všechny ženské.“

„Tyť zase proti našemu pohlaví bouříš,“ pravila Marie ze sousedního pokoje sem vstupujíc. V ruce měla psaní, jež Jiřímu doručila.

Jiří počal čísti; ale sotva že byl několik řádek přeběhl, se zasmušilou tváří a skoro bezzvučným hlasem zvolal: „Po mně je veta!“

Landa vyvalil oči, a Marie s pláčem sepjala ruce.

„Jsem ztracen — zhanoben.“

„Aj, pane!“ zvolal měšťan. „Tedy už mluvte, nemohu tomu věřit.“

„Nyní se vám se vším svěřím, vám, jenž jste byl dobrotivým přítelem mé mladosti a ochráncem mým ve všech mých radostech i strastech. V zoufalosti nad úmrtím své manželky spěchal jsem do Prahy. Měl jsem tam přátele. Avšak oni vyděděného, prokletého všichni opustili. To jsem lehce oželel. Odložil jsem své jméno a přijal jsem jméno své matky. Pracoval jsem, ale práce bylo pořídku, ješto nepřítel v zemi byl, a každý své peníze zahrabával. V těchto nuzných okolnostech seznámil jsem se s Karlem Davidem. Poznal jsem v něm velmi vzdělaného člověka, trochu výstřední povahy. Opatřil mi místo tajemníka u hraběte Kaisersteina. Brzo na to spojení nepřátelé dobyli Prahy a tři neděle na to bylo korunování Karla VII. Hrabě potřeboval mě častěji co jednatele s cizinci

neboť jeho statky nalezaly se v jejich rukou. Bellisle oblíbil si mě, i nabídl mně ve svém vojště místo, jež ovšem jsem nepřijal; ale vyzvání jeho, abych jej častěji navštěvoval, nemohl jsem se vyhnouti. Kaiserstein navzdor mým prosbám a výstrahám s Bellislem vyjednával něco důvěrného. Však jsem úplně přesvědčen, že neměl nikdy myšlénky, aby uchvatitele uznal za pravého vládce. Jediná jeho křehkost byla, že míval rád veselou společnost ve svém domě. Při takových příležitostech se popíjelo, často více, než by se mělo; a tu se pronášely přípitky a hrozby, jichž následku Kaiserstein se obávaje Prahu opustil. Psaní, jež se nalezla v jeho obydlí, jsou z větší části psána mou rukou, a jedno, kdyby se na ně váha kladla, mohlo by mě uvrhnouti v zkázu . . .“

„A toto psaní?“ tázal se Landa s napjatou dychtivostí.

„Jest psáno Bellislovou vlastní rukou, děkuje v něm za důležité ode mne mu zaslané zprávy. Toliko Kaiserstein může dáti patřičný k tomu výklad. Několik ztřeštěných chlapů chtělo při jednom z nočních výpadů Francouzů uvnitř města učinit povstání. Ještě při osazení města spojenci všickni měšťané byli odzbrojeni, a pak se po ukrytých zbraních přísně pátralo, měli spiklenci v úmyslu, vydrancovati židovské krámy, v nichž se prodávalo staré železo a mezi jiným také ručnice. Tito chuďasové byli totiž ze strachu před oběšením zahrabali vše, co se zbraní poněkud podobalo, a jeden takovýto úkryt vypátral náčelník a vůdce obmýšleného povstání; ostatní majetníky doufali přinutit k udání skrýší. Hleděli mne zasvětit ve svůj záměr, abych skrze svou známost s Francouzi všeho se dověděl, co by jim prospěšno býti mohlo.

Snažil jsem se, tyto ztřeštěnce přesvědčiti o nesmyslnosti jejich počínání. Ale nadarmo, oni chtěli mermomocí tu nesmyslnost podniknouti. I promluvil jsem o tom s Kaisersteinem. Usnesli jsme se, vzíti útočiště k jedinému prostředku a dáti tyto ztřeštěnce od Francouzů zabavit. Žid, jenž vám mé psaní přinesl, vyzradil mu jejich shromáždiště. Ješto já i hrabě tehdáž právě churavi jsme byli, psal jsem Bellislovi a vyložil mu vše, ale zároveň jsem jej prosil, aby ty nešťastníky za pouhé šílence považoval a s nimi mírně nakládal. Bellisle danému slovu věrně dostál. Hned po odchodu Francouzů byl jsem zatčen, i mám své šťastné uprchnutí pouze penězům co děkovat.

„Jste docela nevinen!“ zvolal Landa.

„Jsou tu psaní a lidé, jižto proti mně svědčí.“

„Musí vám tedy hrabě z Kaisersteina dát svědectví.“

„Hrabě opustil Čechy a prchl do Bavor.“

„Naše královna je paní velkoduchá, která umí rozeznati bílé od černého, jen kdyby váš otec také tak byl.“

Teď Jiří vypravoval žasnoucímu starci vše, co byl od Prachenského slyšel.

„I hleďme,“ zvolal Landa, „tedy ten je přece tím ničemou! Ját si to vždycky myslil.“ A obrátiv se k Jiřímu, dodal: „Jen ještě dnes a zejtra, dokud vše potřebné k vašemu útěku do ciziny neobstarám. Tam u své manželky byl byste každou chvíli v nebezpečenství. Když jsem se již na tolik odvážil, chci míti také mzdu za to, totiž přivésti vám vaši milou ženušku. Teď se nestarejte o nic, příteli, než abyste nepozorován dolů k Matěji se dostal, tam zůstanete, až si pro vás pošlu. Slyšte, Marie vám dá znamení, kdyby vám hrozilo nebezpečí.“

Jiří vlastně zamýšlel, jak by v domě zůstati a ženu a dítě hned po jejich příchodu k srdci přivinouti mohl. Ale Landa od svého úmyslu neustoupil, toliko dovolil, aby Jiří do rána si u něho odpočinul, pak že se cesta najde, jak by se dostal z Hory k Matějovi.

Rozešli se. Duševní i tělesné namahání této noci bylo na tělo všech mělo takový vliv, že slunce bylo vzešlo již velmi vysoko, a Landa dosud v hlubokém spaní pohřížen byl. Když se probudil a viděl, že je již tolik hodin, zlobil se, že ho dříve nevzbudili.

Nedlouho na to kolísal se těžký veliký kočár z jeho domu a branou z města.

Také Krtek byl dnešního rána v chvatu opustil zámek Novohradský, ubíraje se do města.

Dvě věci hlavně jej tam vedly, chtěl se dovědět, zdaliž Prachenský, jenž o jeho tajemství ví, šťastně vyvázl, a jakou škodu noční požár asi způsobil. Ale jemu byly křivé cesty od jakživa milé, a pročež si umínil, že dříve v některé krčmě se zastaví. Vyvolil si hospodu na „Kocandě". Kráčel podél Kutnohorského potoka. U jedné zatáčky, tu kde houští bylo nejsilnější, byl zastaven mužem, jenž z hlubiny potoka na stezku vylézal. Byl to Jakub.

„Jak se dařilo?" tázal se tajemník.

„Špatně, velmi špatně," vece Jakub, ukazuje na ruku, již zlomenou v úvazku měl.

„Vyvázl Franta?"

„Od toho proklatého požáru jsem ho neviděl."

„Nu, a co ty chceš?"

„Což jiného než peníze od vás; vždyť jsem vám jich dost nanosil, teď musíte vy měšcem hnout, abych mohl upláchnout, a pak abych měl nějaký čas od čeho živu být."

„Peníze?“ zvolal úzkostlivě Krtek. „Kdebych já chuďas jakých vzal?“

„Nemyslete, že jsem tak hloupý, abych takovým nemotornostem věřil. Vy jste celé té mé bídy příčinou; protož peníze sem, nedáte-li, tedy..“

„Přijď dnes večer do parku k známému ti dubu, tam se sejdeme.“

„Proč pak ne jako jindy do zahradního Novodvorského domku? Kdo pak by v té zimě venku stál a čuměl, až by se vám zlíbilo, přijít. Přijdu k vám s ostatními, a nezapomeňte nám tam trochu ustlati.“ Na to zmizel v hlubině.

Krtek ohlížel se rychle na všechny strany, zdaliž nikde nějaký nevítaný svědek jejich rozmluvu neposlouchal. Pak kráčel hbitě dále. Proklínal chvíli, v níž s těmito lidmi se spolčil; jeho jedinou útěchou bylo, že z této známosti ovšem veliký užitek měl.

Vůkol panovalo ticho, stezky byly tvrdě ušlapány a protož bylo snadno slyšeti kroky člověka, jejž teprv po hezké chvíli spatřiti bylo lze. Tajemník již na to myslil, jakby příchozímu se vyhnul; ale jak sebou trhnul, když na oklice stezky proti sobě kráčeti spatřil Jiřího, jenž pln radostných nadějí na brzké shledání se s manželkou a dítětem nemohl se odhodlati, aby po vystoupení z vozu zrovna do Matějovy chatrče se odebral. Dal se stezkou okolo potoka, domnívaje se, že tu nikoho nepotká, nejméně byl by se nadál osoby, která všech jeho strastí a nehod byla příčinou.

Jiří zkřikl. Tajemníkem to trhlo, hrdlo se mu stáhlo, tak že nemohl ani slova promluviti.

„Ha, zrádce mého blaha a mé cti!“ zvolal Jiří, „Bůh mi tě dal do rukou —“

„O ty můj milý bože,“ zněla první slova tajemníkova, když se docela k sobě blížili, hlasem,

v němž žasnutí a radost při náhlém tom shledání zaznívati měla, „můj mladý milostivý pan baron.“ I chtěl mu ruku políbit. „Ach tato radost, že vás zase . . .“

Ale Jiří odstrčil jej začatou pěstí od sebe, že několik kroků odvrávoral, hrozným hlasem pak zvolal: „Pse, já tě tu zardousím!“

„O já ubohý starý muž, totě velmi ukrutné, krvácím, toto udeření, o mé ubohé děti;“ naříkal tajemník.

„Obludo!“ zvolal Jiří opět, „dokaž svou nevinu, anebo se vyznej, že jsi krádce mého dědictví, já vím o všech tvých ničemnostech.“

„O tato rána,“ bědoval chraplavým hlasem tajemník, „já ubohý starý muž.“

„Starý taškář, šedivý hříšník,“ odpověděl mu Jiří s opovržením.

„Ale milostivý pane barone,“ vpadl mu tajemník do řeči, „zpamatujte se a dovolte starému muži, aby něco k svému ospravedlnění pronésti mohl.“

„Ospravedlnění?“ opakoval popuzený Jiří. „Může se vražedník také ospravedlnit, když se při vraždě postihl, a když na jeho rukou krev jeho oběti posud lpí?“

„Vždyť mne nenecháte ani k slovu přijít,“ pravil tajemník hořekujícím hlasem a s prosebnými posuňky. „Milostivý pane barone, cizí lidé se blíží, račte se ve své zlosti trochu mírniti, mohlo by vaší pověsti škodit, kdyby někdo vaše Vysokorodí v tomto rozjitření postihl.“

Jiří zpomněl si na nebezpečnost svého postavení, a mrzel se na sebe, že se na tuto procházku byl pustil.

„Milostivý pane,“ pokračoval tajemník, „račte jen ještě nějaký čas v Kutné Hoře, aneb v jejím

okolí posečkat, a uvidíte, že všechny ty mrzuté okolnosti k Vašemu prospěchu dají se napravit, ale co nejponíženěji prositi musím, abyste prudkostí svou nedal se unášeti, neboť byla jediné všeho nedorozumění příčinou.“

„Střez se, abysi už nikdy se mnou se nesetkal. Jdi, padouchu!“ Na to chtěl Jiří zpáteční cestu nastoupit, ale tajemník jej zadržel.

„O tamtudy nechoďte, milostivý pane, vidím, že přichází Ježek, Novodvorský učitel a varhaník. Zrovna byste mu do rány přišel, račte se tedy jen tuto zrovna ubírat, a pak teprv zdlouha za námi jděte. Ježka já již s sebou vezmu.“

Tajemník déle neotálel, a běžel blížící se osobě vstříc. Byl to skutečně učitel Ježek, s nímž šli obuvník Marek a Tlučhuba, potulný šumař.

Marek byl zase na svém koníčku, vychvaluje svou krasopiseckou dovednost.

„Ještě šest řádek mi schází, a pak jsem hotov,“ pravil Marek s jakýms hrdým vědomím k Ježkovi, „pak mám pro pana sudího —“

„Pár střevíců, milý mistře, s vysokými podpatky a dlouhými špičkami, anebo snad useknuté?“ vpadl mu úsečně Ježek do řeči.

„Střevíce, ty odbudou moji tovaryši,“ odpověděl Marek; „ale mně pan sudí něco svěřil, co v celé Hoře a v okolí na kolik hodin nikdo tak ozdobně a čistě nenamaluje jako já.“

„Pan sudí má slabé oči,“ pravil varhaník, „nevidí dobře, a tudíž se mu každá titěra zalíbí, jakou mu kdokoli předloží.“

„Tu vezměte mou hůl, a namalujte tomu hudebníku několik liter na záda.“

Marek se ihned té myšlénky uchopil, a k provedení přikročil.

„Musíte mi záda zapůjčit,“ pravil Marek Tluč-

hubovi, „já vám udělám ozdobné A na kabát, nestane se vám nic.“

Šumař svolil a Marek maloval A s veškerými ozdobnými oklikami Tlučhubovi na záda.

K tomuto výjevu přikvapil Krtek sotva dechu popadaje.

„Pánové, pospěšme odtud,“ pravil, „byl jsem právě od loupežníků a vražedníků přepaden, a jen tím jsem jim uklouzl, že taškářové vaše kroky na umrzlé cestě slyšeli.“

Obuvník mumlal cosi o dlouhém doprovázení z pouhé kollegiálnosti, a Ježek, jehož vytáhlá postava nad houští vynikala, silně se shýbl, aby pronásledující loupežníci jej nezahlídli. Když za sebou nikoho jíti neviděli a už na blízku předměstních zahrad se octli, tvrdili všichni tři, že to as bude ta samá rota, co dnešní noci oheň v městě založila, a kterážto se musí pochytati atd.

Rozešli se. Krtek odebral se do četně navštěvované krčmy Kocandy.

XV.

Náměstí před radnicí bylo dnes plno zvědavých. Strážníci měli co dělat, aby nejsmělejší, a těch byl notný počet, od přílišné dotíravosti zdrželi. Lid chtěl mermomocí viděti mrtvolu Prachenského, prolomené podzemní žaláře a malý sál, v kterémžto této noci strašidla se byla objevila. Avšak všechen křik a hlomoz byl nadarmo.

„Proklatá holoto!“ křičel malý ramenatý strážník, „však vy přece nic neuvidíte!“

„Ale my bychom přece rádi toho viděli, který tě tak zmaloval,“ zvolal jeden z houfu ku předu se tlače.

„Ten je již v komůrce," odpověděl strážník.

„Toho již ani babička v pekle více nepozná," zvolal jiný z rozpustilé roty, okazuje v smíchu na tvář strážníkovu, celou přílepky pokrytou; tento ale nicméně hrdě kolem pohlížel.

Lid se mu smál, a jen tak dalece se vyhnul, co ohlášený, v ohromné podlouhlé vlásence objevující se radní pán právě se prodrati mohl. A tak to šlo neustále, jeden radní přicházel za druhým, mnohý v největším spěchu, však uslyšev, že se ještě nemodlilo, povolil svým krokům, a klopýtal vážně po schodech do radního sálu.

Vysoká, velká radní síň v prvním poschodí činila podlouhlý čtverhran; osm okrouhlíky ozdobených sloupů neslo jednoduché klenutí, jehož zavírací kameny zdobily růžice, a na jichžto kulatých plochách městské znaky se skvěly. Stranou ale tak, že tam všichni radní viděti mohli, pět do kamenné podlahy vytesaných křížků naznačovalo místo, na němž odsouzený stával, když se mu rozsudek smrti předčítal.

V tomto sále byly nyní shromážděny skoro všechny k veliké radě patřící osoby. Stály neb seděly v skupeních kolkolem, vesměs velmi vážně se tváříce. Byly v úředním svém obleku, jenž se skládal z krátkého řasnatého černého kabátu, pod nímž vesta tétéž barvy velmi hluboko dolů visela, z černých úzkých podkolenic, z černých punčoch a střevíců; nescházela ohromná podlouhlá vlásenka a dlouhý, tenký kord.

Hlavní obsah jejich rozmluvy týkal se požáru, uprchlých zločinců a což vlastně nejdůležitější bylo objevení se radních pánů, kteří požívali krev.

Přišel také radní písař, Rošovský, a nedlouho na to i nedávno zvolený starosta. Důstojnost jeho naznačoval veliký stříbrný řetěz s medaillonem,

v němž se městský znak polovypuklé práce nalezal.

Všichni ubírali se nyní na svá místa, dříve však než si usedli, starosta ohlídnuv se kolem pravil:

„Dnes, milí páni šepmistři, radní a přísedící musíme učiniti výminku skrze ten neblahý, ničemnou rukou dnešní noci založený oheň, pročež kdyby i někteří z pánů přísedících teprv po modlitbě přišli aneb vůbec nepřišli, nebude žádný z nich pro toto zanedbání své povinnosti ani peněžitou pokutou ani dolejší komůrkou trestán. My dnes modlitbu svou vykonáme jen v této síni, ač k tomu určena není, a neučiníme to před sv. obrazem, jak to zvyk a naše povinnost káže, ale bůh nás všude slyší, a pročež počneme nyní modlitbu svou.“

Když se všichni nahlas pomodlili a si usedli, začal předseda zase řeč, v níž vysvětloval, že to sezení ve veliké síni jen proto odbývá, až druhá síň vyšetřením pravdy zase nabude vážnosti, jíž neblahou příšernou dnešní nocí byla pozbyla. Na to opakoval ještě jednou celou příhodu, jak ji byl od Žertihlávka slyšel, a poručil, aby do síně vešli všichni, kteří objevení se strašidel byli viděli.

Městský písař připravoval si papír, radní páni si utírali pot s čela. Obeslaní vešli do síně, poklonili se a zůstali v pozadí. Toliko Žertihlávek o několik kroků popošel.

Přednosta tázal se ho ještě jednou na celou příhodu.

Ale v tom vešel do síně posel od královského soudce, a podal starostovi zapečetěný balík. S hlubokou, odměřenou poklonou vzal přednosta balík do ruky a četl nadpis, na to pokynul nejstarším

třem radním, a odebral se s nimi do vedlejšího malého pokojíku, aby tam obsah psaní přečtli. Byltě to Pražským nejvyšším soudem ve jmeně Její královské Milosti vydaný zatykač na mladého barona Novodvorského, bývalého tajemníka hraběte z Kaisersteina. Na to následovalo několik důtek za to, že posud zanedbalo se dřívější královským soudem opětně nařízené vyšetřování, jakož i zatknutí oněch osob, ježto po čas osazení Čáslavského kraje Prušáky nepřátelům jakožto vyzvědači sloužily. Starosta a nejstarší tři přísedící byli velmi zaraženi, když toto obviňování a tyto důtky byli přečtli.

„Předešlý pan starosta na rozkaz Její císařské Milosti zapomněl," doplnil úsměšně jeden z tří přísedících. Starosta mlčel a vyndal z balíčku malou ceduličku, jež pod královským rozkazem ležela, četl jak následuje.

„Milý pane starosto!

Nemohu opomenout, touto cedulkou dáti Vám pokynutí, jež z dobrého úmyslu přichází. Ještoto jste dřívějším Vám daným rozkazům vždy náležitě nedostál, a mnohého zanedbání své povinné horlivosti se dopustil, učiníte dobře, když se přísně dle rozkazu zachováte, a o vypátrání dotčeného barona všemožně se postaráte, neboť toliko jím můžeme všechnu velikou vinu hlavního zrádce, Kaisersteina, vypátrat.

S největší úctou

— — —"

Starosta psaní složil. „Ale kde ho máme hledat?" tázal se prudce.

„Ponechte mně to, pane starosto," pravil nejstarší ze tří přísedících.

„Jakožto nově zvolený starosta musím hledět,

abych si důvěru města a vlády získal. Učiním všechny potřebné kroky.“

„Já dnes s někým mluvil,“ pravil tajemně nejstarší přísedící, „jenž o úkrytu tohoto mladého panáčka dobře ví.“

„Opravdu?“ vpadl mu přednosta radostně do řeči. „Nabídněte této osobě peněžitou odměnu za klíč k tomuto tajemství. Pomozte mi k tomuto vypátrání a já se o vás chvalně zmíním.“

„Za hodinu se vrátím, a potom můžeme se o ostatním potřebném poradit,“ pravil přísedící, chystaje se k odchodu.

Bez prodlení spěchal do krčmy na Kocandu, kdež svého přítele Krtka nalezti doufal.

„My, pánové,“ pravil starosta, „vraťme se do síně a pomlčme o tomto psaní, pokud se všeho nedovíme. — Ale podtají,“ podotýkal, obrátiv se k jednomu přísedícímu, „pečujte o to, aby malé oddělení měšťanů bylo připraveno ve zbrani.“

Přísedící odstranil se, aby dané nařízení vyplnil. Mezi tím pokračovalo se u vyslýchání Žertihlávka, až po uplynutí několika hodin nejstarší přísedící se vrátil, aby o výsledku své docházky zprávu dal.

„Pravíte, že zde v městě, u měšťana Landy?“ pravil zamyšleně starosta, když vyslaný přísedící svou zprávu byl skončil. „To není možné, aby tento muž přechovával zemězrádce; jen aby vás ten tajemník baronův neoklamal.“

„Zatknutí barona je mu k prospěchu,“ podotknul nejstarší přísedící. „Také mi tajemník vypravoval, což se úplně s povahou mladého barona srovnává, že je velmi odvážlivý, ke všemu schopný člověk; tajemník jej prý dnes u potoku potkal, tak že bezpochyby na večer, když ulice prázdny budou, do svého hnízda se vrátí.“

„Večer?“ opakoval přednosta zamýšlen. „Bude lépe až v noci,“ připojil po chvilce, „nezpůsobí to přílišný povyk, a také se to dá jistěji provésti. Nuže, pánové,“ pravil, obrátiv se k ostatním, „vy, pane Matouši, shromáždíte městskou obranu zde na radnici, dvě roty postačí, obešlete ale jen takové, kteří z vojenského stavu takové službě zvyklí jsou, ať přijdou večer jednotlivě na radnici. Rotmistrovi a ostatním ani slova neříkejte, aby se žádná zráda nestala, o jedenácté hodině dle nového orloje na radnici přijdu ještěs dvěma z vás.“

Na to odebrali se zase do sálu, kde ostatní zvědavě na ně čekali.

Bylo to v první hodinu po slunce západu, když Jiří po svém setkání se s Krtkem do svého úkrytu se vrátiv, po úzké světnici sem tam se procházel. Vřela v něm touha po milované ženě a po dítěti. Slunce mizelo z obzoru, a s ním i všecka naděje, že drahocenné ty duše ještě dnes uvidí.

„Buďto se starému dobrému příteli něco přihodilo, anebo je nenašel; ona je mrtva, dítě je mrtvo a já jsem nejbídnější člověk na světě. — Musím k němu, do města,“ zvolal, „sice si zoufám v této trapné nejistotě.“

Ani v domě Landově nikoho nepotkal, tak že nepozorován až do prvního poschodí k samým dveřím Landova pokoje se dostal; uslyšev ale uvnitř hlasy, odebral se do druhého poschodí, aby tam na chodbě tak dlouho počkal ažby nepozorovaně do dolejšího pokoje Landova vrátiti se mohl.

Tou dobou scházela se v pokoji vrátného na radnici na rozkaz pana přednosty obeslaná městská obrana v určeném počtu asi dvacíti osob, vesměs

šavlemi a těžkými puškami ozbrojených a na nejvýš zvědavých, k jakési to as výpravě svoláni jsou.

S nemenší úzkostí byl Rošovský zaslechl něco o obeslání městské obrany na dnešní noc. Z počátku myslil, že se jedná o vypátrání některého doupěte oné roty, jež předešlé noci oheň byla založila; ale ježto starosta o tom ničeho na jevo nedával, a on, aby žádné podezření nevzbudil, mnoho vyptávati se nesměl, mohl Marii toliko o podezřelých přípravách zprávu dáti, při čemž ji prosil, aby žádných zbytečných starostí neměla, a v něho se důvěřovala, že se večer všechno doví. Příčina, proč písaři městské rady takové mlčení se zachovávalo, zakládala se v tom, že obecně o jeho poměru k dceři bohatého měšťana se vědělo.

Rošovský nedověděl se ničeho. Nevrlý stál mezi vraty a poslouchal vtipy a řeči, jež z pokoje vrátného se ozývaly, pak zase pohlížel do tmavé pochmurné noci. Tmavá postava plížila se okolo něho. Byl to němý. Nešťastník tento šťouchl zlehka Rošovského, máchal rukama kolem sebe, a okázal na pokoj vrátného. Rošovský poznal z jeho posuňků, že se ho vyptává na účel této schůzky městské obrany.

Pokrčil rameny. V tu chvíli přicházel z vnitřního dvoru onen přísedící, jenž s Krtkem známé vyjednávání byl měl. Němý ostrým zrakem obdařen, ustoupil do tmavé ulice, však vystrčil opatrně hlavu a díval se na ony dva.

Ustoupení městského písaře bylo příchozím zpozorováno. „Kdo to?“ zvolal na něho radní pán. Rošovský vystoupil.

„Jste mladý muž, Rošovský, a chcete jednou také vyššího místa dojíti; hleďte se ho státi hoden a odpovězte upřímně na mou otázku. Jste v domě měšťana Landy znám?“

Rošovský sebou trhl. „Jsem," vyrazil ze sebe. „Byl jste tam snad včera, snad dnes —"

„Byl."

„Nepozoroval jste tam žádného hosta, anebo neviděl jste, že se tam přípravy k uvítání takové osoby konají — anebo jste tam snad takovou osobu před osmi — čtrnácti dny viděl?"

Rošovský se zamyslil.

„Nechcete odpověděti," pravil po chvilce radní, „nemusíte. Avšak, poněvadž jste to ode mne slyšel a roztroušení našeho tajemství zameziti se musí, půjdete se mnou, pojďte."

Rošovský nemohl se hnout s místa.

„Pojďte," poroučel přísedící, „sice musím použiti násilí."

Rošovský kráčel mlčky za představeným. Radní pán šel po schodech nahoru a otevřel malý pokojík. Když písař tam vstoupil, zavřel za ním dveře a sešel zase dolů.

Němý byl se kradl za nimi, viděl otevírání pokojíku a zavírání Rošovského — skryl se za pilířem, ale když radní odešel, spěchal ke dveřím, v nichž klíč vězel; i otevřel, aby uvězněného vypustil.

Podivín vyběhl a pln radosti objal svého osvoboditele, načež pokojík zase uzavřeli, a po chodbě zticha se nazpět kradli. Sotva jim tolik času zbylo, aby se po nějaké skrýši ohlídli, když těžké kroky z daleka slyšeti bylo.

Byl to radní provázen ozbrojeným měšťanem.

„Postavte se tuto přede dveře a nikoho z nich nepusťte; tam může každý, ven ale nikdo, rozumíte? a to tak dlouho, dokud neuslyšíte hornickým zvonkem vyzvánět, potom otočte klíč a odejděte."

Vzal ještě jednou za dveře, aby se přesvědčil

dobře-li uzavřeny jsou a odešel. Za ním ubírali se naši dva přátelé, Rošovský blažen, že volnosti nabyl a němý vesel, že pana radního tak obelstil. Za chvilku octli se v tmavé ulici.

„Díky Bohu, že jsem se toho domakal. Dobrý starý otec a Marie jistě by mně byli dávali vinu, neboť jsem se jim zaručil, že je zpravím, kdyby něco proti němu podniknouti se chtělo; teď rychle k nim.“

Jakmile se octli pod podloubím na zeleném trhu naproti Landovu domu, dal němému na srozuměnou, že něco se kuje proti Landovi samému, a že má být zatčen, aby tedy on na zeleném trhu zůstal a na vše pilně pozor dával. Ale jak se ulekl, když němý svými posuňky jej poučoval, že není zaměřeno na starého Landu, ale na jednoho mladého krásného muže, jenž v tomto domě útočiště byl nalezl.

Když němý pak na jevo dal, že jeho návrhu porozuměl, rozloučil se s ním Rošovský vřelým stisknutím ruky a zaklepal na vrata Landova domu.

Dověděv se, že Landa ještě není doma, chvatným krokem vstoupil do pokoje. Marie byla o samotě, i ulekla se ho nemálo.

„Co se přihodilo, Podivíne? co se stalo?“

„Úkryt páně baronův je vyzrazen,“ pravil tak tiše, že to jen ona slyšeti mohla, „stráže jsou již uchystány, a snad co nevidět budou tu.“

„O bože!“ zvolala Marie, „a otec není doma. Je u Matěje.“

„Bohu díky!“ zvolal Podivín, „tedy je zachráněn! O druhém úkrytu oni nevědí; hned tam doběhnu, abych jej jinam ukryl.“

Avšak kroky ozvaly se na schodech a hned na to k nemalé jich radosti vstoupil otec. Byl trochu mrzut, i pozdravil Rošovského, jenž v roz-

pacích tu stál. Marie měla více přítomnosti ducha, než její milenec, i vypravovala otci v úzkostném chvatu, co se bylo přihodilo. Stařec pozorně poslouchal, kýval přívětivu hlavou, a pravil lahodnějším hlasem:

„Děkuji vám, milý Rošovský, děkuji, vy jste svému slovu dostál, jsem tomu rád, že není v domě; on v tuto chvíli se svou manželkou a dítětem z radostného shledání se těší.“

Nyní jim se smíchem vypravoval, že i on teď s nejstarším přísedícím, Petrovským, mluvil. Při vyslovení tohoto jmena pohledl pátravým zrakem na Marii. „Ano, musím ti říci, to je týž, o němž jsem ti jednou pravil, že se uchází o tvou ruku.“ Teď se dali i ostatní dva do hlasitého smíchu, pravda-li, že již několik neděl zrádce u sebe přechovávám. — Toť se rozumí, že jsem zapíral, neboť jsem jist, že Jiří není velezrádcem. Ale jakkoliv jsem zemdlen, musím ještě z města, oni musejí ještě dnes pryč, nebo aspoň časně ráno.“

Rošovský se nabídl k této docházce. Starý tomu nepřipustil, jen přivolil, aby jej doprovodil.

Oba opustili světnici a dům. Marie chtěla nové světlo upraviti, když služka prostovlasá a na smrt zbledlá přikvapila do pokoje.

„Což se dnes všechno zapřisáhlo, mne děsiti a lekati?“ zvolala Marie.

„O pro všechny svaté!“ bědovala dívka, „milá panno Márinko, on jest zase zde.“

„Kdo?“

„Ten kacířský biskup, nahoře!“ odpovídala služka ouzkostně. „Prochází se zase po chodbě, běhá jako šílený, jen poslyšte —“

Marie strachem trnula. Bylby snad nepozorován zase do domu přišel a nahoru se utekl? Anebo je to pouhý mam. Zlodějové a loupežníci

to nejsou — těch tu nemáme.“ Sebrala všechnu svou zmužilost, poručila dívce, aby se nehnula a vzavši svíčku vyšla ze světnice, aby se na to strašidlo podívala. Slyšela skutečně kroky v hořejší chodbě, srdce počalo jí mocněji tlouci; odříkávajíc modlitbu vstupovala nahoru, a na nejvyšším stupni pronesla zvuk jakožto znamení umluvené mezi Jiřím a otcem. Zvuk byl opětován a hned na to objevil se Jiří.

„Pro milosrdenství Boží, vy jste to, a zde?“ ouzkostně zvolala Marie.

„Nemohl jsem tam svou netrpělivost přemoci,“ odpověděl Jiří, „a i zde zdálo se mi to věčností; jsem tu v bezpečnosti?“

„Zde jste v největším nebezpečenství, počkejte tu, pošlu pro otce; přijdu sama pro vás“

Šla v největším rozčilení po schodech dolů. Poručila dívce s nuceným úsměvem, aby došla k Matějovi pro otce.

„Tak pozdě tam šel?“ zvolala dívka zvědavě a v podivení.

Marie dívku skoro vystrčila ze dveří a spěchala zase nahoru. Zavolala uprchlíka do prvního poschodí. S usedavým pláčem, jejž už potlačiti nemohla, vypravovala mu nebezpečenství, v nějž svou netrpělivostí se byl uvrhl.

Jiří chtěl v prvním rozjitření odkvapit, a buď uprchnouti, anebo se dobrovolně vydati. Ale Marie mu co nejsnažněji domlouvala, aby zůstal a návrat jejího otce vyčkal. Uplynula trapná doba. Oba myslili, že otec a Podivín jsou zatčeni.

„Půjdu do svého pokoje a spustím se po provaze do dvora vedlejšího domu.“

Marie se ale tomu opřela. Tu klepalo se dole na vrata; rychlým krokem kvapila Marie dolů. Otevřela, a do domu vešli otec s Rošovským,

provázeni Václavem a dívkou; vrata se zase rychle uzamkla. Na to stařec obrátil se k dívce a tázal se přísným hlasem, co s tím cizincem na rohu mluvila.

„Ptal se mne, kam jdu a kdo to nahoře v pokoji ještě svítí?“

„A co jsi ty řekla?“

„Já,“ zajíkala se Růžena, „Václav to slyšel, on je tím vlastně sám vinen, neboť se semnou vadil, že jsem tak bojácná a já řekla, že tam zase kacíři straší.“

„Dobře, více nemusím vědět, teď jděte spat.“ Růžena vklouzla do kuchyně, a stařec spěchal s Rošovským nahoru.

„Myslil jsem si,“ pravil takměř bez dechu, „že to vy jste. Kéž by všechny vaše poklesky netrpělivosti a lehkovážnosti se daly tak napraviti, jako tento. Marie, jdi do haraburdny a přines dvě pochodně, také láhev oné výborné lihoviny, to nás zahřeje. Jděte s ní Podivíne, aby se toho strašidla nebála.“

Vidouce otce v tak dobrém rozmaru, kvapili se smíchem pro požádané věci.

„A vy, pane, pojďte se mnou,“ pravil k Jiřímu, načež odebrali se do písárny starcovy. Zde Landa otevřel ohromnou dubovou psací skříň. „Tuto skříň,“ pravil, „zdědil jsem po svém dědovi.“ Při tom smáčknul jedno místo, a zpruhou vytlačeno objevilo se tajné šuple. Stařec kvapně tam sáhl a vyndal několik papírových závitků. — „Vizte, tuto je plán několika štol a šachet ve zdejším městě. Tato štola končí se a vychází na zem pod chrámem sv. Barbory na Pachu, tou přijdete na povrch země, a odtamtud máte sotva dvě stě kroků k Matějovi. Ještě této noci musíte do Čáslavi, a odtamtud až do Bavor. Vchod na-

lezá se v mém sklepě. Již pojďte, čas utíká a Marie je už tady, v brzce i vaši pronásledovníci —“

V tom bylo z ulice něco hozeno do okna. Stařec sebou trhl; ale Rošovský vysvětlil Landovi příčinu toho.

„Dobrý chlap, ten němý chuďas!“ pravil Landa. „Vezměte k sobě tuto lihovinu, tu máte pochodeň a hůl s hrotem. A nyní se rozlučme.“

Jiří byl nad míru pohnut, několika slovy dal na jevo své pocity, jež naplňovaly jeho ňadra.

Se slzami v očích se všemi se loučil.

Vzav svítilnu do ruky Landa kráčel s Rošovským a Jiřím po schodech do sklepa. Zde vyzvedl pomocí Rošovského jeden sud z ližin, odstranil několik prken, pod nimiž poklop prostřední velikosti se objevil. Otevřel jej a dolů posvítil; sychravá studenost je odtamtud ovála.

I sestoupil sám napřed a dostal se do klenby. Po zemi ležely veliké hromady uhlí a střepin. Naproti dveřím byl druhý otvor, jenž vedl do štoly.

„Nuže, milý příteli,“ přerušil trapné ticho starý měšťan v patrném pohnutí, „tu vezměte si ten plán s sebou, a těch několik zlatých, a jděte s bohem. Matěj vám řekne ostatní.“

Jiří nastoupil svou noční pouť skalní.

Landa vrátil se s Rošovským mlčky do světnice. Ale sotva že tam došli, zaznívaly již rány na vrata.

„Vyndejte rychle karty, dítky,“ pravil otec, „a rozložte je po stole — „dělejte si ze všeho jen smích — já zatím otevru.“

I sestoupil k vratům.

„Co chcete v tak pozdní hodinu v domě měšťana?“

„Abyste otevřel ve jmenu Její Milosti, nejmilostivější královny!“

„A toť mi buďte vítáni!“ odpověděl měšťan a otevřel vrata.

Starosta a tři nejstarší přísedící, provázen malým oddělením městské obrany, vešli do domu jiné oddělení zahlídl Landa venku na trhu.

„Okažte nám všechny místnosti domu,“ pravil starosta, „bylo nám zvěstováno, že se u vás už po delší čas zdržuje velezrádce, mladý baron Novodvorský.“

„Neznám žádného velezrádce toho jmena,“ odpověděl měšťan vážně; „ostatně čiňte svou povinnost.“

Když nejstarší přísedící do pokoje vstoupil a Rošovského v karty hráti spatřil, nemálo se zarazil.

„Vy zde?“ zvolal zlostně a v podivení, nemoha si vysvětlit, jak z vězení se byl dostal.

„To je můj nastávající zeť,“ odpověděl starý měšťan.

„Přikročme k prohledávání,“ podotkl starosta, čině konec další rozmluvě.

Prohledáno vše od půdy až do nejhlubšího sklepu. Ale vše bylo marné. V největší zlosti rada opustila dům.

I nejsurovějšího člověka zmocní se vážný pocit, když samojediný vstoupí do tajemných hlubin země. Což teprv Jiří, příhodami dne rozčilen a očekáváním, že po mnohaletém rozloučení zase milovanou bytost ku svým ňadrům přitiskne, mocně puzen!

Skalní chodba měla bednové sroubení, i podlaha byla dosti suchá, jen zde onde nalezaly se kalužiny. Štola táhla se zpočátku zcela rovně,

ale pak sroubení stávalo se nižší, v levo a pravo bočily se výběžné štoly.

Jiří kráčel několik set kroků, až přišel k místu, před nímž malomyslně ucouvnul. Štola se tu končila; sroubení tu náhle sestupovalo. Nad sebou spatřil Jiří mohutnou skálu, na mnoha místech rozsedlou; voda, ze štěrbin kapající, činila podlahu velmi kluzkou. Nejděsnější bylo hučení mohutného proudu vody, jež z prohlubně až nahoru zavznívalo.

Jiří myslil, že zbloudil, i prohlížel mapu; veliká tíž spadla mu se srdce, cesta byla pravá, na plánu byly dvoje schody; nalezl je vskutku, ale v strašném stavu. Jen s největší opatrností, opíraje se o zpukřelé sroubení, dostal se šťastně dolů. Nyní táhla se štola zase zrovna, ale byla již o mnoho zachovalejší, po stranách objevovaly se zase vchody k pobočním štolám. Konečně ucítil občerstvující průvan. Štola stávala se pořáde nižší a nižší, tak že již nemohl zpříma jíti. Brodě se vodou, a shrben doplížil se k východu, i stanul na pokraji okolo tekoucího Pachu. Shasil pochodeň a posadil se na zem, aby si odpočinul. Ale dlouho nemohl prodlévati. Kvapil do Matějovy chatrče, nedaleko odsud ležící. Tu nalezl manželku a opojen slastí, dlouhou dobu jako němý v jejím náručí trval. Matěj vyzval jej, aby k další cestě se uchystal. Manželé v čerstvosti na cestu se připravili, načež jej Matěj vedl na Rovinu, kde již koně a vůz uchystáni stáli. Matěj je sám co kočí doprovázel, a dovezl je rychle do Čáslavi, odkudž druhého dne jeli dále, až se dostali na bavorské hranice.

S penězi, jež mu z daru Landova zbyly, a se skrovnou půjčkou od hraběte Kaisersteina, jenž

jakožto vypovězenec v Mnichově žil, Jiří přestěhoval se i s rodinou do Anglicka.

XVI.

Ježek, Novodvorský učitel, čekal v čas na pana Krtka. Když tento přišel, bylo na něm pozorovat, že je velmi rozčilen a nepokojen.

„Kdo jest člověku nejbližším bližním?“ ptal se.

„Kdož jiný,“ odpověděl učitel, „než on sobě sám.“

Druhá otázka zněla, zdali povinnost člověka, aby hleděl se zachrániti, když se naň dotírá aneb mu někým nebezpečenství hrozí? Vychrtlý učitel přisvědčil.

Krtek tázal se dále, zdaliž každý hříšník, který pokání činí, zase na milost přijat bude?

„Naše víra nás tak učí,“ odpověděl varhaník. Krtek nepromluvil po celou cestu již ani slova. Když přišli do městečka a Ježek se poroučeti chtěl, prosil jej, aby vyhledal sedláka Moráka, kdyby tento při honění zajíce si byl uškodil, aby mu ty trojníky odevzdal.

Byl toho dne velmi vlídný a zdvořilý ku každému. Líbal neustále své děti, a navštěvoval každou chvíli nemocného chlapce v besídce, odkud se vždy s uplakanýma očima vracel. Na večer poručil vrátnému Tomášovi, aby psa do zahrady dovedl a tam uvázal.

Avšak divokému psu podařilo se z rukou vrátného se vymknouti, načež zámeckými vraty na silnici ubíhal.

Noc rozkládala svá křídla; tajemník v besídce, kde jeho neš ťastný zcela blbý syn život svůj trávil, byl se dnes dlouho pozdržel. Když

jeho rodina na odpočinutí se odebrala, šel do svého pokoje, a opatrně za sebou zavřel. Na to vyndal z psacího stolku malý sáček, jejž na oko s ošklivostí od sebe odhodil.

„Musím se zachránit, mám rodinu, jsem od boha k tomu ustanoven a povinován. Co jsem kdy učinil, byla pouze věc zachování sebe samého. A peníze, jež jsem od pana radního obdržel za udání jeho úkrytu, budou mé ubohé rodině vhod, také na chudé zpomenu několika trojníčky . . . Vždyť je velezrádcem, proč by se ukrýval? Učinil jsem jen, co se patří a sluší, a obdržel jsem za to patřící odměnu.“

Najednou si zpomněl na Jakuba. „A ten ničema chce peníze ode mne. Nedám mu nic; ale jak se proti němu ochráním?“

Oči jeho utkvěly na bambitkách a ručnicích, které nad jeho stolem zavěšeny byly.

Odhodlaně sňal se zdi jednu z velkých a těžkých ručnic. Pohledě, je-li nabita, zastrčil ještě jednu bambitku k sobě a odebral se z pokoje. Venku vyhledal jednoho z nočních hlídačů.

„Prokope, mně se dnes zdálo, že zlodějové přijdou do naší zahrady, aby odtud do zámku se prolomili. Dal jsem již psa u besídky přivázati, ten dá se do štěkotu. jak by ti chlapi sem přišli. Zde máš dobře nabitou pušku a hned do nich střel. Prokop odebral se do zahrady na číhanou. Tajemník vrátil se do svého pokoje i naslouchal, zdali štěkot psa přítomnost taškářů již neohlašuje. Krvavá mzda ležela na stole.

Mezi tím byl hlídač do zahrady vstoupil. Ještě nemohl vědět, z které strany zlodějové přijdou, zdálo se mu nejpříhodnější, když nedaleko zámeckých oken na zem se položí a pozor dá, až u besídky přivázaný pes se ozve. Přes půl ho-

diny takto číhal; tu spatřil jakousi postavu přicházeti stromořadím. Byl to Jakub. Proklínaje tajemníka blížil se, aby na okénko zaklepal a jej na jeho slib připamatoval. Udeřil do dřevěné okenice.

Mezi tím byl si tajemník umínil, peníze k ostatní mamoně své uložit. Zpustil tedy stroj, kříž se sklonil; Krtek zčerstva vyndal příhrádku, a peníze tam hodil. Zatáhl strojem, načež řetěz a těžký kříž rychle opět do výšky zvedal; ale tu se zastavil a poslouchal. Zaslechl před oknem kroky, hned na to rozlehlo se udeření na okenici. Mžikem na to zahřměl výstřel, pak bylo slyšeti chrapot — pak zase vše utichlo.

Tajemník trhl sebou tak silně, že málem by byl spadl se židle, na níž státi musel, chtěl-li stroj spustit, seskočil, chtěje do pokoje k své rodině. Ale sotva že kliku z ruky pustil, stroj dal se s největší rychlostí do běhu a těžký kříž spadl s řinkotem na hlavu hříšníka, a porazil jej na zem. Výstřelem byl celý zámek vyděšen, i rodina tajemníkova byla se vzchopila. Když jeho pokoj násilím otevřeli, nalezli jej s roztříštěnou hlavou mrtvého ležeti. Venku nalezena mrtvola zastřeleného Jakuba.

XVII.

Poctivý Landa dočkal se velmi vysokého stáří a měl potěšení, že mohl tři vňoučata na svých kolenou houpávati.

Baron zemřel na úbytě rok po uprchnutí svého syna z Hory Kutné; před svou smrtí dal si ještě zavolat starého Landu, aby od něho se dověděl, jak vše dopadlo. Landa nechtěl již na

žádný způsob do Nových Dvorů jíti. Konečně dal se prosbami dcery obměkčiť a šel tam. Nalezl starého na smrt nemocného pána o samotě, neboť jeho manželka byla po celý den v komnatě uzavřena, kde se neustále modlila, jsouc již po mnohá leta pro veškerý svět naprosto mrtva.

Když Landa své vypravování skončil, požádal jej baron za jedinou věc, aby totiž mu naznamenal jmena oněch, kteří Jiřímu něco dobrého byli prokázali. Několik neděl na to zemřel, a když se poslední jeho vůle otevřela, byl v ní Jiří za dědice ustanoven pod jedinou výminkou, aby navždy v cizině žil.

Jiří, jenž mezi tím na písemné svědectví Kaisersteina a francouzských důstojníků, jakož i na dosvědčení některých věrných kavalírů, od soudu slavně za nevinného byl prohlášen, dal Landovi plnomocenství, aby za něho peníze vyzvedl, a po smrti matčině otcovské panství prodal. Ve psaní pak byl darovací list, kterýmžto Landův vnuk, po Jiřím pokřtěn, držitelem malého dvorce nedaleko Hory Kutné učiněn byl. Landovi poslal svou podobiznu, jsa malován v témž obleku, jejž na sobě měl v oné památné noci, když vlast opustiti musel zhanoben co zrádce a zavrženec.

Mužské jeho potomstvo v Anglii už v druhém koleně vymřelo; však potomci jeho po přeslici žijí posud.

891.86
M427
1882

BOUND

AUG 26 1957